

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

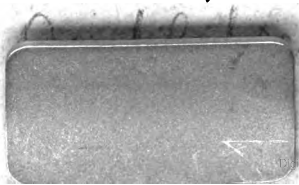
Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

P.O. lat. 1686 d

J

112 ^{1/2}

92

M. H.

M. Antonii Maioragii
ORATIONES
ET PRÆFATIONES,

Vnà cum Dialogo
DE ELOQVENTIA,
Olim à Ioan. Petro Ayroldo Marcellino,
Venetijs in lucem prolata;

NUNC VERO, MENDIS INFINI-
tis exemptis, ad Iuuentutis vtilitatem denuo
editz, studio & opera

M. DANIELIS CÆSARIS
OSITIENSIS.

Operis Catalogus Præfationibus est subiectus.

I 5

9 3

L I P S I Æ,
Impensis Valentini Vægolini Bibliop.

Bayerische
Staatsbibliothek
MÜNCHEN

06/04/7

Bayerische
Staatsbibliothek
München

MAGNIFICO,
REVERENDO, CON-
SULTISSIMO ET AMPLIS-
simo Viro, pietate, virtute, doctrina &
authoritate excellentissimo,

Dn. MICHAELI VVIRTH,
Philosophiæ & I. V. D. inclytæ Lipsiensis
Academiæ R E C T O R I, Canonico Martisbur-
gensis, Consistorij apud Lipsienses Presidi, & Su-
premæ Curiæ Provincialis - Assessori, nec non Fa-
cultatis Iuridicæ Professore publico, Collegij
B. Mariæ virginis Collegæ dignissimo;

Domino & Meccenati suo, debito ob-
seruantia cultu venerando.

VE IOAN. PE-
trum Ayroldū Mar-
cellinum, vt hocce
Maioragianū Opus
æneis typis excudi
curaret, impule-
runt, Reipublicæ
literariæ utilitas, &

famâ Authoris: Magnif. Dn. R E C T O R,
) (2 Meccæ-

Meccenas debito obseruantia studio
 venerande : ea, ad id recognoscendum,
 hoc tempore me quoque concitarunt.
 Quia namq; præstanti Viro exploratè
 perceptū & cognitum erat, nostrum Au-
 torem tam sapientia, quàm dicendi fa-
 cultate alios ætatis suæ Oratores non
 tantum superasse, verum etiã longo post
 se interuallo reliquisse : nihil magis in
 votis & optatis habuit, quàm vt hoc
 scripto, immortalitate dignissimo, eius
 memoriam redderet immortalem, ma-
 gna ad posteros vtilitate redundante.
 Utinam verò voti compos factus, nec
 sua spes ipsum fuisset frustrata. Sed, vt
 sunt humana, spes vana. Quamuis enim
 literis nitidissimis & clarissimis, inque
 charta eleganti (quod è re legentis esse,
 nemo ibit inficias) Opus impressum
 ederetur; id tamen sua Chalcographus
 incuria mendis vsque eò referat, vt non
 nisi cum tædio euolui queat : tantumq;
 abest, vt ad commodum publicum fa-
 mam Authoris illustrarit : vt etiam can-
 dem cum Reipub. iactura non parum
 obscurarit. Præter enim illa centum &

triginta

06/04/7

triginta octo *ὀφάσματα*, Venetiano Codici annexa, Dij boni, quot & quanta inueni? quàm ineptè periodi cola posita, quoties verbum falsò iteratum, syllabæ omissæ, litera pro litera collocata? Quid multa? Erant iuncta disiungenda, discreta componenda: adeoq; vitijs sine nulla columna, ne dicam circuitus. Quamobrem vehementer indolui, elegantissima Virorum eruditorum scripta, quibus, ad magnam aliorum vtilitatem, viuentes ad gloriæ laudisq; artem eniti, fatoq; functi, nominis sui memoriam æternis monumentis consecrare voluerunt, adeò per librarium constituto negligente indoctoue *ἐπανορθητῶ*, deprauarier, vt magno fastidio, cura, studio, vix ac ne vix quidem perlegi, intelligi, restitui atq; corrigi possint. Et meritò. Quorsum enim opus est, tot suntibus, curis, vigilijs, laboribus, nec sine maximo interdum valetudinis incommodo, libros conscribere: si vtilitate, ad quam vnam, tanquam scopum, Author collimare voluit, hoc pacto priuentur? Ac non id

tantum inde nascitur detrimento : sed mens Authoris etiam peruertitur : adque extremum ita variatur corpus , ut ne quidem suum agnoscat. Etenim germanam orationis intelligentiam ex vera membrorum distinctione pendere , nemo non intelligit. Deme eam ex oratione ; an non erit id , quod trito sermone fertur prouerbio , Ver ex anno , aut Solem e mundo tollere ; mareque celo miscere ? Nam vnde in optimis Authoribus tam variae lectiones , tot notae , tot scripta critica , tot Aristarchorum de vera sententia concertationum plenae disputationes , tot monumentorum & codicum manuscriptorum allegationes ? Nonne penè omnia ex operis deprauatis ? Quod si enim fieri potest , ut vnica distinctiuncula , omissa , vel transposita , diuersam pariat sententiã : quidni , orationis membris in toto corpore non ritè iunctis , verbis præteritis , mendosæue impressis , Authoris sensus immutetur , obscuretur , nonnunquã amittatur ? Quod sanè cum in Venetiano Maioragij Codice largiter factitatum cogno-

cognoscerem , summamque exempla-
 rium penuriam esse audirem , commu-
 nis causa commodi , hoc illum recog-
 noscendi onus in me recepi : vt Au-
 thoris laudem , iam propè senescentem ,
 ab obliuione hominum atque à silencio
 vindicarem. Existimabam etenim , di-
 cendi elegantiaë studiosis adolescenti-
 bus rem pergratam factum iri , si vitijs ,
 quæ non tantum legendi ardorem cui-
 piam extinguere , sed Authorem etiam
 ipsum è manibus excutere valerent , ex-
 emtis , integritati suæ Opus restitueret-
 ur. Id quod ea , qua fieri potuit , dili-
 gentia , quamuis laboriosius , præstiti.
 Et non hoc solum egi , vt forma quidem
 minore , ac diligentia maiori liber ede-
 retur ; verum *Φιλέλλησι* gratificaturus ,
 Græcorum verborum & sententiarum
 Interpretationem prætermittam adiun-
 xi ; & Loca allegata , in margine assigna-
 ri curauit : ne qua fortè remora ijs , qui
 ipsos fontes adire mallent , obiecta cen-
 seretur. Atque vtinam omnia conqui-
 rere , temporis tulisset ratio. Me certè
 non eius tantum laboris , sed & maioris

non poeniteret. Neque enim vllus tam magnus erit labor, quin pro Iuuentutis vtilitate susceptus, mihi sit iucundus futurus. Quippe semper illud Platicum animo obuersatur meo: Non solum nobis nati sumus: sed ortus nostri partem Patria sibi vendicat, partem Parentes, partem Amici. Amica verò pietatis & bonarum artium studijs dedita Iuuentus. Quæ dubio procul, hoc legendo scripto, pleniorẽ efficiet orationem Latinam, & eloquentiæ vim sibi comparabit. Est namque Maioragij stylus ad illud absolutissimum Ciceronianæ eloquentiæ exemplar omni diligentia conformatus. Vt interim nihil dicam, quanta sit in eo recondita sapientia, quàm variarum disciplinarum eruditio, quàm graues sententiæ: ad capeffendam Virtutem, & Literarum studia amplectenda, mirabiles in Iuuenum animis ignes elicientes: quibus artes, homine liberali minùs dignæ, omniaq; vitia, tanquam fumi, vanescere videantur.

Verum enimvero quia nihil est, quod non incessere maledicendi libido audeat:

audeat: nullumque Opus vnquam ex-
 titit, quod non Hipponaëteo præconio
 fuerit additum: incertus animo fere-
 bar, sub cuius patrocínio hunc librum
 in lucem emitterem: vt, si non euitari,
 saltem retorqueri dictorum aculei pos-
 sent. Ibi tum, Magnif. Dn. R E C T O R,
 reuerende, amplissime & consultissime
 Vir, Patrone summè colende, Tuæ Ma-
 gnificentiaè digna visa est authoritas &
 tutela, cuius præsidio excuderetur &
 diulgaretur. Tum quòd iam ad eius
 Reipub. summâ cum laude gubernacu-
 la sedeat, cuius meritorum in me nul-
 lam partem non modò referenda, sed
 ne cogitanda quidem gratia consequi
 possum. Quæ enim vestra, Præceptores
 & Meccœnates (Dominos salutem vos,
 an Patres, ambigo) beneuolentia, qua
 publicè & priuatim sex annos in me
 fuistis vsi? Vestraè venerandaè atq; ama-
 biles Musæ me venientem excepere,
 exceptum erudiere, eruditum ornaue-
 re. Vt meritò ingratissimus esse videar,
 si hanc tam incredibilem erga me hu-
 manitatem, tam singularem volunta-

tem, tam propensum animum non vbiq;
 prædicem, non laudib. ad cœlum feram,
 non piè ac inuiolatè recorder. Iure igitur
 M. R E C T O R I Academiæ, quam studiorũ
 parentem & altricem habui, hoc Opus
 arbitror dicari posse. Tum quòd
 Eiusdem Magnif^r sapientia meam igno-
 rantiam, aduersariorum liuore, tanquã
 turbine quodam, prostratam erigere va-
 leat. Tum quòd eo Musas amore profe-
 quatur, vt neutiquã persuaderi mihi pa-
 tiar, Eidem vllam operam, prouehendis
 artiũ studijs consumtam, displicere. Tum
 denique summa est Eius beneuolentia,
 quam mihi ad ignoscendum paratam,
 nullus dubito: ad inuidorum maleuo-
 lentia resistendum promptam & alacrem
 videre videor. His fretus, D E O homi-
 nibusq; approbantibus, cum hoc Opere
 ad T. Magnificentiam, R E C T O R Aca-
 demice, venio: nihil mehercule calumnia-
 rũ turbines, aut maledictorum procel-
 las pertimescens; non laudem, non glo-
 riam, non præmium aucupans: sed sapi-
 entiam, patrocinium, veniam expetens.
 Cum enim nemo sit mortalium, qui non
 inter-

interdum labatur: nã ego mediusfidius
 infanus, si quid ab hac mea iuuentute
 alienum putarem. Suo igitur Tua Ma-
 gnif. meum formabit iudicium, forma-
 tum instruet, instructum cõfirmabit, ru-
 de politissimo, acerrimo imperitum, cer-
 tissimo incertum. Sux Auctoritatis scu-
 to liuoris aculeos excipiet, retorquet, bit,
 infringet. Aequi boni oblatum, peto &
 obtestor, consulat munusculum, suoq;
 fauore, plus quam humano, me com-
 plectatur. Is enim mihi, in Musarum ca-
 stris militanti, non mediocre calcar ad-
 det. Is olim, Deo annuente, meorum
 studiorum fructus iure suo repetet vbe-
 riores. Is deniq; Tuæ M. me totum per-
 petuo obsequij vinculo, & animi grati
 memoria obstrictũ reddet ac deuinctũ.
 Quod restat, C H R I S T I Opt. Max.
 præsidio Tuam M. committo & cõmen-
 do. Lipsiæ die S. Ambrosij: Anno *waer-
 heytotonicos* C I D. I D. X C I I I.

Tuam Magnif.

omni obseruant. studio colens.

*M. Daniel Casar Ostiensis,
 Collega docentium in Schola
 Senatoria ad D. Nicolaum.*

EIVSDEM EPIGRAM-
ma in hanc editionem.

Μῶμι ὄδοντ' ἀκονᾶς; ἐφ' ἑρῶ παροῦσ' ἴσθαι σοι ἔγερ
 Εὐαδὲ πλάσμα Θιῶ, ἔκλυερα Θιά.
 Ἀλλ' ἄρα σφάλματ' ἔχης. Τάχα ἔσφαλλοντα, πλανύπην
 ῥᾶτον. καὶ σὺ κακὰ πλείονα, ἢ καλ', ἔχης.
 Ἀλλὰ τὸ κρεττὸν ἐγὼ ποιήσομαι, ἢ τάχα κ' ἄλλος.
 Ποίει, ποιέτω ἢ χάρις ἔκινε.
 Τίπ' ἐν φράσιν ὄπτε χειρεῖς; Ταῦτα νόοισι στίβονθα.
 Λοιπὰ ληπὼν τελείω, Μῶμιέ, σοι, ἢ ἑτέρω.

Mome, acuis dentes? video: nil curo, placebat
 Non tibi pulchra Venus, non homo plasma
 Falsa sed hic latitant! Fors nō fallentia, falli (DE I.
 Est facile, an solus, dic mihi, labe cares?
 His ego sed presto! prestabit forsā & alter!
 Prestet uterq; licet, gratis uterq; mihi.
 Cur Opus aggredieris tantum? Iuvenum labor iste.
 Cetera perficias, Mome; vel alter, abi.

AMPLIS.

AMPLISSIMIS,
ET ILLVSTRISS. VIRIS,
Sfondratis fratribus,

NICOLA O CREMONÆ
EPISCOPO, SENATORI RE-
gio Mediolani; & Paulo, Riperiæ Comiti,
Vallis Afsinæ Baroni, Squadrar. & Montis
Introtij Domino, Senatori Regio Me-
diolani, Philippi Austrij Hisp. Re-
gis apud Sabaudiæ Ducem
Legato,

Ioan. Petrus Ayroldus Mar-
cellinus S. P. D.

Sæpe & multum hoc mecum ipse
cogitavi, Viri Clarissimi; quo pa-
cto fieri posset, ut pro singularibus
vestris in me meritis, animi mei acceptorum
memoris aliquod saltem darem indicium.
Sed tantam virium mearum imbecillita-
tem esse intelligebam; ut non modo non re-
ferre, sed ne agere quidem gratias pro di-
gnitate, magnitudineq; vestrorum in me
beneficiorum unquam me posse considerem.
Ex hac cogitatione non mediocrem, mihi
credite, molestiam capiebam: cum ecce De-
us opt.

*us Opt. Max. per Primum Comitem, hominē
 summæ probitate, & singulari doctrina præ-
 stantem, non aspernandam occasione in spe-
 ranti mihi nuper obtulit; per quam putabā
 aliquod grati mei in vos animi signum dari
 posse. Is enim, nutū Dei immortalis, nuper
 mihi credidit amitini sui M. Antonij Maio-
 ragy, viri eloquentissimi, Orationes & Præ-
 fationes omnes: quas, quib. mihi videretur,
 inscriberem & dicarem: mox imprimendas
 curarem, et diuulgarem. Illud autem munus
 tantò gratius mihi fuit, quantò vobis duob.
 dignius esse statim mihi visum est: quòd hac
 ætate, qui dicendi gravitate, copia, suauita-
 te orationis vobis duob. comparari, non mo-
 dò anteferri possit, intelligebam esse neminē.
 Verum non solam tamē dicendi facultatem
 in vobis esse constat; sed etiam, quæ uni-
 cum est omnis bene dicendi artis funda-
 mentum, integritatem atq; innocentiam,
 cum singulari omnium maximarum virtu-
 tum cognitione coniunctam. Quod ita esse,
 facilius credet omnis, quicunq;, quibus pa-
 rentibus sitis prognati, diligenter perpende-
 rit: qui secum recordatus fuerit summas at-
 que incredibileis virtutes nunquam inter-
 mori-*

*moritura gloria viri, patris vestri, prope
 diuini hominis, Francisci Sfondrati. Hic
 enim primum Senatus Mediolanensis ma-
 gnum decus atq; ornamentum fuit; deinde
 cum abisset ad Superos Anna Vicecomes,
 Antony illius magni viri, Lonati Comitis
 nostrorum Ducum legati, filia, mater ve-
 stra, femina primaria, omni laude, qua
 matrona cumulari possit, multis partibus
 maior: hic idem non sine magna virtutis
 suae admiratione, qua saepius enituit & elu-
 xit in legationibus sapienter glorioseq; ge-
 stis, & cum magna bonorum omnium ap-
 probatione, & applausu in Cardinalium
 Collegium cooptatus est. His rebus paternis,
 addo etiam maternis, ad imitationem tibi,
 reuerendissime Nicolae, propositis, & splen-
 dore familiae, toties per virtutem maiorum
 illustrata, non mirum est, si Cremona plu-
 rimum felicitatis se adeptam fuisse fateatur;
 cum te Pastorem consecuta sit, ea bonitate
 & vitae sanctitate virum; ut non solum mo-
 nitis, sed etiam multo magis exemplo, ad
 rectam vitae rationem tam honesta & nobi-
 lis ciuitas inuitetur. Nec minus felicitatis
 obtinuit Mandellum, patria mea charissi-
 ma,*

ma, per te Paule, vir omni genere virtutum præstantissime: qui semper integritatem vitæ cum sanctitate morum coniunxisti; vir alioqui in omni genere elegantissimus, & omnibus numeris absolutissimus.

Quid? quod ad cumulatisimam eiusdem oppidi felicitatem accessit modestia, humanitas, singularis prudentia uxoris tuæ, lectissima femina, Sigismunda Estensis? ex qua tres liberos suscepisti; qui sunt ijs moribus, institutione, doctrina, dignitate, ut digni sint talibus ac tantis parentibus, patruo, ac maioribus: nec iam vulgaribus appellationibus nominentur; sed unus Comitatus honore, alter Abbatis sacerdotio, tertius Equestribus ornamentis honestetur.

Quæ omnia vestra domus ornamenta præcipua in unum virtutis scopum conspirant; & cum aliorum omnium, tum præcipuè subditorum vestrorum salutem, incolumitatem, animi tranquillitatem spectant. Atq; hoc quidem vestrum iuvandi generis humani incredibile studium ego quoq; pro mea erga vos observantia non semel, neq; parvo cum meo commodo sensi: idemq; Casari, patri meo, cum magno familia nostra ornamento

mento experiri antea contigit. His non le-
 uibus aut paruis virtutum uestrarum do-
 cumentis, non in Italia solum inter Alpi-
 um claustra & maris septa, sed ubique gen-
 tium cognitis, effectum est; ut Philippus
 Austrius, Hispaniarum Rex potentissimus,
 & reliqui orbis Christiani Principes pleriq;
 omnes vos ament, plurimi faciant, & com-
 plectantur. Sed iam me reprimo; ne vide-
 ar mihi proposuisse, ut uestras laudes o-
 mncis, quas ne ingentis quidem voluminis
 amplitudo commodè capere posset, huius
 epistola angustia complecterer. Ego verò,
 quidquid de diuinis & ueris laudibus ue-
 stris leuiter attigi, ortum adeò ex Maiora-
 gij Orationum & Praefationum dicatione;
 illud, & dicationem ipsam ad testificandam
 meam erga uos obseruantiam, & ad eius-
 dem Operis commendationem iure optimo
 pertinere uelim. Peto igitur ab humanita-
 te uestra, amplissimi Viri, quam in uobis
 unà cum ceteris uirtutibus omnibus scio
 esse singularem; ut grato beneuolòq; ani-
 mo meam in uos obseruantiam, unà cum
 Opere ipso uobis consecrato, amplectamini.
 Quod si (quemadmodum spero, & confido)

(?)

à uo-

P R A E F A T I O.

à vobis factum fuerit : & ego erga vos ta-
leis ac tantos viros , de me potissimum &
de patre meo optimè meritos , non omnino
ingratus videbar ; & nouum hoc ipsum o-
pus , quod vunc primùm in lucem prodiit,
clarissimi nominis vestri splendore illustra-
tum, lectoribus multò gratius est fu-
turum. Valete. Venetijs; Idi-
bus Aprilis, Anno

C I D . I D . L X X X I I .

GATA.

Catalogus

ORATIONVM.

- I. Pánegyricus, Mediolani in templo maximo habitus, quo die Ioannes Angelus Arcimboldius Mediolani Archiepiscopus creatus est. pag. 1.
- II. Chria super memorabili quodam facto Ferrandi Gonzagæ. p. 61
- III. In Nuptijs Iacobi Philippi Sacci, Senatus Mediolanensis principis, presente eodem Senatu; in qua præter cætera, seni quoq; homini ducendam esse vxorem, multis rationibus probatur. p. 75
- IV. Scripta nomine Iurisperiti, qui petit, vt in Collegium Iuriconsultorum Mediolanensium cooptetur. p. 110
- V. Pro Octauiano Rotuerta, Tarracinæ Episcopo, dum in Academiã Mediolanensem reciperetur. p. 116
- VI. Pro Ioanne Stibio, Pontificis Max. Cõmissario decumano, dum in Acad. Mediolan. reciperetur. p. 123
- VII. Pro Hieronymo Crotto, Iuriconsulto, dum in Academ. Mediolan. reciperetur. p. 131
- VIII. Magdalenz Comitis, matris suæ mortuæ, laudatio. p. 138
- (?) a IX. Luti

- I X. Luti encomium. p. 162
- X. Pro se in Senatu Mediolanensi, cum de mutatione nominis à Fabio Lupo, & à Macrino Nigro fuisset accusatus. p. 197
- X I. Pro decreto Alfonso Auali, & Senatus Mediolanensis, in Aleatores. p. 257
- X I I. Aduersus eos, qui ornandæ Orationis studium, & dicendi elegantiam vituperant. p. 276
- X I I I. De cõtennendis Obtrektoribus; ad Mediolanenses. p. 293
- X I V. De Vitæ atq; Morum disciplina; ad eosdem. p. 306
- X V. De Parentum in erudiendis liberis, atque adolescentium in studijs optimarum artium officio; ad Mediolanenses. p. 325
- X V I. De modo proficiendi in Eloquentia, atque in studijs optimarum artium; ad Iuvenes Mediolanenses. p. 361
- X V I I. De Audiendi ratione; ad eosdem. p. 383
- X I I X. Cum Mediolano discessurus esset; ad auditores suos. p. 395
- X I X. De præstantia Literarum; ad Senatum Mediolanensem; quam primam habuit, quo tempore publice docere cœpit. p. 407
- X X. De

- XX. De Grammaticæ artis excellentiâ;
ad Senatum populumque Medio-
lanensem. p. 423
- XXI. De Varietate. p. 444
- XXII. De Amore; cum Virgilij librum
quartum Æneidos iterum publicè
interpretaturus esset. p. 465.
- XXIII. De Musica. p. 498
- XXIV. De Arte Poëtica. p. 518
- XXV. De Bibliotheca publica Mediolani
instituenda, & omni genere libro-
rum instruenda, ad Alfonso A-
ualum, Oratio imperfecta. p. 526,

*Vnam & alteram orationem suppressimus: veri-
ri, ne quis fortè ijs offenderetur, quæ aut ani-
mo irato & percito scripsisset, aut ioco ali-
quando dixisset. Maioragius.*

*Addita porro sunt hæc: ne
perirent:*

Libelli supplices duo ad Senatum: Alter,
de hora vespertina, qua docebat Ma-
ioragius, in matutinam commutan-
da. p. 532. Alter, de immunitate
publicis Professoribus concedenda.
534.

(?) 3

PRÆ-

P R A E F A T I O N V M.

I.	In Homeri Iliadem.	pag. 535
I I.	In Homeri Odyssæam.	p. 548
I I I.	In Hesiodum.	p. 553
I V.	In Pindarum.	p. 566
V.	In Demosthenem.	p. 575
V I.	In Aristotelis de Arte Rhetorica li- bros treis.	p. 591
V I I.	In P. Virgilij Georgica, de Agricul- turæ laudibus.	p. 605
I I X.	In Virgilij librum quartum Aenei- dos.	p. 621
I X.	In M. Tullij Ciceronis de Officijs ad Marcum filium libros treis.	p. 636
X.	In Ciceronis de Oratore ad Quin- tum Fratrem libros treis.	p. 647
X I.	In Ciceronis Oratorem ad M. Bru- tum.	p. 655
X I I.	In Ciceronis Topica ad C. Trebati- um.	p. 665
X I I I.	In Ciceronis Partitiones oratorias.	p. 673
X I V.	In Decisiones x x v. quibus M. Tullium Ciceronem ab omnibus Cælij Calcagnini criminationibus liberat.	p. 688
	De Eloquentia Dialogus.	p. 694

B E R N A R.

BERNARDINI PAR-
THENII SPILIMBERGII

Ad Io. Petrum Ayroldum
Marcellinum, Philosophum
& Medicum.

S Quasda desertis Romana eloquentia quondam
In tenebris latuit, tacitoq; obmutuit ore;
Ceu cum sine Gothi irruerent, seu Pannonos, omnia
Vastantes late: At tandem sese extulit, atrum
Informemq; exuta situm, speciosa per vrbes,
Per populos vitrix longe exhilarata nitescit.
Tu, Maioraggi, Ausoniae Musisq; Latinis
Restituis pulsum, atq; nouum decus addis habendum.
Non tot Vere nouo, vario cum leta colore
Vestitur, passim vernant cum florea rura,
Fundit opes tellus; pleno quot pectore sensus,
Diuitias quot culta tue facundia linguae.
Promit. Te praesens, etas seriq; nepotes,
Arida Cecropio rigantes ora liquore,
Doctrina ingeniq; cui monumenta reuoluent.
Viues. Nulla sacrum premet inuidiosa vetustas.
Nomen, Lethae aut mergent obliuia ripae.
At poterat Erebi nigris immergier undis,
Et tot suscepti frustra perisse labores;
Ni iuuenum flos atq; decus, dum laboris Orco
Paulatim, ingenti patrioq; incensus amore
Marcellinus amor Musarum subleuet. Is nam

Ater-

*Aeternis curat tua scripta intexere chartis.
Que passim volitent, que quondam discat Iberus,
Que relegant late nostris loca dissita terris,
Doctaq; miretur dives Germania regnis,
Et Rhodani potor, fecundiq; incola Rheni.
Macte animo & pietate, tuo sub flore iuventa
Magna parans studiis Musarum fulcus auitis;
Dum Tu alijs vitam proferis, in secula viues.*

M. A N-

M. A N T O N I I
M A I O R A G I I
P A N E G Y R I C V S,

Mediolani in templo maximo ha-
bitus, quo die Ioannes Angelus Ar-
cimbaldus Mediolani Archie-
piscopus creatus est.

O R A T I O I.

I QUID VNQVAM
huic ciuitati nostræ, Patres
amplissimi, Dei beneficio at-
que munere datum fuit, quo
meritò, atque optimo iure
gaudendum esse videretur :
id profectò nobis accidit
hodierno die ; quo virum om-
ni laude, omniq̃ genere

virtutis abundantissimū, Ioan. Angelum Arcimbol-
dium ; iam non peregrinum, sed ciuem nostrum ; non
in hanc ciuitatem nuper ascitum, sed antiquissima
gente Mediolanensi, multisq̃ue clarissimis maiorum
imaginibus florentissima natum ; non mediocri rerum
cognitione, sed incredibili sapientia præditum ; tanto
vniuersi populi, bonorumq̃; omnium consensu crea-

A tum

tum huius urbis Archiepiscopum videmus. Cum enim ita sit a natura comparatum, ut in omnibus prosperis rebus, & ad voluntatem nostram fluentibus, omnes magno opere gaudeamus; tum in ijs precipue, quas ad religionem, & diuinarum rerum cultum pertinere certum est, non tantum sapientissimus quisq;, sed etiam communiter omnis hominum multitudo maiorem in modum letari consuevit. Nam illud cunctis ferè gentibus persuasum est; Neminem unquam magnum & præstantem virum sine afflatu diuino fuisse; neq; casu aut fortuito, sed Dei ipsius voluntate atq; providentia, qui religionis gubernacula teneant, eligi solere. Quare non sine iustissima causa, cum excellenti virtute viris rerum sacrarum cura demandatur, confestim mentes omnium immensa quadam læticiæ voluptate complentur. Vident enim ac sentiunt, talium virorum sapientia prudentiaq;, tam placata & tranquilla fore omnia, ut in terris & hac mortali conditione, quoad fieri potest, beatissimam illam cœlestium vitam non tantum imitari, sed etiam representare quodammodo videantur. Quæ cum ita sint, nemini mirum videri debet, si hac exoptatissima nostri huius Archiepiscopi creatione, tam exhilarata est vniuersa ciuitas; ut non tantum homines ipsi, sed etiam expertes rationis animantes, & muri atq; parietes ipsius urbis, & deniq; res omnes etiam sensu carentes inusitatam quandam atq; infinitam læticiam præ se ferant. Tanta est enim huius viri, quem præsentem, & nouum Archiepiscopum veneramur, & cuius aspectu grauissimo incundissimoq; recreamur, auctoritas, tanta

virtus,

virtus, tam singularis sapientia; ut longè plura nobis de hoc bona polliceri possimus, quam de quouis alio, post illum maxima diuinitate præstantem Ambrosium, ciuitas vnquam nostra reportarit. Itaq; debet vnusquisq; nostrum, ad agendas immortalis Deo gratias, mentem, animum, linguam excitare. Quod enim præstabilius, aut pulchrius nobis munus dare poterat, quam hunc, & pium, & sanctum, & ipsi Deo similitimum sacrorum Antistitem? Creatus est igitur is diuino munere, quem omnibus votis omnes exoptabant; quem omnes vno consensu, atq; vna voce deposcebant; quem optimus quisque maximè cupiebat. Creatus is, qui Christianam pietatem tueri, religionem amplificare, diuina atq; humana rectissimè tractare nouit. Creatus is, qui labantem Ecclesie nostræ statum, & iam penè collapsum erigere, atq; ad pristinam stabilitatem & uitorem reducere facilimè possit. Creatus deniq; is est, qui totam hanc ciuitatem ac patriam suam semper propria vita cariorem habuit: qui omni semper conatu nixus est, atq; etiam quotidie magis enititur, ut eam nõ modò saluam, sed etiam longè florentissimam videat: qui labore, ac vigilantia sua, iam in plurimis & maximis rebus perspecta & cognita, nihil earum rerum prætermisurus sit, quæ ad sanctissimum Antistitem, & optimum sacrorum præsidem spectare videantur. Hoc autem tantum boni, tantum iucunditatis & gaudij, primùm quidem Deo Opt. Max. bonorum omnium auctori, sed, post Deum, Hippolyto Atestio, Cardinali ferre acceptum meritò ac iure debemus. Qui cum hunc Archiepiscopatum

Mediolanensem à patruo suo puer adhuc accepisset, & annos iam vnum & triginta possedisset; decreuit tandem Arcimboldiam gentem, iam pridem optimè de religione meritam, quasi in veterem huius Archiepiscopatus possessionem restituere. Nam non ita pridem ex hac eadem gente duo fuerunt Mediolanenses Archiepiscopi. Quippe vir integerrimus, & æquissimus voluit hac in re ciuitati nostræ, quam id vehementissimè cupere, totoq; animo expetere intelligebat, benignè gratificari. Quam rem non tantum Hippolytus ipse, cuius erat in potestate, sed etiã summus Pontifex, totumq; Cardinalium collegium maxima cum assensione, plausuq; comprobabit: nostræq; ciuitati nouum hoc, & incredibile gaudium, quod felix faustumq; sit, Deis atq; hominibus approbantibus, attulit. Sed ad te iam, Arcimboldi clarissime, cuius iucundissimo conspectu mirificè recreor, & ad dicendum maiorem in modum excitor, paulisper me conuerto, rogoq; atq; obtestor, vt cum hac tam hilari multitudine, cum hoc tam lato populi concursu, cum tanta nobilissimorum hominum & Principum frequentia, me dicente, tua tacitus bona patientissimis auribus recognoscas. Ut cum nos alij omnes ista tua tam excellenti dignitate tantopere lætemur; summoq; & communi gaudio perfruamur; tu etiam vnâ nobiscum cogitatione rerum à te præclarissimè gestarum, & conscientia rectæ voluntatis, & deniq; bonorum omnium tuorum recordatione gaudeas. Qui natus in hac vrbe omnium celeberrima & copiosissima, plurimisq; eruditissimis & fortissimis viris affluenti, ex antiquissima nobilissimaq; familia,

per

per omnes dignitatis gradus, tum hic in patria tua, tum apud exterarum nationes ad istam etatem tanta cum laude gloriaq; peruenisti: ut non modo maioribus tuis, qui & honoribus, & rerum gestarum gloria semper maxime floruerunt, similis fueris; sed etiam eorum memoriae laudibusq; maximam lucem attuleris. Nunc autem hoc tantum munus summa cum omnium leticia suscepisti; in quo, tanquam in theatro quodam totius orbis terrarum amplissimo clarissimoq;, omnium virtutum tuarum immortalium splendor elucebit: in quo te praeclarissimos actus edentem, & diuinæ mentis tuæ vires in omnibus factis & dictis excitantem, omnes ciues tui ceteraq; nationes infinita cum animi voluptate conspicient: teq; non tantum eis, qui presenti tempore vigent, Antistitibus, sed etiam antiquis illis, omniū sermone prædicationeq; celebratis, & præcipue maioribus tuis, qui propè diuinos honores consecuti sunt, anteponent. Quam enim grata, quam iucunda, quam exoptata contigit omnibus ista dignitas tua! Quibus te votis, quo desiderio, quam inaudita cupiditate ciues tui te requirebant! Cum enim non ita pridem res de te perfecta esse diceretur; vniuersa patria inter spem et metum de te vno non aliter cæpit esse sollicita, quam de vnicò filio vidua mater, aut de nouo sponso vehementissimo amore capta mulier. Et quamuis iam essent omnia secura; quamuis inter te & Hippolytum Atestium essent iam late conditiones, & acceptæ; summusq; Pontifex & Cardinalium collegium eas approbasset: tamen ita amanter te patria exoptabat, tam tenerè molliterq; cupiebat, ut

cum huius diei celebritas prorogaretur, eò quòd nondum essent confecta diplomata, ne non timere quidem sine aliquo timore posset. Verebatur enim, ne fortasse res non succederet. Quoniam in eiusmodi magnis negocijs, parua sepe inclinationes totam remuertunt. Præclare verò intelligebat, te Antistite sibi tradito, quantum esset honorum cumulum habitura: quantum contra iactura factura esset, quantum detrimenti, si te iam designatum amisisset. Itaq; quoties ad amorem tuum, vel potiùs pietatem erga se ciuesq; omnes, mentis oculos referebat; statim omnis timor ab ea recedebat: quoties autem ad incertos variosq; casus, quibus etiam firma consilia frequenter impediuntur, animum aduertebat; iterùm perborrescere incipiebat, & toto corpore contremiscere. Quin interdum illi veniebat in mentem subuereri, ne te Episcopatus ille Nouariensis, quem annos iam quatuor & viginti tenueras, fortasse nimium oblectaret, & ab eo diuelli nullo modo posses. Audierat enim quàm opima, quàm fertilis, quàm fructuosa sit ea regio. Audierat, quæ sit amœnitas eius oræ locorumq; omnium. Audierat, Episcopum ibi non tantum sacrorum esse præsidem, sed etiam in populos sibi subditos habere vitæ necisq; potestatem. Et quod caput est, audierat, in tota illa regione neminẽ esse, qui non tui esset amantissimus; qui te non mirandum in modum coleret, obseruaret, veneraretur; qui deniq; ad digiti crepitum tibi non obediret. Audierat præterea, te maximos in Episcopatu illo sumptus fecisse, multa magnifica palatia substruxisse, redditusq; annuos ita diligenter procurasse, vt præter summam

summam rerum omnium amentitatem, etiam longe maiores atq; vberiores fructus, quam antea, perciperentur. Quibus rebus ita commouebatur, vt iam timorem & dolorem suum dissimulare non posset: vt regioni illi, quæ te diutius detineret, quasi iuuali cuidam, non mediocriter irasceret, quod sibi designatum & traditum sponsum præripere velle, quodammodo videretur. Ergo non solum in templis, sed in curia, in foro, in priuatis adibus, vota nõ in dies tantum, sed in horas singulas religiosè nuncupabantur, supplicationes ab omnibus fiebant; vt ad religionis nostræ gubernacula tu quamprimùm accederes. Ipsa verò patria cum diurna nocturnaq; solitudine, frequenter huiusmodi vocem & orationẽ effundere videbatur: Quousq; tandem me sollicitam et anxiam habebis religiosissime, mihiq; propria vita multò carior Antistes? Cur non quamprimùm ad me parentem & procreatricem tuam, si genus respicis; si conditionem, sponsam; si curam & munus, filiam accedis? Fierine potest, vt te mei capiat obliuio, quæ te genui; quæ in lucem eduxi; quæ tot ac tanta in te ornamenta contuli? Ubi est igitur patriæ pietas? vbi amor? vbi caritas? Quòd si te honestas mouet; quid honestius esse potest, quam de patria bene mereri? si vtilitas; vnde maiorem fructum tibi tuisq; omnibus, quam ex me reportare potes? Si iucunditas; qui locus esse potest domestica sede iucundior? Fateor equidem, à te me plurima iam pridem accepisse beneficia: sed hætenus, vt à filio mater: vt ab eo, qui mihi vitam debebat: vt ab eo, quem à teneris annis gremio meo foueram. Nunc tota ratio est

A A

immu-

immutata. Nam diuino quodam consilio ex parente
 sponsa facta sum, ex matre filia: non potes igitur ab-
 esse diutius. Cur enim me nouam nuptam esse volui-
 sti, si pateris vt tui desiderio contabescam? Cur me
 vis habere loco filia, si decori & honestati meae non
 prouides? Cur me tanto viro felicem existimem, si
 meo bono mihi frui non conceditur? Cur eo parente
 gaudeam, qui a me securus abesse potest? Ah, me
 parum fortunatam, si te alia regio magis oblectarit,
 si me spes mea frustrata fuerit! Tu ne ergo vita, praes-
 idium, deliciae meae, diutius aspectu me tuo priuabis,
 atq; aliam potius regionem eo frui patieris? O me ni-
 mis credula, quae te mihi semper in amore respondere
 iudicauit! Certè hoc in tua potestate situm est, vt te
 mihi tanquam carissimum filium reddas, quia te pro-
 creauit: tanquam optatissimus ad me sponsus venias,
 quae tibi caelesti matrimonio copulata sum: tanquam
 parens mei curam suscipias, quae tibi propter reli-
 gionem filiae loco esse debeo. Veni igitur fili, veni
sponse, veni parens, ad hanc amantissimam tui pa-
triam; cui sine te nihil potest esse iucundum, nihil
dulce, nihil suae, nulla deniq; vita vitalis. Haec atq;
 eiusmodi verba, maximo tui amore succensa videba-
 tur quotidie Patria nostra fundere; donec tandem
 hic dies omnibus summis, infimis, mediocribus vehe-
 menter exoptatus, aduenit; in quo vidimus, in hac
 ciuitate propè neminem esse, qui non sua praesentia,
 suum erga te studium atq; animum testaretur. Vidi-
 mus hoc honestissimum ac pulcherrimum propter
 nouam dignitatem tuam spectaculum apparatus. Vidi-
 mus Principem nostrum inuictissimum Ferrandum
 Gonza-

Gonzagam, cum omni praesidio suo, cum Imperatoris Ducibus, cum Demarchis, cum Baronibus, cum Tribunis militum, cum Equitibus cataphractis, deique cum honestissimis huius civitatis quibusq; viris tibi obviam prodire. Vidimus te sub aureo caduceo, stipantibus undiq; Principibus, & spectatissimis viris in urbem regredi, atq; ad hoc religiosissimum sanum, templumq; maximum accedere. Vidimus eos omnes, qui ab exteris urbibus ac nationibus in banc civitatem missi legatorum munere funguntur, frequentes honoris causa tibi adesse. Vidimus totum Ordinem senatorium, non tantum huius civitatis lumen & ornamentum, sed etiam totius Italiae, atq; orbis terrarum gravissimum consilium, longe extra urbem profectum, obviam tibi venire, te venerari, te magno cum gaudio reducere. Vidimus prudentissimum Iurisconsultorum collegium, & Medicorum, & demiq; omnium, qui sunt alicuius in hac civitate nominis, frequentiam, maximo studio, alacritate, sedulitate, tua vestigia subsequenter. Episcopos praeterea, Praesules, Antistites, Flamines, Sacerdotes cuiusq; generis longo ordine procedentes. Effusam tui videndi cupiditate multitudinem, non tantum vicos, & urbis regiones, sed etiam fenestras, meniana, podia, tecta deniq; ipsa repleuisse. Postremo summam omnium hilaritatem vidimus, inusitatum leticiam, profusam populi iubilationem; strepentibus undiq; tubis, tympanis, tormentis, campanis, organis, fidibus, tibis, musicis cantionibus, plaudentibus omnibus; acclamationibus, & bonis ominibus prosequentibus; rosas, lilia, flores, coronas cuiusq; generis ubiq; spargenti-

gentibus; aromata, thura, suauissimos odores. incendentibus; vicos & parietes omnes tapetibus, tentorijs, imaginibus, tabulis pictis obtegentibus: nihil deniq; prætermittentibus eorum, quibus infinitâ læticiam suam, & gratissimum in te animum significare possent. Quibus ego rebus omnibus existimo te vehementer quidē gaudere; tantamq; in te ciuium tuorum caritatem & pietatem maiore in modum amare. Verum cum hæc, pro tua singulari prudentia, cognoscas diurna esse nullo modo posse; sed esse fugacia & caduca, paucisq; diebus interitura: longē tibi, sapientissimo homini, gratius fore putavi, si quis oratione sua posset honestissima studia tua, mores, intelligentiam, res præclarissimè gestas comprehendere, atq; effigiem istius animi tui verè diuini literis et posteritati tradere. Multos enim magnanimos et fortes viros inuenimus, non tantum magnopere rerum à se præclare gestarum gloriam desiderasse; verum etiam vitam ipsam pro dignitate atq; laude profudisse: nihil deniq; intentatum reliquisse, quo famam suam in orbis terræ memoriam sempiternam disseminarent. Itaq; cum etiam te, quamuis sapientissimus sis, studio gloriæ, sicut optimi quiq; viri faciunt, duci non dubitem; quam non tantum tibi ad æternitatem, sed etiam posteris tuis ad exemplum & imitationem plurimum esse profuturam intelligis: si quis tibi Deus eam dicendi vim & facultatem traderet, qua possem honestissimas quasq; viuendi rationes, ab inuente ætate à te susceptas, et ad hoc vsq; tempus perductas, satis dignè commemorare: non est mihi dubium, quin æternam & immortalem apud mortales

omnes

omnes futuram summæ virtutis tuæ memoriam, pro
 singulari in te obseruantia mea, non mediocriter am-
 plificaturus essem. Sed cum ingenij mei vires perexi-
 gua sint; virtus autem tua incredibilis, ac propè di-
 uina, quæ per sese vigebit memoria seculorum omni-
um: certè non decus aut splendorem ab oratione
 mea capere potest; sed contra potius à virtute tua
 genium & immortalitatem oratio mea sine vlla du-
 bitatione receptura est. Quæ me spes potissimum ad
 hanc suscipiendam de te dicendi prouinciam excita-
 uit. Verum priusquam ad te veniam, aliqua mihi de
maioribus tuis commemoranda esse censeo; vt o-
mnes intelligant, maximos quidem illos & clarissi-
mos viros fuisse, pulcherrimâq; tibi exempla ad imi-
tandum domestica semper extitisse: sed ita gessisse te,
vt non modò non illis inferior fueris, verum etiam
eos longo interuallo superaris. Ac mihi quidem, vt
 spero, vos etiam, Patres amplissimi, dabitis hanc ve-
 niam, vt quoniã ab auis atq; atavis hæc Arcimbol-
 diorum familia semper cœlestis atq; diuina fuit, ante-
 quam ad huius Archiepiscopi laudes & res egregiè
 gestas veniamus, quibus eum tanto honore, tamq;
 præstanti munere dignum ostendimus; breuiter ali-
 quos insignes viros ex maioribus eius commemo-
 remus. Iuuabit enim, vt opinor, non mediocriter ani-
 mos vestros hæc præstantium virorum breuis com-
 memoratio. Iuuabit, inquam, per egregia facta, tan-
 quam per letissimos lucos & amœnissima quadam
 vireta transeuntes, ad hanc postea celebritatem &
 publicam leticiam, quasi confectis spacijs, deuenire,
 atq; in ea tandem iucundè suauiterq; conquiescere.

Quam-

Quamuis neminem vnquam tanta eloquentia fuisse existimem, neq; tam diuino atq; incredibili genere dicendi, qui horum hominum virtutes laudesq; non dicam augere aut exornare oratione, sed percensere numerando posset. Ut enim ab origine splendorem & claritatem generis non repetam; quod & longum nimis esset, & nobis id angustia temporis non concederet: quis huius proauo Nicolao nobilior aut clarior vnquam fuit? quis sapientior? quis prudentior? Quem vnum optimum Iuriconsultum, & praestantissimum Senatorem Dux & Princeps Mediolanensium Philippus Vicecomes consiliarium habere voluit; vt ei res suas arcanas, & ad imperij administrationem pertinentes, assidue communicaret. Qui tam insigni fide, religione, auctoritate fuit, vt plurimas p̄ suo Principe susceptas legationes felicissime semper obiuerit; & quod omnium maximum est & vehementer admirabile, cum asperrimum inter Philippum & Venetos bellum intercederet, tamq; irritati iam essent omnium animi, vt nullo modo placari posse viderentur, tantum eloquentia sua singularique prudentia Nicolaus Arcimboldius, cum legatus ad Venetos missus fuisset, effecit, vt firmissimam ab eis, atq; optimis pro Philippo conditionibus pacem reportarit. Iam verò frater eius Antonellus ductor fortissimus, domi forisq; perpetuam sibi gloriam, & scientia rei militaris, & virtute, & auctoritate, & felicitate comparauit. Qui Ioanne Galeatio Vicecomite, & eius filio Philippo Mediolani Ducibus, Tribunus militum consulari potestate constitutus, & totius exercitus moderator ac Princeps Remp. nostram

stram

*fram semper bene & feliciter gessit. Sed omnium
 maiorum suorum gloriam sine dubitatione Ioannes
 Arciboldius, Nicolai filius, non solum adequavit;
 sed etiam longè superavit. Qui cum longo tempore
 propter egregiã Iuris vtriusque scientiam, & Fran-
 cisco Sfortiæ Primo, & eius filio Galeatio gratissi-
 mus fuisset, atque vtriusque Principis maximo cum
 honore senator, consiliarius, & rerum gerendarum
 auctor extitisset; mortua demum vxore Briseida, ex
 qua iam Aloysium huius Archiepiscopi nostri pa-
 rentem susceperat, ad religionem animum adiecit:
 neque ita multò post, ob integritatem admirabilem
 & probatissimos mores Nouariensem Episcopatum
 assecutus est. Tantaq; fuit eius probitatis & sapien-
 tiæ fama, vt cum à Galeatio Sfortia missus orator ad
 Sixtium Quartum Pontificem Maximum fuisset, ab
 ipso Pontifice maximo cum honore susceptus, statim
 Cardinalis creatus fuerit: & quod alij pauci vix
 longo tempore multisq; consumptis pecunijs assequi
 possunt, id ipse paucis diebus facillimè & gratuito
 consecutus est. Quid? quòd non ita multò post eius-
 dem Pontificis Legatus summa cum potestate Peru-
 siæ fuit? Iam illud non tantum maximum, sed etiam
 inauditum & admirabile fuit. Duas enim eodem die
 summas omnium in Ecclesia Mediolanensi dignita-
 tes, vniuerso Cardinalium collegio comprobante,
 Pontifex illi detulit. Nam & Abbatem Diui Am-
 brosi, in cuius tutela est huius nostræ ciuitatis sa-
 lus, constituit; & Mediolanensem Archiepiscopum
 creauit. Quòd si longiorem illi vitam fata dedissent,
 nemini dubium fuit, quin propter eximias & singu-
 lares*

lares virtutes suas breui tempore Pontifex Maximus esset futurus. Quid huius frater Vidus Antonius? non ne quamuis dignitate fuerit inferior, tamen rerum experientia, sapientia, probitate, penè par semper habitus fuit? Qui primò propter ingenuos ac liberales mores à Fràncisco Sfortia Primo fuit electus, qui comes eius filio Galeatio, iam tum imperij successioni destinato, semper assisteret, cum eo equitaret, luderet, iacularetur, venaretur, ex eadè mensa vesceretur. Deindè cum Galeatius, patre mortuo, rerum potitus fuisset, eundem tam iucundum et gratum habuit, ut à suo latere nunquã discedere pateretur. Itaq; post fratris sui Ioannis Cardinalis obitum, facillè Mediolanensem Archiepiscopatũ assecutus est. Quin etiam postea plurimas & honorificentissimas legationes, Galeatio et Ludouico eius fratre Ducibus, maxima cum dignitate & gloria sepius obiuit. Erat enim vir præter morum integritatem maximè facundus & eloquens; qui facillè dicendo mentes hominũ, quocunq; voluisset, impellere posset. Quocirca & ad regem Hispaniarũ, & ad Mathiam Pannoniæ regè legatus missus fuit. Qua in legatione propter eius probitatis & sanctimonie famam, tanto cum populorũ omnium, ad quos accedebat, plausu, tantaq; cum gratulatione suscipiebatur; ut eum omnes, non tanquã aliquem ex hac vrbe missum virum, sed tanquã è cælo delapsum Deum intuerentur. Quamobrem ipse post reditum suum in patriam, huius rei, felicitq; legationis, atq; itineris monumentum in suburbano prædio superesse voluit. Extat enim adhuc in Bicocano quadam amplissima porticus, varijs picturis exornata, quibus

quibus totus eius legationis successus sigillatim & accuratè significatur. Quid autè de clarissimo viro, huius Archiepiscopi nostri parente Aloysio, commemorem? Qui propter insignem Iurisperdentia cognitionem multos honores ac dignitates, & Galeatio et Ludouico Ducibus, obtinuit. Nà & senator egregius fuit, & Eques Auratus, et duorum principum consiliarius, & Cremonensis præfecturæ gubernator. Sed quamuis etiã nihil aliud in vita memorabile gessisset; tamè vel hac vna de causa summopere celebrandus esset; quòd primò Octavianũ huius fratrem, maximè admirandum ac verè diuinum hominè; deinde hunc etiã, cuius adhuc prudentia consilioq; nostra hæc ciuitas latissima fruitur, perquam feliciter genuerit. Nam Octavianus frater huius ea præstantia fuit, vt nõ ab homine natus, sed à Deo factus esse videretur: quippe qui adolescentulus, ac penè puer, tantam viri- usq; Iuris scientiam acquisiuit, vt in Iuriconsultorum collegium magna cum omnium admiratione cooptaretur. Is deinde cum omni doctrinæ genere, tum eloquentia præcipuè, miraque dicendi facultate præcelleret, annum agens quartum & vigesimum Romam profectus, eodem anno ab Alexandro Sexto Pontifice Maximo multos honores ac dignitates assecutus est: in quibus tam sanctè atque integrè se perpetuò gessit; vt in se totius Romanæ Curie ora conuerteret. Erat enim ingenium in eo plus quàm humanum, doctrina admirabilis, mores vehementer amabiles, immensa omnium actionum gratia, comitas atque affabilitas sermonis inaudita. Quam enim ornate, quam grauitè, quam copiosè mortuum

Alexan-

Alexandrum Pontificem pro concione laudasse dicitur? Quanta dicendi maiestate Pij Tertij successoris ipsius Alexandri creationē celebrasse? Sed heu fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam! In ipso veræ laudis & gloriæ cursu, cum duorum Antistes iam conuentuū esset, & Mediolanensis Archiepiscopus designatus; in ipso, inquā, iuuentutis flore, cum annum secundum ac trigesimum ageret, summo cum omnium mœrore ac tristitia derepente extinctus est. Sed tamen bene et feliciter nobiscum actum est, Patres amplissimi, quod hunc ad huc præsentem tam insignē omni laude virum, tanta auctoritate, fide, religione præditum, superstitem et incolumem habemus; multisq; posthac annis felicissimè atq; optimè victurum, & speramus, & optamus. Iam enim ad huius mihi laudes & facta veniendum est, cuius causa suscepta est hac omnis oratio. Ut quamuis omnes intelligant, nullum vnquam, post illum Principem Ambrosium, extitisse Archiepiscopū præstantiorem; tamen cogitatione & commemoratione rerum honestissimarum, et omnium voce, literis, prædicatione dignissimarum, solidum ac plenum huius diei gaudium sentiamus. Ac mihi quidem, Patres amplissimi, tantus virtutum splendor, tantum lumē, tam immensa claritas, quantam in hoc viro esse conspicio, sic mentis oculos atq; aciem perstringit, vt vix eam satis animo cernere, nedū verbis eloqui me posse confidam. Verum vt solē aduersum intueri nequimus; sed ex eius radijs longè lateq; dispersis, quanta sit eius amplitudo, quam immensum lumen intelligere facillè possumus: ita quamuis in fulgentissimis illis virtutibus,

que

quæ in huius viri altissimæ diuinæque mente versatur, mentis oculos desigere nequeam; tamen ex optimis eius actionibus, & rebus præclarissimè gestis, quanta sint, quamq; immensa, me aliquo modo declarare posse non diffido. Non ita tamen ut omnes eius gloriosas actiones enumerem, quod fieri nullo modo potest: sed ut ea summam primò, quæ sunt ad laudem illustriora, persequar; deinde, quæ efficiunt, ut non tantum hoc præsentis honore, sed etiam longè maiori & ampliori dignissimus esse videatur. Nam, ut ea prætermittam, quæ de huius natali die, futuraque præstantia Vates, Astrologi, Coniectores, ceteriq; diuini prædixerant: quæ licet vera fuisse postea exitus comprobauit; tamen quia non ita vulgata sunt, à me fingi putarentur. Tantum enim abest, ut aliquid huius laudibus oratione mea velim affingere; ut etiam ea præterire decreuerim, quorū, quamuis honestissima fuerint, tamen pauci testes esse possunt. Ut hæc igitur missa faciam; cum puer esset, ab optimis atq; honestissimis parentibus, qui præclare intelligebant, quantum à teneris annis inter sit, optimis viuendi rationibus assuescere, tam religiosè sancteq; educabatur, ut nihil ei placere posset, quod aliqua ex parte turpe esse videretur. Ut non eius puericia deliciis atq; indulgentia solueretur, sed labore & seueritate firmaretur: non in lusibus & iocis, sed in percipiendis ingenuis ac liberalibus disciplinis tota consumeretur. Nam frequentibus quasi stimulis orationis, quamuis sua sponte satis incitatus esset; & à parentibus & à præceptorib. ad exempla maiorum suorum imitanda suscitabatur, ut honestatis

cursum teneret, et dignitatis atq; gloria portum ca-
 peret. Ut cum nutritis lacte moribus quam proba-
 tissimis imbueretur. Ut ne quid cupidè, ne quid impo-
 tenter, ne quid improbè committeret. Ita verò cum
 aequalibus suis in ludo atq; pueritia disciplina versa-
 ri solebat; ut, quamvis ingenij memorisq; gloria fa-
 cile omnibus antecelleret, nemini tamen vnquam se
 præponeret; sed mirifica quadam animi moderatione
 facile omnes, cum quibus erat, perferret ac pateretur;
 eorum studijs, quantum honestas ferret, semper
 obsequeretur; nulli omnino contra ius & fas aduer-
 saretur. Ita sine vlla invidia laudem facile inuenie-
 bat, & amicos sibi comparabat. Erat autem in eta-
 te illa puerili, maxima corporis dignitate atq; pul-
 chritudine ornatus, quæ nunc etiam in hac, quam vi-
 detis, etate, summa quadam cum maiestate relucet.
 Qua fiebat, ut eius egregia virtus gratior & iucun-
 dior omnibus videretur; ut animi pulchritudo cor-
 poris venustati mirè conueniret atq; responderet.
 Nam, quod rarissimum est exemplum, in pueritia
 magnopere frugi erat, & summè temperans; quem-
 admodum deinceps etiam per omne vitæ suæ curriculum
 semper fuit. Et frugalitatis quidem ac temperantiæ
 testes sunt ij, qui cum eo simul erudiebantur & ver-
 sabantur; dignitatis autem corporis & pulchritudi-
 nis omnes, qui cum conficiebant. Hæc autem omnia
 deinde cum etate mirandum in modum aucta sunt.
 Quibus accessit postea fortitudo, & sapientia, &
 iusticia. Neq; quod in alijs præclarè omnibus
 accidere solet, hæc virtutes in hoc homine ita medio-
 cres fuerunt, ut vna tantum earum excelleret; sic-
 ut in

in Themistocle fortitudo, in Aristide iusticia, in
 Solone sapientia, in Xenocrate temperantia; sed om-
 nes excellentes, omnes eximia: quod hactenus ex e-
 ius rebus gestis luce claris apparuit. Tantum autē
 iam tum a prima etate, & corporis ornamentis &
 animi bonis equalibus suis antestabat, ut quicumq;
 eum viderent, aut cum eo consuetudinem haberent,
 non tantum eius amabilem naturam & prestans in-
 genium admirarentur; sed etiā comem & iucundam
 eius orationem, urbanos & ciuiles corporis gestus,
 presentem & acrem animum, senilem deniq; in pue-
 ro prudentiā obstupescerent. Et iam eo tempore iu-
 dicarent, nullo modo fieri posse, ut eiusmodi natura
 demissis atq; humilibus rebus contenta, priuatē vi-
 ueret; sed alta quadam mente, sublimiq; animo ma-
 iora semper & honestiora spectaret. Cum autem ad
 eius puram & integram vitam, & mores sanctissi-
 mos animum aduerterent, statim affirmabant omnes,
 eum aliquando maximum et religiosissimum sacrorū
 Antistitem futurum; ut, quod hoc tempore diuina
 providentia contigit, id iam in eius pueritia, qui-
 cumq; eum noscerent, tantō antē diuinarent. Sed
 quoniam, ut in placido tranquilloq; mari quilibet
 optimus videtur esse gubernator; at in seua tempe-
 state semper virtus & scientia veri gubernatoris
 elucet: ita sapiissimē res, unde sic ingenium obru-
 unt, ut prestans vir ab abiecto discerni non facile
 possit aduersē verō statim hominis excellentiā ape-
 riant: Non in minima felicitate duxerim, quōd for-
 tuna, bonis ferē omnibus contraria, semper huic in-
 sidias aliquo modo struere nō cessarit. Qui per omne

vita suæ tempus ita exercitus est, vt in molestijs & calamitatibus semper maior & prastantior apparet, atq; illas cum ope diuina, quæ nunquam ei defuit, tum etiam prudentia sua propulsaret. Cum enim exploratum haberet, omnibus fortunæ telis humanam vitam esse propositam; à teneris vsq; annis ita Vulcanijs armis, id est, fortitudine atque animi magnitudine se contexit, vt illum quidem frequentissimè fors aduersa concusserit, sed nunquam tamen omnino de gradu deicere, aut labefactare potuerit. Postquam igitur excessit ex ephēbis, & liberius illi viuendi potestas fuit; non se corporis voluptati, blandissimæ domine, tradidit; quod pleriq; faciunt adulescentes: neq; aut equos ad currendum, aut canes ad venandum, vt ait Comicus, diligenter quærebat: sed omnibus honestis disciplinis studiosè operam dabat. Audierat enim, ab Epicharmo Siculo verissimè dictum fuisse; Laboribus omnia bona Deos immortales hominibus vendere: & à Musonio Philosopho; Iuuenem eum, qui laborem & animi contentionem refugit, seipsum bonis rebus omnibus indignum ostendere. Quare studium & ardorem quendam amoris omnium ingenuarum artium sic arripuit, vt eum nulla difficultas ab instituto cursu reuocaret; non libido ad voluptatem; non ocium ad animi remissionem; non deniq; somnus ad quietem. In primis tamen Iuris Ciuilis & Pontificij studium amplexus est: cum quia videbat in eo maiores suos plurimum excelluisse; sit enim hoc plerunq;, vt quorū patres aut maiores aliqua gloria præstiterunt, hi studeant in eodem genere laudis excellere: tum etiam, quia præclare

Terent.
And. act.
3. sc. 1.

clare intelligebat, nullum ex omnibus esse studium, nullam artem, nullam disciplinam, quae magis ad omnes honores & dignitates aditum atq; viam, quam Ius civile, patefaciat. In hoc igitur studio ita continenter & assidue versabatur, ut non solum aequalibus suis, sed etiam longè natu maioribus antecelleret. Et quamvis Ciuilem scientiam, quae reliquarum scientiarum, etiam Aristotele teste, domina atq; regina est, praeferat ceteras omnes adamaret; tamen, quod mirum erat omnibus, quoties ei reficere atque recreare animum, vel etiam iocari libuisset, ita Rhetores ad declamandum, ad differendum Dialecticos, Poetas ad versus ex tempore pangendos inuitabat; ut maxima cum astantium omnium admiratione atque voluptate victor saepissimè discederet. Quae ingenij vbertas & prompta celeritas deinde semper aucta, & perpetua meditatione conseruata, nunc etiam in ista aetate, quam videtis, integra perseuerat. Nam, omnium eruditorum testimonio, cum prudentia, & acumine, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunq; in partem dederit, omnium est facile princeps. Vidi ego nuper, nec sine mirifica quadam voluptate, vidi scriptum ab eo perquam ingeniosè subtiliterq; de fortunæ varietate atq; inconstantia, quae longè illi tempore molesta fuit, epigramma; quod, meo quidem iudicio, nulli veterum Latinorum eius generis descriptioni postponendum est; pluribus verò longè etiam anteponendum. Sic igitur ab adolescentia vitam suam instituit, ut nullam aliam voluptatem, nullam delectationem, quam ex disciplinis perciperet: quas omnes ita diligebat, ut suauissimum

mum quendam esse pastum animorum predicaret: in
 eis totus erat, in eis noctes et dies versabatur. Nam
 quod vel nulli, vel certè paucissimi possunt, eo semper
 animi robore, ea indole virtutis & continentie fuit,
 ut omnem vitæ suæ cursum in labore corporis atq;
 in animi contentione confecerit: non eum quies, non
 remissio, non equalium studia, non ludi, non conuiuia
 delectarint; nihil deniq; in vitæ penitus expetendum
 putarit, nisi quod esset cum laude atq; dignitate con-
 iunctum. Itaq; cum adhuc in publicis gymnasiis ver-
 saretur, frequentes erant cum eo semper adolescentes
 honestissimi, rectissimisq; studiis & optimis artibus
 dediti. Perspiciebant enim in eo non solum præstant
 ingenium elucere, quod assiduitate atq; industria quo-
 tidiana plurimum alectur; sed etiam genus oratio-
 nis, facultatem, copiam sententiarum atq; verborum,
 & cognitione rerum institutam, & cura & vigilijs
 elaboratâ. Neq; mirum hæc iam tum in adolescente
 fuisse. Non enim aliorum adolescentium vestigijs in-
 sistebat, non tritam ab alijs viam sibi proponebat; sed
 magnos esse experiendos & subeundos sibi labores
 existimabat. Natû enim se virtuti, non desidiæ; digni-
 tati, non voluptati; patriæ, civibus suis, laudi, gloriæ;
 non somno & conuiujs, et delectationi predicabat.
 Quare tantum ea sequebatur, quæ nisi vigilantes, nisi
 sobrijs, nisi industrijs homines assequi non possunt; quæ
 dignitatem, quæ laudem, quæ gloriâ afferunt; quæ
 sunt ampla, quæ diuina, quæ immortalia; quæ fama
 celebrantur, monumentis annalium mandantur, po-
 steritati propagantur. Cum igitur adolescentiæ suæ
 florem ita traduxisset, ut esset omnibus quasi quod-
 dam

den laboris, continentia, religionis, innocentia, pietatis exemplar: subsecutum est postea tempus illud, quo propter excellentem Iuris Civilis & Pontificij doctrinam Laurea decoratus, in Iurisconsultorum collegium cooptatus est. Quo quidem tempore non ipse tantum honorem, qui maximus erat, a collegio, quantum ab ipso dignitatis & amplitudinis collegium accepisse visum est. Tantus enim hominū concursus ad eum audiendū factus est, ut non modo non subsellia frequentissima, sed ne aedes quidem amplissima minimā audiendi cupidorum partem capere potuerint. Qua verò gravitate, Dij immortales, qua prudentia, qua dicendi maiestate, totam vitam suam studiorumq; rationem reddidit! Quam prompto animo, quo acumine ingenij, quo verborum splendore, propositas sibi legum quaestiones, & Iuris utriusq; nodos facile dissolvit! Quibus rebus effectum est, ut multo maiore cum gloria celebritateq; quam alius quisquam ea tempestate, Iurisconsultus declaratus sit. Postquam igitur tanta cum laude atq; approbatione doctissimorum hominum, Iurisprudencia fuit insignibus decoratus; memor quam vivendi rationem ab ineunte aetate suscepisset, & quam gravem personam sustineret: omni diligentia providendum sibi esse censuit, ut nihil, quod aut vitae superiori dissentaneum, aut Iurisconsulti personae gravitatiq; non consentaneum videretur esse, committeret: sed in respondendo iure ita sese gereret, ut summis, infimis, mediocribus gratus esse posset. Magnam enim laudem, & gratam hominibus esse censebat, in ea scientia plurimum elaborare, qua multis esset

profutura. Quae quidem eum cogitatio deliberatioq;
 non sefellit. Cum enim ea, quae proficiscuntur à legi-
 bus & à iure civili, semper ad facilitatem equita-
 temq; referret, neq; constituere litium actiones mal-
 det, quam controuersias tollere; sic ad eius consilium
 undiq; tanquam ad oraculum quoddam, multi mor-
 tales conueniebant. Eius autem omne studium in eo
 consumebatur, ut supplicibus & innocentibus opem
 ferret, salutem daret, periculis liberaret; fraudes o-
 mnes & calumnias, ex falsa iuris interpretatione
 coortas, è medio tolleret; suum deniq; cuiq; tribue-
 ret. Et quamuis eius vestibulum & ianua maxima,
 quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum
 splendore celebraretur; non tamen unquam ita de-
 fatigatus erat, ut quenquam inconsultum à se dimit-
 teret: sed omnibus aequaliter lucem animi, ingenij,
 consilijq; sui patefaciebat: omnibus ad se faciles pra-
 bebat aditus: omnes leniter ac patienter audiebat:
 deniq; magis ad aliorum arbitrium, quam ad suum
 uinebat: neq; tantum sibi premium, aut opes, aut
 gratiam, quantum decus, iusticiam, equitatem propo-
 nebat. Hac fama impulsus Maximianus Sfortia, dux
 ac princeps Mediolanensium, hunc unum ex maxima
 praestantissimorum Iurisconsultorum multitudine,
 quam semper hac nostra ciuitas habuit, eligere vo-
 luit, cui secreta sua communicaret, & quo maximis
 in quibusq; rebus consiliario, rerumq; gerendarum
 auctore niteretur. Audiebat enim, ac praesens ipse
 videbat, hunc in negocijs maximè laboriosum esse, in
 periculis fortissimum, in aggrediendis rebus indu-
 strium, in prouidendis sagacissimum, in consiciendis
 celerri-

celerrimum. Itaq; sperabat, hoc adiutore & consultore suum imperium longè melius & iustius administratum iri. Quæ spes eum & expectatio non fefellit. Sic enim susceptum negotium prudenter & sapienter agere instituit, ut omnibus in rebus lux quedam iusticiæ & aequitatis oborta civitati nostræ videretur. Quamvis enim in eo semper fuerint & animi & ingenij celeres quidam motus, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum vberes, & ad rectè faciendum prompti viderentur; semper tamen in considerandis rebus & tempus & diligentiam adhibebat, neq; vnquam ex tempore de vlla re pronuntiabat: suum namq; consilium, quod ad Reip. summam sapissimè spectabat, non præcox, sed maturum oportere esse censebat. Illud enim præclare intelligebat, sæpenumerò fieri solere, ut consultorum temeritate maxima quaq; res euertantur. Atq; id etiam secum animo voluebat, principem ipsum à consilio suo pendere totum, atq; ideo in sua esse potestate, ut vel bene, vel malè res omnes administrarentur. Audierat porrò, non semel à Platone dictum fuisse, rem quandam sacram esse consultorem; quem non solum ab omni criminis lahe, sed etiam à suspitione purum esse deceat. Itaque tam sapienter & iustè consulebat, tam castè atq; integrè se gerebat; totam ut Remp. nostram suis ipse penè solus humeris sustineret. Tanta præterea diligentia res singulas providebat, tanta modestia suas actiones omnes dirigebat; ut eum non tantum ciues nostri, sed etiam peregrini vehementer & amarent & vererentur. Nihil verò titubanter, nihil inordinatè, nihil temerè faciebat: sed in omni-

bus eius dictis & factis inerat summa constantia,
 veritas, & circumspectio. Non pudor, nō integritas,
 non religio, non assiduitas vnquam in eo requisita
 fuit. Nullum vnquā vlla ciuitas consilij publici au-
 ctorem neq; moderatiorem neq; sanctiorem non mo-
 dō vidit, sed aut sperando aut optando cogitauit. Nul-
 lum hic vnquam officium prætermisit eorum, quæ ab
 illo consultore seruari debent, qui communem semper
 vtilitatem priuatis commodis anteponat, & qui ma-
 iori patriam caritate, quàm propriam vitam prose-
 quatur. Quamobrem tantopere prudentiam eius sus-
 piciebat Maximianus princeps, tanti eum faciebat,
 vt ne latum quidem vnguem ab eius consilio sibi re-
 cedendum esse censeret. Interim accidit, quod in re-
bus humanis fieri solet, quæ sursum ac deorsum per-
petuò feruntur, neq; in eodem statu diutiùs consiste-
re possunt, vt Resp. nostra bellicis tumultibus exagi-
tata, varijs cladibus & offensionibus vexaretur.
 Quo tempore noster hic Antistes Romam cum Se-
 dunensi Cardinale, cui propter singularem prudenti-
 am & eximias ingenij suauitates quàm carissimus
 erat, profectus est: vt cum iam apud nos præstantis-
 simæ sapientiæ suæ, rarissimæq; virtutis documenta
 maxima dedisset, etiam in vrbe illa, quæ ceterarum
 vrhium domina atq; regina est, & in qua religionis,
 & sacrorum, & ceremoniarum omnium iam pridem
 domicilium est constitutum, quid ipse plurimis labo-
 ribus & longissimis vigilijs in rebus diuinis, & ad
 summam religionem pertinentibus antea profecisset,
 palam ostenderet. Quod sanè paucis ei diebus, non-
 dū id agenti, maximo cum honore gloriaq; contigit.

Profe-

Profectò latere non potest egregia virtus, sed quò
 magis occultatur, eò magis lucet ipsa per sese, splen-
 detq; etiam in tenebris; & eos, in quibus est, apud
 omnes gentes ac nationes laudabiles & vehementer
 amabiles efficit. Vix dum Romam hic noster attige-
 rat, cum eius nominis fama per totam urbem longè
 lateq; diffusa est; cum eius præstantiam omnes ad-
 mirati, quam honestissimos de eo sermones habere
 cœperunt. Itaq; non tam ipse ad alios visendos &
 salutandos, sicut fieri solet; quam alij ad eum fre-
 quentissimi veniebant, & magno studio quotidie do-
 mo deducebant & rēducebant. Quinetiam eum Leo
 Decimus Pontifex Maximus ad se accersi iussit, &
 multis atq; honorificentissimis verbis commenda-
 tum, post paulò multis affecit honoribus. Iam verò
 magnum illud atq; memorabile fuit, quòd, cum eo
 tempore tota ferè Germania tumultuaretur, popu-
 liquē feroces atque indomita nationes contra fidem
 religionisque Christiana principem insurgere iam
 auderent, multaque iam tum meditarentur, sanctis-
 simorum virorum & pontificum institutis contra-
 ria, Christianisque legibus repugnantia, circum-
 spectis omnibus Leo Decimus, ex omni Antistitum
 collegio tandem hunc unum elegit, quem & pru-
 dentia, & consilio, & auctoritate plurimum ex-
 cellere videbat: cuius fortem & constantem ani-
 mum, admirabilem in reducendis ad rectam viam
 atq; honestatem hominum mentibus dicendi vim &
 facultatem agnoscebat: cuius deniq; fidem, integri-
 tatem, sanctitatem perspectam & cognitam habebat.
 Hunc igitur unū in tumultuantē Germaniam ad res
 compo-

componendas, & Apostolici solij Pontificiaeq; ma-
 iestatis negocia peragenda, cum summa potestate
 nuncium ad legatum misit. Hic autem animo repu-
 tans, quam magnum & quam periculosum onus bu-
 meris suis impositum esset, omnem sibi ingenij aciem,
 omnes nervos intendendos esse statuit, ut non tan-
 tum ea legatione fidelissime fungeretur: sed etiam ut
 praeclarum aliquid efficeret, quod & dignum expe-
 ctatione, quam de se omnibus concitaret, & dignum
 deniq; Pontificis iudicio, quod de se fecerat, esse vi-
 deretur. Quare tantam erga omnes, ad quos accede-
 bat, modestiam, tantamq; humanitatem ostendebat;
 tanto dicendi artificio utebatur; tam ingeniose, quae
 ad Christianas leges attinent, explicabat, ut multa-
 rum nationum animos, non mediocriter labantes &
 fluctuantes, in fide ac religione facile confirmaret: to-
 tamq; ferè provinciam illam ita peragravit, ut omni-
 bus esset venerabile quoddam antiquae religionis &
 sanctitatis exemplum; omnes eum suspicerent, om-
 nes eius auctoritati sibi parendum esse censerent.
 Erat enim in admonendo mitissimus & humanissi-
 mus; in victu verò suo continentissimus & severis-
 simus; in consilijs dandis prudentissimus; in corri-
 gendis vitijs maxime comis & mansuetus; ut cum
 aequaliter omnes argueret, increparet, emendaret;
 tamen affabilitate comitateq; sua consequeretur, ut
 eos ipsos, contra quos statuisset, aequos, placatosq; di-
 mitteret. Neq; dubium esse potest, quin omnia brevi
 tempore, quae ad religionem pertinent, in illa regione
 prouido ac diuino huius consilio placata & tranquil-
 la futura fuissent; nisi factiosi quidam & turbulenti
 homi-

homines, discordiarum amatores, pacis & religio-
 nis inimici, motus populorum & seditiones concitassent. Quibus hic noster non aliter atq; olim Paulus ille Tarsensis, nostræ persuasionis antesignanus, & Petrus ille Bar Iona, dux ac moderator Ecclesie Christiane suis aduersarijs aliquandiu maximo cum animo, constantia, dignitateq; restitit. Sed quod fretum, quis Euripus tot motus, tantas, tam varias habet agitationes fluctuum; quantas perturbationes & quantos estus habet popularium vita? cum praesertim eos auctores habet, quos esse sapientes existimat. Totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris: saepe etiam sine vlla aperta causa consilium mutat. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius imperita multitudine. Sic Ephesij quondam Paulum Tarsensem, Christi legatum, primo tanquam Deum immortalem venerati sunt; deinde non ita multo post ex urbe sua, tanquam impium hominem, expulerunt. Sic pleriq; alij sanctissimi viri plurimas pro Christiana fide calamitates & incommoda pertulerunt. Quos omnes sibi proponens imitandos hic noster, omnia firmissimo constantissimoq; animo tolerabat: & sibi potius honestè moriendum, quam seditiosis hominibus & imperitæ multitudini sedendum esse statuebat. Cum ecce Tyrannus quidam, non modò ab omni pietate cultuq; diuino, sed etiam ab omni humanitate remotissimus, qui benignè hunc antea susceperat, non quia religionis vlla esset ei cura, sed quia sperabat hac ratione, si talem tamq; religiosum virum apud se habuisset, fore, vt etiam ipse pius ac religiosus existi-

Matth. 10.

existimaretur, & populi sibi subiecti magis dicto audientes essent, atq; ita maior sibi licentia in quoscunq; vellet, grassandi præberetur; derepenè hunc inuadit, & necandum trucidandumq; satellitibus suis denotat. Neq; hoc alia de causa, nisi quia nefarijs eius facinoribus et impijs cogitationibus hic modestè mansueteq; resistebat, & ad Christianè viuendum humaniter inuitabat. Cum igitur diuina quadam providentia, qua præstantibus viris deesse nunquam solet, Tyranni illius insidias hic præsensisset, neq; diutius morandè se illas euitare posse vllò modo intelligeret; membrò illius Euangelici præcepti, quo iubemur, vt, si qua in ciuitate nos impij viri persequantur, ad aliam confugiamus; neq; tantum de sua, quantum de sociorum & comitam suorum salute sollicitus; tandem cedendum impiorum hominù furóri & tyrannicæ crudelitati sibi esse censuit. Itaq; quàm occultissimè potuit, equis ad celeritatem commutatis, sic ab illa prouincia discessit, vt bonis omnibus, quicunq; ibi erant, mærorem ac tristitiam, impijs autem & sceleratis gaudium & læticiam eius discessus attulerit. Nam postea factio illa perditorum ac furiosorum hominù, vitrix fidei, religionis, sanctimonia, non impietatis, libidinis, arrogantis, totam ferè Germaniam peruagata est: & Tyrannus ille, quasi bestia quadam inmanissima, sic odio religionis exarsit, vt omnes eius regionis Antistites, quos pietatis atq; honestatis cultores esse intelligebat, ad vnum crudelissimè trucidaret. Sed quàm gratus Francisco Sfortiæ Secundo! Mediolanensiu Duci fuit huius in patriam reditus! quàm incundus bonus omnibus? Pantum enim eo tempo-

tempore gaudij, tantum laticia cepit cum ipse princeps, tum vniuersa M:diolanensis ciuitas, vt noua quedam felicitas cunctis oblata, vel potius reddita videretur. Viuebat enim adhuc in animis omnium huius memoria: meminerant, quam integre, quam continenter, quam iuste Maximiano Sfortia Duce, Remp. gessisset. Quare licet hunc apud se Franciscus Princeps & omnes ciues vehementer esse cuperent; tamen cum negotium quoddam maximi ponderis & momenti cum summo Pontifice pertractandum esset, neq; quisquam alius in hac vrbe reperiretur, qui prudentius aut melius huiusmodi legationem obire posset, vicit tandem publica vtilitas priuatum desiderium. Quamobrem ex principis ipsius, & totius ordinis senatorij consensu legatus in Hispaniam ad Adrianum Pontificem Maximum missus est: apud quem cum omnia fideliter atq; ex principis sui sententia confecisset, ipsum Pontificem, virum & doctissimum & optimum, cum sua singulari atq; eximia fide, prudentia, virtute, tum eloquentia, mirificaque dicendi facultate breui tempore sibi ita deuinxit, vt is a suo latere nunquam hunc postea dimiserit. Cum hoc enim diuina consilia sua sapissime communicabat; cum hoc de summa religionis frequentissime consultabat; cum hoc denique omnia seria iocosque conferebat. Quod si diutius Adrianus viuere potuisset, nemini dubium fuit, quin hunc paucis mensibus in Cardinalium collegium cooptaturus esset. Verum, vt opinor, terris fata Pontificem tam salutarem tamq; pium inuiderant. Abijt igitur ad superiores breui tempore, maximū sui desiderium

rium toti Christianæ Reipublicæ, huic verò non mediocrem tristitiam & luctum relinquens Adrianus Pontifex. Sed tamen dolorem, quem hic ex Adriani morte ceperat, Clementis Septimi, qui successit in Pontificatum, benignitas aliqua ex parte mitigavit: magno enim amore summaq; benevolentia hunc eundem amplexus est. Nam primò gratulatum ad se venientem nomine Francisci Sfortiæ Secundi, cuius hic Romæ legatus erat, maxime præter ceteros commiter ac liberaliter excepit, humaniter allocutus est, multa pollicitus. Quo postea factum est, ut cum ipsius meritis & præstantissimis virtutibus, tum rogatu precibusq; Francisci Sfortiæ commotus Clemens Pontifex maximus, hunc Episcopum Novariensem creauerit, & semper deinceps, quoad Romæ fuit, carissimum & gratissimum habuerit. Verum non hunc communis aliorum ferè omnium ambitio cupiditasque detinebat: qui quanto maiores aut opes aut dignitates acquirunt, tantò plures quotidie concupiscunt; & quò plura possident, eò magis accenditur in eis cupiditatis sitis: sed presenti conditione, rebusq; iam à se quàm honestissime partis contentus; suscepto Episcopatu cogitabat, quantum onus humeris suis sustineret. Et cum omnia semper antea fugiendæ turpitudinis, & amplectendæ honestatis causa fecisset; tunc posteaquam creatus esset Episcopus, omnes sibi animi vires excitandas, omnia circumspicienda, omni utendum esse diligentia censebat, ut non modo quicquam eiusmodi ne committeret, quod aliqua ratione reprehendi posse videretur; sed etiam omnia sic ageret, ut ea facile inuidorum etiam ex-

istima-

Istimatio comprobaret. Sic igitur à summo Pontifi-
 ce sibi creditum ac commissum Episcopatum admini-
 strare cœpit, ut se omnium officiorum obstructum
 religione arbitraretur; ut omnium oculos in se v-
 num coniectos existimaret; ut dignitatem suam qua-
 si in aliquo orbis terra theatro versari crederet: si-
 bi religionis atq; animorum curam; sibi sacrarum re-
 rum procuracionem esse commissam; sibi Deum im-
 mortalem populo Christiano precibus atq; hostijs
 placandam; sibi sacrificia atq; officia diuina, maxi-
 ma cum cerimonia, singulis diuis esse facienda; sibi
 deniq; totam fidem & religionem tuendam esse da-
 tam intelligeret. Quare tam seuerè, tam continenter,
 tam sanctè cœpit vitam agere, ut tum eius integri-
 tati religioniq; nihil aliud antea videretur accedere
 posse, tunc addita illa dignitate, maximus ad sum-
 mam eius præstantiam cumulus accesserit. Et quam-
 uis iucundissimus illi esset honos, à Pontificè sibi de-
 latus: tamen nequaquam tantum capiebat volupta-
 tis, quantum sollicitudinis & laboris; ut ille ipse
 Episcopatus, non quia necesse fuerit, alicui datus,
 sed quia sic oportuerit, rectè collocatus, & iudicio
 summi Pontificis digno in loco positus esse videret-
 ur. Sic igitur postea semper vitam egit, ut omnia,
 quæ iucunda videntur esse, non modò his extraor-
 dinarijs cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac ne-
 cessitati denegarit. Nullam igitur amplius dignitatis
 accessionem querens; quod homini probo satis ma-
 gnum esse decus & ornamentum iudicabat, si se bo-
 num Episcopum præstare possset; domum iam specta-
 bat, & ad suos redire cupiebat: cum ecce maxime
 C oppor-

opportuna sese obtulit occasio. Nam Franciscus Sfortia Secundus, cuius antea mandato legatus hic ad Adrianum Pontificem accesserat, & a quo iam antea senator designatus fuerat, huius tantæ viri absentis desiderium diutius ferre nullo modo potuit. Itaque literis & nuncijs eum tamdiu sollicitavit, donec Romæ compositis rebus suis, hic tandem, ut & sibi & optimo principi suo satisfaceret, in patriam hanc suam & nostram reuersus est; quem statim vs Mediolanum applicuit, summo cum honore exceptum Franciscus Dux Senatoria dignitate, magno totius ordinis non modò consensu & approbatione, sed etiam plausu & gratulatione cohortatus: & deinceps sibi perpetuò assistere, & omnium consiliorum moderatorem & auctorem esse voluit. Atque hoc certè maximum & singulare Arciboldiæ genti contigit; quod haud scio an vnquam in hac ciuitate fuerit gens vlla alia consecuta, ut quatuor deinceps per continuam successionem summo cum honore ac celebritate senatores crearentur. Nam & huius proauus Nicolaus, ut initio dixi, & auus Ioannes, & pater Aloysius, & hic denique noster, qui etiam hoc tempore in senatu primo post senatus principem loco sedebat, senatores & publici consilij auctores, maxima cum huius ciuitatis vtilitate gloriaque, fuerunt. Quod mehercule nemini, qui huius vetustissima & clarissima familie merita diligentius intueatur, mirum videri potest. Quando enim fuit, cum hac nostra ciuitas & in bellicis rebus atque arte militari, & in consilij dandis atque administratione Reipublicæ,

Arcim-

Arcimboldiorum ope & auxilio non uteretur? Plene sunt omnium voces, pleni libri, plena historia meritorum & rerum gestarum *Arcimboldiæ* gentis. Quare facile quivis non iniquus rerum estimator intelligere potest, semper cæteris familijs hanc gentem longè præstitisse: quæ non propriam, sed communem utilitatem perpetuò quaesierit: quæ non tantum patriæ suæ, sed etiam exteris nationibus, quantum fieri posset, prodesse studuerit. Vnde meritò crediderim, tantæ virtutis insignia, communi gentium consensu, huic familiæ à maioribus nostris fuisse tradita. Tres enim stellas fulgentissimas in circuli parte rutila, quem aureus campus undiq; circumdat, *Arcimboldiæ* familiæ decorum & egregium insigne continet. Quo certè nihil aliud ostenditur, quam in hac familia semper fuisse cælestem ac diuinam benefaciendi potestatem, studio cuidam ardoris & inflammatae voluntatis copulatam; qua res omnes, quascumque aggredieretur, non tantum optimè, sed etiam summa cum gloria conficeret. Sicut enim stellarum motu atq; lumine cuncta in hoc inferiori orbe gignuntur, & vigorem accipiunt; neque quicquam est infra lunæ globum, quod sine cælesti auxilio, cursuq; siderum nasci aut conservari possit; ita maiores nostri, cum illud insigne tribuendam *Arcimboldijs* esse censuerunt, aperte declarare voluerunt, se sine illorum splendore, ope, virtute, diutius incolumes esse non posse. Tres autem ideo stellas, non unam tantum aut plures addiderunt, ut ternario numero, qui perfectus est, eò quod & principium, & medium, & finem habet, atque immortalis Deo

mysticaq; Triadi consecratur, huius familiae praestantiam atq; excellentiam denotarent. At vero circuli pars ea rutila, quae stellas amplectitur, quid aliud significare credi potest, quam ardens quoddam studium, & inflammatum atq; incensum de patria bene merendi desiderium? Est igitur in stellis res praecclaras gerendi facultas; in rutila circuli parte summae voluntatis & ardoris significatio. Quid autem aureus ille campus, quo stella, circuliq; pars continetur, aliud, quam eximias planeq; aureas horum hominum actiones ostendit? Ut enim aurum metallorum omnium praestantissimum est, & magnorum saepe laborum praemium: ita praecclara actiones cetera omnia, quae sunt in homine, superant, atq; in eis omnium virtutum laudes consistunt. Cum autem haec familia tot tantasq; res praecclarissime gesserit, haud immerito non tantum stellis & orbe rutilo, sed etiam campo aureo decoratur; ut omnes intelligant, patriam nostram iampridem ingentes ab Arcimboldia gente commoditates & emolumenta reportasse. Sed, ut vetera praetermittamus, quis est hoc tempore, qui nesciat, quantum huius Archiepiscopi nostri prudentiae sapientiaq; pluribus iam annis, quibus in Senatu pro Principe sedet, huic civitati nostrae utilitatis attulerit? Illud enim etiam publicae felicitati gratulandum est, quod, ex quo tempore Reipub. gubernaculis hic admotus est, a maximis molestijs & turbulentissimis tempestatibus, quibus assidue concutiebatur nostra civitas, aliquantulum acquieuit, & paulatim ad securissimum quietis, & tranquillitatis portum delata est.

Dedit

Dedit igitur huic Franciscus Sfortia senatoriam dignitatem; hic illi publicum ocium reddidit: communicavit huic imperij administrationem; hic illi molestiam & angorem ademit. Quae in re magis sollicitus hic, ille securior factus est. Non igitur propria cupiditas, non proprium commodum, sed alienum desiderium, aliena voluntas Senatorem hunc effecit. Non aliorum ambitionem imitari, sed virtuti suae considerare, sicuti semper, voluit. Nam alij plerique, quod assequi virtute non possunt, id pecunia tentant: non dignitates iam non donantur, sed emuntur. At hic noster non quidem honorem ambiuit, sed oblatum à bono principe munus recusare noluit: quamvis ita statueret, non se in quietis & ocij; sed in laborum curarumq; societatem vocari. Cum autem iam plurimos extra patriam suam labores pro communi utilitate suscepisset, dignum etiam se, digni maioribus suis existimavit, id, quod sibi restabat ex vitae curriculo, patriae totum impendere; lumen animi, lumen ingenij sui civibus ostendere; labores, vigilias, curas, sollicitudines pro civitatis suae salute perpeti. Quare sic inter Patres Conscriptos assumptus est, ut non iam ipse maiorem dignitatem, quam habebat amplissimam, ab illo ordine accipere, sed ordo ipse huius accessione splendorem ac maiestatem suam amplificare videretur. Ita verò senatorijs muneribus postea semper inuigilavit, quasi ab alijs negotijs omnibus vacuus fuerit. Admirabilis profectò semper fuit huius animi vigor, mirifica vis ingenij, celeritasq; mentis: simul enim res maximè diuersas, negotiaq; prorsus varia vno eodemq; tempore diligenti-

gentissimè tractavit. Nam in Episcopatu suo non tantum quæ ad religionem, & sacrarum rerum procuracionem pertinent, sed etiam quæ ad civiles capitalesq; causas, & ad merum mixtumq; imperium, ut Iurisperiti vocant, administravit. Siquidem in ampla regione pluribusq; oppidis, Novariensis Episcopus viæ necisq; potestatem habet: quam hic noster quatuor & viginti annos ita sapienter exercuit, ut bonis omnibus gratissimus, improbis autem maximè formidolosus extiterit. Quinetiam interim redditus annuos iustissimis rationibus plurimum amplificavit: & longè nunc maiores successori suo, quam ipse acceperat, tradidit. Nam Vespolutum oppidum, iam per annos amplius octoginta per quorundam iniuriam ab Episcopatu diuulsum, & a profanis hominibus possessum, labore & industria sua in pristinum statum reduxit. Quamvis potentissimos habuerit aduersarios, qui cum eo diu multumque litigarunt: sed tandem, cum huius assiduitate diligentiaque, tum æquissimo iure, rationibus, senatus auctoritate, sententijs omnibus victi condemnatiq;, de possessione diuturna deiecti sunt: atq; ita quadraginta sestertiorum millia redditibus annuis eius Episcopatus accesserunt. Erat eodem tempore Francisci Sfortie consiliarius; quo in officio tot occupationibus & negocijs distringebatur, ut illi vni bene satisfacisse permagnum esset: & tamen in senatum quotidie veniebat, neq; ullam omnino causam, qua posset alicui, vel infimo prodesse, repudiabat. O præstantiam animi incredibilem! o inauditas ingenij vires! o celeritatem mentis eximiam!

Huius

Huius aedes consultoribus erant perpetuo refertissima: videres alios intrantes, alios exeuntes, alios hunc circumstantes: quibus omnibus facillime celerissimeq; satisfaciebat. Providendum erat ijs populis, qui ditioni eius erant subditi; confestim providebat. Consulendum erat imperio rebusq; Principis; sine ulla cunctatione consulebat. Veniendum erat in senatum, vbi de maximis ciuitatis rebus esset agendum; illico veniebat, & optimarum sententiarum auctor erat. Quis non miretur, vnum hominem tot rebus tamq; diuersis sufficere posse? Sufficiebat: &, quod admirabilius est, post tot labores & vigilias promptior & alacrior continenter apparebat. Huc accedebat cura a domesticarum rerum; quas, vt optimum decet Antistitem, tanta cum religione severitateq; semper instituit, vt non aliter domi sua viueretur, quam in sanctissimo aliquo Vestalium virginum conuentu. Quid preces ac meditationes diuinarum rerum commemorem? quibus ita semper deditus fuit, quasi nihil aliud illi agendum esset. Miranda sunt Romani veterem Catonem illum Censorium; ~~et~~ Aemilianum Scipionem: qui duo viri tres summas in homine res praestitisse iudicati sunt: nam optimi oratores, optimi imperatores, optimi senatores fuisse dicuntur; modo fateantur omnes id, quod negari non potest, longè maiori dignum admiratione nostrum hunc Archiepiscopum; qui non tantum tres illas res eximie praestitit; sed alias etiam plurimas, & quidem ob religionem laudabiliores, eis adiecit. Quid deinde? An non Catonem & Scipionem status temporum, leges atque instituta patrie.

patris ad eas res acquirendas plurimum adiuue-
 runt? hunc autem his corruptis moribus, negle-
 ctis veteribus institutis, iniquissimis temporibus
 profecto tantum innata bonitas, voluntas, industria
 summam ad amplitudinem & dignitatem prouexit.
 Quid enim mirum, inter Fabios, Marcellos, Paulos,
 Latio, tales extitisse? cum imitationis ardor, sem-
 perq; melior aliquis ad palmam præripiendam eos
 accenderet. Hoc certe summè est admirabile, quòd
 hic noster sine exemplo, sine æmulo, secum ipse
 certans, cum meliorem se nullum videret, vbi-
 que fuit, omni tempore maior & clarior euasit. Ac
 mihi quidem in huius vitam studiosè diligenterque
 inquirenti, visa est ea potissimum causa, quòd ad
 tantam virtutum excellentiam peruenerit; quia fru-
 galitatem semper vigilantiamq; mirandum in mo-
 dum complexus est. Nam, vt alio in loco dicam,
 tanta in victu temperantia vitur, vt nisi tantum
 cibi potionisq; sumat, quantum satis sit, non ad sa-
 tiandam, sed ad mitigandam famis sitis que cupidi-
 tatem. Scit enim verè dictum à sapiente quodam
 Græco, nullo modo fieri posse, vt pinguis venter te-
 nuem sensum atq; intelligentiam gignat: neminemq;
 multo cibo potioneq; repletum, mente rectè vti pos-
 se. Iam verò tanta est eius vigilantia, vt maiorem
 noctis partem in negocijs insumat, & cum valetu-
 dine somnum compenset. Frequenter enim id Plato-
 nis dictum habet in ore; Dormientem hominem nul-
la penitus re dignum esse: vigilantes autem ciuita-
tum principes, & improbis ciuibus, & hostibus
aqualiter esse formidabiles. Ideo sapientissimè præ-
 ceptum

ceptum ab Homero predicat, ne princeps & publi- Niad. 21
 ci consilij auctor, cui populi commissi sunt, & qui
 tot ac tanta negotia sustinet, totam vnquam noctem
 dormiat. Sibiq; hac in parte proponit imitandum E-
 paminondam illum Thebanorum imperatorem, qui
 se dicebat ideo sobrium & vigilantem esse, vt cate-
 ris ciuibus securè liceret & dormire, & voluptati-
 bus indulgere. Quin illam Demosthenis vocem au-
reis scribendam esse literis, & in ore atque mente
semper habendam esse dicit; qui vehementer se do-
lere dicebat, si quando opificum antelucana victus
esset industria. Quare hac etiam senili etate, que re-
quiem & laborum allevationem quarit, tamen ante
lucem quotidie surgit è lecto; venit in senatum pri-
mo diluculo: nulli denique iuuenum assiduitate, labo-
re, vigilantia cedit. Est hac incredibilis ac divina di-
ligentia, que facit, vt tot negocijs, tamq; diuersis
vnus sufficiat. Nam præter ceteras maximas atq;
 innumerabiles occupationes, quibus assidue distri-
 ctus fuit, ad hanc vsq; diem ita senatorium etiam
 munus obiuit, vt omnes ciues & peregrini non tan-
 tum eius prudentiam & iusticiam, sed etiam huma-
 nitatem, placabilitatem, clementiam magnopere di-
 legerint: omnes ad eum tanquam ad asylum aliquod
 confugerint: quicunq; causam aliquam difficilem at-
 que arduam in senatu haberent, votis omnibus ex-
 peterent, vt huic vni transigenda committeretur;
 qui non modò pecunias vnquam nullas pro re iudi-
 canda, sed ne munuscula quidem vt acciperet, ad-
 duci potuit; qui primò, si quo modo posset, semper
 controuersias componere tentauit: deinde si obsti-
 natos

natorum litigantium animos videret, neque ad ullam conuentionem adduci posse, quam primum quid leges & iura postularent, accuratissime circumspiciens, sententiam tulit. Itaque huic salutem suam omnes, huic fortunas, huic liberos rectissime committi semper arbitrati sunt. Quid in cæteris rebus; quo mentis acumine, quo animi robore, quam acri iudicio cuncta gerit atque administrat? Quid beneficentiam, iusticiam, fidem, omnesq; eas virtutes, quæ pertinent ad mansuetudinem morum & facilitatem, commemorem? quibus iampridem hoc assecutus est, ut eum vniuersus Mediolanensis populus non aliter atq; communem patriæ parentem amet, obseruet, suspiciat: neq; vllum vnquam diem huic vrbi latiore, quam hunc, in quo factum eum Archiepiscopum videt, illuxisse prædicet. Nam omnes antea cuiuslibet ætatis homines vota faciebant, ut is vnus hanc dignitatem assequeretur: neq; se aut in hac vita bene beateq; viuere, aut post mortem cælestium beatitudinem assequi, neq; res sacras bene procurari, neq; religionem rectè defendi posse, nisi Arcimboldius hic, patriæ suæ singularis amator, Archiepiscopus factus esset, existimabant. Quod quidem commune ciuitatis desiderium cum antea sepius, tum hoc tempore præcipuè clarissime demonstratum est. Cum enim iam tandem ex voluntate Iulij tertij Pontificis maximi, summaq; totius Cardinalium collegij approbatione, creatum hunc Archiepiscopum nunciatum fuisset; derepentè, quemadmodum initio dixi, miro quodam gaudio & exultatione repleta est vniuersa ciuitas: statim principes ci-

pes ciuitatis homines ad eum vndiq; gratulatum aduolarunt : neq; quisquam vllius ordinis in tota vrbe fuit, qui maxima letitiæ signa non dederit. Quid autem de hodierno die dicam ? quo plurimum expectatus desideratusque, ad Archiepiscopatus insignia capienda, hoc in Deorum domicilio temploque maximo, sicuti maiorum instituta postulant, urbem ingressus est ? quid gloriosius ad æternam memoriam & immortalitatem huic accidere potuisset, quam tanta popularis obseruantia, pietatis, latitiæ significatio ? Non enim ætas quenquam, non valetudo, non sexus retardauit, quò minus oculos, animum, mentem, insolito spectaculo compleret : hunc parui noscere, iuuenes ostentare, senes mirari magnopere gaudebant : agri quoque, neglecto Medicorum imperio, ad huius conspectum, quasi ad salutem sanitatemque, prorepere voluerunt. Vidimus opletas vndique vias, angustamque semitam huic ad ingrediendum ob immensam turbam, ad spectandum effusam, relictam esse : tecta referta, ac nimio pondere superfusa multitudinis laborantia : ac ne eos quidem vacantes locos, qui non nisi suspensum & instabile vestigium caperent : alacrem hinc atq; inde populum. Ubique par & simile gaudium. At verò splendorem illum equitum, Italiae storem, principum agmen honestissimum, quo stipatus hic incedebat, quanta cum animi voluptate, quo plausu, quibus acclamationibus omnes prosequabantur ! donec fanum hoc religiosissimum ingressi, vota Deo optimo maximo diuisque nuncupata letissimi persoluerunt. Hic verò solenni more deductus ad aram

maxi-

Maximam, primum immortalī Deo pro salute sua atq; astantium omnium, submisso pioq; animo supplicavit: deinde in Archiepiscopi solio splendidissime preparato collocatus, à Pontifice missa diplomata publicè recitari iussit. Quorum primum illud fuit, in quo ipsius Pontificis Cardinaliumq; sententia, qua creatus hic fuerat Archiepiscopus, continebatur: alterum in quo Pontifex Carolū Quintum Imperatorem rogabat, ut hunc & præsidem sacrorum agnosceret, & quibuscunque rebus posset, officiosè tueretur ac defenderet. Cum quidem eo perlecto, statim hic princeps noster Ferrandus Gonzaga, qui ipsius Imperatoris personam apud nos sustinet, & eiusdem vice fungitur, per Franciscum Tabernam magnum Cancellarium pronunciari iussit, se non tantum id, quod in eo diplomate contineretur, Cesaris nomine libentissime perfecturum: sed etiam maximas Pontifici se gratias agere atq; habere, quod & Patricium Mediolanensem, & Senatorem integerrimum, & Antistitem religiosissimum Ecclesie Mediolanensi præfecisset. Quæ vox non tantum amoris & benevolentie, sed etiam grauissimi testimonij singularis huius eximia virtutis auctoritatem habet. Postea verò, quemadmodum in cæteris diplomatibus à Pontifice constitutum erat, accesserunt Canonici, Sacerdotes, Præsules, Abbates, atq; alij Proceres Ecclesie, ut in huius verba iuraret, & eius dicto audientes se perpetuò futuros pollicerentur. Quod etiã Prætor urbanus, & Præfectus annonæ, & Aediles, & cæteri magistratus omnes religioso libentiq; animo fecerunt. Postremo loco iurarunt ij, qui

qui deducendi Archiepiscopi Mediolanensis, atq; in solio collocandi ius habent ab antiquis traditum; Confalonarios vocant, ex antiqua nobiliq; familia, Qui nobis, dum Archiepiscopus noster urbem ingrederetur, pulcherrimum & iucundissimum spectaculum exhibuerunt. Omnes enim, & quidem magno numero, pedites hinc atque inde fulgentes ostro, sericeisque vestibus & auratis insignes procedentem comitabantur; donec eum, ut vidistis, in suo proprioque solio collocarunt. Ego vero, Patres amplissimi, quamuis coram intuear hæc lumina atque ornamenta Reipublicæ; quamuis quod mente complector, non satis verbis explicare possim; quamuis adhuc populû iubilantis voces & clamores auribus meis insonent; tamen cum vos tam attentè tamque benignè me audiatis, magis etiam accendor ad ea, quæ mihi dicenda supersunt. Neque vereor, ne oratio mea vobis longior esse videatur; qui præclare intelligitis, maximè optandum esse, ut ea, quibus ornatissimus est Archiepiscopus noster, quam plurima sint. Superest igitur, cum de rebus ab eo præclare gestis, & antea vita satis multa dixerimus, ut neminem etiam hac tanta dignitate atque honore digniorem esse, nemini meliùs hoc tantum munus committi potuisse, doceamus. Quod quidem ad ea, quæ iam à nobis commemorata sunt, si quis respiciat, faciliè cognoscere poterit. Nam si mores ac vitam huius ad perfecti sacerdotum Antistitis speciem ac formam referre voluerimus, neminem profecto reperiemus, qui ad illam propius accedere videatur. Alius enim fortasse prudens fuerit, sed iniquus; alius huma-

nus,

nus, sed voluptati deditus : alius frugi, sed superbus : alius clemens, sed auarus : alius liberalis, sed crudelis : deniq; nemo penè fuit vnquam, qui non aliqua vitiorum labe virtutes eas, quibus eminebat, obscuraret. At noster hic Antistes admirabili quadam, ac verè diuina prudentia sic omnes inter se virtutes copulauit, vt immensus in eis, inauditusq; laudum omnium omnisq; gloriæ concentus appareat. Nihil enim comitas seueritati, nihil grauitati bonitas, nihil humanitas maiestati detrahit. Sed iam ea breuiter videamus, quæ in eo viro esse debent, qui Archiepiscopi munere sit optimè functurus, et Christianam fidem ac religionem, tanquam optimus patronus, accerrimè defensurus. Ea namq; omnia summa in hoc esse luce clarius ostendemus. Atqui nemo est eorum, qui bene sentiunt, quin existimet in summo ac perfectissimo sacrorum Antistite tres has res inesse oportere; Rerum diuinarum scientiam, virtutem, auctoritatem. Quæ res ita implicite sunt, & coherent inter se, vt si vna defuerit, reliquæ per se nullo modo perfectum efficere Antistitem possint. Etenim multi reperiuntur, qui, tamesi sacrarum literarum peritissimi sint, tamen quoniam eis vel vitæ probitas vel auctoritas deest, non modò religionem tueri atq; conseruare non possunt : sed magnum etiam ei detrimentum afferunt. Sunt etiam quidam probi sanè viri, sed imperiti; quibus tytò religionis curam demandari non posse certum est. Duabus enim de causis Paulus ille Tarsensis in Antistite doctrinam quærit : primò, vt ad honestè religiosèq; viuendum populos adhortari valeat : deinde, vt etiam factiosos homines, qui rectè sentien-

ficienti Ecclesie Reipublicaeq; Christiana resistere,
 & contradicere audent, resellere atq; redarguere
 possit. Nam rustici, & imperiti viri bonitas illi vni
 prodest; & quantum probitate vite Christianam
 religionem confirmat, tantum eidem nocet, si labefa-
 ctantibus & impugnantibus non resistat. Iam verò
 licet in aliquo summa doctrina summaque probitas
 fuerit: tamen si illi desit auctoritas, vt nemo illi au-
 res praestet, nemo fidem adhibeat, non erit quod quis-
 quam speret, eum summi Antistitis munus sustinere
 commodè posse. Cum autem ad doctrinam non vul-
 garem accesserit etiam egregia probitas & summa
 auctoritas, tum illud eximium quiddam atq; diuinum
 solet existere: quod in nostro hoc Archiepiscopo
 esse, nemo est qui dubitare possit. Quis enim eo di-
 uinarum rerum scientior vnquam fuit, aut esse potu-
 it? qui primis statim annis in religiosissima familia,
 sacris & diuinis rebus semper intentus, liberaliter
 educatus est; mox è ludo, atq; pueritiae disciplina
 profectus ad publica gymnasia, ita Iuri civili ope-
 ram nauauit, vt tamen sacrarum studium literarum
 nunquam intermitteret, & omnes Pontificij Iuris
 constitutiones tanta cura, studio, diligentia, perdisce-
 ret, vt tanquam nomen & digitos suos omnes eas te-
 neret. Neq; sanè mirum; cum nunquam quicquam,
 nisi de sacris rebus, ageret, loqueretur, cogitaret;
 quasi natura eum hac vna de causa genuisset, vt res
 sacras perpetuò tractaret. Postea verò cum virius-
 que Iuris laurea decoratus fuisset, & sacris initia-
 tus, deinceps annos amplius quadraginta sacras res
 continenter administravit. Quare propter hanc exi-
 miam

miam diuinarum rerum cognitionem, tribus summis Pontificibus, Leoni, Adriano, Clementi, non tantum gratissimus fuit; sed etiam ab eisdem sepissimè maximè in rebus, & ad summam religionis pertinentibus vnus electus est, qui prouideret, ne quid fides nostra & Respub. Christiana detrimenti pateretur. Quantam igitur eius scientiam esse putandum est, qui ab incunte etate semper contento studio, cum & præstanti ingenio & singulari memoria præcelleret, sacris rebus operam dedit? qui dies & noctes eis inuigilauit? qui plures sacros libros perlegit, quam alij viderunt? plura memoria mandauit, quam alij legerunt? quem denique mirati tres summi Pontifices, in tuenda religione non tantum administrum, sed penè socium habere voluerunt? Hæc profectò declarant, nullam rem esse in sacris literis, diuinarumque rerum cognitione positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. Agè verò cui non audita est & cognita huius virtus, probitas, atque integritas vitæ? Quis huius viuendi rationes sanctissimè institutas non veneratur? Quis non in hoc expressam eius Antistitis imaginem videt, quem, ad Titum scribens, Paulus eleganter informat? Querit enim in primis Paulus in Antistite sacrorum innocentiam & fidem; vt talis sit, quem non modò quisquam verisimiliter reprehendere non possit; sed etiam sit ab omni suspitione criminis remotus, vt sit ipsius Christi vicarius quidam & administer. Quibus in rebus hunc hominem tantum videmus excellere cæteris, vt omnes certatim eum approbent, admirentur, prædicent, propè diuine

Cap. 1. & 1.
ad Timoth.
3.

nix in cœlum laudibus efferant. Neq; enim aliud unquam dies & noctes cogitat, nisi ut primò se purum atq; integrum ex omni parte præstet; deinde suos etiã omnes in Christiana fide confirmatos, optimis moribus & sanctissimis vitæ institutis quotidie magis instruat. Quam enim sedulo, quam diligenter sacris inuigilat officijs! res diuinas meditatur! in precibus ac supplicationibus versatur! ut etiam cum agrotus est, nihil ferè ex solita diligentia, quotidianisq; meditationibus ac precibus prætermittat. Neq; unquam aequè sibi placere videtur, atq; cum aliquid ex sacris literis vel legit ipse, vel audit: eam sibi honestissimam esse laborum quietem, eum occupationum portum, eam molestiarum tranquillitatem arbitratur. Itaq; cum maximis illis negocijs, quibus assidue dstringitur, aliquid temporis subtrahere potest, statim ad meditationem sacrorum, tanquam ad suauissimum quendam animi pastum, & ociuum amenissimum confugit. Cumque certò sciat, ad duas res hominem ab immortalis Deo factum esse, hoc est, ad intelligendum & agendum; non tantum intelligere quid se, suosq; deceat, sed etiam re ipsa præstare pro virili parte contendit. Quare non modo quicquam facere aut loqui, sed ne audire quidem aut pati potest, quod aliquo modo religioni contrarium esse videatur. Ita verò familiam suam omnem instituit, ut rectè sentientis Ecclesia sacramenta decretaq; non aliter atq; Christi ipsius præcepta veneretur, & obseruet. Vidi ego non semel, cùm tempus aduentaret, quo Christiani omnes ad illud solenne epulum; quæ Eucharistia

vocatur, purgatis prius animis accedere solent: quanta cum reuerentia domesticos omnes prius admoneret, ut crimina peccataq; sua diligenter ac doleenter sacerdoti confiterentur; deinde ad se redirent, ut secum diuinum illum cibum communicarent: cum quidem ipse sanctissimum Christi corpus manu capiens, maxima cum religione singulis impartiret: quod si quempiam audierit esse, qui hæc maiorum instituta negligat, eum statim procul a se, procul a domo iubet esse; malè verò de Christianis legibus & Pontificijs sentientes non tantum arcet ab edibus suis, sed etiam infectatur, damnat, castigat. Quare si quis hunc amicum habere desiderat, eum oportet & bonum virum esse, & optimè de Christiana fide sentire. Neq; enim conuenire putat, eum, qui in terris Christi Vicarius est, & cælestem vitam imitari debet, aliquid aut facere aut tolerare, quod a Christianis legibus abhorreat. Addit Paulus, Antistitem superbum & contumacem esse non oportere. Nam superbia pertinaciaq; non tantum hominibus, sed etiam Deo odiosa est. A quo vitio tantum hic abest, ut eius modestiam, facilitatem, patientiam admiremur. Scit enim à sapientissimis viris rectissimè præceptum esse, ut, quanto maiores sumus, tanto nos submissius geramus. Nam humanitate ac facilitate nihil in magno & excelsa viro, & præcipue sacrorū Antistite præstantius inueniri potest. Quod cum hic præclare intelligat, tam mansuetè, tam benignè se non tantum erga diuites & potentes, sed etiam erga pauperes & abiectos gerit; tam comiter omnibus auxilium pollicetur & præstat; tam faciles omnibus

ad se

ad se aditus præbet; tam patiens est in audiendis omnium etiam infimorum querimonijs, ut ab eo nemo unquam nisi contentus discedere soleat. Quibus rebus sit, ut, quod rarissime contingit, libentibus ac volentibus sibi subiectis populis imperet, & lenitate magis quam imperio sibi omnium animos voluntatesq; deuinciat. Itaque sibi quisque nefas esse statuit, tam modesto, tamque humano domino non parere. Non vult Paulus iracundum esse Antistitem, non ad vlciscendum iniurias propensum. Quod iracundia vitium ita semper hic euitauit, ut vel nunquam, vel certe rarissime quisquam eum iratum viderit: cuius iniurias facile condonarit: ad ignoscendum se paratissimum præbuerit. Sentiebant paulo antè ij populi, qui in Episcopatu Nouariensi huius imperio subditi erant, quorum hic vita necisque potestatem habebat, quam mitem, quam placatam, quam clementem dominum haberent; qui non nimis ac terrore, non verberibus & cruciatibus, quod alij ferè Principes solent, sed amicis admonitionibus fidelissimisq; consilijs eos ad honestè recteque viuendum impelleret, & ad sibi parendum induceret. Quod si quando puniendus esset aliquis, quamuis maxima extaret irascendi causa, nunquam tamen iratus ad pœnam accedebat; sed legum similis, ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducebatur. Quid? in vita domestica victuque quotidiano, qua facilitate, qua patientia vititur, ne vllum prorsus iracundie vestigium in suis dictis aut factis appareat? Laudatur illud Archite, qui cum villico factus esset iratior,

quo te modo (inquit) accepissem, nisi iratus essem! Quanto magis hic laudandus est, cuius animum ira non modo non perturbat, sed ne quidem unquam acrius commouet? Adiungit praterca Paulus perfecto illi Antistiti frugalitatem & temperantiam, ne cibo vinoq; deditus sit. Nam (ut Horatius egregie cecinit) corpus onustum

Lib. 2. Serm.
Satyr. 2.

Externis vitijs, animum quoq; prae grauat una,

Atq; affligit humo diuina particula aure.

Qua virtute prater ceteros hic admirabilis est. Multos enim cognoui audiniq; homines cibi viniq; parcissimos; sed hoc parciolem & continentiolem omnino neminem: ut frequentissime vehementer admiratus sum, qua ratione fieri possit, ut vir tam frugi, tam temperatus, tam exigui cibi viniq;, tot laboribus, quibus assidue deditus est, sufficere valeat. Verum ab eo sepius audiui, nullam esse vino ciboq; nimio sapientie capitaliolem pestem: quantoq; minus corpus alitur, tanto magis animi vires excitari. Quare tam tenui victu potiq; contentus est, ut qui cum eo viuunt, non unum nostri temporis hominem, sed potius aliquem ex antiqua illa religione virum, voluptatum omnium contemptoem, & caelestium tantum rerum amatoem, videre videantur. Quid? quod non auarum, non turpi lucro deditum, ait Paulus, Antistitem esse oportere. Vilescit enim profecto animus, qui corpora vinculis ea tantum de causa fuit alligatus, ut semper caelestia contempletur; quemadmodum affirmare solebat Anaxagoras; quoties amare diuitias incipit, & habendi cumulandiq; cupiditate trahi-

trahitur. *Et* qua tantum abest hic noster, ut etiam beneficus & liberalis esse studeat, & in eos, qui opis indigent, benignitatis plurimum conferat. Sed tum omnibus studiosè promptèque, quibuscunque potest, opituletur; tum in bonos præcipuè viros, & ingenuarum artium amatores beneficentia sua largitatem ostendit. Quo enim illos studio! quo amore! qua benevolentia prosequitur! ut eos auxilio fouet! præmijs allicit! commendatione sustentat! auctoritate protegit! stipendijs deniq; locupletat! Itaq; ex hoc benignissimo gymnasiolorum præfecto, tota liberalium artium scientiarumq; Professorum cohors iam pridem letissima pendet. Quid dicam: quanta in pauperes liberalitate, quanta munificencia utatur? quot omni spe destitutos, & fortunis omnibus priuatos, suis opibus sustentet, atq; egere non permittat? Sunt hæc virtutes singulares & eximia. Quid cetera, quæ ab eodè Paulo in Antistite requiruntur, quanta in hoc & quàm magna sunt? Vult Paulus hospitalem esse Antistitè. Huius domus semper bonis viris patuit: atq; hoc tempore omnibus, qui virtute aliqua aut arte præstant, quasi commune quoddam receptaculum est. Ad huic vndiq; confluent, qui doctrina alicuius aut artis ingenua nomen habent. Quin ipse vltro benignè omnes inuitat, & liberalissimè hospitatur. Vult Paulus bonorum virorum amatorem Antistitem esse; quos hic non tantum amat, sed etiam quibuscunq; rationibus potest, adiuuat, erigit, ad dignitates euehit, & deniq; alijs omnibus antepont. Quin omnes eos sibi proximos, sibi coniunctissimos, sibi cognatos & af-

fines existimat, quos optimos & virtutum amantif-
 simos inuenerit. Postremo cumulatam omni genere
 virtutis Antistitam idem Paulus esse vult, ut idem
 sit prudens, sit iustus, sit sanctus, sit continens;
 nihil ei deniq; desit, quod ad honestè laudabiliterq;
 viuendum atineat. Quae omnia in hoc nostro sic ap-
 parent, ut ipsa luce clariora sint. Nam eius prudentia
 tanta est, ut nihil vnquam aggrediatur, nisi ma-
 turo consilio: ut quid in quaq; re verissimum & o-
 ptimum sit, id acutissime & celerrimè videat atq;
 explicet: ut ex longo rerum usu, quid expediat,
 quid non, quid honestum, quid turpe sit, facile dis-
 cernat: ut ex praeiudicijs rebus, quid futurum sit,
 acutè praevideat. Quanta in eo est rerum anteaeta-
 rum memoria! quanta praesentium intelligentia!
 quanta denique providentia futurarum! Quid
 illa, in qua virtutis splendor est maximus, iustitia
 & aequitas! quam in hoc aperte lucent! quam equa
 lance cuncta dispensat! Nemo enim maiore premio
 bonos afficit, vitia severius vindicat. Nullum apud
 hunc vnquam fuit personarum discrimen, quò minus
 pauperrimus quisq;, perinde ac ditissimus, ius suum
 facilius consequeretur. Neq; tantum in eo semper
 laborant, ut unicuiq;, quod suum est, attribueretur:
 sed etiam communem utilitatem semper privatae
 commodis anteposuit. Qua verò pietate patriam?
 qua caritate propinquos? quo amore ciues omnes
 amplectitur? Magnitudine animi iam tanta est, ut
 pro honestate nullam vnquam periculum adire per-
 timuerit, nullum laborem recusarit; res magnas &
 excelsas animo sibi proposuerit; & plurimum in se
 fiducia

fiducia semper certa cū spe collocarit: vñ neq; ab aduersio, neq; à prosperis rebus à stabilitate mentis, atq; animi firmitudine dimoueretur. Continentians ita semper amplexus est, vt motus animi turbidos, & appetitus rationi subiceret, & in omnes aduersos atq; alienos à recta ratione impetus dominaretur, cupiditatesq; omnes consilij norma dirigeret. Sed quid ego plura commemoro? quasi verò non apertissimum sit, nihil esse in omni virtute atq; honestate positum, quod hic à teneris vsq; annis non ita perciperit, atq; exercuerit, vt in eo quasi callum iam obduxerit. Et quisquam dubitabit, quin hic optimus Archiepiscopus sit futurus, qui ad omnes cuiusq; generis virtutes percipiendas & exercendas, diuino consilio natus esse videatur! Quid dicam de auctoritate? qua tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Quis autem nò intelligit, in reb. sacris administrandis, & in concitandis ad religionem populorum animis auctoritatem plurimum posse? vehementerq; pertinere ad sacrorum cultum, & ad honestatem vite, quid sacerdotes, quid populi de Antistite sacrorum existiment? Cum sciamus homines, vt aut honeste viuunt, aut improbe, vt religionem amient, aut contemnant, nò minus summorum Antistitum exemplo, quam aliqua certa ratione commoueri? Quis igitur vnquam hoc homine clarior fuit? cuius virtutes pares, quibus maxime auctoritas comparatur. Huius enim omnis vita plena grauitatis semper fuit; huius sapientiam & prudentiam suspexere semper principes, populi ac

nationes : huic vos tantum tribuitis, Patres amplissimi, ut quicquid ipse statuerit, de communi sententia statutum existimetis. Et merito; tantum est enim eius ingenium, tanta doctrina, tantus rerum usus, tot res egregie gesta, ut ab eo dissentire nemo sine contumacia possit. Iam in aspectu ipso tanta dignitas inest; in sermone tanta maiestas; in incessu atque omni gestu tanta veneratio; ut ipsam quodammodo auctoritatem pra se ferre videatur. Quis enim Cato vultu seuerior? quis Phocion oratione grauior? quis Numa in omni actione religiosior? quanta in omnibus dictis & factis eius constantia & veritas? Possumus igitur iam constituere, Patres amplissimi, quantum hanc auctoritatem, plurimis iam rebus gestis exploratam, non paucis multorum principum & Pontificum iudicijs, ac praecipue vestris amplificatam, ad tuendam & conseruandam religionem valituram existimemus. Sed iam dudum intelligo, Patres amplissimi, non tam orationem meam vobis, atque isti frequentiae, quae tam attentè, tantaque cum omnium eorum, quae dicuntur, assensione me auscultat, esse gratam; quam huic, de quo verba facimus, commemorationem laudum suarum ingratham. Cum enim reliquos omnes Antistites ceteris virtutibus antecedit; singulari quadam animi moderatione non tantum alios, sed etiam seipsum vincit. Nam cum ita semper vixit, ut ne liuor quidem eum reprehendere probabiliter potuerit; non tamen vnquam tam laudari, quam, si quid opus esset, admoneri gauisus est. Quae circa Themistoclis, illius summi Athenis viri, dictum immutare consuevit.

uit. Cum enim ex eo quæreretur, quod acroama, auctius vocem libentissimè audiret; Eius, inquit, a quo mea virtus optime prædicatur: hic autem noster se vocem eius libentissimè audire proficitur, a quo prudenter admonetur. Quod igitur me tandiu de se dicentem, tamq; patienter audiuit, in hac re non certè sibi, sed studio nostro, patriæq; caritati, quam suo nomine tantopere letari videt, indulgere voluit. Verùm quid tacitus gaudia tua dissimulas, sapientissime vir Arcimbaldi? Iam enim ea voce te appello, qua me faciliè audire possis. Quid, inquam, est, quod non tibi summam hilaritatem ac iucunditatem afferre debeat? Ut enim verissimis laudibus tuis non faueas; ut immortalium virtutum tuarum commemoratione non moueatis; ut communi præstantium omnium virorum gloriæ studio non traharis: non potes tamen hoc totius patriæ nostræ de te iudicio, hac civium omnium erga te benevolentia, hac omnium bonorum gratulatione non vehementer oblectari. Certè ferreus esses, atq; omni adamante durior, nisi hac tanta nouæ dignitatis tuæ gratulatio, tam inusitata inauditaq; populi iubilatio, tanta benevolentia vel potius pietatis significatio, tam deniq; incredibilis ac penè diuinus, omnium in te celebrando consensus animus tuum commoveret. Quis enim vnquam aliqua in re tam gratus senatui, tam carus principibus ciuitatis, tam iucundus populo, tam civibus vniuersis amabilis visus est, quam tu in omnibus dictis ac factis tuis semper apparuisti? Titus quondam Vespasianus ob summam modestiam & benignitatem, amor & delicia generis humani fuit

appellatus. Quem tu Principem duabus etiam in re-
 bus superasti. Quod ille primo comitatem & libera-
 litatem suam nonnullis vitijs contaminauerat : dein-
 de biennio tantum summæ Reip. præfuit. Tu verò
 puram & integram ab omni flagitio semper vitam
 traduxisti : & per multos iam annos Reip. nostræ
 gubernacula tenuisti. Hoc verò tempore noua ista
 dignitate auctus, nostrum es omnium commune gau-
 dium, nostra spes, nostræ delicia. Neq; verò tan-
 tum nos in terris honore tuo mirandum in modum
 gaudemus : sed etiam beatorum animos in cælo, &
 præcipuè sublimem illum heroëm Ambrosium, huius
 nostræ ciuitatis patronum, cuius tu sanctissimis sedi-
 bus inauguratus es, non mediocrem cepisse volu-
 ptatem existimamus : atq; ideo conuersum ad illam
 totius mundi Mentem, quæ procurat vniuersa, pri-
 mò ei gratias egisse arbitramur ; deinde pro tua sa-
 lute atq; incolumitate preces eidem fuisse, ac ro-
 gasse, vt, quemadmodum ipse populum Mediolanen-
 sem quondam diu feliciterq; gubernauit, sic etiam
 tu, qui tantò post illi successisti, non minus benè bea-
 teq; Remp. nostram administres. Quas diuini hero-
 is & patroni nostri preces Deum ipsum audinisse &
 speramus, & credimus ; vt diuina providentia te
 ministro, nullo nobis tempore posthac vnquam de-
 futura sit. Equidem mihi iam videre videor, totam
 hanc ciuitatem nostram tuam auct' oritatem, fidem,
 religionem secutam restorescere ; bene & sapienter
vitam instituere ; in summa concordia, pace, tran-
quillitate viuere: nihil aliud, quam de honestate vite,
de sanctitate, de æterna beatitudine cogitare. Iam
 omnium

omnium animi ad spem optimam erecti sunt; curarum omnium obliti, summa perfusi leticia iubilant, exultant; festos dies agunt; tuam sapientiam, tuam virtutem, tuam auctoritatem intuentur: quibus rebus omnis fides, omnis religio, omnia sacra rite custodiuntur. O merito iureque concepta gaudia! O veram sanctamque leticiam! O felicem hunc diem, non tantum candido (quod dici solet) calculo notandum, sed etiam ad orbis terra memoriam sempiternam in fastis reponendum! Gaude iure tuo Mediolanensis ciuitas; gaude tuo tam excellenti bono; gaude tam praestanti religionis patrono. Nihil enim optatius, nihil gloriosius, nihil denique beatius accidere tibi potuisset. Hoc auctore tam religioso, tam sancto, tam pio, hoc Antistite ceremoniarum & sacrorum nihil est, quod non tibi feliciter atque ex animi sententia successurum sit; nihil est, quod ab immortali Deo facile non sis impetratura. Agite igitur omnes quotquot adestis in hac tanta frequentia; vna voce mecum, vno animo, vno consensu, primum Deo Opt. Max. rerum omnium conditori ac moderatori, pro tanto tamque immortali beneficio gratias agamus. Deinde votis et precibus obtestemur, ut, quem iam nobis sua praestanti liberalitate, suo penes praesenti numine, fidei custodem, religionis amplificatorem, sacrorum antistitem, rerum omnium honestissimarum quasi parentem dedit; eundem nobis, qua benignitate concessit, etiam incolumem et saluum quam diutissime conseruet. Nam sine vlla dubitatione tandiu beatissima erit hac vniuersa ciuitas, quandiu tam eximius & singularis Archiepiscopus sacris & summa religioni praesue-

praesuerit. Quocirca te summe Deus, omnium Parentis
 quem propter beneficia populus Christianus Opti-
 mum; propter vim ac potestatem, Maximum nominat:
 teq; Mens Patris, aeterna sapientia, ratio perfecta,
 rerum omnium procreator Christe, qui in terris ea,
 qua ad hominum salutem pertinent, maxime pro-
 curas: teq; totius mundi Anime, qui proborum ho-
 minum mentibus quasi consolator quidam et leticia
 dator illaberis, & incredibilem atq; diuinam eis iu-
 cunditatem affers, alme Spiritus: Te, inquam, mysti-
 ca Trias, triplex quidem numen, triplex potestas, tri-
 plex discretio personarum, sed vna virtus, vna na-
 tura, Deus vne; cuius beneficio, quicquid est in
 omni rerum vniuersitate boni, gignitur; oramus om-
 nes vno animo, atq; vna voce obtestamur, vt si ri-
 te pro nouo hoc Archiepiscopo nostro, tuo munere
 nobis hoc tempore tradito, vota nuncupamus; si ri-
 te sacros in hoc templo maximo in tuis aris ac focus
 ignes adolemus; si rite victimas, tui quondam dolo-
 ris atq; supplicij, cum hominem induisses, nostraeq;
 salutis monumenta, quibus occulta quadam atq; in-
 effabili potentia tua, illud quidem verum, sed tamen
 inaspectabile Christi corpus contineri credimus, pie
 religioseq; consecramus; si deniq; rite, magnaq; cum
 fiducia certatim omnes ad auxilium tuum, fusis quo-
 tidie precibus supplices confugimus: hanc firmam,
 stabilem, certam & ratam leticiam non tantum in
 praesentia nobis efficias; verum etiam demceps lon-
 gissimo tempore conserues. Ut nostrum hunc Anti-
 stitem, tanquam optimum & sanctissimum du-
 cem sequentes, & hanc laeti vitam bene beateque
 transi-

transigamus , & post mortem certum ac definitum
in cælo cum eo locum habeamus ; vbi tandem auo
sempiterno beati perfruemur.

C H R I A

S V P E R M E M O R A B I L I
quodam facto Ferrandi Gonzagæ.

O R A T I O . II.

E T S I nihil de insignibus ad laudem virie
obscurè nunciari solet ; quoq; plura sunt
in aliquo virtutis & industriae ornamen-
ta, tantò etiam sunt omnia, quæ ab eo re-
ctè geruntur, clariora : tamen interdum eximia
quædam latent in optimis & præstantissimis quibus-
que principibus virtutes ; quas , cum idoneam illis
nacti fuerint occasionem , euestigiò summa cum om-
nium admiratione proferre , atq; obstupescantium
oculis , memorando aliquo facinore expressas obij-
cère student. Quod ideo facere videri possunt : cum
vt apud omnes testatum apertissimè relinquunt, om-
nia se honestatis adipiscendæ , fugiendæq; turpitudi-
nis gratia moliri ; tum etiam , vt exempli raritate ,
non solum de probitate atq; integritate sua iam ab
omnibus conceptam opinionem tueantur atq; susti-
neant , sed eam etiam multò magis in dies amplifi-
cent. Insidet (vt diuinus ait orator) quædam in o-
ptimo quoq; virtus , quæ noctes & dies animum
gloria

Cicero pro
Archia.

*glorie stimulis concitat; atq; admonet, cum vitæ
 tempore non esse dimittendam commemorationem
 nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquan-
 dam. Ac mihi quidem, si quis vnquam post homines
 natos huic rei clarissimus Princeps operam dedisse
 dicitur, vnus hic nostra ciuitatis atq; imperij nouus
 rector & conseruator Ferrandus Gonzaga, Prin-
 cipum decus & ornamentum, vel omnium maximè
 studere videtur: qui alijs in rebus, quascunq; vn-
 quam aggressus est, semper exunium ac singularem
 virum, imperatoremq; strenuissimum egerit: vt ne-
 que omni genere virtutis, in toga atq; in pace; ne-
 que in bello scientia rei militaris, aut fortitudine;
 tum animi, tum corporis, aut felicitate, aut auto-
 ritate, quisquam ex antiquis illis vel Athenien-
 sibus, vel Romanis, quorum iam pridem omnium
 voce fama celebratur, huic omnino sit anteponen-
 dus. Nuper tamen Genua, quæ ciuitas Ligurum
 Metropolis est, iustitiæ tam præclarum exemplam
 dedit; vt vel hoc vno Catones omnes atq; Aristides
 longo interuallo superârit. Cum enim non ita pridem
 in Sicilia, quam prouinciam longo tempore, Caroli
 Cesaris Austriaci auspicijs, pro Rege iustissimè admi-
 nistravit, Genuensem quendam nobilem atq; ditissi-
 mum, sed perditissimis moribus ac profligata vitæ
 hominem, qui plurima in ea prouincia nefanda faci-
 nora commiserat, comprehendi curasset, vincitum
 eum in carcerem contrudi iussit; donec in eius vi-
 tam diligenter, more maiorum, inquireret. Sed ac-
 cidit interea, vt Mediolanensium rogatu, qui singula-
 ris iustitiæ atq; sapientiæ fama impulsus, Ferrandum
 hunc*

hunc unum, mortuo Alphonso Dauālo, sua ciuitatis ac totius imperij moderatorem omnibus votis expe-
tebant atq; deposcebant; eum Carolus Caesar, Impe-
rator inuictissimus, huic uastae ciuitati gratificatio-
nis, a Sicilia administratione ad Mediolanensem
Reipub. gubernandam aduocaret. Itaq; Ferrandus,
qui nondum perniciosum illum ac scelestum Genuen-
sem è medio tollendum esse statuisset; vel quòd non-
dum satis de eo quaesitum existimaret, & multa eum
adhuc flagitia laterent; vel (quod magis credide-
ran) ut uiuus uident; conscientia scelerum atque
malefactorum agitatus, quotidie quodammodo periret,
sibi iam iamq; amminere, quos se meruisse in-
telligebat, diros cruciatus reuolentissime pertimo-
sceret, atque hoc perpetuo poena metu, debitas ne-
fariorum sceleribus poenas lucret; eum uinctum, &
numellis atq; compedibus, astrictum secum esse du-
cendum censuit. In opportuno tempore, quoties ui-
sum sibi fuisset, mensum de illo supplicium sumeret.
Sed postquam secundis Austris è Sicilia discedens,
cum tota familia sua Genuam appulisset, ut deinde
paulò post in Mediolanensem agrum adueniret; af-
fuerunt statim nexi illius gentiles, cognati atq; affines,
qui prostrati ad Ferrandi pedes, supplicum uoce salu-
tem ac uitam eius exposcebant atq; flagitabant: il-
lumq; addebant, inimicorum inuidia oppressum, lon-
gè grauioribus, quàm reuera commisisset, criminibus
accusatum fuisse. Quibus primò, sicuti par est,
quamuis eius impuritatem ac malitiam planissimè co-
gnitam & perspectam Ferrandus haberet, benignis-
simè tamen respondit: sibi ne latum quidem (ut dici
solet)

solet) vnguem ab equitate discedendum; sed omnino se facturum quod ipsa iustitia postulari; atq; etiam aliquid amicorum studijs, quoad equitas pateretur, se daturum: irent, & aduersarios, quorum inuidia cognatum suum oppressum dicerent, vel apertis rationibus, vel adductis testibus refellerent, eumq; innocentem esse demonstrarent: tum verò se libenti animo, quicquid petissent, concessurum. At illi, qui nullam penitus haberent manifestorum scelerum excusationem, hoc responso perculsi; duabus (vt ita dicam) validissimis machinis Ferrandi animum, quasi arcem aliquam munitissimam, vt à iustitia declinaret, si qua ratione fieri posset, expugnare sunt aggressi. Palam enim cum Principe, nauali disciplina & gloria celeberrimo, Andrea Dorio, cuius summam auctoritatem apud Ferrandum non sine causa plurimum posse persuasum habebant, agere cœperunt, vt vinciti illius causam reciperet, & deprecatione diligentissima contenderet à Ferrando, vt animaduersionem & supplicium, quo vsurus erat in eum, quem cepisset, remitteret sibi, & condonaret. Clam verò ipsi Ferrandum adeunt: & allatis aureorum quindecim millibus, id munus honoris gratia, ei, quem maximè colerent & venerarentur, sese offerre dicunt; orant atq; obsecrant per eius humanitatem atq; clementiam, quam iampridem spectatam haberent, ne munere illo repudiando, maximè sibi addictos clientes contempsisse videatur. Quid hac in re faciat quiuis alius ex omni numero princeps? Habebat in nexum illum vitæ necisq; potestatem: poterat eum sine cuiusq; inuidia, suo arbitratu

bitratu vel absolueret, vel condemnare. Nunc accedit, ut hinc multis precibus ab eo Principe rogetur, cuius auctoritatem pluribus de causis magni esse faciendam existimant; & cuius officiosa petitioni quibus rationibus obviam eat & honestè resistat, excogitare satis nequit. Ab altera parte, cognatorum eius, qui vinculus erat, & affinium supplicationes atq; lacrymæ lenissimum animum atq; clementissimum quodammodo verberant; qui palam quidem ab inimicis iniuste accusatum affinem suum dicunt; tacite autem rationem ac viam Ferrando aperiunt, qua nulla corruptela suspicione, clarissimo Principi Andrea Dorio nexum condonare possit. Quam rem & veterum exemplo fieri posse, & iam pridem visitatam esse, & hoc etiam tempore à plerisque summis viris fieri consuesse intelligunt: ut nullam penitus accusationem recipere videatur. Quis enim eum Principem reprehendendum putet, qui roganti alteri Principi nexum, quem habeat in potestate sua, condonet? An non hac res multis hominibus laude potius, quam vituperatione digna videtur? cum præsertim is, qui nexus est, ingenuus atq; nobilis sit, & nequaquam domi suæ, neq; in patria, sed apud exteras nationes, si qua commisit, flagitia commiserit? Quid si huc accedit ingens atq; occultum premium, quod non solum sine cuiusquam suspicione, verum potius cum summa nobilissimi Principis gratia facile consequi possis? Quis est animo tam constanti atq; firmo, qui in huiusmodi re satis obscura, atq; ideo minimè invidiosa non commoueri possit? At certè quod olim de Fabricio Romano Pyrrhus

E

Epiro-

Epirotarum Rex dixisse fertur, longè verius hoc tempore de Ferrando Gonzaga dici potest: facilius à cursu suo solem-reuocari, quàm hunc talem virum à iustitiâ deflecti posse. Cuius quidem virtutis, cæterarum omnium dominæ atq; reginæ, quemadmodum eam sapientes appellant, in huius Principis mente insidere speciem quandam eximiam facile crediderim: quàm semper intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem actiones suas omnes dirigit. Quo fit, vt non ab ijs tantum rebus, quæ sine dubitatione vitandæ sunt, eò quòd annexam turpitudinem habeant: sed ab ijs etiam, quæ licet honestam præ se speciem ferant, tamen ab interprete maligno possunt aliquo modo vitio dari, sibi cauendum existimet: vt à se vno, tanquam à splendido atq; perenni virtutum omnium fonte, exempla, quæ præclarissima, possint omnes haurire. Quid igitur sibi faciendum in hac re Ferrandus proponit? Videte hominis admirabilem atq; inauditâ prudentiam. Primò deprecanti summo viro strenuissimoq; Duci atq; Imperatori, Andrea Dorio non aperte denegat; ne tam egregij Principis animum aliquo modo, si seuerus in denegando fuisset, à se alienaret: verùm illi perquam humaniter, quantum sua dignitas atq; honos pateretur, libentissimè se gratificaturû pollicetur. Deinde quamuis magnopere secum tacitus indignaretur, quòd se ex aliorum moribus spectantes, qui pecunias attulerant, corrumpere voluissent: tamen ad tempus sibi dissimulandam esse indignationem censuit; & munus illud non modò non recusauit, sed etiam actis gratijs, hilari vultu accepit; vt postea clariùs & apertius integritatem suam

am omnibus , atq; ipsi precipit Principi Dorio, cui maxime satisfacere studebat , ostenderet. Accepto igitur magno illo auri numero , iubet eos, qui attulerant , ad se postridie mane reuerti , & cognatum suum ; quem interim a vinculis exempturum se ostendit. Quibus illi auditis , tanquam re feliciter gesta , lati atq; alacres discessere. Interim Ferrandus , qui nusquam oculos a iusticia deflecebat , seueritatis plenum atque integritatis consilium capit. Confestim enim post eorum discessum nexu illi caput in carcere praecidi iubet, eius que cadaver in forum eadem nocte deferri : atque illa quindecim aureorum millia, quae sibi pro munere allata fuerant, ante mortui pedes proijci. Quae postquam omnia diligenter , ut ab eo fuerat imperatum , effecta sunt ; postridie mane reuersis eiusdem cognatis, Ite (inquit) in foru ; ibi enim & eum , quem tantopere cupiebatis , cognatum vestrum, iam omni cura solutum, & vestras etiam pecunias incolumes reperietis. Neq; enim meum est, iustitiam precio vendere ; neq; vobis utile est , tantum pecuniae numerum vnus perditu hominis gratia profundere: verum longe mihi praestantius esse visum est , virtutem eam , quam non sine causa maiores nostri , sapientissimi viri , semper virginem esse dixerunt, ab omni corruptela castam atq; integram conseruare ; vestras autem vobis diuitias relinquere: quam dum palam optimo Principi Dorio gratificari videar , clam autem pecunia corruptus a iustitia discedo ; exemplum praclarissimum in posterum vindicandae improbitatis , quantum in me est , ex omni Rep. tollere. O factum egregium, atq;

*ab omni posteritate rememorandum ! O' verè inui-
 ctum sanctissimi Principis animum ! O' singulare ex-
 celsæ mentis indicium ! Quid enim prudentius in e-
 iusmodi re , quid sapientius geri potuisset ? Quid ali-
 ud consilij caperet is , qui rebus omnibus antepo-
 nendam esse iustitiam censet ? An Principi tam hu-
 maniter atq; submissè roganti , statim acerbè dene-
 garet ? At id profectò durum nimis ac seuerum :
 longeq; ab ea , quæ magnum virum summopere de-
 cet , placabilitate alienum videri potuisset , & quod
 fortasse meritò eius , quem minimè vellet , animum
 offendisset . An accepta priuatim pecunia , nexum
 vinculis liberaret , atq; incolumem abire permitte-
 ret ? At hoc quidem , præterquam quod iniustissi-
 mum fuisset , si perdito ac scelesto homini pepercisset ,
 turpissimam etiam auaritiæ notam nexam habebat :
 quæ cum primùm fuisset audita , (neq; enim diu ce-
 lari potuisset) infamiam illi sempiternam attulisset .
 Quid igitur aliud reliquum erat ? Nihil certè , nisi
 vt hac ratione perspicuè declararet , se neq; rogantis
 precibus , nisi aliò iusticia traheret , locum fuisse re-
 licturum ; neq; vllam improbis , sese à flagitijs pecu-
 nia redimendi , spem apud se superesse . Simul etiam ,
 quod ingenij specimen fuit acutissimi , factò hoc suo
 Principem ipsum Dorium ab improbi atq; flagitiosi
 eius , quem obtruncari iusserat , cognatis alienauit ,
 & ad magnam sui admirationem traxit . Prolata e-
 nim in publicum , quam illi pro sperata redemptione
 dederant , pecunia , Dorio planè significare voluit ;
 non illos eius authoritati , quem aduocatum sibi pa-
 trauerant , sed pecuniæ suæ confisos fuisse : duosq; eo-
 dem*

dem tempore principes vno consilio magnum in flagitium impellere fuisse conatos. Dorium quidem primo, vt scelestissimi hominis patrocinium atq; defensionem susciperet, quem inimicorum accusationibus iniquè oppressum falso iactabant. Se verò deinde pecunia aggressos, vt neglecta iusticia, quem omni cruciatu dignum esse sciret, eum intolumentem dimitteret. Ecquis vnquam post hominum memoriam factum vllum grauius, aut seuerius, aut integrius audiuit? Celebrant Romani C. Fabricij iusticiam, qui ne hostem quidem per insidias è medio tolli voluit. Cum enim bellum contra Pyrrhum Epirotarum regem gereret, & Timochares quidam Ambraciensis ei pollicitus fuisset, se Pyrrhum veneno sublaturum; missis legatis Pyrrhum admonuit, vt ab huius generis insidijs diligenter caueret. Extollant eiusdem hominis continentiam; qui cum ad regni consortium à Pyrrho vocaretur, vt contra Romanos arma verteret, omnino recusauit. Laudent M. Curij abstinentiam; qui cum adeò pauper esset, vt ei vix ad victum necessaria suppeditarent, tamen Samnitum diuitias prorsus contempsit: cum enim ad eum magnum auxi pondus Samnitum legati publice missum attulissent, eo repudiato, Ite (inquit) & narrate Samnitibus, me nec acie vinci, nec pecunia corrumpti posse. Iactent alij Q. Tuberonis consulis egregium facinus; qui, cum Aetolorum gens omnis vsus vasa argentea magno pondete, atq; exquisita arte fabricata per legatos misisset, eos statim cum suis sarcinis abire iussit. Hæc, inquam, atq; eiusmodi si qua sunt, qua paucissima sunt, antiquorum exempla

memorentur, extollantur, laudentur; quoniam re vera maximis sunt præconijs dignissima. Verum si quis diligentius hoc Ferrandi nostri factum consideret, intelliget profectò, quouis eorum, quæ scripta leguntur, multò esse præstantius, atq; memorabilius. Non enim illæ propriæ virorum laudes fuere, sed temporum. Quis enim Romanorum temporibus illis non iustitiam et continentiam amplectendam sibi esse existimabat? Quis non honori potius & gloriæ, quam avaritiæ seruebat? Quis non Reip. commodo atq; dignitati potius, quam priuatæ utilitati studebat? Nullum certè post ea tempora tale, vel rarū admodum exemplum, reperitur. Nam post deuictam Carthaginem atq; Numantiã, cum abundare diuitijs atq; ocio Romani cœpissent, quasi iam gloriæ satis acquisuissent; ab illa vitæ integritate atq; innocentia paulatim ad omne flagitiorum genus inclinare cœperunt. Ut non iniuria Rex Numidarum Iugurtha Romã discedens dixisse feratur: O urbem venalem, & citò perituram, si emptorem inuenerit! Qua celebritate hominum, quibus laudibus, quibus encomijs ad cælum hoc Ferrandi factum elatum fuisset, si eo tempore accidisset, quo maximè Romana Resp. florebat, & totius penè terrarum orbis imperio patiebatur? cum omnes quò iure, quaq; iniuria, qui prouincijs præerant, omnino ditescere studerent. Sed certè nihilominus hoc tempore prædicandum, atque omni contentione studioq; celebrandum est: Quotus enim quisq; reperitur hoc nostro tempore Princeps, qui sibi tali in re temperare potuisset? qui non statim, cōspectis tot aureis nummis, quoquo modo liberandum

dam ac dimittendum captiuum illum putasset? cum
 presertim accederet etiam summi Principis depre-
 catio; nec esset vlla prorsus corruptelæ suspicio. Ubi
sunt igitur, qui dicunt; Nihil esse tam sanctum, quod
non violari; nihil tam munitum, quod non expugna-
ri pecunia possit? Quid valet illa vox auarissimi Ma-
 cedonium regis Philippi, qui dicere solebat; Nullam
tam munitam ciuitatem, que non facile posset expu-
gnari, modo auro onustus in eam a sellis ingredi pos-
set? Quid illa iam pridem peruulgata sententia pon-
 deris habere potest; Pecunia omnia obedire? Immo
 verò sapientissimus atq; iustissimus Princeps hoc fa-
 cto suo planissimè declarauit, nullam penitus contra
 iusticiam & æquitatem vim habere pecuniam: osten-
 dit apertissimè, tam excelso loco positam eam esse,
 qua vera est, non autem fucata virtus, vt non ali-
 ter, atq; rem abiectissimam, argentum atq; aurum
 despiciat. Fuerint igitur iusti, fuerint continentes
 Fabricij, Curij, Tiberones, quo tempore maiorem
 in modum apud Romanos æquitas et continentia co-
 lebatur: hoc certè maiori laude atq; gloria dignus
 est Ferrandus noster, quò rariores hoc tempore
 sunt, qui iusticiam & æquitatem pecuniæ praponant.
 Quis enim non tanquam anem albam (vt dicitur)
 hodie Principem miratur, iustum in administrandis
 rebus publicis se præbentem? Iam verò quis non
 videt, si cum eorum factis, quos paulò antè com-
 memorauimus, Ferrandi nostri factum conferatur,
 quantò clarius atq; illustrius futurum sit. Illi enim si
 præmijs corrupti fuissent, Fabricius à Pyrrho,
 Curius à Samnitibus, ab Aetolis Tubero; eam, quam

*rebus omnibus chariorem habebant, quodammodo libertatem vendidissent; cum eis, à quibus munera cepissent, deuincti atq; obnoxij facti, morem in rebus omnibus gerere coacti fuissent. Neq; enim ei facile quicquam negare possumus, à quo magna nos beneficia cepisse non ignoramus. Atq; illi vt deuincti simus necesse est, qui sponte sua muneribus oblati res familiares nostras amplificauit. Non igitur tantum honestatis ac virtutis gratia, veteres illi maxima munera repudiasse videri possunt: verum etiam ne illis, à quibus ea cepissent, aliquo modo fierent obnoxij. Quid autem in hoc Ferrandi factò simile? Primò nulla causa erat, cur cuiquam obnoxius fieret, etiamsi accepta pecunia captiuum dimisisset. Iam in eo ipso, quòd supplicium penè iam condemnati hominis, cognatis eius remisisset, satis magnam muneris gratiam retulisse visus fuisset. Deinde illud accedebat, quòd eius animum maximè commouere atq; labefactare poterat, nisi radices iam altissimas in eo vera virtus egisset; quòd præter occultum tanti auri lucrum, Andream etiam Dorium, quem virum, Dii immortales, quam prudentem! quam peritum rei militaris! quam ipsi Cæsari gratum! hac sua facultate plurimum sibi deuinxisset. Quæ cum omnia videret acutissimè Ferrandus; neq; enim tam occulta sunt, quin ea, vel mediocris prudentiæ, ne dum tanto acumine præditus in actionibus suis princeps videre possit: maluit tamen haud dubiam, & Principis Dorij, & multorum Genuensium nobilissimorum gratiam, propositumq; ingens præmium relinquere, quam ab æquabili suo
& per-*

& perpetuo iustitiæ cursu discedere. Cuius exem-
 plum pulcherrimum si Principes omnes imitari vel-
 lent, longè profectò feliciores atq; beatiorez omnes
 fuissent Respublica. Neq; enim improbi spem ullam
 in iudiciorum corruptela ponerent: facileq; fortasse
 à maleficijs abstinerent; aut è medio tollerentur.
 Probi verò homines primò tutiùs atq; securiùs, sub-
 lata scelerum impunitate, viuerent; deinde longè ala-
 criores ad fugiendam turpitudinem, & honestatem
 amplectendam fierent, qua nihil esse principi suo cha-
 rius atq; gratius agnoscerent. Nunc propter Prin-
 cipum sordes atq; auaritiã, quot in vnaquaq; Re-
 pub. scelera, quot cedes, quot rapinae, quot sacri-
 legia, quot parricidia ferè quotidie perpetrantur?
 Quas domos, quas familias, quas vrbes, quas
 nationes insatiabilis Principum cupiditas non euer-
 tit? Quid deniq; mali aut sceleris fingi aut excogita-
 ri potest, quod non auarus ille Princeps sordidus q;
 concipiat? Utinam Respublica nostra non longo tem-
 pore fuisset experta, quantum mali ciuibz omnibz
 Principum inuehat auaritia! quæ iampridem multis
 agitata calamitatibus, exhaustis ad sanguinem vs-
 que viribus atq; fortunis, expilata, direpta, popula-
 ta, vexata: nunc tandem te Principe, Ferrande,
 respirare incipit, & sub aduentu tuo confestim in
 mirandum modum recreata est. Vidisti Princeps æ-
 quissime, quibus gaudijs, quàm profusis laticijs, non
 tantùm te senatus & nobilitas omnis huius ciuita-
 tis, verùm etiam vulgus & imperita multitudo ve-
 nientem exceperit: quàm accuratè tibi obuiam om-
 nes primarij viri, Senatores, Equites, Iurisperdentes,

Medici processerint : quo studio populus omnis ad aduentus tui spectaculum sese effuderit : quibus æris Campani pulsibus, quibus tormentorum bombis palam sit exultatum. Neq; mehercle iniuria. Tanta enim de tua clementia, iustitia, humanitate, fama, sicut ad alias omnes nationes, ita etiam ad Mediolanenses peruenerat; ut extincto Alphonso Daualo, quem honoris potius, quam contumeliæ causa nomino, si ex omnibus Principibus vnus sibi moderator & rector eligendus fuisset, quem tecum conferre possent, profecto neminem haberent. Felix igitur sine dubitatione, atq; beata, te Principe, futura est Respub. nostra. Nam si qui sunt improbi atq; scelesti homines; qui tamen (ut arbitror) pauci sunt; cum nullam prorsus, si deliquerint, euadendi supplicia spem sint habituri, recentissimo isto tuo, atq; immortalitate digno exemplo moniti, vel ex hac vrbe ad alias nationes, ubi possunt impune malitiam suam exercere, profugient; vel metu suppliciorum exterriti, paulatim resipiscere, & ad rectam viuendi rationem redire incipient. Probi vero, quorum in hac ciuitate magna est multitudo, tuam sibi vitam tanquam splendidissimum speculum proponentes, in quo virtutum omnium expressæ imagines facile reluceant, eius imitatione suam etiam vitam conformare, atq; in dies sese meliores præstare laborabunt. Itaq; fiet, Dijs hominibusq; approbantibus, ut tanti Principis consilio atq; prudentia Resp. nostra administrata, tandem è maximis molestiarum turbulentissimisq; tempestatibus erepta, portum quietis & tranquillitatis plenissimū teneat; et in amore atq; sapientia tua diutissimè conquiescat.

IN NVPTIIS IAC.
PHILIPPI SACCI,

SENATVS MEDIOLANEN-
sis Principis ; Prasente eodem Senatu ;

In qua præter cætera, feni quo-
que homini ducendam esse vxorem,
multis rationibus probatur.

ORATIO. III.

*Q*UANTVM in multis præclarissimis,
& immortalitate dignissimis actionibus,
Patres Con. spectare licet, quàm eximia
singulariq; prudētia atq; sapientia, noster
hic Princeps ornatissimus et optimus excellat: tamē,
vt verè dicam, nihil iam pridem sapientius aut pru-
dētius fecisse mihi videtur, quàm quòd hoc tempore,
ingrauescente iam etate, spectatissimam fœminam,
sociam, & consortem fortunarum omnium suarum
sibi quæsierit, qua cum deinceps per omne reliquum
vitæ suæ spaciũ placidè iucundeq; viuat; cui dome-
sticarum rerum procuracionem tutò committat; ex
qua; Deis bene fauentibus, liberos, qui non tantum
amplissimi patrimonij, sed etiam nominis, fame, di-
gnitatis, gloria suæ sunt heredes, suscipiat. Hoc qui
non videt factum esse sapientissimè, nihil omnino vi-
det. Sunt enim quidam inter mortales tanta mentis
caligi-

caligine, tam tetricis animi tenebris oppressi, ut ea sepe numero studeant improbare, quae magnis potius efferi laudibus dignissima sunt: qui praeter cetera, quae parum firmis ducti rationibus iniustissime damnant, non satis honestum esse dicunt proecltorum aetate viro ac seni homini, uxorem ducere: praesertim si maximis negociis intentus, operam uxori dare non satis commodè posse videatur. Quorum ego falsam opinionem, siue rerum ignorantia, siue potius malitia peccet, vel hoc vno sapientissimi Principis nostri exemplo profligare atque exterminare facile possum: quod quidem non prudentissime factum esse, nemo, qui hunc bene nouerit, audebit vnquam affirmare. Neque enim fieri facile potest, ut qui relictas animi rationes semper ab ineunte aetate susceperit, & per omne vitae suae tempus nihil aliud quam de virtute atque honestate cogitarit, quemadmodum hic Princeps noster perpetuo fecit, is cum peruenerit ad maturiorem aetatem, aliquid aut indecorè, aut parum sapienter efficiat. Quod si forte alicuius etiam probi viri est, aliquando non omnia rectè prospicere, sed interdum errare, labi, ac decipi; huius profectò nostri Principis non est. Qui iam pridem rerum gestarum gloria florentissimus, & pulcherrimis innixus facinoribus, summa diligentia & cautione prouidet, ut omnia digna splendore nominis sui, digna virtute atque doctrina sua, digna denique sapientia, qua nihil excellentius inueniri potest, exequatur. Mirum enim dictu, qua morum integritate, qua fide, qua constantia, qua grauitate res suas omnes administret. Quare si nihil aliud haberem, quod

quod aduersarijs nostris , & coniugij senilis impu-
gnatoribus obijcerem , nisi tanti viri , quantus est
hic Princeps noster , auctoritatem & consilium : sa-
tis scio me facillimè probaturum , honestissimum esse
& maximè laudandum etiam in senectute matrimo-
nium. Verùm si planè docuero , & luce clarioribus
argumentis atq; rationibus euicero , coniugium rem
esse semper honestissimam & sanctissimam ; etatiq;
maturiori non minus , aut etiam fortasse magis ac-
commodatam atq; necessariam esse coniugem , quàm
iuuentuti ; desinent , vt opinor , tandem aduersarij
nostri ea carpere , quibus nihil præstantius vel dici,
vel fieri potest. | Sed antequam ad ea venio , quæ
propria sunt huius causæ , videntur mihi quedam
de ipso matrimonio prius , deinde etiam de huius
Principis nostri vita sapientiaq; breuiter esse per-
stringenda. Te queso , Princeps humanissime , cum
hic de prudenti isto consilio , & exquisito iudicio tuo
sit agendum , ne graueris hæc verba mea diligenter
audire. Viri ac mulieris legitimam coniunctionem ,
quod matrimonium appellamus , rem esse non tan-
tum naturalem , sed etiam diuinam , nos Sacrae lite-
ræ docent : quibus impium esset omnino non crede-
re. Nam in ipso mundi primordio cum iam Deus
opt. max. cætera omnia procreasset , deniq; virum
etiam ex purissimis terræ medullis effinxit ; cuius in-
iucundam prorsus & molestam fore vitam intelle-
xit , nisi sociam ei mulierem adiungeret. Itaq; non
amplius è terra , sicuti virum fecerat , sed ex ipsius
viri costâ vna , quam dormienti subtraxerat , pri-
mam fœminam conformauit : vt posterius omnes in-
telli-

telligerent, nihil uxore carius esse debere, quam
 de viri corpore produxisset. Quibus deinde præce-
 ptum illud dedisse legitur, ut per coniunctionem fi-
 lios. progignerent, & in multitudinem usque eò
 crescerent, ut hominibus terram implerent. Quin
 uxorem à marito tantopere diligi iussit, ut propter
 eam parentes etiam ipsos derelinquat. Postea verò
 ipse quoque Christus, nostræ salutis & felicitatis
 auctor, matrimonium suffragio suo magnopere
 comprobavit, & cum matre sua, omnium sanctissi-
 ma femina, nuptijs interesse voluit; in quibus, quod
 magnopere prædicandum esse videatur, prima di-
 vinitatis suæ signa atq; indicia edere voluit, cum mi-
 rabiliter aquam in suavissimum vini saporem con-
 vertit. Quid igitur matrimonio sanctius inueniri
 potest, quod ipse summus rerum Opifex Deus insti-
 tuit? quid honestius, quod Christus admirabilem
 actionum suarum primitijs consecrauit? quid autem
 æquius, quam per filiorum procreationem huma-
 num genus, alioqui breui interiturum, propagare,
 & quod à maioribus nobis traditum est, id nos
 etiam posteritati tradere? Hac, ut opinor, de cau-
 sa totius humani generis conservator Christus, tan-
 to matrimonium honore prosecutus est, ut primò de
 virgine quidem matre, sed tamen coniugio locata,
 nasci voluerit; deinde se cum ecclesia sua quadam
 matrimonij figura coniunxerit, & seipsum ecclesie
 sponsum non semel appellavit. Quid, quod eter-
 nam illam beatorum animorum vitam nuptijs com-
 parat, & neminem ea fruaturum aperte denunciat,
 nisi qui tanquam ad nuptias bene cultus & nuptia-
 li veste

li veste exornatus accesserit? Et merito. Quis enim bene ac beatè viuere, quis sanctissimas leges obseruare, quis à belluino victu sese retrahere posset, nisi legitimæ nuptiæ celebrarentur? Optimè profectò ac sapientissimè fecisse mihi videntur Romana Reipub. Censores, Camillus & Posthumius, homines antiquæ seueritatis atque prudentiæ: qui in censendis Romanis ciuibus, quoscunque cælibes ac sine vxore peruenisse ad senectutem intellexerunt, eis pœnam non mediocrem irrogarunt, & illius pœnæ nomine ferre nummos in ararium iusserunt. Quemadmodum enim nascendi nobis, ita etiam generandi legem natura ipsa præscripsisse videtur; Phocylidæ, quod à parentibus accepimus, eo posteros nostros fraudemus. Nec minùs sapienter mihi Lycurgus instituisse videtur, atq; etiam legibus cauisse, vt, qui vxorem non ducere decreuissent, ignominia vulgò notarentur, & à ludis ac spectaculis publicis arcerentur: hyberno verò tempore nudì per forum ambularent, & seipsos execrarentur, quòd sacrosanctis Legibus parere noluissent. Metellus verò Macedonicus, vt ad Romanos redeam, vir sapientissimus & optimus, in censura sua legem tulisse dicitur, vt omnes vxorem ducere cogerentur. Videbat enim homo prudentissimus, hac sola ratione fieri posse, vt Imperij Romani dignitas ampliaretur, si multitudine ciuium innixa semper nouam prolem sufficeret: neque senectutem, aut aliam etatem excepit, vt quicumque procreandis liberis essent idonei, ù se matrimonio copularent. Iam verò quanta fuerit apud antiquos coniugij dignitas ac religio, vel

vel ex eo cognosci facillimè potest, quòd pœna capitalis adulteris erat constituta. Quin etiã legibus permixtum erat, in adulterio deprehensum, sine iudicio trucidare. Apud Hebræos qui tale flagitium admisisset, lapidibus obruebatur. Sed quid hæc agimus? quasi verò non agnoscamus, hanc esse naturæ legem, ad quam vniuersi homines non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sunt. Nullus enim populus est, nulla gens, nulla natio, quæ modò naturæ legibus & optimis institutis parere velit, apud quam matrimonij vinculum non semper fuerit sanctissimum, & cum magna religione celebratum. Cuius tanta vis est, vt non tantum homines, sed etiam expertes rationis animantes, nuptiali quodam amore inter se vinciantur. Nam quod animal ex omnium numero reperitur, quod non coniunctionis appetitu procreandi causa trahatur? quod non eorum, quæ procreata sunt, præcipua quadam cura teneatur? Columbi suam quisq; coniugem agnoscunt. Leones in vxorem dicuntur esse mitissimi. Sunt etiam animalia, quæ per obstantes ignes auxilium ferre proli suæ non vereantur. Quòd si quis diligentissimè rerum naturam introspeciat, nihil prorsus inuenire poterit, in quo non aliqua coniugij species esse videatur. Vt enim vniuersa prætermittam animalia, quæ nisi coniugij munere fungantur, nullo modo genus suum conseruare possunt; in arboribus etiam generis discrimen inueniri, probatæ fidei tradunt auctores: vt plurimæ sint, quæ nisi propè coniugem habeant, nullum ex se fructum emittere valeant. Quid, quòd cælum ipsum, vt homines sapientissimi tradide-

tradiderunt, mariti munere quodammodo fungitur, dum in terras rerum omnium semina, verno præcipue tempore, demittit? Vnde non sine causa sapientissimi viri Poëta finxerunt, Aetherem, quem ex Stoicorum sententia, rerum parentem omnium potentem appellant, eo tempore sese coniugi suæ Terræ commiscere. Quod eleganter ita Virgilius asserit:

Lib. 2. Ge-
orgic.

Vere tumens terra, & genitalia semina poscunt;
Tum pater omnipotens sæcundis imbribus aether
Coniugis in gremium lata descendit, & omnes
Magnus alit magno commixtus corpore factus.

Hæc autem eò spectant, vt intelligamus, omnia certo matrimonio contineri, sine quo nihil omnino sub vniuerso cœli ambitu nasci potest. Sed, vt Poëta quidam ait,

Providit ille maximus mundi parens,
Cum tam rapaces corneret fati minas,
Vt damna semper sobole repararet noua.

Seneca in
Hippolyto
Act. 2.

Quid autem de iucunditate suauitateq; coniugij commemorem? Nonne declarat nobis ipsa veritas atq; ratio, quam suauis sit eam habere, quam non minus quam teipsum diligas? cui securè fidas? qua cum animi tui secreta communices? qua cum amabiliter domi tuæ viuas? quæ tibi in rebus aduersis adsit? quæ affideat? quæ consoletur? in secundis verò, quæ felicitatis tuæ particeps sit? quæ te discedentem pijs votis prosequatur? redeuntem letissimo vultu recipiat? quæ deniq; sit officiosa comes iuuentutis, grata requies senectutis? Itaq; plurimi semel amissa coniuge, quam amabant, & cuius iucundissima consuetudine fruebantur, diutius viuere noluerunt. Quin-

R etiam

etiam in utroq; sexu eorum exempla reperiuntur, qui pro coniuge vitam profundere non dubitarunt. Cuius rei quid aliud in causa fuisse dicemus, præter quandam incredibilem coniugij dulcedinem et suavitatem? quam cum semel amisissent, iniucundam seu potius miseram sibi postea vitam futuram existimabant. M. Plautius, cum vxor eius Horestilla decessisset, tanti mæroris impatiens, seipsum pugione confodit. Tiberius Gracchus sibi potius mortem elegit, quam vxori Cornelia. Cyanippus Thesalus propter vxorem a canibus interfectam, ferro sibi mortem conscivit. M. Antonius Imperator ac Philosophus Faustina vxorem adeo dilexit, vt mortuæ diuinos honores instituerit. Nec minus ardentis in maritos amoris vxorum exempla reperiuntur. Panthea cum audiisset virum suum in bello perisse, arrepto gladio se repente transfixit. Quid M. Catonis filia Porcia? quæ cum apud Philippos victum et interemptum Brutum virum suum cognouisset, quia ferrum non dabatur, ardetes ore carbones haurire, atq; ita mori non dubitauit. Quis Alcestidem Admeti Thessaliae regis vxorẽ satis digna laude prosequi posset, quam ferunt obitu voluntario, ne vir suus extingueretur, esse consumptam? Verum quid ego singularium exempla commemoro, cum omnes apud Indos femina maritum in funere sequi morte voluntaria libentissime solere dicantur? Cum enim more patrio complures eidem nubere soleant, mortuo marito in certamen iudiciumq; veniunt, quam ex eis maxime, dum viueret, maritus dilexerit: victrix latissimum præ se ferens vultum,

vultum , coniugis , in rogo ardentis , flamma se superiacit , & cum eo tanquam beatissima crematur : superata cum tristitia & mœrore in vita remanent . Sed quid exemplis opus est , quæ penè sunt innumerable , cum liceat experimento matrimonij suavitatem intelligere ?

Lib. 1. Car.
Od. 14.

Felices (inquit Horatius) ter & amplius ,

Quos irrupta tenet copula : nec malis

Diutius querimonij

Suprema citius soluet amor die .

Quid enim vxoris benevolentia , fide , caritate , potest iucundius inueniri ? Quid suauius , quam cum ad senectutem vsq; maritum vxor , & vxorem maritus amore mutuo prosequitur ? Reliquos amicos plerumque mutare consueuimus ; vxor ad mortem vsq; nos comitatur ; & si fieri posset , aut lex pateretur , etiam ipso in funere libenti animo sequeretur . Quid porro dulcius , quam filios gignere , alere , educare , in quibus & corporis & animi tuam imaginem quotidie possis intueri ; quos osculari ; quos in sinu tenere ; quorum balbutie , & puerili simplicitate mirifice delecteris ? Nam si te vel picta , vel ficta corporis imago plurimum oblectat , quæ proprius ad veritatem faciem tuam representet ; quanto magis oblectare filij debent , qui te non tantum ore , sed etiam animo referant ? Nimum durus est , ac ne hominis quidem nomine dignus , qui filiorum desiderio non capiatur . quod si contingat tales habere , quales quæ optauerit , quæ felicitas aut beatitudo maior in vita reperiri potest ? Sunt enim mares filij quasi familiarum columnæ , & quedam immortalitatis documenta , cum in

eis parentes quodammodo renasci videantur. Quare
 iure optimo beatos vir quidam sapiens eos appellat,
 qui bonos filios procrearint. Hæc nimirum & alia
 huius generis plurima, Princeps optime, cum pro
 tua singulari prudentia considerasses, non diutius in
 solitudine vitam agere constituisti. Cum præsertim de
 priori coniuge, quam vnicè dilexeras, nullus filius
 quasi matrimonij pignus tibi superesset: & qui tu-
 us amor est in patriam, maiorem in modum cupias
 aliquem ex te progenitum post te relinquere, qui
 non solum cognationem ac gentilitatem tuam propa-
 gare valeat; verum etiam Reip. nostræ, quod ipse
 semper maxime studuisti, prodesse possit. Sed illud
 etiam cum secundas nuptias experiri decreuisses, di-
 ligentissimè prouidisti, vt eam vxorem haberes, quæ
 iam esset perspecta atq; cognita sæcunditatis, quò
 facile possent omnes intelligere, te non voluptatis,
 sed generationis gratia ducere vxorem voluisse.
 Quamobrem ex omnibus hæc honestissimam &
 pudicissimam adolescentulam Faustinam elegisti, cu-
 ius tibi vita moresq; probatissimi bene cogniti fue-
 rant. Quæ cum alteri viro non ita pridem nupsisset,
 filiolum elegantissimum, qui viuit adhuc, & quan-
 tum ex infante puero conytere possumus, præclaræ
 indolis est atq; optimæ spei, peperit. Postea marito
 mortuo, duos annos in viduitate ac solitudine con-
 tinentissimè vixit; vt quamuis esset admodum ado-
 lescens, & facie maxime liberali, præstantiq; venu-
 state, atq; à multis penè quotidie procis sollicitare-
 tur: nihil tamen de matrimonio cogitaret; verum
 ita castè pudicèq; viueret, vt quicumq; eius ætatem
 & pul-

& pulcritudinem intuerentur, maiorem in modum
 omnes admirarentur. Quid multa? Nemo erat in
 hac vrbe quin eius honestatem, continentiam, san-
 ctitatem predicaret, cuius tu virtutibus impulsus,
 optime Princeps, eam tibi matrimonio coniungere
 voluisti. Quamuis enim ipsa filioli amore vsq; eo te-
 neretur, vt non amplius nubere statuisset: tamen
 cognatis & propinquis suis, eam adhortantibus ne
 tantam optimè nubendi occasionem amitteret, obse-
 cuta est. Bene omnino tibi, pudicissima Faustina, be-
 ne, inquam, propinqui atq; amici consuluerunt, vt
 ei te vtro coniungeres, qui virtute sapientiaq; non
 modò eos, qui hoc tempore sunt, sed etiam antiqui-
 tatis memoriam superauit. Nec profectò præstantis-
 sima tua virtus, summaq; & animi, & corporis,
 et fortunæ ornamenta coniugem alium exposcebant.
 Sic enim te miramur omnes amabilem, sic venustam,
 sic omnibus gratijs exornatam; vt non ab ho-
 minibus genita, sed à Deis ipsis facta esse videaris.
 Omnino te fortunatissima sidera, cum primum in lu-
 cem de matris vtero prodires, exceperunt, & cœ-
 lestibus donis accumularunt. Tibi summam Satur-
 nus intelligentiam & sapientiam elargitus est: Iu-
 piter felices & præclaras actiones: Mars animi
 constantiam, & honestatis ardorem: Sol acres sen-
 sus & splendidas cogitationes: Venus immensam
 venustatem, & mores vehementer amabiles: Mer-
 curius promptum ingenium, & mirum dicendi le-
 porem atq; elegantiam: Luna sæcundam pudicitiam.
 Postea verò te sanctissimi parentes paulatim cres-
 centem, ita liberaliter educarunt, tanto studio, cu-

ra, diligentia instituerunt; ut illa, quæ de cælo tecum attuleras bona, vehementer amplificata fuerint. Itaque nemo nostrum est, quin existimet, antiquas illas, omnium sermone celebratas heroinas, omni genere virtutis a te superatas. Ut nihil interim dicam de ista tua, quam omnes suspiciunt, eximia pulcritudine, de partium totius corporis admirabili convenientia, de natiui coloris suauitate, de sidereis oculis, de hilari fronte, de rosæis genis, de malis purpureis, de corallinis labris, de collo eburneo, de lato modiceque tumescente pectore; de summa, quam ex toto corpore spiras, venustate: quæ singula non humanam, sed diuinam potius undique referunt dignitatem. Itaque cum Virgilio iam mihi libet exclamare: quæ te tam lata tulerunt

Aeneid. 1.

Secula! qui tanti talem genuere parentes!

De te, mihi crede Faustina, nulla vnquam posteritas conticescet; vnâ te præter ceteras posterorum fama prædicabit.

Virg. Ecloga 5. & Aeneid. 1.

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt. Quam felicem ergo te, Princeps optime, nunc appellem? cui prospera quadam fortuna, vel diuino potius munere concessum fuit, ut tam spectatam feminam, tam nobilem, tanta dignitate, tot virtutibus exornatam, tibi certo et stabili matrimonio coniungeres. Sed mehercule non aliam præstantissima virtus ac dignitas tua coniugem postulabat. Sentio, Patres Con. quantus orationi meæ sese campus aperiat, si in huius Principis nostri laudes ingredi uoluero. Sed vereor ne tenuitas ingenij mei medio in cursu deficiat. Audendum tamen est, et magno ac

fiden-

fidenti animo, quod incepimus, obeundum. Nam, ut ait Poëta quidam, si deficiant vires, audacia certè

Propert. lib.
2. Elcg. 10.

Laus erit; in magnis & voluisse sat est.

Cum præsertim non mihi propositum sit, encomium aliquod omnium laudum Principis huius nostri recitare: quod non meæ facultatis, sed summi potius oratoris eloquentiæ proprium opus est. Verum quum ad ea, quæ mihi probanda proposui, huius sapientia bene perspecta & cognita, magno mihi futura sit adiumento; conabor eam, si minus explicare planè poterò, saltem quasi digito demonstrare. Quamobrem ea, quæ licet amplam asserre laudem solent, tamen ab industria nostra non proueniunt, sed vel a fortuna vel à natura donantur, prætermittam. Nihil de clarissimo Saccorum genere, quo nullum est in hac ciuitate nobilius; nihil de præstantissimis viris, qui in hac familia, & in bello, & in pace magnopere floruerunt, in præsentia dicam. Neq; sanè commemorabo, quanta cura ac diligentia fuerit hic Princeps noster ab incunabulis semper educatus; ut omnes dignas libero homine disciplinas ab ipsa statim pueritia maximo studio atq; industria perceperit; ut ab ineunte ætate semper ita se gesserit, ut nihil ei gratum esset, quod non idem esset honestissimum; ut non solum aequalibus suis antecelleret, verum etiam natu maiores facile superaret. Non dicam, quam breui tempore quantâ Iuris ciuitis cognitionem affectus sit; ut dum esset admodum iuuenis, vel potius adolescentulus, illius excellentissimi Iuriconsulti Iasonis Maini, si quando ille vel egrotaret, vel alijs in rebus occupatus esset, partes publicè docendi susciperes,

F 4

& au-

& auditoribus vniuersis vehementissime probaretur. Præterea res gestas ab hoc plurimas & immortales, honores, magistratus, dignitates, quibus semper maxime floruit. Taceo quemadmodum fortuna commoda, quæ semper huic videtur affluisse benignius, ad virtutem & honestatem omnia, traduxerit. Ab eo potissimum tempore mihi incipendum esse constitui, quo ciuitatis nostræ gubernacula primum tenere cæpit. Cum enim à Maximiano Sfortia Duce nostro, ob immensam virtutis & scientiæ famam, in vestrum hunc ordinem cooptatus fuisset, ea statim ingenij, prudentiæ, gravitatis suæ documenta dedit, vt à vobis omnibus, & ab ijs, qui tempore illo vivebant, dignus habitus fuerit, cui maxima quæq; negotia committerentur: vt si quæ esset obeunda de grauissimis rebus, & ad Reip. summam pertinentibus legatio, huic vni demandaretur. Nam quid ea legatione mirabilis, qua nobis Heluetios periculossimo Reip. tempore conciliauit? Cum enim Francorum rex Franciscus in Italiam contra nos bellum gesturus aduentaret, & ingentibus præmijs atq; muneribus Heluetios, vt quiescerent, nec Maximiano Duci nostro subsidium ferrent, sollicitaret; hic ad eos legatus missus, quamuis neq; aurum, neq; argentum secum attulisset, tamen tanto vsus est dicendi artificio, tanta eloquentiæ vi, vt, non aliter atq; olim Thebanum populum, iam Philippo Macedonum regi deditum, Demosthenes in Atheniensium partes orationis gravitate pertraxit; ita noster hic Princeps Heluetios spernere Francorum regis ingentes pecunias, & sine stipendio cum

nume-

numeroſo exercitu venire , noſtraq; ciuitati auxili-
 um ferre compuleris. Tam verò magnum illud te me-
 morabile factum à me ſileri nullo modo poteſt, quòd
 cum Franciſcus Sfortia ſecundus Mediolani in arce
 Iouis obſidione premeretur, neq; vllum amplius
 commatum aut annonam haberet, & iam omnia,
 quibus veſci poſſent, abſumpta penitus fuiſſent; id
 quod etiam hoſtes intelligebant, cum ducentiſere
 milites fame coacti, deceptis cuſtodibus ad eos tranſ-
 ſagiſſent: hic noſter eo tempore legatus à Sfortia
 miſſus ad hoſtilis exercitus imperatores, vt muni-
 tiones omnes & caſtella, quæ eſſent in ipſius Sfor-
 tia poteſtate, dederentur; tanta vſus eſt prudentia,
 tanto conſilio, tam fideli opera, vt hoſtes honeſtis
 conditionibus Sfortiam cum toto exercitu atq; ſuis
 rebus, & ſuorum omnium dimitterent: & Cremonen-
 ſem arcem, quæ ex mandato Sfortiæ, hoſtibus
 tradebatur, huius virtuti ſapientiæq; concederent.
 Quæ quidem arx, ſi, vt erat conſtitutum, hoſtibus
 dedita fuiſſet, nunquam poſtea Sfortia ſuum imperi-
 um recipere potuiſſet. Hæc enim cauſa poſtea fuit,
 vt & Cremona ipſa, & magna imperij pars iterum
 in Sfortiæ poteſtatem deueniret. Nam cum in Itali-
 am Ceſar adueniſſet, & à Sfortia Cremonam obti-
 neri intelligeret, facile adductus eſt, vt ei totam
 hanc diœceſin, atq; arcem etiam Mediolanenſem
 reſtitueret: quæ tamen reſtitutio non ſine maxima
 huius opera facta eſt, qui Sfortiæ iuſſu ad Ceſarem
 cum ampliſſimis mandatis proſectus eſt. Quid com-
 memorem quanta fuerit in hoc animi magnitudo,
 quanta virtus, quanta conſtantia, quo tempore Dux

Bronsiibus cum ingenti exercitu ad Laudem Pompeiam oppugnandam cum Antonio Leua se contulit? Cum enim eam urbem tormentis, vineis, aggeribus, vehementer premerent, & iam permagna murorum pars diruta ac prostrata esset: hic, qui præclare intelligebat, si vrbs illa expugnata fuisset, ætæ esse de Sfortiæ imperio, præstanti sua alacritate animi, singulariq; dicendi facultate, ita milites animavit, ut hostes in prima statim oppugnatione repulsi ac profligati, deserere obsidionem coacti fuerint. Itaq; verè possumus dicere, Princeps optime, te primò vitam Francisco Sfortiæ reddidisse, cum eum ab obsidione liberaisti: deinde imperium ei restituisse, cum Cremonensem arcem referuasti: postremo restitutum confirmasse, cum Laudem Pompeiam ab hostium penè faucibus eripuisti. Quinetiam nos cines omnes tibi fortunas, aras, focos, vitam ipsam debemus. Nam nisi per hæc tempora tu ciuitati nostræ præfuisset, hodie Rempub. nullam haberemus. Quis enim ignorat studium & sollicitudinem tuam in prouidendo, ne quid vnquam Resp. detrimenti pateretur? Cum Martio furore prostrata iaceret omnia, cum ingens & miseranda calamitas ciuitatem hanc oppressisset, cum iam omnes de salute desperarent; tu tanquam aliquis de celo de lapsus Deus, omnia summa prudentia tua restituisi: tu vastitatem ab agris, direptionem & incēdium à ciuitate sepissimè repulisti. Pro Diu immortales, quis non adhuc obstupescit, qui temporis illius recordetur, cum Franciscus Sfortia fecundus se Cremona contineret, & Mediolanum atq; adeò tota Insubrum regio ferro belloq; misceretur,

tur,

tur, latrocinijs, caedibus, incendijs vastaretur; ut omnino nullum unquam exitum res videretur habitura, cum inter se omnes dissentirent; factiones, dissidia, contentiones quotidie auferentur! Quam brevi tempore, *Dij boni*, tuus aduentus omnia tranquillauit! Quis non maiorem in modum admiratus est illam tam repentinam mutationem? Quam magnum fuit animos, iam pridem seditionibus ac discordijs irritatos, tam facile mitigare, ut pro summa dissensione, mira concordia; pro maximo tumultu, tranquillitas immensa nobis illico redderetur? Sed nimirum illud *seueritatis ac iusticiae tuae* fuit, qui statim, quae curari non poterant, vulnera recidisti; clementia vero, qui iam debilitatis ac fractis ciuium animis salutarem medicinam adhibuisti. Age vero quis illius temporis admirabilem prudentiam & vigilantiam tuam non summè predicandam esse censeat? quo *Hispani in Taurinis à Casare* defecerunt, & ad urbem nostram oppugnandam studio inflammato rapiebantur. cum omnes statim cives, maximo terrore perculsi, de urbe relinquenda cogitarent: cum omnia tumultu plena viderentur: cum nullus omnino moenia defendere, aut resistere hostibus auderet: & iam plurimi, collectis sarcinis, cum liberis & coniugibus suis fugam capesserent; alij consiliorum expertes, nullam salutis spem haberent: omnia denique metu, trepidatione, tristitia, luctu miscerentur: cum nullus esset in urbe exercitus, nullum praesidium, nullus in propinquis locis miles: pro Deum hominumque fidem, quo tu consilio, qua sapientia, qua assiduitate de repente tanto periculo restitisti! Nunquam mebertale tantum

in op-

in opprimenda Catiline coniuratione Ciceronem in-
 uigilasse crediderim. Quam enim subito iustum penè
 exercitum ex voluntarijs ciuibus adhortatione tua
 collegisti? Quam repente presidijs rebusq; omnibus
 necessarijs urbem confirmasti? Quam mirum simul
 & gratum fuit omnibus spectaculum, cum vndique
 copias tua sedulitate coactas viderent, ad urbis no-
 strae propugnationem ex insperato confluere? Quin
 etiam illi ipsi Hispani, qui prius cælum ipsum armis
 territare videbantur, iam de salute sua solliciti, ma-
 iorem in modum timere cæperunt: & qui paulò an-
 tè cæde & incendijs miscere omnia cæperant, mox
 sese castris & vallis munierunt. Quòd nisi statim
 eos defectionis suæ pœnituisset, & veniam petentes
 iterum in Caesaris verba iurassent; nemini dubium
 fuit, quin tibi meritas temeritatis suæ pœnas daturi
 7 fuerint. Verùm ut in superbos & insolentes seuerus;
 4 ita in subiectos & supplices clemens semper esse vo-
 4 luisisti. Quare non immeritò te vno ore Patrem pa-
 4 triæ ciues omnes appellare solent: tibi se, fortunas
 4 suas, coniuges, liberos, vitam deniq; ipsam debere
 4 putant. Quot preces, quot supplicationes in templis
 4 Deorum immortalium, & in priuatis domibus quo-
 4 tidie sunt, ut tibi Deus longissimam, & curis ac
 4 molestijs carentem concedat senectutem? Cupiunt
 4 homines nostri, te, si fieri posset, immortalem habere.
 4 Rarum est ab omni ordine senatus Principem sic a-
 4 mari: sed rarior est tam spectata virtutis Princeps.
 4 Quid populi voluntate mobilis? Qui fluctus, aut
 4 Euripus, vulgi sententia mutabilior? Idem tamen
 4 populus te constantissimè diligit: & cum in cæteris
 rebus

rebus facillimè & leuissimè moueatur; in te tamen
 amando mirificè perseuerat; vt hac in re naturam
 suam immutasse quodammodò videri possit. Cuius sa-
 nè rei nihil aliud in causa est, præter admirabilem
 ac penè diuinam sapientiam tuam. Quid vos, P. C.
 quantopere virtutum huius splendore gaudetis, qui
 vestro ordini, vni omnium grauissimo ac sanctissimo,
 ex optimi cuiusq; voluntate sententiæq; præsidet?
 Quàm enim alta mente, quàm diuino consilio prædi-
 tum esse oportet, qui huic præstantissimo Sena-
 tui vestro Mediolanensi præesse dignus habeatur?
 Quo quid in orbe terrarum fuit vnquam aut iustius,
 aut incorruptius? Sed hoc mihi non sumo, P. C. vt
 vestras dicendo laudes me consequi posse existimem.
 Itaq; cum eas verbis explicare nequeam, saltem,
 quod omnes faciunt, etiã atq; etiã admirabor. Nam
 quæ regio in terris inueniri potest, quò non pruden-
 tiæ, sanctitatis, auctoritatis vestræ fama peruase-
 rit? Quis non iudiciorum vestrorum & sententia-
 rum incorruptam seueritatem vehementissimè demi-
 ratur? quam non propinquitatis vinculum, non ne-
 cessitudinum coniunctio, non amicitiarum consuetu-
 do, non munerum corruptela, non terrores, aut
 minæ principum, non deniq;, quod ait poëta, Si
 fractus illabatur orbis, possit à recto dimouere. Ac
 mihi quidem cum in istum religiosissimum & sanctis-
 simum ordinem vestrum mentis oculos animumque
 conijcio, repente venit in mentem recordari, non cen-
 tum illos Romanorum senatores, quos vrbis pater
 Romulus primùm instituisse dicitur, non Amphictyo-
 num conuentum, non Areopagitarum consessum, sed
 illius

Hor. lib. 3.
 Car. Od. 3.

illius Platonica ciuitatis imaginem quandam intueri
 mihi videor; quam cum ille diuinus philosophus, neq;
 esse suo tempore videret, neq; futurum vnquam spe-
 raret, cogitatione tantum & ratione conformauit:
 atq; ita, vt de hac Repub. nostra diuinasse videri pos-
 sit. Cum enim hac ciuitas & agrorum vbertate, &
 artificum scientia, & multitudine earum rerum, que
 exportantur, & omnium deniq; rerum copia facile
 reliquis ciuitatibus antecellat; sic iustitia & equi-
 tate vestra gubernatur, sic incredibili sapientia re-
 gitur, sic admirabili prudentia temperatur; vt nus-
 quam iudiciorum trutina iustior, nusquam virtutum
 remuneratio maior, nusquam scelerum pœna seuerior.
 Quo consilio, Dy boni! qua solertia cuncta prospici-
 tis! vt ciuium salutem vtilitati vestra præponere so-
 letis! vt nullum est apud vos personarum discriminem,
 quo pauperrimus quisq; perinde ac ditissimus, ius suum
 facillimè consequatur! Quid, illud inter cetera ve-
 stra penè innumerabilia præclara facinora, quâtope-
 re laudandum est? quod pacatissimam ciuitatem no-
 stram vestra diligentia conseruatis, vt nullæ sint in-
 ter ciues discordiæ, nullæ seditiones; sed vbiq; pax, v-
 biq; concordia. Nullus vnquam pater tantopere fi-
 lios suos dilexisse videtur, quanto vos amore, P. C.
 totam hanc Remp. amplectimini. O felix ac fortu-
 nata Mediolanensis ciuitas, si tibi præsentis statu vti
 quam diutissimè licuerit! Sed nulla vis est ingenij,
nulla dicendi facultas, nulla orationis copia, que ve-
strum hunc Ordinem satis dignè laudare posse videat-
ur. Quare quantus tandem ille putandus est, qui
 principem inter eos locum obtinet, atq; illis præest,
 quibus

quibus nulli vnquam post hominum memoriam fuerunt in omni genere virtutum excellentiores? Quod bene mihi videretur intellexisse Carolus Quintus, Imperator inuictissimus, quo tempore Franciscus Sfortia secundus morte peremptus est. Cum enim hac provincia nostra post Sfortia mortem ex fœdere in eius ditionem deuenisset, neq; vlli dubium esset, quin tantus Imperator quam plurimos homines excellentissimos secum haberet, nullum tamen ab ordine isto senatorio penitus amouit, nullum addidit. Tam grauem enim patrum confessum, tam sapientem integerrimorum hominum cœtum, tam rectis consilijs & rationibus omnia tuentem, detrahendo aut addendo perturbare sibi nefas esse duxit. Itaq; cum primum de Sfortia morte nuncium accepisset, statim ad hunc ordinem vestrum auantissimè scriptas literas misit, quibus omnes honores, magistratus, dignitates, quibus ornatus vnusquisq; vestrum erat, decreto suo confirmarentur, & quibus totius ciuitatis administrationem, & Reip. gubernacula vobis committeret. Quin etiam vos parentes optimos appellans, vobis se, tanquam filium, suaq; omnia commendauit. Quid hoc tam maximi Imperatoris factio iudicioq; de vobis magnificentius aut præclaris accidere potuisset? quid gloriosius ad hominum memoriam sempiternam? Ostendit enim eo tempore Cesar apertissimè, neminem ex intimis & familiarissimis suis habere se, cui magis vni, quam vobis omnibus confideret: cum de fide vestra nihil omnino dubitans, tanti imperij iurisdictionem potestatemq;, modò ad se deuolutam, vobis tanto cum honore gloriaque de-

manda-

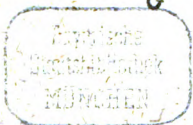
mandarit. Nam in ipso Sfortie funere, quis non obstupuit nullum omnino tumultum, nullum strepitum, nullam mutationem animorum extitisse? nihil innovatum, nihil motum fuisse? tanquam si priuatus aliquis ciuis, & non tantus princeps occubisset. Memini, cum mihi senex quidam, omnis antiquitatis peritissimus homo, diceret, se nunquam audiuisset neq; legisset, mutationem Imperij tranquillioram accidisse. Quia etiam ciues ipsi nullum in ciuitate motum fieri summopere mirabantur: nullus tamen erat, quin illud summa prudentiæ vestrae, P. C. atq; huius vestri Principis auctoritati tribuendum esse existimaret. Iam illud, quamuis notissimum sit, tamen ad me in dicendo prætereundum non est, ab hoc nostro Principe laborem & vigilantiam tantopere diligere, ut antelucano tempore quotidie de lecto surgat; & iam ita Senatores omnes assuefecerit, ut non modò sine difficultate, sed etiam libenter in senatum primo diluculo veniant. Hoc enim & bona valetudini conducere, & rebus agendis aptissimum esse, præclare intellegunt. Quo fit, ut maxima clientum commoditate atq; utilitate, semper negotia bene manè, quæ curanda sunt, expediantur. O si mihi videre aut interesse liceret, cum tu, sapientissime Princeps, in senatorum confessu prudentissima consilia tua declaras! quam admirabiles, & altissima ista mente tua dignas offerre laudes possem? Quæ tamen non ab ipsis senatoribus silentio prætereuntur, qui nunquam prædicare desistunt, quam prudenter, acutè, dilucidè causas omnes explices; quam patienter aliorum sententias audias; quam amice, quæ non satis appo-

sue

sue videntur esse dicta, refutes; quam humaniter, si qua prætermissa sunt, in memoriam reducas; quam subtiliter de rebus dubijs differas; quam multa memoriter, quam obscura splendide proferas; ut semper aliqua sapientissimorum hominum exempla de simili re, quæ tum agatur, in promptu habeas.

Neq; enim quiquam omnium antiquitatis te peritior inuenitur. Nam in Iuris ciuilibus scientia tantum excellis, ut etiam ipsi primarij Iurisconsulti summopere demirentur, qua ratione fieri possit, ut homo ista ætate, tot ac tantis occupationibus impeditus, non solum quicquid ipsi legum auctores, verum etiam quid eorum interpretes dixerint, promptè & paratè respondeas: & sapientissime ingenij tui acumine ratione aliqua diuinitus inuenta, res difficilimas & obscurissimas, quæ nullo pacto explicari posse videntur, facillimè declares. Iam verò si quis exponere velit, quibus institutis & moribus totam domum ac familiam tuam instructam esse cures, qua sanctitate domi tuæ viuatur, qua diligentia res tuæ familiares administrantur, an non hic esset latissimus dicendi campus? Possem hoc loco liberalitatem & munificentiam tuam commemorare, quam multi quotidie mortales experiuntur. Possem explicare, quam faciles ad te priuatorum aditus pateant, quam mansuetè & humaniter omnium querimonias audias. Possem animi tui magnitudinem extollere, quam neq; labores vili, neq; pericula possunt infringere, neq; secundæ res efferre, neq; aduersæ deprimere. Possem incredibilem temperantiam tuam, fidem, innocentiam, ceterasq; plurimas virtutes, quibus mirabi-

G

mirabiliter excellis, verissime predicare. Sed ve-
 reor, ne fortasse modestissimum istum animum tuum
 offendam. Cum enim in omni virtutis genere præsta-
 tia tua tanta sit, ut eam nulla dicendi facultas assequi
 posse videatur: tamen etiam ea in te modestia est, ut
 verissimas laudes tuas inuitissimis auribus excipias.
 Illud enim Christianum documentum altius animo
 tuo videtur insedisse, quo præcipitur, ut quò quisq;
 maior est, eò se hummissius gerat. Itaq; ne patientissi-
 mas aures tuas diutius offendam, totam hanc ora-
 tionem meam de laudibus tuis amputabo: atq; ad
 illud, quod initio pollicitus sum, iam aggrediar. Cum
 enim nonnullos esse intelligerem, qui senile matri-
 monium improbarent, dixi me facturum, ut osten-
 derem; natu grandioribus hominibus, non minus
 quam iuuenibus, aptam & necessariam esse coniu-
 gem. Sed iam isti aduersarij nostri, qui coniugium in
 sepe vituperant, duobus grauissimis præiudicijs de-
 nicti atq; prostrati sunt: quoniam & matrimonium
 semper honestissimum esse demonstratum est: & tu,
 sapientissime atq; optime Princeps, ista etate lectis-
 simam hanc feminam uxorem ducere voluisti. Ve-
 lim igitur adessent isti matrimonij senilis improba-
 res: libenter enim eos interrogarem; cum in sepe
 coniugium nos probent, utrum rem ipsam, an perso-
 nam, an utramq; simul vituperent? Quid ad hanc
 petitionem meam estis responsuri? Si rem non place-
 re dixeritis, hoc est; si matrimonium improbatis,
 iam vos denictos esse consteamini necesse est. Quip-
 pe cum honestissimum & sanctissimum esse matrimo-
 nium ostenderitis; quòd primum à Deo sit insti-
 tutum,

tutum, deinde sacris & profanis legibus approbatum, tum à maioribus nostris inter septem Ecclesie Sacramenta connumeratum. Si personam, hoc est, senes vituperatis; primum hoc nihil ad coniugium: deinde videte, ne parum sapienter istud efficiatis, ut eam damnetis ætatem, cuius propria sit auctoritas & sapientia, cuius consilio ac prudentia bene res omnes administrantur, quam omnes assequi desiderant, à qua, grauissimum omnium ordinem, senatum maiores nostri appellatum esse voluerunt. Quod si neque matrimonium separatim audetis, neque senectutem improbare, quanam erit ista vestra dementia, ut utrumque simul impugnetis? Bene habet. Iacta sunt optima nostra defensionis fundamenta. Non enim vereor, ne, quod honestissimum sit, minus in homine sene, quam in iuvene deceat. An non sentitis, quam in scopulosum locum temeritate vestra vos precipites dederitis? Nam si laudabile & honestum est matrimonium, ut ipsi dicitis; cur senes homines ab eo, quod honestum est ac laudabile, renocatis? An iuvenes decet, quæ sunt honesta, sequi; senes non decet? Quid absurdius dici aut excogitari potest? Hæc, opinor, erit vestra conclusio: cum matrimonium apud Christianos maximum sit Sacramentum, & res sanctissima atque optima; non conuenit, ut senes homines, prudentia atque sapientia longè cæteris antecellentes, illud amplectantur. Quid hac oratione fieri potest ineptius aut puerilius? Profecto iam ipsi videtis, hoc esse leuissimum. At parum decorum est, senem hominem cum adolescentula ma-

trimonio coniungi. Cum quo tandem hæc homines
 imperitissimi disputant? Nempe cum eo, qui gra-
 vissimorum & sapientissimorum hominum, & vete-
 rum & recentiorum exempla penè infinita proferre
 possit, qui senes admodum, & penè decrepiti puel-
 las in uxores duxerint. Sed ne longior sim, quam
 oporteat, duo tantum dubium sanctissimorum ho-
 minum exempla proferam: alterum ex vetustiori-
 bus divinis literis; alterum ex recentioribus: qui-
 bus luce clariùs appareat, senile matrimonium non
 tantum à sapientissimis hominibus, sed etiam ab im-
 mortali Deo fuisse comprobatum. Quæ duo tam e-
 gregia sunt, ut omnino sufficiant ad istorum impro-
 bitatem refellendam. Quis enim post homines natos
 Abrahamo sapientior, iustior, temperantior fuit,
 aut esse debuit? quis Deo gratior? quis omni laude
 florentior? Hic tamen post obitum Saræ coniugis,
 quam vnicè dilexerat, ex qua penè decrepita, Dei
 beneficio atq; munere, filium Isahacum suscepit;
 cum iam senio ferè confectus esset, quippe qui cen-
 tum & quadraginta annos expleverat, elegantem
 puellam, quæ Cetura vocabatur, uxorem duxit, ex
 qua tamen quinque mares liberos, ut attestantur sac-
 cra litera, procreavit. Quid de Iosepho Maria Vir-
 ginis marito, Christiq; nutricio multa commemorem?
 Cuius integerrimam vitam sanctissimosq; mores, cum
 ipse Deus approbasset, aperto suo testimonio dignum
 esse censuit, cui virginæ filij, sui mater, quam ab om-
 ni aternitate delegerat, matrimonio iungeretur,
 quo tempore iam longè natu grandior, ac penè de-
 crepitus esset. Quo factò, quamvis corporum coniun-

Etio

Genes 25-

Etio secuta non fuerit , nihilominus tamen apparet ,
 maximè probandum esse senile coniugium , immò ve-
 rò præter cætera summopere celebrandum . Cum v-
 nicus ille Dei filius , rerum omnium auctor & mo-
 derator Christus , ex ea virgine nasci voluerit , quæ
 cum homine admodum senæ matrimonij sacramento
 fuisset antea copulata . Quam igitur maleuoli animi ,
 quamq; improbi est , id improbare , quod non tan-
 tum sanctissimi viri , sed etiam Deus ipse statuit ho-
 nestissimum & præstantissimum esse ? Sed inutile est
 ac minimè necessarium senile matrimonium . Hic mi-
 bi venit in mentem affirmare , quod initio dixeram ,
 in senectute magis necessariam esse coniugem , quam
 in iuuentute . Nam quod tempus vitæ , quæ ætas offi-
 cio curaq; magis indiget , quam senectus ? Quod autè
 fidelius atq; grätius officium , quam quod à fidelissi-
 ma & gratissima coniuge præstari solet ? Quamuis e-
 nim aliquis plurimos seruos & administratos habeat ;
 qui diligenter assideant , qui vel nutu solo domini vo-
 luntatem intelligant , qui , quod aiunt , ad digiti crepitum
obediunt : hæc tamen omnia uthercule cum vna
 grata vxoris colloquutione minimè sunt conferenda .
 Hæc cum summa & admirabili pietate semper assi-
 stit : hæc diligentissimè & accuratissimè , quæ necessa-
 ria sunt in domo , præparat : hæc quid cupias , cuius
 rei indigeas , statim intelligit : hæc si doctas , vultu
 mærorem præ se fert , & grata sedulitate suam erga
 te fidem & amorem ostendit ; si melius habeas , &
 aliquantò fias hilarior , illam confestim recreari læ-
 tioremq; fieri videbis : deniq; lætitiæ , mæroris , spei ,
 timoris , omnium affectionum tuarum in ea semper
 G 3 expressa

expressa vestigia conspicies. Age verò, quid in morbo gratius atq; vtilius est, quam eam habere, quæ morbi tui quodammodo particeps esse videatur? quæ te nunquam deserat? quæ cum amore non fucato, sed purò ac sincero tibi seruiat? quæ sollicita circa lectum assiduè versetur, & quicquid opus est, ocysissime præparet? Equidem doctissimi viri Minucij Calui necessarii mei sententiam summopere laudo; qui, cum eum grauitè decumbentem, magnoque morbo implicitum sapius inuisam, solet interdum mihi dicere; cum primum sibi meliusculè factam esse senserit, se decreuisse uxorem ducere. Nullum enim ait esse vitæ tempus, quo magis viro sit uxor necessaria, quam in senectute: propterea quod ætas illa plerunq; debilior atq; infirmior sit; quo fit ut auxilio & societate magis indigeat: neq; vllam fidelio rem coniunctionem inueniri posse, quam uxoris & mariti, quorum alter pro altero, si sit opus, vitam profundere sit paratus. Quid enim, inquit, maius esse potest in senectute solatium, cum aut ætate aut morbo premeris, quam sociam uxorem habere, qua cum ea proferre possis, quæ sapenumero cum alijs proferre pudor vetat? cui tutò vitam tuam committas? cuius studium & industriam erga te singularem plurimum adames? cui rerum omnium tuarum curam sine vlla perfidiæ dubitatione tribuas? cuius diligentia tu securus in vtramque, quod aiunt, aurem quietè domias? Seruorum enim genus, inquit, insidum & barbarum esse non ignoras, & plerunq; scelestum, atq; ab omni pietate prorsus alienum: ut non immeritò dictum sit; Quot seruos

seruos

seruos habemus, totidem nos hostes habere. Quamuis enim in ministrando nonnulli paulò diligentiores esse videantur; tamen si quis oculos posset in eorum pectus inserere, videret ibi maximam animi maliciam, ingens in dominos odium, incredibilem rerum omnium negligentiam: videret eorum animum perniciem domini perpetuò molientem, eiusdem calamitatibus & miserijs gaudentem, quamuis tristitiam vultu præ se ferre videantur. Denique, ut quod res est, breuiter dicam, nihil à seruis amanter, nihil officiosè, nihil ex animo perficitur. Horum igitur ministerio si quis vxoris fidelitatem & caritatem compareret, nonne stultissimus esse videatur? Quanta enim beneuolentia, quo amore, qua fide, maritum suum vxor optima prosequitur? quam clarè & apertè sincerum animum suum, atque ab omni simulatione penitus alienum ostendit? Quantum in aduersis rebus est vxoris sollicitudo grata? quantum in prosperis iucunda leticia? Sed hæc non curat iuuenis, immò neque vult; qui ætatis fernore, quasi extra se positus, nihil aliud ab vxore præter voluptatem petit: neque putat aliud in matrimonio honi esse, præter coniungendorum corporum libidinem. Et quisquam dubitabit, cum hæc intelligat, quis vxor seni magis necessaria sit quam iuueni! cum hic ab vxore salutem, ille tantum voluptatem expetat: hunc vxor conseruet, illum oblectet: hic animi constantiam ac fidem, ille corpora gratiam & venustatem intueatur: hic, ut habeat, quæ sibi fidelissimè necessaria subministret,

stret, ille quæ cupiditatem expleat, uxorem ad-
 sciscat. Hæc & huiusmodi verba plurima cum vir
 ille prudentissimus me præsentem dixisset, audacius et-
 iam hanc causam, Princeps optime, suscepi. Maio-
 rem enim in modum confirmantur nostra consilia,
 cum a sapientissimis hominibus ea probari videmus.
 Sed, aiunt aduersarij, senem illum, cui Reipub. cura
 commissa sit, non posse simul & uxori inferuire, &
 rectè Rempub. administrare. Quo nullum videntur
 firmitus argumentum contra senile coniugium habe-
 re. Sed hoc quam firmum sit, iam liquido constabit.
 Nam ipsi profecto vident, quantam senum multitu-
 dinem hæc oratione sua non comprehendant; cum
 penè sint innumerabiles, qui Remp. nunquam attige-
 runt: ut istorum concessu qui remoti sunt ab admi-
 nistratione Reip. senes possint uxorem ducere, neq;
 id istis improbandum esse videatur. Verum cur etiam
 iuuenibus, qui publica negocia tractant, uxorem non
 admittis? Cur enim magis seni, quam iuueni Remp.
 capessenti, coniunx est impedimento? Quin illud et-
 iam vos interrogo, si iunctus matrimonio senex ad
 Remp. accesserit, si ne uxor ei repudianda? Si hoc
 affirmare volueritis, vos hæreticæ prauitatis accu-
 sare non dubitabo: qui contra sanctissimas leges &
 Christiana decreta sentiatis, quæ mulierem eam, quæ
 semel in viri manum conuenerit, repudiari nefas esse
 statuunt: quod si non est repudianda, cur igitur non
 liceat Reipub. administratori uxori se coniungere?
 quam si habeat: sirosanctæ vetant leges dimittere;
 nulla verò lex ducere prohibet. Sed quid uxor im-
 pedis, quò minus rectè Respub. ministretur? Quin
 potius

potius contra, si quis diligentius aduertat, facile intelliget, fidelem vxorem non modo nulli esse impedimento, sed etiam senatori maximo esse adiumento: qua dum foris maritus negocia tractat, & curiam ac forum frequentat, ipsa domi rei familiaris, curam suscipiat, & provideat, quæ ad vitæ cultum, sint necessaria. Neq; enim ferè fieri potest, vt ea domus rectè gubernetur, quæ prudentis mulieris sedulitate non vtatur. Quare merito clamat sapiens, quidam Græcus: Bonam mulierem esse familia gubernaculum. Potest igitur senex ille, qui Reip. clauum tenet, securus esse, dum sagacem domi vxorem habuerit: qua si careat, duplici cura distractus, & publica, & priuata, non satis accurate, quæ sunt agenda, poterit efficere. Sed quæ hæctenus aduersarij nobis obiecere, leuissima fuerunt: atq; ideo cuncta facile, & quasi molli brachio repulimus. Nunc difficilis quidam nodus, & penè Hercules restat, atq; is quidem generatim contra senes vnuerfos: quem tamen, vt spero, & rationum viribus, & exemplorum copia proficindemus. Contendunt enim aduersarij, senem hominem non posse filios procreare: quem vnus ipsi matrimonij fructum esse statuunt. Nos verò quamuis hoc esse maximum facile concedamus, non tamen hac de causa gradu dimouemur. Jam enim docuimus, in coniugio multas esse commoditates, quæ magis ad senem, quam ad iuuenem pertinere videantur. Quod si etiam hac facultate generandi senes non carere docuerimus, quid erit causa, cur non de aduersarijs nostris palmam et triumphum gloriose reportemus? Sed illud aduertendum est,

nas hanc totam disputationem non idcirco instituisse, ut iuvenes cum senibus conferamus: sed ut ostendamus, matrimonium etiam in senectute multò esse honestissimum. Scimus enim & fatemur, iuvenes ad libidinem & intemperantè voluptatem senibus esse prouiores, atque etiam, ut isti volunt, ad gignendum aptiores: nemo tamen hac de causa dixerit, senes à coniugio repellendos: quanquam si quis modò senex paulò robustior ac validior fuerit, qualem te, Princeps optime, videmus, ne in hac quidem parte multum iuuenibus cedis. Neque enim est, quòd quisquam vereatur, cum te modestissima coniunx tua tam vegetum & bene valentem habeat, ut iuniorem maritum desideret. Aiunt Ciceronem, cum eum quidam obiurgarent, quòd homo sexagenarius puellam virginem duxisset, facetè respondisse; Cras mulier erit. Cognitas enim vires suas habebat, neque dubitabat, quin esset viriliter officio suo satisfacturus. Natura rerum indagatores tradunt; Puellam longè facilius & citius ex sene, quam ex iuvene concipere. Cuius rei perspicuum est signum Cetera fecunditas, ex qua senex admodum Abrahamus, sicut antea diximus, filios quinque progeniit. Nestrates etiam homines vulgo dicunt, Puellam sub cana barba incundè viuere: quòd senex vni deditus uxori, plene soleat ei satisfacere; cum interim iuvenes propter intemperantiam saepe, relicta uxore, cum scortis voluntentur. Quid, quòd etiam arbore, quò magis senescunt, eò maturius ferre fructus solent? Nam graues auctores Theophrastus & Plinius scribunt, amygdalam

Plinius Nat.
hist. lib. 16.
cap. 27.

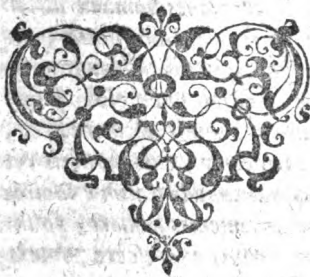
dalam & pyrums in senecta multò esse fertilissimas.
 Apud ignobiles homines, inquit Plinius, usque ad
 quintum & octogesimum annum vulgaris genera-
 tio reperitur. Rex Numidarum Massanissa, cum se-
 xto & octogesimum expleisset annum, Methy-
 mantum filium procreavit. Quid nostra memoria Ga-
 leacius Vicecomes, homo spectatissimus, nonne
 septuagesimum annum agebat, cum ad uxorem ani-
 mum appulit? duos tamen filios, qui viuunt adhuc,
 videmus eum genuisse. Iam verò memoria proditum
 est, Catonem illum, antiqua grauitatis & seueritatis
admirabile speculum & exemplar, post annum o-
 ctogesimum Salonij clientis sui filiam uxorem duxis-
 se; filiumq; ex ea progenuisse, qui postea spectatissi-
 mae probitatis atq; integritatis fuit: qua de causa
 factum est, vt caterorum Catonis liberorum propa-
 go Liciniana cognominata fuerit; hæc verò Salonia-
 na, de qua natus est ille Cato, qui post mortem Vi-
 ticensis fuit appellatus. Hic iam animo quieto & secu-
 ro esse debemus, postquam Catones Censorios nostra
 causa patronos inuenimus. Vt qui primus apud Ro-
 manos eloquentiam illustrauit; idem etiam in hac
 causa seipsum auctoritate sua atq; vite grauitate de-
 fendere videatur, & exemplo suo senile matrimo-
 nium comprobare. Neq; enim existimare quisquam
 debet, Catonem illum, qui, cum Censor esset, tanta se-
 ueritate fuit, vt inde Censorij cognomen inuenerit,
 cuius tanta vite fuit integritas et sapientia, vt inno-
 centissimi ac sapientissimi homines ab eo Catones ap-
 pellantur, cuius nomine quicquid est honestatis &
 laudis vbiq; comprehenditur, nisi maximè laudan-
 dum

Nat. hist.
 lib. 7. ca. 14.

dum esset senile coniugium, uxorem in senectute fuisse ducturū. Sed quid antiquitatis memoriam persequimur? cum tu Princeps optime, maximum huius ætatis decus & ornamentum, qui non tantum nostri temporis homines, verum etiam hos ipsos, de quibus modo agebamus, Catones virtute superasti, quamvis sexaginta iam annos excesseris, letissimam hanc puellam tibi matrimonio coniunxeris. Quis igitur posthac tam impudens erit, ut eum improbare audeat, qui uxorem in senectute duxerit? Quis non potius te, sicut omnium virtutum, ita huius etiam rei laudabile exemplum capiat? Iam ergo taceant aduersarij nostri; dent manus; & aliquando veris argumentis, & sapientissimorum hominum exemplis se victos esse fateantur. Quis enim amplius de coniugij senilis honestate dubitet? cum & ipsum per se matrimonium honestissimum esse intelligat, & uxorem seni utiliore, ac magis necessariam quam iuueni demonstratum sit; & homines omnium sapientissimi ducere uxorem in senectute voluerint. Quis iam id improbare audeat, quod ipse Deus in Abrahamo & Iosepho comprobavit? Quis id effugiat, quod Catones persecuti sunt? Quis te, Princeps optime, non imitari velit, cui singularis & eximia virtus tua bene cognita fuerit? Quis homo iam atate proecltiore non animum ad uxorem ducendam applicet, qui te tanquam laudandarum rerum omnium pulcherrimum exemplar ob oculos sibi proponat, & cum hac uxore tua formosissima pudicissimaq; iucundissime viuentem perspiciat? Hæc habui, P. C. quæ super hoc nouo Principis huius

huius ordinis vestri matrimonio mihi dicenda esse breuiter existimarem: que vobis grata & iucunda exitisse, cum ex summa attentione vestra, tum ex vultu crebrisq; significationibus intellexi. Quod reliquum est, Patres, vt matrimonium hoc felix, faustum, fortunatumq; sit, cum salutis communis atq; huius imperij, tum ipsius Principis vestri causa, sicuti facitis, velle & optare debetis. Faxit igitur Deus Opt. Max. vt ista quidem corporum tam egregia copula longum in tempus prorogetur; sed tamen sitis animorum coniunctione beatiore: tuq; Princeps optime, tuam hanc vxorem vnice diligas; hac verò tibi in amore pariter equaliterq; respondeat: & pulchra breui tempore prole potiamini, qua maximas emulando parentum laudes amplificet, & auis atq; atauis omni genere virtutis antecellens, clarissimum vtriusq; vestrum genus etiam, si fieri potest, clarius & illustrius efficiat.

S C R I -

SCRIPTA NOMINE
IVRISPEDITI, QUI PE-
tit, vt in Collegium Iurisconsulto-
rum Mediolanensium co-
optetur,

ORATIO IV.

 *VM illam præclaram & eternam Natu-
ra legem contueor, P. C. qua perpetuo
quodam & immutabili tenore cuncta
geruntur, vniuersus mundus administra-
tur, omnia certum ac definitum ordinem seruant,
qua Deus ea, quæ intelligentia percipiuntur, Sol ea,
quæ sensu comprehenduntur, regit & conseruat:
videor mihi quandam Legum nostrarum, et Ciuilium
& Pontificiarum, imaginem atque effigiem videre.
Quibus non aliter omnes humana actiones ad opti-
mum illum iusticiæ finem diriguntur, atq; ortus &
occasus siderum, & Solis splendor ac motus ad re-
rum omnium, quæ sub Lunæ globo sunt, generatio-
nem. Hoc enim quotannis aspicere licet, cum à no-
bis cælestis ille fulgor, calorq; Solis recedere inci-
pit, omnia quodammodo statim exanimari, terram
suis omnibus ornamentis spoliari, folia ex arbori-
bus decidere, herbas exarescere; omnia plena hor-
roris, plena frigoris; nullam viriditatem, nullos flo-
res, nullos fructus apparere. Cum autem verno tem-
pore*

pore iam Sol propius ad nos accedit, ecce iam rerum
 omnium incredibilem quandam ac mirificam alacri-
 tatem, ut omnia letari, omnia quodammodo ridere
 videantur; iam terra sese aperit; iam herbas viren-
 tes, flores amœnissimos, fructus suauissimos emittit:
 & quò magis Solis calor inualefcit, tantò maturiores
 & vberiores fruges emetuntur: itaq; medio Solis ca-
 lore frumenta, quibus potissimum humana vita suste-
 tatur, in horreis congregantur; neq; ita multò post
 leticia Bacchus dator sua nobis munera largitur,
 spumat plenis vindemia labris. An non idem accidit
 in legibus nostris? Cum enim à ciuitate leges rece-
 dunt, statim subsequitur rerum omnium confusio, iu-
 dicioꝝ vincula reuelluntur, vitæ communis ratio
 tollitur: nihil est quare cuiquam exploratum possit
 esse, quid suum aut quid alienum sit; nihil est, quod
 æquabile inter omnes, atq; vnum omnibus esse possit:
 fiunt vbiq; furta, latrocinia, cædes, adulteria: poten-
 tiores & corporis viribus excellentiores crudeliter
 & superbè dominantur, imbecilliores & tenuiores
 miserabiliter & impiè deprimuntur: omnis deniq;
 vita priuata legibus belluino potius ac ferino, quam
 humano more degitur. Sed cum sanctissimarum Legũ
 splendor affulsit, statim è medio tollitur omnis im-
 probitas, & regina ac domina virtutum, Iusticia re-
 gnat: vitia hominũ atq; fraudes damnis, ignominijs,
 vinculis, verberibus, exitijs, morte multantur. Verus
 autem, iustus atq; honestus labor honoribus, præ-
 mijs atq; splendore decoratur. Quocirca non sine
 summa ratione clamat ille Philosophorum Princeps
 Aristoteles: In Legibus ciuitatis salutem esse cõstitu-

Rhet. 4.

tam.

Pro Aul.
Cluentio.

tam. Et eloquentiæ parens Cicero non minus verè
quam eleganter ita inquit: Mens & animus, &
consilium, & sententia ciuitatis posita est in legi-
bus: vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine
lege suis partibus, vt neruis ac sanguine & mem-
bris, vti non potest. Legum ministri magistratus;
legum interpretes iudices; legum deniq; idcirco om-
nes serui sumus, vt liberi esse possimus. O' admi-
randam legum diuinitatē! ò societatis humanæ con-
seruatrices leges, virtutum indagatrices, expultrices
que vitiorum! sine quibus nihil in hac vita securum,
nihil quietum, nihil tranquillum esse potest: his ego
pascor, his delector, his perfruor. Etenim, P. C.
multa quidem sunt etiam alia studia præclara & no-
bilia, vt Rhetoricæ, Philosophiæ, Medicinæ; sed
tanta est Iuris ciuili præstantia, vt si cum ea reli-
quæ omnes ingenuæ ac liberales artes conferantur, ne
minimam quidem partem dignitatis eius æquare vi-
deantur. Quæ cum ego, iam inde à pueritia partim
parentis mei clarissimi viri præceptis & admonitio-
nibus eruditus, partim huius ordinis vestri amplif-
simi atque ornatissimi fulgentissimo splendore com-
motus, viderem; in hac potius diuina legum scien-
tia, quam in alijs studijs mihi esse laborandum sta-
tui. Cum præsertim mihi quasi stimulus quidam &
maximum incitamentum accederet vir ille præstan-
tissimus, & diuina quadam mente præditus Philip-
pus Saccus, qui isti ordini vestro longo tempore ma-
xima cum omnium non solum laude, & gratia, sed
etiam singularium virtutum admiratione præfuit. Is
enim cum me die lustrico è sacri Baptismatis fonte
susce-

suscepisset , quasi secundi patris etiam amorem erga me suscepit. Et cum ipse , quod nemo vestrum ignorat , legum summa cognitione veteres illos , *Ulpianum* , *Papinianum* , ceterosq; insignes Iurisperitos aquaret ; iusticia verò , integritate vitæ , & respondendi facilitate superaret ; me tanquam filium frequenter adhortabatur , ut eandem viam ingressus , omni studio , labore atq; industria conarer quamprimum Iuris civilis Lauream assequi. Se enim , aiebat , vehementer optare illum diem videre , quo me in hoc amplissimum ac celeberrimum Collegium cooptaret. Sed cum iam ad decrepitam ætatem pervenisset , mihi tanto magis properandum esse dicebat , ut eo vivente studium meum absoluerem. Verum quoniam hoc illi fata non concesserunt ; te , quem præsentem veneror , & cuius excellentiam , fidem , integritatem , non minus , quam antecessoris tui *Sacci* , omnes admiramur , *Marce Barbavaria* , quasi vicarium huius opera (si quis est sensus mortuis eorum , quæ hic sunt) obtestatur , ut in me tuendo atq; extollendo , suas partes suscipias ; & , quod ipse vivens facere non potuit , tu illi superstes , in eius gratiam , quem semper observasti & coluisti , me in hunc præstantissimum Iurisperitorum ordinem admittas. Hoc non tantum illi mortuo , vel potius immortalitatem iam adepto , gratum erit ; sed etiam viro illi nunquam satis laudato *Francisco Sfondrato* , qui cum *Sacco* testis patrisq; loco mihi fuit , quo tempore *Christiano* more sacro Baptismate me Sacerdos abluit. Erat enim ea tempestate *Sfondratus* huius vestri ordinis *Secundus* , & *Cæsaris* consiliarius ;

H

postea

postea verò propter eximiam ac singularem doctrinam & virtutem, Cardinalis creatus, diem hunc, quem se cupidè expectare mihi aliquando dixerat, videre non potuit. Illud tamen me non mediocriter consolatur, quòd ex tribus, qui mihi tanquam patres in sacro Baptismate adfuèrunt, vnus adhuc superstes est, & præsens adest, quem ego summa cum læticia atq; animi alacritate intueor; cuius in vita, tanquàm in speculo quodam, video virtutum omnium non adumbrata, sed expressa vestigia; qui non tantum iuris, quàm iusticiæ consultus est appellandus; cuius ab ore, quod de Nestore dixit Homerus, melle dulcior fuit oratio: qui si quando vehementius agere voluerit, Periculis more, tonare, fulminare, permiscere animos consuevit. Quæritis qui nam sit ille, què non solum ego tantopere admiror ac suspicio, sed etiam vos, P. C. atq; alij omnes honorant ac venerantur? En hic adest Gabriel Panygarola, decus & ornamentum collegij, Flos illibatus populi, Suadegæ medulla: quòd olim Ennius de Cornelio Cethego prædicauit. Longum esset de vobis alijs omnibus dicere, P. C. & doctores clarissimi, qui iam diligentia ac labore vestro ad eam dignitatem peruenistis, ad quam pauci, quos æquus amauit

Virg. 6. Aeneid.

Iuppiter, aut ardens euekit ad æthera virtus,
 Dys geniti potuere: qui tanta prudentia, religione,
 sanctitate præcellitis, vt nulla regio sit in terris, ad
 quam nominis vestri fama non peruaserit. Facilius
 enim esset Solem à cursu suo deflectere, quàm iudiciorum
 vestrorum immutabilem atq; incorruptam
 constantiam ab æquitate iusticiæq; dimouere. Ac
 mihi

mihi quidē cū multis alijs de causis immortalī Deo
 maximas agendas esse gratias existimo; tum præ-
 cipuē, quia in hac patria tam excellenti, in hoc tot
 præclarissimorum virorum domicilio mihi nasci con-
 tingerit. Cū enim hæc ciuitas nostra, & agrorum
 vbertate, & artificum scientia, & multitudine earū
 rerum, quæ exportantur; & deniq; rerum omnium
 copia cæteris omnibus antecellat; tum diuina atq;
 incredibili prudentia ac sapientia vestra tam rectē
 gubernatur, vt neq; centum Romanorum seniores,
 quos Romulus primū instituisse dicitur, neq; Am-
 phictyonum confessus, neq; Areopagitarum seueri-
 tas, vlla ex parte cum integritate vestra compara-
 ri possit. Quantum enim in vobis est, omni diligen-
tia prouidetis, vt nullæ sint inter ciues discordiæ,
nullæ lites, nullæ seditiones; sed vbiq; pax, vbiq;
concordia. Neq; aliter vniuersam hanc Remp. ama-
tis & caram habetis, quā optimi parentes filios
suos. Me igitur hætenus semper felicem existimaui,
 quōd in hac ciuitate, satis honesto loco, bonisq; pa-
 rentibus natus fuerim: sed nunc multō feliciorē
 me futurum spero, cui vobiscum versari, vestras
 honestissimas actiones intueri, vos imitari postea li-
 cebit. Nam quoties mihi venit in mentem, beneficiū
 vestrum immortale recordari, quōd me vnū ex vo-
 bis esse volueritis; quoties forum nostrum, quoties
 curiam cogito, quibus in locis, tanquam in theatro
 quodā omnis iusticiæ, me quotidie exercere potero:
 statim omnib. laticijs incedo, vobis quæ quas possum,
 non quas debeo, quæ sunt infinitæ, gratias ago; neq;
 vnquam ætas vlla tanti beneficij memoriā ex animo

meo delebit. Illud vnum de me polliceor ac spondeo, me omnibus viribus elaboraturum, ac re ipsa praestaturum, vt huius in me collati beneficij neminem vnquam vestrum pœniteat.

**PRO OCTAVIANO
ROVERTA, TARRACINÆ
Episcopo, dum in Academiam Me-
diolanensem reciperetur.**

O R A T I O V.

S*I quis vestrum, Academici, fortè miratur, cur sapientissimi viri philosophi dixerint; Ex omnibus animantibus hominem, maximè naturæ ipsius instinctu atque desiderio, nihil solitarium amare; sed ad cœtus & concilia cum quadam immensa voluptate trahi, natumq; esse ad coniunctionem congregationemq; hominum; et ad naturalem communitatem: is si mentis oculos ad omnes hominum ætates atque ordines diligenter intuentes conuerterit, statim & philosophorum sententiam probabit; & neminem esse prorsus inueniet, qui non equalium pariumq; suorum consuetudine atq; societate mirificè delectetur. Quòd si quis fortasse reperiat, qui hominum congressus societatemq; refugiat, is vel communis omnino sensus expers est, & belluinis planè moribus vitam æ-*

git:

gū: vel heroica quadam ac diuina virtute naturam hominis exuperat, vt non amplius hominum, sed iam Deorum commercio dignus esse videatur; quales post homines natos, qui diligenter annalium monumenta repetiuerit, vel nullos, vel certè paucissimos fuisse comperiet. Qui verò neq; philosophis credere vult, hominem esse naturà congregabilem; neque ad omnium ferè hominum consuetudinē respicit; is hodierno die sapientissimi atq; religiosissimi Antistiti huius Octauiani Rouerta, qui ciuitatis nostræ magnum decus & ornamentum est, factum intueus, dubitare desinat. Hic enim cum & acumine ingenij, & sapientia, & auctoritate plurimum valeat, vt neq; ad augendam eruditionem suam, neq; ad prudentiam amplificandam, neq; ad mores honestius conformandos, hac nostra exercitatione quicquam indigeat: naturali tamen appetitioni repugnare nullo modo voluit. Sed cum in Academia nostra nonnullas summa sue virtutis imagines non leuiter impressas, sed exquisita arte elaboratas, quasi florere conspiceret; earum, vt fit, allectus amore, confestim ad hanc animorum similitudinem accedere, & in collegium nostrū cooptari voluit: præsertim cum exploratum habeat, & luce clarius intelligat, nostro huic ordini finem omnium optimum, quem remis (vt aiunt) velisq; petamus, esse propositum. Cum enim tria sint, que in omni cætu concilioq; sibi proponere homines ac sequi soleant; honestum, vtile, iucundum: illud plerunq; euenit, vt, prout vnusquisq; bene vel malè fuerit institutus, cum in sociorum congregationem venit, ita sibi vel

optimum finem, vel mediocrem, vel etiam leuissimum
 proponat. Quamobrè immanissimus quisq; volupta-
 tem, qua maxime est inimica virtuti, homiq; naturam
 fallaciter imitando adulterat, acerrime sequitur;
 neq; solum honestis rebus, sed etiam necessarijs ante-
 ponit. Quin etiam eos, qui adhuc in puerili aetate con-
 stituti sunt, qui nihil dum per aetatem verae laudis
 gustare potuerunt, alacres atq; gestientes videmus
 colludendi tantum gratia, cum aequalibus congrega-
 ri: neq; aliud ferè, cum vnâ conueniunt, cogitare,
 quam vt appetitioni suae voluptatiq; satisfaciant:
 quod pleriq; etiam iuuenes atq; senes, malo cultu
 prauisq; opinionibus corrupti, efficiunt. Verum hic
 finis voluptatis, quamuis in omni sensu implicatus
 innatusq; sit, & à natura omni animantium gene-
 ri tributus: tamen sapientissimi cuiusq; hominis iu-
 dicio, leuissimus omnium atq; abiectissimus est, &
 animo excelsò ac praclaro prorsus indignus. Sunt
 abj quidam indocti atq; agrestes, qui anteferunt
 semper utilitatem honestati; quibus tantum qua-
 stus, emolumentum, fructusq; proponitur, ad quens
 toto impetu rapiuntur, & habendi cupiditate vsq;
 eò cacantur, vt eos omnis honestatis capiat obli-
 uio: qui sunt ab ingenuis ac bonis viris omnino vi-
 tuperandi, vel potius contemnendi. Sed qui, cum
 inopia premantur, honestis artibus rem familiarem
 amplificare contendunt; non illi quidem optimum fi-
 nem, sed mediocrem tamen; & laudabilem sequun-
 tar. Rarum est quoddam genus eorum, qui tam hu-
 mani expolitiq; sunt, vt rebus omnibus dignita-
 tem anteponant; quibus laus, honor, gloria, fi-
 des.

des, iusticia, omnisque virtus proposita est: qui ad concilia cætusque ea de causa libentissime conueniunt, ut vitam suam sapienter instituant, ut animum excolant, ut omni genere virtutum efflorescant. Quod hominum genus in terris, & hac mortali conditione, beatissimam illam cælestium vitam quodammodo representat, & suauissimo nectare, purissimaque Deorum ambrosia perfuitur. Ecquis est igitur vestrum, Academici, qui non intelligat, hunc nobilissimum conuentum nostrum, hunc lectissimorum hominum cætum, hanc florentissimam congregationem, non alicuius vulgaris voluptatis, vel utilitatis gratia fuisse constitutam; sed ingenuo tantum quodam & excellenti scientiæ, virtutis, honestatis amore, desiderioque, non humano, sed plane diuino? Siquidem diuinum est, mentem, cui regnum totius animi à natura tributum est, qua nihil est in homine melius aut præstantius, expolire atque exornare. Equidem in hoc cætu nostro neminem profusum esse existimo, qui non rerum cognitionem, sapientiam, dignitatem pluris, quam diuitias, quam opes, quam omnia corporis & fortuna ornamenta faciat; & qui non omni studio, cura, diligentia talis esse contendat, ut omni laude dignus existimetur. Quod quidem honestissimum desiderium nostrum cum tu, Octauiane Rouerta, Antistes ornatissime atque optime, cognouisses; quamuis ad eam iam pridem scientiam atque sapientiam perueneris, ut ad summam absolute perfectionemque vel nulla tibi, vel certe minima fieri possit accessio: nostrum tamen in

numerum aggregari voluisti; vel quia nulla tibi maior esse potest oblectatio, quam cum in eruditorum hominum cœtu de rebus egregijs & cognitione dignissimis aut ipse loqueris, aut alios loquentes audis; vel quia nobis ciuibus tuis, quæ tua est in patriam singularis humanitas atq; benignitas, ad optimum illum, quem nobis proposuimus, veræ honestatis finem, te multum prodesse posse intelligis. Quæ res profecto incredibilem nobis omnibus voluptatem attulit. Atq; ut intelligas, quod fuerit omnium nostrum iudicium, cum de te in Academiâ recipiendo consultarem; quaeso ut me patientissimis auribus, sicut hætenus fecisti, adhuc parumper audias. Dicam enim non tui laudandi gratia, cuius animum ab omni ambitione penitus abhorrere sentio; sed testificanda nostræ erga te obseruantie, quemadmodum inter nos te absente res gesta sit. Proposueram ego, si maiori parti visum ita fuisset, te paratum esse nostram in societatem venire, atq; in Academicorum albo conscribi: incideramq; in laudum tuarum immortalitate dignissimarum mentionem; cum me interpellans hilari vultu Princeps noster, confestim eam sententiam dixit, quam ad vnum omnes maxima cum assensione plausuq; comprobauimus: Non diutius esse cunctandum, quin te statim admitteremus. Quid enim, (inquit) Academici, nobis optatius accidere potest, quam ut eum virum nobiscum habeamus, qui omnibus optatis nostris satisfacere facillime possit ac valeat? Nam, ut video, tria sunt, quæ nos in hoc cœtu nostro nobis acquirere magnopere desideramus: primum, ut scienter intelli-

intelligamus ; alterum , vt politè eloquamur ; tertium , vt prudenter agamus . Quæ tria si consequi poterimus , tum demum nos verè homines esse putabimus ; ad hæc enim natum est hominum genus : & qui in his excellit , quantum homines bestijs præstant , tantum hominibus ipsis antecellit . Quis autem est , qui hæc omnia plenus ac perfectius omni sibi industria comparauerit , quam hic noster civis , de quo sermo nobis institutus est , Octavianus Rouerta ? Nam primò , quanta sit eius rerum omnium , tam diuinarum quam humanarum , cognitio atq; intelligentia , testes omnes esse possunt , quicumq; aliquid de scientijs ac literis iudicare sciunt ; vt nihil tam anceps aut dubium sit , nihil tam inuolutum à natura , nihil tam abstrusum atq; reconditum , vel in ijs rebus , quæ sensu percipiuntur , vel in ijs , quæ tantum cogitatione menteq; comprehenduntur , quod ille non in promptu semper habeat . Ex qua rerum tam multiplicium cognitione nascitur acerrimum , quod maxime nos expetimus , de omni genere scriptorum iudicium ; quo quidem ille ferè cæteris omnibus antecedit . Iam quantum dicendi facultate , quantum eloquentia valeat , vos , qui eum frequenter audiistis , iudicare facillimè potestis . Quam enim apertè , quæ prima virtus est eloquentiæ , sensa mentis explicat ! quam distinctè , quam aptè , quam ornate cuncta eloquitur ! vt ab eius ore , tanquam Nestoris illius Homerici , melle dulcior fluat oratio : quam totius corporis actio gratissima comitatur ; vt eum audientes nulla vnquam satietas , nullus labor , nullum similitudinis fastidium capiat . Quæ suauitas ora-

Lib. I. Iliis.

tionis & elegantia, q̄ paucissimis accidit, nō tantum in sermone, sed etiā in eius scriptis elucescit. Age vero, quis eius vitæ integritatē sanctitatēq; non agnoscit? Longissima sanē opus esset oratione; vel potius volumine, si præclarissimas eius actiones, & verè Christianas omnes explicare cōtenderem: vt omnia prudenter, iustè, fortiter, temperatè conficiat: vt nihil in eo nisi pium et religiosum inueniatur: vt deniq; talis sit, qualem esse perfectū sacrorum Antistitem, & summi Pontificis Legatū oporteat. Quantum porrò celebritatis atq; gloriæ nostro huic cōcilio accesserit, si tam eximiū virum nobiscū habuerimus? Hunc igitur, qui, nisi sua sponte sese obtulisset, summis à nobis precibus rogandus fuisset, obuijs vlnis excipiamus; hunc omni, qua possumus, obseruantia prosequamur; hunc suspiciamus, colamus, veneremur; cuius exemplo atq; doctrina, et acutè intelligere, et politè eloqui, & præclare agere possimus: cuius deniq; præsentia maximam Academia nostra gloriā consequetur. Hæc postquā à Principe nostro dicta fuerūt, nemo fuit q̄ voce et significatione maximum animi gaudiū ostenderit, quin omnibus laticijs incesserit; quin albū statim calculū adiecerit. Sperat enim vnusquisq; nostrū, te moderatore, omni genere virtutis abundantissimo, ad exoptatā nostri curriculi metā longè citius et facilius peruenire. Hoc nostrū est de te iudicium, Antistes religiosissime, nostra spes, nostra expectatio; vt ad eum finem, quò velis passis omnes properamus, tu nō tantum sis adiutor nobis; sed etiā quasi gubernator in puppi sedeas, clauumq; teneas. Nos enim, vt pro omnib. pollicear, semper promptos et alacres videbis,

etiā

etiam resstantibus aliquando ventis, tecū tamen constanti velificatione, ad tranquillitatis atq; salutis animorum portum omni studio contendere. Quare, quod felix faustumq; sit omnib. nobis tibiq;, nobiscum Academicus esto. Tu vero, seriba noster, celebre dulceque nomen Octaviani Rouerta Tarracinensts Episcopi, summiq; Pontificis legati, in Academicorum albo nostris nominibus adscribito.

PRO IOANNE STIBIO, PONTIFICIS MAX. Commissario decumano, dum in Academiam Mediolanensem reciperetur;

O R A T I O . V I .

Tis bene et sapienter illud ex auctoritate Principis, cōsilioq; eorū, qui in Academia nostra ceteris prudentia præstāt, mihi hæc decretum & constitutum fuisse videtur, Academici, vt quos in collegium nostrū cooptatos admittimus, nō eos multis laudibus coram extollamus, nēq; magnopere exornemus; sed potius ad labore, tolerandos, & subeundas vigilias adhortemur: tamē quia perspicuum est, in adhortatione plurimum valesse, si laudes eos, quos adhortari volueris; dabitis - vt spero, hanc mihi veniam, huic cause vehementer accommodatā; vt dum hunc eximium præstantemq; virum Ioannem Stibium, quem propter egregiam & singularem virtutem, Summus Pontifex Iulius

terti-

Tertius multis et magnis affectis honoribus, in Academia nostra recipio, nonnulla breuiter commemorem, quæ vobis eum, nondum fortasse bene cognitum, paulò commendatiorem efficiant. Quòd si mihi non conceditis, vt speciatim singulas eius virtutes, quæ plurimæ sunt, accuratè persequar; illud saltem, quod ad rem præsentem facit, hilari vultu concedite, vt generatim aliqua de summa eius industria, studio, doctrinæ cupiditate dicere coram vobis ipso præsentem liceat; priusquam ad eam orationem accedo, quæ illum adhortatione mea, iam sua sponte satis incitatum, magis etiam, si fieri poterit, incendam atq; inflammem, ad arduum honestatis atq; dignitatis collem, quem maxima iam ex parte peruasit, nobiscum vna penitus superandum. Maxima enim profectò meipsum reprehensione dignum existimarem, si in hoc tam excellenti viro, in societatem nostram recipiendo, tam exquisitam eius in omni genere virtutis industriam, tam incredibilem optimarum artium cupiditatè, tantum ardorem mentis ad gloriam, tacitus præterirem. Quæ quidem non obscuris aut incertis aliquibus signis, sed apertissimis indicijs, & luce clarioribus argumentis intelliguntur. Nam qua ratione fieri potuisset, vt in ætate tam iuuenili tam variam & multiplicem sibi scientiam acquireret, vt & Iuriconsultus factus sit egregius, & omnes Philosophiæ partes non leuiter attigerit, et mansuetiores Musas non tantum degustarit; sed etiam, vt poëtice de elegantissimo Poëta loquar, se totum in Castalio fonte demerserit: nisi maximum ab ineunte pueritia fuisset in eo studium, maxima
 assidui-

*assiduitas, vehementissima ad omnes ingenuas artes animi applicatio? Quid, quod iam permultos annos in publicis negocijs occupatus, & summo Pontifici varijs in rebus honorifice deseruiens, nunquam tamen intermisit studia literarum? sed quoties successiva aliqua tempora nancisci potuit, illa nunquam interire passus est. Quicquid enim alij corporis voluptatibus tribuunt, id totum ipse sibi ad animum suam doctrina excolendum temporis sumpsit. Quoties ego hunc audiui, cum in domo religiosissimi doctissimiq; sacrorum Antistitis Octaviani Rouerta Tarra-
 cinensis Episcopi frequentes conueniremus; quoties, inquam, hunc audiui de reconditis atq; arduis rebus acutissime atq; ingeniosissime disputantem? Quoties vidi summa cum attentione, si quid ab alijs diceretur, quod ad eruditionem augendam aliquo modo pertineret, audientem, annotantem, & si quid dubitaret, interrogantem; si quid parum scite diceretur, acerrime quidem, sed cum incredibili tamen comitate atq; astantium voluptate, refellentem? Nihil hoc loco dicam, quot et quantae in eo sint ingenij suauitates, quam amabiles atq; ingenui mores, quam immensa rerum omnium modestia. Tantum enim de singulari eius industria mihi hoc tempore dicendum esse proposui; qua cum in omnibus honestissimis eius actionibus, tum etiam in scriptis elegantissimis maxime perspicitur. Quamuis enim cum Bartolis & Baldis assidue sit ei conflictandum: tamen quoties ab eis inducias aliquas impetrare potest, tanto ingenij acumine, tanta elegantia, tantoq; artificio, & Latina illa vetere, et Etrusca hac recentiore lingua
 versi-*

versibus ludit, ut planè poëtica mella fundere videatur. Quod si quid accuratè cogitateq; scribit, illud sic video probari, ut ad veterum scriptorum laudem perueniat. Sed quid pluribus opus est argumentis? An non hoc ipsum, quod in Academiam nostram admitti tantopere flagitavit, maximam eius industriam ostendit? Qui cum absit à patria sua multis ac varijs negocijs distractus, ut vel nullum ei, vel certè minimum otium supersit; Sirenibus tamen Academia nostrae longè magis salutaribus, quam illae quondam fuerint, in quas Vlyssis socios incurrisse scribit Homerus, aures patentes admouit; quae suauissima iucundissimaq; voce viros omnes industrios atq; praestantes ita ad se sub Vlyssis nomine cõtinentes aduocant. Sed quaeso mihi hoc alacri animo concedite, Academici, ut in hac oratione, quam pro dulcissimo penèq; diuino Poëta coram vobis habeo, liceat poëtarum versibus, & verbis, & figuris, atq; etiã pronuntiatione parumper exultare. His igitur verbis Sirenes Academiae nostrae cum alios plurimos scientiae cupidos homines, tum hunc eximiũ virum Ioannem Stibium sub Vlyssis nomine ad sese allexerunt, ut eum longè doctiorem & dulciorem poëtam efficiant;

Homer. Od.
lib. 12.
Cicero 5.
de Flinib.

O' decus Argolicam, quin puppim flectis Vlysses,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus!

Nã nemo hac vnq; est transuectus cerula cursu,
Quin prius astiterit, vocum dulcedine captus:

Post varijs auido satiatus pectore Musis,

Doctior ad patrias lapsus peruenit oras.

Quare statim his tam iucundis vocibus allectus, &
praecipue scientiae desiderio, quam illi nostrae Sirenes
polli-

pollicentur, quæ quidem viro sapientia cupido patria ipsa multo carior esse solet, inflammatus; se totum huic concilio nostro cætuiq; tradidit, & nostris deinceps legibus atq; institutis viuere decreuit. Nunc ad te me cõuerto, Ioannes Stibi, vir ornatissime atq; optime, vt id efficiam, quod spectatores in theatro ludis Circensibus efficere solent; eam, vt poëta noster ait;

præcipiti certamine cursum -
Corripuere, ruuntq; effusi carcere currus :

Virg. 5. Aeneid.

Cum spes arrepta iuuenum, exultantiaq; haurit

Corda pauor pulsans. Non enim tardos & negligentes, sed eos, quos longè cæteris promptiores et alacriores ad cursum vident, significatione, plausu, clamore ad victoriam adhortantur: & quò propius ad metam accedere conspiciunt, eò vehementius acclamationibus suis incendunt. Sic ego te iam pridem omnibus neruis & facultatibus optimarum artium studijs deditum, oratione mea ad eam, quam proximè iam accessisti, summa laudis metam cohortabor. Hec est enim vna via, mihi crede, & laudis, & dignitatis, & honoris: primò, sicuti facis, dies ac noctes magna cum diligentia ingenuis artibus incumbere: deinde cum bonis viris & sapientibus, & bene natura constitutis versari, consuetudinem habere, colloqui, de rebus honestissimis differere: tum id vnum esse optimum putare, quod erit rectissimum: denique omnia fugienda turpitudinis, atque honestatis adipiscendæ gratia conari. Quam viam secuti sunt veteres illi sapientissimi viri Socrates, Plato, Xenocrates, qui Academiam illustrarunt, aliq; penè innumerabiles, qui nomē suum in orbis terræ me-

moriam

*moriam sempiternam disseminarunt. In qua cum habes-
 senus maximos iam progressus feceris; nunc ma-
 nibus pedibusq; nobiscum tibi elaborandum est, ut
 ad summum tandem aliquando verticem euadamus;
 ubi, quemadmodum vetus ille Poëta sapientissime
 cecinit,*

Hesiodus,
 ut citatur
 infra in O-
 rat. 15.

Planities ignota iacet, tutiq; receptus,

Semper ubi fessa valeant requiescere mentes.

*Hanc autem verae felicitatis viam ea ratione facile
 superare atq; perficere poterimus, si Magorum illud
 præceptum utilissimum diligentissime seruauerimus;
 qui discipulis suis præcipere consueuerant, ut cum
 iter facerent, ne vnquam omnino respicerent: &
 illud Pythagoræ, qui quodam in symbolo suo per
 eandem viam reuerti prohibet. Voluerunt enim pru-
 dentissimi viri nos admonere, ne cum honestatis di-
 gnitatisq; curriculum semel ingressi fuerimus, ite-
 rum ad corporis voluptates respiciamus; qua ita in
 omni sensu implicata insident, ut, cum quis ad eas
 reuertitur, non facile postea diuelli possit, sed earum
 desiderio quodammodo contabescat, verasq; illas
 & sinceras animi voluptates amittat. Atq; hanc
 quidem rem ingeniosissimi Poëta perquam lepida no-
 bis fabula significare voluerunt; cum aiunt, a Pro-
 serpina datam hanc legem & conditionem Orpheo
 fuisse, ut si vellet viam Eurydicem suam, pro qua
 redimenda ad inferos descenderat, secum ad superos
 reducere, arduam ascensu viam inuaderet, mortu-
 amq; adhuc Eurydicem post terga secum traheret;
 neq; eam prius amplecteretur, aut vlllo modo respi-
 ceret, quam toto itinere confecto, ex illis infero-
 rum*

rum tenebris in apertam lucem deuenisset: tunc enim demum fore, ut eius rediua complexibus, quantum vellet, frui commodissime posset. At ille moræ impatiens, cum nondum iter inceptum perfecisset, neq; omnino è tenebris emerisset,

Restitit; Eurydicenq; suam iam luce sub ipsa
Immemor heu, victusq; animi, respexit. ibi omnis
Effusus labor, atq; inmitis rupta tyranni

Virg. 4. Ge-
org.

Fœdera. Quod ne nobis etiam accidat, Academici, magnopere cauendū est. Ne, dum fugacem & vanam planeq; mortuam Eurydicen, hoc est, corporis voluptatem, in tenebrismersam, respicere ac persequi studemus; verissimam illam atq; immortalem, quam ex præclare gestis rebus emanare scimus, animi voluptatem amittamus. Sed nihil est, ut ego quidem existimo, periculi. Iam enim maxima ex parte nubem illam, qua, ut ait Poëtarum princeps Maro noster,

Mortales hebetat sensus, atq; humida circum

Aenciid. 2.

Caligat, que nihil aliud est, quam rerum ignorantia, labore atq; industria nostra dispulimus: & iam quasi è sublimi atq; excelso loco innumerabilem hominum multitudinem videmus, in tenebricosa nocte constitutam errare, labi, decipi: ut in hoc cœtu nostro nos securi cum Lucretio clamare possimus:

O vanas hominum mentes! o pectora cœca!

Lib. 2.

Qualibus in tenebris vitæ, quantisq; periculis

Degitur hoc aui quodcunq; est?

Illos autem, qui disiecta erroris nebula nostram in societatem veniunt, summa cum hilaritate recipere, & ad hanc mentis claritatem atq; serenitatem

I

tem

tem erigere debemus. Quare tu quoq; , Ioannes
 Tibi , non tantum omni studio , labore , atq; indu-
 stria debes ad clariorem quotidie lucem nobiscum a-
 spirare : sed etiam pro viribus tuis alijs opitulari ,
 quos in hac communitate nostra vel ingenio , vel
 doctrina , vel integritate vitæ videbis inferiores ef-
 se. Non enim ideo congregamur , vt nobis ipsis tan-
 tum prodesse possimus : sed multo magis , vt vicif-
 sum alter alterius vtilitati , atq; honestati seruiamus.
 Hac enim ratione bene instituta collegia conseruan-
 tur , augentur , amplificantur , cum omnes in com-
 mune bonum consulant. Quod te facturum non tan-
 tum spero , sed etiam me ipsum Academicis omni-
 bus pro te sponsorem atq; vadem offero. Noui enim
 ingenium tuum , noui industriam , noui probitatem.
 Nullum mihi dubium est , quin te ita gesturus sis , vt
 nos omnes maiorem in modum , in ordinem nostrum
 te receptum fuisse , gaudeamus. Surge igitur , &
 felici omine atq; auspicio in verba nostra iura : teq;
 nostris institutis ac legibus , quandiu fueris e
 Collegio nostro , promtè pariturum san-
 ctè religioseq; confirma.

P R O

PRO HIERONYMO
CROTTO, IVRIS-
CONSULTO,

Dum in Academiam Me-
diolanensem reciperetur,

O R A T I O VII.

SI quantum animo leticie voluptatisque capio, Academici, quoties in hac tot eruditissimorum hominum frequentia, qua quotidie maximorum ingeniorum accessione fit illustrior, de resipiendo in Collegium nostrum aliquo nobili viro verba facturus sum, tantum eloquentia dicendique facultate prestarem: efficerem profecto, ut nullus unquam hominis orationem neque iucundiores vobis, neque gratiorem fuisse iudicaretis. Incredibile enim dictu est, quam immenso meus animus gaudio cumuletur, quantis incedam leticijs, quam magna voluptate perfruar, cum & confessum hunc nostrum tam honorificum video, in quo plurima sunt florentissimorum ordinum lumina; et tam multos alios prestantes esse viros intelligo, qui nostrum in ordinem admittit, quotidie magnopere flagitant. Sed omnino vereor, ne id fortasse mihi in dicendo accidas, quod ijs, qui sepe numero prae nimia leticia sic auferuntur, ut vel tanquam attoniti quasi alienata mente penitus obmutescant: vel supra

modum exultante animo, quicquid in buccam venerit, rudi atq; incomposito sermone balbutiant. Quod si vnquam propè infinita, ac penè dixerim immoderata voluptas, animum meum quasi titillauit: hodierno certo die, quo virum omni genere laudis florentissimum Hieronymum Crottum Iurisconsultum in Academiam nostram, omnium suffragijs cooptatum, recipimus, sic afficior animo, vt in hoc iucundissimo conspectu vestro, tanquam in cælo cum Deis immortalibus vitam agere beatissimam ipsi mihi videar. Nam ego vitam Deorum, vt ait ille apud Comicum, propterea sempiternam esse arbitror, quod voluptates eorum proprie sunt. Sed vnde potissimum exordium orationis meae sumam? quid primum aut postremum dicam, Academici? Cum enim tria tantum esse videantur, quibus in hoc dicendi genere, cum aliquem in ordinem nostrum admittimus, vti possimus: primum, vt eum pro dignitate sua laudemus: alterum, vt ad labores & vigilias adhortemur: tertium, vt, quid illi deinceps agendum sit, admoneamus: omnia me hoc tempore ferè deficient; vt non mediocriter verear, si eis vti velim, ne rem perabsurdam videar efficere. Quid enim? Laudem'ne virum hunc tam eximia singulariq; virtute præditum, vt nullius tantum sit flumē ingenij, nulla dicendi tanta copia, quæ minimā eius partem exornare satis pro dignitate posse videatur? Adhorter'ne ad labores, omnium post homines natos laboriosissimum hominem? Admoneam'ne eum, qui prudentissima alijs consilia dare, atq; optimè cauere consuevit? Quænam igitur mihi reliqua est oratio? Nulla (vt opinor) alia,

Terent. Andr. Act. 5.
Sc. 5.

alia, nisi ea, quæ forsitan omnibus nec opinata atque auditu admirabilis apparebit: ut te, Hieronyme Crotte, præsentem alloquar, & primò honestissimam istam vitæ tuæ institutionem, præstantissimasq; virtutes paulò liberius accusem, & licentiùs familiariusq; reprehendam; atq; ita nouo quodam dicendi genere veram adhortationi laudem, admonitioni fidelem adhortationem permisceam: ut si quid in te forsitan esse cognoueris, quod aliquo modo melius cõformari, & elegantius emendari possit, tu pro summa prudentia tua quotidiano studio diligetiaq; perpolias. Sunt enim in optimis etiã ingenijs, ut in fertillissimis arboribus, quedam interdum amputanda. Videre licet, agris & fructuosissimis agricolas, quas cupiunt arbores ad speciosam magnitudinẽ euehere, non tantum à radicibus stolones & virgulta subtrahere: sed etiam ramos omnes et frondes, quæ è trunco pullulant, abscindere; ut qui reliqui sunt rami, firmiores & venustiores efficiantur. Eodem modo velim te, Hieronyme, sublimem istum & excelsum animi tuum à minutioribus curis & officijs, quibus ut clientibus tuis inseruias, assidue distineris, aliquando prorsus liberare; quò diuina vis ingenij tui maioribus & splendidioribus in rebus clariùs elucescat. Nam immensa quedam naturæ tuæ bonitas, ab humanissimo animo profecta, sæpenumero te ita commouet, ut dum omnibus, & ciuib. tuis et peregrinis atq; aduenis satisfacere temporibus suis maiorem in modum concupiscis, nimium te quodammodo vulgarem præbeas. Quo fit, ut interdum animi tui mirifica pulchritudo diuinum fulgorem suum tam minutis in rebus

explicare non commodè possit. Quod facere non de-
bes, sed ad longè maiora. præstantioraq; animi orna-
menta te ipsum erigere atq; sustollere. Ut enim mulie-
res præstantissima corporis venustate facieq; formo-
ssima, licet ipsa suam nimium pulchritudinem agno-
scant, & in ea mirificè sibi placeant atq; glorientur :
non tamen ea contentæ, preciosis etiam vestibus ex-
ornari volunt ; & argento, auro, margaritis vndiq;
splendescere : quoq; pulchriores & venustiores sunt,
eo solent ambitiosiore cultu delectari, neq; unquam
in publicum prodire, nisi prius diligentissimè consul-
to speculo, in quo suam intuentes & admirantes i-
maginem cum quadam animi dulcedine molliq; sua-
mitate, ita capitis ornamenta, capillos, supercilia, fa-
ciem, totum deniq; corpus accuratè componunt, ut
cum domo tandem exeunt, quacunq; incedunt, omni-
um in se oculos atq; ora conuertant ; & non tantum
feruidorum iuuenum, sed etiam plerunq; gelidorum
senum pectora iucundo vulnere saucient. Idem tibi,
Hieronyme, dispari in genere censeo faciendum. Fin-
xit enim te ipsa natura corpore nobilissimum, animo
præstantissimum ; ad honestatem, temperantiam, ani-
mi magnitudinem, ad omnes deniq; virtutes magnâ
hominem & excelsam : dedit tibi fortuna dititias,
opes plurimas, cuiusq; generis facultates : accessit his
tot educatio disciplinaq; liberalis. Postea labore at-
que industria, ex quo tempore factus es Iuriconsul-
tus, cum in respondendo iure, tum etiam alijs præ-
clarissimis negocijs maximos tibi honores ac digni-
tates acquisuisti : ut in hac florentissima ciuitate no-
stra paucissimi sint, qui tibi vel nobilitate generis, vel
fortuna

fortune commodis, vel eruditione, vel dignitate, vel omni genere virtutum anteponi iure possint. Quid ergo? Dicam audacter, fretus humanitate tua, quod sentio; licet fortassis hæc oratio mea mihi detrimento sit futura, si te a causis forensibus & clientum patrocinio reuocauero, qui te causarum mearum acerrimum patronum ac defensorem habeam: sed nihil mihi tanti est: damnum etiam graue libentissimè patiar, modò te verissima laudis ac dignitatis studiosissimum habeam. Esto igitur in suscipiendis causis paulò ambitiosior; noli tam officiosum, tam comem, tam humanum te omnibus præstare; noli tam varijs aliorum negocijs implicari: sed animi tui præclaram & eximiam pulchritudinem intuere, teq; in ea frequenter oblecta, eam vnã, omnibus virtutum ornamentis adhibitis, quotidie magis atq; magis illustrare contende: neq; vnquam patiaris, vt quicquam ab animo tuo proficiscatur, quod non eximium, excultum, expoliturum, elaboratum, & planè aureum esse videatur. Ne istud quaeso tam excellens & illustre ingenium tuum tam frequenter sese efferat et ostendat: sed potius frequenter desiderium sui commoueat; & quoties in publicum exire concupiscit, prius in lucido mentis speculo suam imaginem intueatur, & omnes partes suas ita componat, vt & natia pulchritudine sua, et adhibitis ex industria ornamentis, omnes homines in admirationem & stuporem trahat. At fortasse dices! Nonne præclara quaedam res est, & liberalis, & munifica, planeq; regia, opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis; quod nos Iurisconsulti faci-

nus, dum causas clientum suscipimus, & in iudicio defendimus? Sit sanè res alijs præclara, qui nihil melius præstare possunt, quàm Iuris nodos & Legum ænigmata versare; qui lucri causa in Bartoli Baldiq; commentarijs, cum animi perpetua molestia consenscunt; qui sæpenumero dum clientem suum nimis studiosè defendunt, æquitatem & veritatem impugnant, & lites atq; controuersias immortales efficiunt; inq; his cogitationibus & curis omnes animi fructus & voluptates amittunt. Tibi verò, Hieronyme, quid honoris aut dignitatis ista res asferre potest? Mutto enim de lucro dicere; primò quia generosam istam mentem tuam, semper egregia, magnifica atq; immortalia facta spectantem, nulla unquam nimia lucri cupiditas inuasit: deinde quia domina rerum fortuna tibi adeò benigna fuit, vt omnium honorum copijs circumfluas. Non igitur vt rem familiarem amplifies, quod vnum pleriq; student, in litigiosis Iurisconsultorum concertationibus tibi diutius est immorandum; ne optimam tibi ipsi naturam, & præstantissimam ad elegantiores omnes disciplinas indolem inuidisse videaris. At dignitatem habet, consulentibus de iure respondere? Habeat sanè vel maximam: nihil enim repugno, ne fortasse truces aliquos in me Bartolianos, tanquam crabrones asperrimos, irritem: quanquam multos eorum, & quidem magni nominis, esse non me lateat, quos vehementer professionis suæ pœniteat. Sed tu profectò, Hieronyme, pro tua præstanti prudentia vides, primò quàm multi sint in hac ciuitate nostra Iurisconsulti: deinde quàm pauci magno sint in ho-

nore

vers ac precio ; tum quot & quantis assidue mole-
 stis conflictentur : postremo , quod caput est , quam
 ferè nulli de se memoriam , qua se vixisse testentur ,
 ullam derelinquant. Exime igitur te è multorum nu-
 mero , qui rarissimum sortitus es ingenium : quare
 verum decus ac dignitatem , ad quam te parens o-
 mnium Natura , vel potius Deus ipse formavit : libe-
 ra te à strepitu forensium controuersiarum , qua cla-
 rissimam animi tui lucem obtenebrare quoddammodo
 videri possunt : ingredi illam , quam tibi praelata
 nature tue munera patentem & facilem reddunt ,
 immortalitatis viam : fac vt aliquando posteri sen-
 tiant , quam diuinum fuerit ingenium tuum , quam
 felix memoria ; quam acutum iudicium , quam cele-
 res animi motus , quam incredibilis eloquentia ,
 quam denique rebus in omnibus gerendis admirabi-
 lis & expedita velocitas. Nam illud tibi iureiuran-
 do affirmare non dubitarim , si te isto ingenij acumi-
 ne tamq; firma memoria , relictis alijs occupationi-
 bus , totum optimarum artium studijs tradideris ;
 & orationem tuam , qua torrentis modo prudenter
 & copiose fertur , ad illud absolutissimum Ciceronia-
 ne eloquentia candorisq; exemplar omni diligentia
 conformaueris , talem breui tempore euasurum , vt
 non tantum eis , qui nostro tempore viuunt , ante-
 poni facile possis : sed etiam antiquitatis memoriam
 exuperes. Verum nulla mihi dubitatio est , quin ad
 hanc summæ dignitatis arcem , qua nobis omnibus
 proposita est , tu quoq; nobiscum toto , quod aiunt ,
 corpore atque omnibus vnguiculis ascensurus sis.
 Vos autem , Academici , mecum vna magnopere

gaudete, quòd viro tam præstante sit aucta societas
nostra; qui, si pro virili parte sua conatus fuerit,
vt omnino facere constituit, communem huius or-
dinis laudem & gloriam amplificare facile possit ac
valeat.

MAGDALENÆ CO-
MITIS MATRIS SVÆ
mortuæ laudatio.

ORATIO VIII.

ET si propter hanc acerbissimam & ma-
ximè luctuosam honestissimæ parentis
nostræ Magdalænæ Comitæ mortem, tam
ingens animum meum dolor inuasit, tam
immensa ægritudo mentem occupauit, tantus inge-
nium mæror oppressit; vt nec apud me satis esse vi-
dear, nec aliquam huius tanti mali alleuationem ex-
cogitare valeam, nec, quid dicam, attendere facile
possim: tamen cum tuam istam, Pater optime, tam
grauem mæsticiam atq; afflictionem conspiciam, qui
carissimã & lectissimam coniugẽ amisisti; meam con-
sternationẽ sentiam, qui matre iucundissima priuatus
sum; harum quatuor sororum infelicissimarum lu-
ctum & squalorem videam, quibus alienissimo tem-
pore dulcissima vita dux & moderatrix erepta est;
tot cognatorum & affinium nostrorũ, qui in hoc fu-
nus prodierunt, tristitiam intuear; mihi profecto i-
psi, meoq; immenso dolori vim inferre constitui.

Quoni-

Quoniam ita tibi, Pater amantissime, ita vobis, propinqui gratissimi, visum est, ut ego potissimum, quem hæc tanta calamitas maximè percudit, tametsi neq; ætate neq; ingenio satis valeam, vos consolandi munus, qui magis ipse consolandus sum, matrisq; mea peractam sanctissimè vitam ornandi, quò mortem eius allquantò leuius feramus, partes susciperem: conabor igitur etiam contra sapientum hominum præcepta, qui recenti vulnere medicinam adhiberi negant oportere, si quo modo fieri poterit, in hac tam mæsta concione nonnulla dicere; quæ fortasse, nisi veram rationem nostra hæc tam ingens agritudo vicerit, aliqua ex parte grauissimum dolorem nostrum subleuare poterunt. Sed heu me miserum & infelicem! Frustrà conor vestrum istum fletum reprimere, qui ipse incredibili fletu conficior: frustrà laboro vestrum dolorem mitigare, qui inusitato ipse dolore contabesco: frustrà esse forti animo contendo, qui nequeam ab isto tam miserabili spectaculo cogitationem ac mentem meam reuocare: qui paulò antè videbam totam domum nostram quietam ac tranquillam à præstanti matris prudentia rectissimè gubernari: patrem de rebus domesticis nihil sollicitum, sed potiùs securum sua foris negocia maximo commodo tractare: sorores, industria matris emultrices, alacri animo continenter operibus suis instare: me liberalium artium studijs & præceptoribus assiduam atque diligentem operam dare. Nunc verò nec opinato matris interitu, quam repente mutata omnia? Uniuerfa domus penè destituta; luctu, squalore, lachrymis, funestis atra-

atratisq; vestibus deformata : plena omnia perturbationum , plena miseriarum. Quid tibi , Pater ærumnosissime fiet ? qui tot paruulis filiis oneratus , quam tantopere diligebas , fidissimam laborum omnium & totius vitæ tuæ consortem à te diuulsam & abstractam tam importunè videas. O calamitosum & infelicem Patrem ! Quod enim tibi grauius aut acerbius vulnus accidere potuisset ? quod malum atrocius ? quæ tristior calamitas ? quæ miseria funestior ? qui tua ipsius morte , si quo modo data facultas esset , coniugis vitam libentissimè redemisses. Quid vobis , infelicissimæ sorores ? quæ iam ea ætate estis , vt infortunium vestrum agnoscatis , & nullas ad resistendum dolori vires habeatis. Siccine crudeli fato visum est , vt vobis ista ætate tam tenera , qua maximè maternis consilijs indigebatis , quæ nullam adhuc , aut certè minimam ad domum regendam habere prudentiam potest , ea Mater , quæ tam honestè vos alere , tam pudicè educare , tanta industria vos exercere instituerat , quæ deniq; omnia pia sanctæq; matris officia prosequeretur ; ea , inquit , mater , qua vna acquiescebatis (proh dolor !) hoc tam alieno tempore vobis , mihi , parenti nostro , præter omnem expectationem erepta sit ? Certè non tam ferreus esse possum , vt aut vos à lachrymis oratione mea tam citò retraham , aut ego vobiscum non effusiùs illachrymem : cum præsertim coram intuear hunc calamitosissimum parentem nostrum , non sine iustissima causa maximopere dolentem ac mærentem , qui tam fida socia , tam cara coniuge , tam diligenti matrefamiliàs orbatu sit. Qui licet ea mente sit

te sit atq; sapientia, ut nulli fortuna, quamvis ad-
 uersa, cedendum esse arbitretur, sed omnia potius
 humana moderatè esse toleranda iudicet; tamen ni-
 hil de se suaq; miseria cogitans, cum ad vestram eta-
 tem respicit, cum ad familiæ destitutionem, cum ad
 communem omnium nostrum fletum ac mœrorem;
 facere nullo modo potest, quin ingentibus doloris
 facibus incendatur atq; discrutietur. Ego verò cum
 recordor, qua Matre priuatus sum, qua me vsq; ab
 infantia tam religiosè semper instituit, tam amanter
 optimis moribus erudiuit, tam ardentè ad ingenu-
 as artes excitauit, tam liberaliter educauit, tanta
 cum industria, labore, diligentia me ad hanc vsq;
 etatem perduxit; immensam quandam atq; infinitam
 animo tristitiam percipio: quod hoc potissimum tem-
 pore, cum aliquos ex me fructus, aliquam ex stu-
 dijs meis consolationem ac laticiam percipere debu-
 isset, è vita discesserit. Hoc me dolore conficit, hoc
 me maxime perturbat, hoc acerbè cruciat, quod à
 me nihil hætenus, Mater sanctissima atq; optima,
 præter labores & molestias recepisti; dum nulli sum-
 tui parcis; dum in re familiari tenuissima, meis ta-
 men studijs, quantum satis sit, assidue ministras;
 dum me interdum remissiore ad scientiarum et vir-
 tutum cursum excitas. O spes fallaces, inanesq; co-
 gitationes nostras! Quoties ego te, Mater, varijs
 propter temporum acerbicatem iniquitatemq; casi-
 bus afflictam, consolatus sum? quoties tibi præsentem
 multa pollicitus? quoties ex profectu meo te diutur-
 nam aliquando voluptatem percepturam frustra va-
 ticinatus sum? Quæ cum ego certissima fore crederem,

rem,

rem, atq; hac inani spe multum oblectarer, nunc ex
 improviso omnia, quasi turbine aliquo labefactata,
 corruerunt. Hunc ego diem tam funestum & lacry-
 mabilem, tam breui futurum vnquam existimassem?
 Hunc ne igitur fletum ego, mater, has inanes lacry-
 mas, pro tot laboribus & ærumnis, quas pro me se-
 pissime pertulisti, tibi restituo? Sunt ne hæc promissa
 mea, quibus te frequenter onerabam? quibus iacta-
 bam, fore aliquando, vt atas tua iam ingrauescens, in
 adolescentia mea conquiesceret? Tu me summa cum
 molestia, mater, educaſti; noctes et dies, vt mihi stu-
 dendi ocium suppeditares; elaboraſti: tibi ego iam ni-
 hil præter luctum & lacrymas, & hæc inania fune-
 ris munera restituere possum. Non equidem ego te
 dicam infelicem, mater; quæ tam religioſe, tam inte-
 grè, tam caſte, tam piè ſemper ad hunc extremum
 vsq; vita tua diem, quamuis in perpetuis ferè mole-
 ſtijs propter temporum iniquitatem, vixiſti: ſed nos
 potius calamitoſos & miſeros, quos tam alieno tem-
 pore deſeruisti. Tu relictiſ huus vita, quæ potius
 mors eſt appellanda, miſerijs, cœleſtem in locum ſub-
 uolaſti, vbi æuo ſempiterno beata perfrueris: nos tui
 deſiderio contabefcentes, ærumnoſam vitã ducimus.
 Verùm, ſi fieri poteſt, pater, ſorores, cognati, affines,
 immenſum hunc dolorem aliquantulum comprimamus,
 molliorem noſtri animi partẽ coërceamus, ra-
 tionem ipſam optimam ducem ſequamur. Quid enim
 eſt, quòd diutius lugeamus, pater optime? Quid opus
 eſt, vt vos amplius afflictetis, ſorores cariffimæ?
 Mater quidem noſtra florenti adhuc ætate, quippe q̄
 nondum ad quadrageſimum annum peruenerat, diem
 ſumma

suum obiit ; sed ad vitam longè beatiorē transmigravit . Quamobrem illi nihil mali prorsus accidit : quicquid fuit in eius morte mali, in eam nihil, in nos totum redundavit . Sed eum perspicuum sit , fletum hunc nostrum nihil omnino nobis prodesse posse : tandem animos & cogitationes nostras à lacrymis ad matris honestissimam vitam intuemdam erigamus ; & immortalī Deo potius gratias agamus , quòd talem nobis matrem dederit , quam indignemur, quòd eandem nobis abstulerit . Adeste igitur, quæso, animis omnes , & paulisper mecum fletum & lacrymas cohibete ; dum breuiter ea recenseo , quæ fuerunt in parente nostra summopere laudanda : ut ad eius potius imitationem animos excitemus , quàm ipsam tam fato functam, diutiùs lugeamus . Magdalena parenti nostra paternum & maternum genus ab antiquissima Comitum familia deductum est : qui ab Amphortio Desiderij Longobardorum Regis sororis filio , nostri generis auctore , prognati sunt . Is enim cum ab auunculo Desiderio totam hanc regionem dono accepisset, Maioragium vicum extruxit, atque in eo turrim, cuius adhuc in domo nostra post septingentos atque amplius annos quedam extant vestigia atque fundamenta . Quot autem extiterint è familia Comitum, & arte militari præstantes, et omni scientiarum genere clari viri, nihil opus est, ut hoc tempore commemorem ; cum permulti sint annales , atque Historia Mediolanensium , quæ hoc apertissime testentur . Nam satis ad laudem Matri nostræ, quatenus ad genus attinet, existimo , quòd patrem habuerit Primum Comitem ; qui per se quidem egregius atque

atq; excellens vir fuit, sed propter singulares atq; eximias filiorum suorum & filiarum virtutes longè factus est clarior atq; illustrior. Habuit enim mater nostra, quod pleriq; meministis, quinq; fratres, omnes quidem eximios & præstanti virtute præditos; sed duos præcipuè, Petrum & Iacobum, viros eruditissimos, atq; in omni literarum genere plurimum ac diu exercitatos, longeq; cæteris equalibus suis antecellentes. Nam Petrus auunculus noster, per multos annos Mediolani summa cum gloria bonas literas & artem oratoriam publicè docuit. Qui cum elegantia sermonis, & latini candoris maximè studiosus esset, politiores literas, propè iam iniuria temporum amissas, restituit; ad veterum scriptorum imitationem, eloquentiaq; gloriam Mediolanensem iuuentutem excitauit. Iacobus autem eius frater Sacerdotio insignis, quamuis assiduè literarum studijs operam daret, & vt erat, doctissimus haberetur: tamen ad religiosam potiùs vitam, in qua tantùm excelluit, vt mirum omnibus esse videretur, quam ad scientia gloriam aspirauit. Reliqui verò tres auunculi nostri, homines navi & industrij, varijs in vrribus summa cum fide negocijs & mercaturis incubuerunt. E' quorum numero Aloysius, huius eruditissimi viri Primi Comitæ, consobrini nostri, pater, non sine summa laude, rei q; militaris magna scientia sæpiùs ordines duxit. His quinq; fratribus tam egregijs viris mater nostra felix ac fortunata videri potuisset; nisi, cum maximè florerent, quasi fatali quadam calamitate omnes amisisset. Nam ipsa cum esset omnium natu minima, paterna in domo, quam

primus

primus eius parens prisca illa severitate atq; religio-
 ne gubernabat, honestissime educata; tantum, vi-
 uente adhuc matre sua Helisabetha Sacca, lectissima
 femina matronaq; diligentissima profecit, vt post
 matris mortem paruula relicta, quippe qua duode-
 cimum tantum annum attigerat, senili quadam pru-
 dentia domum regere cepit; neq; enim erat alia
 herilis, quæ res domesticas eo tempore curaret,
 femina; cum eius soror Catharina, viuente adhuc
 matre, nupsisset. Itaq; mater nostra circiter annos
 quatuor domestica negocia semper quidem virginali
 cum verecundia, sed tam accuratè, tam sedulo, tam
 cautè tractauit, vt & parenti & fratribus omnem
 domesticarum rerum molestiam penitus adimeret.
 Non enim puellari leuitate, sed matronali constan-
 tia cuncta administrabat. Et quamuis onus totius
 regenda atq; alenda familia ipsa vna puella sustine-
 ret; nullo tamen labore aut molestia frangebatur;
 sed alacri semper animo, & blando vultu, facieq;
 leta, & remidenti ore suis operibus continenter in-
 stabat: cum interim ista vitam suam institueret, vt
 piè sancteq; viveret, & diuinis rebus interesse quo-
 tidie contenderet: atq; in pauperes, quantum eius
 facultas ferret, benigna atq; liberalis esset: nihilq;
 audire aut ferre posset, quod à Christiana religione
 atq; castissimis auribus abhorrere aliquo modo vi-
 deretur. Quæ res partim ab eius optimo prudentissi-
 moq; ingenio, partim à seuera parentum educatione
 sanctaq; institutione proueniebant. Quæ enim tempe-
 rantia, Dij boni! quæ abstinentia vivebat! Vinum
 aut nunquam, aut certè rarissime degustabat, atq;

K

id adeo

id adeo dilatum, ut ne vini quidem saporem retineret. Lautiores omnes epulas omnino respuebat; pane, pomis, oleribus ipsa ferè contenta; fratribus tamen suis, ac cæteris domesticis opiparè splendideq; mensam apparabat. Hoc enim à matre sua prudentissima femina se didicisse predicabat; Virorum propriam virtutem esse fortitudinè, feminarum sobrietatem ac temperantium. Quare propter eam, qua utebatur, in victu continentiam, firma semper valetudine fruebatur. Et quamvis ita patè sobrièq; viveret; tamen adeo liberali atq; honesta facie splendebat, cum quadam natiui candoris & ruboris suavitate; ut quicumq; eam aspicerent, eius venustatem magnopere commendarent. Rarissimè tamen in publicum prodibat; ac, nisi cum Sacrorum gratia templa Deorum immortalium matutinis horis frequentaret, intra domesticos parietes sese continebat. Proprium enim ac suum esse munus, à parente & fratribus didicerat, domum sedulo custodire, & que domi essent tam à viris acquisita, diligenter conservare; quod cum omni studio, cura, diligentia faceret; ita tamen erat in tuenda re familiari diligens, ut omnia abesset prorsus ab ea illiberalitatis atq; auaritiæ suspicio. Nam quacumq; iam conderat atque reposuerat; cum opus esse videret, tam hilari fronte promebat, ut & parens & fratres eius alacritate liberalitateq; maiorem in modum letarentur. Quid de eius pudore veretundiaque dicam? que tanta erat, ut, si quando fortè notasset, ab aliquo viro se paulò intentiùs aspici, statim incredibili rubore perfunderetur; & quamprimum

commo-

commodè atque honestè posset, sese aspectui subtraheret. Quin effusius videre non modò ab externis nunquam hominibus, sed ne à parente quidem & fratribus suis vnquam visa est. Ab mani verborum profluentia, muliebriq̃ue loquacitate vsque adeò abstinebat, vt ne cum aequalibus quidem suis diutius aut copiosius loqueretur: sed rerum vtilium & honestarum auditione contenta, silentio atque taciturnitate mirificè gaudebat atque oblectabatur. Neque enim cum aliquid semel audisset, quod ad vitæ honestatem attineret, vnquam amplius obliuiscitur. Memini ego, cum de fratre suo, doctissimo viro, Petro Comite loqueretur, solitam dicere; cum is Mediolano, vbi publicè Oratoriam artem profitebatur, in Carellianum, domum ac patriam suam aliquando veniret, se quadam eius admiratione ductam, quacunque ille dixisset, diligentissimè semper audiuisse, atque memoria mandasse; illudq̃ue præter cetera, cum vix decimum annuū ageret, ab eo didicisse; Maximam esse fœmina virtutem, si quam paucissima loqueretur: quòd ita dictum esset à quodam Græco sapiente: Mulierem ornat silentium: atque hanc fuisse causam, cur postea semper taciturnitate fuerit oblectata. Cum igitur in ea virginali etate ita viueret, & omnibus, qui eam agnoscerent, perquam amabiles mores suos vehementissimè probaret, & esset quasi quoddam antiqui pudoris pudicitiaq̃; veteris exemplar; tu Iuliane pater, hac fama impulsus, pro ea, qua tibi cum eius parente atq; fratribus summa intercedebat familiaritas & amicitia, quamuis adhuc esses admodum

adolescens, in uxorem tibi petere decreuisti. Quam
 rem, cum propter veterem familie dignitatem atq;
 necessitudinem, quod ab eadem Comitum gente na-
 tus esses, tum propter singularem atq; egregiam vir-
 tutem tuam facile impetraſti. Nec vero postquam
 viro copulata, liberius viuendi potestatem nata vi-
 deretur, à pristinis illis suis sanctissimis moribus
 latum unquam (quod aiunt) unguem discessit; vni
 se viro suo ornabat, vnum amabat, vni placere ſto-
 debat: neq; conuiujs, quod pler. eq; noua nupta so-
 lent, aut choreis, aut ludis publicis capiebatur; sed
 ea potius omnia, tanquam flagitiorum irritamenta,
 detestabatur. Simplex erat in eius ornatu munditia,
 non affectata, non exquisita nimis; sed qua castum
 & pudicum animum apertissimè præ se ferret. Et
 quamuis in omnibus suis actionibus, & in omni ser-
 mone maxime puram & integram mentem ostende-
 ret; tamen in domestico victu atq; consuetudine,
 tanta ingenij suauitate, tanta comitate atq; affabili-
 tate prædita erat, vt te felicem ac fortunatum, Pa-
 ter., tali coniuge sapissimè prædicares. Nunquam
 enim tibi se opponebat, nunquam aduersabatur, nun-
 quam contradicebat: sed cum te plus sapere, plus
 intelligere persuasum haberet, omnibus in rebus
 tue voluntati libentissimè morem gerere contende-
 bat. Quicquid tibi vel boni vel mali euenisset, id eo
 vultu atq; eo animo accipiebat, perinde quasi non
 tibi tantum, sed sibi etiam euenisset. De te vno loqui,
 de vno cogitare, ab vno pendere perpetuò solebat:
 neq; cum alio viro, quamuis amico atq; necessario,
 aut paulò bilariùs ridere, aut familiarius colloqui
 fas

fas esse arbitrabatur. Res verò domesticas tanta
 cum diligentia tractabat omnes, tam accuratè cu-
 stodiebat, quasi de minimis etiam quibusq; rationem
 esset aliquando redditura. Quid illud? quanti tan-
 dem aestimandum est? quanto pere celebrandum? à
 me precipue, qui à tali matre me procreatum &
 nutritum esse, non tantum summe letari, sed etiam
 magnopere gloriari soleo: quod omnes filios suos,
 quos tibi, pater, novem enixa est, te sapius recla-
 mante & contra nitente, proprio lacte nutrire vo-
 luit: neq; unquam passa est, quamvis interdum esset
 parum firma valetudine, nutricem præter se aliquam
 filijs suis adhiberi. Quæ una in re voluntati tuæ, pa-
 ter, in tota vita sua refragata est. Tu enim eius sa-
 luti valetudiniq; prospiciebas; quod periculosum es-
 se censeris, ad labores ac dolores, quos in gestando
 utero atq; enitendo pertulisset, graue etiam atq; dif-
 ficile nutriendi munus accedere: sed illa se totam at-
 que integram velle matrem filiorum suorum esse
 predicabat; neq; suæ spei, sui sanguinis, suæ vitæ
 partem cum alia muliere communicare, quò deinde
 filij vel duas se habere matres crederent, vel ma-
 ternum amorem in nutrices transfunderent. Nam
 eas matres penè impias appellabat, quæ cum lacte
 suo filios satis commode nutrire possent; eos tamen,
 ne laborem nutriendi sentirent, ab sese ablegare in
 animum inducerent. An idæo nobis feminis (arebat)
 cum uterum gestamus, ita volente rerum omnium
 procreatrice natura, primùm vbera turgescere inci-
 piunt; deinde post partum lac enascitur, ut ab eo
 postea filios nostros, quos proprio sanguine prius

aluumus, statim natos & vagitu suo nostram opem implorantes, reijciamus, proprioq; ac suo nutrimento priuemus? Quorsum igitur in sinu mammæ gestamus, si nunquam eis vsuræ penitus sumus? Quorsum edito partu, confestim vbera lacte complentur, si natos nostros eo spoliemus? & , quamprimum vt exarescant, efficimus? An non hoc est maximam liberis nostris iniuriam inferre, si non eis alimentum cum ipsis natum præbeamus? Non ita me docuit Petrus Comes, vir excellentissimus, frater meus; qui mihi sepe narravit id, quod omnino verissimum esse censeo; Longè plurimum referre, cuius lacte filij nutriantur: quoniam vna cum nutricis lacte, mores quoq; eius & ingenium pleriq; sugere soleant; & , quanquam à bonis parentibus orti sint, sæpenumero tamen in nutricum vitia atq; flagitia degenerare. Quare nullo modo patiar ego, vt propter lactis alimentum à nobis atq; à parentibus nostris, hominibus honestissimis, filij mei degenerent; aut nutricem potius alienam, quam matrem propriam agnoscere statim atq; adamare condiscant. His atq; huiusmodi multis alijs rationibus adducta, cum tres masculos, & sex fœmellas pepererit, omnes proprio lacte nutriuit. Itaq; factum est, vt cum non esset admodum robusto corpore, sed imbecillo ac delicato, propter assiduum & rerum domesticarum, & nutriendorum filiorum laborem varios in morbos inciderit, & proximis annis superioribus minimè prospera valetudine fuerit. Non tamen ab officio suo cessauit vnquam; neq; eam vel secunda, vel aduersa fortuna ab honestissimæ instituto vitæ cursu

TENO-

evocavit. Qua enim cura, qua solitudine, quo studio nos filios suos educabat? qua humanitate, qua clementia, qua indulgentia, qua recta & honesta essent, admonerat? qua dicendi severitate, quo verborum pondere, qua castigatione, si quid à nobis non rectè commissum fuisset, reprehendebat? Neq; enim eius in nos animadversio unquam ultra verba procedebat. Nam ingenuorum animos non verberibus, (aiebat) sed verbis, modò acrioribus, modò mitioribus fieri solere meliores. Quare plus ipsa verbo vno paulò graviori proficiebat, quàm cetera matrona multis plagis potuissent. Qua quidem docendi & castigandi moderatione facile consequabatur, ut tam omnes & vehementer amaremus, & plurimum vereremur. In domo autem nihil profusæ neque visu fœdum, neque auditu obscœnum esse patiebatur; nihil quod aliquo modo liberorum suorum animos posset ab honestate detorquere. Iam verò quotidie nos adhortabatur, ut veris bonis animum exornare studeremus. Virtutem unam esse dicebat hominis propriam & stabilem possessionem; cetera omnia fluxa esse & fragilia. Quocirca præcipiebat, ut nihil nisi de virtute cogitaremus. Sed me præter ceteros, quem ad literas propenso esse animo videbat, fratris sui Petri Comitæ exemplo frequenter ad ingenuarum artium studia incendebat: de illo me præsentè sapissimè loquebatur, eius doctrinam extollebat, honores & gloriam prædicabat; ut talis euadere conarer, hortabatur. Verùm in primis nos omnes ad immortalis Dei cultum & religionem excitabat: neq; quenquam nostrum

matutinis horis è cubiculo prius exire patiebatur, quam flexis suppliciter genibus, Deo preces piè ac religiose fudissemus: idem etià vesperi, cum effemus cubitum ituri, fieri præcipiebat: siquidem affirmabat, homini religioso ac deuoto nihil mali, neq; viuenti, neq; mortuo, euenire posse. Summã igitur læticiam et incredibilem voluptatem ex profectu nostro capiebat. Nullus enim ex tot filijs erat, qui non fidelissimis atq; amantissimis eius consilijs parere omni diligentia studeret, & qui non illi rebus in omnibus obsequi contenderet. Itaq; cum cetera matrona suos ornatus, gemmas, vationes, torques, armillas, preciosas vestes ostentarent; ipsa dicebat; Filios suos tam bene & liberaliter educatos, esse suas opes, sua ornamenta, suas delicias. Et quamuis omnes æqualiter amaret; in me tamen, nescio quo modo, propensiori esse animo videbatur; quòd ex docilitate mea, qua mirificè gaudebat, me tantum in literis profecturum sperabat, vt aliquando fratris sui glorie respondere possem. Memini enim decem ab hinc annos, cum adhuc admodum puer essem, & vix duodecimum annum attingissem, Petrusq; Comes eius frater diem suum obisset; quamuis ex fratris interitu, quem vnice diligebat, grauissimum dolorem accepisset: tamen eum dolorem ita consolari solitam, quòd diceret, se sperare futurum, vt breui tempore frater suus in me reuiuisceret. Quas spes eius & prædicatio longè maiores, vt verè dicam, mihi stimulos ad discendum addidit, & magis ad optimarum artium studia me semper deinceps accendit & inflammavit, quam omnes omnium præceptorum ad-

moni-

monitiones & adhortationes. Quòd nisi postea tam
 turbulenta tempora subséquuta fuissent, fortasse mul-
 to magis in bonis literis, quam haecenus feci, pro-
 ficere potuisssem. Sed cum in mentem venit, quot mi-
 serijs & calamitatibus, proximis superioribus an-
 nis confectati fuerimus, quam turbulentis tempe-
 statibus propter ingentes bellorum tumultus exagi-
 tati sumus: cum recordor, quanta etiam nunc in re-
 rum omnium perturbatione versemur; bene actum
 cum eis esse existimo, qui ea mente, ea religione, ea
 fide, qua modo patres nostra, cum morte vitam com-
 mutarunt. Quas enim calamitates non pertulimus?
 quas misérias non vidimus? qua mala non experti
 sumus? quibus tamen omnibus in molestijs laborio-
 sa mater nostra se ita semper gessit, talem animi ma-
 gnitudinem ostendit, ut non modo ipsa consolatione
 non egeret, sed alios etiam vltro consolaretur, &
 ad fortiter omnia perpetienda multis rationibus a-
 nimaret. Cum enim hostium impetu longè lateq; va-
 statis agris omnibus, depopulata regione nostra, di-
 repta domo, rebus ad usum vita necessarijs spoliati
 nos in montes & sylvas abdidissimus, ne crudelissi-
 mis hostibus prada fieremus; in ea solitudine ma-
 ter nouem filijs circumdata, qui omnes fame frigore-
 que confecti, miserabiliter lachrymabant; (quamuis
 enim pecunia non deessent, tamè neq; panis vsquam,
 neq; cibi vlli reperiebantur) non se tamen, ut
 pleraq; alia solebant, fletu muliebri conficiebat: sed
 potius et ipsa animum vltro colligebat; & te, pater,
 presentem cum propter ingentes illas misérias pau-
 lo demissiore animo videreris, ad constantiam, ad

patientiam, ad perseverantiam extirabat, & non
 solum fletum ac lacrymas spe fortunæ melioris
 quam poterat blandissimè, solabatur. Quid, es
 mentis altitudo parentis nostræ quam admirabilis
 ac diuina fuit? cum tu, pater, maximopere soli-
 citus, ne propter inedium penitus in desertis illis lo-
 cis deficeremus atque interiremus, ubi passim fame
 enectorum proiecta cadauera conspiciebantur,
 in proximos vicos, ut nobis cibos quaereres, cum
 pecunijs descendisses, & statim ab hostibus inter-
 ceptus atque captus fuisses. Quam calamitosa
 Di immortales! quam infelix, quam ater illa no-
 bis dies fuit! quam ipsa, etiam sola cogitatione hor-
 ribilis! Relicta erat mater in solitudine sine vlla
 prorsus aut cognatorum, aut affinium, aut socio-
 rum ope, qui vel iam fame interierant, vel in bo-
 stium potestatem deuenerant, vel illi alias solitudi-
 nes aufugerant: aderamus nos filij longa inedia &
 diutina fame penè enecti, reditum tuum, pater,
 magna cum auiditate expectantes, & eo ipso die
 sperantes aliquid te tandem nobis allaturum, quo
 rescentes famem aliquantulum allenaremus; cum
 subito nuncius acerbissimus affertur, te captum
 ab hostibus, spoliatum pecunijs, in vincula con-
 iectum fuisse. Prò Deum, hominumque fidem! qua
 fuit in hac tam ingenti calamitate matris nostræ con-
 stantia? qua mulier hoc accepto tam repentino, tam
 graui, tam acerbo nuncio, non statim eiulatum in-
 mensum edidisset? non ululatu & gemitibus totam
 eam solitudinem repleuisset? non sibi genas ac fa-
 ciem lacerasset? non Dinos & Dianas omnes crudeles
 appel-

appellasset ? non animum deniq; prorsus despondisset ? At mater nihil huiusmodi commisit : sed cum nos omnes largo fletu totam irrigare faciem & corpus videret , & miserando gemitu vociferationeq; supremum animi dolorem testari ; diu quidem præ mærore nos incredibili commiseratione respiciens , nihil elocuta est ; deinde verò magno quodam ab imo pectore deducto suspirio , Nolite (inquit) omnino despondere , atq; animum demittere , dulcissimi filij mei : fortasse Deus propter aliquod delictum nostrum hanc etiam novam calamitatem reliquis adiecit . Sed bene habet . Quòd pater vester non , ut alij plurimi , fuit ab hostib; interfectus , sed tantum in vincula comectus , hoc à diuina providentia factum esse pro certo habeamus . Neq; enim omnino Deus nos destituit ; non patietur nos hac miseria diutius afflicti : vobis brevi patrem vestrum incolumem , mihi credite , restituet : vos tantam certam fidem & persuasionem animo concipite ; atq; hoc ab immortali Deo beneficium , hanc gratiam , hoc munus religiosis precibus mecum efflagitate . Neq; enim mihi dubium est , quin Deus pro sua immensa clementia misericordiaq; nostras sit preces auditurus . Quæ cum dixisset , nos omnes iussit flexis in terram genibus , ad cælum manus extollere ; ac primo delictorum veniam à Deo Cælestibusq; omnibus humiliter petere ; deinde pro salute patriæ & restitutione vota nuncupare . Quæ cum omnia , quanta potuissimus maxima religione fecissemus , post multam noctem nos languentes & penitus afflicti , in lectulo sub quadam arbore collocatis : ipsa verò totam noctem insomnem duxit ,

neq;

neq; unquam Deo preces fundere cessavit. Ecce autem sub auroram tu, pater, quasi de cælo missus de repente nobis adfuisti, summaq; cum lachrymis permixta læticia, quemadmodum custodes fefellisses, atq; ex hostium manub. mirabiliter elapsus fuisses, enarrasti: illudq; flens addidisti, te nullo modo existimare; humano consilio tuo, aut propria industria, sed diuino potiùs auxilio tam faciliè crudelissimis hostib. ereptum fuisse. Tum verò mater te complexa, atq; ad nos conuersa, En, inquit, carissimi filij, quàm cito vobis parentem vestrum Deus elargitus est, quoniam ad eum tota mente confugistis? quòd si vos piè religioseq; gerere perseuerabitis, etiam a reliquis malis omnibus nos quamprimum liberabit. Hunc igitur animum, hanc constantiam, hanc mentis altitudinem in illis tam immensis atq; intolerabilibus miserijs mater ostendit. Cum verò iam mitiora tempora successissent, & hostes quidem è regionibus nostris abiissent: sed propter agrorum vastitatè, & domorum direptionem, atq; incendia, quæ præcesserant, intoleranda fames ubiq; dominaretur, et passim homines in compitis ac publicis vijs prostrati, propter inediã miserimè perirent; tuq;, pater, & tua singulari industria longinquis è regionibus satis abundanter pro tempore familia tua cibos procurares; nobis quotidie mater blanda oratione pioq; sermone suadebat, vt earum, quæ paulò antè fuerant, calamitatum memores, gratum pro meritis, ab immortalis Deo nobis concessis, animum ostenderemus: & quando nihil Deo gratius fieri possit, quàm egenibus hominib. subuenire, nostro comedendi desiderio

aliquid

aliquid subtraheremus, q̄ esurientibus, & fame confectis ac pereuntib. vicinis largiremur. Itaq; nobis, eius oratione persuasis, eo modo panem manē vesp̄eriq; distribuebat, vt prima portio semper alicui magis indigenti vicino seruaretur, quorum propter incredibilem annonæ caritatem erat infusa prop̄ multitudo. Quare postea multi paulò etiam ditiores, cum pertristis illa fames quieuisset, se vitam suam & filiorum matris nostræ benignitati debere, atq; acceptam ferre, palam fatebantur; quibus, cum in tota regione nullus esset cibus, diuitiæ suæ nihil omnino prodesse potuissent. Sed nimis longum esset, omnia percensere numerando, quibus mater nostra non solum magnopere laudabilis, sed etiam plurimum admirabilis fuit. Hæc autem à me non ideo commemorantur, quia sperem, oratione mea satis pro meritis atq; dignitate posse illam exornari; quod longè maioris ingenij atq; eloquentiæ munus esset: verum vt honestissime sanctissimeq; peractam ab ea vitam recolentes, mortē eius aliquantò mitius feramus: cum apud animos nostros statutum atq; exploratum habeamus, omnibus, qui tam religiosè Christianeq; vixerint, vt illa semper à teneris (vt aiunt) vnguiculis ad hoc vsq; tempus vixit, certū ac definitum in cælo esse locum, vbi sempiternis seculorum atatibus iucundissima purissimaq; voluptate perfruuntur. Quod quidem illa tam firmiter credebat, vt sic è vita discesserit, quasi à diuturno carcere solueretur, & ab obscurissimis tenebris ad clarissimam lucem euolaret. Cum enim acutissima febre correpta fuisset, & iam se morti proximam esse cognosceret, nihil sibi prius

prius faciendum putavit, quàm ut optimum Sacerdotem accersiri iuberet, cui de more Christiano peccata sua confiteretur, & a quo panem illum cœlestem ac diuinum, per quem nobis verissimum Christi corpus admirabili mysterio communicatur, deinceps acciperet, & qui deniq; sibi omnia, quæ ab Ecclesia Christiana iampridem optimè sunt instituta, Sacramenta subministraret. Quibus omnibus summa cum religione cerimoniaq; peractis, postea non recusauit, quò minus etiam, si nobis ita placeret, Medicos adhiberemus. Verùm, magis atq; magis ingrauescète morbo, cum nullã amplius spẽ superesse intelligeret, & nos omnes quasi attonitos esse videret, ac de sua vita maxime sollicitos, vltro blandè consolari cœpit, benigneq; rogare, ne suum ab hac vita discessum multis lachrymis prosequeremur: sibi enim iam paratam esse perpetuam alterius vite quietem ac tranquillitatem; ad quam, ita volente atq; iubente Deo, libentissimè transmigraret: neq; alia de causa mortem sibi paulò grauiorem videri, nisi quia paruos adhuc filios relinqueret, qui sua presentia suoq; auxilio plurimum indigerent. Tum verò te, pater, apprensã dextera, multum obsecrauit, ut communium filiorum deinceps totam curam susciperes, & eum laborem, quem ipsa maiori ex parte subire consueuisset, tu vnus postea totum haud grauatè sustineres. Vobis autem, inquit, ô filij carissimi, quoniam certum habeo, fore vos semper, sicut hactenus fuistis, parentis vestri monitis obtemperantes, nihil aliud moriens mando aut precipio, nisi quod iam sepius præcepi; ut quoad vixeritis, Dei cultam & pietatem

tatem cæteris rebus omnibus anteponatis: Deum omnia videre, omnia procurare, bona bonis, mala malis dare certissimum habeatis. Omnia vobis bene & feliciter euenient, si religiose pieq; Deum colueritis; atq; ea, quæ à maioribus nostris, Christianæ religionis auctoribus, præcepta atq; instituta sunt, diligentissime obseruaueritis. Sic enim & parentibus vestris satisfacietis, & mortem mihi leuiorem efficietis; & vobis bona omnia comparabitis. Hac eum dixisset, iterum accersito Sacerdote rogauit, vt sacro sibi oleo, prout mos est, corpus inungeret; & animam suam iam è corpore exeuntem, immortalæ Deo commendaret. Hunc habuit finem atq; exitum religiosissime abta matris nostræ vita; prosperum quidem illi ac felicem, si qua est Deo religiose iusteq; Auentium cura; quam esse maximam pro comperto habemus; nobis autem aduersum & calamitosum. Illa enim horum infelicium temporum miseria et humana vitæ calamitates atq; molestias deseruit, iamq; ad salutis ac tranquillitatis portum peruenit: nos autem matre optima spoliati, maximis molestiarum procellis agitamur; & luctu squaloreque conficimur; neq; vllam adhuc miseriarum finem prospicimus. Sed non committam, vt dolori diutius indulgeamus, aut oratione mea vobis mærorem, quem pro viribus alleuare constitui, magis augere, quam imminuere videat. Non est, mihi crede, pater optime, quod eius mortem, quæ omne vitæ suæ tutriculum maxima cum honestate, fide, religione confecit, tam grauius ferendam putemus: satis enim diu luximus, satis habenas fletui laxauimus.

Nam

Nam quamuis per etatem & natura legem multos
 adhuc annos summa cum vtilitate & commoditate
 nostra mater viuere potuisset : tamen non tam cogi-
 tandum est , quid nobis commodum atq; vtile fue-
 rit , quam quid immortalis Deo placuerit , & quid
 ipsi matri nostra expedierit. Cum enim satis iam ad
 caelestem gloriam acquirendam & immortalitatem
 vixisset , voluit eam Deus in caelum ad se reuocare.
 Nihil porro est hoc tempore , quod eam ad diutius
 viuendum inuitare magnopere posset , praeter filo-
 rum curam & amorem , quo maxime tenebatur :
 sed adeo iam infirma erat , & :anta corporis imbe-
 cillitate premebatur , vt frequentissimis morbis af-
 fligeretur , & propter tam varias & tam odiosas
 ac molestas horum infeliciam temporum perturba-
 tiones nullam neq; diurnae , neq; nocturnae quietis
 partem percipere poterat. Bene igitur cum ea , bene
 inquam , actum est ; quoniam omnibus tandem mi-
 serijs liberata , praclaris suis actionibus & virtuti-
 bus praeparata in caelo praemia consecuta est. Quare
 si nobis cordi est , quod illi gratum sit efficere , cu-
 pit illa nos suo potius bono gaudere , quam nostro
 malo tristari : quae pro mortali huius vita conditio-
 ne , proq; tam crebris calamitatibus , quas animo
 quidem constanti , sed iam tandem fatigato ferebat ,
 immortalẽ ac sempiternam beatitudinem adeptã
 est : nobis autem , inficiari nemo potest , quim ma-
 lum quidem grauissimum acciderit. Sed postquam
 ita Deo placuit , & id iam immutari nullo nostro do-
 lore aut fletu potest ; omnem , si quo modo fieri po-
 test ; sin minus , maiorem saltem mœroris partem d
 nobis

nobis fortissimè reijciamus. Quod quidem te, pater optime, pro tua singulari virtute atq; sapientia sine vlla dubitatione facturum credo. Vos autem, sorores carissima, quarum etas ad resistendum dolori adhuc est imbecillior, ita cogitate; Matrem nostram nolle nos amplius mortem suam deslere; cum longè nunc felicius viuat, quàm antea cum nobiscum viuere videbatur: sed eam putate nobis iubere, vt iam tandem à fletu mentes nostras ad imitandas eius præclaras & honestas actiones reuocemus. Quòd si dum ea viueret, semper eius præceptis libentissimè paruistis; videte ne hoc tempore, cum ad beatiorè vitam transierit, non ei parere vobis turpissimum sit. Iubet igitur mater, vt iam tandem à lachrymis abstineatis; & ea potius frequenter animo repetatis, quæ nobis honestè viuendi præcepta viuens tradidit, suis q; vestigijs, quantum vestra facultas fert, insistere contendatis. Hoc ei multò gratius, multoq; iucundius erit, quàm sit immensus iste dolor vester. At vobis, cognati & affines, qui præsentia vestra nostrum hoc funus honestare voluistis; & vestro mærore declarastis, quàm molesta vobis acciderit hæc nostra calamitas, faxit Deus optimus maximus, vt omnia bene & feliciter eueniant, talisq; fletus ac dolor vel nunquam vel saltem rarissimè contingat.

L V T I E N C O -
M I V M .

O R A T I O . I X .

D L V R I M I S in rebus imperita multitudine & vulgarium hominum ignorantiam, ac mentis cacitatem licet intueri, Quirites; qui tam præcipiti ac temerario in rebus ferè omnibus iudicio vtuntur, & cogitationes suas ita distrabi patiuntur, vt ea sapissimè vituperent, quæ maximè laudanda esse videantur; contraq; sæpenumero mirificè probent, quæ plurimùm essent improbanda. Quotus enim quisq; reperitur, qui saluberrimis potius, quàm iucundissimis cibis delectetur? aut qui malit cum abstinentiâ sanæ esse, quàm cum intemperantia semper egrotare? Similis est etiam opinionum ratio: Trahitur sua quisque cogitatione, eaq; laudat, quæ putat esse magnifica, vituperatq; contraria: sed pauci admodum rerum naturas verè perspiciunt; & ad id tantùm omnes, quod in præsentia vtilis esse videtur, toto impetu rapiuntur; cetera, quæ sunt à sensibus remota, non ita diligenter considerant. Quamobrem cum falsis opinionibus tantopere fallantur homines, nulla repente spernenda est oratio, quæ vulgi sit opinionum contraria: quamuis enim initio propter insolentiam absurda esse videatur, tamen exitu plerunq; vtilis si-

vtilissimo atq; iucundissimo concluditur. Sed vobis
 adhortatione mea nihil opus esse intelligo, quos iam
 erectos omnes, cum hilaritate quadam expectare
 video, quid hac noua atq; admirabili causa de Luto,
 hoc est, de re, quemadmodum fortasse vos existimatis,
 tam humili atq; abiecta, dicturus accesserim. Hoc
 enim ita natura comparatum est, vt insignis semper
 nouitas mortalium animos erigat, atq; excitet; quæ
 si talis est, vt eos audita commouere possit, affe-
 ctos aut summa iucunditate, aut ingenti tristitia de-
 relinquit. Ac mihi quidem, Quirites, hoc vnum
 erit in hac oratione studium, vt quæcunq; dixerò,
 non solum iucunda, sed etiam admiranda vobis esse
 videantur. Quòd si quis mihi Deus vestram ad me
audiendum beneuolentiam conciliarit, efficiam pro-
fectò, vt intelligatis, nihil esse luto nobilius, nihil
preciosius, nihil vtilius, nihil denique magis ne-
cessarium: modò quam opinionem iam vestris menti-
bus comprehendistis, eam si ratio conuellet ac la-
besectabit, si deniq; veritas extorquebit, libenti
& equo animo remittatis. Tunc certè præclara
 illa quorandam hominum ingenia, negligentia no-
 mine condemnanda esse iudicabitis, qui cum elo-
 quentia sua genus humanum ab hoc tanto errore li-
 berare possent, ne rem adeò preciosam & excellen-
 tem aspernaretur, maluerint in nugis quibusdam
 puerilibus, & anilibus fabulis ocium suum frustra
 consumere, dum alius quartanam febrim, alius calui-
 tium, alius muscam, alius item aliquid ridiculum lau-
 dat. Quin etiam nouissime (si Dijs placet) inuentus
 est, qui stultitiam & scarabeum laudarit, & qui asi-

num ad astra laudibus euehere conatus sit. Quae posteaquã in vulgus disseminata fuerunt encomia ; Superest (inquit vir quidam è populo) vt lutum etiam laudetur. Quam ego vocem cum audiuissem, qui iam antea sapius luti virtutes animo reputaueram ; addidissetq; vir ille : Fortasse verius hoc posset, & magis iure laudari ; statim hominis solertiam exosculatus sum, & eius sententiam magnopere comprobauit. Quorsum enim quis ingenium aut dicendi facultatem ostendet, vbi non opus esse videatur ? Ibi sunt eloquentiae vires expromenda, vbi vel innocentes ab iniqua criminatione liberentur ; vel ab hominum mentibus falsa opiniones reuellantur, qua magnam humano generi perniciem atq; ingentes calamitates apportare saepenumero solent ; quemadmodum apud Platonem Socrates sapientissime disserit. Quae me ratio potissimum ad hanc causam impulit, vt haec, qua iam penitus insedis & inueterauit in animis hominum opinio, si fieri potest, euellatur ; & iam tandem intelligant homines, quod in omni seculorum memoria semper antea latuit, nihil vniuerso caeli ambitu contineri, quod vtilitate atq; excellentia Lutum antecedit. Quod quamuis incredibile primo aspectu esse videatur, tamen cum rationes meas diligentius audieritis, vos ipsi sponte vestra verissimum esse non dubitabitis confiteri. Primum igitur mihi videtur de nobili atq; excelso Luti genere, deinde de praestantia, tandem de vtilitate esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod antiquitate ac nobilitate, quacunq; in terris gignuntur, antecellit. In quo declarando, si fortasse paulò altius exorsus, re-
tere

tere memoriam antiquitatis visus fuero , ignoscite
 Quirites : hoc enim ipsius rei magnitudo postulat ,
 qua me breuiter orationem perstringere non sinit .
 Antequam cœli rotunda conuersio fieret , cum non-
 dum esset humanum genus procreatum , neq; vlla
 adhuc in terris essent animantes , non herbae , non
 frutices , non arbores , nulla deniq; rerum earum ,
 quæ è terra nascuntur , species ac forma ;

Unus erat toto naturæ vultus in orbe ,

Quem dixere Chaos , rudis indigestaq; moles .

Horum quatuor omnia gignentium corporum , ter-
 ræ , aqua , aëris , ignis , natura permixta erat , neq;
 vnium ab altero dignosci poterat ; cum tamen maxi-
 ma esset inter ea discordia . siquidem

Frigida pugnabant calidis , humentia siccis ,

Ibid.

Mollia cum duris , sine pondere habentia pondus .

Donec ratio Dei sempiterna propter incredibilem sa-
 pientiam suam agnouit , quam excellentium rerum
 esset in eis naturis materia , si probus artifex acces-
 sisset . Itaq; cum ipse Deus probitate maximè presta-
 ret , naturas illas , non tranquillas & quietas , sed
 immoderatè agitatas & fluitantes assumpsit ; easq;
 ex inordinatis in ordinem adduxit . Hoc enim iudi-
 cabat esse præstantius . Et superiorem igni locum tri-
 buit ; quia lenissimum omnium esse videbat : proxi-
 mum aëri ; tertium aquæ ; quartum & vltimum in
 medio totius mundi , quo grauia omnia deferrentur ,
 terræ tradidit ; vbi cuiusq; generis , vel inanimi , vel
 animantis , vel muti , vel loquentis origo est ; vbi
 vita , vbi interitus ; vbi ex alio in aliud assidua vi-
 cissitudo atq; mutatio . Nam ex terra gignuntur o-

muia, rursusq; in eam omnia recidunt; atq; ita frequenter immutata, corrupta, deinde rursus generata, vicissitudine quadam aternitatem obtinent. Hic mihi fortè succlamet aliquis, cui hæc, quæ commemoro, diphthera, quod aiunt, Saturniq; rebus antiquiora videantur: Quid ista tam obsoleta tamq; rancida profunt ad Luti tui laudes, & genus celebrandum? Iam profectò intelligetis, Quirites, non hæc sine maxima causa me tam ex alto repetisse. Hanc enim quam nos terram, & rerum omnium parentem ac procreatricem appellamus, cui locus omnium honorificentissimus in medio datus est; quæ nos gignit, alit ac sustinet, quæ deniq; non tantum hominum, sed etiam immortalium Deorum domicilium gratissimum est, nihil aliud quam Lutum, & totius cæli reliquorumq; omnium elementorum purgamentum esse, perspicuum est. Nam cum constituisset Deus, bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura pateretur; in medio totius, locum præstantissimum, ubi generatio fieret, elegit, quò facile & cælum ipsum, & reliqua natura dimittere semina sua, detractionesque confecti & consumti alimenti possent. Hæc de causa factum est, ut quæcumq; graua sunt & solida, natura ipsius instinctu atq; impetu medium mundi locum petant; neq; quicquam omnino grauitate præditum potest alibi, quam in medio, consistere; quoniam semper ex vi natura premitur, quod graue est: quis autem est, qui nesciat, lutum esse grauissimum, ideoq; necessariò fieri, ut in medio mundi locq; perpetuò consistat? Quòd cum terra proprium sit, re-
 re con-

re concludi potest, tertiam nihil aliud esse, quam lutum. Ignoscite, Quirites, si vobis nimium videor agere philosophicè. Nam in hoc vno rei cardo vertitur, unde lutum generari putemus, aut quid ipsum esse statuamus: quod si rectè semel intellectum fuerit, cetera deinde omnia facilima videbuntur. Sed ad rem redeamus. Cum igitur in loco maxime omnium honorifico, hoc est, *ἡ τῆς γῆς*, ut aiunt Philosophi, terra sit, cetera autem omnia circumstant, & eam quasi custodiæ gratia muniant; & quicquid habent purgamenti atq; fecis, in eam procreandi causa demittant: nemini dubium esse potest, quin aut tota, aut saltem ex maxima parte terra reliquorum corporum purgamentum atq; lutum sit. Sed ne fortasse nobis idem quod Sophistis accidat, qui solent ex ijs, quæ probabilia videntur, neque sunt, argumenta sua concludere: quærenda est ex grauiſſimis auctoribus Luti definitio, quæ nihil aliud est, quàm inuoluta rei, atq; obscuræ naturæ explicatio. Sic enim facile, quod querimus, Luti genus inueniemus. Quis autem post homines natos fuit unquam Platone grauior? quis intelligentior? quis sapientior? Equidem huius ego singulis verbis, centum aliorum testimonia digne comparari posse, non existimo. Is igitur optimus definiendi magister in Theateo, sub eius persona, quem semper grauiſſimum introducit, hoc est, Socratis, Lutum ita definit: *τῆς γῆς καὶ ὑγρῶς φύσεως ἐκ μίξεως*. Lutum, inquit, terra est humore permista. Iam igitur Luti præclarissimū genus inuenimus, hoc est, terrā & humorē; ut humor Luti pater sit, terra verò mater. Quis autē adeò rerū

Aristot. 4.
Top. cap. 5.

ignorans est, quis tam imperitus, tam rudis, quibus intelligat, quanta terra sit & humoris excellentia? Nam humor ille est, quem post conditum orbem Deus Opt. Max. rerum omnium generationi praefecit, ut sine eius auctoritate nihil quicquam omnino gigneretur: quem non tantum ijs, quae e terra nascuntur, sed etiam sempiternis illis ignibus, quae sidera vocamus, alimentum praestare voluit. Persuasum enim habent plerique Philosophi, Solem, Lunam, ceterasque; Stellas omnes humore pasci. Quid, quod tanta est humoris excellentia, ut per eum solum Dei iurare soleant, & eum iratum habere magnopere caueant? quippe qui praclare intelligant, quanta sit eius apud summum Deum auctoritas, cui tanta sit administratio demandata, ut omnia gignat atque nutriat. Hac de causa sapientissimus vir Thales Milesius, humorem rerum omnium parentem esse pronuncians. Quid autem de terra dicam? quam non tantum hominum, sed etiam Deorum matrem esse dicunt. Itaque plurima telluri apud sapientes illos veteres dicata fuisse templa legimus; eamque inter summos Deos fuisse cultam & honoratam. Sed mihi nequaquam omnes humoris & terrae laudes commemoranda sunt, quae sunt prorsus innumerabiles atque infinitae, neque vobis, ut opinor, ignota. Satis est, hoc tempore docuisse, natum esse lutum ab ijs parentibus, qui omnium praestantissimi atque excellentissimi esse videantur. Hoc se genere, hoc sanguine procreatum esse lutum gloriatur. Nunc eius etiam praestantiam atque excellentiam videamus. Quae tanta est, ut non modo parentibus suis, humori ac

terra

terre non cedit : sed eos etiam longo interuallo superet. Quamuis enim, vt iam antea diximus, humor generationi præsit, & sine eius auctoritate nihil gignatur : tamen nihil ei sua potestas proderit, nisi terræ commixtus lutum procreet, vnde postea nascantur omnia. Quis enim non intelligit, nihil inueniri posse, quod non ex luto generetur? Deme lutum ex hac admirabili mundi machina; non iam erit id, quod prouerbio dicitur, ver ex anno tollere; sed idem, quod solem extinguere, aut Deos è cælo diripere. Quid enim fiet? quid nascetur? quid procreabitur? quis non omnia videt statim interitura? Nam vnde genus hominum? vnde tot animantium terrestrium, aquatiliū, volucrum genera? vnde tot arborum formæ? tot herbarum species? tam varij flores? tot iucundi fructus? tot frumenta? tot segetes? An non omnia primò vitam, deinde etiam viuendi facultatem Luto acceptam ferunt? Nam si tandem omnia, quemadmodū Philosophi docent, in idem abeunt, ex quo prius constituta fuerant; & quotidie videmus, quicquid interit, in lutum conuerti: profectò lutum rerum omnium principium esse necesse est; de quo sanè, nisi planè in Phisicis (vt ait Cicero) plumbei sumus, dubitare non possidmus. Quis enim nescit illud in scholis ab omnibus Philosophis tantopere iactatum & celebratum theorema, quod ab Aristotele summo naturæ interprete sumserunt; Vniuscuiusq; rei interitum atq; corruptelam, alterius esse ortum ac generationem? Atq; in hoc quidem, cum in alijs plerisq; rebus mirandum in modum dissentiant, & penè inter se digla-

Tusc. Quest.
lib. 1.

Lib. 1. de
ortu & int.
Contex. 17.

diensur Philosophi, mirum quàm conueniant, vt nullus vnquam aliter sensisse videatur. Omnem autem alicuius rei corruptionem à nobis Lutum appellari, nemo est, quin intelligat; ex quo cum omnia gigni Philosophi dicant; idem est, ac si clarissima voce prædicarent, rerum omnium parentem esse Lutum. Quid ad hæc contra dici potest? Non nos contortis fallaciter argumentis aut falsis conclusionibus hæc tam vera colligimus: sed ab ipsa natura rationes nostras accipimus; ipsa nobis hæc argumenta suppeditat; ipsa nobis manus iniicit, & paulum consistere iubet, atq; hæc diligentius explanare: cupit hunc errorem ex hominum mentibus radicibus euellere; cupit eximias Luti virtutes omnibus notas ac planas fieri: vt tandem aliquando desinant homines ei maledicere, parentemq; rerum omnium & auctorem suspiciant ac reuereantur. Quemadmodum igitur figulus ex argilla vasa sua format & effingit: ita natura illa melior, quem Deum vocamus, ad omnium rerum creationem luto semper vtitur. Itaq; vir optimus ac sanctissimus Agapetus, ad Iustinianum Imperatorem scribens, admonet, vt ne quis maiorum nobilitate gloriatur, quoniam nulla est in ortu differentia; Omnes enim, inquit, tam qui Reges sunt & Imperatores, quàm qui humili & obscuro loco nati sunt, eundem primum parentem, lutum habent. Sed quid multorum testimonijs opus est, cum nobis ipsa veritas Sacris in literis apertè dicat, & clara voce testetur, ex luto fuisse homines primò conformatos? Quod ideò de hominibus potissimum scriptum est, non quòd ipsi

Genes. 2.

ipsi soli sunt ex Luto procreati; sed ne quisquam parentem suum posset ignorare. Quod etiam Homerus, omnis Philosophiæ pater, intellexisse mihi videtur, grauiſſimus & ſapientiſſimus auctor, a quo, ceu fonte perenni, quicquid in omni doctrina eximium eſt, emanauit; qui cum in Iliade ſua Menelaum Græcorum ignauiam increpantem reſert, quod cum Hectorẽ ſingulos ad certamen prouocante nemo congreſſi auderet, his verbis uſus eſt:

Iliad. 7.

Αλλ' ἵμεις μὲν κάρτεσ ὕδαρ ἰσὶ γαῖα κινῶμεν.

Optat enim ut intereant, atque ideo precatur, ut in humorem & terram conuertantur; hoc eſt, in idem diſſoluantur, ex quo prius conſtituti fuerant. Sic enim acutiſſimus Philoſopus Alexander Aphrodiſenus Homeri ſententiam interpretatur: Ex terra (inquit) & humore gignuntur omnia, & in terram atque humorem omnia diſſoluantur. Quod etiam ſenſit Epicharmus Siculus; cum dixit: ἀπ' ἄλλου ἄλλου ἡλθῶ, γὰρ μὲν εἰς γαῖαν, κῆρυμα δὲ ἀπὸ. Denique etiam Ariſtoteles in Rhet. indicat olim eos, qui ſermos ſe profucri uellent, terram & aquam domino tradere ſolitos; tanquam omnium rerum iure ſeſe abdicates. Quæ cum ita ſint, iam profecto, Quirites, perſpicuum eſt, quàm magnus exornandi Luti campus nobis apertus ſit; quàm amplè, quàm grauius, quàm copioſè luti laudes exequi poſſimus. Cum enim, ut omnes eruditi cenſent, ex terra atq; humore, quicquid eſt ubiq; precioſum, quicquid eximium, quicquid utile, generetur; cumq; (quod caput eſt) etiam nos ipſi, cum cæteris animantibus, ex eadem terra atq; humore fingamur, terra uerò humo-

Lib. 1. p. 77.

Plutarch. in Conſolat. ad Apolloniũ.

Lib. 2. citante Eraſmo in Adagio: Aqua & terra redamini.

bumore permista lutum sit, ut ex Platonis auctori-
 tate paulò antè demonstrauimus: quòd ingenium in-
 ueniri tam sublime potest, quæ lingua tam volubilis,
 quæ dicendi copia tam præcellens, quæ minitiam ea-
 rum laudum partem, quibus lutum dignissimum est,
 recensere commemorando possit? Etenim, si ma-
 gnum quiddam assecuti videnturij, qui rem aliquam
 preciosam, ut argentum, aut aurum, aut aliquid eius-
 modi satis egregiè laudarint; si difficilimum esse fa-
 tentur omnes, oratione res honestas atq; laudabi-
 les posse vincere; quid tandem in Luto laudando,
 quod vnum omnia complexum est, quanta difficult-
 tas existimanda est? Si quis enim eius præstantiam
 animo diligentissimè voluat, is nimirum intelliget,
 maius esse quiddam, non modò quàm homines opi-
 nentur, sed etiam quàm cuiusquam eloquentia ca-
 pere possit, perfectè Lutum exornare velle; tanto-
 que esse difficilius, idem rectè laudare, quantò rebus
 omnibus preciosis & præstantibus antecellit. Hic
 non Hocratis iucunditate; non Lysie subtilitate, non
 Hyperidis asumine; non Aeschinis sonitu, non De-
 mosthenis vi, sed diuina quadam potiùs opus esset
 eloquentia, quæ nunquam antehac audita, nunquam
 nata, nunquam excogitata fuisset. Non enim hac in
 oratione sic nobis agendum, ut in reliquis exorna-
 tionibus agi solet: maiore quadam ingenij sublimi-
 tate, vberiore dicendi facultate, grauiori modo v-
 tendum est. Solent enim reliquis in rebus exornan-
 dis Oratores semper aliquam adhibere contentionem
 atq; comparisonem, ut rem eam, quam laudant,
 alterà, quæ tamen egregia sit, longè præstantiorem
 esse de-

esse demonstrant : qua rerum inter se collatione plurimum florere atque enitescere solet oratio. Sed quid est ex omnibus rebus , quae caelo continentur , tam eximium , tam excellens , tam rarum , quod si Luto comparatur , non statim vilissimum atque abiectissimum esse videatur ? Ponite ante oculos quicquid vobis ; preciosum est ; ponite argentum , aurum , gemmas , margaritas : quid ? an non in mentem vobis venit , unde haec omnia nata sint ? Nonne paulo antea docuimus , ex luto , quacumque in terris nascuntur , omnia procreari ? Haec omnia , quae tantopere mirantur homines , quae magis , quam propriam vitam amant , quae diligentissime custodiunt , pecunia , thesauri , diuitiae , facultates , qui recte reputat , latum plane esse intelligit. Quam igitur absurdum fuerit , si quis unum aliquem terra fructum esse luto natum velit ipsi rerum omnium parenti Luto comparare ? Proh Deum atque hominum fidem ! quis adhuc de Luti praestantia dubitare potest ? quis non illud ad astra tollat ? quis non diuinis laudibus efferat ? cum intelligat , esse luto tot egregios viros , tot Reges et Imperatores , tot ingenia praestantissima , tot sapientes , tot philosophos esse profectos. Quid ? an non tot egregiae substructiones , tot oppida clarissima , tot nobilissimae ciuitates , iacerent prorsus omnes , neque earum extarent vestigia , nisi lutum prius extitisset ? Quid , ut minima commemorem , tot herbarum genera , depellendis corporum morbis utilissima ? quid frumenta ? quid glandiferas ac fructuosas arbores ? an non in lucem omnes Lutum edit ? Quot animantium genera ? quam pulchra ? quam varia ? qua natura

tura totius varietas? quot hominum species? Hæc omnia Lutum edit, fouet, exhilarat. O mortalium genus ingratiſſimum! O detestabilem perfidiam! O mentem penitus execrandam! Ergo quod te procreat, quod nutrit, quod educat, quod omnem incunditatem affert, id tu negligis? conculcas? aspernaris? Sine quo ne vnum quidem diem vitam agere potes, id à te non aliter atq; rem abiectiſſimam reijcis? Quod tibi lucis huius atq; vitæ causa est, id apud te commorari non finis? Quod omne tibi commodum, omnem voluptatem præstat, id abigis, expellis, exterminas? Prob Di immortales! non intelligitis homines, cum lutum contemnitis, vos quidquid in terris bonum est contemnere? non intelligitis, parentem vestrum vos negligere, cum lutum negligitis? non venit in mentem, quæ vestra fuerit creatio? unde nati sitis? ex qua materia conditi? Formauit, inquit Moſes, Deus hominem ex limo terræ. Vide quanto sit te Lutum præstantius, quanto ipse luto sis inferior. Quid supra lutum cristas tollis? quid exeris cornua? quid superbis? Ex limo terræ creatus es. Ecquid hoc intelligis? ecquid consideras? ecquid genitorem tuum agnoscis? Quid aliud est, ex limo terræ, quam ex purgamento luti, cum initio docuerimus, terram ipsam esse Lutam? Iam tuum, homo superbiſſime, parentem agnosce: non aspernare, cuius ex genere prognatus es: reuerere, & tibi viuendi causa fuit. Si teipsum aliquid existimas, si rerum generationem honestam esse tibi persuades, si quid in orbe terrarum vtile atque honestum esse credis, cur non id vtiliſſimum & honestiſſimum esse,

Genes. 2.

esse, à quo nata sunt omnia, confiteris? Nati sunt homines è luto, nata pecudes, nata arbores, nata frumenta, natum deniq; quicquid in terris inuenitur. Et quisquam dubitabit, id esse preciosissimum dicere, à quo sunt omnia quæ preciosa sunt! De luto sumus, in luto vivimus, à luto pascimur, in lutum conuertemur. Itaque nihil à scarabeis in hac parte differimus, & tamen excellentiam Luti non agnoscimus: imò tanquam rem immundissimam repudiamus. Cur? quia falsa trahimur opinione; neque recta animi ratione res desinimus. At ceteras res amplectimur: aurum, vestes, frumenta, pecunias, & id genus cetera, magna cum diligentia conseruamus: qua de causa? quia presentem videmus utilitatem: sed vnde sint hæc omnia, quæ tantopere diligimus, nemo considerat. Quid illud est, quod in arca centum clauibus clausum, tam accurate seruas? Lutum. Quid est, quod in horreis tuis studiosissime congregas? Lutum. Quid in apothecis & dolijs tam cupidè custodis? Lutum. In summa, quicquid amas, quicquid amplecteris, quicquid obseruas, quo factus es, quo vestiris, quo pasceris, Lutum est. Inunc, & illud improba, quo carere nullo modo possis, nisi planè velis ex hac vita demigrare. Nam in te quidem nihil est Luto præstantius, præter animum generi humano Deorū munere datum: qui si bonus fuerit, atq; omni virtutum genere cumulatus, non dubiū, quin diuinus sit, & felix ac beatus; sin autè malus & sceleribus imbutus, non solum Luto est inferior; sed etiam rerum infimarum omnium vilissimus & abiectissimus. Reliqua
omnia

omnia mutantur, & vicissitudine quadam oriuntur
 & intereunt, eamq; mutationem & vicissitudinem
 omnem lutum efficit; quod & Philosophorum au-
 thoritate, & Physica ratione, & divina etiam Scri-
 ptura testimonio facile comprobatur. Quare iam
 profectò videtis, Quirites, quem mihi aditum ad
 Luti laudes patefecerim, quam patentem campum
 habeam, in quo plurimum exultare possit oratio:
 sed mihi sigillatim omnia complecti, nec animus est,
 nec, si esset, ego par essem oneri sustinendo. Nam si
 quis perfecte Lutum exornare voluerit, cum per
 singula, quæ in orbe terrarum laudabilia reperun-
 tur, ire necesse est: quam rem, quis, nisi planè sit
 insanus, præstare se posse commodè speret? Itaq;
 licet ea, quæ Luto constant, maxima laude digna
 esse videantur: tamen ne nimium longa sumatur o-
 ratio, prætermittere omnia constitui. Sed meber-
 cle certò scio, vos intelligere, Quirites, quantum ex
 Luti laudibus absciderim. Possem enim argentum
 & aurum celebrare; possem vniones, gemmas,
 quicquid ubiq; putatur esse preciosum, possem ipsos
 homines, omne genus animantium, possem herbas,
 segetes, arbores, omnia deniq; possem in encomio
 Luti nominare: cum omnia, quemadmodum antea
 diximus, ex eo promanarint: sed me reprimam;
 malo enim vt veram aliquam Luti laudem à me de-
 sideretis, quam falsam, affictam esse existimetis. Qua-
 re Lutum ipsum per se solum consideremus; cuius
 tam eximia virtus est, vt Deum etiam immorta-
 lem ad sese plurimum amandum alliciat. Sed ne for-
 tasse vestrum aliquis hoc esse maledictum aut conui-
 cium

cum in Deum arbitretur, quod ab eo lutum vehementer amari dixerim; eius opinioni mihi satisfaciendum esse iudico; cum ut omnes vos ab hoc errore liberem, tum ut etiam hac occasione Luti virtutes, quæ iam in oblivionem planè concesserant, tandem aliquando magis atq; magis eminere atq; apparere incipiant. Verum ad ea, quæ dicturus sum, reficite quæso animos vestros, Quirites; nova quadam, & ante hunc diem inaudita proferre in lucem molior; sed mihi vestro erecto atq; attento animo opus est: si quid enim attentionis fortè remiseritis, nullo modo fieri poterit, ut hæc, quæ iam aggredior dicere, mysteria intelligatis. Nam pro Deum atq; hominum fidem! non in mentem vobis venit, quanta res, & quanti ponderis agatur? Agitur de summa Luti existimatione; id autem eiusmodi est, ut nihil omnino dici gravius, aut excogitari possit. Cum enim omnes ferè mortales immeritissimo Lutum odio prosequantur; quamvis paucissimi sint, qui, quo sit in illud animo Deus, intelligant; quid futurum putatis, si semel in animis hominū hæc opinio prorusus insederit, Lutum à Deo non diligi? Quis enim illud eximium esse credat, quod Deus amare non videatur? Quis non potius id vile & abiectum putet, quod à Deo reprobetur? Quod si certissimis argumentis, Lutum & à Deo diligi, & cæteris omnibus rebus, quæ in terris creatæ sunt, anteponi docuero; quid erit causa, cur non etiam nos id omnium rerum excellentissimum iudicemus? Iam igitur vos illud mirificum vestra mentis acumen intendite; ego rem ipsam aggredior. Principio cum à Luto discessum est,

M

nihil

nihil in terris homine præstantius inueniri, nemo est qui dubitet. Quia etiam illud omnes boni considentur, hominem ex omnibus animantibus à Deo plurimum amari. Quod etiam ipsa nos ratio credere penè cogit. Videmus enim, quæcumq; in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creari; videmus etiam ac sentimus, Dei prouidentiam in hominibus adiuuandis & custodiendis semper excubare. Non ignoramus, à Deo proprium Filium, vt ab erroribus homines & ab æternis supplicijs liberaret, è cælo demissum, & vinclis ac verberibus, atq; omni supplicio excruciatum, ac necatum fuisse. Sed innumerabilia Dei sunt erga homines summi amoris indicia: cum præsertim etiam ad imaginem & similitudinem suam, vt Sacra litera testantur, eos creare voluerit, & rationis atq; consilij participes effecerit. Videamus igitur, ex qua materia Deus hoc animal, sui simile, ratione præditum, prouidum, sagax, acutum, multiplex, memor, plenum consilij, quod maria, terras, cælum mente atq; cogitatione complectitur; quod vnum ex tot animantium generibus, sibi ratione ac sapientia socium assumsit; videamus (inquam) ex qua Deus hoc animal materia finxerit. Credibile est, præstantissimum omnium animal ex ea materia, quæ Deo maxime grata esset, conformatum fuisse. Quid igitur aiunt Sacra litera? vnde formatum hominem ab initio commemorant? non ex argento, quod ab omnibus pretiosum æstimatur; non ex auro, quod plurimi homines maiore, quam Deum ipsum, amore prosequuntur; non ex smaragdīs, vnionibus, chrysolithis,

aut alijs id genus lapillis, qui preciosissimi creduntur: sed ex limo terræ, hoc est, è Luti flore. Quid amplius postulatis? Obsecro vos, Quirites, hoc Dei factum vobiscum diligentius perpendite; tum facilius statuetis, quanta luti sit excellentia. Deus optimus maximus, qui pro summa sua sapientia, rerum omnium naturas, etiam antequam eas crearet, optime nouerat, qui facilius, quid cuique præstet, & exquisitissime discernit; cum simile sibi, & ratione ac lege socium vellet animal procreare, lutum ex omnibus rebus potissimum elegit, ex quo formaret eum animantem, quem cæteris omnibus præficere statuerat. Cuius rei quid aliud in causa fuisse dicemus, præter mirificam quandam Luti præstantiam, quæ Deum etiam ipsum ad sese amandum attexerit? Veniant nunc irrisores huius orationis, & illud sanctissimi vatis atque Regis Davidis interpretentur: De stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum ^{Psal. 113.} principibus, cum principibus populi sui. Quid est quæso, quod de stercore pauperem erigit? quid est, quod eum cum principibus suis collocat? nisi quod luto summopere delectatur, & eos plurimum diligit, quos omni studio cura lutum obseruare videt? Quid hoc loco mihi resti debitis, ô Luti Vituperatores? Huc quæso mecum in arenam descendite: conferte pedem, vibrare tela, promitte vestram illam maledicam orationem. Quid præliantes, ut aiunt, à muro iudicatis? cur infixo iaculo, Parthorum more fugitis? cur in portu spernitis tempestatem? Facile est accusare, nullo defendente; facile vituperare, nullo contradicente. Huc adeste; si quid est in pectore

roboris ; & in me, Luta patrocinate, criminationes
 vestras exponite. } Efficiam profecto, vt intelligatis,
 longè aliud esse, contra veritatem, ipsa præsente, dif-
 ferere, quàm ad ventos verba facere, & innocen-
 ti nulla causa, nulla ratione maledicere. Cur enim
 obsecro Lutum improbatis ? quo crimine damnatis ?
 cui culpæ Lutum affine iudicatis ? Tacent ; & ora
 pallor albus occupat. Proh Dij immortales, tantâ
 ne quenquam mentis caligine circumfundi ! tantis
 erroribus excæcari ! vt quod in primis Deus dili-
 git, id audeat improbare : quod præstantissimum
 esse Deus censet, id existimet esse vilissimum. Ma-
 lum est, boni viri iudicio non acquiescere ; peius est,
 amici verum condemnare iudicium ; pessimum verò,
 parentis sui sententiam optimam non admittere.
 Quid dicam, quantum tandem scelus existimandum
 sit, immortalis Dei iudicium vituperare ? Sed iam
 querelarum satis. Id quod instituimus persequamur.
 Non enim in hac re solum amorem suum erga Lu-
 tum Deus indicavit ; sed in alijs etiam quàm pluri-
 mis, quas hoc tempore singulas enumerare non ne-
 cesse est. Unum etiam aut alterum erga Lutum di-
 vine benevolentie signum commemorabo ; deinde
 ad alia vertam orationem meam. Iam plurima Dei
 filius (vt in sacris Historijs legimus) admiranda sue
 diuinitatis indicia dederat, & quotidie magis erga
 homines incredibilem amorem ostendebat ; dum ali-
 os Dæmonibus oppressos liberaret, alios iam vîa
 functos à mortuis excitaret ; surdis auditum, mutis
 locutionem, ægrotis integram valetudinem redde-
 ret ; sed illud etiam restare videbatur, vt in homi-
 num

num parentem Lutum , aliquod benevolentia sua signum ostenderet. Ecce autem cum per quandam regionem iter faceret , hominem ab ipso natali die ca- Iohan. 9.
cum reperit ; quem cum vidisset , venisse tempus existimans , ut eundem se esse ostenderet , qui mundi initio genus humanum ex luto formauerat , & ut luti praestantiam omnibus notam faceret : quid fecit ? expulit in terram , & proprijs manibus lutum composuit ; atq; eo luto caeci illius oculos perunxit ; quo facto , confestim illa nunquam antea gustatum videnti sensum accepit. Quis igitur non intelligit , omnium hominum conservatorem Christum hoc suo facto declarasse , Luto nihil prorsus esse nobilius , ex quo visum , sensuum omnium excellentissimum , reformavit ? Multa alia prius & egregia facinora gesserat , innumerabiles & varios morbos depulerat ; nullo unquam pharmaco , nullis herbis , nulla arte medica usus est ; sermone tantum aut tactu morborum genus omne profligabat. Itaq; nemini dubium esse potest , quin hunc etiam cacum , si voluisset , vno verbo sanare potuisset. Cur igitur luto potissimum eius oculos unxit & sanavit ? Non alia quidem (ut opinor.) de causa , nisi ut Luti praestantiam atq; nobilitatem indicaret , & parentis sui mortales admoneret. Quanto enim quis Luto parenti suo similior efficitur , tanto maior atq; beatior esse solet. Sed hoc obsecro mysterium , Quirites , diligenter advertite. Qua enim in re vera est ac summa felicitas ? nempe opinor in eo , si quis plurimum a Deo diligatur : quis autem vehementius amatur a Deo , quam qui Luti naturam , quoad eius fieri potest , imi-

tatur, & qui præclare intelligit, quantacumque ei
 sunt accessiones & fortuna & dignitatis, ex Luto
 se ad eos ascendisse, & non ita multò post ab eis
 ad Lutum se rediturum? Hoc est quod ubique Deus
 precipit, ut qui voluerit omnium effici maximus
 & felicissimus, is primò minimus & abiectissimus
 fiat. Quid aliud sacris in literis magis quam sum-
 missio commendatur? Voluite diuinos libros, nul-
 lam in eis penè dixerim paginam inuenietis, in qua
 non humilitas & abiectio maiorem in modum com-
 probetur. Atque illi demum soli felices ac be-
 ati futuri prædicantur, qui se Lutum esse cogno-
 uerint. Sed quam huius rei causam aliam asserre
 quisquam potest, præter singularem quandam Dei
 erga Lutum benevolentiam? Agè verò, quis un-
 quam ex omnium seculorum memoria Deo gratior
 fuit, quam Hebraus Iuba? atqui hunc diuinis in
 historijs legimus, non tantum in lato, sed etiam
 in sterquilinio sedere solitum. Quid? quòd ipse
 Dei filius à vate sanctissimo ita loquens inducitur:
 Ego vermis, & non homo; opprobrium homi-
 num, & abiectio plebis. Quid enim aliud est, ple-
 bis abiectio, quam lutum? Clamat igitur Dei filius,
 cum hoc nostrum terrenum atque mortale corpus
 assumpsisset, se lutum esse factum: quin etiam sub-
 missionis gratia, se filium hominis, hoc est luti ne-
 potem frequenter appellabat. Sed iam satis, ut opi-
 nor, à nobis declaratum est, nihil in toto mundi
 complexu Luto esse præstantius, nihil excellentius:
 cuius tanta auctoritas est, ut sine eo nihil quic-
 quam in terris fiat, quod omnia generet, alat, au-
 geat,

Matth. 18.

Iobi 1, & 2.

Psal. 22.

geat, ex quo preciosissima quæque res originem tra-
hant, vnde nos etiam ipsi formati simus; quod de-
nique maiorem in modum à Deo diligatur. Restat,
 vt etiam de eiusdem vtilitate verba faciamus. Quæ
 quamuis ex ijs, quæ dicta sunt, maxima cognosci
 possit: tamen, vt clarius etiam eluceat, & de illa
 dubitare nemo possit, ad ea, quæ supersunt, aggredi-
 ar. Vos verò paulisper etiam, dum huic orationi meæ
coronidem imponam, non tantum aures, sed etiam
mentes atque animos vestros accommodate. Non
 enim mehercule ita nunc agam, quasi vni alicui aut
 alteri rei tantum vtilitatem asserere Lutum dicam;
 quod in cæteris rebus exornandis præcipuum esse
 iudicatur. Nihil in hac oratione vulgare, nihil demis-
 sum expectetis: omnia summa, omnia præstantissima.
 Nihil in omni rerum natura dico esse, nihil toto cælo
 contineri, neq; paruum, neq; magnum, modò sit ani-
 matum, cui rei Lutum non vtilissimum esse videatur. Cum
 enim in rebus, quæ ex intima atq; naturali motione
 vitam habent, animarum tria genera dicantur inue-
 niri; quarum vna, vitam tantum nutrientem, sine sen-
 su, corpori subministrat; & herbas, frutices, arbo-
 res educit, alit, atq; auget: altera non solum vitam,
 sed etiam sentiendi atq; ingrediendi vim cunctis ani-
 mantibus suppeditat: tertia omnium perfectissima
 atque optima, solis hominibus intelligendi, cogi-
 tandi, reminiscendi virtutem affert: his omnibus
 viuentium generibus plurimam vtilitatem asserere
 Lutum ad vitæ commoditatem ostendemus. Sed
 ne fortassis aliqua cadat in nomen ambiguitas;
 quoniam multis cognominibus Lutum est decora-

tum, ea mihi declaranda esse censeo, quò facilius omnes eius utilitates perspici possint. Atq; illud primò sciendum, omnem à nobis putrefactionem atq; corruptionem Lutum appellari, siue ea sit in animante detractio & confecti consumtiq; cibi; siue sit humoris & terra permistio; siue quocunq; alio modo res aliqua putrida facta sit: hanc etiam communi vocabulo *finum* atq; *linum* nuncupare consueuimus: ab agricolis verò *letamen* dicitur; ob id credo, quoniam, ut paulò post ostendemus, letari agros faciat. Quod autem in corpore gignitur animalium, id communiter *stercus* vocatur; vnde *stercorari* dicuntur agri, cum eo Luti genere vestiuntur. Sed generatim Lutum omne, cœnum etiam dicitur, quæ sanè Græca est appellatio; quæ si Latine velis interpretari, commune significat; nihil enim Luto communius, quod, ut dicere institueram, rebus omnibus animatis maximam asserre solet utilitatem. Primum enim, *Quirites*, quis vestrum est, qui intelligat, Luto segetes atq; omnia sata maiorem in modum exhilarari? Nam tellus ipsa rerum omnium parens, nisi Luti filij sui præsidio sustentetur, vires integras us rebus, quæ nascuntur ex ea, subministrare nullo modo potest: vnde factum est hominum solertia, ut agri, quò fecundiores essent, Luto vestirentur; quæ res ab agricolis *stercoratio* nuncupatur. Cuius tantam utilitatem esse sentiunt omnes, ut quamuis primum auctorem ignorent, tamen eum propter hanc solam inuentionem in Deorum numero collocandum esse censeant. Scribit enim *Macrobius*, à Romanis *Saturnum* fuisse *Stercentium*

vocata-

vocitatum, & eo nomine pro Deo cultum; quod
 primus stercore fecunditatem agris comparauit.
 Sed Augustinus in libris de Ciuitate Dei, Pici pa-
 trem Stercon fuisse scribit, à quo peritissimo agrico-
 la sit inuentum, vt fimo animalium agri fecundi fie-
 rent; atq; ab eius nomine sterco dictum. At verò
 (Plinius inquit) Italia regi suo Stercutio, Fauni Nat. histor.
lib. 17. c. 9.
 filio; ob inuentum stercorationis, immortalitatem
 dedit. Sunt qui dicant, Augiam regem in Græcia
 stercorationem primum excogitauisse, quam Hercu-
 les in Italia deinde diuulgarit; vnde nata fabula sit,
 Augia stabulum ab Hercule fuisse repurgatum. Illud
 certè constat, stercorationis auctore ab antiquis in-
 digitatum, & Stercutium nuncupatum fuisse; &
 merito: quid enim in tota agricultura stercoratione
 vtilius? de qua doctus Hesiodus, vt apud Cicero- Cic. de Se-
nect.
 nem ait Cato, ne verbum quidem fecit, cum de cul-
 tura agri scriberet; vnde vehementer à doctis atq;
 intelligentibus viris improbatur. Nam Homerus, Cic. ibid. de
Hom. Odyss.
24.
 qui multis, vt mihi videtur, antè seculis fuit, La-
 erterem leuementem desiderium, quod capiebat è filio,
 colentem agrum, & eum stercorantem facit. Hæc
 de causa vir ille sapientissimus Cato, cum de re ru-
 stica scriberet, præceptum optimum his quidem ver-
 bis reliquit: sterquilinium magnum stude vt habe-
 as; sterco sedulo conserua. Videtis ne quanta cura
 stercois grauissimo viro Catoni fuerit? Quis enim
 nescit, quanto latiores veniant in agris stercoatis
 segetes, & quanto messem afferant vberiores?
 Hoc nimirum illud est, quod agricola cum agnouis-
 sent, Lato cognomen indiderunt; &, quòd latissi-

mas fruges faciat, letamen vocitarunt. Itaq; magnam eius rationem habere solent, & magno studio atq; diligentia colligunt, quò suas quisq; agros, quam fieri potest optime, vestiant. Quin etiam lutum vndiq; venantur, & in vasis (quod ega bisce oculis vidi) accuratissime collectum, domum portare non dubitant: eumq; maxime strenuum atq; industrium existimant, qui plurimum ex eo diligentissime collegerit. Neq; satis habent illud colligere, quod sponte natum inuenerint: sed artem etiam, & diligentem curam adhibent, vt quam plurimum fieri potest, augeatur. Quare non sine causa præter cæteros omnes mortales, agricola sanctitatis & iustitiæ laudem adepti sunt: vt etiam in operibus suis ingeniosissimi viri Poëta finxerint, apud agricolas longissimo tempore Deos habitasse, cum propter hominum scelera de ciuitatibus expulsi fuissent. Quæ quidem fictio nihil aliud mihi significare videtur, quam longè sapientiores agricolas esse, quam ciues; nam quotidie ferè lutum ex ciuitatibus in agros exportatur. Quòd si verum est id, quod prouerbio dicitur, Deum esse illum, qui mortales adiuuat: nemini dubium esse potest, quin Lutum maximum numen sit, quod pulsum è ciuitatibus apud agricolas habitet. Quid autem utilitatis frugibus Lutum afferat, id in agris ipsis verno tempore, cum propè, vt spicas incipiant emittere, videre licet. Ibi tum bene stercoreatos agros aspicias hilares luxuriare, segetes in eis magnitudine præcellentes, viriditate conspicuas, culmo crassiore, calamo longiore, spica prominentiore, quæ iam eo tempore non dubiam

spem

spem vberissimi fructus afferat. Confer huic alium d
luto non adiutum campum; vides primò quasi tristi-
tiam soli, culmorum raritatem ac tenuitatem, se-
getes humiles, quodam pallore suffusas, ante tempus
arescentes, spicis minimis, aut nullis. Illic vides
eximiam vbiq; leticiam; hic autem squalidam tristi-
tiam: illic messis abundantissima spes maximam;
hic omnis annonae desperationem. Ecquid intelligi-
tis, Quirites, in quorum usum atq; vtilitatem ce-
dat hac frugum abundantia? ecquid agnoscitis,
quanta sit in hac parte luti potentia? Non adeò vos
tardo aut hebeti puto esse ingenio, quin hac facili-
tè cognoscatis. Desinite Luto vestros agros obducere,
tùm demum facilius statuetis, quid Luti praesentia
conducatur, & quid absentia detrimenti ferat. Iam
verò non frumentis tantum, sed etiam arboribus
Lutum maxime prodest. Quis est enim qui nesciat,
vites, vt reliqua genera praetermittam, quanto ma-
gia stercoreantur, tanto copiosorem afferre vinde-
miam? Nam Luti succus ille pinguis & vuidus,
quem hebetes & imperiti homines vilissimum &
sordidissimum esse iudicant, in suauissimum vini sapo-
rem conuertitur. Quod ne fortasse meum esse com-
mentum putetis, summus Philosophus & rerum
naturalium diligentissimus indagator Empedocles
hoc affirmat, vt Aristoteles in Topicis auctor est, Topic. 4°
cuius haec verba notauimus: οἶνος ὑδαρὶ ὄντι σικκῆτος, cap. 15°
καθάπερ. Εμπειδοκλῆς φησι σικκῆτος ἐν ἔδαφ ὑδαρ. Vinum
igitur nihil aliud Empedocles aiebat esse, quam a-
quae putrefactionem in vitibus. Quid autem aliud est
aquae putrefactio, quam Luti succus? Ergo quod
tanta

tanta cum iucunditate bibimus, quod tantam nobis
 letitiam affert, tantam voluptatem, quod tam sua-
 ue est, tam dulce, tam iucundum, Quod (vt ait
 Lj. 1. ep. 15. Horatius) curas abigit, quod cum spe diuite manat,
 luti succus est. Quid autem attinet hoc loco vini
 laudes commemorare, cum paucissimi reperiantur
 homines, qui non illud maiorem in modum appetant,
 & auidissimè bibant? Quid enim esset inter homines
 leticiae, quid hilaritatis, quid voluptatis, quid in-
 genij, nisi vinum esset? Nam vini magnus amator
 Lib. 1. ep. 6. & 19. Horatius eleganter ita clamat:

Faecundi calices quem non fecere disertum?

Vina ferè dulces oluerunt manè Camæns.

Laudibus arguitur vini, vinosus Homerus.

Deniq; vir sapientissimus Cato vino tantopere dele-
 ctabatur, vt ebrius sæpenumero fieret. Sed nemi-
 nem prorsus esse arbitror, quin intelligat, rem vti-
 lissimam & optimam esse vinum: quare si quis hunc
 Deum Liberum amat, quem quis non vehementer
 amat? is etiam lutum, eius parentem, vt plurimum
 amet necesse est. Iam verò quantum hortis, oleri-
 bus, viretis Lutum vtile sit, ne commemorandum
 quidem esse censeo; cum ignotum nemini sit, eum de-
 mum hortum feracem fieri solere, ea olera tenera
 & ampla perpetuò videri, maximam in eis viretis
 amœnitatē semper esse, quæ luto fuerint optimè satu-
 rata. Quis nescit, olitores adeò luti studiosos esse, vt
 ciuitates etiam cum gerris & sportulis peragrantes,
 illud accuratissimè colligant, atq; etiam precio fre-
 quentissimè comparent? Quis non magnopere late-
 tur atq; exbiletur, cum pinguis borti vultum
 aspexe-

aspexerit, quem luto diligens olitor saturarit? quid illo virore speciosius? quid illa amœnitate iucundius? Hic ingentes brassica solido caule brachia latè fundunt; illic virentes amplo capite porri suballescunt: hic longè diffusa bœta luxuriant; illic ciborum requies lactuca crispatur: hic grauis cucurbita ventrem in longum porrigit; illic asparagi sub luto tenerrimi caput amplissimum exerunt. Sed nã ego stultus, qui singula prosequi velim; cum omnem hunc sermonem possim vno verbo concludere. Quicquid enim in hortis nascitur, id luto mirificè deletatur, alitur, augetur. Sequitur, vt animantibus etiam cuiusq; generis vtilissimum esse Lutum ostendam. Atq; illa ratio porissimum animum meum inducit, vt conuictim de hominibus atq; belluis agendum esse arbitrer, quòd neutrum genus video sine luto posse diem vnum viuere. Hic mihi, Poëtarum more, linguas centum oraq; centum, & ferream vocem in mentem venit exoptare: tantam enim rem & tam egregiam nullus verborum splendor, nulla sententiarum grauitas, nulla vis eloquentiæ, nulla deniq; animi contentio dignè posset explicare. Mihi quidem certè voluntas nõ deest: vt cætera in dicendo digna re, digna voluntate suppetant, elaborandũ est. Etenim hæc; quam dicturus sum, luti vtilitas eiusmodi est, vt quamuis verissima sit, tamen propè incredibilis esse videatur. Quis enim ita facile credat, vniuersos homines, omnes tam agrestes quam domesticas belluas, luto vitam acceptam ferre oportere? Quid igitur faciam? cum iam dudum de luti eximia virtute dicam; cum iam propè vna omnem

omnem verborum effuderim; cum iam quicquid in me facultatis erat, in dicendo consumserim; neque illud omnino prouiderim, ut aliquid ad hunc locum mihi reseruarem. Quibus igitur verbis rem tantam aggrediar? Opinor vnus modus atque vna ratio est. Hanc luti tam magnam utilitatem in medio ponam. Quae per se tam clara est atq; perspicua, ut nullius hominis ad eam amplificandam oratio requiratur; vos ipsi pro vestra prudentia, quanta sit, videre facillimè poteritis. Nisi fortè hoc non intelligitis, Quirites, quod, ut omnibus cognitum est, sic à paucissimis considerari solet; vos, nisi ventris onus deponatis, & comedatis, nullo modo posse viuere. Sed cur tandem risum non continetis? Non equidem dixi, ventris onus vos comesse oportere; sed ^{ἄρα} ^{ἔγω} ^{ἔπειτα} ^{ἔπειτα} Homericè locutus sum. Omnem enim animantem ventrem prius explere necesse est, deinde etiam exinanire. Sed ne folertiam meam rideatis, qui hoc excogitarim; videte quàm pauci hoc aduertant, neq; expleri ventrem, neq; exinaniri sine luto posse. At dicet fortasse quispiam! Ego verò sine luto viuere possum; neq; vnquam luto ventri vacuo satisfeci? Quid? illud, quo vesceris, vnde natum sit, non intelligis? tam ne citò prioris orationis oblitus es? An non meministi, fruges omnes, vinum, ceteraq; omnia, quibus vtuntur homines, ex luto nata fuisse demonstratum? Qui tibi cibus, quae potio, qui victus, si lutum natus sit, adesse potest? Proh Deum atq; hominum fidem! tu sine luto viuere diem vnum posses? qua re, obsecro, aut quo cibo ventris egestatem subleuares? Panem scimus è frugibus confi-

confici, quæ sine luto nasci non possunt; poma omnia de luto nata docuimus. Carnes, ais, denorarem. Iam verò te non possum stulticiæ non condemnare. Carnes comederes? quas obsecro carnes? nempe aut volucrium, aut aquatilium, aut terrestrium animalium: quod autem horum est animal, quod sine luto vitam agere possit? Mitto iam de reliquis dicere: hoc vnum premo, quod omnium maximum est; qualis hominum esset vita sine luto? Non equidem possum, quod animo concipio, verbis exprimere; sed quantum minus eloquentia valeo, tanto diutius in hoc insistans, in quo summam Luti utilitatem video non posse denegari. Veniant omnes Oratores, Sophistæ, Philosophi, Theologi; quid tandem contra hanc orationem meam asserere poterunt? An erit eorum quisquam tam impudens, qui negare audeat, homines, pecudes, volucres, pisces, omne genus animantium, luto solo vitam propagare? Quamuis erit fortasse aliquis, qui cum semel omnes rationis metas transgressus fuerit, etiam aperte veritati contradicere, & Soli, quod aiunt, tenebras offundere non dubitabit. Ceterum si carnes & cupedias ei detrahas, mare statim (vt dicitur) cælo permiscebit. Sed non video, qua ratione possit huic hominum generi persuaderi, sine luto nullam esse vitam; nisi validissimis pharmacis, quæ vim habeant expurgandi, multos dies exinaniantur, deinde cibus eis triduo denegetur: tunc demum intelligere incipient, atque alta voce clamare, nullo modo se diutius sine Luto viuere posse. Quàm enim impudentis est, id inficiari, quod abscondi non possit? Nullum est

est anni tempus, seu vigiles, seu dormias, sine ambules, sine sedas, quo non semper tecum lutum habearis; quod si fortasse casu aliquo paulò abundantius egeratur, statim infirmus ac debilis efficeris, nec pedes, nec manus, nec vlla corporis pars satis officium suum facit: quin etiam sapissimè nimio fluxu multi mortales intereunt, quem Graci morbum διαγγωια appellare solent. Et erit aliquis, qui luto spoliatum viuere se, posse diutius existimet, cum sola eius imminutione videat statim homines fato concedere? Quod autem de hominibus dico, idem etiam de cæteris animantibus intellectum volo; quorum nullum adempto luto superesse vllò modo potest: cibus enim omnis in ipso stomacho, priusquam alat atq; nutriat, vt in lutum conuertatur necesse est. Unde perspicuum est, non tantum vtile Lutum esse, sed etiam omnino necessarium. Videte, Quirites, quam simpliciter, quam non fucate, quam non artificiose vobiscum agam; vt nihil subdole, nihil versute dicam; vt nulla fallaci conclusione, nullis mendacijs vtar; vt artis illius phalerata prorsus oblitiscar; vt nihil deniq; dicam, quod non mihi paulatim suggerat ipsa veritas. Nullam enim hactenus de Luti necessitate mentionem feci: cum tamen, quamuis vtilissimum sit, longè magis necessarium esse, quam vtile videatur. Id enim a nobis vtile solet appellari, quod ad vsum corporis aliquo modo potest accommodari, de quo fructus aliqui percipiuntur: necessarium autem, sine quo nullo modo esse possumus: itaq; cum sine Luto nullus ex omnibus animantibus omnino possit esse, quemadmodum apertissimè demonstra-

monstratum est, sequitur ut prorsus esse necessarium ad cuiusq; animantis salutem concludendum sit. Qua in re stultitiam hominum admirari maxime licet; qui, quod omnium maxime necessarium est; oderunt atq; reijciunt; quod autem mare (quod aiunt) malorum secum adfert, id obuijs (ut dicitur) vltimis amplectuntur. Quis enim est, qui non lutum spernat, & aurum diligit? Atqui lutum iam videtis presentia sua vitam, absentia non dubiam mortem prestare; quo fit, ut ad vitam conseruandam sit omnino necessarium: aurum autem, si quis recte consideret, ad nullam vitæ commoditatem conducere prorsus inueniet; quin potius ingentium ac propè innumerabilium malorum sæpenumero causam esse. Hinc enim cades, incendia, rapinae, bella intestina, ciuitatum direptiones, agrorum vastitates, tumultus, insidias, fraudes, patriæ prodiones, quicquid dici aut excogitari sceleris potest: cum interim à luto nihil mali, nihil detrimenti, sed, ut ab optima parente, vitam, fortunas, commoda, voluptates habeamus. Quòd si quid etiam aliud præter lutum, vtile fortasse reperitur, quod fieri posse non inficior, id tamen quicquid est vtilitatis, acceptum ferri luto necesse est; quoniam ab eo, sicuti antea docui, cuncta proueniunt. Agè verò, quale sit in cæteris etiam rebus erga homines lutum, videamus. Non enim solum nos educat, alit & oblectat; verum etiam ita sese rebus omnibus accommodat, ut nihil sit, in quo nobis prodesse non possit. Quis enim ignorat, adificandi rationem omnem propè luto constare? Quis non intelligit nullam posse ciuitatem

N

sine

sine luto, nullum oppidum, nullam domum extrui, nulla Deis immortalibus templa dedicari? Quis non videt, cæmentum, bitumen, cretam, calcem, cætera, quibus omnes fieri substructiones solent, lutum esse? Iam non longius ab instituto digrediar in declamando, ne me putetis aliquid Rhetorum more confingere. Sed profectò videtis, Quirites, quem orationis splendorem prætermittam? Possem enim dicendo subjicere oculis quod ornamentum, quæ venustas, quæ dignitas, terrarum orbi deesse videretur, nisi essent domus, nisi oppida, nisi ciuitates: nam aut in syluis ferarum more peruagari, aut in cauernis ac terræ foraminibus, vt Trogloditæ feruntur, habitare necesse esset. Sed quoniam ad finem iam spectat oratio mea, tantum vnum illud addam, quod à multis etiam antiquis eruditissimis viris animaduersum est, esse mirificam quandam in luto vim ad omnes è languenti corpore morbos depellendos: pleni sunt omnes Medicorum libri, plena omnia pharmacorum, quæ de luto componuntur. Quòd si quis mihi fidem minimè habendam putet, Plinium legat & Galenum, & quicumq; de arte Medica scripserunt: tum demum intelliget, quid ægris corporibus vtilitatis lutum afferat. Quid? quòd etiam ea luti species, quam nos maximè fugimus, quæ de nostro egeritur corpore, maximi est vsus in medendo. Nam Plinius certè stercois hominis inter magna morborum remedia connumerat. Et Dioscorides tradit, hominis & canis stercois, cum exaruerit, melle permixtum & gutturi annexum, anginis mederi, cura nunquam fallente: quod etiam

militi

Nat. histor.
lib. 27. c. 4.

mibi belluae quaedam intelligere praclare videntur.
 Nam Pantheram aiunt, cum aconitum gustauerit, Plin. lib. 8. cap. 27.
 quod venenum est ei letiferum ac perniciosum, bo-
 minis stercus diligentissime querere; quo degustato,
 facillime sanatur. Iam vpupam tradit Aristoteles ex De Hist. anim. lib. 9. cap. 15.
 hominis stercore sibi nidum construere; credo quod
 in eo maximam & sibi & pullis suis vtilitatem ex-
 periat. Has tam singulares & eximias Luti vir-
 tutes etiam a maioribus nostris, quamuis rusticanis
 hominibus, aliquo modo perspectas & cognitās
 fuisse, facile crediderim; quippe qui mutato nomine
 atque genere Lutum diuinis honoribus dignati sint.
 Cum enim viderent summum Deorum Iouem ma-
 rem esse, Lutum etiam suum eo genere insigni-
 ri voluerunt, Stercutiumque Deum appellarunt:
 cumque de luto viderent omnia creari, Iouem
 etiam ipsum ex eo prognatum esse crediderunt; ita-
 que Stercutium & Saturnum eundem esse dice-
 bant: atque hac (vt opinor) de causa pedes lecti,
 in quo Flamen Dialis cubaret, luto tenui, sicut Noct. Attic. li. 10. c. 15.
 Gellius scribit, circumlitos esse oportebat. Ne-
 que verò expectetis à me, Quirites, vt hac extre-
 ma orationis parte, quod à Rhetoribus fieri solet,
 ea repetam amplificando, quae de Luti laudibus à
 me commemorata sunt. Quid enim ea repetam
 aut amplificem; quae ne semel quidem satis pro rei
 dignitate potuerint explicari? Quid? an iterum
 ea dicam, quae nemo penitus inficiari potest? nihil
 esse Luto nobilius, quod à clarissimis parentibus
 terra atque humore natum sit, quibus Deus ip-
 se, rerum omnium curam atque administrationem

demandauit : nihil esse Luto præstantius ; vnde quicquid est in orbe terrarum eximum generetur ; vnde non tantum belluæ, sed etiam homines ipsi formari sint : quod ab immortalis Deo mirificè diligatur. An iterum commemorem, vtile atq; necessarium esse Lutum ? quòd nullum animal eo priuatum, viuere diutius potest ? quòd eo frumenta, segetes, arbores nutriantur & fœcundiores efficiantur ? quòd ex luto fiant, quæcunq; sunt ad victum necessaria ? quòd ex luto, ciuitates, oppida, domus, templa construuntur ? An iterum tot tantasq; luti vtilitates, quas nemo cogitatione, nedum oratione complecti potest, exponere contendam ? Non faciam, Quirites ; non diutius incredibiles atq; diuinas Luti laudes ingenij mei culpa diminuem. Quamobrem hanc vltimam orationis partem integram cogitationi vestræ totam relinquam. Vos quicquid excellens esse existimatis, quicquid in rerum natura preciosum, quicquid amplum, quicquid magnificum, ante oculos ponite. Ponite ante oculos hanc admirabilem naturæ varietatem, tot & tam egregios terrarū factus, tot animantium genera, tot res & tam varias ad vsum hominū procreatas, ipsos deniq; homines : & cum diligentissimè rerum omnium præstantiam atq; vtilitatē consideraueritis ; tunc ad Lutum mentium vestrarum aciem reuoluite ; & cogitate, nisi Lutum esset, nihil earum rerum tam excellentiū potuisse generari : tum facilius apud vos ipsos statuetis, quantis laudū præconijs dignissimum esse putandum sit ; & quantopere fallantur homines in opinionibus suis : tunc omnino decernetis, non esse temerè cuiquam assentiendum,

cum

cum in hac re luce clarius videatis, vniuersos ferè mortales maximopere decipi.

PRO SE IN SENATU
MEDIOLANENSI;
cum de mutatione nominis à Fabio
Lupo, & à Macrino Nigro
fuiſſet accusatus.

O R A T I O X.

Cum ita vita mea rationes ab ineunte etate suscepissem, Patres Conscripti, vt & parentum meorum optimorum hominum consilij, & præceptorum, quos mihi plures, & eos perquam eruditos habere contigit, institutionibus, & naturæ etiam ipsius instinctu, quam semper tanquam optimam ducem mihi sequendam esse censui; quæcunq; facerem, omnia fugiendæ turpitudinis, & honestatis adipiscendæ causa mihi faciendæ esse statuerem; vt non ocio, sed labori, non libidini, sed industriæ, non inertia, sed ingenuis artibus me natum existimarem: sperabam fore, vt non solum ab aduersariorum meorum accusationibus, quos ego semper, propter eam, quæ cum eis mihi est, collegij societatem, & colui, & obseruauit: sed etiam a maleuolorum hominum oculis, &

ab omni denique reprehensione tutius vita mea
 cursus tutus esset perpetuo futurus. Quid enim aut
 accusatorum calumnias, aut obrectatorum male-
 dictiones ille pertimescat, qui recta voluntatis
 conscientia munitus, primo neminem unquam spon-
 te laeserit; deinde pro virili parte quam plurimis
 semper prodesse studuerit? Sed profecto nihil est
 tam integrum, quod non frangere: nihil tam san-
 ctum, quod non violare, nihil denique tam munitum,
 quod non expugnare vel nocendi cupiditas, vel in-
 vidia conetur. Si quis enim diligentissime querat, P.
 C. nihil aliud in causa fuisse reperiet, cur aduersarii
 mei tam in me acriter exarserint, tam insensi infe-
 sti que sint, ut omni contumelia me inuadant, de me
 fama que mea detrahant: me accusandum vobis esse
 censeant: nisi quia tam breui tempore prater spem
 atque expectationem suam, hac in literarum profes-
 sione, qua sibi maxime placebant, in qua primas
 obtinebant, & se perpetuo regnuros opinaban-
 tur, se dignitate vident a me beneficio vestro supe-
 ratos. Hoc est, quod eos assidue torquet, quo dies
 noctes que cruciantur, quo penitus disrumpuntur.
 Nam usque eò ledendi cupiditate caci contra famam
 dignitatem que meam feruntur, ut dum me nimis
 cupide atque importune insectantur; vobis et-
 iam, P. C. petulanter & improbe maledicant: ne-
 que satis aduertant, aut cogitent, me sine ope vestra,
 sine auxilio, sine auctoritate nequaquam ad hunc
 dignitatis gradum ascendere potuisse. Quo fit, ut dum
 mihi procacitate lingua nocere student, dum in me
 virus acerbitalis suae vomunt; eodem tempore ve-
 strum

strum etiam de me iudicium perspicue condemnent. Quicquid enim est in me dignitatis, quicquid glorie, quicquid honoris, id a vobis, P. C. me totum accepisse non solum grato animo cognosco, sed etiam libentissime prædico. Vos me nouum hominem ex umbra, quod aiunt, in solem eduxistis. Vos hanc mihi amplissimam atq; honestissimam vtriusq; Linguae publicè docendæ prouinciam vestra sponte demandastis. Vos mihi liberos vestros atq; vniuersam Mediolanensem iuuentutem erudiendam commisistis. Vos ydem postea, cum propter bellorum tumultus, intermissis literarum studijs, ab hac vrbe discessissetis, amplificato stipendio me reuocandum anno superiore censuistis. Neq; hoc imprudentissimi homines aduersarij mei considerant, vos sapientissimos & Reip. amantissimos viros nequaquam ad hoc munus me reuocatuos fuisse, nisi probum virum, & tali dignum officio iudicauissetis. Sed cum nullum in me scelus, nullum flagitium, nullam petulantiam, nullum eiusmodi crimen, quo meum nomen probabili de causa deferrent, ne fingendo quidem excogitare potuissent; propterea quod ego semper ab ineunte etate, quoad facultas mea tulit, innocentiam atque integritatem vitæ complexus sum: videte, quo tandem incredibili nocendi studio progressi fuerint. Hanc vnam leuem & prorsus inanem accusationem, quemadmodum vos eam pro summa vestra prudentia iudicatuos spero, quod ipse mihi nomen immutarim, suscipere non dubitarunt: ut, si quo modo fieri posset, vestram à me beneuolentiam, quam in me singularem semper ostendistis, vestrosque anti-

mos à dignitate mea, cui semper hæcenus magnopere fauistis, abalienarent. In eam enim spem atq; opinionem venerant, fore, vt ista sua tam populari actione statim opprimeret; & penè prius à vobis condemnaretur, quàm ab eis reus fierem. Nam me propter eorum hostilem impetum adeò timore perterritum existimabant, vt apud vos, quorum animos assiduis in me criminationibus accendere atque inflammare conati fuerant, pro me ipso dicere nihil prorsus auderem. Sed illud eos omnino fugit, P. C. magnam vim esse conscientie, quod ait Orator, in vtramq; partem; vt neq; timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Hæc igitur vna res innocentie mee fidem cuiq; vestrum facere debet, quòd nulla sceleris conscientia territus, simul atq; mihi dies dicta est, nihil recusavi, quò minus iuramentum obirem, & vestro me iudicio, nulla interposita mora, committerem: quamuis multa esse, quæ contra me facerent hoc tempore, non ignorarem. Primum aduersariorum meorum summa gratia, qua plurimum eos in hac ciuitate posse non mirum est; cum multos nobiles ciues simulatione probitatis deuinctos consuetudine sua teneant, apud quos se deos in docendo faciunt, & eruditione atq; doctrinam suam maiorem in modum extollant & amplificent: qua certè scientie opinione, multorum gratiam & fauorem aucupantur. Deinde incredibilis eorundem audacia, profluentiaq; loquendi, qua mortalibus omnibus antecellunt: vt nihil tam incredibile esse videatur, quod in quemuis hominem impudentissimè fingendo dicere

NON

Cia. pro T.
Anno Mi-
lont.

non audeant. Mibi verè , quod vos, P. C. non ignorare certò scio, mirificus quidam à natura pudor insitus est ; vt cum in alienis etiam causis initio dicendi commoueri soleam ; tum hoc tempore , quo mihi pro me dicendum est , etsi recta conscientia fretus , audenti animo in hunc locum venerim : tamen facere non possum , quin aliquo timore concutiar. Sepe enim mihi venit in mentem subuereri , ne si fortè de me , meaq; vita rationibus aliqua dicere conatus fuero , in arrogantie suspicionem incidam ; quam in hoc orationis meæ principio , P. C. maxime velim à vobis deprecari : vt quæ mihi de me necessario dicenda sunt in hac causa , non ea me mea sponte , qui ab omni penitus ostentatione semper alienus fui ; sed ab aduersarijs coactum , ne turpi iudicio victus abeam , commemorare existimetis. Nam si pudoris atq; naturæ meæ rationem habere voluero , nihil vt de me liberè , nihil magnificè dicere audeam ; nullam asserere causam potero , cur me vos dignum existimaueritis , quem ad hoc tam amplum tamq; honestum publicè docendi munus eligeretis. Huc accedit opinio quadam , quæ iam penitus insedit atq; inueterauit in omnium ferè mentibus ; Non nisi alicuius fraudis atq; malicie causa solere nomen immutari. Qua in re maxime sese extulit atque exultauit aduersariorum oratio : vsque eo , vt hoc vno nomine se putent effecisse , vt me quam cupidissime vos, P. C. damnaturi sitis. Sed, vt spero & opto, nunquam improbitate sua, nunquam conuicijs & calumnijs suis efficiant, vt vos ista prudentia atq; sapientia , tam leui criminatione ducti, ciuem eum ,

N 5

in quem

in quem tot ac tanta iam pridem beneficia contulistis, quem vestra sponte tantis honoribus condecorastis, innocentem aduersariorum crudelitati ingulandam tradatis. Quæ est enim ista accusatio, qua se sperant apud vos non tantum omni me dignitate spoliare; sed etiam, si fieri potest, infra mortuos amandare? quam leuis? quam nugatoria? quam indigna vestris auribus vestroq; conspectu? Quid est, quod in me reprehendatis, boni acusatores? An me fortasse nefarium aliquod, aut impium, aut sceleratum perpetrasse coarguitis? Nihil minus. Quid ergo? Tibi, aiunt, nomen immutasti. Cum enim prius ab omnibus Antonius Maria dicereris, nunc te Marcum Antonium vocari iubes. En crimen. En accusatio. Digna verò causa, propter quam tantas isti Tragedias excitent, me insectentur, exagitent, ex hominum numero eijciendum atq; exterminandum esse clamitent. Nihil enim aliud in me tam longo sermone suo, tot odiosis nugis aduersarij reprehenderunt; nisi quod vnam in nomine meo syllabam immutarim, atq; ex Maria Marcum fecerim. Equidem eum esse me gaudeo, P. C. in quem, cum maxime cuperent aduersarij, ne verisimile quidem vllum crimen fingere potuerunt. Tota enim eorum accusatio, quemadmodum audiivistis, in nomine mutati reprehensione versata est: nihil de vita, nihil de moribus, nihil de honestatis fama detraxit. Quod ab istis non ideo factum est, quia deesset illis maledicendi cupiditas; semper enim maledici conuiciatores & fuerunt, & habiti sunt: sed quia nimis impudenter & aperte mentiri veriti sunt;

sunt; cum nihil omnino, quod probabiliter accusare possent, inuenirent. Bene habet. Iacta sunt optima defensionis meae fundamenta. Neque enim vereor, ne fraudis alicuius aut malitiae gratia nomen à me quisquam vestrum immutatam existimet; cum propè aduersariorum confessione vir bonus atque integer iam iudicatus esse videar. Nam qui accusator nihil in eius vitam dicit, quem accusat; is planè virum probum atque honestum se accusare confitetur. Itaque mihi facilis ab aduersarijs & expedita ratio defensionis proposita est: quoniam ut ipsi tacendo confitentur, omnis abest à me meisque moribus fraudis atque malitiae suspicio. Sed ut facilius intelligere possitis, P. C. quod iam vobis penè persuasum esse certum habeo, nihil hac in re malitiosè, nihil improbè gestum à me fuisse; date mihi hanc veniam, accommodatam huic causae; mihi ad vincendum propè necessariam; vobis, quemadmodum spero, non molestam: ut apud vos de meipso & de superiore vita mea paulò liberius aliqua dicam. Sic enim & verum ex me audietis, & mores meos purgatos probatosque esse intelligetis: & de tota huius causae ratione liquidius & apertius iudicare poteritis. Iulianus Comes, homo cum innocentia atque integritate vitae, tum officio, fide, auctoritate sui municipij facile Princeps, mihi pater fuit, P. C. qui cum Maioragiù vicum habitaret, atque ita se comiter liberaliterque gereret, ut vicinis omnibus gratus & carus haberetur, cognomen à loco sortitus est, et Maioragiùs appellatus. Is cum adhuc esset adolescens, uxorem duxit ex antiqua nobilique Comitum familia,

Magda-

Magdalenā nomine, lectissimam & honestissimā feminā : ex qua cum primò tres filias suscepisset, tandē etiā me quārto loco suscepit : quem ex patris sui nomine, qui mortem iam pridē obierat, (sicut à plerisq; fieri solet) Antonium appellauit ; vt in filio patrem à mortuis quodammodo reuocare videretur. Hoc enim præcipuè nomine semper delectata fuisse familia nostra uidetur. Nam & apud maiores nostros clarissimos Comites, permulti fuerunt, & hoc etiā tempore complures in ea sunt Antonij. Cum igitur magna quadam cum diligentia atq; cura, quæ me vniciū habebat masculum, mater educaret, & quotidie vota faceret, vt viuax & superstes essem: boni ominis gratia, quæ admodū ex ipsa sæpe audiui, nomini meo Mariū addidit: vt sanctissimū illud diuinæ matris nomē, maternā quadam pietate muliebriq; religione mihi additum, gratiorem ex nomine meo sonum atq; amabiliorem ad ipsius matris aures apportaret. Eam enim sæpissimè commemini dicere, se Mariæ nomine mirandum in modum solitam esse recreari. Hinc igitur accidit, vt ab incunabulis vsq; , non à matre solum, quæ mihi nomen illud addiderat, sed etiam à patre atq; ab omnibus vicinis Antonius Maria semper vocatus fuerim. Neq; enim vnquam alio nomine me passa est mater, quoad vixit, appellari: neq; pater, cum hoc parui esse momenti iudicaret, in ea re matris voluntati refragari voluit. Ab his inityjs profectus, vt primū per ætatem mihi licuit & Latinis & Grecis literis ad humanitatem informari; statim à parente, qui me quā doctissimum fieri vehementissimè cupiebat, quamuis ei non admodum ampla rei familia-

familia-

familiaris copia suppeteret, erudiendus doctissimo
 preceptorum traditus sum. Sed cum aliquos iam in lite-
 ris progressus facere cepissem; postea temporum
 iniuria, quæ diu maximè perturbata atq; tumultuo-
 sa fuerunt, effectum est, ut per annos amplius octo,
 tametsi literarum essem amantiſſimus, nihil tamen
 in eis operæ, nihil studij ponere potuerim: donec tan-
 dem cum paulò quietiora tempora successissent, à Pri-
 mo Comite cõsobrino meo, doctissimo viro, Nouoco-
 mum, quæ Romanorum colonia fuit, ubi tunc ipse
 publicè docebat, magna sanè cum humanitate atq;
 beneuolentiâ perductus sum. Ibi cum aliquod tempus
 operam Primo dedissem, qui me cum studiosè, tum
 peramanter etudire contendebat, & ipsius præce-
 ptoris iudicio tantum iam in literis profecissem, ut
 non tantum Latinos & Græcos auctores per meip-
 sum intelligere, sed alijs etiam interpretari facile
 possem: Mediolanum in antiquam maiorum meorum
 patriam & ciuitatem veni, viuentè adhuc Franci-
 sco Sfortia Mediolanensium duce ac principe. Statim
 Fanniani, cum adhuc ignotus in hac vrbe penitus
 essem, me domum suam receperunt; eaq; comitate
 atq; liberalitate erga me longo tempore vsi sunt, ut
 huic Lancilloto Fanniano, viro summa virtute, fide,
 religione prædito, non minus quam parenti me de-
 bere & sentiam, & libentissimè prædicem. Fui apud
 hunc annos circiter quinq;: quo quidem tempore lite-
 rarum studijs adeò vehementem operam dedi, ut to-
 tum illud quinquenniũ in labore atq; contentione animi
 contriuerim; ut me non quies, non remissio, non æ-
 qualium studia, non ludi, non conuiuia detestarentur.

Testis

Testis est vir iste grauiſſimus atque ornatiffimus
 Lancillotus Fannianus, patronus meus; qui mihi ad-
 eſt, de me ſolicitus eſt, meum honorem atq; exiſti-
 mationem tuetur. Qui cum in ſtudijs literarum me
 continenter verſari videret, magno quodam cum a-
 more ſapiffime reprehendere ſolebat, quod acquiren-
 dae ſcientiae deſiderio, propriae ſalutis obliuiſcerer.
 Teſtes ſunt omnes, qui me norant eo tempore, ut non
 ſemel propter nimis aſſiduam ſtudium, cum in grauiſ-
 ſimos morbos incidiffem, de vita periculo dimicarim.
 Erat autem ſtudijs meis ille finis propoſitus, ut, ſi
 quo modo fieri poſſet, amiſſa iam pridem in hac ciui-
 tate dicendi ratio & declamandi conſuetudo per me
 reſtitueretur. Itaq; non tantum ipſe propè quodidia-
 na dicendi exercitatione utebar; ſed etiam nobiliſ-
 ſimos adoleſcentes incredibili quadam cum animi
 voluptate propter eorum excellens ingenium more
 veterum aſſidue declamantes audiebam; & eorum
 dictionem, quantum per me fieri poterat, ad illius
 diuinae Ciceronis eloquentiae modum atque exemplar
 informabam. Neq; tamẽ interea ceterarum artium
 ingenuarum ſtudia praetermittebam. Nam eodem tem-
 pore ab Arunte Bataleo ingenioſiſſimo & acutiſſimo
 viro in Dialectica ſtudioſiſſime exercebar: quae, quod
 ait Cicero, quaſi contracta & aſtricta eloquentia pu-
 tanda eſt: & in Mathematicis diſciplinis Hierony-
 mo Cardano, Philoſopho Medicoque peritiſſimo,
 & noſtri temporis Mathematicorum facile prin-
 cipi dabam operam. Sed cum propter nouam do-
 cendi rationem meam maximus quotidie nobiliſſi-
 morum adoleſcentium concurſus ad me fieret: nam
 & vos,

De Claris
Orator.

Et vos, P. C. Et ceteri cives nostri de me iam eam opinionem conceperant, ut mihi rectissime filios suos committi existimarent: cogitare cœpi; longè mihi Et ad famam clarius, Et ad erudiendam iuventutem commodius fore, si publicè docendi provinciam à Gymnasiarchis nostris mihi demandari precurasset. Quam in spem Et cogitationem adductus sum, postquam vir sapientissimus Philippus Saccus, huius publici consilij auctor, Et vestri ordinis Princeps, me ad eam provinciam petendam iuvitavit, suamque suffragationem, omnium potentissimam Et probatissimam, mihi sua sponte peramanter obtulit. Huius igitur præcipuè opera, tum etiam studio atque favore clarissimi Et amplissimi viri Francisci Sfondrati; qui cum eo tempore Mediolani primarius senator haberetur, Et Caroli Quinti Imperatoris consiliarius esset, summum dignitatis gradum obtinebat; magno consensu totius ordinis vestri, cum vix sextum ac vigesimum annum attigissem, ad Oratoriam artem publicè docendam electus sum. Quo quidem munere duos annos ita perfunctus sum, ut (ne quid arrogantiùs de me dicam) nemo diligentiam aut industriam meam desiderarit. Quin potius ita noctes Et dies in omnium doctrinarum meditatione versabar, ut non tantùm propinqui atque necessarij mei, sed etiam multi ex vobis, P. C. me sæpissimè reprehenderent, quòd nimios magnos labores Et viribus meis impares assumere non dubitarem. Ardebam enim (ut ingenue fatear) incredibili gloria cupiditate, quam in adolescente nequaquam esse vituperandam sapientes

pientes omnes existimant. Nullum igitur omnino
 diem esse patiebar, in quo non aut publice docerem,
 aut priuatè mecum ipse meditarer, et vel scriberem,
 vel declamarem; frequenter autem eodem die hæc
 omnia faciebam. Interim cum apud nos maxima es-
 set belli suspicio; quoniam ingentes Gallorum copie
 iam Alpes transcenderant, atq; in Taurinis conse-
 derant; omnes publici bonarum artium Professores,
 vt fit in eiusmodi temporibus, dimissi sunt, & stu-
 dia literarum intermissa. Quare cum iam biennium
 in publico versatus fuisset, & meum in hac vrbe
 nomen celebrari cœpisset, Mediolano sum profectus:
 ea tamen cogitatione atq; mente, vt, quoniam bel-
 lum non semper fore sperabam, ad eandem publice
 docendi prouinciam instructior atq; eruditior ali-
 quando reuerterer. Itaq; cum Ferrariam accessis-
 sem, & præclare intelligerem: quantum huic meæ
 professioni vtilitatem vel mediocris Iuris ciuilis co-
 gnitio possit asserre, propter multos, qui passim oc-
 currunt, in probatis auctoribus locos, ex intima
 Iurisprudencia decerptos atq; delibatos; oblatam
 mihi præclaram occasionem repudiare nolui: sed eo-
 dam ardore animi, quo reliqua studia complecti so-
 litus fueram, etiam Ius ciuile sum amplexus. Itaq;
 Andrea Alciato cui nostro, Iurisconsultorum o-
 mnium non tantum huius ætatis, sed etiam veterum
 penè principi, qui proximis quatuor superioribus
 annis Ferrarie Ius ciuile professus est, multum o-
 pera dedi. Sed quia memineram, non idcirco me Iu-
 ris ciuilis studium amplexum fuisse; vt aliquando
 consulentibus de Iure possem respondere; sed tantum,
 vt fa-

ut facilius bonos auctores intelligerem : ideo summum etiam Philosophum Vincentium Magium eodem tempore audiebam. Semper enim admirabili quodam ad Philosophiam studio concitatus fui : neque id unquam studium , cum ab ineunte aetate complexus fuisset , mihi dimittendum esse censei. Erant in manibus eo tempore mihi lucubrationes quaedam , quas , ut amicis id a me flagitantibus obsequeretur , in lucem emittere cogitabam. Sed incertus animo ferebar , quomodo meum in eis nomen inscriberem. Nam in verborum defectu , quod C. Caesar eloquentiae principium esse distitabat , adeo diligens & penè dixerim superstitiosus eram , ut nullum omnino verbum , nullam verborum coniunctionem , nullam dicendi formulam admittendam mihi esse censerem , quam non apud veteres Latinos atque probatos auctores inuenissem. Id igitur in nomine meo praecipue seruandum esse statuebam , ne , cum Latinae linguae candorem & elegantiam profiterer , aliquis mihi barbarum nomen & inusitatum aliquando posset obijcere : atque eo magis , quod mihi nullo modo conuenire videbatur , ut muliebri nomen cum virili coniungeretur. Quis enim apud antiquos unquam talem nominis coniunctionem vel legit , vel audivit , ut quis a viro & muliere nominaretur ? Legimus quidem , a belluis quosdam aliquo euentu cognomina foeminea tulisse , ut Asina , Scrofa , Merula , Lamia dicerentur : sed qui a mulieribus cognomen duxerit , neminem omnino legimus. Itaque cum de hac re diu deliberassem , tandem nomen illud Maria , quod , ut initio dixi , fuerat aduenticium & a matre additum ,

Cic. de clar.
Orator.

O

mihi

mibi dimittendum esse statui. Neq; id tamen sine doctissimorum hominum consilio : qui, quod infra perspicue demonstrabimus, omnino mihi licere confirmabant, non tantum, quod mihi displicuisset, nomen repudiare; sed etiam, quod placuisset, vel prænomen, vel cognomen assumere. Quæ res effecit (dicam enim non deriuandi criminis gratia, P. C. sed ut sciatis, quod factum est) ut me Marcum Antonium inscribere non dubitarem: assumpto etiam a patre Maioragii cognomine; quod ille, quemadmodum antea docui, sortitus à vico Maioragio fuerat. Primum igitur Ferrariæ, cum orationes quadam meæ, defensionesq; Ciceronis contra Caium Calpurnium in lucem venissent; ex earum inscriptione Marcus Antonius Maioragius ab omnibus, qui me norant, vocari coepit sum. Deinde cum, quantum mihi satis esse videretur, Alciatum audiuissem; & hæc in ciuitate, restincto iam belli tumultu, studia literarum instaurari intellexissem; mihi statim redeundum esse Mediolanum censeui, ut intermissam publice docendi munus iterum aggrederer. Quod haud ita multo post longè maiori, quam antea, stipendio atque existimatione vestro sum beneficio consecutus. Hoc aduersarijs meis adeo molestum atque graue visum est, ut omni primò ratione conuati sint efficere, ne pristinum locum meum & dignitatem recuperarem: deinde cum præter opinionem illis euenisset, ut vos, P. C. me tam liberaliter, tamque benignè reciperetis, nunquam apud ciues Mediolanenses de fama atque doctrina meâ detrabere cessarunt: donec tandem, cum aliud ni-

bil cri-

suprà Orat.
8.

bil criminis, quod aut verum esse aut verisimile videretur, excogitare potuissent, hanc immutati nominis actionem in me suscitarunt. Hic est exacta vita mea cursus, P. C. hac studiorum meorum ratio; hoc duorum & triginta annorum, quibus haec tenus vixi, spacium: in quo nulla fraus, nullum notabile vitium, nulla insignis malicia reperitur. Illud vnum ab aduersarijs, in omnem vitam meam studiosè cupideque perquirentibus, grauius est reprehensum, quòd in nomine meo Mariam in Marcum permutarim. Quod quidem per se, nullo adiuncto scelere, nullo dolo, nulla fraude, quam leue sit atque ridiculum crimen, puto vestrum penitus ignorare neminem. Intellico, P. C. totam aduersariorum accusationem tres in partes distributam fuisse: & in huius facti mei reprehensione, vnam earum, quòd contra leges atque instituta maiorum; alteram, quòd contra omnium consuetudinem; tertiam, quòd contra desus atq; honestatem sit, esse versatam. Quibus singulis ordine mihi respondendum esse arbiuror: vt si fortè aliquid oratione sua se perfecisse existimant, hac illis opinio detrahebatur: & iam tandem intelligans, aliud esse verè atque iuste accusare; quod in hominem innocentem minimè facere potuerunt: aliud improbè atque maledicè contumaciari; quod vnum in tota sua accusatione consecuti sunt. Ac mihi quidem in hac prima parte non admodum laborandum esse video. Quoniam, etsi contra leges hoc à me factum aduersarij dixerint; nullam tamen penitus neque diuinam neq; humanam legem proferre potuerunt,

qua cautum sit, ne nomen immutare liceat: sed tantum a quibusdam Iurisconsultis se audivisse dixerunt; a legibus, ne quis sibi nomen mutet, prohiberi. Quae quidem in re cum summam, atque, ut ipsi Iurisprudentes vocant, crassam ignorantiam, tum etiam maximam teuitatem ostendunt: qui cum apud tales viros, quates vos estis, P. C. iudicium exerceatur, sperent ex eo, quod ipsi aliquando vel audierunt, vel, quod est verisimilius, se audivisse commenti sunt; non autem ex eo, quod vera lege sancitum inuenitur; vos legum peritissimos & religiosissimos observatores iudicaturos. Quamobrem ita cum eis agam, si quo modo convenire possim, ut hac de causa statim decidatur. Si lex una vel civilis, vel divina, vel pontificia reperitur, quae sine fraude mutare nomen prohibeat, nihil mihi profint exempla doctorum hominum, quae plurima sunt; nihil antiqua consuetudo, quae vim legis obtinet; nihil denique vita, ad hunc usque diem honestè acta: me confestim damnate: me quovis supplicio dignum existimate. Sed si verba tantum inania fundunt accusatores; si tantum ea dicunt, quae non modo non auctoritatibus aut rationibus confirmant; sed ne confirmare quidem laborant: poteritisne vos ista sapientia, ista religione, ista iustitia, P. C. animum inducere, ut ea credatis, quae hostili animo, sine ullis testibus, sine legum auctoritate, sine vlla firma probatione, contra me isti falsa crimina, quasi venenata tela, coniiciunt? Novi vestram intelligentiam, vestram fidem, vestram aequitatem. Nullo modo feretis, ut is vestro iudicio damnatus abeat, quem

quem non certo aliquo crimine, sed tantum calumnia quadam, & falsa Iuris interpretatione circumuenire aduersarij cupiunt. Nam quae tandem sunt istae leges, contra quas à me factum esse dicitis accusatores? ubi scriptae sunt? ubi reperiuntur? ciuilesne sunt? an pontificiae? an diuinae? generales, an municipales? Equidem cum & ipse diu multumq; totum Iuris ciuilibus & pontificij Corpus percurrissem, & utriusq; iuris peritissimos homines consulissem; nullam unquam legem, nullum senatusconsultum, nullum plebiscitum, nullam principum constitutionem, nullum magistratum edictum, nullum prudentum responsum aut reperi, aut esse audiui, quo speciatim cautum sit, ne quis sibi nomen immutet. Quod si vos esse dicitis, cur non quamprimum profertis? cur non in medium adducitis? Legimus quidem Athenis lege cautum fuisse, ne quis sibi maternam nomen imponeret, neue foeminae familiarum cognomina vel celebritatem susciperent: sed quid hoc ad causam nostram? Nam etiamsi grauissimis poenis & sanctionibus apud alias nationes mutare nomen lege prohibitum esset: non tamen apud nos ideo damnari quisquam deberet, nisi nostra etiam vel ciuiles, vel pontificiae leges prohiberent. Nunc verò cum nullam neq; nostram, neq; externam legem inuenire possitis, qua mutatio nominis impediatur; quid est, quòd hoc nomine me tam impudenter vrgatis, vt contra leges à me factum fuisse clamitetis? Sed quid in leuiculis istis calumnijs vestris commoror? Quid si leges nostra nominis mutationem non modò non prohibent, verum etiam aperte concedunt?

dunt? Quid si, quod vos contra leges esse dicitis, ego luce clarius à legibus ipsis permitti docuero: quid erit causæ, quò minus improbissimi calumniatores esse videamini? Quid ergo? Vos nullam legem, quæ prohibeat, afferre potuistis: ego verò contra, quæ permittat & concedat, & licere palàm testetur, afferre possum. Negatis? At iam efficiam, ut vel inuiti fateamini. Recita Diocletiani atq; Maximiani legem, quam Iustinianus in suo Codice comprobauit, & perpetuò deinceps ratam esse voluit. Recita. Lex Diocletiani & Maximiani: Sicut initio nominis, prænominis, cognominis recognoscendi singulos, impositio libera est priuatis: ita eorum immutatio innocentibus periculosa non est. Mutare itaq; nomen, vel prænomen, vel cognomen sine aliqua fraude licito iure, si liber es, secundum ea, quæ sæpe statuta sunt, minimè prohiberis, nulli ex hoc præiudicio futuro. Auditisne, P. C. quam clarè, quam apertè, quam dilucidè nomen, vel prænomen, vel cognomen mutare lex concedat; modò liber sit is, qui nomen mutat, & id sine aliqua fraude faciat? Quin eadem lex ostendit, hoc non semel esse tractatum, sed sæpe statutum fuisse: cum ait: Secundum ea quæ sæpe statuta sunt. Quàm autem apposita, quàm venusta, quàm pulchra, quàm vera similitudine legislator utitur, ne fortasse aliquis de hac re dubitare posset, & leuitatis aut inconstantia famam timeret, si nomen sibi mutare voluisset! Hoc, inquit, est in arbitrio atq; in potestate nostra, ut quando-cunq; nobis placuerit, nomen immutemus: quemadmodum enim initio nominis impositio cuiuslibet libera est;

Lib. 9. tit.
25. de mu-
tat. nom. 1.
unic.

ra est; & quodcumque voluerit sine pater sine alius
 quivis, puero nomen imponere potest: ita quilibet
 cum adoleverit, si forte sibi nomen, vel à parenti-
 bus vel ab alijs impositum, minimè placuerit, sine ul-
 lo periculo, modò sit innocens, potest illud immu-
 tare. Quid hac sententia clarius? quid apertius?
 quis huius legis verba potest aliter interpretari?
 quis in alium sensum detorquere, quis exceptione
 aliqua contrahere? cum ipsi legislatores unã tantum
 eam exceptionem addant, Extra quam si quis frau-
 dis gratia faciat. Quo in loco Iurisperitus hoc frau-
 dandi gratia fieri sentiunt, cum sigillatim, & in una
 tantum aut altera re, nomen mutatur; non autem
 cum generatim atque in rebus omnibus. Cum igitur
 hanc unam fraudis causam legislatores excipiant;
 nemini dubium esse potest, quin alias omnes ad-
 mittant. Vnde Baldus, legum interpres acutissimus,
 totius legis huius summam ita paucis explicat: Mu-
 tatio nominis non fraudulenta, libero homini est
 permessa. Quod etiam Alciatus noster quarto
 Dispositionum suarum libro comprobat. Quae cum
 in memoriam revoco, nullam causae meae patronum
 desidero. Nam etiamsi nihil de hac re lege cautum
 fuisset: tamen id mihi licere contenderem. Quae e-
 nim legibus minimè prohibentur, omnibus eis con-
 cedi videntur. Nunc vero cum lex ipsa palam te-
 stetur, & aperte clamet, Licere cuilibet homini li-
 bero mutare nomen: quid est, cur ego dubitare de-
 beam, quin omnium sententijs victor in hoc iudicio
 discessurus sim? Nam quòd quidam huius legis in-
 terpretes ita sentiunt, viri boni esse officium, ad effu-

giendam fraudis suspicionem, vniuersa multitudini
 nunciare, se pristinum nomen inmutare velle; vel
 edicto proposito se in posterum alio nomine vsu-
 rum, patefacere: id tametsi non legis praeceptum sit,
 sed tantum ipsorum interpretum consilium; tamen à
 me diligenter obseruatum est; qui non prius me
 Marcum Antonium Maioragium appellauit, quam
 essent scripta mea typis aenea excusa & passim per-
 vulgata; quibus facile possent omnes intelligere,
 me deinceps eo nomine semper uti velle. Quamob-
 rem aut lex damnanda est, quae nomen mutare per-
 mittit; aut ego lege sum absoluendus. Sed quis
 tam audax, tam temerarius, tam furiosus esse po-
 test, qui legem eam improbandam esse censeat,
 quae iam annos mille ducentos atque amplius, ex quo
 fuit à Diocletiano & Maximiano lata, deinde à In-
 stitiano comprobata, semper valuit; quam nemo
 vnquam reprehendere ausus est; cuius auctoritate
 freti multi doctissimi homines, nomina commutauerunt;
 cui nihil vnquam, ex quo fuit edita, neque abroga-
 tum neque derogatum fuit; quae tam clara, tam perspi-
 cua est, ut cum aliae pleraque leges varios sensus
 admittere posse videantur, haec nullum alium sen-
 sum, nullam interpretationem prorsus admittat?
 Quod si lex valet, si firma est, si rata: quis non
 intelligit, à me legitime nomen inmutari potuisse?
 Quod enim ex lege fit, id etiam iuste fieri existi-
 mant: alioquin à iustitia leges discrepant; quod
 ne dictum quidem fas est. Ergo sequitur, ut hoc à me
 iuste factum sit. Ridet acensator meus Fabius Lu-
 pus maximus (ut ipse sibi videtur) veterator, ora-
 tionem

tionem se sperat invenisse, qua me differat. Nam reliqui minus aliquando mihi sunt infensi; hic unus urget, instat, quiescere non patitur, sanguinem meum sicit, me vinum exorbere concupiscit, inimiti quodam atq; efferato animo, tanquam ictus aper in me ruit. Audiuit, ut opinor, nominis mutationem Iure civili cuius homini libera permissam esse; quare multis exemplis & argumentis conatus est ostendere, Non omnia, qua Iure civili permittuntur, homini Christiano esse concessa; quoniam multis in rebus Pontificiae leges à Civilibus plurimum discrepent. Qua in re supra modum eius exultavit oratio, atq; ita sese iactavit & extulit, ut vocem illam suam odiosam atq; vulentem ea ratione se vendibiliorum posse facere speraret; perinde quasi nova quaedam & ante hunc diem inaudita diceret, qua neq; vos, P. C. neq; quisquam alius literarum studiosus potuerit unquam advertere. Quid ais, bone accusator? qua in re legem à me citatam damnas? quid habes contra illam dicere? quid est, quod eam improbandam censeas? Multa sunt, inquis, Iure civili permissa; qua tamen à divinis legibus & pontificiis penitus abhorrent. Audio. Sed qua tandem ista sunt? Potésne inter ea nominis mutationem commemorare? Nihil minus. Quid erga? Permittunt, inquis, leges civiles esse in civitatibus lupanaria: permittunt fœnoræ centesimarum, besum, & semissimum; permittunt, adulterum cum filia nupta deprehensum interfici: nemo tamen vir bonus scortari, fœnerari, occidere, iustum esse dicet. Quid præterea? Permittunt leges, oppressos ere alieno pauperes in car-

cere emori : permittunt, ut, qui uxorem non habet,
 si concubinam habere liceat, & alia nonnulla; que
 nemo vir probus laudare possit. Sunt ista vera.
 Quis negat? Sed quid ad causam & questionem no-
 stram? Habet ne similitudinem aliquam mutatio no-
 minis cum meretricia consuetudine, cum scenore,
 cum cade, cum pellicatu? Quis tam rerum ignarus,
 tam amens, tam stupidus est, quin intelligat, hæc to-
 to, quod aiunt, diametro discrepare? Iam videbret
 te auctore & iudice, si puella sibi nomen immutarit,
 in tam graue crimen incidet, quam si concubina ali-
 cuius fuerit, aut meretriciam vitam instituat: si
 quis religionis gratia nouam sibi nomen assumerit,
 æque peccabit, ac si scenerator aut homicida factus
 fuerit. Quis hæc tam absurda, tam à communi sensu
 aliena, tam à ratione abhorrentia sine stomacho po-
 test audire? Quis non videt, argumentorum inopia
 te illa conquirere, que non modò tuam accusationem
 non adiuuent, sed etiam plurimum infirmant? que
 nihil aliud quam hostilem atq; iniquum animum tu-
 um ostendant? Sperasne talibus viris iudicantibus,
 istam similitudinem tuam te probaturum? pote-
 runt ne isti iudicare, tam grauius ab eo peccari,
 qui sibi nomen mutet; quam ab eo, qui scortetur,
 sceneretur, occidat, concubinam habeat? Vide, ne
 sint ista tua decreta Stoicorum, qui non minùs eum
 peccare sensebant, qui gallum gallinaceum, quam
 qui hominem occidisset; qui caulem alterius horti
 fregisset, quam qui Peorym immortalium fana spo-
 liasset. Salue noue Stoice, Zenone temperantior,
 Catone seuerior. Sed tamen quæso te, nisi modestum
 est,

est, priusquam ista tua tam firma ratione condemnor, ut mihi pauca quedam respondeas. Cupio enim ex te intelligere, utrum diuinis atque pontificijs legibus scortationes, fœnora, cædes, pellicatus prohibeantur, nec ne? Quid hoc, inquires, ad rem? Nihil fortasse: ueruntamen credo te responsurum esse; quod nullo modo negare potes, talia omnia iure pontificio nominatim esse prohibita. Sed quid de nominis mutatione, eodem ne modo cautum est? Præsumme Deus, quantam hominibus cecitatem improbitas atque nocendi studium indacit! Nescit omnino quid respondeat: quid fingat extemplo, non habet. Videt enim apertissimè, quæ modò commemorata fuerunt: à diuinis legibus & pontificijs esse reprobata; nominatimque de singulis cautum esse, ne cuiquam scortari liceat, ne liceat fœnerari; atque ita de cæteris: cum tamen interim nusquam aut in Sacris literis, aut in pontificio iure, aut in ijs, quæ sanctissimi homines ediderunt, Operibus nomen mutare prohibitum sit. Hac. n. diligentia sapientissimi viri maiores nostri, qui ius pontificium condiderunt, quod vulgò Canonicum vocant, vsi sunt: ut non tollere ius civile, sed emendare quodammodo viderentur. Itaque factum est, ut quæcunque viderent à fide persuasioneque Christiana nihil abhorrere, ea firma atque rata omnia esse voluerint: quæ verò vel in minima quidem re à diuina lege dissentire intelligerent, ea vel prohibenda penitus, vel corrigenda salutem esse censuerint. Scortationes igitur & fœnora, & pellicatam, & eius generis cætera, quæ semper annexam turpitudinem habent, quamuis civili iure con-

re con-

re concederentur, procul tamen à Christianis moribus abesse oportere statuerunt: nominis autem mutationem, qua nihil honestati bonisq; moribus obesse possit, non modò non prohibuerunt, sed etiam cuius liberam permiserunt. Quare tantum abest, ut Christiani mutationem nominis damnandam esse censeant, ut etiam nescio quid religionis habere iudicent: nam cum vita rationibus etiam nomen mutare frequentissimè solent; & nullam Vestalem virginem, nullum Monachum, nullum summum Pontificem fieri patiuntur, nisi mutato nomine; quemadmodum alio loco docebimus. Cum igitur apertissimè constet, nominis mutationem & à Civili iure, & à diuinis atq; pontificijs legibus cuiuslibet esse concessam; quid est, quòd amplius aduersarij mei tam indoctè, tamq; imperitè clamitent, hoc à me contra leges esse factum? Dixi de legibus, qua mihi satis huic causa facere videbantur. Sequitur, ut quod secundo loco mihi obiecerunt accusatores, hoc à me factum esse contra omnium consuetudinem, aperte refellamus. Non enim hac in re satis mirari possum istorum, ignorantiam dicam, an imprudentiam singularem. Qui tanquam nouum & inusitatum, & ante hunc diem inauditum id in me reprehendant, quod & antiquis illis temporibus, & patrum nostrorù memoria frequentissimè fieri solebat, & hoc etiam nostro tempore sæpissimè sit ab eruditis viris. Nam per Deum immortalem, quanam est ista consuetudo vestra, quam mihi opponitis accusatores? doctorum'ne, an imperitorum hominum? Si imperitorum; vno vobis in hac parte verbo satisfaciam;

faciam ; Literato viro, quid imperita multitudo sequi soleat, non admodum esse curandum. Quid enim absurdius aut ineptius dici potest, quam, cum de aliqua re disceptatur, querere, quid baiuli atq; operarij, non quid homines doctissimi de illa senserint ? Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non diligentia : sed omnia presenti, suoq; sensu iudicat, parum admodum sentiens præteritum aut futurum : putatq; nihil omnino rectè fieri, nisi quod vulgarem omnium consuetudinem sequitur. A parentum enim suorum vestigijs, etiamsi plerunq; pessima sint, vel vnguem, quod aiunt, latum discedere scelus existimat. Itaq; summa quadam atq; immensa religione, vel anili potius superstitione iampridem inueteratos apud semores, quamuis inepti sint atq; ridiculi, sibi seruandos esse censet. Quod si quis non modò aliter faciat, sed etiam contra sentiat, eum statim improbum, nefarium, factiosum appellat. Neq; sanè ex eo, quod plures faciunt, consuetudo vim debet accipere. Nam si hoc fiat, omnia rectè atq; honestè viuendi præcepta subuertentur. Quotus enim quisq; est, qui studijs honestis, & pertinentibus ad bonè beateq; viuendum delectetur ? Quanto plures & hoc tempore sunt, & semper antea fuerunt, quibus turpia, quam quibus honesta placeant ? Quàm multa sunt in populari vita vulgiq; consuetudine ridicula, inepta, superstitiosa, vana, sordida ! quæ si quis rejiciat & contemnat, eumne aliquid contra hominum consuetudinem moliri aut facere dicetis ? Non equidem adhuc vos eò dementia peruenisse existimo. Non igitur imperitorum populariumq; consuetudo probanda est.

da est Quod si de sapientum doctorumq; hominum consuetudine verba facitis, rectè quidem Consuetudinis verbum vos interpretari indicabo; sed quæ vis sit eius vocabuli, non percipere conuincam. Equidem ita video maioribus nostris, eruditissimis atq; sapientissimis viris, placuisse, vt eam consuetudinem, quam sequi atq; obseruare debemus, non quemlibet inueteratum morem aut usum esse censerent: sed eum, qui neq; ab honestate, neq; a legibus abhorret; quem omnium voluntas sine scripto longo tempore comprobasset; qui deniq; natura ipsi humane congruere videretur. Quamobrem Fabius Quintilianus, vir vt doctissimus, ita etiam probatissimus, Ego, inquit, consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum; sicuti viuendi consensum bonorum. Quibus ex verbis intelligi potest, duplicem ab eruditis viris laudabilem poni consuetudinem; alteram sermonis, alteram vitæ. Quænammodum etiam omnis nostra laus atq; gloria, cum ab eleganti doctoq; sermone, tum a rebus præclare gestis prouenire solet. Sed vitæ consuetudinem a bonis atq; honestis hominibus esse petendam. Talis enim quisq; fieri & haberi solet, quales ij sunt, quorum consuetudine delectatur. Sermonis autem, a doctis atq; elegantibus viris. Nam hi soli aptè, distinctè atq; ornate dicendi rationem tradere nobis possunt. Quid ergo? Contra quam ex his duabus me consuetudinem fecisse arguitis, Accusatores? vitæ ne, an sermonis? De vitæ meæ consuetudine nihil dico amplius: quoniam satis ostendi, nihil contradicentibus vobis, me bonorum hominum semper studiosum atque

Instit. Orat.
lib. 1. c. 12.

me imitatore[m] fuisse : neque unquam tale aliquod
 fugitū admisisse , de quo merito condemnari possem.
 Restat ut de sermonis consuetudine videamus. } Prō
 Dī immortalēs ! quantum in hac parte voluptatis,
 quantum oblectationis ex aduersariorum meorum
 oratione percepissem , P. C. si quieto animo fuisset,
 cum eos tam inepte , tam confuse , tam impolitē lo-
 qui audirem ! Vix mehercule risum continere pote-
 ram , cum in mentem mihi veniret eorum arro-
 gantia. Qui cum se solos non tantum in hac ciuitate,
 sed in toto penē terrarum orbe scire putent ; cum se
 bonarum literarum Professores & inscribant , &
 appellari velint ; cum dicendi praecepta quotidie
 discipulis suis inculcent , & optimi Rhetores haberi
 studeant : in iudicio publico & questione legitima,
 hoc concursu hominum literatissimorum , hac tan-
 ta frequentia , cum res agatur apud vos , P. C. qui
 propter singularem prudentiam & egregiam erudi-
 tionem in hoc consilium publicum delecti estis , in
 summa omnium expectatione tantas verborum for-
 des effuderint ; tam incultē atque rusticē dixerint,
 tantam denique , ut vno verbo dicam , barbaricam
 ostentarint. At in qua causa ? Quam annum inte-
 grum atque amplius commentati sunt. Nam anno su-
 periore cum Ferraria Mediolanum redisset , & à
 vobis in pristinum locum restitutus fuisset ; eos in-
 tellexi , iam accusationem hanc in me preparare. Sed
 audebunt ne isti mihi sermonis consuetudinem obice-
 re ? Audistis , quo eloquentiae genere Macrinus iste
 Niger delectetur. Equidem existimo , tanta ex hac
 frequentia neminem inueniri , qui intelligere poterit,
 rit,

rit, quid diceret; adeò perturbata, adeò rudis, ad-
 eò indigesta, atq; à consuetudine Latini sermonis
 abhorrens fuit eius oratio: tamen vos qui acutiores
 estis, P. C. & nos, qui causam dicimus, de nomi-
 nis mutatione voluisse eum nescio quid dicere suspi-
 camur; tamen si nihil ferè intelleximus. Te verò,
 Fabi Lupe, appello, qui mihi præter ceteros accusa-
 tores visus es in hac parte cerniculum iactare, tuq;
 lagubri vocis vultu tantum audientium aures ob-
 tundisse, ut cum nullum garrandi finem faceres, &
 eadem sepius inculcares, credo ut emendares colle-
 ga tui vitium, quem nemo prorsus intellexerat: te
 tandem senatus Princeps tacere insserit, atq; nobis
 etiam disendi locum relinquere. Utram tandem
 existimas propius ad illam veterum Latinorum di-
 scendi consuetudinem accedere; meam'ne dictionem;
 an locutionem tuam? Quam enim mihi nihil arro-
 go: quippe qui longissimo sanè me videam internal-
 lo veterum illorum vestigia subsequi: non tamen esse
 te tam impudentem existimo, qui presentibus his
 talibus viris, sordidam istam locutionem tuam an-
 deas huic, qualiscunq; est, orationi meae præpone-
 re. Cum præsertim ego tot vigilijs et laboribus hanc
 modicam mihi dicendi facultatem compararim: tibi
 verò semper, quod satis constat, magis Bacchus,
 quam Minerva; magis Venus, quam Musa; magis
 Sileus & Genius, quam Mercurius & Apollo
 placuerit. Hinc igitur accidit, ut ab eruditorum con-
 suetudine sermo tuus penitus abhorreat: meus autè,
 nisi me fortasse ipsum, resq; meas plus, quam satis
 est, amo, se talem audientibus offerat, ut omnes
 facile

facile iudicare possint, in bonis auctoribus me diu diligenterq; esse versatum. Nam vsq; eò polita orationis ab adolescentia studiosus fui, ut nuper etiam nomen meum, quia nescio quid barbarum prae se ferre videbatur, immutarim. Hic te volumus; inquit accusatores: hoc defende non esse factum contra omnium consuetudinem. Imò verò nihil mihi facilius est, quam apertis rationibus & exemplis ostendere, non tantum hoc non esse contra consuetudinem; sed etiam ex communi consuetudine factum. Modò mihi id concedatis, quod non nisi impudentissimè negare potestis, Omne nominum & totius sermonis arbitrium apud eruditos homines & esse debere, & semper fuisse: ut quicquid viri scientia clari communiter sentiant, id ab alijs ratum haberi debeat. Neq; enim nomina naturalia sunt, ut non immutari data occasione facile possint; sed tantum quaedam rerum nota sunt, ut non difficulter excellenti doctrina viri iam videre possint, quod cuiq; rei nomen magis conveniat. Pythagoras sanè maximam eius fuisse doctrinam atq; sapientiam dicebat, qui nomina primò rebus imposuit. Nam quamvis plurima reperiantur nomina, quae rerum vim & naturam exprimant, ut apud Platonem in Cratylò Socrates copiosè disputat: omnia tamen ab eruditorum boninum institutione profecta sunt. Quod cum ita sit, nemini dubium esse potest, quin eruditorum consensus in nominibus imponendis communis consuetudo vocanda sit. Quaramus igitur primò recentium atq; doctissimorum hominum exempla; deinde etiam veterum, qui vel sibi ipsi nomen immutarunt,

P

vel ab

Arist. de Interpret. ca. 1. & 2. & li. 1. Sophist. Blench. cap. 1.

vel ab alijs nouum nomen oblatum libenter arripue-
 runt : vt tandem aliquando desinant aduersarij ea de
 re me accusare, quæ nunquam ab aliquo sapiente fuit
 improbata. Quis hoc nostro tempore bonarum li-
 terarum Professor Baptista Egnatio clarior est ?
 Qui iam pridem Venetijs vtramq; Linguam ita pro-
 fitetur, vt ei plurimum elegantiores literæ debe-
 ant; qui non aliter, atque olim Cato ille Censorius,
 cum annum iam octogesimum excefferit; tamen in
 solitis suis laboribus, atque in publico docendi mu-
 nere perseuerat. Hunc igitur in iuuentute sibi no-
 men immutasse constat, neq; tamen ea de causa quis-
 quam eum vnquam accusandum aut reprehenden-
 dum esse censuit. Et quæ mutatio fuit illa? Diij boni,
 quam longè pstita! quam à priore nomine diuersa!
 Cum enim antea Ioannes de Cipellis vocaretur, po-
 stea Baptista Egnatius vocari voluit. Quantopere
 fremerent aduersarij mei, quam sese iactarent,
 quam me statim exterminare se posse considerent; si
 saltem in nomine meo mutationem inuenissent; qui
 propter vnã immutatam in eo syllabam, tantas
 turbas commouent, & in me tam tragicè vocife-
 rantur! Quid de Fabio Vigili, viro non tantum do-
 ctissimo, sed etiam sanctissimo dicam? Qui propter
 egregias virtutes suas dignus est habitus, cui
 Spoletinus Episcopatus à Paulo Tertio Pontifice
 Maximo demandaretur. Is enim cum antea Fabia-
 nus Uetula diceretur, postea se Fabium Vigilem
 vocari iussit; quo nomine nunc etiam ab omnibus
 appellatur. Ecquid igitur ea de causa dignitatis
 amisit? esquid ideo minus Pontifici gratus, factus
 est?

Inò verò tantò pòstea gratioꝛ euasit, quantò sibi gratioꝛ nomen adoptauit. Iam verò Pierius Valerianus, vir in primis eruditus, & in summo precio atque honore propter sacerdotij dignitatem doctri- namque non vulgarem habitus, Petrus Valerij prius dicebatur. Quid, Phædrus ille Volaterranus, tam clarus Orator, cuius omnes actionem præcipuè mirabantur; quem Sadoletus in suo de Philosophia libro contra Philosophiam ipsam disputantè inducti; an non antea Thomas Ingeramius dicebatur? Ec quis vnquam tantam in eo nominis mutationè vel leui reprehensione dignam censuit? Quid Politianus, vir ita facundus et oratione politus, vt non sine causa nomè illud asciumisse sibi videatur, an non Angelus antea de monte Pulciano fuit? Quid, Domitius Calderinus nonne sibi nomen hoc finxit, cùm antea Dominicus de Caldarijs esset? Quid, Ianus Parrhasius, nonne prius Ioannes Paulus de Parisijs dicebatur? Doceant igitur aduersarij, si possunt, aut hæc quæ proferimus, exempla vera non esse; aut eorum aliquem, qui sine fraude nomen sibi mutarint, qui sanè quàm plurimi fuerunt & recentiores & vetustiores, ea de causa vocatum in iudicium fuisse. Quod si probare potuerint, quò minùs secundum eos litem detis, & contra me sententiam feratis, P. C. non recuso. Sed quid cesso doctissimi atque eloquentissimi viri exemplum in medium asserre, quem ego libenter auctorem secutus sum; qui (vt arbitror) eadem de causa, qua ego, cùm idem nomen haberet, repudiato vetere nouum assumpsit? M. Antonius Flaminius, qui sua elegantia dicendiq; venustate doctorum omnium

in se ora conuertit ; cum puer esset , & Bononia sub patre suo ludi magistro literis operam daret , quemadmodum à multis fide dignissimis accepimus , & praesertim ab hoc nostro ciue Francisco Minutio Caluo , qui maximam cum Flaminio familiaritatem habet iam inde à pueritia ceptam ; Antonius Maria dicebatur. Hic postea cum in literis plurimum profecisset , & Bononia Romam transmigrasset , se Marcum Antonium appellauit. Quae res illi nunquam dedecori , sed magno semper honori fuit. Nam eius pater Ioannes Antonius , eum esset Imole natus obscuro loco , se in Flaminiorum gentem inseruit , & Antonius Flaminius dici voluit : vt nò tantum propter literas , sed etiam propter nominis dignitatem clarior fieret : quod alijs etiam plurimis ante se concessum fuisse intelligebat. Et merito. Nam si Romani , prudentissimi viri , Candidatis suis , (vt in Historijs habemus) quo tempore prebensare volebant , magistratusq; petere , sibi nomina patriciorum , & nobilissimarum familiarum adoptare concedebant , quò gratiores essent ad populum , & facilius , quem peterent , magistratum assequerentur ; quæ in re de Reip. administratione atque salute agebatur : quanto magis nobis Musarum Candidatis concedendum est , nomen illud , quod elegantius visum fuerit , assumere ; cum praesertim hac in re nemo damnum à nobis possit aut detrimentum accipere ? Quare lepide Pomponius Latus , vir summa eruditione atq; dicendi elegantia clarus , cum à Paulo Secundo Pontifice Maximo , cuius consuetudine familiariter utebatur , molli quodammodo brachio

abis reprehenderetur, quòd mutato nomine, cum
 antea Bernardinus diceretur, se Pomponium Latum
 vocari iuberet: quid hoc, inquit, ad te Pontifex
 Maxime? an si me Feniculum appellari voluissem,
 id reprehenderes? Risit ad hanc responsionem Pon-
 tifex; neque illum impediendum esse censuit, quò mi-
 nus suo sibi arbitrio nomen adoptaret. Cum igitur
 propè innumerabilia sint eruditissimorum hominum
 exempla, qui suo arbitratu nova sibi nomina fixe-
 rint, quos nemo tamen unquam non solum in iudici-
 um vocavit, sed ne grauius quidem reprehendit: ne-
 queo satis aduersariorum meorum inscitiam admirari,
 qui hac tam clara, tam aperta, tam usitata pro ne-
 faria scelere mihi obijciant: cum præsertim hoc non
 tantum à literatis hominibus, sed etiam à plerisque
 alijs quotidie fiat. Quis enim nescit, eos, quos appel-
 lantur Monachos, cum in religiosorum conuentus
 & cœnobia transfugant, vetera nomina deponere,
 & alia nova sumere? Quòd si mutatio nominis esset
 improbanda, quis eo tempore, quo maxime religio-
 nisi addicit, aut sibi nouum nomen eligeret, aut à
 religionis Antistitibus pristinum nomen suum im-
 mutari pateretur? Hoc idem puella faciunt, que
 more Vestalium virginum perpetuam Deo castita-
 tem mouentes, monasteria, que vocant, ingrediun-
 tur. Nam aut ipsa sibi permissu præsidum suarum no-
 uum nomen eligunt, vetas repudiant, aut à præsi-
 dibus oblatum recipiunt. Quid, Pontifices Maximi
 sunt ne eo nomine contenti, quo die suo lustrico fue-
 rant insigniti? Minime verò. Nam cum Pontifica-
 tum incunt, aliud confestim sibi nomen assumunt. Et

quisquam adhuc dubitabit, quin accusatores isti me apertè calumnientur; & falsò didicissent, contra omnium consuetudinem me mihi nomen immutasse! Cum & pleriq; literati viri, & quicumq; religionis gratia nouas viuendi rationes suscipiunt, nouosq; sibi amictus inducunt, & ipsi deniq; Pontifices, à quibus tota religio nostra fulciri creditur, sibi nomen immutare soleant. Profectò non hac tam perspicua, tamq; peruulgata negarent, nisi eos vel malicia, vel inuidia cæcos omnino redderet. Nam in eo quoq; me nõ sanè leuiter accusant, quòd gentis ac familie meæ nomen dimiserim, & Maioragij cognomè assumerim. Tamq; insipientes atq; ignari rerum esse videntur, vt, quod ego modestiæ gratia feci, putent arroganter à me factum. Existimant enim, Maioragium à me fictum esse cognomen à maiore, q; eis maior esse velim: quorum opinio quàm ridicula sit atq; inepta, vel puero perspicuū. Sed vt facilius cõsiliij mei rationè intelligatis, P. C. breuiter, vnde familia nostra duxerit originem, explicabo. Quo tempore Longobardorum rex Desiderius apud maiores nostros in hac Cisalpina Gallia rerum potiebatur, tres fuerunt fratres, ipsius regis propinqui atq; necessarij, quippe qui ex eius sorore nati fuerant: quorū primus Amphortius, alter Fusius, tertius Catus vocabatur. Hos, ipse rex, non tantum quia propinqui erant, sed etiam quia singulares eorum virtutes & in bello & in pace fuerat expertus, maximis honoribus profectus est. Et præter alias dignitates atq; egregia munera, quibus eos affecit, totum etiam tractum illum, qui inter Nouocomum & Leucum extenditur,

tur,

tur, & sursum versus vsque ad Larij diuortia, largitus eis est: quo tractu continetur ea, quæ plebs Incini dicitur, & tota Brigantij montis regio, vino clarissima, totaque vallis Asmia, atque etiam alie nonnullæ regiones. In quibus locis confidentes tres illi fratres, honoris gratia sunt ab ipso rege Comites appellati. Quod nomen non ita pridem eo tempore cœperat esse dignitatis; cum apud veteres Latinos in ea significatione nusquam reperitur. Hinc igitur factum est, ut horum trium fratrum posterij sint Comites nominati. Unde postea familia Comitum longo tempore Mediolani floruit, atque etiã hodie multis nobilissimis et eruditissimis viris floret. Sed ut ad tres illos fratres reuertar: Amphortius, qui ex illis natus maximus erat, Maioragium vicum extruxit, atque in eo turrim, cuius adhuc in domo mea paterna, post septingentos atque amplius annos, quedam extant vestigia atque fundamenta; hic nostri generis auctor fuit; atq; ab hoc Amphortij Comites maiores mei dicti fuerunt. Fusius autem & Catus nonnullos alios vicos cum turribus adificarunt: unde etiam hoc tempore multi sunt in eis locis, licet obscuri atque ignobiles, qui Comites Fusij, & Comites Cati vocentur. Ab his maioribus orta Comitum familia, complures habuit claros atque illustres viros: qui, ut arbitror, nominis ambiguitatem vitantes, ne re vera Comites esse crederentur, et ea dignitate potiti, quam non haberent; non se Comites, sed vel de Comite, vel de Comitibus inscribebant. Verum cum hoc locutionis genus à consuetudine Latini sermonis abhorreret:

Suprà orat.
8. pag. r43.

primo vir eruditissimus auunculus meus, qui per
 multos annos Mediolani magna cum gloria publice
 docuit, cum elegantia sermonis admodum studiosus
 esset, non amplius se De Comitibus, ut ceteri fa-
 ciebant, sed Petrum Comitem cepit inscribere. Vi-
 di ego nonnullas eius lucubrationes, sanè perquam
 eruditas, cum hac inscriptione: Petri Comitis. Hunc
 imitati sunt eius fratres Iacobus & Aluisius, atque
 etiam pater meus Iulianus, qui horum sororè Mag-
 dalenam, matrem meam in matrimonio habebat.
 Nam hi omnes se perpetuò Comites inscripserunt.
 Quos deinde subsecuti Primus & Antonius Aloy-
 si filij, consobrini mei, pergunt etiam nunc eodem
 se modo inscribere. Verum ego, cum hoc nomen Co-
 mitis hoc tempore, ambiguum esse viderem; & ab
 omnibus, quibus familia nostra nota non est, pro
 dignitate capi intelligerem: statui mihi esse dimit-
 tendum: cum præsertim Maioragii cognomentum
 haberem adhuc à patre hæreditarium. Ne id fortas-
 se mihi aliquando accideret, quod Primo Comiti
 consobrino meo contigit. Qui cum in Germaniam ea
 de causa profectus fuisset, ut Erasmi consuetudine
 per aliquod tempus frueretur; priusquam ipsum E-
 rasimum conueniret, ad eum literas dedit, quibus
 aduentus sui causam declarabat, quarum in extre-
 ma parte nomen suum, ut fit, ita subscripserat:
 Tui studiosissimus Primus Comes Mediolanensis.
 Hanc cum Erasmus subscriptionem vidisset, credi-
 dit statim magnum aliquem adesse Principem, sui vi-
 sendi gratia. Quare licet admodum senex & infir-
 mus esset; tamen quo studio, quoq; apparatu potuit,
 obuiam

obuiam consobriuo meo longè processit: Sed postquam bomunculum unum, nullo comitatu, nullo seruorum grege stipatum; & bene quidam literatum, sed nullo elegantiori cultu vestitum reperit: errorem suum ridere iucundissime cepit: & tamen eum sibi multò gratiorem aduenisse, quàm si magnus Princeps fuisset, multis audientibus testatus est. Eadem ratione deceptus aliquando fuit in nomine meo vir insignis ac literatus Sebastianus Gryphius. Cum enim ad eum literas dedissem, & me Comitens inscripsissem; ille mihi tanquam alicui Principi respondit, & clarissimum Comitem non semel appellauit. Itaq; cum hoc aduertissem, & exemplo quàm plurimorum & doctissimorum hominum me familia nomen pratermittere posse intelligerem: statui nomen illud Comitens omnino mihi dimittendum esse. Sunt enim innumerabiles penè literati viri, qui reliquò familia nomine, vel à regione, vel à loco, vbi nati sunt, sibi cognomè affixerunt. Ut Erasmus penè diuino vir ingenio, qui de re literaria nostro tempore plurimum bene meritus est, à vico, vbi natus erat, se Roterodamum appellauit. Ut Antonius Nebrisenfis, qui primus apud Hispanos literas illustrauit: ita Petrus Marsus, Antonius Volscus, Raphaël Volaterranus, Antonius Minturnus, insinuatq; alij. Quod aduersarijs meis nouum videri mirum est; in hac præsertim ciuitate, in qua plurimæ familie nomen à vicis, vnde traxerunt originem, seruant. Unde enim Andreas Alciatus, Iuriconsultorū facile Princeps, nomen habet? an non ab Alciato vico, qui non amplius quinque millia passuum à Maioragio distat? At-

que hoc ego nomine nonnunquam gloriari soleo, quod mihi fortuna dederit, ut incunabula generis ex eodem penè loco cum Alciano traxerim. Quid Farnianorum nobilissima gens? quid Cusanorum? quid Lampugnanorum? quid Legnanorum? quid Cardanorum? quid Bruciorum? quid plurium aliarum, quae Mediolani clarissimae sunt? an non omnes à vicis, qui in agro Mediolanensi omnes extant etiam hoc tempore, nomen habent? Quis non igitur vehementer admiretur, tam insipientes atque amentes istos accusatores esse, ut se vobis hoc persuadere possent, contra omnium consuetudinem esse factum; qui tanta estis prudentia sapientiaque praediti, ut non tantum quid in communi consuetudine sit, verum etiam quid omnino fieri oporteat, aut liceat, omnium optime cognostatis. Hoc tunc igitur vobis praeter omnium consuetudinem videri potest, quod à tot eruditis viris, à tot religiosis, à tot summis Pontificibus, à tot clarissimis familijs frequentissime fieri consuevit? At dicet fortasse quispiam, hoc esse nouum, & à veteribus minime factitatum! Quod etsi concedam; non tamen ideo vincunt aduersarij, contra consuetudinem esse factum. Quoniam ex quo tempore nostra persuasio fidesque Christiana vigere coepit, etiam hac mutandi nominis consuetudo cum ea invaluit. Nam & ipse Christus, auctor & parens nostra salutis, nonnullis ex discipulis suis nomina mutauit: & postquam ipse in aeternam domum suam concessit, eius legati, quos Apostolos vocamus, eisdem fere omnibus, quos Christo & sacris eius instituit, nomina mutabant. Quare tam prisca, tam iniqua, tam

vetus

vetus hæc consuetudo videri potest, quam persuasio
 nostra, quam fides Christiana. Sed quid dissimulare o-
 pus est? Quasi verò mihi probare difficile sit, mu-
 tandorum nominum vetustissimam esse consuetudi-
 nem; quemadmodum & ex sacris Hebræorum li-
 bris, & ex historijs intelligi facile potest. nisi mihi sa-
 tis esset ad victoriam, ostendere, nequaquam à Chri-
 stianorum moribus hanc mutandi nominis rationem
 alienam esse. Sed tamen illud non prætermittam, mul-
 tis de causis apud veteres illos Romanos, diligentis-
 simos nominum observatores, pristinum immutari no-
 men consuevisse. Primò enim quoties peregrinus a-
 liquis ciuitate donabatur, & ciuis Romanus fiebat;
 is arbitrato suo nomen Romanum, quod sibi magis
 placuisset, eligebat. Sic Archias Poëta posteaquam
 ciuis Romanus factus est, A. Licinius dici cœpit. Sic
 Antipater Historicus ciuitate donatus, L. Cælij no-
 men assumpsit. Sic Demetrius Mega in Romanâ ciui-
 tatem ascitus, P. Cornelius factus est. Sic innumera-
 biles alij ius Romanâ ciuitatis adepti, quæ gratiora
 sibi fuissent, nomina capiebant. Deinde illam etiam
 apud Romanos fuisse consuetudinem obseruauimus;
 vt cum plebeius aliquis equestrem dignitatem adipi-
 sceretur, nouum sibi, repudiato vetere, nomē adopta-
 ret. Quin apertè Plutarchus ostendit, apud Romanos
 licuisse cuilibet volenti mutare nomen; cum de Cice-
 rone sic in eius vita scribat: Cum primas dignitates
 Reipub. cœpisset attingere, & ab amicis suis credere-
 tur id nomen aut omnino vitaturus, aut in aliud com-
 mutaturus, iuuenili quadam audacia dixisse tradi-
 tur; Se certaturum splendidius Scauris atque Catu-
 lis no-

lus nomen Ciceronis efficere. Nam qua ratione credidissent amici, sibi Ciceronem fuisse nomen mutaturum, nisi fuisset apud Romanos ea mutandi nominis consuetudo? Quid, illud an non apertissimum est, omnes qui se in adoptionem alicui dabant, noua semper adoptantium nomina sumere solitos; ut Scipio AEmilianus, Fabius Rutilianus, Cæsar Octavianus, plurimique alij fecerunt? Quid, in adeundis hereditatibus an non obseruatum fuisse legimus, ut sæpenumero eius, à quo fuissent heredes instituti, nomen acciperent? Sic M. Brutus Q. Cæpionis nomen assumpsit, unde postea Q. Cæpio Brutus fuit appellatus: sic Pomponius Atticus propter Q. Cæcilij hereditatem, Q. Cæcilius Pomponianus à Cicerone dictus fuit. Quin etiam sæpissimè fiebat, ut qui testamenti factionem haberent, cum aliquem sibi ciuem heredem eligerent, eum iuberent nomen immutare. Quod ad Atticum scribens, his verbis ostendit Cicero: Dolabellam video Liviæ testamento cum duobus cohæredibus esse in triente: sed iuberi mutare nomen. Ἐστὶ πολιτικὸν σκῆμμα, Rectè tunc sit nobili adolescenti mutare nomen, mulieris testamento. Quid præterea, nonne multi sibi ab alijs oblata nomina libenter arripuerunt; præsertim si noui homines fuissent, & aliquid honoris aut gloriæ nomen illud nouum allaturum videretur? Vnde enim Cato ille maior, vir insignis omni virtutum genere, nomen habuit? an non ex prudentia atque calliditate sua? Cum enim esset prorsus ignobilis, & in agro suo paterno Tusculano Priscus vocaretur, à M. Valerio Flacco Româ deductus, nõ ita multò post ob eximiã virtutem

In Epist. ad
 Attic. lib. 7.
 ep. 8.

virtutem Cato cognominatus est. Nam Romani (quod ait Plutarchus) eum, in quo multarum rerum usus atq; scientia sit, Catonem nominant. Quod quidem nomen adeò sibi libenter adoptavit, ut se non alio nomine postea passus sit vnquam appellari. Quid Valerius Publicola, nonne libenter honoris gratia sibi oblatum à populo Romano nomē arripuit? Quid Plato, cum prius Aristocles ex aui nomine vocaretur, an non cum propter egregiam humerorum latitudinem, & frontis amplitudinem ab ijs, qui cum eo versabantur, Plato cognominatus fuisset, tam cupidè nomen illud amplexus est, ut nunquam postea dimiserit? Quid Theophrastus Eresius, cui Tyrtamo nomen antea fuerat, nonne cum eum ob diuinam elocutionem præceptor eius Aristoteles Theophrastum appellaret, sibi postea tanquam proprium nomen illud ascivit, & in Operibus suis inscribere non dubitauit? Quid Homerus, cum antea Melesigenes diceretur, an non, postquam cæcus factus est, & ducis indigeret, Homerus dictus est? Iones enim & Cumei captos oculis, Homeros vocant, eò quòd ducibus egeant: hoc igitur nomen, reiecto priore, semper postea tenuit. Quinetiam nonnullis clarissimis mulieribus hanc nominis mutationem vehementer placuisse legimus. Mater enim Euandri illius Arcadis, qua Latinarum literarum auctor & inuentrix fuisse dicitur, cum antea Nicostrata vocaretur, postea propter diuinandi scientiam, & diuinorum carminum interpretationem, Carmenta fuit appellata. Tanaquil autem sapientissima scemina, Tarquinij Prisci coniux, postquam Romam venit, maritumque suum

Regem

In vita Catonis Maioris.

Regem vidit, nomen etiam Romanam habere voluit, itaq; Caia Cecilia dicta est. Quod autem praetermittendi gentis atq; familiae nominis antiquissima consuetudo sit, declarant omnes ferè Graecorum appellationes, in quibus, vel à regionibus, vel à civitatibus atq; oppidis sibi nomen assumunt. Cum tamen credibile sit, in suis regionibus ac civitatibus, suarum familiarum nomina singulos ab alijs habuisse distincta. Sic Aristoteles Stagiritis inscribitur, Plato Atheniensis, Euclides Megarensis, Theodorus Cyrenaicus, Pythagoras Samius, Gorgias Leontinus, Pindarus Thebanus, Pittacus Mitylæus, Thales Milesius, Chilo Lacedæmonius, Bias Priœnensis, Periander Corinthius, Cleobulus Lyndus, Solon Atheniensis; aliq; innumerabiles. Quin etiam apud Latinos eiusmodi sunt inscriptiones, ut T. Livius Patavinus, Apuleius Madaurensis, Lucanus Cordubensis, Silius Italicus Ausonius Burdegalensis. Multa præterea consultò, P. C. ne videar magis aliorum exemplis, quàm rationi considerè. Docet enim nos ipsa ratio nihil referre, non tantùm quo singuli homines, sed etiam quo quæq; res nomine vocetur: modò tale nomen imponatur, ut per illud res ea, quam significare volumus, intelligi possit. Sunt enim ab ipsis hominibus excogitata nomina, non alia sanè de causa, nisi ut per ea res inter se discernantur: nam qua ratione, nisi nomina rebus addantur, hæc ab illa distingui atque separari poterit? sed tamen quoties inter homines de rebus ipsis convenit, nihil oportet

In Cratylò. (ut apud Platonem ait Socrates) de nominibus esse sollicitos: quoniam nullum alium nobis usum nomina præ-

na præstant, nisi vt per ea res intelligamus: quæ cum à nobis perceptæ fuerint, possimus eas, quocunq; nobis placuerit, nomine vocare. Quid enim prohibet, quò minus inter se conuenire possint homines, vt quem nunc equum (exempli gratia) vocamus, postea bouem appellent; & contra, quem nunc bouem, equum postea nominent? Cum enim homines ipsi nominum formatores fuerint, & noua semper nouis rebus nomina imposuerint; etiam arbitrio suo possunt ea, quoties sibi placuerit, immutare. Quòd si post homines natos & primam nominum impositionem, veteres illi statuissent, nulla esse mutanda nomina; certè nunquam tanta linguarum varietas accidisset: sed iisdem nominibus Hebræi, Græci, Latini, ceteraque nationes omnes vterentur. Nunc cum vnaquæque natio suo arbitratu sibi nomina fingat, idque licere omnes arbitrentur; fit vt non tantum in diuersis prouincijs, sed etiam in eadem regione, atque adeo ciuitate, res vna varijs nominibus appelletur: tantumque in hac nominum mutatione consuetudo valet, vt non tantum homines, belluæ, plantæ, res vniuersæ, quæ ad vsum hominum accommodantur; sed etiam flumina, montes, regiones, vrbes, vetus nomen amittant, & nouum accipiant. E quibus exempli tantum gratia nonnulla commemorabo. Tyberim fluuium, ab antiquis Albulam dictum fuisse legimus. Padum, scribit Plinius, à Liguribus Bodincum olim appellatum fuisse. Quem antiqui Rubiconem vocabant, vulgò nunc Pisatellum dicunt. Quem Lirim veteres, nos Garilianum. Quid, an non vulgò nunc Mongi-

Nat. Histor.
lib. 3. ca. 15.

Mongibelus mons ille Siciliae dicitur, quem Aetnam veteres appellarunt? Nunc Caput Solis vocant, quod olim Zephyrium promontorium. Colonam verò, quod alias Lacinium. Quid, regiones idemne seruant perpetuò nomen? Minimè verò. Nam Italia quot nominibus appellata fuit? modò Oenotria, modò Hesperia, nunc Ausonia, nunc Saturnia, nunc Latium. Quid, Italiae populi, vbi Samnitum hoc tempore, vbi Sabinorum, vbi Veientium, vbi Volscorum nomen? cum tamen adhuc eadem regiones, sed alijs nominibus supersint. Iam verò ciuitates in Italia plurimae, sicut alibi passim, nouum nomen sortitae sunt. Papiam nunc est, quod olim Ticinum fuit. Quae Castelli ciuitas vulgò dicitur, olim Tifernum fuit. Quod Vastum hodie vocant, apud antiquos Istonium vocabatur. Populonia dicebatur alias, quod nunc Plumbinum. Cornetum vulgus appellat, quod Ptolemaeus Castris nouum. Traiectum nunc est, quae iam pridem Minturnae fuerant. Sed quid haec pauca persequar; cum & in ipsa Italia, & in alijs prouincijs omnibus, omnia ferè vetera nomina sint penitus immutata? Rectè enim Poëta quidam cecinit:

Aufonius. Mors etiam saxi nominibusq; venit.

sed pro nominibus marmorib.

Videntur enim homines semper hac nominum varietate magnopere delectati, non tantum in suorum nominum mutatione, sed aliarum etiam penè omnium rerum: vt nihil omnino reperiat, quod idem perpetuò nomen apud omnes nationes conseruare posse videatur. Quae cum ita sint, P. C. vobis iam apertissimè constare potest, non esse hanc nominis mutationem contra omnium consuetudinem, quod aduersarij
numis

nimis imperitè mihi obiecerunt. Cum & doctorum hominum, & religiosorum, & Pontificum, & omnium deniq; , quibuscunq; visum fuerit, hunc esse morem, & semper fuisse docuerim; ut & suo sibi arbitrio nomen immutarent, & ab alijs oblatum, quod gratum esset, arriperent. Quam quidem consuetudinem nulla sit ratio, qua rectè possit improbare: cum aliud atq; aliud, prout hominibus placuerit, res singula nomen accipiant. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare nominis mutatio sit & à legibus concessa, & à communi consuetudine comprobata. Restat, ut etiam de honestate atq; decoro nonnulla dicamus. Quod cum fecero, perorabo. Hoc enim tertium fuit eorum, qua mihi accusatores obiecerant. Cui quanquam ex ijs, qua iam dicta fuerunt, satis responsum esse videri possit: (nihil enim contra decorum est, quod ex communi consuetudine, legibus ipsis concedentibus, fiat) tamen ne quid omnino dubitationis in cuiusquam animo relinquantur, etiam huic parti respondebo. Opponunt mihi grauiissimum honestatis atq; decori nomen; quo fieri non potest, ut non vehementissime commouear. Etenim id vnum semper ab ineunte adolescentia summo studio conatus sum, ut nihil vnquam aggredi tentarem, quod aliquo modo turpe atq; indecorum esse videretur. Quòd si mutatio nominis contra decorum atq; honestatem esset, vani fuissent omnes conatus mei, vani labores, vana omnia industria. Quid enim mihi vita prodesset honestissimè atq; decentissimè acta, si nomini meo turpitudinis atq; dedecoris nota iniusta esset sempiterna? Verum ut in

Q

alijs,

alijs, quæ iam aperte refutamur, ita etiam in hac parte me accusatores iniuste calumniantur. Quid enim turpitudinis habet, quod indecori, Nominis mutatio? Num quia res iniusta sit atque impia? Sed quæ iniustitia, quæ impietas hac in re esse potest? Deorumne religio, mutando nomine, violatur? generis ne humani societas offenditur? Est ne hac in re aliqua aut libidinis, aut auaritiæ, aut vilius improbitatis suspicio? Est ne aliquid eiusmodi, quod animum à virtute alienum ostendere possit? Nihil sane horum non solum dici, sed ne fingi quidem potest. Cur ergo indecorum? An quia sapientes & eruditi homines ab eo facto refugiant? Immo verò iam à nobis copiose demonstratum est, plurimorum hominum, qui doctrina atque sapientia excelluerunt exempla reperiri, qui sibi nomina commutarunt. Quod autem sapientum exemplo fit, id etiam omnes recte fieri existimant. Quos enim imitari debemus, nisi doctos & sapientes viros? Quorum nobis vitam, quorum facta atque dicta proponenda patemur, nisi eorum, qui, quod pulcherrimum factum atque dictum est, optime calluerunt? Quod si rectum est clarissimorum hominum exempla sequi: profectò erit etiam decorum atque honestum. Quod enim recte fit, id ut honeste quoque; decoreque; fiat necesse est. Cur hoc (inquam) indecorum? An fortasse quia lege prohibitum est? At hoc etiam ostendimus, tam à diuinis, quam ab humanis legibus aperte concessum esse. Quod autem iure conceditur, id iustum esse nemo non intelligit. Nam quæ legum esset utilitas aut usus, si, quæ sunt iniusta, nominatim concederent? Ergo sequitur, ut idem etiam decorum sit. Quid ad hac contra di-

erā dici potest? Vel enim hoc factū meum iustum est; vel iniustum. Sed iniustum non esse (propterea quod & ab eruditis atque sapientibus viris vsurpetur, & a legibus permutatur) ostensum est. Restat igitur, ut iustum esse necessario concludamus. Id ne igitur vos, P. C. quod iustum est, contra honestatem atque decorum esse iudicabitis? Profectò nunquam cadet in istam sapientiam vestram tam iniquum iudicium. Quis enim non videt, hac argumenta luce esse clariora? Sed quibus tandem rationibus aduersarij nominis mutationem, contra decus atque honestatem esse probare conati sunt? Primum (opinor) hoc eorum est argumentum: Is, quem veteris nominis pœnitet, omnes in leuitatis atque inconstantiae suspicionem inducit. Nihil autem inconstantia atque leuitate turpius, aut magis indecorum videtur. Qua in parte possum id ego dicere, quod olim vulpes, cum in cuiusdam artificis domum esset ingressa, pulchramque capitis imaginem intueretur: O quale caput (inquit) sed cerebrum non habet! Nam qua ratione probatis, aduersarij, eum in leuitatis atque inconstantiae suspicionem incidere, quem veteris nominis pœnitet? Qua causa est, cur ea suspicio suscitari debeat? Cur inconstans aut leuis existimandus est, qui dolet ea re, quam immutatam esse cupiat; cum praesertim tam mutare concessum sit? Eadem ratione dicetur leuis, quem ignobilitatis, quem paupertatis, quem morbi, quem vitiosorum parentum, quem denique status sui pœnitet. Quod si verum sit, erunt inconstantes omnes, qui sua virtute familiam nobilitare, rem familiarem augere, valetudinē tueri,

vitia parentum occultare, dignitates acquirere contendunt. Quo quid absurdius dici potest? Cur autem magis inconstans esse videtur, qui nomen, quam qui vita genus mutat? Eorum enim omnium, quae à parentibus accepimus, vna ratio esse debet; vt ea vel aequè conseruari debeant, quamuis minimè grata sint; vel aequè mutare liceat. Quòd si debent omnia conseruari, profectò leuis & incòstans erit, quicumq; eorum aliqua mutauerit. Quo fiet, vt in eodem statu sit vnicuiq; perpetuò viuendum; neq; quisquam ignobilis & obscuro loco natus, vnquam emergere atq; in luce versari possit: sed etiamsi aut felici ingenio, aut prospera fortuna adiuuetur; tamen ei necessario delitescendum sit. Quòd si haec absurda sunt; & pleraq; mutare licet eorum, quae à parentibus accepimus; omnesq; laudentur, qui se suamque familiam quotidie reddere conantur illustriorem, quique semper in melius vita sua rationes promouent: cur is incòstans appellandus est, qui cum industria sua, labore, diligentia iam emergerè cœperit, & omnia ferè, quae à maioribus suis acceperat, immutarit, nomen etiam commutare velit? Quis enim est propriè leuis & inconstans appellandus, aut hoc nomen in quem peculiariter cadit? Opinor in eum, qui nequaquam in vna recta sententia persistit; sed modò hoc, modò illud còcupiscit. Qui verò, re multum deliberata & perpensa, tandem statuit nouù sibi nomen adoptare, quo postea per omne vita sua spaciù vtatur; quis eum, leuem aut inconstantem iustè potest appellare? Non hercle magis quàm qui ruri natus, aut in aliqua humili atq; abiecta patria, tandem eam deserere consti-

constituit, atq; in florentissima ciuitate viuere. Quòd si nemo leuem eum existimat, qui nobilissima ciuitatis ius acquirere contendit, & pristinam penitus patriam deserit: cur is leuis habeatur, qui pulchrum sibi nomen quarit, vetus repudiat; cum præsertim ea fuerit antiquissima consuetudo, vt qui noui ciues fierent, etiam noua nomina sumerent? At mutatio nominis grauitatem non habet! Immo verò tantam habet, quantam etiam mutatio patriæ vel ciuitatis. Quare Cato Censorius, cum ex Tusculano Romanus ciuis esset factus, etiam ex Prisco (sic enim prius vocabatur) factus est Cato. Quòd si grauitatem non haberet mutatio nominis: cur sibi Pontifices nomen immutarent? cur Christus quibusdam discipulis suis nouum nomen imposuisset? cur eiusdem legati quoscunq; sacris initiassent, eis nomen etiam mutare uolissent? cur etiam nostro tempore quoties alienigena Christianus fit, pristinum nomen repudiat? Sed iterum insurgit, atque eloquio tonat accusator Fabius. Omnes (inquit) qui sibi nomen mutant, parentum primum mandatum contemnunt, atque despiciunt, parentum prima munera paruipendunt, parentum voluntatem irritam faciunt. Quis has tam acres exclamationes non vereatur? quis hæc eloquentiæ fulmina non pertimescat? Equidem toto corpore perhorrescebam, cum illud Parentum repeti toties audirem: itaque, quòd me verterem, nesciebam. Videbar enim videre, tam acri lugubriq; accusatoris vociferatione à mortuis excitatos adesse cum flagello parentes meos, qui me grauer in-creparent, & verbera minarentur, nisi pristinum

nomen resumerem. Hoc certè tanti ponderis est, quanti illud, quo me nuper idem accusator gravissimè insectatus est. Cum enim nubilo cælo pluvioq; mihi domo exeundum esset, & toga domi relicta, pallio breviori in publicum prodixsem; ut primùm iste vidit, summa voce multis audientibus exclaimare cœpit, me decorum non servare, nimis inhonestè gerere, sibi cæterisque collegis dedecori esse, fore ut brevi me leuitatis eius pœniteret. Indicium videlicet hoc iam tum mihi minabatur. Itaque miror, cur hoc tantum crimen relicta domi propter pluuiam togæ, in accusatione sua non inseruerit, & me non tantum nomen, sed etiam vestes & habitum mutasse coarguerit. En virum dignissimum, qui moribus præsciatur. Quid in gravissimis criminibus eam facturum existimamus, qui leuissima tam acriter insectetur? Sed illud mihi Iuuenalis in mentem venit usurpare:

Satyr. 2.

Ultra Sauromatas fugere hinc libet, et glaciale
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt.

Indocti primùm. Nam si mihi liberet accusare, facile possem ea de aduersarijs meis proferre, testimonijsque comprobare, quæ certè nobis, P. C. longè grauiora & maiori pœna digna, quàm nomen & togæ mutatio viderentur. Sed habeant per me totum vite suæ spacium multis flagitijs inquinatum, solum ac liberum; nihil à me de gravissimis vitijs peccatisque suis audiant. Neque enim id facere possum; à quo me primò natura deduxit, deinde consuetudo remouit, postremò voluntas auocauit.

Satis

Satis est mihi tam castè atque integrè vivere, ut nemo iustè me accusare possit; aut si accuset, apertè calumniari videatur. Quomodo autem ceteri uiuant, quos emendare ego atque in rectam viam reducere non possum, non admodum mihi curandum esse censeo. Sed ad rem redeamus. Quodnam est hoc parentum mandatum, quod à me contemptum & spretum dicis, Fabi? Solent ne parentes filijs suis præcipere, ne nomen mutant? Certè si ita est, graniter peccant, quicumque sibi nomen mutant. Parentum enim voluntati, quæ non iniqua videatur, semper obtemperare filij debent. Verum quid alijs accidat, nescio; mihi certè nunquam parentes mei, ne nomen immutarem, præceperunt: itaque non intelligo, cur à me parentum mandatum neglectum fuisse dicas. Sed quid, si uiuo patre, & consentiente & approbante, nomen mutauis, eris ne tamen tam improbus, ut affirmes, à me contemptum fuisse parentum mandatum? Tertius enim hic annus est, ex quo quadam Opera mea, sub eo nomine, quod mihi adoptauis, typis excusa & peruiulgata sunt. Pater autem meus anno superiore meis in complexibus animauit: contra cuius uoluntatem atque nutum, quoad uixit, non modò quicquam non feci, sed ne facere quidem tentauis: quem ita diligenter obseruabam, ut parentem decet: ita uehementer amabam, ut eum qui, licet in tenuissima re familiari versaretur, nulli tamen unquam sumptui pepercit, ut me bonis in artibus atque disciplinis eruditum aliquando uidere posset: ita cum eo consilia omnia mea communicabam.

ut ne latum quidem (quod aiunt) unquam ab eius
 sententia mihi discedendum putarem. Hoc igitur ille
 nomen approbavit , huic mutationi consensit , hoc me
 nomine sapius appellavit. Adsum testes ex municipi-
 pibus meis plurimi, summa virtute , fide , religione
 viri , quibus hoc notissimum est , qui saepe hoc a pa-
 tre audierunt ; qui de honore atq; dignitate mea soli-
 citi sunt ; qui sua sponte Mediolanum ad hoc iudicium
 testimonium dicturi venerunt. Hos , si vobis placuerit ,
 P.C. testes audietis : quamvis hoc minimè necessariū
 esse videatur. Neq; enim legesatores , qui nominis
 mutationem permiserunt , hanc exceptionem addide-
 runt ; Extra quam si parentibus minimè placuerit.
 Itaq; crediderim , ne a parentibus quidem impediri fi-
 lios legitime posse , quò minus aliqua probabili de cau-
 sa , si visum eis fuerit , nomina mutant. Quamvis illud
 ego magnopere laudem atq; approbem , nihil sine pa-
 rentū consilio , dum vivunt , a filiis esse faciendum : sed
 postquam illi mortem obierint , tum cuiq; liberum atq;
 integrum esse , quod vitæ genus sequi , quod nomen
 habere velit. Praeclaris enim ingenijs sapissimè acci-
 dit , ut vel imperitia , vel ignobilitate parentum , vilia
 atque abiecta nomina sortiantur. Qua potissimum de
 causa factum existimarim , ut nomina , quæ minimè
 grata fuerint , mutare lege concessum sit. Quòd si pa-
 rentes pulchra filiis suis nomina studerent imponere ,
 magnum certè illis ornamentum adiungeretur. Tris
 sunt enim , quibus si fortè privati sunt , magno stu-
 dio parentes acquirere filiis debent : Patriam , No-
 mē , Artes. Quisquis igitur obscuro loco natus pater ,
 alios habere filios concupiscit ; primò nobilem ,
 quam

quam incolat, sibi civitatem eligat; quoniam non tam frequenter familia, quam civitatis nomen queritur. Et non sine causa Scriphius quidam obiecisse Themistocli dicatur, Non illum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum: cui tamen ingeniosè Themistocles ita respondit: Nec hercle, si ego Scriphius essem, ignobilis; nec, si tu Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. Hoc ergo in potestate patris primum est, ut, quam velit, filio patriam paret: deinde ut elegans atq; egregium nomen ejdem imponat; quæ certè res magnum plerisque decus & ornamentum asferre solet: Postremo, ut ingenuis eum artibus erudire contendat, qua præcipuè in re splendoris omnis & gloriæ principium est. Quòd si quis fortè parentum culpa primatus his rebus fuerit, in eius est arbitrio atque potestate situm, si voluerit, ut & patriam, & nomen, & artem commutet: neque vlla lex, aut vlla ratio reperitur, qua illum iuste possit impedire. Sed urgent adversarij validà quadam (ut ipsi existimant) & quasi cornibus armata argumentatione: Qui nomen (inquiunt) familie mutat aut prætermittit, is vel claro illustrique loco natus est, vel certè obscuro atque ignobili: si claris est parentibus ortus, nominis mutatione genus & nobilitatem contemnere videtur, & à maiorum suorum lumine in tenebras decurrere: si autem obscuris & humilibus, seipsam eadem nominis mutatione prodit, & ignobilitatem suam coram omnibus confitetur. Hoc Chrysippeum esse Barones isti putant, atque huiusmodi, ut non modò à me, sed ne à Carneade quidem, si reviviscat, vllò modo dissolvi possit. Itaque

diu atque ad nauseam vsque sunt in hac parte com-
 morati, totaque nugarum plaustra super hac vna
 ratione fuderunt. Sed videamus quid ea valeat, cu-
 ius ponderis sit. Claro loco natus, nominis muta-
 tione fit (aiunt) obscurior. Quomodo quaso? Num
 quia vilis & abiectus sibi nomen adoptet? Quis
 autem adeo stupidus est, vt hoc faciat? Quisquis
 enim sibi nomen mutat, elegantius & splendidius
 querit, non autem sordidius & obscurius. Qua ra-
 tione ergo fit obscurior? num etiamsi clarus & no-
 bilis sibi nomen assumat? Quis tam rerum ignarus
 est, vt hoc affirmare audeat? Clarus erat Pauli Ae-
 milij filius, datus est in adoptionem Scipionum fami-
 lia, nomen mutauit, postea Scipio fuit appellatus.
 Quid? eane de causa contempsisse nobilitatem suam
 videtur, eane de causa a maiorum lumine in tene-
 bras decurrisse? Probo Deum atq; hominum fidem,
 quantum stuporis, quantum imperitiae pra se ferunt
 istae aduersariorum rationes! Nobilissimus erat O-
 ctavius, eum C. Caesar Dictator adoptauit; nouum
 nomen sumpsit, Caesar postea dictus fuit; hac aduer-
 satorum meorum argumentatione factus est scilicet
 ignobilior, genus suum contempsit, tenebricosus
 quidam euasit. Haecine sine risu quisquam audire
 potest? Quot homines clarissimi reperiuntur, &
 apud veteres, & apud recentiores, qui relicto fa-
 miliae suae nomine, se in duas aut tres clariore fami-
 lias insinuarunt? Sed ne Historiam contexere vide-
 ar; vno tantum summi hominis exemplo contentus
 ero, qui nostra memoria vel omnium eruditorum
 celeberrimus fuit. Aldum enim audiq; virum illum,

ca tantum & Latina & Græca litera debent, Bas-
 sianatem fuisse; qui tamen prima ætate, cum iam flo-
 resceret, se Romanum primò scribere cæpit. Uidi
 ego permultas eius epistolas, in quibus ita nomen
 suum inscribat: *Aldus Romanus*. Deinde non ita
 multò post, Manutiorum familia nomen assumpsit,
 & se longo tempore *Aldum Manutium Romanum*
 inscripsit. Postremò cum Alberti Pij Carporum
 Principis amicissimus esset, etiam in eius familiam
 se insinuauit, & tandem *Aldus Pius Manutius*
Romanus factus est. Hac autem idè commemoro,
 non ut aliquid de tanti viri fama detraham, quem
 semper omnium maximè sum admiratus: sed ut a-
 pertissimè doceam, hanc semper fuisse doctorum ho-
 minum sententiam, ut nequaquam contra decorum
 esse censerent, & suum & familie nomen vel mu-
 tare, vel penitus relinquere, & alia noua sumere.
 Nam ipsius Aldi filius, iuuenis cum summa erudi-
 tione, tum orationis elegantia præstans, hoc tem-
 pore duobus parentis nominibus relicto, tantum
 se *Paulum Manutium* inscribit. Quod autem ad-
 uersarij dicunt; qui sit obscuro loco natus, mutatio-
 ne nominis ignobilitatem suam coram omnibus con-
 fiteri: non satis (ut ingenuè fatear) intelligo, quid
 sibi velint. Nam qua ratione mutando nomine
 ignobilitas ostenditur? An quia tantum igno-
 biles mutare nomen soleant? At hoc falsum esse
 ne aduersarij quidem ipsi negabunt: cum pluri-
 mi nobilissimi viri nomina mutasse legantur. Dein-
 de quomodo coram omnibus ignobilitatem confiten-
 tur? Utram eorum eis, à quibus cognoscuntur, an
 quibus

quibus ignoti sunt? Si coram eis, à quib. cognoscuntur, nullâ ignominiam aut dedecus affert ignobilitatis confessio; quin potius arrogantes haberentur, se se nobiles esse dicerent. Itaque multi præstantissimi viri generis etiam novitate gloriati sunt, quod à se genus suum, cum antea fuisset obscurum, illustrari cœpisset. Si coram eis, quibus ignoti sunt: hoc erit monstri simile. Quis enim eum ignobilem esse credit, quem ne natum quidem novit? Quare quod hac in parte reprehendant, nihil omnino esse video. Sed tamen id concludam, quod, quicumque bene senserint, verissimum esse mihi facillimè concedent; cum in rebus ferè omnibus, tum multò magis in disciplinis atque literis, parum admodum, aut nihil ad gloriam & honorem prodesse, quo quisq; genere natus esse dicatur. Ut enim quisq; doctissimus & laboriosissimus est, non ut generosissimus & nobilissimus; ita in amplitudine atque celebritate nominis maxime excellit. Quid enim obfuit ad aeternam gloriam Socrati, quod statuarij filius esset? quid Euripidi, quod olitoris? quid Demostheni, quod fabri ferrarij? quid Virgilio, quod figuli? quid Horatio, quod libertini? quid plurimis alijs, quorum nomine nihil hoc tempore clarius? Desinant igitur adversarij de genere verba facere, quod utrum clarum an obscurum sit, nihil nobis Musarum cultoribus omnino curæ esse debet. Concedant tandem id, quod inficiari non possunt; siue quis nobilis sit, siue ignobilis, benestè atque deco è, si voluerit, immutare nomen posse. Cum annis superioribus in Ferrariensi Gymnasio Iuri civili operam da-

TAM DA-

ram darem, mihi fuit arctissima familiaritas & consuetudo cum Bartholomao Ferrino, viro cum morum integritate, tum eruditione certè singulari atque admirabili: cuius morte (nam anno superiore in Regiensi legatione mortuus est) nihil mihi iam pridem acerbius euenit. Is igitur, ut mihi narrahant eius familiares, cum esset obscurissimo loco natus, tamen propter excellens ingenium, breui tempore coepit emergere, notusque pluribus fieri: donec eius fama impulsus Hercules Attestinus Ferraria princeps, eum accersiuit, & Scribam suum a secretis esse voluit. Sed cum eum admodum pauperem esse videret, cuiusdam ferrarij mercatoris ditissimi filiam, quam ille unicam habebat, in matrimonium ei collocauit. Itaque cum iam hac ratione ditior & clarior factus fuisset, unaque cum socero, qui venale ferrum habebat, habitaret; se Ferrinum à soceri ferro coepit appellare, suaque familia nomen suppressere. Quares illi non modò nulli dedecori fuit; sed maximum etiam ornamentum attulit. Nam ipse princeps Hercules, eo nomine tantopere delectatus est, ut eum postea nunquam alio quam Ferrini nomine vocauerit; quem secuti quicumque eum norant, Ferrinum appellabant. Atque ita factum est, ut non ita multo post nullum esset in ea ciuitate clarius nomen; ut etiam nobilissima familia nouo homini Ferrino cedere viderentur. Potest ne igitur quicquam contra honestatem atque decorum esse, quod saepissime maximum honorem & dignitatem afferat? Hæc sunt, P. C. rationes, hæc causa, quibus adductus ego

ego

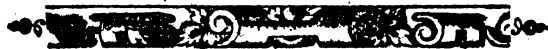
ego putavi nequaquam crimini mihi dari posse, si, quod non placebat, nomen immutassem: quod & ab eruditis viris fieri, & à legibus concedi, & ab honestate atq; decoro non abhorreere intelligebam. Nunc igitur perorata causa, nihil aliud superest, P. C. nisi vt vos orem obtesterq; per eam, quam erga me iam pridem ostendistis, humanitatem atq; benignitatem vestram; per aequitatem atq; clementiam, qua in omnibus iudicijs vestris vti consuevistis; per summam religionem atq; incredibilem sapientiam, quam in vobis omnes admirantur: ne in hoc iudicio, nullo meo scelere, sed tantum aduersariorum improbitate conflato, dignitatem eam, qua me vestra sponte decorastis, & amplissima beneficia, quæ in me contulistis, grauiore sententia deformare atq; obscurare velitis. Si me in hoc iudicium non crimen aliquod questionis proprium; non aliquid eiusmodi, quod sit à lege seiunctum, aut ab honestis vitæ rationibus alienum; sed accusatoriam inuidia; nocendiq; cupiditas vocauit: nolite queso committere, vt quem vos immortalis penè beneficio nuper affecistis, eundem hoc tempore maleuolorum iniquitate circumuentum, omni dignitate atq; honore spolietis. Si me à pueritia deditum ijs disciplinis fuisse non ignoratis, quibus instruumur ad honorem, ad gloriam, ad dignitatem; si bonorum hominum industriam, continentiamq; semper imitari conatus sum; si cum primum mihi per ætatem licuit, adhortandis, docendis, concitandis ad ingenuas artes iuuenibus, de Repub. nostra, quoad facultas mea tulit, quam plurimum bene mereri studui; si deni-

denique ea, quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii consequi non possunt, labore & diligentia consecutus sum: obsecro vos, Iudices, ne patiamini potius exteras nationes, laborum meorum fructus, quam iuventutem vestram percipere. Mibi quidem hæc patria longè vitæ mea charior est, ut optimo cuique civi esse debet. Sed si quid in hoc iudicio (quod Diæ omen avertant) decretum à vobis fuerit, quod famam aut existimationem meam aliquo modo ledere videatur; omnino mihi maximo quidem cum dolore atque gemitu, sed quodammodo necessario patria discedendum erit. Neque enim exultantes hac victoria inimicos meos, & quotidie mihi insultantes, ullo modo patipotero: neque in hunc tam mihi iucundam atque gratum conspectum vestrum prodire unquam amplius ausim: denique civium, amicorum, familiarium, cognatorum consuetudinem, congressum, oculos evitare contendam. O tristem & calamitosum diem illum, quo mihi à domo mea, ab aris atque focus, à domesticorum amplexibus, à patria denique recedendum erit! O spem fallacem, & inanes cogitationes meas, quæ in hoc medio vitæ spacio franguntur & corrumpunt, quæ in hoc amplificata nuper dignitatis curriculo antè scivissimis tempestatibus obruuntur, quam portum conspiciere possint! Nam quid ijs dicam, qui me frequentes interrogabunt, cur hoc potissimum tempore in hac, quam nobis Diæ immortales bonitate sua concesserunt, pacis tranquillitate, ut hæc studiorum ac liberalium artium instaurati-

ratione,

ratione, cum reliqui nostri Professores omnes in pristinum locum restituti sint, ego solus à patria discesserim. Poterò ne seueritatem vestram accusare, P. C. quos omnes aequissimos & clementissimos esse sciunt? Poterò ne cuiquam probare, me nullo scelere, nullo flagitio, nullo, ne mediocri quidem, crimine condemnatum; sed aduersariorum potentia, gratia, libidine, vobis auctoribus oppressum, in eam calamitatem deuenisse? Quisquam ne credet, vnam tantum in nomine meo syllabam immutatam, tantopere vestros animos commouere potuisse, vt ea de causa me notandum infamia censueritis? Ubi igitur vestra iampridem spectata & cognita fides, P. C. vbi religio? vbi misericordia? Nihil ne poterit apud vos innocentia mea, nihil amicorum preces, nihil cognatorum lachryma, contra inimicorum improbitatem, seuitiam, crudelitatem? Quid ergo? Vita integritas vbi consistet, si apud vos locum non inuenerit? Quid erit, quòd quisquam in hac ciuitate laboris, industria, diligentia sua premium aliquod se speret assecuturum; qui me, quo tempore vigiliarum mearum fructus aliquos percipere debebam, tam leui accusatione prostratum atq; abiectum videat? Nolite per Deos immortales, P. C. banc tantam atq; exoptatam aduersarijs meis asferre letitiam; vt me nunc primum vestris beneficijs florentem, asperiore sententia, tanquam turbine aliquo aut subita tempestate, peruertatis. Conseruate ciuem patrie amantissimum, vobis deditissimum, bonarum artium studiosum; quem, si hoc iudicio (quod spero & opto) sententijs vestris absolueritis, additum

Sum & obstrictum perpetuò vobis ac liberis vestris habebitis. Facite, vt eosdem vos in conseruanda tuendaq; dignitate mea cognoscam, quos iam in tribuenda atq; amplificanda magno cum gaudio cognoui. Sic enim fiet, vt mihi posthac duplo magis elaborandum esse statuam: primum vt eo, quod mihi demandastis, munere, quam fieri potest optime, perfungar: deinde vt vobis, qui me conseruandum esse censueritis, & aduersariorum malevolentia atque inuidia resisteritis, pro virili parte quam gratissimum esse ostendam. Quibus ex laboribus meis, mihi credite, P. C. efficiam, vt omnis iuuentus nostra fructus vberes diuturnosq; percipiat.

P R O D E C R E T O
A L P H O N S I A V A L I E T
Senatus Mediolanensis, In
Aleatores.

O R A T I O X L

MAXIME letandum nobis esse arbitror, Viri Mediolanenses, maximasq; Deis immortalibus agendas gratias, quòd hunc sapientissimum inuictissimumque Principem Alphonsum Aualum, hos prudentissimos atq; integerrimos Patres Conscriptos, hunc
 R deniq;

deniq; omni virtutum genere cumulatus, Senatus
 Principem Philippum Saccum, huic nostræ civitati
 ac summæ Reip. præesse voluerint. Omnes enim hi,
 quorum patrocínio vniuersa civitas nostra deman-
 data est, non publicarum tantum rerum, commu-
 numque fortunarum, quod eorum proprium esse
 videtur, curam sibi suscipere satis esse iudicant: sed
 mores etiam nostros rectè informare, vitam bo-
 nestè instituerè, mentes à pravis erroribus ad san-
 ctissima religionis cultum reuocare student. Qua
 quidem re nihil nobis omnibus aptius, nihil lauda-
 bilius, nihil sanctius inueniri posse existimo. Nam
 ad vitæ tranquillitatem, & imperij perpetuitatem
 nulla res est accommodatior, quàm effrenatas im-
 proborum hominum cupiditates sanctissimarum le-
 gum freno coercere. Nihil ad summam æquitatem
 præstantius, quàm benefactis iusta præmia, male-
 factis meritas pœnas constituere. Nihil deniq; pro-
 pius ad illam cœlestium immortalitatè accèdere po-
 test; quàm ita homines sub imperio contineri, vt o-
 mnia fugiendis turpitudinis, & honestatis adipiscen-
 da causa sibi facienda esse statuant. Ac mihi quidem
 cum cetera omnia, que clarissimus hic Princeps
 noster ex sapientissimi ordinis senatorij sententia
 nuper decreuit, rectè instituta esse videntur: De
 blasphemis puniendis: De cohibenda fornicarum
 ambitione, ac nimis precioso cultu: De seruandis in
 templis reuerentia: tum illud multò rectissimè præci-
 sum in Aleatores & cuiusq; generis Lufores; Ne
 cuiquam expositis pecunijs omnino ludere liceat.
 Iam enim longè lateq; flagitium hoc alicuique omni-
 um in-

um ludorum civitatem nostram, ut plerasq; etiam
 alias, occuparat. Quamplurimæ domus erant, &
 ignobilium, & nobilissimorum hominum, in qui-
 bus aleatorum confociatos greges ferè quotidie vi-
 debamus. Nullum erat diuersorium, nullum hospi-
 tium, nullus angulus, in quo non conglobata multi-
 tudo vel ad aleam, vel ad aleæ spectaculum conside-
 ret. Ibi tum illa fiebant, quæ damna aleatoria ferè
 comitari solent, dissidia, contentiones, maledicta,
 perinria, cædes. Sed iam tandem cæpit hominum
 perditissimorum temeritas et audacia coerceri, post-
 quam huic tanto flagitio grauissima Senatus auctori-
 tas intercessit. Qui quidem ordo, Viri Mediolanen-
 ses, ut faciliè potestis intelligere, nihil aliud nisi
 de communibus commodis, & de patriæ nostræ sa-
 lute cogitat; nec aliter ciues vniuersos tuetur &
 custodit, non modò ab omni calamitate, verum et-
 iam crimine, quam vigilæ & accurati pastores a-
 luporum incurfibus & ferarum laniatu greges suos.
 Quare nimis insipientes & iniuriosi esse videremur,
 nisi quicquid nobis ab hoc ordine sanctissimo præce-
 ptum fuerit, id omni studio, cura & diligentia per-
 ficeremus: cum præsertim id omne sit in maximam
 nostram vtilitatem & laudem redundaturum. Quæ
 quidem ratio me potissimum impulit, ut coram
 vobis hodierno die, pro decreto, nuper in Aleato-
 res auctoritate Senatus interposito, verba face-
 rem: ut cum apertè cognoueritis, quam tetrum
 & execrandum sit hoc Aleæ flagitium, tum facili-
 us statuatis, quantum vobis enitendum sit, ut
 rectissimis atque honestissimis & Senatus &

Principis nostri institutis obtemperetis. Atq; ut ab ipso sceleris huius nomine primum oratio mea proficiatur; ne qua fortassis in vocabulum cadat ambiguitas, ludum omnem in fortuna varietate positum, & qui non urbano ingenio, civiliq; more, sed casu & fraude tractari solet, Alea nomine comprehendendi intelligimus. Qui quantum ab homine Christiano & a probo viro sit alienus, vel inde facillime cognosci potest, quod religionem, fidem, caritatem ceterasq; bonas artes penitus evertit. Qua enim ratione fieri potest, ut qui frequenter Alea vacat, is religiosam vitam suam instituat; qua semel captum hominem totum ad se rapit, nec de honestate sinit aut iusticia quicquam cogitare? Neq; verò qui fidem seruare, singulosq; homines, sicuti diuina leges præcipiunt, tanquam seipsum diligere studuerit, vlllo modo conabitur Alea quemquam irretire, & fortunis ac patrimonio spoliare. Vir enim probus atque intelligens honestis tantum rationibus & artibus, non fraude, non dolis, non Alea lucrum quaerit. Ista est perditorum hominum & impiorum conditio; quos neque diuini Numinis horror, neque existimatio populi, neque leges vlla coercere possunt, quin omni corporis & animi contentione, per fas & nefas pecunias accumulare studeant. Sed videamus quæso breuiter, quibus de causis adducti pleriq; homines hoc turpissimum vitæ genus amplectantur. Sic enim facilius, ut opinor, ei remedium inueniemus. Nam ut in curandis corporibus primus ad bonam valetudinem & salutem gradus est morbi cognitio: sic etiam in animis nullius

nullum unquam vitium rectè sanari poterit, nisi causa prius illius indagata reuellantur. Itaq; mihi saepe multum ac diu cogitanti, quid sis, quòd cum omnes ferè homines inhonestum Alea ludum esse iudicent; eo tamen vitio plurimi tam facillè transuersi rapiantur; illud in mentem venire solet, vt existimem, duabus maximè de causis id euenire; nempe quòd in eo vel lucrum vel vtilitatem appetant. Quòd si rationibus & argumentis apertissimis euicero, neutram ex his omnino causam neq; tutam, neq; honestam esse; quin potius ambas non tantum turpes, sed etiam perniciosas, & Christianæ religioni maximè contrarias; quis erit tam amens, qui tam detestabile vitium ambobus, quod amant, pedibus non esse fugiendum existimet? Primum igitur si quis lucri causa se ludere dixerit, cum ego grauissimis verbis accusare atq; insectari non dubitabo; quòd insatiabili lucri cupiditate quis omne diuinum atq; humanum pervertere audeat: deinde eundem etiam stultitia coarguam, quòd inde lucrum speret, vnde sapissimè detrimenta maxima proueniant. Tu igitur cum intelligas, ab homine probò non esse magnificiendas omnino pecunias, neq; quicquam magnopere curandum, nisi quòd ad comparandam animi quietem atq; beatitudinem vtile esse videatur; sic te ipsum prosternes atq; abijcies, vt propter pecuniarum auiditatem nullum questum turpem putes? quotidie fraudes, decipias, auferas, eripias, socios expiles? & deniq; turpissimo viuendi generi deditus, nullum dedecus, nullam infamiam verearis? cumq; saepe vel legeris, vel audiueris, nihil tam parui tamq;

angusti esse animi, quam amare diuitias; earum tam cupidus, tantoq; amore incensus esse videberis, vt etiã contra omnia iura diuina atq; humana te ipsum aleæ lucri causa tradas? Obsecro te quicumq; es aleator, non aliquando in te descendis? non te ipsam respicis? non cogitas quam turpem personam sustineas? non tibi venit in mentẽ, nullum conuiciũ atrocius inueniri posse, quam si quis aleator appelletur? Quis vnquã asperius inuectus est in aliquem hominem, quam Cicero in M. Antoniũ? Qui cum eius impurissimã vitam & mores maximè detestabiles execrari vehementissimè studeret, summum ei visum est opprobrium ita dicere: Domus erat aleatoribus referta. Idem Cicero cum Catilinæ socios & coniuratos asperrimis atq; atrocissimis verbis insectaretur, In his, inquit, gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudiciq; versantur. Videtis' ne quam gloriosum & insigne nomẽ sit aleatorũ, qui inter execrãdos patriæ proditores, et scelestissimos homines ab Oratore sapientissimo numerẽtur? Quin etiam apud Næuium, vt Festus attestatur, cum nescio quis in eum, cui maximè iratus fuerat, acriter inueheretur, & conuicijs incesset; Pessime, inquit, audax, ganeo, lurco, aleo. Quasi nullum potuerit grauius conuicium inuenire, sic aleonem vltimo loco nominauit. Quod in Mamurrã Catullus quoq; scribens obseruauit, cum ita inquit: Quis hoc potest videre, quis potest pati, nisi impudicus, & vorax, & aleo? Aristoteles omnium Philosophorum facile princeps, cum in libro de Moribus quarto de liberalitate verba faceret, aleatores maximè infames esse ostendit.

Eos

Eos enim cum furibus & latronibus commutans, illiberales esse dixit, & in turpi ac sordido lucro versari: propterea quod omnia questus causa faciant, & probra sustineant; nec non ab amicis, quibus dare oportebat, lucrari studeant. Quis autem nescis antiquis legibus apud Romanos interdictam fuisse aleam? Nam in Pandectis caput extat, De Aleatoribus; ubi non tantum lusores ipsi puniuntur, sed etiam illi, qui forte quempiam ludere compulerint. Quin etiam in secunda Ciceronis Philippica Licinium Lenticulam M. Antonij collusorem lege, quae est de Alea, condemnatum fuisse legimus: quem idcirco hominem omnium nequissimum Cicero appellat, quod non dubitaret vel in foro alea ludere. Lib. 3. Od. 24. Horatius quoque vetitam fuisse legibus aleam indicat eo versu:

Sen malis vetita legibus alea.

Cum igitur apud eos homines, qui a vera sapientia & probata religione procul aberant, tanta esset aleatorum ignominia: quid apud Christianos fieri par est, qui in veritatis luce versantur? Sed quid haec ego commemoro? Nonne ipsa nobis ratio manus iniicere quodammodo videtur, & iubere, ut diligentissime perpendamus, quantum flagitij sit ex alea lucrum sperare; quod in ceteris etiam rebus non omnino magnificere debeamus? Nihil est enim tam sublimis & excelsi animi, quam divitias contemneret; & cogitare, nos ad multo maiora quadam atque excellentiora, quam ad istas terrena fecerit quisquiliis natos esse. Vile sit profecto animus, & hominis praestantia deprimitur; qui ad hoc solum pro-

creatus est, ut cælum sufficiat & assidue contem-
 pletur; quemadmodum affirmare solebat ANAXA-
 GAS; cum relictâ cœlestium atq; diuinarum rerum
 cogitatione, sese ad ista infima, caduca & fragilia
 fortunæ membra demittit, & nulla re, nisi pecu-
 niarum multitudine recreatur. Itaq; quò magis diui-
 tijs & auaritia studuerit, tantò vilior atq; demissior
 efficitur. Quæ cum ita se habeant, cogitate queso,
 Viri Mediol. quantopere contemnendi sunt & im-
 probandi leuissimi isti homines, qui lucrandi gratia
 ludum aleæ sequuntur. Qui tantum abest, ut animum
 suum erigant, & se maiores diuitijs præstant; ut et-
 iam ita se demittant, ut turpissima quæque pecunia
 causa & facere, & pati paratissimi esse videantur.
 Quid enim dicam quo studio, qua cura, qua solici-
 tudine ludent? ut nec tibi, nec somni recordentur?
 ut totas sapissimè noctes vigilent? ut lucem tene-
 bris, & tenebras luci copulent; & tandem ab aleæ
 fessi, non satiati recedant? Quòd si quis eos fortasse
 cogeret honesta alicuius rei gratia paulò diutius aut
 vigilare, aut à sibi abstinere; Deum atq; hominum
 fidem implorarent, & se nullo modo ferre posse cla-
 marent. Tanta est eorum peruersitas atq; malitia.
 Ludendi verò gratia facile omnia patiuntur: nihil est
 quod eos ab Aleæ remorari possit: non fames, non si-
 tis, non frigus, non calor, non deniq; sanus omnium
 sensuum quies placidissima. Ludo soli student; dormi-
 entes de ludò somniant; vigilantes in ore frequen-
 tissimè ludum habent. Undiq; socios magna cum di-
 ligentia conquirunt, quibus cum ludant: nec va-
 quam aquè sibi placere videntur, atq; cum talos
 tesseras,

tefferas, lusorias chartas, & cetera ludendi instrumenta pertractant. Cùm interim neq; publicas, neq; primatas res curent; tempusq; quod omnium rerum preciosissimum est, vt Theophrastus est auctor, in otio nefario consumant. Incent neglecta res domestica; nulla familia cura; nihil eos mouent coniuges, nihil liberi, nihil patria caritas. Hac & reliqua huiusmodi lucra sunt, quæ solent ex Alea provenire. Ut interim eos prætermittam, quibus malè res in ludendo succedat: qui cùm aleæ furore incaluerint, vna iactu patrimonium omne profundere non dubitabunt. Neq; enim, (vt ait Satyricus Poëta) *loculis comitantibus itur*

Ad casum tabula, posita sed luditur arca,
Et quamuis maximè contraria fortuna esse videatur:
non ea tamen de causa perterrentur; sed inconsulta
quadam spe recuperandi, quæ iam profuderunt,
quanto rem aduersius euenire viderint, tanto magis inflammantur: donec, vt ait ille,

Iuuen. Satyr. 1.

Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.
Tum verò, tanquam ore fulmineo spumantes apri,
nulli neq; Deorum neq; hominum parcunt; impias atq;
horrendas blasphemias euomunt; totam domum ac familiam
magno tumultu complent; nullis affabiles, nullis amici:
plerunq; etiam ad manus veniunt, & vna cum pecunijs vitam quoq; miserabiliter
amittunt: ut verissimè dixerit Horatius:

Perfius Satyr. 2.

Ludus enim genuit trepidum certamen & iram;
Ira truces inimicitias, & funebre bellum.
Qua profectò intelligitis, Viri Mediol. quàm ab omni
humanitate sint aliena. Sed quoniam illud etiam

Lib. 1. B. p. 19.

Lib. 1. de
legibus.

nonnihil ad rem pertinere videtur, intelligere quibus principijs, aut quo auctore profecta fuerit Alea: si diligenter attenderitis, paucis verbis explicabo. Philostratus in Heroicis à Palamede Nauplijsiio censet in bello Troiano repertam fuisse aleam, qua milites in otio delectarentur, cum longa obsidione Troiam premerent. Herodotus historiarum pater, ut eum Tullius appellare solet, Lydos populos aleam, & omnia ferè ludendi instrumenta, præterquam talos inuenisse primos tradit. Sed quanquam à grauissimis auctoribus notatam fuisse Lydorum impuritatem vitæq; turpitudinem non ignorem; ut, qui nihil aliud, quam intemperantia atq; libidinis studerent, tam perniciosæ rei faciliè auctores credi possint: tamen maior est apud me Platonis auctoritas, qui Socratem in Phædro loquentem facit; & ait, circa Naucratem Aegypti nobilem urbem fuisse demonem quendam, cui dicata sit auis, quam Ibin vocant; Dæmoni autem ipsi nomen Theuth; primum Mathematicas disciplinas inuenisse, talorumq; atq; alearum ludum: deinde profectum ad Aegyptiorum regem, qui Thamus vocabatur, atq; illi suas artes demonstrasse, dixisseq; illas distribui deinceps cæteris Aegyptijs oportere. Quis igitur non intelligit hanc pessimi Dæmonis fuisse fallaciam, qua miseros mortales lucri atq; voluptatis illecebris irretitos teneret. Nam quòd etiam numeros, & Geometriam, & Astrologiam Theuth inuenisse dicitur, quæ honestæ atq; vtilis artes esse videntur: id ea de causa factum esse putandum est, ut honestas atque utilitatis specie fatilius homines deciperet.

Solet

Solet enim astutissimus ac fallacissimus Demon, quod perniciosum ac mortiferum est, ea calliditate occultare, ut honestum ac rectum esse videatur. Planum igitur & perspicuum est, alea ludum perniciosissimi Daemonis inuentum esse, quo tot hominum millia implicantur, quo pleriq; ita afficiuntur, ut nihil aliud omnino curent, & se ludendo felices ac beatos existiment. At obiçiet fortasse aliquis: Quid? an non aliquando multum in alea lucrari contigit? Fateor equidem. Verum id primum in dubio est. Nullo enim modo fieri potest, ut alea ludus omnibus aequè feliciter eueniat: deinde lucrum illud quale aestimari debet, quod ex tam infami arte, & tam turpi flagitio nascitur? Nisi fortè quis existimet, lenoniam artem, aut meretriciam esse laudabilem: propterea quod interdum accidat, ut ingentem pecuniarum numerum inhonestissimo corporis abusu meretrices acquirant: ut de Rhodope Aesopi fabulatoris conserua legimus, quæ magnificam in Aegypto Pyramidem ex congestis meretricio quæstu pecunijs construxisse dicitur. Sed nemo sanæ mentis, quod ab omni iustitia sit alienissimum, id honestum esse aut laudabile iudicabit. Itaq; cum liquidò constet minimè iustam esse aleam, imò sanctissimis legibus improbatam: qui per eam lucrari studuerit, is profectò turpitudinis infamiam subterfugere nullo modo poterit: cum præsertim ex Theologorum omnium sententia, quæ per aleam quis acquisiuerit, ea nequaquàm iuste possit in usum suum retinere; sed aut priori domino, si comode fieri potest, aut mendicis largiri oporteat. Quid igitur stultius, quàm animum ad Aleam appli-

applicare ? in qua vel tibi summa cum indignatione, summa cum ignominia sunt amittenda pecunia ; vel, si quid lucratus fueris , id omnino tibi reddendum est ; si modò iuste religioseq; vivere volueris. Sed per Deum hominumque fidem , qua nostra est ista tam effrenata cupiditas ? quid petimus ? quid optamus ? Nunquam ne prudentum hominum cogitationem ad punctum temporis suscipiemus ? Quid ex ista pecunijs, quibus tantopere inhiamus, nobiscum morientes auferre poterimus ? O mentem Cimnerijs tenebris obscuriorem ! Nefas est plurimam in congerendis pecunijs operam insamere , quamuis honestis artibus eas acquiramus ; & tam multi reperiuntur, qui nullam scelerum speciem lucrandi gratia refugiunt ! qui pecuniarum siti flagitiosam aleam persequantur ! in qua tot deceptiones , fraudes , doli suboriuntur ! Hoc enim ludentium proprium est , ut quacunq; ratione fieri potest , socios fraudent ac decipiant : quod quidem nihil à furto atque latrocinio differre , quis est , qui non intelligat ? Quicquid enim alicnum iniuste , siue clandestina malitia , siue aperta vi rapimus , atq; retinemus , id sine dubitatione furti atq; latrocinij appellatione comprehenditur. Quare videte , Viri Mediol. an dubitandum vobis sit , quin sint grauissimè damnandi , dementiaq; notandi nomine , qui lucri causa tam perniciosum vitæ genus eligendum sibi esse statuunt ; ut totos dies in Alea consumant ; quæ omnem religionem & fidem violat , caritatem tollit , inimicitias & odia concitat , & amentes & blasphemos reddit homines ; fraudulentos & rapaces efficit , rerum suarum neglecto-

glectores, alienarum appetentissimos; qua virtutum
 omnium obliuonem & scelerum memoriam atq; cu-
 piditatem inducit; qua diuinum atq; humanum in-
 omne peruertit; qua deniq;, si fors aduersa fuerit,
 patrimonio spoliatur; si prospera, grauissimo crimine
 conscientiam inficit; nisi per eam quaesita restituas.
 Age verò, qua voluptas in Alea esse potest? Hoc
 enim alterum eorum fuit, propter qua aleam expe-
 ti solere diximus. Quae (inquam) voluptas in ea re
 potest esse, qua tot malorum causa est? Tunc igitur,
 vt aliquantulum voluptatis acquiras, nihil De-
 um immortalem, nihil homines, nihil leges, nihil
 iura vereberis? Te tam ingenti, tam tetra vitio vo-
 luptatis gratia trades? Quid si nulla est in alea vo-
 luptas? quid si mœror potius ac tristitia? tam'ne
 obstinatè tamen operam dabis, vt in alea vitio con-
 senescas? *Va vobis*, ait Christus, qui ridetis, quò- Luca 6.
 nam flebitis. Vix nobis in rebus honestis multum
 licet gaudere, ne fortassis in superbiam atq; arro-
 gantiam incidamus: & tu in alea, hoc est in vitiorũ
 omnium sentina quadam, & scelerũ lerna lataberis?
 An tibi periuria, maledicta, blasphemiae, tumultus,
 inimicitiae, vulnere, caedes, quae ab alea frequentissimè
 proueniunt, voluptatis loco ponenda esse videbuntur?
 Vidi ego nonnunquam, qui multò essent amicissimi,
 primò voluptatis gratia cœpisse inter se ludere; dein-
 de paulatim incalcescente vincendi cupiditate, nõ pri-
 us a ludo destitisse, quam ad manus venientes mutuis
 vulnerib; conciderint. Hi sunt Aleae fructus, haec volu-
 ptates; quas insani homines tam studiosè, tam cupidè,
 tam impotenter appetunt. Hac aleam iucunditas, haec
 voluptas,

voluptas, hæc delectatio consequi solet; firmissimum societatum disjunctiones, amicitiarum sanctissimarum violationes, rixæ, odia, dissidia, furores, multaque huiusmodi cætera: quæ si cui voluptates esse videntur, eum ego non tantum communi sensu carree, sed omnino dementem ac furiosum esse iudico. Quem verò ista non commouent, nec ab aleæ vitio retrahunt, debemus eum non iam hominem, sed immanem potius belluam existimare: qui nihil in posterum prospiciens, ad id tantum quod adest, quodq; præsens est, toto impetu rapiatur, & breuissimæ ac falsæ voluptatis gratia res maxime laudabiles & honestissimas derelinquat. At fortasse quispiam hominum grauissimorum exemplo, qui sæpenumero lusisse reperiuntur, animi sui vitium excusare conabitur: vt de Portio Catone, & Octauiano Augusto scriptum legimus: qui animi relaxandi gratia, post grauissimas occupationes taxillorum ludo sese oblectare soliti traduntur. Quod etiam de Archyta Tarentino memoria proditum est, quem cum pueris suis ac seruis ludos agitare consueuisse permulti scripserunt. Quin etiam Heracutus Ephesius, vir alioqui tristissimus, optimè astragalis lusisse perhibetur. Quintus Scauola, vir grauissimus ac sapientissimus, & propter egregiam Iuris ciuilibus prudentiam celeberrimus, remisso à negocijs animo, corporis exercendi, & se recreandi gratia studiosissimè pila ludere solitus est. Multosq; præterea clarissimos & amplissimos homines accepimus, cum à grauioribus negocijs respirassent, aliquo lusu fatigatum animum relaxare solitos. Sed hæc ludorum genera,

Mantuan. li.
I. Sylua.

genera, quæ colligendi animi, vel exercendi corporis causa parantur, neq; nos omnino reijcimus. Sumus enim homines, & præclare intelligimus, nullam esse tantam animi vim, quæ perferre continuum laborem possit. Illos vero penitus ludos detestamur quibus expositis pecunijs plerique solent avidissime ludere: propterea quod omnes sanctissimæ religioni nostræ sunt inimicissimi. Quæ quidem pessima ludendi consuetudo, tanquam perniciosa quedam contagio, sicut initio diximus, domos præcipuè nobilium & potentissimorum hominum arripuit; ut non iam vernæ solum ac famuli, sed ipsi patres familiarum, quod maxime ignominiosum est, totos plerunque dies & bonam noctium partem in ludendo conterant. Hinc filij, qui maxime dociles ad vitia solent esse parentum imitatores, prius ludere sciunt quam explanatè loqui: & cum nutricis lacte paterna vitia statim imbibunt. Nam verè Satyricus Poëta dixit:

Jouenal. Sat.
syrr. 14.

Si damnosa senem iuvat alea, ludit & bares

Bullatus, paruoq; eadem movet arma frivillo.

Ita enim est hominum ingenium, ut

velocius & citius nos,

quod ait idem Poëta,

Satyr. 14.

Corrumpant vitiorum exempla domestica, magnis

Cum subeant animos auctoribus.

Quid, quod a parentibus filij non solum non reprehenduntur; verum etiam, quod summopere deplorandum est, ab eisdem vltro ad ludum imitantur? Itaq; pravam istam consuetudinem in naturam ita sibi conuertunt; ut quamvis postea cupiant, aleam tamen relin-

relinquere non possint. Et quisquam mirabitur tam
 paucos esse adolescentes, qui rebus honestis & in-
 genuis artibus animum applicent; cum à teneris an-
 nis indulgentia parentum efformati, ludisq; cuiusq;
 generis dediti, nullam aliam credant esse maiorem
 voluptatem, nullam vitam beatiorem, quam conti-
 nenter in alea versari! Quid unquam egregium atq;
 excelsum ab eo iuvene sperare poterimus, cuius a-
 nimum iam hoc infecerit insatiabile ludendi desideri-
 um? Iam per diuersoria, per lustra, per ganeas,
 cum perditissimis hominibus cupit euolare: iam pa-
 ternas facultates dissipare: iam cum vilissimis scortis
 & lenonibus impurissimis vitam ducere: iam
 quotidie vota facit, ut tandem nimium viuax pater
 efforatur, ut scilicet impunius ei liceat alea quicquid
 habet facultatum effundere. Hinc ad furta, ad latro-
 cinia, ad infandas caedes consumto patrimonio con-
 uertuntur: nullum eos dedecus, nulla poena refrenare
 potest: nullum est scelus tam audax, nullum tam atrox
 facinus, ad quod post aleam impelli non facillime possint.
 Quae licet apertissima sint; tamen tanta est hominum
 improborum insolentia, ut quam paucissimis persua-
 deri posse videantur. Quod tamen mirari desino, cum
 ad eos respicio, quibus religionis & honestatis cu-
 ra demandata est, qui populum ignarum, & im-
 peritam multitudinem diuinis legibus atq; institutis
 erudiendi curam susceperunt. Hi enim maiorem par-
 tem non solum alios non reprehendunt; verum et-
 iam, quod indignissimum est, ipsi totos plerunq; di-
 es ac noctes in ludendo sunt occupati. Sed de hac ci-
 uitate nostra nihil dubito, quin breui tempore mo-
 res sit

res sit in melius commutatura; cum tam religiosum & Christianum Principem habeamus, & tam prudentissimum Senatum, qui vitia seuerissime vindicet, & virtutes amplissime remuneretur. Neq; enim cuiquam dubium esse potest, quin, vt cetera omnia, qua nuper instituta sunt, ita etiam hoc sapientissime decretum sit; Ne ludendo pecunias exponere cuiquam liceat: cum omnem aleam honestati maxime contrariam esse liquidissime constet. Hac enim, vt docuimus, efficit vt pleriq; mortales diuinum cultum deserant, humanam societatem violent, obliuione iusticie capiantur: hac leges, iudicia, fidem, amicitiam, probitatem euertit: hac dedecus & ignominiam affert maximam: hac priuatas domos exhaurit, patrimonia dilapidat, homines falsos fieri cogit: hac ad omne flagitium, ad omnem turpitudinem impellit: hac deniq; hominem dementem, perfidum, furiosum reddit; vt, non aliter atq; immanissima bellua, nullos neq; Deos, neq; homines vereatur. Quamobrè vos, Viri Mediol. per eam, quam colitis, religionem, per Christianam fidem, per salutem vestram atq; omnium ciuum, per totius Resp. nostræ tranquillitatem oro atq; obtestor, vt Aleatorum petulantia vestram opponatis auctoritatem; & mihi credatis, id quod ipsi videtis, istam aleæ libidinem omni religioni atq; iustitie maxime repugnare. Facite igitur vt domus vestrae nulli omnino pateant aleatori; liberos vestros procul à tam pestifero morbo relegate; neq; fidem eis vllam præstandam esse censeatis, quos aleæ deditos esse noueritis. Hos non aliter vobis cauendos esse censeo, quam qui patriæ, parentibus, amicis

S

atq;

atq; foris ballū inferunt; atq; eò magis, quò se occultius amicitiae nomine vobis insinuant. Nā malos atq; scelestos homines, qui se palam hostes profitentur, facile cauendo vitare possumus : hoc verò aleatorum occultum & intestinum malum frequenter opprimit, antequam perspici atq; explorari potuerit; hominemque penè ad insaniam pertrahit ; priusquam se ab illo captum esse provideat. Itaq; ne quæso tam horrenda, tam turpia, tam execranda flagitia, quæ iam ab alea nasci demonstrauius, in hac vestra religiosa ciuitate committi patiamini. Cohibete tandem istorum furentium hominum impetus, nefariosq; conatus, qui sese in familiaritatē vestrā omni studio sonantur insinuare, vt vos aut liberos vestros ad aleam alliciant. Expellite, profugate, exterminate de ciuitate vestra tantam ignominiam. Ne finite per Deum immortalē tantam labem & infamiam in vestro nomine inueterare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum : serpit ista contagio, & quotidie magis inualefcit, nisi quamprimum medicæ manus adhibeantur. O scelerum omnium indagatrix alea ! quò miseros mortales sui penitus oblitos, consiliorum inopes, æccos, amantes, assidue raptas ? in quæ probra semel à te captos præcipitas ? Nullam est vitium, mihi credite, Viri Mediol. quod ad se magis animos attrahat atq; alliciat ; nullum quod hominem perditiozem efficiat ; nullum quod magis fortunas, famam, honestatem profundat, & omnino dissipet. Quæ cum ita sint, omnem penitus aleam, perinde ac pestilentiam quandam atrocissimam habibus & quadrigis, vt dici solet, & remis ac velis non solum ipsæ effu-

effugere debemus, verum etiam insectari, & ab alijs, quantum per nos fieri potest, auertere ac propulsare: sapientissimoq; & mitissimo Principi nostro Alphonso Aualo, et integerrimo Senatui, atq; in primis ornatissimo Senatus Præsidi Philippo Sacco maximas & agere, & habere gratias, atq; eorum fidelissimis & amantissimis consilijs, iustissimisq; decretis obtemperare: quippe qui nos ciues suos, vt optimi patres, mansuetissimè corrigunt, & vt bene beateq; viuendi viam ingrediamur, omni curâ atq; diligentia prouident. Hæc ego, viri Mediol. cum honestatis et religionis amore commotus atq; inflammatus, quâ ab istis amantissimis Aleatoribus prosterni atq; pessundari videbam, hreuiter simpliciterq; pro consuetudine mea dicere coactus sum; tum vt prudentissimi Ordinis Senatorij, & sapientissimi Principis decreta, quæ iam partim introducta sunt, partim breui tempore diligentissimè cōfecta promulgabuntur; & vobis libentissimis animis accipienda, et accuratissimè seruanda esse censeatis. Quam quidem orationem meâ confido vobis probatam esse omnibus, et in meliorem partem acceptam. Vos pro vestra fide, religione, sapientia prouidete, ne quid ob sanctissimarum legum et decretorum violationem, detrimenti patiamini. Quanto enim clementiorem obediētes & subditi Senatum Principemq; nostrum experiantur: tantò seueriorem & infestiorē pertinaces & superbi sentient.

A D V E R S V S   E O S ,
Q V I   O R N A N D Æ   O R A -
tionis studium, & dicendi ele-
gantiam vituperant.

O R A T I O   X I I .

S V N T quidam homines, ornatissimi Au-
ditores, tam agrestibus & impolitis
auribus, ut omnem orationis orna-
tum, & sermonis elegantiam, tan-
quam rem inanem & superuacaneam omnino ne-
gligendam esse existiment; eumque satis esse diser-
tum ac eloquentem affirmant, qui sensa mentis
apertè quoquo modo atque intelligenter explicare di-
cendo valeat: ea verò, quæ orationis ornamenta
nominantur, nihil aliud esse dicant, quam quasi ca-
lamistros quosdam, & fucati medicamenta cando-
ris ac ruboris, quæ omnem orationis vim, & gra-
uitatem, & constantiam infringant, & prorsus
effæminent: multaque alia in hanc sententiam fallaci-
ter & captiosè disputent: ut totum hoc nostrum,
cui iam pridem dediti sumus, exornandæ orationis
studium, quantum per eos fieri potest, & depri-
mant, & inutile ac vanum esse ostendant. Itaque sta-
tui hodierno die coram vobis omnis elegantia can-
didatis & cultoribus, quoad facultas mea tulerit,
istorum hominum falsam & absurdam opinionem
verissi-

verissimis & firmissimis rationibus, exemplis, argumentisq; refutare. Ne fortasse qui iuniores adhuc, & rerum humanarum imperitiores sunt, eorum auctoritate verbisq; persuasi, rem omnium præclarissimam & honestissimam derelinquant. Vos quæso nostram hanc disputationem contra barbaros homines, rudis & incompti sermonis amatores, & omnis politioris disciplinæ atq; humanitatis expertes, patientissimis & æquissimis auribus attendite. Ac mihi quidem illud in primis maxima dignum esse reprehensione videtur, quod isti, qui de orationis ornatu sententiam suam tam graui supercilio proferunt, vel tam imperiti sunt, ut quod inter virtutes orationis & vitia discrimen sit, non satis intelligant; vel si fortassis intelligant, iniquo atq; inuidio animo, quod ipsi aut propter insolentiam neglexerunt, aut propter inertiam assequi minimè potuerunt, ab eo cæterorum etiam hominum industriam retrahant. Cum enim orationis ornamenta calamistros & fucum appellent, nonne perspicuum est, eos nimis imperitè flagitiosèque rem pulcherrimam turpissimo nomine dedecorare? Quis non intelligit, in mulieribus, vnde hæc nomina transtulerunt, alium esse laudabilem, honestum, decorumq; ornatum; alium calamistratum & fucatum? An fortè vobis aut pudica matrona, aut casta virgo, quæ præstanti sit corpore, & liberali atq; honesta facie, cum preciosis vestibus, auro, argento, gemmis, vnionibus, armillis, annulis, cæterisq; huiusmodi ornamentis excolitur, calamistrata & fucata esse videbitur? Nihilne ergo inter meretriciam lasciuiam, & matronalem cultum

virginalemq; ornatum intereſt? nihil inter calamiſtros & baccata monilia? nihil inter fucata medicamenta, & exornatam venuſtatem: O ſtultitiam hominum atq; inſipientiam, qui tantarum rerum differentiam repugnantiamq; non videant! Iam credo, iſti, qua temeritate atq; importunitate ſunt, ſi quem paulo comptiorem eſſe virum conſpexerint, eum penitus effœminatam eſſe clamitabunt; ſi liberaliorem, prodigum appellabunt; ſi fortiorem, dicent eſſe temerarium. Sed nequaquam animum inducere poſſum, vt exiſtimem iſtos eſſe tam inſipientes et rerum ignaros, vt non intelligant, aliam eſſe comptam & ornatam orationem; aliam eſſe laſciuientem, affectatam, & quodammodo pictam. Verum quia ſumma iam pridem ipſi barbaria ſunt infecti; quod ſpinofum, exile, ieiuinum, languidum, eneruatum, incultum dicendi genus ſemper ſecuti ſunt, & pecudum ſuilliq; generis more glandes multò magis quam fruges adamarunt; neque poſthac vllò modo ſperant ex illo barbarico cœno ſe linguam ſuam vnquam educere poſſe: nobis ideo vobisq; , ornatiſſimi iuvenes, hanc elegantia laudem, & ſtyli dignitatem, & expolita orationis gloriam invident, ſecumque ad eadem luti volutabra, deformemq; ſermonis habitum, atque impuritatem loquendi deducere contendunt. At, ſi Dÿs placet, ijdem iſti ſordidi, rudes & inculti homines, ſe Mercurium non in lingua, ſed in pectore habere, gloriantur! Qua in re duplici nomine ſunt odioſi: vel quòd intolerabili arrogantiâ ſe ſolos eſſe ſapientes atque intelligentes opinantur; nos autem, qui dicendi venuſtatem ac leporem

pore[m] sequimur, tanquam inanium tantum verbo-
 rum sectatores irrident: vel quod eloquentia De-
 um atque parentem Mercurium sibi similem; hoc
 est, infantissimum esse mentiuntur. Quis enim est,
 qui nesciat, apud Gracos tritum esse vulgi sermone
 prouerbum, quoties rem inauditam & penitus
 incredibilem significare volunt, vt Mercurium in-
 fantem esse dicant? Prodeat quæso Mercurius iste
 vester è sordido pectore, exeat ex ore lutulento, de-
 formato habitu, verborum illuue squalidus &
 prorsus informis. Quis eum vt eloquentiæ patrem a-
 gnoscet? cui gratus erit? quis esse Mercurium existi-
 mabit? a quo non statim contemnetur? quis non eum
 irridebit tanquam aliquem histrionem, & fictum ex
 Plauti scena cum seruili schema Mercurium? Ita ista
 vestra seruilis sapientia barbariæ sordibus infusca-
 ta, locum apud ingenuos ac liberales animos, & a-
 pud teretes elegantium hominum aures, vbi consi-
 stat, nullum habere potest. At contra si quis non in
 pectore tantum, vt vos insulse falsoq; iactatis, sed et-
 iam in ore Mercurium habeat, vt ea, quæ rectè ac sa-
 pienter intelligit, aptè, distinctè ac ornate proferat;
 quid hominum aut auribus, aut mentibus iucundius
 accidere poterit? Quis cantus ornata oratione dul-
 cior? Quod carmen artificiosa verborum conclu-
 sione aptius? Quid admirabilius, quam res splendo-
 re illustrata verborum? Sed nimirum illud verissi-
 mum est, quod Heraclitus aiebat; Asinum stramen-
 ta malle, quam aurum. Stolidis enim ac barbaris ho-
 minibus magis ea placent, quæ rudia sunt, & sca-
 bra, & impolita; quam quæ emendata, & occulta et
 planè

planè perfecta sunt. Non capiunt crasse & obtusa aures compositam & modulatam orationem. Midas Phrygiorum rex, ut ad fabulas veniamus, insulsum atq; ineptum Marsiæ tibicinis strepitum suavissimis Apollinis carminibus prætulit, vnde meritissimo iratus Apollo traditur asininas illi aures affixisse: quales iam inde ab iuente etate nostros aduersarios semper habuisse crediderim. Quid enim causa dicemus esse, cur isti liberalem atq; ingenuam eruditionem, & differendi elegantiam tansopere damnent, ut neq; ipsi ornatè dicere aut scribere studeant, neq; aliorum elaboratam expolitamq; orationem admirentur; nisi quia deprauatos animi sensus habent; ut illis, non aliter atq; scarabeis, continenter in oleo vimentibus, alabastrus unguenti plena pateat? Vetus est proverbiū: Nihil graculo cum fidibus: quoniam longè magis odioso garritus cum sui generis aibus, quàm harmonia musica graculus delectatur. Huc etiam illud pertinet: Nihil cum amaracino sui. Quamuis enim, quod ex amaraco fit, oleum laudatissimum & odoratissimum sit; suillo tamen generi venenum est; cui videtur id demum olere suavissimè, quod canum grauissimè redoleat. At isti quò vitium suum aliqua ratione celare valeant, ideo se dicendi venustatem & orationis ornamenta refugere clamant, quòd ea sit quasi quadam voluptatis illecebra, lenociniumq; , quò popularium animi capiantur; & errore decepti, ut bamo pisces, ita blanda oratione suauiq; sermone in falsam sapenūmero persuasionem inducantur. Quasi verò stolidi atq; insipientes homines exculta orationis dul-

nis dulcedine atq; iucunditate, non fraudibus & dolis improborum capiantur. Non habet hoc in se vitium copia dicendi, & suauitas orationis, vt quemquam decipiat, aut in errorem inducat; præsertim si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Non est hoc politæ orationis crimen; sed eorum, qui cæteris etiam bonis plerunq; ad perniciem vtuntur; vt alio in loco dicemus. Isti verò qui ieiunam & exilem, & incomptam orationem magis, quam vberem & exaggeratam, & venustam, diligunt; perinde faciunt, ac si rusticanam vitam potius, quam civilem; sordidatam vestem, quam elegantem; illuuiem corporis, quam mundiciam; res deniq; potius odiosas ac molestas, quam gratas & iucundas amplectantur. Sed auctoritatibus etiam causam istam suam tam ridiculam & absurdam confirmare conantur. Aiunt enim grauissimos homines Theologos, Philosophos, & Iurisperitos nihil de exornanda oratione penitus cogitare: verum potius huius nostræ concinnitatis & elegantie esse cõtemptores. Qua in re primum eos aperte mentiri dicimus. Quamuis enim recentiores Iurisperiti, vt Azones, Bartoli, Baldi sunt incompti ac planè barbari; quòd eo tempore vixerint, quo bonarum artium studia minimè vigeant; tamen antiquis illis Iurisperitis, quorum adhuc leges & responsa in Pandectis leguntur, nihil politius aut limatius inueniri potest; vt satis appareat, eos non minus eloquentie, quam Iuris civilis fuisse studiosos. Quid de Philosophis dicam? An fortasse quia Auerroës & Albertus barbari sunt; ideo Plato etiam, & Aristoteles,

stoteles, & Theophrastus in eodem numero censendi sunt? Iam Theologi veteres non rustice locuti sunt; sed quantum eorum facultas tulit, ornamenta dicendi scriptis suis adhibuerunt. Quis enim Basilio sublimior? Chrysostomo dulcior? Hieronymo vehementior? Deinde illud oppono: quamvis aliqui Philosophi Theologi; nostra hæc dicendi ornamenta non sequantur; non ideo tamen esse à nobis, qui mansuetiores atq; elegantiores Musas colimus, relinquenda. Quæ enim invidia est, si hæc in re nos neque Philosophi, neq; Theologi esse voluerunt? Eadem ratione licet etiam plerasq; res alias eximias & præstantes contemnere, quoniam eas Philosophi Theologi; vilipendunt. Projiciamus opes, aurum, gemmas, preciosas vestes, mundiorum omnem suppellectilem; quoniam sine his rebus pleriq; Philosophi vitam agunt. Negligamus rem familiarem, deseramus artes ingenuas, in solitudine vivamus, nudis pedibus ambulemus, bardocuculos induamus; quoniam hæc nonnulli Theologi faciunt. Quod si hæc in communi vita degenda ridicula sunt & insulsa; cur potius in contemnenda sermonis elegantia, quam in cæteris rebus, & actionibus æcivili vita remotis Philosophos ac Theologos imitari debemus? Quis non intelligit, rationem hanc istorum esse absurdissimam, nullumq; pondus aut momentum habere? Non enim illud à nobis querendum est, an aliqui in ea sint hæresi, quæ nullum sequitur florem orationis; cum plurimi sint, qui res omnes egregias ac præstabiles ob animi demissionem quandam refugiant, & magnopere contemnant:

nant : sed utrum utilis sit an perniciosa , honesta an turpis , iucunda an odiosa hæc exornanda orationis disciplina : de qua certè , nisi planè agrestes atq; inhumani sumus , dubitare nullo modo possumus . Ac iucundam quidem & suauem esse negare non audent , quoniam hoc esset planè sensui repugnare ; sed esse utilem & honestam . Id verò pernegant ; imò contra perniciosam & fugiendam esse asserere non dubitant : Quoniam (inquit) multi iuvenes in discendo splendorem & elegantiam verborum confectantes , plerumq; rerum obliuiscantur ; & in expolienda oratione occupati , bonarum artium studia derelinquant : qua ratione fiat , ut qui hæc dicendi varietate copiaque delectantur , dum compositam orationem , & ornatam , & artificio quodam atque expolitione distinctam efficere student , omnem maiorum rerum scientiam & sapientiam negligant . Quæ cum isti dicunt , studio ducti maledicendi , non satis aduertere videntur , se non ipsam orationis venustatem atque elegantiam improbare ; sed eorum studium & inanem laborem , qui solam eam , relicta rerum scientia , consecantur . Nam Cic. lib. 1.
Orat. certe nihil tam furiosum est , ut etiam L. Crassus de attestatur , quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis , nulla subiecta sententia nec scientia . Quod si quis rerum cognitioni ; quod optimo quisque ingenio facere debet , elegantiam hanc , & politam dicendi rationem adiunxerit ; quid in homine præstantius aut diuinius inveniri poterit ? Audebunt ne etiam infantissimi homines eum orationis ornatum vituperare , qui re-

bus

bus iam cognitis & planè perceptis, summa quaedam cum aurium atq; animi iucunditate adhibetur? Audebunt ne veteres illos scriptores, tam Græcos quam Latinos, in quibus præter variam & multiplicem rerum scientiam, inest etiam summa quaedam & incredibilis orationis elegantia, condemnare? Nimirum ego istam perfrictam frontem & os durum videre nimum velim, quo procaciter eos vituperant, qui nulla penitus eloquentia satis commendari posse videantur. Atqui ab istis ego hominibus libentissimè peterem, cur eos, qui ornate dicunt, improbandos esse censeant; eos autem, qui cæteris in rebus ornate aliquid efficiunt, magnopere laudent? Nam si omnino quæ accuratè studioseq; poliuntur, eos offendunt; multò plura atq; maiora in operibus ipsis ornamenta, quam in oratione reperiuntur. Deinde illud absurdum esse omnino videtur, si eos latet, nos ideo & Deos immortales ornate colere, & pietatem adamare, & iusticiam exercere, & cæteris virtutibus incumbere; non ut agrestiores & impolitiore habeamur: sed ut ornatiores & humaniores existimemur. Quo enim cultu, quo studio, qua cura templa Deorum immortalium, aræ, foci, loca omnia sacra, vasis preciosis, vestibus, instrumentis cuiusq; generis, auro, argento, ebo-re, gemmis, vniombus exornantur? Quid edificia? quid ludi? quid magnifici apparatus, nonne quanto sunt ornatiores, tanto magis commendari solent? Quid, omnis vita cultus cum elegantia & copia quantopere delectat? Quid artes, scientiæ, virtutes, quibus ad humanitatem informari solemus,

nonne

nonne ut maxima sunt animi ornamenta, sic etiam appellantur? Atqui nemo est, quin artifices omnes eo magis esse laudandos existimet, quò politius opera sua conficiunt. Quin ipsum totius mundi conditorem Deum vel hac vna de causa mirandum in modum suspicimus, quod vniuersum cæli complexum tanto variarum rerum ornatu compleueris. Unde & consensu gentium, ut Plinius ait, quem Κβρυχὸς Græci nomine ornamentum appellauerunt, eum etiam nos à perfecta absolutaq; elegantia Mundum nominauimus. Cur ergo quod in alijs rebus & actionibus omnibus maxima dignum esse laude iudicatur; id in oratione sola, quæ mentis interpretis est, & hominis maximè propria, tanquam res improba vituperatur? Quòd si venustam & elaboratam orationem ideo damnandam esse statuunt, quòd ea quidam & priuatim & publicè parum iustè vtantur, & fallaci blandaq; persuasione multos decipiant; cur non eadem ratione pulchritudinem, diuitias, fortitudinem, & nonnulla alia bona vituperant: quandoquidem plurimi sæpe reperti sunt, qui per ea & sibi, & ciuibus suis plurima detrimenta importarunt? Sed minime videtur æquum esse; neq; propter impudicos homines pulchritudinem, neq; propter insolentes ac proferuos diuitias, neq; propter sicarios & percussores fortitudinem improbare; neq; omnino ad res ipsas, hominum peccata transferre: sed illi potius damnandi sunt, qui rebus per se bonis, addita animi peruersitate, malè vtuntur; & quibus rebus facile quamplurimis hominibus prodesse possent, eis ad ciuium suorum perniciem abuti non dubitant. Sed
 ex istis

Nat. Histor.
lib. 2. cap. 4.

ex istis aduersarijs nostris ornata locutionis vituperatoribus aliqui sunt paulò moderatiores; qui maledictis quidem abstinent, verùm similitudine quadam dicendi elegantie dignitatem eleuare atque imminuere contendunt. Aiunt enim, in oratione leporem & elegantiam nihil aliud esse, quàm in arboribus flores & folia: quare qui elegantiori stylo dant operam, eos, neglectis fructibus, tantùm flores & folia consecrari dicunt; qui autem, posthabito dicendi lepore, rebus ipsis attendunt, eos aiunt solidos & maturos fructus decerpere. Qua quidem similitudine parum cautos iuuenes in fraudem inducunt; & efficiunt, vt ornandæ orationis studium deserant: cum non intelligant, non tantùm vnum esse, sed varia & multiplicia orationis expolienda genera. Sunt enim quedam in oratione ornamenta, tanquam flores ad venustatem accommodata, quæ maximam tamen afferunt in dicendo voluptatem; & audientium animos atque aures ita alliciunt, & ad sese trahunt, vt formosi atque odorati flores oculos & nares afficere solent: quedam foliorum frondiumque similia sunt; quæ non tantùm arbores ornant, sed etiam fructuum sunt integumenta, vt eos à caloris & frigoris offensione tueantur: quedam sunt vt in corpore vestimenta, quibus res antè acutè inuenta, & prudenter disposita, eleganter ac politè vestiuntur atque exornantur, vt auribus & animis maiori cum dignitate suauitateque percipiantur: sunt aliqua salis instar in tota oratione sparsa; quæ dictionem vniuersam condiunt, & multò iucundiorẽ efficiunt, quæ alioquin esset

esset

esset fatua atque insipida, quales spoliati sale plerique etiam preciosi cibi solent esse: quaedam denique sunt quasi lumina, quibus tota illustratur oratio atque admirabilis efficitur. Sunt autem & verborum & sententiarum haec, quae dicimus, lumina: quibus tanquam stellis & insignibus in ornatu suavissime distinguitur omnis oratio. Non ergo tantum qui flores & folia sectantur, sed qui distinctè, qui explicitè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt; non sunt, qui ornate dicunt, qui clamores & admirationes efficiunt: ad quos audjendos concursus undique fieri consueverunt. Veniant igitur irrisores huius suavis & illuminatae orationis, tenebricosi homines, qui clarissimum lumen oderunt: & iam vel ipsi iudicent, utrum se horum alicuius, vel Averrois, vel Alberti, vel Scoti sectatoris, vel aliorum eiusdem generis scriptorum, qui ieiunitatem in dicendo, qui spinas, qui sordos, qui barbariam, qui tenebras, qui infantiam sequuntur; an Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, & aliorum ornatissimorum auctorum, quorum omnes copiam, suavitatem, puritatem, elegantiam, lumina, varietatem admiran- tur ac suspiciunt, similes esse malint. Ac mihi quidem isti, qui ornatum orationem improbant, tantum aberrare videntur, ut non advertant, se rem eam damnare, quae bonorum omnium, quae à natura homini data sunt, aut certe quamplurimo- rum causa fuit. Nam ceteris in rebus homines nihil ferè à bestijs differunt: verù & velocitate & robo-
re, ca-

re, ceterisq; corporis commoditatibus longè humaniores & infirmiores sunt: vna fuit oratio, qua nos à victu belluino segregauit, qua postea studio atq; industria sapientissimorum hominum expolita atq; exornata, effecit, vt qui ea scitè vterentur, quantum ceteri homines bestijs prastent, tantum ipsi ceteris hominibus antecellerent. Itaq; posteaquam sapientes viri graui & polita oratione vt didicerunt, tum vrbes incolere cepimus, tum naturale ius & ciuile descripsimus, tum artes excogitauimus; tum deniq; res omnes, & priuatam & publicam utilitatem continentem, inuenimus. Hac (inquam) oratio suauis & elegans, non illa agrestis & barbara, de reb. iustis et iniustis, de honestis & turpibus, de vtilibus & perniciosis leges instituit. Hac vrribus iam constitutis fidem colere, iusticiam retinere, labores communis causa commodi suscipere docuit. Hac est domina rerum & regina oratio, qua facinorosos homines inuadimus, virtute præditos laudamus, nocentes condemnamus, innocentes absoluiamus, prudentes exornamus, imperitos docemus. Hac est illa, qua sola res honestas atq; vtilis persuadere potest; qua consolamur afflictos, qua deducimus perterritos à timore, qua gestientes comprimimus, qua cupiditates iracundiasq; restringimus, qua deniq; quicquid est in omni vita rectum ac laudabile, gubernamus. Hac illa est vehemens & incitata oratio, qua cum rapidè fertur, sustineri nullo modo potest; qua adolescentes acriter à vitijs reuocat, & ardentè ad virtutem cohortatur; qua seniores languentes excitat, & ad Reip. gubernationem attentiores

tiores efficit ; qua Imperatores in bello milites suos
 ad patriæ defensionem , & victoriam acquirendam
 alacriores reddunt : qua populos ad religionem , ad
 cultum Deorum immortalium , ad patriæ pietatem ,
 ad communem utilitatem tuendam inducit : qua con-
 ciliatrix est humanae societatis : qua deniq; semper
 vel in ocio , vel in negocijs maximè propria est hu-
 manitatis atq; sapientia . Nam excellens & expoli-
 ta oratio excellentis & expoliti animi certissimum
 est indicium . Vetus est illud ; Qualis vir , talis ora-
 tio . Nam omnis mentis habitus ex ipsa oratione ,
 tanquam è speculo , perspicitur : vt qui sordidam &
 incultam orationem adamant , ij sordidi & inculti
 omnino esse videantur ; qui verò polita atq; elegan-
 tis orationis studiosi sunt , ij quendam animi candor-
 rem , & præstantiam , & ingenuitatem præ se fe-
 rant . Atq; hoc sanè non in singulis tantum homini-
 bus , sed in populis etiam ac nationibus intueri faci-
 le possumus . Ut montani homines & summorum
 Alpium incole feram atq; horridam naturam suam
 sermone ipso declarant . Et si quis paulò diligentius
 aduertat , in Germanorum locutione barbariem
 quamdam & asperitatem semper esse sentiet ; in ser-
 mone Gallorum stoliditatem ; in verbis Hispanorum
 iactationem ; in oratione Itatorum veram nobilita-
 tem . Quid , veteres Attici nonne vt erant ingenio
 acuti , celeres & præstantes ; ita etiam oratione
 maximè limati , iuaves & elegantes erant ? Unde
 Attici sales , & Attica eloquentia prouerbio cele-
 bratur . Itaq; si quis ea tempore , quo Athenis inge-
 nuarum artium studia florebant , politius & elegan-

T

tius

is loqui cupiebat, is Atticam linguam imitari omni studio diligentiaq; contendebat. At contra Thebani, agrestes et indocti, rusticanisq; moribus homines, sermone etiam incompósito & impolito naturae suae vitia declarabāt; vsq; eò, vt qui tardi atq; bebetis ingenij probro notaretur, is Bæoticum animum, Bæoticamq; locutionem obtinere diceretur. Quemadmodum igitur acumen ingenij, honesti mores, vitio integritas laudabilis est: ita etiam dicendi varietas, composita oratio, sermonis elegantia est amabilis; vt qui verborum splendorem, & orationis lumina vituperat; is animi tenebras, & mentis caecitatem laudare videatur. Siquidem oratio, quod antea diximus, apertissimum est ac certissimum animi simulacrum. Hac de causa prudentissimi quique viri semper huius rei studiosissimi fuerunt. Ne quisquam vnquam aut in loquendo, aut in scribendo magnam laudem meruit: nisi qui politè & ornasè vel scripsit vel locutus est. Quanta enim est Platonis elegantia? quae dicendi maiestas? quae vbertas? quae copia? quae incunditas? Iouem ipsum aiunt, si loqui vnquam voluisset, non melius aut ornatius fuisse locuturum. Quis Aristotele pressior atq; politior? quis eodem, cum opus est, eloquentior? quem orationis flumen auream fundere Cicero verissime dixit. Quis Theophrasto dulcior? quem à diuinitate loquendi nomen inuenisse constat. Quis Xenophonte iucundior? quem propter eximiam dicendi suauitatem veteres Apem & Musam Atticam appellarunt, Quid horum omnium (vt verè dicam) magister Socrates, nonne totius iudicio Graeciae, cum prudentia,

& acm-

Acad. quæstion. lib. 4.

Quintil. lib.

10. instit. orat. cap. 1.

& Plin. Secundus in

præfat. histor. nat. &

Cic. in oratore ad M.

Zerutum.

& acumine, & venustate, & subtilitate; tum ve-
 rò eloquentia, varietate, copia, quam se cunq; in
 partem dedit; omnium facile fuit Princeps? Iam
 verò nihil est, quod de Isocrate & Demosthene
 dicam, qui hac præcipue ornate dicendi laude cla-
 ruerant. Quorum alter intra domesticos parietes
 cum officinam dicendi instituisset, aluit eam gloriam,
 quam nemo postea est consecutus: alter in Reip. lu-
 ce versatus, tantum & ornatu verborum & sen-
 tentiarum luminibus excelluit, ut omnium, quicun-
 que nati sunt, oratorum iure optimo Princeps ha-
 beatur. Quin etiam heroicis temporibus iam in ma-
 ximo honore ac precio fuit ornata oratio. Nam Iliad. 9.
 plurimum laudis in dicendo Ulyssi tribuit Homerus: Iliad. 1.
 & Nestorem ita commendat, ut ab eius ore mel-
 le dulciorem fluere dicat orationem: ipse verò Poë-
 ta tam ornatus est, ut planè orator esse videatur.
 sed quid exemplis in re minimè dubia opus est,
 cum nullus omnino scriptor apud eruditos & vr-
 banos homines in precio sit, nisi sit idem elegans &
 politus? Ut enim alios omnes præstantissimos aucto-
 res, tum Græcos, tum Latinos, qui nomen suum
 in orbis terræ memoriam sempiternam dissemina-
 runt, & elegantissima conscripserunt opera; di-
 mittamus; cur Cicero præter ceteros tantopere ce-
 lebratur? nisi quia dono quodam providentiæ, sicut ait Lib. 10. In-
stitut. Ora-
tor. cap. 1.
 Fabius, genitua esse videtur, in quo totas vires suas
 eloquentia experiretur: qui tam clarus, suavis, orna-
 tus, gravis et iucundus est, ut nihil proorsus addi posse
 videatur: in quo tam absoluta & perfecta est omnis
 dicendi ratio atq; elegantia, ut quicquid in omnibus

cateris auctoribus vel ingenio expolitum, vel industria elaboratum, vel artificio excultum reperitur, id totum in vno Cicerone longè speciosius & splendidius appareat. Proh Deum atq; hominum fidem! fierine potest, ut tam peruersa mente quisquam inueniatur, ut cum ei Ciceronis in mentem venit, cuius ornamenta dicendi splendoremq; orationis omnes admirantur, quo nemo scripsit vnquam limatiùs atq; ornatiùs; tamen sermonis elegantiam, & expoliendæ orationis studium damnare audeat? Sed iam valeant isti nescio qui humiles ac demissi homunculi, urbana ciuilibusq; dictionis inimici; ex hanc producti, non è schola: qui verborum sordibus oblectantur, & nihil eximium, nihil ciuile, nihil magnificum sentire, nedum eloqui possunt: qui tam alienata mente sunt, ut non intelligant, se ista sua lingua petulantia & procacitate, qua vobis dicendi elegantia studiosis maledicunt, omnibus præstantissimis scriptoribus, tam Græcis, quam Latinis maledicere. Vos autem, ornatissimi Iuvenes, qui veram laudem & dignitatem queritis; neglecta barbarorum inscitia, nostrum hoc bene dicendi studium amplectimini: quod semper viris magnopere placuit: quod omnia, que prudenter mente concepta sunt, audientium auribus mirifica cum iucunditate representat: quod non modò summam orationi gratiam in dicendo, sed etiam scriptis immortalitatem elargitur. In hoc vno reliquorum omnium studiorum fructus est collocatus. Quid enim prodest rectè sentire, & prudenter intelligere; si que rectè sentias, & prudenter intelligas, polirè eloqui non possis?

Quam

Quam indecorum est, res egregias & præstantes
 barbara & incondita oratione proferre? Ut si quis
 in cænoſo & putrido loco gemmas atq; vniones
 conseruet; aut venustissimo corpore fæminam lace-
 ratis atq; immundis centonibus induat, faciemq;
 liberalem & honestam atramento lutoq; commacu-
 let. Sed profectò nimium indocti atq; agrestis est a-
 nimi, politæ orationis dulcedinem suauitatemq; non
 degustare. Qui autem liberaliter educati atq; insti-
 tuti sunt, quales, vt verè dicam, vos estis, egre-
 giu iuuenes; non minus eleganter dicere, quàm rectè
 facere totis viribus elaborare debent: vt clarissimo-
 rum hominum cum facta, tum orationem imitantes,
 parem aliquando laudem & gloriam assequi merito
 possint.

DE CONTEMNEN-
 DIS OBTRACTORI-
 bus, ad Mediolanenses.

O R A T I O X I I I

Cum multis in rebus, Viri Mediolanen-
 ses, eos, qui studijs optimarum artium
 dediti, res egregias & excellentes ex-
 petunt, magno atq; erecto animo esse o-
 portet: tum in eo præcipuè, vt malenolorum &
 obtre-

obtrektorum voculas; quamvis ab eis assidue vexentur, contemnant, ac pro nihilo ducant. Hoc enim commune est omnibus ijs, qui labore atque industria sua in aliquo laudis genere florere incipiunt; ut statim ab invidia eorum fama quasi à turbine aliquo quatitur & labefactetur. Qua in re qui adeo timidi atque pusilli animi sunt, ut perterreantur, & ab incepto desistant: ù nihil unquam egregium, nihil laudabile prestare poterunt: qui vero tam generosa, tamque excelsa mente præditus est, ut quamvis undique maledictorum aculeis incessatur, nihilominus tamen, quod rectè instituit, iter persequitur; & ad honoris atque dignitatis arcem enititur; is verè magnus & omni laude dignus vir existimandus est. Neque enim minoris fortitudinis atque constantia est, adversariorum non frangi calumnijs, neque debilitari; quam aut assiduos perpeti labores aut in arduis rebus nunquam animo defatigari. Sed tamè aliqui magno ingenio viri reperuntur, qui plurimo quidem suis in actionibus omnibus studio, cura, labore, diligentia utantur: sed adeo calumnijs atque maledictis inimicorum moveantur, ut si qua in re præter spem atque opinionem, de fama sua detrabi fortè sentiant, maiorem in modum discrucientur. Quo quidem in errore atque dolore, quoniam hoc multis bonis accidit, etiam me longo tempore fuisse nihil me pudet confiteri: verum deinde cum ratione ipsa, tum sapientissimorum hominum exemplo sum ita confirmatus, ut, quod præclare Poëta cecinit:

Quid

Quid proceres, vaniq; leuis quid opinio vulgi de me sentiat, planè securus sim. Quamobrem rationes eas & exempla, qua mihi vehementer hac in re profuerunt, statui vobis hodierno die breuiter commemorare: ne fortasse vestrum quenquam improba maledicorum voces & calumnia, qua quouis gladio (quemadmodum Thearidas quidam dicitur) acutiores sunt, à recta viuendi ratione diuincant. Quod dum facio, queso vos pro incredibili humanitate vestra, vt me sicuti facere instituitis, diligenter audiat. Est quoddam hominum genus, Viri Mediol. in laboriosis quidem & honestis rebus atque actionibus iners & igna-uum, sed in alienis rebus iudicandis & reprehendendis nimis audax & temerarium. Hi cum nihil ex se dignum laude, dignum luce parere possint, cum nihil nisi abiectum, nisi humile spectent; tamen cum aliquem nauum atque industrium virum, propter res egregie gestas in honore ac precio esse vident, adeo cruciantur & affliguntur, vt non eis vibus, non potus, non lux, non vita sua-uis, nihil denique præterquam maledicere iucundum sit. Itaque summo cum animi liuore, non aliter atque vipera, modo in hunc, modo in illum acerbitatis suæ virus euomere non desistunt. Horum iudicio si quis eloquentissimus sit, infans habetur; si maxima sit eruditione præditus, imperitus & arrogans appellatur; si constantissimus & fortissimus, imbellis & eneruatus prædicatur. Interdum etiam virtutes ipsas finitimis vitijs inquinare student, Magnanimum enim virum superbia

Virgin Ep-
gram. Vir
bonus.

nomine accusant; doctum & eloquentē ostentationis
& loquacitatis, religiosum superstitionis, prudentem
malicia, verecundum timiditatis. / Quod si quis adeo
præstans & præclarus sit, ut in omnium ore laudeq;
versetur, vsq; eò tamē eum frigidè laudant, ut longè
magis vituperare quàm laudare videantur, Hi sunt
qui claros & excellentes viros continenter mor-
dent, vexant, lacerant; qui nobilium mensis assi-
dentes, ut aliquid ipsi præter ceteros saporū videan-
tur, quos alij suspiciunt & admirantur, eos miro
quodam supercilio despiciunt & aspernantur; qui,
arrepta censoria virgula, de doctorum hominum
lucubrationibus adeo temerè iudicant, ut quæ re-
ctissimè bonorumq; scriptorum auctoritate posita
sunt, ea pessimè barbarezq; dicta pronunciant; qui
deniq; nulla vnquam in re sibi equè placent, atque
cum de alicuius boni viri fama detrahunt. Hos ego
penitus ab eis, qui dignitatis atq; honoris viam in-
gressi sunt, contemnendos ac negligendos esse cen-
seo. Quod ita faciliè facient, si primò cogitent, ne-
quaquam in nostra potestate situm esse, quid de no-
bis quisq; sentiat ac loquatur; atq; idcirco insipien-
tis esse hominis ea re dolere, quam corrigere nullo
modo possit: demde si ita se gerant, ut nulla in re
merito possint vnquam accusari. Illud enim egregiè
vereq; dictum est ab Ouidio:

Pastor. 4.

Conscia mens recti fame mendacia tennit.
Nam qui conscientie recta voluntatis innititur, is
nihil certè calumniarum turbines, aut maledictorum
procellas pertimescit: sed illud ex Ennio secum ipse
tacitus frequenter insusurrat:

Dum

Dum clauum rectum teneam, nauimq; gubernem, Quintil. lib. 2. Instit. Orat. cap. 18. dicat quisq; de me quid voluerit. Quis enim nescit, ignauissimo atq; imperitissimo cuiq; licere, non solum clanculū in eruditissimos & fortissimos viros, sed etiā apertē debacchari, & in quemuis, quocunq; libido tulerit, maledicta profundere? Sed profectō rectissime Philemon dixit: Nihil est iucundius, & docto viro dignius, quam ferre posse conuiciantem; quoniam si ille, cui fit conuicium, dissimulauerit, in ipsam auctorem redundat. Neq; malē Pythagoras de sapiente quodam & strenuo viro, qui nibili conuicia pendebat, ita cecinisse fertur:

Οὐδ' ὄσων μῦθαι ἐνυπέων ἐπὶ τὰ ζῆτο μίθων. ἦ

Verba (inquit) illa contumeliosa multō minus curabat, quā si a musca laderetur. Potuitne magis inuicti animi virum ostendere, quā hac similitudine? Quis enim in vnius muscæ morsu vehementer indolet? quis non hoc leuissimum esse malum, ac propē nullum existimat? Nos igitur eodem modo, cum falsam aliquod in nos iactari conuicium audimus, non solum nihil dolere, sed ne quidem illud ad nos pertinere significare debemus. Nam qui dolorem ex calumnijs capit, is sese affinem esse culpæ ostendit: neque ferē quisquam maledictis multum irascitur, nisi qui prauæ voluntatis conscientia mouetur. Sed tamen interdum accidit, vt calumniatorum inuidijs, cum nos in aliqua re praclarē gesserimus, non solum nobis laus & gloria pereat; sed quod longē peius est, etiam eo nomine malē audiamus: quæ certē res non potest animum optimi cuiusq; viri non mediocriter commouere. Verū huic dolori facilē me-

debitur illud egrégium *Alexandri Magni dictum*; qui cum audisset, ab obrectatoribus quibusdam de fama sua detrabi: Regium est (inquit) bene facere, & audire malè. Est enim profectò magni & excelsi animi (quemadmodum censet *Aristoteles*) nihil omnino calumnijs moueri, atq; iniurias non tantùm aequo animo tolerare, sed etiam profus negligere: vnde non sine causa *Cicero* magnopere *Cesarem* in eo commendat, quòd nihil præter iniurias obliuisci soleret. At contra qui calumnias & conuicia pertimescit, id certè magnis in viris habendus non est. Dum enim omni ratione studet inuidiam omnem euitare, atq; omnibus placere; plerunq; fit, vt in eas angustias incurrat, vt de salute atq; dignitate periclitetur: quod *Callicratide Lacedæmoniorum duci* & *Cleombrote* contigisse testis est *Cicero*. Longè verò sapientiùs & meliùs cunctator ille *Fabius* se gessisse dicitur; qui cum fractas ab *Annibale* populi *Rom.* opes atq; vires intelligeret, aequo Marte cum eo dimicare nunquam voluit, sed eum per montes & aspera loca sequebatur: vnde per contemtionem à nonnullis *Annibalibus* *Pædagogus* dicebatur. At ille nihil hoc conuicio permotus, institutum suum sequi perseverabat: donec tandem patientia sua ferocientem, & iuueniliter exultantem hostem perdomuit. De quo *Ennius*:

Lib. 1. Offic.

Cicero de
Senect. &
lib. 1. Offic.

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postq; magiq; viri nunc gloria claret.

Idem *Fabius* in familiari colloquutione frequentissimè dicere solebat: eum, qui conuicia matuat, longè sibi timidiores videri, quàm qui hostes fugiat. *Socra-*

tes,

tes, vtr. *Gracia sapientissimus*, etiam vtile esse dicebat conuiciatores audire. Nam si vera (inquit) dixerint, ea corrigere, atq; ita meliores euadere poterimus; sin falsa, nihil ad nos ea pertinere facile declarabimus. Quod etiam fortissimum illum atq; sapientissimum Macedonia Regem Philippum non fugit, qui se Principibus Athoniensium maximam habere gratiam predicabat, eò quòd suis conuicijs efficerent, vt ipse quotidie & moribus et oratione melior euaderet: dum eos (inquit) conor & dictis & factis mendacij conuincere. Idem Rex cum audisset, maledicum quondam frequenter sibi detrahere, nihil penitus se curare ostendit: cumq; amici suaderent, vt illum si nimis extremo supplicio vellet afficere, saltem relegaret; imò vero subridens inquit, Hoc non faciam; no fortasse apud plures externos ambulans de me male loquatur. Quòd si magnum inimicis nostris dolorem, magnumq; tristitiam adferre studemus, illud Diogenes Syntes multò pulcherrimum dictum seruare oportebit. Quem cum iuuenis quidam interrogasset, quo modo posset inuidos atq; obtrektatores suos punire: Si te ipsum (inquit) quotidie meliorem praefeceris. Hos enim certe maximum est inuidis tormentum, hic ingens est cruciatus, hoc summum supplicium, cum indies vident res nostras melius succedere, nosque diligentia atque assiduitate nostra quotidie fieri clariore: hoc illos perpetuo vexat, hoc cruciat, hoc efficit, vt inuidia disrumpantur. Quid, cum intelligunt, à nobis se prorsus contemni, quo tandem dolore, quo furore, qua rabie concitantur? Quis enim id non vel legit, vel audit,

quod

quod de Dione Alexandrino, Philosopho Academico, memoria proditum est? quem conuiciator quidam infecutus, cum toto die vexasset, neque ullam ab eo vocem elisere potuisset, Nihilne tandem respondes? inquit: at ille, Ne gry quidem, ait: quo audito, conuiciator tanto dolore affectus est, ut statim abiens se suspenderit. An non hac ratione longè atrocius inimicum suum punitus est Dio, quam si rusticorum more tota (quod aiunt) conuiciatorum planstra regessisset? Idem penè cuidam Socratis inimico dicitur accidisse; qui conuicijs non contentus, quæ in Socratem multa coniecerat, eum etiam calce percussit: cum autem amici quidam Socratem adhortarentur, ut percussorem in ius vocaret: Rideliculus, inquit: an si mihi asinus calcem impigisset, in ius vocarem? Itaque cum ille se negligi penitus à Socrate intelligeret, sibi ipse manum violenter intulit. Hæ sunt inuidorum & maleuolorum furis, hæc tormenta, hæc supplicia: quæ multo magis auctoribus ipsis nocent, quam eis, quibus maledicunt. Kna de verè suauiterq; Poëta quidam Græcus in hunc sensum cecinit:

Epigr. lib. 1.
 Ο φθόνος
 ἰσι πάκισ οἱ,
 ἔχθρ' ἔστι
 κρῆλα ἰν' αὐ-
 τῷ, Τίμω
 τῶν φθονι-
 γῶν ὀμμεῖται
 καὶ κενάδιαι.

Pessimus est certè, sed habet quædam optima: liuor:
 Inuidi enim merito corda oculosq; vorat.
 Hoc igitur vos maxime consolari debet, quod inuidi
 longè maiorem ex felicitate nostra dolorem accipi-
 unt, quam obrectando nobis donnum adferant;
 & maius ipsi dedecus subeunt, quam nobis infamiam comparare possint. Sed illud in primis cauere debemus, ne nos ita transfuersos ira rapiat, ut presentim maledico respondeamus. Turpis enim illa contentio,

tentio, & non tantum prudente ac literato viro, sed quouis homine prorsus indigna, cum maledictis maledicta rependuntur. Hac de causa Demosthenis illud dictum magnopere laudatur: qui cum ab obreftatore quodam conuicijs provocaretur, Nō descendam (inquit) in huiusmodi certamen, in quo qui victus fuerit, multo melior est eo, qui vicerit. Et certe tanto leuior & abiectior à sapientissimis viris quisq; existimatur, quanto maledictis laceffitus magis excandescit. Aristippus, cum eum maledicus quidam plurimis conuicijs incesferet, nihil respondebat; sed tacitus ire contendebat: ille autem magna voce clamans, Cur (inquit) aufugis? tunc Aristippus: Quia tibi potestas est malè loquendi, mihi verò non audiendi. Cleomenes Rex Lacedæmoniorum, cum ei quidam maledicere non cessaret, An ideo de omnibus, inquit; malè loqueris, ne nobis ocium sit de tua malicia loquendi? Sed omnium maxime civiliter hoc in genere se gessisse Pericles Atheniensium princeps legitur: quem cum improbus quidam conuiciator per totam urbem sectaretur, & magno cum clamore obiurgare, vituperare, despucereq; toto die non cessaret, nihil vnquam ei respondere voluit; sed omnia maledicta summo cum silentio pertulit, quamuis in singulas horas ille maledicendo magis atq; magis incalesceret: quin cum vesperi domum redisset, & eum ad ianuam vsq; maledicus insecratus fuisset, iamq; noctis tenebrae superuenissent, quendam ex seruis suis ad se vocauit, & accepto lumine iussit hominem illum comitari, domumq; ducere. Quare quid constantius aut civilius excogitari potest?

potest? Quis hoc nostro tempore tam mitis, tam patientis, tam constans non dicam Princeps; (nam ij ne vocem quidem cuiusquam liberam ferre possunt, nedum conuicia) sed quis tam mansuetus homo reperitur, qui in tanta conuiciatoris improbitate vel dissimulare, vel tacere posset? Ex hoc intelligi facile potest, quanta animi magnitudine, quo mentis robore præditus ille vir esset, quem non tanta maledictorum multitudo monere potuit, ut sua benignitatis obliuisceretur. Fuit hæc quondam in animis veterum illorum constantia atque sapientia, nihil ut iniurijs mouerentur; et longè promptiores ad ignoscendum essent, quàm ad ulciscendum. Pittacus Mitylæneus, cum in eius potestatem venisset quidam, & quo grauiter læsus fuerat, eam tamen impunitum dimisit; illud pulcherrimum addens elogium: Veniam ultione multò præstantiorem esse: propterea quod venia mansuetæ naturæ, ultio verò bellicis sit indicium. Quod etiam Lycurgus Lacedæmoniorum legislator, exemplo memorabili maximeque laudando comprobauit. Cum enim iuuenis quidam Alcander nomine, illum odio inflammato secutus fuste percussisset, & oculum etiam eruisset, nullam ipse quæsiuit ultionem: verum Alexandrum, publico decreto sibi traditum, tantum abfuit ut puniret, ut etiam optimis & saluberrimis consilijs & præceptis eruditum ita emendauerit, ut postea vir probissimus & Reipub. utilissimus extiterit. Quid hac placabilitate atque clementia diuinius? quid admirabilius? At nos quidem, si quis paulo liberius accusauerit, statim indignamur, dolemus, ultionem

Honorem querimus. Cur non potius imitamur Paulum illum Tarsensem, nostrae religionis antesignanum? Qui ad Corinthios scribens, ita de se gloriatur: Conuicijs afficimur, & benedicimus; persecutionem patientes, sustinemus; maledictis incessimur, & obsecramus. Aut si ad perfectionem hanc nostrae mentis imbecillitas peruenire non potest, ut inimicis & obrectatoribus nostris beneficiamus; saltem eos, clarissimorum hominum exemplo, contemnimus. Nam quis nescit, cuiusque mentem & linguam esse liberam; & ex hominum numero longè plures esse, qui alios improbare, quam qui laudare parati sint? An postulamus, ut nostra melior sit conditio, quam praestantium omnium virorum, qui post hominum memoriam floruerunt, vnuquam fuerit? Quis enim vnuquam tam eruditus, tam excellens, tam ab omni laude felix extitit, qui obrectatore caruerit? Quis vnuquam tanta sapientia virtuteque praestitit, qui maledicorum sermones effugere potuerit? Est enim virtuti comes inuidia, eamque non aliter sequitur, atque umbra corpus: itaque nullo modo fieri potest, ut qui virtutem amplectitur, non etiam in inuidiam & obrectationem incidat: sicuti ambulare in sole nemo potest, quin etiam umbram secum trahat. Non defuit Homero, non tantum Poëtarum, sed etiam doctrinarum omnium principi, Zoilus suus: habuit Plato, ille verè diuinus, obrectatores plurimos: Aristoteles, Demosthanes, ille Philosophorum, hic Oratorum princeps, maledicorum morsus euitare non potuerunt. Quid M. Tullius Cicero? quem verè

Quinti-

I. Corint. 4j

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Quintilianus ait dono quodam Providentia genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur, qui omnes ex seipso virtutes extulit immortalis ingenij beatissima vbertate, qui vim Demosthenis, copiam Platonis, incunditatem Isocratis effinxit; nonne à sui temporis hominibus ita incessabatur, ut tumidus, ut Asianus, ut redundans, ut in repetitionibus nimius, ut in salibus aliquando frigidus, ut in compositione fractus, exultans, ac pene viro mollior diceretur? Quid P. Virgilij Maronis diuinum illud & immortalitate dignum ingenium? an non obrectatoribus adeo pavuit, ut nullum eius Opus extiterit, quod non Hipponacteo (quod aiunt) praconio fuerit additum? Nam Eclogas Pato quidam tanquam non Latine scriptas irridere ausus est, noto illo & peruulgato versu:

*Dic mihi Damoeta, cuium pecus, an ne Latinum?
Alius absolutum profusus atque ex omni parte perfectam Georgicorum opus irrisit, eo carmine:*

*Nudus ara, sere nudus, habebis frigora febrem.
Quin etiam Carbilus pictor contra diuinam Aeneida iustam volumen conscribere non dubitauit. Unde satis apparet, nihil esse tam eximium, quod non incessere atque violare maledicendi libido audeat. Quid, quod apud Graecos meretricula quadam, Leontium nomine, contra Theophrastum, hominem in eloquentia tantum, ut à diuinitate dicendi nomen inuenerit, scribere ausa est? unde proverbium natum esse dicunt; Suspendio arborem esse diligendam. Sed quid haec commemoro? Quasi verò nesciamus, etiam Christum ipsum, nostrae salutis auctorem, iniudorum maledictionibus, quoad in hac vita fuit, expositum*

Ex Cic. 1. de
Nat. Deor.
Et Plinij se-
cundi præ-
fat. histor.
natur. citat
Erasm. Chil.
1. Cent. 10.
adag. 21.

positum fuisse. Nam cum Pharisei legum violatorem, vini avidum, carniū appetentem, improborum sociū atq; amicū appellabant: & quæ divina potestate virtuteq; faciebat, ea malorum Demonum artibus fieri clamitabant. Quare si Christo, non tantum hominum præstantissimo, sed etiam Dei filio, maledicorum lingua non pepercit, quis est omnium, qui se ab ea tutum fore sperare possit? & si ea, quæ diuinitus sunt, obrectatoribus non carerent; quid illis fiet, quæ natura humana parum cauere potuit? Itaq; nemo vnquam sapiens ea re multum sibi dolendum censuit, quod à multis sibi detraheretur: quoniam hoc vitari nullo modo posse quisque intelligit. Semper enim parati sunt, qui obrectatione alienæ virtutis aut scientiæ famam sibi aucupentur: & ij potissimum (vt ait Plinius) qui veræ laudis expertes sunt. Quæ cum ita sint, Viri Medioli non est quæd quisquam nostrum amplius posthac vnquam angatur aut doleat; etiamsi multos esse, qui sibi detrahebant, intelligat: modò nos ita cautè geramus, ne maledicendi cuiquam occasionem præbere videamur. Immo verò quantò plures esse, qui de fama nostra detrahebant, intellexerimus; tantò maiorem animo letitiam, modò innocentes simus, capere deberemus. Qui enim innocens multos habet obrectatores, is vt multis etiam virtutibus antecellat, necesse est. Nam nihil habenti nihil detrahi potest: ei verò, qui plurima bona possidet, etiamsi multa detraherentur, tamen semper aliqua supersunt, quibus iucunde frui possit. Clament igitur licet in nos, quantum voluerint, inuidi atq; improbi homi-

Matth. 11.
Luc. 11.

In Præfat.
Nat. Histor.
lib. 1.

V

nes,

nes, obstrepant, latent, debacchentur: nos exemplo sapientissimorum hominum, nihil eos omnino timeamus; vel potius vehementer negligamus: neque villo modo patiamur, ut eorum calumnie nos ab instituto virtutis veræque nobilitatis cursu reuocent. Sed quò magis obrectatorum improbitas in nos incaluerit, eò nos erectiori animo, promptiori- que res egregias & laude dignas amplectamur. Sic enim fiet, ut illi secum ipsi inuidiæ venena contabescant: nos autem læti, quasi de hostibus assidue triumphantes, in honore atque dignitate quod reliquum est vita traducamus.

DE VITÆ ATQVE MORVM DISCIPLINA, ad Mediolanensis.

O R A T I O XIV.

*Q*uam multa diuinitus, Viri Mediolanenses, à veteribus illis sapientissimis viris inuenta atque instituta fuerint, quibus humanum ingenium, quasi rude, & à natura tantum inchoatum, non autem perfectum, bene atque eleganter expleretur; tum nihil præclarior, nihil humano generi salutarior, nihil rebus publicis vtilior ea disciplina, in qua de vita & moribus

ribus pertractatur. Hæc enim vna ratio fuit, quæ concilia cætusq; hominum, quæ oppida, quæ vrbes moliri et iure sociare cœpit: quæ dispersos olim homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, sibiq; victu ferino vitam propagantes, ex feritate illa ad iustitiam atq; mansuetudinem traduxit: quæ ius humanum atq; diuinum constituit, vnde leges exortæ, vnde vitæ tranquillitas, vnde omnis deniq; humana felicitas atq; beatitudo. Ac mihi quidem, Viri Mediolanenses, cum apud vos hodie, viros omni laude præstantes, de tam excellenti disciplina verba factururus in hunc locum ascenderim, venit in mentem non mediocriter subuereri, ne meis fortasse humeris impar onus temerè suscepisse videar. Quis enim meritis eam artem laudibus prosequi se posse confidat, à qua, tanquam à perenni quodam & lucidissimo purissimoq; fonte, quicquid est in hominum vita laudabile, continenter effluit? Omnes enim honestas actiones, propter quas homines solas laudari merito consueuerunt, quis non intelligit à vitæ morumque cognitione ac disciplina promanare? Nam quis egregiè res gerere valeat, nisi rectè gerendi viam & rationem intellexerit? Neque enim cuiquam dubium esse potest, quin in præclaris rebus agendis intelligentiam precedere necesse sit, & voluntatem subsequi, quæ studium ac diligentiam ad bene agendum excitet atq; impellat. Quamobrem hæc virtutum ac vitiorum cognitio, quæ vitæ morumque disciplina continetur, & sola benè beateque viuendi rationem docet, tam eximia atque diuina est, vt eam potius admirari, & tan-

V 2

quam

potest? Quis hoc nostro tempore tam mitis, tam pa-
 tiens, tam constans non dicam Princeps; (nam ij ne
 vocem quidem cuiusquam liberam ferre possunt, ne-
 dum conuicia) sed quis tam mansuetus homo repe-
 ritur, qui in tanta conuiciatoris improbitate vel dis-
 simulare, vel tacere posset? Ex hoc intelligi facile
 potest, quanta animi magnitudine, quo mentis ro-
 bore praeditus ille vir esset, quem non tanta maledi-
 ctorum multitudo mouere potuit, vt sua benignita-
 tis obliuisceretur. Fuit haec quondam in animis vete-
 rum illorum constantia atque sapientia, nihil vt in-
 iurijs mouerentur; et longe promptiores ad igno-
 scendum essent, quam ad vlciscendum. Pittacus Mi-
 tylenaeus, cum in eius potestatem venisset quidam,
 a quo grauiter laesus fuerat, eam tamen impuni-
 tum dimisit; illud pulcherrimum addens elogium:
 Veniam vltione multo praestantior esse: propter
 ea quod venia mansuetae natura, vltio vero bel-
 luina sit indicium. Quod etiam Lycurgus Laceda-
 moniorum legislator, exemplo memorabili maxime-
 que laudando comprobauit. Cum enim iuuenis qui-
 dam Alexander nomine, illum odio inflammato secu-
 tus fuste percussisset, & oculum etiam eruisset,
 nullam ipse quaesuit vltionem: verum Alexandrum,
 publico decreto sibi traditum, tantum absiuit vt pe-
 niret, vt etiam optimis & saluberrimis consilijs &
 praeceptis eruditum ita emendauerit, vt postea vir
 probissimus & Reipub. vtilissimus extiterit. Quid
 hac placabilitate atque elementia diuinius? quid ad-
 mirabilius? At nos quidem, si quis paulo liberi-
 us accusauerit, statim indignamur, dolemus, vlti-
 tionem

tionem querimus. Cur non potius imitamur Paulum illum Tarsensem, nostra religionis antesignanum? Qui ad Corinthios scribens, ita de se gloriatur: Conuicijs afficimur, & benedicimus; persecutionem patientes, sustinemus; maledictis incessimur, & obsecramus. Aut si ad perfectionem banc nostra mentis imbecillitas peruenire non potest, ut inimicis & obrectatoribus nostris beneficiamus; saltem eos, clarissimorum hominum exemplo, contemnamus. Nam quis nescit, cuiusque mentem & linguam esse liberam; & ex hominum numero longe plures esse, qui alios improbare, quam qui laudare parati sint? An postulamus, ut nostra melior sit conditio, quam praestantium omnium virorum; qui post hominum memoriam floruerunt, vniquam fuerit? Quis enim vnquam tam eruditus, tam excellens, tam ab omni laude felix extitit, qui obrectatore caruerit? Quis vnquam tanta sapientia virtuteque praestitit, qui maledicorum sermones effugere potuerit? Est enim virtuti comes inuidia, eamque non aliter sequitur; atque umbra corpus: itaque nullo modo fieri potest, ut qui virtutem amplectitur, non etiam in inuidiam & obrectationem incidat: sicuti ambulare in Sole nemo potest, quin etiam umbram secum trahat. Non defuit Homero, non tantum Poëtarum, sed etiam doctrinarum omnium principi, Zoilus suus: habuit Plato, ille verè diuinus, obrectatores plurimos: Aristoteles, Demosthanes, ille Philosophorum, hic Oratorum princeps, maledicorum morsus euitare non potuerunt. Quid M. Tullius Cicero? quem verè

Quinti-

I. Corint. 4.

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Quintilianus ait dono quodam Providentia genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur, qui omnes ex seipso virtutes extulit immortalis ingenij beatissima vbertate, qui vim Demosthenis, copiam Platonis, incunditatem Isocratis effinxit; nonne a sui temporis hominibus ita incessabatur, ut tumidus, ut Asianus, ut redundans, ut in repetitionibus nimius, ut in salibus aliquando frigidus, ut in compositione fractus, exultans, ac pene viro mollior diceretur? Quid P. Virgilij Maronis diuinum illud & immortalitate dignum ingenium? an non obrectatoribus adeo pavuit, ut nullum eius Opus extiterit, quod non Hipponacteo (quod aiunt) praconio fuerit additum? Nam Eclogas Pato quidam tanquam non Latine scriptas irridere ausus est, noto illo & peruulgato versu:

*Dic mihi Damata, cuium pecus, an ne Latinum?
Alius absolutum prorsus atq; ex omni parte perfectum Georgicorum opus irrisit, eo carmine:*

*Nudus ara, sere nudus, habebis frigora febrem.
Quin etiam Carbilus pictor contra diuinam Aeneida iustam volumen conscribere non dubitauit. Unde satis apparet, nihil esse tam eximium, quod non incessere atq; violare maledicendi libido audeat. Quid, quod apud Graecos meretricula quadam, Leontium nomine, contra Theophrastum, hominem in eloquentia tantum, ut a diuinitate dicendi nomen inuenerit, scribere ausa est? unde proverbium natum esse dicunt; Suspendio arborem esse deligendam. Sed quid haec commemoro? Quasi verò nesciamus, etiam Christum ipsum, nostrae salutis auctorem, iniudorum maledictionibus, quoad in hac vita fuit, expositum*

Ex Cic. 1. de
Nat. Deor.
Et Plinij se-
cundi praefat. histor.
natur. citat
Erasm. Chil.
1. Cent. 10.
adag. 21.

positum fuisse. Nam cum Pharisei legum violatorem, vini avidum, carniū appetentem, improborum sociū atq; amicū appellabant: & quæ diuina potestate virtuteq; faciebat, ea malorum Dæmonum artibus fieri clamitabant. Quare si Christo, non tantū hominū præstantissimo, sed etiam Dei filio, maledicorū lingua non pepercit, quis est omnium, qui se ab ea tutum fore sperare possit? & si ea, quæ diuinitus fiunt, obrectatoribus non carent; quid illis fiet, quæ natura humana parum cauere potuit? Itaq; nemo vnquam sapiens ea re multū sibi dolendum censuit, quod a multis sibi detraheretur: quoniam hoc vitari nullo modo posse quisque intelligit. Semper enim parati sunt, qui obrectatione alienæ virtutis aut scientiæ famam sibi aucupentur: & ij potissimum (vt ait Plinius) qui veræ laudis expertes sunt. Quæ cum ita sint, Viri Mediol. non est quod quisquam nostrum amplius posthac vnquam angatur aut doleat; etiamsi multos esse, qui sibi detrahebant, intelligat: modò nos ita cautè geramus, ne maledicendi cuiquam occasionem præbere videamur. Immo verò quantò plures esse, qui de fama nostra detrahebant, intellexerimus; tantò maiorem animo letitiam, modò innocentes simus, capere deberemus. Qui enim innocens multos habet obrectatores, is vt multis etiam virtutibus antecellat, necesse est. Nam nihil habenti nihil detrahi potest: ei verò, qui plurima bona possidet, etiamsi multa detraherentur, tamen semper aliqua supersunt, quibus iucundè frui possit. Clament igitur licet in nos, quantum voluerint, inuidi atq; improbi homines,

Marth. 11.
Luc. 11.

In Prefat.
Nat. Histor.
lib. 1.

nes, obstrepant, latent, debacchentur: nos exemplo sapientissimorum hominum, nihil eos omnino timeamus; vel potius vehementer negligamus: neque villo modo patiamur, ut eorum calumnie nos ab instituto virtutis veraeque nobilitatis cursu reuocent. Sed quod magis obrectatorum improbitas in nos incaluerit, eo nos erectiori animo, promptiori- que res egregias & laude dignas amplectamur. Sic enim fiet, ut illi secum ipsi inuidiae veneno contabescant: nos autem laeti, quasi de hostibus assidue triumphantes, in honore atque dignitate quod reliquum est vitae traducamus.

DE VITÆ ATQVE
MORVM DISCIPLINA,
ad Mediolanenseis.

O R A T I O XIV.

*V*M multa diuinitus, Viri Mediolanenses, a veteribus illis sapientissimis viris inuenta atque instituta fuerint, quibus humanum ingenium, quasi rude, & a natura tantum inchoatum, non autem perfectum, bene atque eleganter expoliretur; tum nihil praeclarior, nihil humano generi salutarior, nihil rebus publicis utilius ea disciplina, in qua de vita & moribus

ribus pertinetur. Hæc enim vna ratio fuit, quæ
 concilia cæcis hominum, quæ oppida, quæ vrbes
 moliri et iungere cepit: quæ dispersos olim homi-
 nes in agris, & in tectis siluestribus abditos, sibiq;
 victu ferino vitam propagantes, ex feritate illa ad
 iustitiam atq; mansuetudinem traduxit: quæ ius hu-
 manum atq; diuinum constituit, vnde leges exorta,
 vnde vita tranquillitas, vnde omnis deniq; huma-
 na felicitas atq; beatitudo. Ac mihi quidem, Viri
 Mediolanenses, cum apud vos hodie, viros omni
 laude præstantes, de tam excellenti disciplina verba
 facturûs in hunc locum ascenderim, venit in men-
 tem non mediocriter subuereri, ne meis fortasse
 humeris impar onus temerè suscepisse videar. Quis
 enim meritis eam artem laudibus prosequi se posse
 confidat, à qua, tanquam à perenni quodam
 & lucidissimo purissimoq; fonte, quicquid est in
 hominum vita laudabile, continenter effluit? Om-
 nes enim honestas actiones, propter quas homines
 solas laudari merito consueuerunt, quis non intelli-
 git à vita morumque cognitione ac disciplina pro-
 manare? Nam quis egregiè res gerere valeat, nisi
 rectè gerendi viam & rationem intellexerit? Ne-
 que enim cuiquam dubium esse potest, quin in præ-
 claris rebus agendis intelligentiam præcedere ne-
 cesse sit, & voluntatem subsequi, quæ studium ac
 diligentiam ad bene agendum excitet atq; impellat.
 Quamobrem hæc virtutum ac vitiorum cognitio,
 quæ vita morumque disciplina continetur, & sola
 bene beateque viuendi rationem docet, tam eximia
 atque diuina est, vt eam potius admirari, & tan-
 quam

quod de Dione Alexandrino, Philosopho Academico, memoria proditum est? quem conuiciator quidam infecutus, cum toto die vexasset, neq; vliam ab eo vocem elicere potuisset, Nihilne tandem respondes? inquit: at ille, Ne gry quidem, ait: quo audito, conuiciator tanto dolore affectus est, vt statim abiens se suspenderit. An non hac ratione longè atrocius inimicum suum punitus est Dio, quam si rusticorum more tota (quod aiunt) conuiciatorum planstra regessisset? Idem penè cuidam Socratis inimico dicitur accidisse; qui conuicijs non contentus, quæ in Socratem multa coniecerat, eum etiam calce percussit: cum autem amici quidam Socratem adhortarentur, vt percussorem in ius vocaret. Ridiculum, inquit: an si mihi asinus calcem impigisset, in ius vocarem? Itaq; cum ille se negligi penitus a Socrate intelligeret, sibi ipse manum violenter intulit. Hæ sunt inuidorum & maleuolorum furis, hæc tormenta, hæc supplicia: quæ multo magis auctoris bus ipsis nocent, quam eis, quibus maledicunt. Kna de verè suauiterq; Poëta quidam Græcus in hunc

Plutarch. in
Pedagog.

Epigr. lib. 1.

Ο φθόνος

ἰσι πάντες οἱ,

ἔχθρ' ἔτι

κρῆλον ἐν αὐ-

τῷ, Τίχθ'

τῶν φθον-

εῶν ὁ μάλιστα

καὶ κραδίον.

sensum cecinit:

Pessimus est certè, sed habet quædã optima liuor:

Inuidi enim merito zorda oculosq; voras.

Hoc igitur nos maxime consolari dabet, quod inuidi

longè maiorem ex felicitate nostra dolorem accipi-

unt, quam obtrectando nobis donnum adferant;

& maius ipsi dedecus subeunt, quam nobis infamiam comparare possint. Sed illud in primis cauere

debemus, ne nos ita transuersos ira rapiat, vt pra-

esenti maledico respondeamus. Turpis enim illa con-

tentio,

tentio, & non tantum prudente ac literato viro, sed
 quouis homine prorsus indigna, cum maledictis ma-
 ledicta rependuntur. Hac de causa Demosthenis il-
 lud dictum magnopere laudatur: qui cum ab obtre-
 ctatore quodam conuicijs prouocaretur, Nō descen-
 dam (inquit) in huiusmodi certamen, in quo qui vi-
 ctus fuerit, multo melior est eo, qui vicerit. Et
 certe tanto leuior & abiectior à sapientissimis viris
 quisq; existimatur, quanto maledictis lacestus ma-
 gis excandescit. Aristippus, cum eum maledictus
 quidam plurimis conuicijs incesset, nihil responde-
 bat; sed tacitus ire contendebat: ille autem magna
 voce clamans, Cur (inquit) aufugis? tunc Aristip-
 pus: Quia tibi potestas est malè loquendi, mihi ve-
 rò non audiendi. Cleomenes Rex Lacedæmoniorum,
 cum ei quidam maledicere non cessaret, An ideo de
 omnibus, inquit, malè loqueris, ne nobis ocium
 sit de tua malicia loquendi? Sed omnium maximè ci-
 uiliter hoc in genere se gessisse Pericles Atheniensis
 princeps legitur: quem cum improbus quidam
 conuiciator per totam urbem sectaretur, & magno
 cum clamore obiurgare, vituperare, despuereq; to-
 to die non cessaret, nihil vnquam ei respondere vo-
 luit; sed omnia maledicta summo cum silentio pertu-
 lit, quauis in singulas horas ille maledicendo ma-
 gis atq; magis incalcesceret: quin cum vesperi do-
 mum rediisset, & eum ad ianuam vsq; maledictus in-
 vocatus fuisset, iamq; noctis tenebræ superuenissent,
 quendam ex seruis suis ad se vocauit, & accepto lu-
 mine iussit hominem illum comitari, domumq; dedu-
 cere: Quare quid constantius aut civilius excogitari
 potest?

potest? Quis hoc nostro tempore tam mitis, tam patiens, tam constans non dicam Princeps; (nam ij ne vocem quidem cuiusquam liberam ferre possunt, nedum conuicia) sed quis tam mansuetus homo reperitur, qui in tanta conuiciatoris improbitate vel dissimulare, vel tacere posset? Ex hoc intelligi facile potest, quanta animi magnitudine, quo mentis robore præditus ille vir esset, quem non tanta maledictorum multitudo mouere potuit, vt sua benignitatis obliuisceretur. Fuit hæc quondam in animis veterum illorum constantia atque sapientia, nihil vt iniurijs mouerentur; et longè promptiores ad ignoscendum essent, quàm ad vlciscendum. Pittacus Mitylæneus, cum in eius potestatem venisset quidam, à quo grauiter læsus fuerat, eam tamen impunitum dimisit; illud pulcherrimum addens elogium: Veniam vltione multò præstantiorem esse: propterea quod venia mansuetæ naturæ, vltio verò bellicis sit indicium. Quod etiam Lycurgus Lacedæmoniorum legislator, exemplo memorabili maximeque laudando comprobauit. Cum enim iuuenis quidam Alcander nomine, illum odio inflammato secutus fuste percussisset, & oculum etiam eruisset, nullam ipse quæsiuit vltionem; verum Alexandrum, publico decreto sibi traditum, tantum abfuit vt puniret, vt etiam optimis & saluberrimis consilijs & præceptis eruditum ita emendauerit, vt postea vir probissimus & Reipub. utilissimus extiterit. Quid hac placabilitate atque clementia diuinius? quid admirabilius? At nos quidem, si quis paulo liberius accusauerit, statim indignamur, dolemus, vltionem

Honorem querimus. Cur non potius imitamur Pau-
 lum illum Tarsensem, nostra religionis antesigna-
 num? Qui ad Corinthios scribens, ita de se gloria-
 tur: Conuicijs afficimur, & benedicimus; persecu-
 tionem patientes, sustinemus; maledictis incessimur,
 & obsecramus. Aut si ad perfectionem hanc nostra
 mentis imbecillitas peruenire non potest, vt inimi-
 cis & obrectatoribus nostris beneficiamus; sal-
 tem eos, clarissimorum hominum exemplo, contem-
 namus. Nam quis nescit, cuiusque mentem & lin-
 guam esse liberam; & ex hominum numero lon-
 ge plures esse, qui alios improbare, quam qui lau-
 dare parati sint? An postulamus, vt nostra meli-
 or sit conditio, quam praestantium omnium viro-
 rum, qui post hominum memoriam floruerunt, vn-
 quam fuerit? Quis enim vnquam tam eruditus,
 tam excellens, tam ab omni laude felix extitit, qui
 obrectatore caruerit? Quis vnquam tanta sapientia
 virtuteque praestitit, qui maledicorum sermones
 effugere potuerit? Est enim virtuti comes inui-
 dia, eamque non aliter sequitur, atque umbra cor-
 pora: itaque nullo modo fieri potest, vt qui virtu-
 tem amplectitur, non etiam in inuidiam & obtre-
 ctationem incidat: sicuti ambulare in Sole nemo
 potest, quin etiam umbram secum trahat. Non
 desunt tamen, non tantum Poetarum, sed etiam
 doctrinarum omnium principi, Zoilus suus: habuit
 ille verè diuinus, obrectatores plurimos: A-
 naxagoras, Demosthenes, ille Philosophorum, hic O-
 ratorum princeps, maledicorum morsus evitare non
 potuerunt. Quid M. Tullius Cicero? quem verè
 Quinti-

I. Corint. 4.

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Quintilianus ait dono quodam Providentiae genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur, qui omnes ex seipso virtutes extulit immortalis ingenij beatissima vbertate, qui vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis effinxit; nonne à sui temporis hominibus ita incessabatur, ut tumidus, ut Asianus, ut redundans, ut in repetitionibus nimius, ut in salibus aliquando frigidus, ut in compositione fractus, exultans, ac penè viro mollior diceretur? Quid P. Virgilij Maronis diuinum illud & immortalitate dignum ingenium? an non obrectatoribus adeò patuit, ut nullum eius Opus extiterit, quod non Hippo- nacteo (quod aiunt) praconio fuerit addictum? Nam Eclogas Pato quidam tanquam non Latine scriptas irridere ausus est, noto illo & peruulgato versu:

*Dic mihi Damoeta, cuium pecus, an ne Latinum?
Aliud absolutum prorsus atq; ex omni parte perfectum Georgicorum opus irrisit, eo carmine:*

*Nudus ara, sere nudus, habebis frigora febrem.
Quin etiam Carbilus pictor contra diuinam Aeneida iustum volumen conscribere non dubitauit. Unde satis apparet, nihil esse tam eximium, quod non incessere atq; violare maledicendi libido audeat. Quid, quod apud Graecos meretricula quaedam, Leontium nomine, contra Theophrastum, hominem in eloquentia tantum, ut à diuinitate dicendi nomen inuenerit, scribere ausa est? unde proverbium natum esse dicunt; Suspendio arborem esse deligendam. Sed quid haec commemoro? Quasi verò nesciamus, etiam Christum ipsum, nostrae salutis auctorem, invidiosorum maledictionibus, quoad in hac vita fuit, expositum*

Ex Cic. 1. de
Nat. Deor.
Et Plinij se-
cundi præ-
fat. histor.
natur. citat
Erasm. Chil.
1. Cent. 10.
adag. 21.

positum fuisse. Nam cum Pharisei legum violatorem, vini avidum, carniū appetentem, improborum socium atq; amicum appellabant: & quæ diuina potestate virtuteq; faciebat, ea malorum Demonum artibus fieri clamitabant. Quare si Christo, non tantum hominum præstantissimo, sed etiam Dei filio, maledicorum lingua non pepercit, quis est omnium, qui se ab ea tutum fore sperare possit? & si ea, quæ diuinis sunt, obrectatoribus non carerent; quid illis fiet, quæ natura humana parum cauere potuit? Itaq; nemo vnquam sapiens ea re multum sibi dolendum censuit, quod a multis sibi detraheretur: quoniam hoc vitari nullo modo posse quisque intelligit. Semper enim parati sunt, qui obrectatione alienæ virtutis aut scientiæ famam sibi aucupentur: & ij potissimum (vt ait Plinius) qui veræ laudis expertes sunt. Quæ cum ita sint, Viri Mediol. non est quæd quisquam nostrum amplius post hoc vnquam angatur aut doleat; etiamsi multos esse, qui sibi detrahebant, intelligat: modò nos ita cautè geramus, ne maledicendi cuiquam occasionem præbere videamur. Immo verò quantò plures esse, qui de fama nostra detrahebant, intellexerimus; tantò maiorem animo letitiam, modò innocentes simus; capere deberemus. Qui enim innocens multos habet obrectatores, is vt multis etiam virtutibus antecellat, necesse est. Nam nihil habenti nihil detrahi potest: ei verò, qui plurima bona possidet, etiamsi multa detraherentur, tamen semper aliqua supersunt, quibus iucunde frui possit. Clament igitur licet in nos, quantum voluerint, inuidi atq; improbi homi-

nes,

Matth. 11.
Luc. 11.

In Præfat.
Nat. Histor.
lib. 1.

nes, obstrepant, latent, debacchentur: nos exemplo sapientissimorum hominum, nihil eos omnino timeamus; vel potius vehementer negligamus: neque villo modo patiamur, ut eorum calumniæ nos ab instituto virtutis veræque nobilitatis cursu reuocent. Sed quæ magis obtrectatorum improbitas in nos incaluerit, eò nos erectiori animo, promptiori- que res egregias & laude dignas amplectamur. Sic enim fiet, ut illi secum ipsi inuidiæ venena contabescant: nos autem lati, quasi de hostibus assidue triumphantes, in honore atque dignitate quod reliquum est vita traducamus.

DE VITÆ ATQVE MORVM DISCIPLINA, ad Mediolanensis.

O R A T I O XIV.

*V*M multa diuinitus, Viri Mediolanenses, à veteribus illis sapientissimis viris inuenta atque instituta fuerint, quibus humanum ingenium, quasi rude, & à natura tantum inchoatum, non autem perfectum, bene atque eleganter expoliretur; tum nihil præclarioris, nihil humano generi salutarioris, nihil rebus publicis vtilius ea disciplina, in qua de vita & moribus

ribus pertinetur. Hæc enim vna ratio fuit, qua
 concilia conueniunt hominum, qua oppida, qua vrbes
 moliri et inuicem sociare cepit: qua dispersos olim homi-
 nes in agris, & in tectis siluestribus abditos, sibiq;
 victu ferino vitam propagantes, ex feritate illa ad
 iustitiam atq; mansuetudinem traduxit: qua ius hu-
 manum atq; diuinum constituit, vnde leges exorta,
 vnde vita tranquillitas, vnde omnis deniq; huma-
 na felicitas atq; beatitudo. Ac mihi quidem, Viri
 Mediolanenses, cum apud vos hodie, viros omni
laude præstantes, de tam excellenti disciplina verba
faturus in hunc locum ascenderim, venit in men-
tem non mediocriter subuereri, ne meis fortasse
humeris impar onus temerè suscepisse videar. Quis
 enim meritis eam artem laudibus prosequi se posse
 confidat, à qua, tanquam à perenni quodam
 & lucidissimo purissimoq; fonte, quicquid est in
 hominum vita laudabile, continenter effluit? Om-
 nes enim honestas actiones, propter quas homines
 solas laudari merito consueuerunt, quis non intelli-
 git à vita morumque cognitione ac disciplina pro-
 manare? Nam quis egregie res gerere valeat, nisi
 rectè gerendi viam & rationem intellexerit? Ne-
 que enim cuiquam dubium esse potest, quin in præ-
 claris rebus agendis intelligentiam præcedere ne-
 cesse sit, & voluntatem subsequi, qua studium ac
 diligentiam ad bene agendum excitet atq; impellat.
 Quamobrem hæc virtutum ac vitiorum cognitio,
 qua vita morumque disciplina continetur, & sola
 bene beateque viuendi rationem docet, tam eximia
 atque diuina est, vt eam potius admirari, & tan-
 quam

quam

quam è longinquo loco suspicere, quam dignis laudibus exornare valeamus. Sed tamen quoniam hic est campus noster, in quo statuimus huius anno decurrere; & materia, quam publicè hoc in loco tractare volumus; non alienum à proposito nostro visum est, quamvis non plenè veram hanc Philosophiam laudare possimus, nonnulla tamen quasi argumenti vice coram vobis hodie de illa proponere; quæ specimen aliquod summa iucunditatis atq; utilitatis, quam ex ea consequi studiosissimus quisq; facile possit, apertè præbeant. Quod dum facio, quæso vos, ut facere instituitis, diligenter attendite. Socrates ille, qui vnus ex omnibus Apollinis oraculo fuit olim sapientissimus appellatus, Philosophiæ moralis auctor à plerisq; fuisse traditur. Is enim cum alios philosophantes de natura & rebus occultis, de cælo, de siderum magnitudinibus, interuallis, cursibus, de numeris motibusq; studiosè tractare videret; & vnde omnia orientur, quòue recederent: primus (ut Cicero scriptum reliquit) Philosophiam deuocauit è cælo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit; & coëgit de vita & moribus, rebusque bonis & malis quærere. Sed hoc certè non ita intelligendum est, quasi ante Socratem nemo bene iusteque viuendi præcepta traderit: cum ante illum plurimi sapientes viri fuerint, qui pulcherrimas atque utilissimas ad honestè viuendum sententias nobis reliquerint. Nam ab initio generis humani credibile est, leges & iura, tam diuina, quam humana, semper viguisse: sed quia Socrates primus ex eorum numero, qui Philosophi

nomi-

Cic. de Senect. & lib. 1. Acad. Quæstion. pag. 41.

Tuse. Quæst. lib. 5. pag. 230.

nominati futre, quorum Princeps & auctor no-
 minis Pythagoras extitit, relictis rebus ab ipsa na-
 tura inuolutis, quas supra cognitionem humanam
 esse censebat, tantum ea tractare cepit, quae ad vi-
 tam & mores honestè instituendos attinerent. Il-
 lud enim in orè frequenter habebat: Quae supra nos,
 nihil ad nos. Hanc verò sapientiae partem omnium
 reliquarum honestissimam atque vtilissimam esse
 iure optimo iudicabat, in qua videbat omnes ferè
 priscos illos sapientes viros & legislatores omne
 suum studium, omnem curam ac diligentiam collo-
 casse. Nam etiam antiquissimi Poëta, Musæus A-
 theniensis, Orpheus Thrax, Linus & Amphion
 Thebani, multa rectè viuendi præcepta tradidisse
 memorantur. Vnde posteri finxerunt, ab Orpheo &
 Amphione non tantum homines, sed etiam feras,
 & arbores & saxa sono testudinis fuisse commo-
 ta; quoniam agrestes & duros homines sapientia
 sua mites & mansuetos reddiderunt. Quam rem
 Horatius in Arte Poëtica scitè atque eleganter ex-
 plicat. Post hos etiam Poëtarum princeps Home-
 rus, ad hominum mores honestius informandos to-
 tam Poësin suam accommodasse videtur. Nam ab eo
 Philosophi deinceps omnes (vt Plutarchus attestat-
 tur) tanquam à copiosissimo scientiarum flumine
 sententias suas hauserunt. Neq; cuiquam dubium
 esse potest, quin Hesiodus honestè viuendi magister
 optimus extiterit: cum in eius Poëmate crebrae,
 tanquam stelle quaedam insignes, eluceant pulcherri-
 mae sententiae, quibus aetas vniuscuiusq; potest ad
 honestatem informari. Sed nullum vnquam tempus
 fuit,

Cic. lib. 5.
 Quest. Tusc.
 & Acad. 1.
 pag. 41.

In lib. de
 Homero.

fuit, quin apud omnes ferè nationes aliqui sapientes viri fuerint, qui honestè viuendi præcepta traderent: vt apud Persas Magi, apud Indos Gymnosophistæ, apud Assyrios Chaldæi, apud Aegyptios Prophetæ, apud Gallos Druidæ. Iudæi verò non ab aliquo mortali homine, sed ab ipso immortalis Deo leges suas accepisse perhibentur, quas eorum legislator Moses à Deo acceptas, ad perpetuam memoriam lapideis in tabulis descripserit. Constat igitur, ab Hebræis, qui longissimo tempore religionis Antistites, & veri Dei cultores fuerunt, ad alias gentes ac nationes omnem sapientiam promanasse. Hinc Aegyptiorum mysteria, Chaldæorum prædictiones, Magorum superstitio, Græcorum leges & instituta profluxerunt. In hac gente plurimi Vates, diuino afflati spiritu, multa de animi immortalitate, de futura proborum hominum beatitudine, de Christiana religione, quam nos omnium purissimam & sanctissimam colimus, vaticinati sunt: donec tandem apud eosdem natus est ille, qui pulsus omnium errorum tenebris, ipsam nobis veritatem aperuit; & morte sua, quam pro totius humani generis salute libentissimo animo subiuit, ad cœlestem vitam iter patefecit. O fortunatos nimium Christianos, si quam ab immortalis Deo gratiam acceperunt, eam omni studio conseruare, & honestis actionibus amplificare contenderint! Nobis enim solis, qui Christi leges & instituta sequimur, à Superis datum est initia, progressionem, absolutionem beatissimæ vitæ videre, amplecti, consequi: vt qui tanto beneficio, quod immensa Dei ipsius benignitate

tate

tate cunctis hominibus patet, negligentia sua spo-
 liantur; ñ meritiſſimò ſint aternis ſupplicijs viui
 mortuique maſtandi. Quod enim tam multi celeberrimi viri, ſummo ingenij acumine, omni induſtria,
 infinitis propè laboribus exquirendo, nunquam
 tamen inuenire plenè potuerunt, vt viam certam
 intelligerent, qua, poſteaquam corporum viduculis
 exuti fuiſſent, in cœleſtem domum conuolantes,
 beati auo ſempiterno perfruerentur; id nobis
 diuina gratia, Chriſto auctore, incredibili benefi-
 centia conceſſum eſt. Sed pro Deum atq; hominum
 fidem! quis paulò prudentior ſine ſummo animi do-
 lore poſſit illud aduertere, multò meliores & ſan-
 ctiores olim fuiſſe, qui falſam religionem colerent,
 quàm nos hoc tempore, qui in veritatis luce verſa-
 mur? Quot enim apud Græcos quondam viri ſapient-
 es, qui omni virtutum genere floruerunt? quot a-
 pud Romanos tanta præſtantia viri, vt ſumma cum
 honeſtate & religione viuerent? quot in toto penè
 terrarum orbe, qui morum innocentia, vita inte-
 gritate, animi ſanctitate, iura omnia diuina atque
 humana diligentiffimè cuſtodirent? At hoc noſtro
 tempore quotus quiſq; eſt, qui mores ſuos bene
 componere, vitia refugere, virtutes amplecti, men-
 tem ſuam honeſtis præceptis informare ſtudeat?
 Cuius rei quid aliud eſſe cauſa dicemus, quàm quòd
 adoleſcentes Parentum & Magiſtrorum negligenti-
 a, in virtutum & vitiorum cognitione disciplinaq;
 non amplius exercentur, vt olim fieri conſueuerat.
 Hoc enim in primis, vt ait Socrates, in Rep. bene
 inſtituta curandum eſt, vt iuuenes honeſtis inſtructi

disciplinis, quam optimi fiant. *Ut enim agricolæ nouellas arbores summa cum diligentia colunt, et tempestiuos edere fructus valeant: ita iuuentutem ad fortitudinem & temperantiam, cæterasque virtutes instruere oportet; quoniam hoc est totius Reip. seminarium. Xenophon ille Socraticus, quem propter orationis suauitatem Apem, & Musam Atticam appellarunt, memoriæ prodidit, apud Persas olim fuisse Gymnasia, in quibus adolescentes æquitatem & iusticiam publicè docerentur. Quid Athenis, an non Academia, Liceum, Porticus, omnium virtutum erant officinæ? quid aliud in illis Gymnasijs tractabatur, quam quid honestum esset, quid turpe; quod extremum bonorum & malorum, ad quod essent omnia referenda? Roma verò non tantum Præceptores ipsi, sed etiam Parentes filios suos ad honestas viuendi rationes instruebant, atque etiam in conuiujs clarorum virorum laudes ad tibiam canebant; ut ad eorum imitationem iuuenes excitarent. At hoc tempore tantum abest, ut scholæ sint honestatis & temperantiæ; ut etiam plerunq; quod dicere pudeat, ab ipsis præceptoribus & parentibus adolescentes, ad vitia proclues & dociles, nefanda flagitia condiscant. Itaque non mirum est, si res tam priuatæ quam publicæ in peius quotidie ruunt: cum iuuentus domesticis imbuta venenis, non ad honestatem adipiscendam, sed ad libidinem suam explendam, & persfruendas corporis voluptates animum inclinet: quo fit, ut nemo iusticiæ, nemo fortitudinis, nemo temperantiæ laudem assequatur. Ex hac autem virtutis & honestatis contemtione,*

patriæ

Valer. Max.
lib. 2. cap. 1.

patria prodiones, rerum publicarum euerfiones, caedes, latrocinia, furta, fupra, adulteria, scelera denique omnia profciscuntur. Nam vt homo, quemadmodum fcitè ait Aristoteles, fi omnibus fuis partibus & numeris perfectus abfolutusque fit, multò cæteris animantibus antecellit: ita fi leges & iufticiam deferat, nulla ferarum fraus eſt tanta, nulla malicia, qua poſſit cum eius malicia contendere. Cum enim iniuſtitia armis inſtructa maxime fit horribilis, hominiquè a natura quaſi arma quædam data ſint prudentiæ ac virtutis, quibus in contrariis partes plurimum vti poſſit; nihil eo, ſi virtute careat, ſcleratus eſſe poteſt, nihil immanius, nihil deniq; ad libidinem & intemperantiam abiectius. Hæc igitur viderunt olim vera certaq; religionis ignari: nos Chriſtiani non videbimus? Beatum iudicarunt eum, qui omnibus virtutibus inſtructus & ornatus eſſet; quem nullus metus terreret, nullæ ægri tudines cruciarent, nullæ libidines incitarent, nullæ futiles læticiæ exultantem languidis liquefacerent voluptatibus: nos non idem iudicabimus? Illi prudentiam, iuſticiam, fortitudinem, temperantiam pluriſ quam diuitias, quam opes, quam omnia corporis & fortune bona, faciendæ eſſe cenſuerunt: nos non cenſebimus? Clamat ſapiens ille legum lator Athenienſium Solon: At nos non commutabimus cum virtute diuitias? Celebratur illa Critolai libra: qui cum in alteram lancem animi bona imponeret, in alteram corporis & externa; tantum propendere illam boni lancem putabat, vt terram & maria deprimeret. Quanto igitur diligentius & ardentius

Cic. lib. 5.
 Tuſc. Queſt.
 pag. 238.

nos, quibus ipsa veritas clarissime lucet, honestatem adipisci, turpitudinemque fugere contendere debemus? cum praesertim id certum exploratumque nos habeamus, de quo illi perpetuo magnopere dubitarunt, Animos nostros omnino esse immortales: & post hanc infelicem & calamitosam vitam, aliam esse perpetuam ac sempiternam; in qua illis, qui se optime gesserint, immensa praemia; illis vero, qui se vitiorum illecebris commacularint, ingentes poena sunt constituta. Hac fide atque persuasione inducti, studeamus ea perficere, quorum gratia nos natos esse prudentissimi viri statuerunt. A iunt enim, Hominem ad intelligendum & agendum esse natum, quasi mortalem Deum: quoniam omnis intelligentia ad aliquem actionis finem semper est referenda. Sed quid potissimum curare debet homo, ut intelligat? Certè qua ratione primo seipsum, deinde familiam suam, postremo Remp. uniuersam quam optime administrare sciat. Hic enim triplex est Morales disciplina factus; quem qui bene perceperit & obseruarit, is & sapientissimus & optimus appellari merito poterit. Ac seipsum quidem optime reget, si quae de virtutibus ac vitijs ab eruditis auctoribus scripta sunt, & quae à laudatis viris sunt, diligenter aduertat, ediscat, memoria teneat; deinde in eis multum ac diu se exercent. Parum est enim ea nosse, quae facienda sunt; nisi quis re ipsa praestare, atque exequi agendo contendat. Unde bene dictum est; Virtutem esse actuosam, & eius omnem laudem in actione consistere. Neque enim quisquam vnquam ideo magnam laudem est affectus,

tus, quòd ea, quæ recta sunt, intelligeret; sed quòd in eorum actione studiosè diligenterq; se exerceret. Hinc Aristidis iusticia, Themistoclis fortitudo, Phocionis temperantia celebratur; non quòd illi præstantes viri virtutes has, quæ & quales essent, intelligerent: sed quòd primus eximia iusticie, alter fortitudinis, tertius temperantia opera præstiterit. Discat igitur, qui seipsum optimè regere concupiscit, primò, quid in quaq; re verissimum sit, quid expetendum aut fugiendum: deinde quid in hominum societate tuenda, tribuendoq; suum cuiq;, & rerum contractarum fide conveniat: tum quid animi excelsi atq; inuicti magnitudinem ac robur efficiat atque conseruet: denique in omnibus, quæ sunt, quæque dicuntur, qui modus & ordo seruandus sit: postremò quibus modis appetitus rationi pareat, quo nihil est ad omnem vitam accommodatius. Eodem modo qui familiam ac domum suam accuratè velit instituire, prius ea percipiat oportet, quæ de re uxoria, de paterno imperio, de herili potestate, de instrumentis tam animatis, quàm inanimatis, de tuenda re familiari traduntur; in eisque se frequenter exercendo, in usum & habitum deducat. Omnis enim virtus ex frequentibus fit actionibus: Neque satis est, semel atque iteram bene aliquid agere, vt bene agendi tibi habitum compares; verùm optima intelligentia, constante voluntate, longo tempore, magna exercitatione opus est: & quò res illa, cui studemus, præstantior fuerit; eò etiam maiori ingenio, & diuturniore labore semper indiget. Ut qui bene Remp. velit administrare, quod

terti-

tertium in Morali Philosophia docetur, eum non tantum longo rerum usu magnam sibi prudentiam comparasse oportet; sed omnibus etiam alijs virtutibus instructum esse; ut reliquos omnes & consilio regere, & constantia tueri, & equitate conciliare, & vita integritate, quocumq; voluerit, impellere possit. Necessesse est igitur, ut ius civile perdiscat, leges cognoscatur, omnem antiquitatem percipiat; senatoriam consuetudinem, iudiciales controversias, disciplinam Reipublicæ, iura sociorum, fœdera, pactiones, causas imperij teneat. Hæc enim vna est sapientia, quæ reliquis omnibus humanis rebus antecellit: de qua ita apud Ciceronem Scipio superior: Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cætusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur: harum rectores & conseruatores hinc profecti, huc reuertentur. Quod si quis hanc triplicem facultatem assequi potuerit, ut & seipsum, & familiam, & ciuitatem optimè regat, quid ei deesse poterit ad bene beateq; viuendum? Profectò nihil. Atqui hæc omnia moralis vna Philosophia sui studioso præstaturam se pollicetur: ut non sine maxima causa Cicero, cum hæc præclare intelligeret, ita exclamare non dubitarit: O' vitæ Philosophia dux! O' virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primò domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum & vocum communione iunxisti:

Cicer. de
Somn. Scipion.

Lib. 5. Tuscul. Quæst.

inixisti : tu inuentrix legum , tu magistra morum
 & disciplina fuisti. Hac & huiusmodi alia multa in
 Moralis Philosophiæ laudem iure optimo clamat Ci-
 cero. Quid enim aut pulchrius aut iucundius esse
 potest eo virtutum catu , quo cum exornatus est
 animus , quasi in clarissimo quodam ac sublimi loco
 positus , infra se cæcas hominum mentes videt , va-
 riy erroribus implicatas , & pro veris bonis ina-
 nes tantum bonorum vmbra prosequentes ; assiduis
 fortunæ tempestatibus agitata ; se verò tanquam
 in tranquillissimo portu constitutum , nullas amplius
 turbulentas pertimescere tempestates. Nam verif-
 simè Poëta Satyricus ait : Semita certè

Juven. Sa-
 tyr. 10.

Tranquilla per virtutem patet vnica viæ.

Ac primò quidem sese offert illa , quam Plato reli-
 quarum virtutum ducem & moderatricem appel-
 lat ; Aristoteles principem architectandi cæteras
 virtutes ; Cicero viuendi artem & magistram ; quo-
 niàm reliquis virtutibus tanquam administris ad sa-
 pienter agendum vtitur , & earum ordinem , oppor-
 tunitatem , agendi rationem ostendit : ipsa verò tan-
 quam mentis oculus est vndiq; lucidissimus : quæ ,
 vt scienter ait Horatius ,

Magn. Mos-
 ral. lib. 1.
 cap. vii.
 Lib. 5. de
 Finib.

(hoc est.

Quod verum atq; decens est curat , & omnis in
 Hanc Latini Prudentiam , quòd res expetendas &
 fugiendas , veras & falsas acutè provideat , ap-
 pellare voluerunt : eius enim vnus propria est in-
 dagatio atq; inuentio veritatis. Græci φρονησις vo-
 cant , quòd à vera perfectaq; mente profectatur ;
 vnde modum & exemplar pulcherrimum omnium
 suarum actionum deducit. Quòd si qua nobis cum

Horat. li. 1.
 Epit. 1.

Cic. 1. Off

Dys

Dij immortalibus communitas intercedit, ea maxime virtutis huius gratia consistit. Itaque non sine causa Iuuenalis clamat:

Satyr. 10.
& 14.

Nullum numen abest, si sit Prudentia.

Est autem Prudentie comes, ut ait Plato, Veritas, quae caeli civis est, & sola Deorum convivio fruitur; quam mens avidissime complectitur, & cum ea semper esse desiderat. Hac eadem virtus est, quae gravissimo nomine Sapientia vocatur, quae scientia pollet vna; qua qui verè praevidi sunt, soli sunt beati, duplici; nomine decorantur. Quatenus enim rerum divinarum atque humanarum scientiam tenent, Sapientes appellantur; neque tantum moralem, sed etiam naturalem, & divinam Philosophiam amplectuntur; quatenus autem res expetendas fugiendasque discernunt, Prudentes nominantur. Ac sapiens quidem talis existit, qualem Ovidius Pythagoram describit, hoc modo;

Metam. 15.
in princ.

*Mente Deos adiit, & quae natura negavit
Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.
Cumque animo, & vigili perspexerat omnia cura,
In medium discenda dabat, caetumque silentium,
Dictaque mirantum: magni primordia mundi,
Et rerum causas, & quid natura, docebat;
Quid Deus, unde niues, quae fulminis esset origo;
Iuppiter, an venti, discussa nube, tonarent;
Quid quateret terras; quae sidera lege mearent;
Et quodcumque latet. Quid autem illo homine
beatius esse potest; qui in his habitat pernoctetque
cogitationibus? qui omnium eorum, quae in caelo,
quae in mari, quae in terra fiunt, diligentissime cau-
sas in-*

fas inuestiget & inueniat? qui non hac tantum sapientia, sed etiam illa prudentia fretus, cum ad res gerendas adhibetur, possit ea verè dicere, quæ Ulysses apud Ouidium de seipso contra Aiacem hoc modo iactat, & gloriatur;

Metamor.
lib. 13.

Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri:
Tu pugnare potes, pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantum corpore prodes,
Nos animo: quantoq; ratem qui temperat, anteit;
Tantum ego te supero. Omnino prudentes
ac sapientes viri maximam ubiq; dignitatem obtinent; eos reges, principes, imperatores obseruant, populi admirantur, omnes deniq; suspiciunt: hi soli ciuitates benè regere, leges & instituta condere, mores emendare, discordias & seditiones tranquillare, summamq; in populis concordiam & pacem conciliare facile possunt. Hic est ille sapientissimus vir, quem diuinus Poëta Virgilius in seditione vulgi furentis ita describit:

Aeneid. 2.

Tum pietate graue, ac meritis si fortè virum què
Conspexere; silent, arrectisq; auribus astant.

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Huic succedit ea, quam Iusticiam appellamus; quæ tanta dignitatis est, vt virtutum omnium, quæ in actione totam commendationem suam habent, domina & regina meritissimo predicetur. Ut enim prudentia in intelligendo, ita iusticia in agendo principem locum obtinet. Unde rectè dixit Euripides: Iusticiam os aureum habere, neque besperum aut luciferum tantam sui admirationem concitare. Ex quo factum est iam tritum sermone prouerbi-
um;

Aristot. 7.
Ethic. 1.

um; Iusticiam in se virtutes omnes continere. *Hæc*
 Off. 1. & 2. enim (ut ait Cicero) societatem hominum inter
 ipsos, & quasi vitæ communitatem continet: in hac
 virtutis splendor est maximus: ex hac vna boni
 viri nominantur: nulla ciuitas, nullus hominum cœ-
 tus, nulla vitæ communitas sine iusticia esse potest:
 imò verò neq; latronum & improbissimorum ho-
 minum conuenticula, nisi iusticia aliquo vinculo col-
 ligentur, vilo modo consistere diutius possunt. *Herodo-
 Cic. 2. Offic.* tus autor est, apud Medos olim iusticiæ fruendæ
 gratia bene moratos reges fuisse constitutos: quoni-
 am hoc munus omnino regum est, populos iuste
 imperio continere. Quæ de causa Poëta Iusticiam
 Iouis ipsius Deorum atq; hominum regis filiam esse
 consinxerunt, & esse perpetuo virginem: quia sit
 constans, fidelis, vera atq; integra. Hæc vna no-
 bis Deorum religionem, patriæ caritatem, paren-
 tum pietatem, fraternum amorem, bonorum homi-
 num amicitiam ingenerat: hæc honestè viuere, alte-
 rum non ledere, suum cuiq; tribuere docet: ab hac
 initium est perpetuæ commendationis & fame, sine
 qua nihil omnino potest esse laudabile: hæc est lé-
 gum omnium, iurium, institutorum, decretorum,
 conuentionum, fœderum, pactorum fundamentum;
 vt qui iusticiam contemnit, nullo penitus humanita-
 tis iure cum alijs sociari possit. Ecce autem illa, quæ
 in magno & excelso animo posita, pro iusticia &
 æquitate pugnat; quæ pro communi vtilitate, pro
 honestate, pro dignitate, pro gloria pericula quæq;
 subire parata est, & mortem doloresq; contemnit;
 quæ iniuriam à se atq; à suis propulsat; quæ nullo
 metu,

metu, nulla cupiditate frangitur; quæ inuictam se et labore, atque voluptate præstat; quæ nunquam in rebus asperis perturbatur; quæ in omni re gerenda consilioq; capiendò constantiam seruat; quæ viri maxime propria est, Fortitudo. Hæc est illa quæ res humanas despiciat, atq; infra se positas arbitrat, neq; fortunæ vlla fulmina pertimescit, neq; vlla ægritudine concutitur, neq; vnquam malis cedit; sed in ea semper audentior insurgit. Hic est ille fortis & constans animus, quem,

Si fractus illabatur orbis, (vt ait Horatius) Lib. 3. Od. 5.

Impavidum ferient ruinae:

qui pro patria, pro aris & focis vitam exponere nihil dubitat, & sua sponte se periculis obiecit: neq; expectat, vt ab aliquo excitetur, sed vltro alios ipse excitat; vt apud Virgilium Turnus milites suos:

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra. Aeneid. 10.

In manibus Mars ipse, viri: nunc coniugis esto

Quisq; suæ, restiq; memor: nunc magna referto

Facta patrum, laudes: vltro occurramus ad vndæ

Dum trepidæ egressiq; labant vestigia prima.

Audentes fortuna iuuat.

Sunt autem hæc splendidissima, quæ animo magno elatoq; , humanasq; res despiciente fiunt; & nescio quo modo pleniori ore laudantur. Hinc omnis disciplina militaris, & bellica virtus, quæ cæteris præstat omnibus, in cuius tutela ac presidio omnes urbanae res, & omnia præclara studia latent: hinc Camilli, Fabij, Scipiones, Decij, Casares, innumeralesq; alij sibi æternam gloriam pepererunt. Sequitur ea, quæ rebus in omnibus modum atq; ordi-

X nem

nem seruare docet; quæ reliquarum virtutum quasi
 condimentum quoddam est, quæ pacem animis af-
 fert, & eos concordia quadam placat ac lenit; quæ
 moderandis cupiditatibus, regendisq; animi moti-
 bus laudatur, cui Temperantiæ nomen est. In hac
 est verecundia, & quasi quidam ornatus vitæ, ô-
 mnisq; sedatio perturbationum animi: hæc est ra-
 tionis in libidinem atq; alios non rectos impetus ani-
 mi summa & moderata dominatio: hanc vnã Me-
 nander virtutis domicilium esse censuit: hanc Plato
 in Charmide humana vitæ custodem appellat. Idem in
 Gorgia præcipit, vt q; felix ac beatus esse velit, tem-
 perantiã exerceat. Xenophanes nihil in homine mali
 nasci posse dixit, qui temperantiã, quæ sapientiæ
 fundamentum est, amplexus fuerit. Neq; enim vi-
 rum temperatum blandissimæ dominæ voluptates
 vnquam decipiunt: hic à rebus alienis manus, ocu-
 los, mentem continet: hic nullis visiorum illecebris
 irretitur: hic parcè, continenter, seuerè, sobriè vi-
 tam agit, neq; vlla vnquam luxuria diffluit. Quin
 etiam hæc vna virtus non tantum aliarum virtutum
 custos & conseruatrix est; sed etiam bonæ valetu-
 dinis mater: itaq; sapientissimis viris semper amicis-
 sima fuit. Quanta enim temperantiã vixisse memo-
 rantur olim apud Græcos Socrates, Plato, Xeno-
 crates, aliq; plurimi: apud Romanos Fabricius,
 Curius, Scipiones: deniq; omnes apud vniuersas
 nationes, quicunq; auidi laudis & gloriæ, magniq;
 nominis appetentes fuerunt, & honestè viuere
 concupierunt? Hic est ille concentus omnium vir-
 tutum vndique perfectus & absolutus, quo noster
 animus

Temperantiã
 fidei enco-
 mium

animus cum informatus fuerit, diuinas efficitur; et eo splendore decoratur, ut nihil admirabilius in toto terrarum orbe, nihil praestantius, nihil speciosius esse possit: quem non modo ego breui hac oratione mea, sed ne vir quidem diuina praeclara eloquentia quisquam immensis voluminibus explicare, atque exornare satis pro dignitate valeat. Quamobrem vos quaeso, Viri Mediolanenses; quod nemo verbis efficere potest, ut omnium virtutum excellentiam persequatur, supplete cogitatione vestra, quae omnis infinitatis facile capax est; & quaecumque vult, ita sibi representat, quasi ea, quae oculis cernimus. Fugite igitur animis vestris eam honestatis & sapientiae formam, quam oculis ipsis videre non possumus: quam putatis illam ardentis amoris excitaturam sui, si videretur? Nam si corporum pulchritudine tantum incendimur: quid futurum censemus, si mirificam illam animarum dignitatem, omnium virtutum numeris absolutam ac perfectam, oculis cernere possemus? Sed belluarum est atque imperuissimorum hominum, sensibus tantum corporis, non autem animi intelligentia moueri; neque cogitare, quantum animus corpori praestat, tantum etiam animi ornamenta corporis ornamentis antecellere. Vos autem iuuenes, & expoliti viri, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam queritis, dies noctesque animo vestro perpendite, quid grauitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeat: quam quibus verbis melius aut elegantius, quam ipsis oratorum principis Ciceronis

Pro P. Scit. commendare vobis possumus? Virtus igitur (ait Cicerō) in tempestate sana-quieta est; & lucet in tenebris; & pulsa loco, manet tamen, atq; haret in patria; splendetq; per se semper, neq; alienis vnquam fordibus obsolescit: hac altissimis defixa radicibus, nunquam vlla vi labefactari, nunquam dimoueri loco potest: hac neq; eripi, neq; surripī potest vnquam; neq; naufragio, neq; incendio amittitur: hac qui præditi sunt, soli sunt diuites. Cogitate quid illo viro nobilius, quid præstantius, quid honorificentius dici aut fingi possit, qui ita suum animum exornarit, vt omnia prudenter, iuste, fortiter & temperatè gerat; qui tanquam Deus quidam mortalis, & seipsum, & familiam, & vniuersam Remp. optimè regere atq; administrare sciat; ad quē, tanquā ad oraculum, vndiq; consilij capiendi gratia populi ac nationes confugiant, quem omnes suspiciāt, omnes admirentur, omnes digito commonstrent, vna voce laudent, extollant, felicē ac beatum prædicent. Et cum illam animo vestro tam præstantem atq; eximium virum intuiti fueritis; tum in vos ipsos descendite; & omni cura, studio, labore tales esse contendite, vt vel cum eo conferri, vel saltem ad eum quātm proximè accedere valeatis. Quod ita demum assequi poteritis, si hanc honestè viuendi artem atq; disciplinā, quam hoc anno vobis explicare decreuimus, summa cum attentione primò didiceritis; deinde quotidiana exercitatione ad vsum atq; experientiam deducere contenderitis. Neq; enim huius discipline finis est cognitio, sed actio. Quod si vos vllus laudis amor tangit; si præstare cæteris animantibus

tibus studetis ; si deniq; vobis aliqua est bene beateq; viuendi cura , qua maxima esse debet : hac , ad qua vos adhortati sumus , omni diligentia perficietis.

DE P A R E N T V M
I N E R V D I E N D I S L I B E -
ris , atque Adolescentium in stu-
dijs optimarum artium offi-
cio , ad Mediola-
nenseis.

O R A T I O X V.

R E D O ego , vos vna mecum frequen-
ter admirari , Viri Mediolanenses , quid
in causa sit , quod cum omnes ferè nostri
adolescentes , præter ceteros ingenio me-
moriamq; præcellant , & quodam etiam naturali men-
tis instinctu ; afflatuq; quasi diuino trahantur ad co-
gnitionis & scientiæ cupiditatem , magnaq; sint in
hoc ciuitate literarum studijs , vel ad gratiam , vel
ad opes , vel ad dignitatem proposita præmia : tam
pauci tamen ex eis emergere , & bonis in artibus
excellentes euadere soleant . Ac mihi quidem dili-
genter hoc animo voluenti atq; reputanti , cum hu-
iusce mali permulta esse causa , tum duæ præcipuè
viden-

videntur; quæ si quo modo radicibus extirpari atque euelli possent; tum verò spem minimè dubiam conciperem, fore, vt breui tempore nostri homines multùm ceteris hominibus omnium gentium, litterarum gloria præstarent. Dicam enim audacter id quod verum est: Nimis indulgentes sunt in liberos suos ciues nostri; & teneriore, quàm conueniat ac deceat, eos animo complectuntur. Quæ sanè mihi prima atque maxima videtur esse causa, cur plerumque tardiores atq; segniores, ad humanitatis ac litterarum studia fiant. Ita enim ingenium est omnium hominum (quod ait Comicus) à labore procliuè ad libidinem: vt nisi puerorum atq; adolescentium animi seueritate quadam, & frequentissimis quasi stimulis orationis ad honestatem excitentur; iurgijs autem & minis, vel etiam grauiori, cum opus fuerit, reprehensione à turpitudine retrahantur; facile studijs honestatis derelictis, in omne dedecus prolabantur. Nescit enim ætas illa rerum ullum modum suis in actionibus obseruare; sed quocunq; rapit eam vehementior appetus atque cupiditas, eo sine diligenti cogitatione facilimè declinat. Altera est eiusdem mali causa, quoniam labores & vigilias, eamq; sine qua nihil, quod laude dignum sit, assequi quisquam potest, diligentiam adolescentes plerique nostri refugiunt; & ea tantùm à pueritia percipiunt, quæ Præceptorum ope, sine studio suo, sine industria, sine labore, percipere possunt. Nam, per Deos immortales! quid adolescentibus nostris, dum ijs in artibus, quibus ætas puerilis informari solet, à Præceptoribus detinentur, ingeniosus? quid ac-

tius?

Terēt. Andr.
A&. I. Sc. I.

tius? quid magis docile? quam enim facile, quacun-
 que traduntur, percipere solent? quam fideliter con-
 tinere? quam deniq; mirabiles breui tempore pro-
 gressiones in percipiendis disciplinis efficiunt? quo-
 niam eo tempore non sua, sed præceptorum tantum
 industria atq; diligentia nituntur. Sed postquam è 3)
 pueris exceſſerunt, nec amplius adest illis præce-
 ptorum cura, qua sedulo prius ad studia trahaban-
 tur; liberius viuendi potestatem naſti, literarum
 studia quasi seruire quoddam iugum aspernantur
 & reſciunt: tantumque abest, vt eam, quam à pri-
 mis annis perceperant, eruditionem augere studio-
 se contendant; vt etiam, quæ antea summa cum
 præceptorum assiduitate didicerant, obliuioni peni-
 tus tradant. Huius igitur cessationis atq; negligen-
 tiæ partem sibi parentes ipsi vendicant, qui filijs
 suis habenās vsque eo laxant, vt in eis plerunque 4.
 sit omnium rerum infinita atque intoleranda licen-
 tia: partem etiam adolescentes, quos cæca & te-
 meraria dominiatrix animi cupiditas tantum exagi-
 tat, vt ante eorum oculos non honor, non gloria,
 non dignitas; sed ludī, iocī, conuiuia, volupta-
 tes obuerſentur. Itaque cum hanc tantam adole-
 ſcentium corruptelam plerunque multarum in Re-
 publica causam esse calamitatum non ignorem; ne-
 que publicis tantum, sed etiam priuatis rebus se-
 piſſimè maxima videam afferre detrimenta: statui, Lapose.
 si quo modo fieri poterit, hodierna concione mea
 rationem atque modum ostendere, quo non solum
 vitium hoc emendare, sed etiam facile possint &
 parentes liberos suos in dignitatis atque amplitudi-

nis via continere; & adolescentes ad eam scientiarum & virtutum metam, qua sit etiam ad posteritatis memoriam gloriosa, contento studio cursuq; peruenire. Quod dum facio, queso vos, ut me attentissimis animis summa cum benignitate, sicuti facere instituitis, audiatis. Est enim (ut hinc primum exordiar) in ipsis parentibus maxime situm, ut intemperantiam caueant, & verecundia meminerint adolescentes, & honestatis cursum teneant, & deniq; capiant gloriae portum & dignitatis. Quod ita facillime facient, si ab ipsis statim incunabulis acerrimam illis curam impenderint, ut cum nutricis lacte moribus quam optimis imbuantur; ut non in delicato, sed simplici victu; non in ocio, sed labore; non in luxu, sed rerum omnium parsimonia; non in temeritate & audacia, sed modestia & verecundia; non in licentia, sed timore; non in puerilibus nugis, sed in liberalibus disciplinis, primam eam ac teneram aetate traducant. Atq; illud in primis apud animum suum parentes statuunt, Nullas se filiis suis praestantiores posse diuitias relinquere, quam si eos bonis artibus instructos, & bene moratos reliquerint. Tales enim (aiebat Aristippus) nobis opes comparanda sunt, quae si forte naufragium facere contingat, una cum domino possint enatare; quae nec eripi, nec surripi possint; nec temporum, nec tempestatum permutatione mutari; quas nobiscum habere, nobiscum semper afferre possimus: ut si forte peregrinari, solumq; vertere contigerit, liceat nobis cum Biante Prienensi dicere: Ego omnia mea mecum porto. Quare multo magis filiorum animos,

Inuatio
 honesta et
 serena

emditio p[ro]p[ri]a
 diuitiis.

mos,

mos, quam corpora curare parentes debent. Sic enim quæso mecum, optimi Cines, cogitate: Si cui vestrum fortè filius dilaceratis vestibus, deformata facie, luto squaloreq; obsitus, macie atq; fame confectus occurrat; an nõ cuiusq; vestrum animum ad misericordiam ita commoveat, vt lachrymis præ nimio mærore totus destillet? Cur igitur, cum eundem filium ab omni honestate alienum, improbum, flagitiosum, obscænis tantum voluptatibus deditum videtis, non eodem modo commoveamini? non omni studio, cura, diligentia laboratis, vt in viam redeat? vt turpem illam viuendi consuetudinem relinquat? Cur vos ipsi indulgento facitis, vt deteriores quotidie fiant? Vtinam (ait Quintilianus) liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus. Infantiam statim delicijs solumus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam appellamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit. Quos enim virtutum fructus adulta iam atate. laturum eum animum sperare possumus, qui à teneris vnguiculis vitia statim imbibit? Quid non atatis progressu concupiscet, cuius infantiam parentes, argento, auro, purpura, preciosis atq; holosericis vestibus exornant? Quam in adolescentia temperantiam præstare poterit is, quem puerum atq; aded infantem parentes conquistissimis epulis, & obsoniorum omni genere saturant? Qua ratione sobrius in reliqua vita fiet ille, quem à pueritia parentes ebriosum efficiunt? Hæc nimirum in causa sunt, vt optima nostrorum adolescentium ingenia tam facile corrumpantur, vt omnis serè iuuentus nostra voluptati se dedat, laborem

Cura an
 non in
 Lib. 1. cap. 3.
 non molli

Instit. Orat.
 lib. 1. cap. 3.

non molli

effugiat, nihil cessatione melius existimet. Educantur enim ab infantia molliter & delicatè, stipantur muliebri & delicato ancillarum puerorumq; comitatu: molles tantum, atq; etiam sapissimè turpes audire sermones assuescunt: adest in mensa mater, qua illis ad nutum quæcunq; voluerint, obsonia subministrat; quæ merum affatim præbens, cor et vitam suam appellet; quæ cuiusq; generis bellaria dulcissima frequenter ingerat: adsunt qui illis assiduè blandiantur, qui adulentur, qui dominos ac principes appellent, qui iam puellas & amicas illis præparent: ipse verò puer fulget in purpura, tantis affluens delicijs, vt ad omnia quodammodo nauscare videatur; omnes iam quodam supercilio contomnat; & iam vulnera, iam mortes minitetur: cum interim parentes gaudeant. Si quid fortè maiore cum licentia dixerit, & verba quavis acri reprehensione dignissima; cum risu & osculo excipiunt. Et quisquam erit, qui cum hæc intelligat, admiretur, tam paucos esse, qui doctrinam gloriam capeffant! Magna vis est consuetudinis, quæ non facile, cum inhæserit, extirpari potest; sed quasi in naturam abit. Itaq; fit, vt iuuentus nostra, postquam adoleuerit, ne si voluerit quidem, has infantie delicias prorsus exuere possit. Et quamuis nonnulli fortasse reperiantur, qui inter hanc tam mollem viuendi rationem, inter tantam parentum negligentiam atq; indulgentiam nonnunquam emergant, & in præstantes viros euadant; quales multos habet hæc nostra ciuitas: non tamen ideo sperandum est, etiam reliquos horum vestigia secuturos. Id enim verissimum est, quod ait Satyricus:

Forſi-

Hinc est

) a consue
indole praua

*Forſitan hac ſpernam iuvenes, quib. arte benigna
Et meliore luto ſinxit præcordia Titan.*

Juuenal.
Satyr. 14.

*Sed reliquos fugienda patrum veſtigia ducunt,
Et monſtrata diu veteris trahit orbita culpa.*

Quamobrem qui parentes liberos ſuos ad gloria, ad opes, ad dignitates aliquando maximas peruenire concupiſcunt, hos penitus exuere mores, hanc imutare conſuetudinem prorsus oportet: quæ tam pernicioſa eſt, ut puerorum ingenijs detrimenti tantum afferre ſolet, ut etiamſi optima nata fuerint, omnino breui tempore deprauentur. Seruandumq; eſt euſdem Poëta præceptum illud optimum:

*Nil dictu factum, viſuq; , hæc limina tangat,
Intra quæ puer eſt; procul hinc, procul inde puella
Lænoniam, & cantus pernoctantis paraſi.
Maxima debetur puero reuerentia.*

Juuenal.
Satyr. 14.

Confeſtim igitur ita puer educandus, atq; monendus eſt, ut ne quid cupide, ne quid improbe, ne quid impotenter faciat: habendumq; in animo ſemper illud Virgilianum:

Quintil. Inſtit. Orat.
lib. 1. cap. 4.
Georg. 2.

Ad eò à teneris aſſueſcere multum eſt.

Abeunt (ut ait Ouidius) ſtudia in mores. Ferunt olim puerum quendam, Platonis diſcipulum, cum domum reuerſus parentem ſuum nimis effuſe ridentem videret, vehementer admiratũ dixiſſe: Quid hoc, pater, eſt, quod tam immodice rides? equidẽ apud Platone nihil vnquã tale conſpicatus ſum. Faciles. n. ad vtramq; viam pueroru animos natura gignit; ut cum ducẽ naſci ſunt, vel ad honeſtatẽ, vel ad turpitudinẽ, non admodũ repugnantes ſequantur. Itaq; præcipuũ hoc parentis officium eſſe ſtatuo, ut nulla in re filijs ſuis

suis nimium indulgeat; ut omnes ab eis delicias mo-
 neat; ut neminem ex familia, quem obscænis mori-
 bus esse sciat, cum filiis consuetudinem habere pa-
 tiatur; ut eos cuiusq; generis laboribus assuefaciat;
 ut in vitæ frugalitate temperatis escis, modicisq;
 potationibus educet; ut & ipse doceat quæcunq; po-
 test; & probos atq; eruditos eis Præceptores qua-
 rat; imiteturq; Catonem illum Censorium, virtutum
 omnium pulcherrimum exemplar: qui præceptor
 // ipse filij sui esse voluit, quamuis Chilonem optimum
 // apud se Grammaticum haberet. Eum enim & lite-
 ras & leges Romanas edocuit: cum iacuari, &
 arma tractare, equitare; calorem & frigus, famem
 & sitim tolerare; rapidos gurgites, & velocissi-
 mos fluuios tranare, ita assuefecit, ut nullus ex o-
 mni Romana iuuentute his in artibus eum antecelle-
 ret. Præterea Romanas Historias manu propria
 mânsulis literis exarasse dicitur; ut maiorum suo-
 rum exempla, qui fuerant omni genere virtutum
 cumulati, semper ante oculos habere filius posset.
 A verborum non tantum obscænitæte atq; turpitu-
 dine, sed etiam licentiâ, præsentè filio, perinde tem-
 perauit, quasi cum Vestalibus virginibus loqueretur.
 Legerat enim, (ut arbitror) Platonem, illum
 grauissimum honestatis præceptorem, in omnibus
 ferè Dialogis suis parentes in primis ad rectè libe-

In Lachete.

// Primam enim & maxi-
 // am Reipubl. curam in iuuentute liberaliter institu-
 // enda consistere Plato iudicat: quæ deinde parenti-
 // bus succedens, vniuersam Rempub. & prudentia,
 // & optimis consilijs, & morum integritate non so-
 lum

tam tneatur atq; conseruet : sed etiam exornet &
 amplifcet. Quod si quando magna opus est in filijs
 custodiendis diligentia : tunc certè maxima est ad-
 hibenda, cum à priuatis præceptoribus profecti, vi-
 uere liberius incipiunt. Nam antea non ita facile sci-
 re possumus, aut ingenium noscere, dum etas, me-
 tris, magister, vt ait Terentius, prohibent : at verò
 cum à pueritia disciplina discesserint, tunc maxime
 cuiusq; natura sese effert : qua quasi custodia vincu-
 lis exempta, quocunq; tulit eam impetus, sine cogi-
 tatione defertur : quod nisi rector aliquis adsit &
 moderator, qui auctoritate sua consilioq; reuocet ab
 ijs cupiditatibus, quibus etas illa maiorem in mo-
 dum obnoxia est, ad deteriore[m] partem plerunq;
 sese applicat. Tunc enim, quemadmodum rectè ait
 Persius,

Iter ambiguum est ; & vitæ nescius error

Deducit trepidas ramosa in compita mentes.

Tunc quis est (vt Horatius verissime scribit)

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper.

Hoc potissimum tempore corporis voluptas, illece-
 bra surripudinis temerè & effrenatè sensus mouet :
 qua boni naturam fallaciter imitando adulterat ;
 quam Plato escam malorum appellat ; in cuius re-
 gno virtus consistere non potest. Ab hac blandissi-
 ma domina nisi omni cura atq; diligentia retrabantur
 adolescentes, saepe maiores animi partes à virtute
 detorquent, & paulatim omnem honestè viuendi ra-
 tionem deserunt. Quod vitiam non nimis frequenter
 nostris adolescentibus accidere videremus ; quorum
 eo tempore curam parentes dimittunt, quo maxime
 curare

*Strelitico
Mulas*

And. Ad. r.
Scen. 1.

Satira 5.

In Arte
Poet.

Citat Cice-
ro De Se-
nect.

Plato in La-
chete.

curare eos oporteret: decimum enim sextum aut se-
ptimum agentes annum, qua quidem etate propter
sanguinis fervorem, cuiusq; generis voluptatibus
estuarè magnopere solent, sine vllò morum custode,
sine studiorum moderatore, vel ad publica Gymna-
sia, quæ nostra tempestate scætant omni flagitiorum
genere, mittunt; vel liberè, quocunq; voluerint,
euagari patiuntur. Itaq; mehercule minimè mirum
est, si labores omnes & vigiliæ aspernantur; vo-
luptates autem & otium ambabus. (quod aiunt) vl-
nis amplectuntur: cum ab ipsa pueritia delicijs afflu-
entes, nullam vnquam corporis incommoditatem
sentiant: ineunte verò adolescentia rerum omnium
infinitam licentiam nanciscantur, ut suo arbitrato,
quicquid libido præscripserit, aggredi possint; ut
eorum tantum, quos flagitijs atq; improbitati sua
favere senserint, consuetudinem & familiaritatem
sequantur. Non hæc erat veterum illorum sapien-
tissimorum hominum Romanorum consuetudo, qui
ita suos adolescentes instituebant, ut etate illa lu-
brica, cui inest maxima imbecillitas consilij, maio-
res natu non aliter vererentur, quam si communes
omnium parentes essent; exq; his deligerent opti-
mos & probatissimos, quorum consilio atq; aucto-
ritate niterentur. Putabant enim ineuntis etatis in-
scitiam, senum prudentiæ constituendam atq; regen-
dam esse: maximè autem banc etatem à libidinibus
arcendam, exercendamq; in labore, patientiæ &
animi & corporis arbitrabantur; ut eorum & in
bellicis & in civilibus officijs vigeret industria.
Quem quidem exercenda magnis in laboribus in-
ventu-

Cic. 1. Offic.

uentutis morem antiquæ Italia fuisse Numanus quidam apud Virgilium his verbis ostendit :

Durum à stirpe genus ; natos ad flumina primum Acacid. p;

Deferimus , sæuq; gelu duramus , & vndis.

Venatu inuigilant pueri , siluasq; fatigant.

Flectere ludus equos , & spicula tendere cornu.

At patiens operum , paruoq; assueta iuuentus ,

Aut rastris terrā domat , aut quatit oppida bello.

Legimus Lycurgum , Lacedæmonium legislatorem , Lycurg

inter alias præclarissimas leges suas instituisse , vt

adolescentes perpetuis in laboribus exercerentur ;

vna tantum veste , sine hyems siue æstas esset , vt-

rentur ; sine vilo pulmento vescerentur ; nihil sibi

somni causa substernerent ; venando , currendo ,

sudando , ciborum condimenta quærerent ; famem ,

sitim tolerarent : quibus ex rebus fiebat , vt inni-

cto prorsus animo Spartana iuuentus esse videretur.

Per sarum in adolescentibus instituendis morem &

consuetudinem Xenophon exponit ; quos à natu Cic. 2. de Phi
nibus. & 3.
Tulian.

maioribus in omni disciplinarum genere , magnis-

que in laboribus continenter exerceri tradit ; &

præterea tam tenui victu sustentari , vt eos neq;

ad panem adhibere quicquam præter nasturcium.

Iam verò (vt ad Romanos reuertar) maiores na- Romani

tu superiorum suorum res egregie gestas ad tibi-

am carmine comprehensas , recitare solitos accepimus ;

vt ad eas imitandas iuuentutem alacriorem redde-

rent. Quod si quando iuuenibus relaxare animos , Cic. 1. Or.

& dare se iucunditati concedebant ; in eiusmodi

etiam rebus , vt facilius intemperantiam cauerent ,

maiores natu volebant interesse. Inde oriebantur

impe-

imperij clarissima lumina, Camilli, Scipiones, Fabricij, Catonés, Fabij, ceteriq; innumerabiles viri
 præstantissimi: qui honoribus, & rerum gestarum
 gloria florentes, maximum patriæ suæ splendorem
 atq; adiumentum attulerunt, suum verò nomen in
 orbis terræ memoriam sempiternam disseminarunt,
 Hæc tam egregia veterum, in custodienda exercen-
 daq; bonis in artibus iuventute, si nostri ciues ex-
 empla sibi proponerent, eaq; imitari magno studio,
 summaq; industria contenderent; minimè dubitan-
 dum esset, quin plurimos non tantum ijs, qui diuer-
 sis in regionibus viuunt, eruditissimis viris præstan-
 tiores, sed etiam qui cum antiquis scientiæ gloria
 certare facillè possent, breui tempore latura hæc esset
 ciuitas. Neq; enim existimandum est, tardiora
 aut hebetiora esse nostri temporis ingenia, quam
 antiquorum fuerint. Quod sanè multis in rebus haud
 difficulter intelligi potest, quæ longè subtilius aut
 ingeniosius hoc nostro tempore tractantur, quam
 antiquis temporibus tractata fuerint. Sed si qua nos
 in re veteres antecelluerunt: non mentis acumine,
 sed industria; non ingenij sagacitate, sed incitato
 studio; non deniq; memoriæ tenacitate, sed assiduo la-
 bore superarunt. Itaq; si nobis idè labor, idem studi-
 um, eadem industria, qua illi vtebantur, statim ab in-
 cunte ætate adhiberetur: fortasse & in Philosophia
Platonés aliqui aut Varronés; & in Mathematicis
Archimedes aut Caij Sulpitij; & in arte Poëtica
Homeri aut Virgilij; & in Sloquentia Demosthenés
 aut Ciceronés; & in Iure civili Solonés aut Scæuo-
læ; & in arte Medica Hippocrates aut Cornelij Celsi;
 & in

& in Historia Thucydides aut Salustij; & deniq; in
Grammaticis Aristarchi aut Palemones, nostris
 etiam temporibus exoriri viderentur. Dixi de pa-
 rentum officio. Nunc de ipsis adolescentibus, quo-
 rum maxime interest, aliquanto plura dicam. Quam-
 vis enim parentum cura atq; diligentia ad filiorum
 eruditionem & excellentiam omnium maxime pro-
 fit: non tamen ideo sola sufficit. Nam nisi ipsorum
 etiam adolescentium studium & amor adiungatur;
 vanus est omnis parentum labor, inanis omnis in-
 dustria. Quos enim ferè quotidie videmus optimos
 ciues mirè de suis filijs esse sollicitos, vt & praepto-
 res eruditos habeant, & in literis assiduè exercean-
 tur, & ab alijs omnibus curis atq; negocijs auocen-
 tur? cum tamen interim isti sub tanta parentum dili-
 gentia parum admodum proficiant, & nunquam ad
 optatam metam perueniant. Cuius rei quid aliud in
 causa dicemus esse, prater summam ipsorum adole-
 scentium negligentiam atq; locordiam? qui tam re-
 missio atq; vili animo sunt, vt quamuis apertam vi-
 gitatis ac gloria viam oculis ipsis penè videant, &
 eis omnia copiosè suppetant, qua ad virtutis culmen
 hominem prouebere facile possunt: tamen ita sese
 abijciunt atq; prosternunt, vt nihil inter eos & qua-
 drupedes aliquas interesse videatur. Quare vos ego,
 suauissimi, mibiq; charissimi adolescentes, & qui no-
 biles estis, & qui ingenio & virtute nobilitatem
 consequi potestis, non tantum moneo; sed etiam vo-
 bis meo quodammodo iure precipio, si laudis & di-
 gnitatis, & honoris viam ingredi concupiscitis,
 vt duo illa semper ante oculos habeatis, qua isti a-
 tati

*Officia
Parentum*

negligentia

X

tati

tati vestra non tantum utilissima, sed etiam maxime necessaria sunt: ut & is, qui recta precipiunt, parere animum inducatis; & plurimum etiam sponte vestra laboretis. Neque enim is, qui relinquit & abijcit obedientiam, eosque non audit, quibus est subiectus lege natura, quicquam poterit unquam prestare, quod laude dignum esse videatur. Qui vero laborem atque animi contentionem refugit, is plane (quod ait Musonius Philosophus) seipsum bonis rebus omnibus indignum ostendit; Verissime namque dictum ab Epicurmo Siculo; Laboribus omnia bona Deos immortales hominibus vendere. Iustus enim ac honestus labor (quemadmodum ait Cicero) premijs, honoribus, splendore decoratur. Primum igitur adolescentis officium est, ut eis omnibus (si fieri potest) quos consilio & prudentia plurimum valere intelligit, obtemperet. Est enim magna quaedam virtus, & precipuum in adolescente bonum obedientia: cuius vis atque utilitas tam longe lateque diffunditur, ut nullum non modo vita grauius genus, sed ne minima quidem actiones, eius officijs vacare debeant. Hec una virtus est, qua non solum humana omnia, sed etiam diuina regit, gubernat, administrat. Nam qua ratione caeli perpetua conuersio cuncta moueret, & quaecumque in terris viuunt, progigneret; quo pacto signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem continenter seruarent, ut annuae commutationes semper eodem modo fierent, atque ad utilitates rerum omnium accommodarentur; nisi motori suo primo semper obedirent? Quid, in ciuitate, qua recte solet administrari, aut

Lib. 1. de O.
tat.

1) obedientiam

ri, an non cives omnes ita affectos esse oportet, ut prudentiores & sapientiores semper audiant, ut magistratibus omnibus in rebus pareant, ut sese legibus submittant? Quae domus necessarijs reb. instructa atq; apparatus reperiri potest, in qua nō omnes & patrifamilias, & ijs, quibus est familiae cura mandata, diligentissimē pareant? Quid in nauibus, an aliter optimē cursum suū conficere possunt, nisi perito gubernatori nautae omnes obediant? Iam verò tota ferè militaris disciplina cōstat obedientia. Quis enim, quantumuis sapiens & callidus imperator, exercitiū commodè regere, munia belli obire potest, cui non milites ad nutū praesto adsint? Itaq; nō sine causa veteres illi Romani virtutem hanc tantopere seruandā esse censuerunt; ut ne Rempub. quidem egregiè gerere, violata obedientia, voluerint: inobedientes autem tanta dignos esse pœna putauerint, ut ne parentes quidem proprijs filijs, mandata transgredientibus, etiamsi rectissimē se gessissent, villo modo parcerent. Quis enim non audiuit, à Manlio Torquato proprium filium securi percussum fuisse; non alia de causa, nisi quia aduersus edictum suum, qui consul erat eo tempore, cum Geminio Metio Thusculano, se ad singulare certamen provocante, congregi non dubitasset; quamuis insignem interfecto Geminio victoriam reportasset? Quis nescit, Fabium Rutilianū Magistrum equitum, vix totius Senatus & vniuersi populi Romani precibus, L. Papyrii Cursoris eripi seueritati potuisse; quoniam ei denunciauerat, ne, se absente, cum hoste manum confereret; quamuis ingentem Sam-

Liui. lib. 2.
decad. 1.

Liui. lib. 2.
decad. 1.

nitum exercitum profligasset? Quamò igitur seueriores in eos fuissent, qui non obediendo peccassent; cum tam atrociter eos, qui bene rem gessissent, puniendos esse censerent? Quid autem in priuata vita, quantam non tantum à filijs, sed etiam ab omnibus communiter adolescentibus obedientiam exigebant? quamuis ea natura præditi ferè omnes essent eo tempore iuuenes, vt natu maioribus libentissimè parent; vt eos non aliter atq; parentes obseruarent, & virtutes eorum imitari studiosè conarentur. Qua de causa fiebat, vt frequentissimè filij non tantum parentum gloriam rebus suis præclare gestis adæquarent: sed etiam longè superarent: quod certè nunquam vllò modo facere potuissent, nisi præceptis eorum, qui recta atq; honesta proponebant, obtemperare studuissent. Est enim ætas ista iuuenilis maximè consiliorum inops, vt non facile, quid rectum prauumue sit, per se diiudicare possit. Itaq; bene moratus atq; ingenuus adolescens optimis semper consilijs aures patefaciet: vt, quoniam nondum in primo bonitatis gradu consistere potest, in quo statuuntur illi, qui per se, quæ recta sunt, intelligunt & faciunt, at in secundo saltem esse possit; ne prorsus inutilis efficiatur. Sic enim Hesiodus:

Lib. I. Ege-
yan.

Felix qui potuit per se cognoscere, vita
 Quæq; sequenda foret, quæq; effugienda vicissim.
 Fortunatus & ille, audit qui recta monentem.
 Qui verò per sese ignarus, honesta docentem
 Negligit; ille sibi prorsus & inutilis orbi est.
 Nihil igitur eorum omnino, quæ rectè præcipiuntur,
 à quouis homine contemnero debet adolescens:
 sed in

sed in primis vt fidelissimis atq; amantissimis parentum præceptorumq; consilijs pareat oportet. Neq; enim minus ab eo, qui plurimum in literis proficere studet, præceptores, quam parentes amandi sunt: quoniam hi nobis tantum vitam tribuunt; illi verò dignitatem & gloriam, quam plurimi cum vita commutarunt: hi corporis curam suscipiunt; illi autem animorum; quos multò corpore præstantiores esse quis ignorat? vt non sine causa Magnus ille Alexander multò se magis Aristoteli præceptori, quam patri Philippo debere prædicaret: nam Philippus (aiebat) pater vt essem, tantum effecit; Aristoteles autem, vt bene essem. Quin apud veteres Romanos, illa erat adolescentium consuetudo, quam commendat etiam Quintilianus, vt non minus, quam studia præceptores amarent; & parentes esse, non quidem corporum, sed mentium crederent. Itaq; non immeritò maiores suos summè commendat ille Satyricus, & magnam eis felicitatem his quidem verbis precatur:

Instit. Orat.
lib. 2. ca. 10.

Dij maiorū vmbri tenuē, & sine pondere terrā,
Spirantesq; crocos, & in vrna perpetuum ver,
Qui Præceptorem sancti voluere parentis

Iuvenal.
Satyr. 7.

Esse loco. Sit igitur hoc primū bonæ spei iuuenis officium, vt sese meliori semper iudicio submittat; vt nihil suo consilio temere & arroganter gerat: vt obedientiam tanquam pulcherrimam morum reginam, sine qua nihil egregium præstare possit, amplectatur; vt deniq; parentes & præceptores æquè sibi colendos & amandos esse censeat. Proximum est, vt quemuis omnino statuatur æquo animo labo-

2/ *diligentiam* sustinere; Quod quidem facile præstabit ille, qui
 literarum studia plurimum amare incipit, qui virtutis studio ducitur, qui dignitatis & gloria splendore
 trahitur, qui deniq; nihil sibi, præter honestatem, in vita magnopere expetendum esse existimat: hunc
 nulla difficultas ab instituto cursu reuocabit; non libido ad voluptatem, non ocium ad animi remissionem,
 non deniq; somnus ad quietem. Nihil est enim (ait Cicero) quod studio & amore effici non
 possit. Hic primus est ad omnem dignitatem atq; amplitudinem gradus, si quis amore virtutis incendatur; quod in libris de Oratore Crassus apertissime declarat. Cum enim ab eo Cotta quæsisset, quid sibi ad summam eloquentiam comparandam assumendum putaret; tunc Crassus arridens; Quid censes (inquit) Cotta, nisi studium & ardorem quandam amoris? sine quo cum in vita nihil quicquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Quam ad Brutum scribens idem Cicero, cum perfectum Oratorem formandam suscepisset: Magnum (inquit) opus omnino & arduum, Brute, conamur; sed Nihil difficile amanti puto. Illud igitur Poëtarum princeps in pastoritio suo carmine verè scriptum reliquit: Omnia vincit amor. Atque ideo non sine magna ratione prudens fixit antiquitas, non tantum homines ipsos, sed etiam Deos amori subiectos esse: quoniam nihil tam alte positum est a natura, nihil tam arduum atque eminent, quo studium & amor eniti non possit. Odit enim amor res turpes, viles & abiectas; amatq; tantum pulchras, ornatas, magnificas. Hunc igitur

Epistol. P.
 mil. lib. 3.
 epist. 9.

lib. 1.

Virgil. Bcl.
 20.

igitur verè diuinum amorem studiosi Iuuenes colite, hunc querite, hunc amplectimini, hunc semel apprehensum, nunquam postea dimittite: hic enim solus vos in agendis rebus cautos & prudentes, in differendo subtiles & acutos, in dicendò graues & ornatos, in arduis negocijs fortes atque magnanimos efficiet: Amore duce nihil erit, neq; in humanis neque in diuinis rebus, quod non facile scientia comprehendatid. Amor enim triplicem illum animi factum inuenit: quorum vnus in cognitione rerum, & in explicatione naturæ positus est: alter in vita atque in moribus conformandis: tertius in differendo, & quid verum, quid falsum sit iudicando. Amor inuenit

errantem Lunam, Solisq; labores, (ignes. Aeneid. 1. in fine.)

Unde hominum genus, & pecudes, vnde imber et Amor totius mundi motus conuersionesq; perspicit; sideraq; videt innumerabilia, cælo inhaerentia, cum eius ipsius motu congruere, certis infixis sedibus; septem alia suos quaq; tenere cursus, multum inter se altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen et certa sui cursus spacia definiant. Amor initiorum, & tanquam seminum indaginem mouet, vnde sunt omnia orta, generata, concreta; quaq; cuiusq; generis vel inanimi vel animantis, vel muti, vel loquentis origo; quæ vita, quis interitus, quaq; ex alio in aliud vicissitudo atq; mutatio; vnde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineat, in qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant. Amor verù causas alias ex alijs aptas, et necessitate nexas

videt, quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum, ratio tamen mensq; moderatur. *Felicem eum certe animum, qui amore ductus in his habitat, pernoctatq; cogitationibus: felicem etiam, quem idem amor a rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, ad vitam communem adducit, ut Virtutem solam amplectatur; cui (quod ait Plato) quicquid auri vel supra terram est, vel sub terra visceribus occultatur, nequaquam satis dignè conferri potest; quam Orpheus Heroum matrem appellauit; de qua Solon exclamat; At nos non commutabimus virtute diuitias; quam seipsa contentam ad bene beateq; viuendum Stoici contendunt; qua semper libera, semper inuicta, semper amabilis, semper clara aeternaque habetur; cuius deniq; forma & tanquam species, licet oculis non cernatur, admirabilem tamen amorem excitat sapientiae; qui solus mentem atq; animum mirandum in modum accendit ad id inuestigandum, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, qua degende atatis ratio deligenda. Docet idem amor, res singulas definire, genera dispertire; perfecta concludere, vera & falsa diiudicare; praeter ea congruenter & cum ratione loqui, veterum monumenta atq; omnem antiquitatem euoluere, Musarum domos ingredi, Poëticamq; suauitatem degustare; aptè, distinctè atq; ornate dicere. Quid, quòd etiam ad tuendam Rempub. idem amor transit? quo nihil in magno viro, casusq; omnes humanos despiciente, potest esse praestantius; qui non propriam, sed communem ciuium utilitatem spectet, religio-*

nem

nem obseruet, pietatem colat, amicitiarum fructus persequatur: quibus ex rebus, tam ingenua delectatio, tam digna sapiente homine iucunditas percipi solet, ut nulla penè vita possit esse beator. O! verè sanctum atq; admirabilem hunc amorem! O! mira huius amoris opera! O! summam diuinæ mentis providentiam, quæ nobis hunc tam excellentium rerum amorem immisit, quo duce nihil est, quod assequi non possimus! Hæc inuestigate, per Deos immortales, querite, percipite, vos qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam queritis: hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immortalia; hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Cur adhuc cessatis? cur tam tardi estis? quid est quod vos à tanta laude reuocet? à tam precioso thesauro distrahatur? à tanta felicitate remoretur? Vos, vos appello præstantes ingenio adolescentes, qui magnam de vobis spem atq; expectationem concitastis: quid est, quod institutum iter tam pauci perficitis? cur in medio cursu deficitis? cur tam frequentes diuersam ab his disciplinis viam capitis? An vos fortasse deterret difficultas? labor debilitat? Equidem, adolescentes, hanc ego viam si aut asperam atq; arduam, aut plenam esse difficultatum & laborum negem, mentiar: præsertim cum id non modò iam pridem intellexerim; sed etiam quotidie sentiam. Magno enim animi robore (mibi credite) opus est, magna indole virtutis & continentia; respuenda sunt omnes voluptates; omittenda sunt studia delectationis, ludi, ioci, conuiuia; omnis vita cursus in labore, atq; in animi contentione

Labor

Infra Orat
19.

T 1

tione

tione conficiendus est. Verum ille, quicumque fuerit,
 Poëta rectissime dixit: Si te id, quod multi inuideant,
 multiq; expectant, inscitia sit, postulare: si tu laborem
 summa cum cura efferas nullū. Nam ratio illa sem-
 piterna, quem Deum vocamus, qui procurat celestia
 maxime, deinde in terris, quæ ad usum hominum
 pertinent; vt excelsos animos ab abiectis, industri-
 os ab ignavis, excitatos à remissis discerneret, huic
 naturali, quo trahuntur omnes, cognitionis amorē
 comitem voluit laborem adiungere: ne, si fortè fa-
 cilis & plana virtutis esset atq; doctrinarum via,
 tardissimus eam & ignauissimus quisq; posset ingre-
 di; atq; ita nulla forent industria studio, labori,
 diligentia separatim proposita premia. Nunc autem
 cum nemo dulcissimos virtutis fructus (vt appellat
 Isocrates) percipere possit, nisi prius amaras eius
 radices gustauerit; facile generosus atq; excellētis
 adolescentis animus, quem (vt ait Seneca) labor
 ipse nutrit, qui noctes & dies gloria stimulis concitatur,
 quem nulla difficultas deterrere, nulla vis
 labefactare potest, emicat ipse per sese, splendetq;
 præter ceteros, velut inter ignes Luna minores,
 quemadmodum ait Horatius: cum interim tenebri-
 cosus ille alter, ignavia proiectus, lutulentis in vi-
 tijs, tanquam sus in volutabra cœni iaceat; nihil
 aliud quàm truncus quidam, ac putrida caro, sa-
 turandis vermibus reservata; qui nunquam se eri-
 gat, nunquam respiciat, nihil homine dignum co-
 gnet: sed stupore quodam inertia pressus, quouis
 modico labore frangatur. Hoc est, quod egregius
 Poëta suavi cantu clamat Hesiodus:

Argu-

Lib. 1.
 Od. 12.

Angustum collem, tenuis quò semita ducit,
 Ipsa colit Virtus, magno stipata labore.
 Sic voluere Dei: sed summo in vertice montis
 Planicies ignota iacet, tutiq; receptus,
 Semper vbi fessæ paterunt requiescere mentes.

Libro 1.
 Egeon.

Quòd Homerus herbae suae Moly, quae contra Circes
 veneficia tantum valuit, ut Ulyssis socios ex belluis
 iterum in pristinam hominum formam reduxerit,
 candidum quidem florem, sed nigram radicem at-
 tribuit. Quòd Maro noster aureum illum ramum, si-
 ne quo nemo potest eorum, qui ad inferos descende-
 rint, reuocare gradum, superasq; euadere ad au-
 ras, ait latere arbore opaca, & ab omni luco tegi,
 & ab umbris claudi in obscuris conuallibus. Quòd
 diuinus Plato sepissimè repetit; Difficilia quae pul-
 chra; quòd Euripides, Sine labore felicem fieri pos-
 se neminem, affirmat. Nam Heraclides Lycius (ut
 in vita Sophistarum ait Philostratus) vnum de la-
 boris laudibus librum edidit, sine quo dicebat nihil
 in rebus humanis frugiferum, nihil vtile, nihil lau-
 dabile geri posse: adeoq; probari, ut vanus etiam
 labor, modò non viciosus, ocio ac delicijs sit antefe-
 rendus. Lassus Hermioneus interrogatus, A quo sa-
 pientiam didicisset; A labore (inquit) atq; experi-
 entia. Sensit vir prudentissimus, non quouis modico
 labore sapientiam posse comparari, sed eo qui tam
 assiduus & diuturnus sit, ut vsu frequenti rerum
 propè omnium peritiam nobis afferret. Hic est ille
 labor, quem Euripides gloriae parentem esse dicit;
 de quo Sophocles intelligebat, cum ait: Laborare eum
 opus est, qui fortunam habere prosperam cupit.

Odyss. 10.

Aeneid. 6.

In Supplic.
 Act. 2. & in
 Creffis.

In Licym-
 nio.

In Vatibus.

Quod

Quod idem his ferè verbis Theodectes approbat :
 Qui laudem & gloriam consequi studet, eum magnos
 subire labores oportet. Vita enim ociosa presenti qui-
 dem fruitur voluptate, sed dolores postea solet affer-
 re maximos. A. Gellius Catonis hæc verba recitat,
 ex oratione quam ad equites habuit Numantia : Co-
 gitate cum animis vestris ; si quid vos per laborem
 rectè feceritis, labor ille à vobis citò recedet ; be-
 ne factum à vobis, dum viuetis, non abscedet : sed
 si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas
 citò abibit, nequiter factum illud apud vos semper
 manebit. Alexander ille Magnus frequentissimè di-
 cere solebat ; Laboribus innutrirì, Principe rem
 prorsus esse dignissimam. Cleanthes cum ab adole-
 scente quodam Lacone probari laborem audiuisset,
 statim Homeri carmen illud subiecit :

No. Attic.
 lib. 16. c. 1.

Odyss. 4.
 Αἴματ' ἔ-
 ρισ ἀγαθῆς
 φιλῶν τι-
 μῶν.

Matte puer virtute, & nate ex sanguine claro.
 Sed quid pluribus exemplis aut testimonijs opus est?
 cum pleni sint omnes scriptorum libri, omnes sapi-
 entum voces ; quæ clarissimè testentur, rem tam ne-
 cessariam esse laborem, ut sine eo nihil omnino lau-
 dabile possit acquiri : quo fit ut vulgare prouerbum
 illud non frustra iactari videatur : Qui vitat molam,
 (aiunt) vitat farinam. Quamobrem due res potissi-
 mum in eo adolescente esse debent, qui virtute sua
 sit aliquando se suamq; familiam plurimum illustra-
 turus ; hoc est, Amor & Labor : quas quidem am-
 bas non sine magna ratione maiores nostri vno Di-
 ligentiæ nomine comprehendendi voluerunt : quoniam
 in eis tantum rebus excellere possumus, quarum
 studium amamus atq; vnicè diligimus. Est enim ea dili-

diligentia, quæ ingenium ipsum ex tarditate incitat; quæ cum omnibus in rebus, tum in literarum studijs plurimum valet: hæc præcipue colenda est nobis; inquit Antonius apud Ciceronem; hæc semper ^{2. de Orat.}

adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Nam quæcunq; sunt in cura, attentione, animi cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore, vno verbo Diligentia complectimur; qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Sed qua ratione tandem

*Diligentia
si se gesserit
ambrem et
laborem.*

hanc diligentia virtutem amplectetur adolescens? Certè si spem animo firmam conceperit, fore vt aliquando laborum suorun præmia consequatur. Omnes enim (vt ait Democritus) labores tunc iucundiores esse solent, cum illa se adepturos homines sperant, propter quæ laborauerint. Nam diffidentia

*Instit. Tit. 1.
lib. 1.*

plerunq; (quod ait Imperator Iustinianus) a discendo iuuenum animos auertit: sed ea nunquam ferè constantem & excelsum animum attingit, qui non aliter atq; palma solet, contra impositum onus semper assurgit; & non modo laborum atq; vigiliarum difficultate, sed ne morte quidem ipsa terretur; quem

Si fractus (vt ait Horatius) illabatur orbis,

Impavidum ferient ruinae.

Lib. 3. Od. 9.

Sed quoniam inter mortales pauci admodum tam erecto tamq; firmo sunt animo, vt penitus contemnere ac pro nihilo habere labores possint: multiq; suis viribus tantopere diffidunt, vt nunquam, etiam si plurimum laborauerint, ad summam eruditionem se peruenturos sperent; vel quia paruo se esse ingenio, neq; admodum tenaci memoria putant; vel quia tam varias & difficiles percipere disciplinas, tamq;

tamque multa cognoscere, non humanum sed diuinum esse potius existimant; atque ita quos prestare doctrina vident, potius admirandos, quam imitandos arbitrantur: his etiam, si fieri potest, oratione mea conabor aliquam afferre medicinam. Ac primum quoniam nulla tanta est humilitas, quae dulcedine gloriae non tangatur; volo sibi proponat adolescens, quam pulcrum sit alijs excellere, quam turpe labi, errare, decipi: volo credat atque persuasum habeat, falsam omnino querelam eorum esse, (quemadmodum testatur etiam Fabius) qui paucissimis hominibus vim percipiendi, quae tradantur, esse concessam dicunt; plerosque verò laborem & tempora tarditate ingenij perdere. Nam sicuti aues ad volatum, equi ad cursum, ad seuitiam ferae gignuntur: ita nobis propria est (inquit) mentis agitatio, atque solertia: vnde origo animi caelestis creditur. Hac de causa fit, vt animus hominis (quod ait Seneca) quicquid sibi imperauit, obtineat. Itaque non est, quod quisquam desperatione debilitatus, à literarum studijs animum auertat: sed Par est, omnes (vt ait Cicero) omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupuerunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenij vis fortè deficiet, teneat tamen eum cursum, quem poterit: prima enim sequentem, honestum est in secundis tertijsq; consistere. Neque ita multo post ait idem Cicero: Non est, cur eorum, qui se studio eloquentiae dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in praesen-

Instit. Orat.
Lib. 1. ca. 1.

In Oratore
ad Brut. in
priac.

præsentibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Sed certè nunquam attinget eum desperatio, qui frequentissimè cogitabit, quid possit qualibet in re quantulacunq; sedulitas; qui silices itinere fornicarum attritos videat; qui non ignoret, id esse verum, quod Tibullus ait:

Plin. lib. 4. 1.
cap. 30.

Longa dies molli saxa peredit aqua;
qui sapientum in hanc sententiam dicta sæpius animo reuoluat. Nam Democritus frequentissimis solebat usurpare sermonibus; Diligentia atq; exercitatione longè plures, quàm natura præstantes fieri. Et Epicharmus idem ferè prædicabat; Multò plura bona mortalibus à diligentia, quàm à natura donari. Sed diligentia vim atque potestatem clariùs expressit Antiphanes, cum dixit: Nihil esse, quod breui tempore non sibi diligentia subiiciat, & in seruitutem redigat. Menander etiam ait: Nihil tam difficile est, quin inuestigari quærendo possit. Et Philemon, Omnia possumus, inquit, inuenire, si laborem eum, qui rebus quæsitis adest, subire voluerimus. Quid? an non etiam Maro noster quasi voce magna clamat?

Lib. 1.
Eleg. 4.

Terent. Hæc
aut. Act. 4.
Scen. 2.

Labor omnia vincit

Georgic. 1.

Improbis, & duris vrgens in rebus egestas.
Quam igitur angusti, quamque pusilli animi iudicandum est, desperatione frangi atque debilitari; cum tanta sit industria, tanta laboris vis, ut nihil tam arduum, nihil tam difficile sit, quod assequi non possit! Hæc profectò spes perueniendi, quò velis, maxime animum excitare, atque alacriorem ad subeundos labores efficere solet; cum præsertim, quæ labores sequi solent, præmia tibi proposueris, diuicias.

tias, honores, dignitates, gloriam, nominis celebratam; quam non sine causa veteres Musarum nutricem esse dixerunt, quoniam ea maxime omnium generosum animum accendit. Hac est, quod Valerius Flaccus ait:

emulatio. Tu sola animos mentemq; peruris Gloria.

Cic. Tuls. 4.

Sed multò etiam magis inflammatur alterius emulatione, quem in magno esse honore viderit. Itaq; vir grauisissimus, & Princeps Græciæ Themistocles, cum nocturno tempore per civitatem vagaretur, interrogatus cur id faceret; Miltiadis (inquit) trophæa nequaquam me dormire patiuntur. Quin etiam Iulius Cæsar cum Gades peruenisset, animadversa apud Herculis templum Magni Alexandri statua, vehementer ingemuit, quòd ætate illa nihil memorabile gessisset, qua iam Alexander orbem terrarum penè subegerat. Quid Demosthenem, a totum primò puerum, & delicijs affluentem, an non Cleostrati Rhetoris gloria sola commouit, vt sese eloquentiæ studio traderet, in qua deinde facultate primas obtinuit? Tantam enim hæc gloria cupiditas in animo sedulitatem, tam incitatum studium, tantam curam ingenerat, vt quivis labor quodammodo suavis ac dulcis esse videatur, atq; etiam sæpe, licet grauis sit, non sentiat: vnde verè Ovidius:

Fastor. 4.

Et non sentitur sedulitate labor.

Plurimum etiam laboranti iuveni proderit ea cogitatio, si reputet animo suo, laborem quotidie fieri leuiorem, foreq; vt in maximam breui tempore voluptatem conuertatur. Ideo Pythagoras nos hortatur, vt optimam viuendi rationem à pueritia statim

com-

complectamur : quoniam etsi difficilis initio videtur, eam tamen postea incundam consuetudo reddere solet. Quin etiam immortales Deos laborantibus adesse, atq; eos subleuare, persuasum est. Atq; idcirco dixit Euripides : Deus libenter, qui laborant, adiuvat. Quid, quòd eximiam quandam post se incunditatem relinquere labores solent ? ut etiam proverbio dicatur : Iucundi acti labores : & , suavis est laborum prateritorum memoria. Quod sanè eleganter his : verbis affirmat Seneca :

In Andromeda.

In Hercule fur. Act 3.

Quod fuit durum pati, meminisse dulce est. Itaq; Philemon, cum laborum suorum fructus vberes suavesq; perciperet, frequenter exclamabat : O iucundos adolescentia mea labores ! Nam nisi eo tempore laborassem, nunc certè tantas animo letitias percipere non possem. Aeneas autem ille Virgilianus maiorem excogitare consolationem non potuisse videtur, quam cum sociorum animos ad spem futuri temporis his verbis excitat :

reuocate animos, mœstumq; timorem,

Aeneid. 1.

Mittite : forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Quid si frequenter animo voluas, et diligenter cogites : Opifices parui lucri causa vigilare, laborare, nullâ diei neq; noctis partem quieti tradere; mercatores maria pertransire, labores immensos tolerare, maxima subire pericula, assiduè de vita periclitari; agricolas nunquam cessare, magnos æstus, immensa frigora, famem, sitim continenter perpeti; milites plenam arumarum vitam agere, assiduè sub peltibus esse, algere, æstuarè, ad mortem ante oculos positam parua mercede conduci : tibi verò bonarum

Z

artium

artium studioſo & vitam longè quietiorem, & multò ampliora præmia eſſe propoſita: quantam tibi laborum alienationem poterit hæc afferre cogitatio? Quid, cum circulatores & præſtigiatores circumſoraneos videas, longa exercitatione res tam arduas & admirabiles, quæ tamen nullius omnino ſunt utilitatis, effficere, vt alij per extenſos funes curſitent; alij per gladiatorum aciem ambulare non extimeſcant; alij diſtantia tecta ſaltu tranſiliant; alij deniq; multa incredibilia faciant, vt reliquis voluptatem, ſibi victum acquirant: nonne tibi tandem turpiſſimum eſſe putabis, non ijs in ſtudijs aſſiduè vigilare atq; inſudare, quæ res omnes & actiones humanas præſtantia ſuperent? Quid ſi apam in conſciendo melle, quo veſcantur, induſtriam conſideres: quid ſi formicas, non tantum interdum, ſed etiam noctu laborantes, aſpicias: & tam aſſiduas in opere eſſe, vt itinere ſuo ſilices etiam atterant: nonne ſtatim tibi veniat in mentem, multò magis homini, cum vt res ſibi neceſſarias paret, tum vt ceteros antecellat, in optimis artibus eſſe laborandum? Optimum, aiunt, obſonium eſt labor ſenectuti. Quare pulchra quadam translatione iuvenes ad laborem hortatur Heſiodus, cum ait:

Aeſtas non ſemper fuerit, componite nidos.
Sed longè lepidius ille fabulator è Phrygia declaravit, cum in ſenectute fruſtra ceterorum operam implorare, qui non in iuuentute laboravit. Quadam (inquit) hyeme cicada, propè inedia conſectæ, precario cibum petentes, ad formicas acceſſerunt: eas autem interrogarunt formica, Cur non æſtuo tempore

Plin. Nat.
Hiſt. lib. 11.
cap. 30.

Libro 2.
Egyar.

pore sibi victum ad annum proximum preparassent? Hic illa; Non licuit (inquunt) nobis: quoniam Musica per astatem operam damus, & suaviter canimus. Tunc formica: Ergo si quo tempore laborandum est, ocio indulgetis, & canitis; nunc aliud vobis nihil superest, nisi vt saltetis: nos enim nobis tantum, non etiam vobis, laboramus. Hæc omnia diligens ille, quem quarimus, adolescens, animo reputabit; & viam, quæ ad opes & gloriam proxima est, arripiet; quemuis subeundum sibi esse laborem statuet; attentissimè literarum professores audiet; omne scriptorum genus excutiet: neq; unquam quantum didicerit, sed quantum adhuc ignoret, considerabit. Frequenter etiam id in memoriam reuocabit, quod verè Plato tradit in Theateto: Corporum (inquit) habitus quiete atq; ocio corrumpitur, exercitatione verò atq; motu magna ex parte conseruatur: eodem modo animi habitus disciplina atq; meditatione, qui motus quidam in scientiis sunt, seruatur, emaditq; melior; ocio verò, quod ab omni meditatione disciplinaq; vacatio est, neq; discit quicquam; & si qua didicerit, obliuiscitur. Statuet etiam, nihil omnino sibi esse negligendum, quod ad eruditionem augendam aliquo modo pertineat, etiamsi minimum esse videatur. Recte enim Hesiodus:

Si paulum paulo addideris, pergasq; frequenter

Hoc facere; exurget magnus tibi forsan aceruus.
 Nunquam omnino sibi remittendum esse diligentiam putabit. Ut enim remiges quanto sæpius remos imbiberint, tantò tardius ad portum perueniunt:

ita iuuenes quantò studia sepiùs intermittunt, tantò
 minùs proficiunt. Sed in primis cauebit idem diligens
 iuuenis, ne ad expertas olim voluptates aliquo mo-
 do retrahatur, seruetq; Magorum præceptum illud,
 qui discipulis suis imperabant; Ne omnino respiceret:
 et Pythagoræ, qui quodam in symbolo suo per eandẽ
 viam reuerti prohibet. Ita enim in omni sensu impli-
 cata insidet imitatrix boni voluptas, malorum autẽ
 mater omniũ; vt cum quis eam respicit, nõ facile de-
 inde possit ab ea diuelli, sed eius desiderio quodãmodo
 contabescat, & omnes honestas actiones derelin-
 quat. Quod elegantissima sanẽ fictione Poëtæ nobis
 declarant, cum aiunt, à Proserpina datam Orphæo
 legem hanc fuisse; vt si vellet Eurydicem suam se-
 cum ad superos reducere, non eam priùs aspiceret,
 quam in patriam reuersus esset; tunc enim futurum,
 vt eius complexibus, quantum vellet, frui posset:
 at ille cum nondum iter inceptum perfecisset,

Restitit, Eurydicemq; suam iam luce sub ipsa
 Immemor heu, victus q; animi, respexit! ibi omnis
 Effusus labor, atq; immitis rupta tyranni

Fœdera. Quod ne nobis etiam accidat, optimi

Iuuenes, magnoperè cauendum est: ne, dum fugacem
 Eurydicem respicere & persequi studemus, glorio-
 sam illam & immortalem, quam ex laboribus &
 præclare gestis rebus emanare scimus, voluptatem
 amittamus. Moueant igitur nos immensa virtutum
 atq; disciplinarum præmia; moueant maiorum ex-
 empla, qui tanto scientiæ ardore flagrabant, vt nun-
 quam studia literarum intermitterent: quin tempus
 omne perire existimabant, quod literarum studio

non

Virgil. 4.
 Georg.

non impenderent. Cui non sunt audita Demosthenis vigilie, qui vehementer se dolere dicebat, si quando opificum antelucana victus esset industria? Quis Pythagoram, Platonem, Democritum, Anaxagoram non audiuit acquirendæ doctrinæ gratiâ totum penè terrarum orbem peragrasse? Quis Solonis perpetuam in discendo diligentiam? Euclidis audentem animum? Chryssippi labores? Carneadis industriam non vel legit, vel audiuit? Quis Cleanthem & Xenocratem nescit, hebetes & tardissimo ingenio viros, tamen infinitis propè laboribus effecisse, ut inter clarissimos sui temporis Philosophos haberentur? Quid de Catone Censorio dicam? qui extrema senectute Græcas ediscere literas voluit, imitatus Socratem illum Atheniensem; quem tradunt admodum senem fidibus discere voluisse; Satiùs esse prædicantem, quamuis ingenuam artem serò, quam nunquam percipere. Sed mehercule mihi tempus deficiet, si minimam eorum partem recensere velim, quorum in scientijs percipiendis ac memoriæ prodendis immensus labor atq; industria celebratur. Quorum hominum vestigia qui non omni studio sequuntur, nullo modo fieri potest, ut ad amplissimos dignitatis gradus perveniant. Quare vobis, egregij Iuvenes, hæc exempla frequenter oculis obuersentur; atq; ipsa vos Doctrina suis illecebris trahat ad verum decus, quæ quasi ex alto loco incundissima suavisimæque voce ad sese inuitans atq; alliciens, ita proclamât: O quicumq; magno atq; excelsò animo estis, quos illa præpotens & gloriosa felicitatis via delectat, qui omni laude præstare atq; excellere pulcher-

Cic. de senect.

rimū esse iudicatis ; huc ad me toto animo, remis ve-
 lisq; contendite, huc vestrae mentis aciem dirigite,
 huc omni cura studioq; properate ! Vobis enim ego,
 quicquid in vita laudabile atq; expetendum est, con-
 donabo ; rerū omnium intelligentiā, dicendi vim atq;
 facultatem, agendarū rerum prudentiam, opes, ami-
 citias, dignitates, gloriam, immortalitatem. Vestrum
 ego animum, qua nulla pars hominis praestantior est,
 veris illis ac preciosis bonis exornabo, temperantia,
 pietate, iusticia, fortitudine, modestia, virtutū omni-
 um cumulo, rerum deniq; omnium honestissimarum
 amore. Hæc enim sola certa animi atq; inuiolata sunt
 ornamenta. Ego vobis eximia veterum exempla, qui
 me duce super astra volarunt, imitanda proponam ;
 vobis antiquorum non tantum res egregie gestas &
 admirabiles actiones, sed etiam orationes atq; verba
 declarabo. Nihil omnino, si me sequi volueritis, vel
 eorum, qua priscis illis temporibus acciderunt, vel
 qua facienda sunt hoc tempore, vel qua in posterum
 prospicienda, vos fugiet. Atq; (vt breuiter dicā) que-
 cunq; in diuinarum atq; humanarū rerum cognitio-
 ne posita sunt, ea vos ego breui tempore condocefa-
 ciam. Quod si quis vestrum in praesentia pauper aut
 ignobilis est, eum ego non ita multo post non so-
 lum diuitem & illustrem ; sed etiam admirabilem &
 penè diuinum efficiam. Nam, mihi credite, Iuuenes,
 si vobis ego lumina mea prætulerō, nemo sibi qua-
 rendum existimabit, quā alto loco, aut quā illu-
 stri genere nati sitis. Sed omnes certatim vos hono-
 rabunt, laudibus ad cælum ferent, & inter optimos
 atq; clarissimos viros enumerabunt ; quin etiam ij,
 qui

qui diuitijs & nobilitate præcellunt, & vos magnopere suspicient, & secum habere quam frequentissimè concupiscent. Non vobis diuitiis, non preciosis vestes, non argenti, non auri copia deerit. In patria vestra Magistratus, Imperia, Præfecturas facillè consequemini. Si quando peregrinari, nationesq; exterarum adire volueritis, talia vobis insignia circumponam, vt non obscuro aut incogniti, sed apud omnes etiam infimi generis homines notissimi esse videamini. Nam quicumq; vos aspiciet, statim eum, qui proximus erit, cubito commouens, digito vos commonstrabit, & de vnoquoq; vestrum dicet: Hic est ille. Quod si quid aut inter amicos, aut in ciuitate, graue magniq; momenti fortè contigerit, vos solos omnes intuebuntur, ad vos tanquàm ad Oracula quaedam confugient: & si quid in concione fortè dixeritis, ab ore vestro pendens admirata multitudo, cum attentione vestram orationem audiet, vosq; prorsus felices ac beatos, quòd tantum dicendo valeatis, existimabit. Quanti verò illud aestimandum est, quod etiam ego sola prestare facillè possum, vt cum ab hac vita migraueritis, quo sempiterno beati perfruamini; neq; tamen vestri memoriam vnquàm delebit obliuio; sed per hominum ora perpetuò volitet; & nunquàm vos inter eruditos versari, & cum optimis viris colloqui desinat? Videtisne Demosthenem, illum cultorum fabri filium, quantum ego tamè oratorem effecerim? Videtis Aeschinem a Tympanistria natum, quem tamè Rex Philippus propter me coluit? Videtis Socratem statuarii filium, qui me duce sapientissimus omnium, vel Apollinis iudicio, factus est? Quid Euripi-

dem obitarem? quid Homerum, spurium, cæcū mendicum, & obscurissimo loco natum, commemorarem? Quis M. Tullium Ciceronem nouum hominem, à paruis inuitis ad summum imperium & consularem dignitatem euexit? An non ego? Quis Virgilium figuli filium, & Horatium libertinum Mecænati primò, deinde etiam Augusto Cesari tantopere commendauit? An non ego? Quis Nicolaum Quintum, humilimo loco natum, & terræ (quod aiunt) filium? quis Innocentium Octauum, mercenarium hominem? quis Pium Secundum, ostiatim primò cibum emendicantem, ad Pontificatum maximum prouexit? An non ego? Et quisquam adhuc erit, qui dubitet me rebus omnibus anteponere, de me noctes & dies cogitare, mei curam nunquam intermittere, propter me labores, vigilias, pericula, detrimenta, rei familiaris iacturam, sitim, inediam, sudores, frigora constanter tolerare! cum apertissimè videat, eam esse vim ac potestatem meam, vt ex abiectissima conditione, hominem ad eam amplitudinem atq; excellentiam extollam; vt, tanquam immortalis quidam Deus, inter homines versari videatur. Hæc, atque huiusmodi plurima verba, Doctrinam ipsam vobiscum assiduè facere, Iuuenes optimi, cogitate; neque tam humaniter, tamq; liberaliter ad sese vos inuitantem despiciate: sed constanti atq; alacri animo per eam, quam paulò antè monstrauimus, virtutis viam omni cura, studio, labore, diligentia properate; quò citius his tam amplis, tam diuinis, tam immortalibus doctrina muneribus, tandem aliquando summa cum letitia atq; voluptate perfici possitis.

DE

DE MODO PRO-
FICIENDI IN ELOQVEN-
tia, atq; in studijs bonarum arti-
um, ad Iuvenes Medio-
lanenses.

O R A T I O X V I .

ANIMADVERTI, Iuvenes, omne studium vestrum, omnem curam atque diligentiam, qua summa in literis uti soletis, eò spectare potissimum; ut per has, quibus assidue fideliterq; incumbitis, ingenue artes, vobis expolitam dicendi facultatem, qui vel maximus doctrinarum fructus est, aliquando comparetis. Itaq; cum de Senatorij ordinis sententia Rhetoricam artem, qua vobis omnium maxime placere atq; cordi esse videtur, ex hoc loco profiteri decreuerim; superuacaneum omnino, neq; satis opportunum existimaui, coram vobis eam, ut certè dignissima est, laudibus in cælum ferre: cum præsertim omnes vno eam ore prædicent, & cæterarum artium reginam atq; dominam appellent: ne fortasse vestrum aliquis id mihi meritò possit obijcere, quod olim Sophistæ cuidam Lacedæmonius Antalcidas obiecisse dicitur; qui cum eum rogasset, ut à se conscriptam orationem audiret; & percunctanti, quod-

nam esset eius orationis argumentum, respondisset; Hercules encomium: Quis (inquit Antalcidas) illum vituperat? Quasi stultum prorsus atque inane sit, in ea re laudanda frustra tempus consumere, quam omnes egregiam atque praestantem esse consententur. Quare mihi potius in eo laborandum & inuigilandum esse censui, ut viam atque rationem aliquam vobis aperirem, qua magnam vobis facultatem & eloquentiam acquirere possitis; quam ut Artem hanc dicendi, quae probatur ab omnibus, & ad quam sponte vestra vos satis incitatos esse video, laudare contenderem. Quae res licet ardua supra modum atque difficilis esse videatur, ut quis ad optatissimum eloquentiae culmen perueniat; &

pauci quos aequus amavit

Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera virtus, id assequi potuerint: non tamen ideo desperandum, aut animo deficiendum est: verum illud semper animo voluendum, atque cogitandum; Nihil tam arduum aut difficile reperiri posse, quod facile virtus inflammata non aspiret: neque quicquam tam alte positum à natura, quod studium & amor eniti non possit. Est enim (ut ait Fabius) aliquid certe perfecta Eloquentia; neque ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non contingat; alius tamen ibunt, qui ad summa nitentur. Omnibus enim in rebus ita natura comparauit, ut quae in quoque genere praestantissima atque honorificentissima sunt, ea maximas etiam secum annexas difficultates habeant. Sed animi fortitudo atque constantia nullam omnino difficultatem pertimescit; quin

potius

Virgil. 6.
Aeacid.

In Proem.
lib. 1. instit.
Orator.

potius ipsius honestatis atq; gloria causa, quæ virtutis amplissima præmia sunt, quemuis durum atque immensum laborem subire non recusat. Est igitur hæc in adolescente prima atque maxima proficendi ratio, si persuasum habuerit, nihil in omni disciplinarum genere tam esse obscurum, nihil tam reconditum, nihil tam admirabile, quod non possit hominum intelligentia facile percipi, & illustrari, ingenij acumine penetrari, studio atque industria superari. Si spem animo conceperit, fore, ut aliquando suo labore, doctrinarum arcem & eloquentiæ summam obtineat; ut aliquando plerisque sui ordinis homines, longè infra se positos, læto atque alacri animo despiciat. Nihil enim est, quod iuveni tantopere noceat, nihil quod ab ingenuis disciplinis magis retrahat, quàm ad summam eruditionem euadendi diffidentia; hæc pestis ingeniorum est; hæc fortem & audentem animum infringit; hæc discendi cupiditatem atque ardorem restinguit; hæc omnes animi vires debilitat; hæc denique non tantum remissum in studijs & frigidum, sed etiam prorsus negligentem atque inertem reddit. At contra quem non erigit haud dubia spes proposita? quem non incendit honor certus? quem non inflamat aperta dignitas? quos animi impetus, quas flammæ, quos ardores ad discendum non commouent, ad opes, ad gloriam, maxima atque certissima præmia? Concipienda igitur animo spes optima: certo credendum est, Nihil esse volenti difficile: non dubitandum est, Animum hominis, quicquid sibi imperauit, obtinere. Nam qui sunt hac mente præditi, iam ad
 disci-

disciplinas patentem sibi viam & planam munierunt; ut nihil sit omnino, quod discendi gratia non aggrediantur. Quamuis ego vobis, optimi Iuvenes, non asperam aliquam aut molestantem proficiendi rationem proponere, sed ea patefacere, quantum ferat facultas mea, constitui, quibus diligentissime conseruatis, vnusquisq; vestrum ad optabilem eam, quam queritis, & maxime gloriosam eloquentie summam poterit haud difficulter peruenire. Neque enim discendi cupidos tam labor à disciplinis absterret, quam aperta studendi ratio allicit atq; inuitat ad laborem. Sed nemo vestrum existimet, me noua quadam, aut ante hunc diem inaudita praecepta vobis afferre. Quid enim minus attinet, quam regiam (quam appellant) viam munientem, obscuras aliquas aut angustas, & nondum plane tritas semitas inuestigare? Sunt igitur haec praecepta nostra iam olim peruulgata, & praë oculis atq; in conspectu omnium posita; quae licet eiusmodi sint, (quod mihi magnopere mirandum esse videtur) pauci tamen admodum aduertere illa atq; obseruare solent. Tria sunt enim sola, quae non disertum tantum atq; eloquentem hominem, sed etiam disciplinarum omnium peritissimum, diligenter obseruata, possunt efficere: quorum primum ac praecipuum est Audire, alterum Legere, tertium Scribere. Quae tria sunt ita inter se connexa atq; colligata, ut nullo modo recte diuisa aut separari possint: sed quandam ternarium numerum, quem sapientes maxime celebrant, perfectionem atque diuinitatem praë se ferre videantur. Neq; enim quicquam recte poteris vnquam scribere, nisi multa prius

prius audieris atq; legeris : neq; ad eruditionem & eloquentiam comparandam tibi frequens auditio atq; lectio multum proderit, nisi multum etiam scriptitaris. De his igitur tribus dum aliqua sigillatim disputo, quaeso vos, sicuti hactenus fecistis, diligenter attendite. Est enim Audiendi sensus (ut de hac primum parte loquamur) ideo nobis a natura datus, quemadmodum sapientissimi viri censuerunt, ut per ingenuas ac liberales disciplinas, quas audiendo percipimus, prudentiam nobis summam acquiramus. Solus enim omnium sensuum auditus ad animi institutionem, multarumq; rerum perceptionem plurimum confert: quo fit, ut (quemadmodum libro de Sensu tradit Aristoteles) capti oculis, & ab ipsis usq; natalibus caeci prudentiores fieri possint, quam qui surdi, mutiq; nati sunt: quoniam auribus longe magis ad prudentiam & scientiam, quam oculis adiuuamur. Id adeo licet inde cognoscere, quod etiam, cum in disciplinis multum profecerimus, res tamen omnes longe nobis clariores & apertiores audiendo fiunt, quam legendo. Non enim sine causa tanto opere fuit illa semper viua vox ab antiquis laudata, quoniam ipsa docentis oratio, disciplinarum & artium quasi vita est. Licet enim (ait Fabius) satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet: tamen viua illa (ut dicitur) vox alit plenius, praecipueq; praceptoris. Nam licet acriora sint, aut etiam doctiora, quae legas: alius tamen in animo sedent, quae pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis adfigit. Quod etiam magnus ille nostrae Religionis interpres Hieronymus his verbis comprobatur:

Instit. Orat.
lib. 2. ca. 2.

bat: Habet nescio quid latentis energia viua vox; & in aures discipuli, de doctoris ore transfusa, fortius sonat. Hoc illud certè est, quod iucundissimus orator Isocrates Dæmonicum suum ad libenter audiendum adhortatur; quippe qui præclare intelligeret, adolescenti ac iuueni, nihil vtilius esse posse, quam si plurimum in audiendis bonarum artium Professoribus operæ atque temporis collocet. Hoc enim modo facile fit, vt quæ professores ipsi diuturno studio, plurimo labore, multis vigilijs perceperint; ea temporis quasi momento, modica attentione, nulla difficultate discant, qui diligenter audire voluerint. Ergo prima sit illi, qui summam adipisci doctrinam concupiscit, audiendi cura: qua tantopere delectetur, vt nihil ea potius aut antiquius habere videatur: vt cum eruditum aliquem audire professorem facultas datur, nequaquam in legendo potius aut scribendo consumere otium velit. Longè enim vtilius, à sapientissimis viris audire, quam legere aut scribere, iuuentuti semper iudicatum fuit: cum præsertim multi dentur ad legendi atque scribendi studia reducti: audiendi verò docti Professoris non perpetuò sese offerat occasio. Quòd nisi præstantissimus & acutissimus omnium Philosophus Aristoteles, hanc audiendi consuetudinem rerum carum omnium, quæ ad studia pertinent, vtilissimam esse censuisset, non sanè Platonem illum diuinum annos viginti perpetuos ita audiisset, vt ne vnâ quidem interim eius lectionem, nisi grauissimis obstrictus negocijs, prætermitteret. Iam verò satis ex historijs constat, nullum eorum, qui in ali-

quo

quo doctrina genere clarissimi fuerunt, non audiendi fuisse studiosissimum. Quis enim ignorat, Platonem ipsum, Pythagoram, Democritum, Anaxagoram, innumerabilesq; alios, maxime diuersas atq; distantes regiones non alia de causa peragrasse, nisi vt varios disciplinarum praeceptores audirent? Quid, quod Euclides Socraticus audiendi tanto flagrasse desiderio perhibetur, vt eius rei gratia capitis etiam periculum adire sepius non dubitarit? Cum enim Athenienses decreto suo cauissent, vt Megarensium ciuium nemo pedem Athenas inferre auderet, alioquin ea res illi homini capitalis esset; erant enim Athenienses odio Megarensium maiorem in modum accensi: tamen Euclides, Megaris natus, qui ante id decretum frequenter & esse Athenis, & audire Socratem consueuerat; postquam decretum esse factum audiuit, sub noctem, priusquam aduesperasceret, tunica longa muliebri indutus, & pallio versicolore amictus, velato capite e domo sua Megaris Athenas ad Socratem commeabat, vt vel noctis aliquo tempore consiliorum sermonumq; eius fieret particeps: rursusq; sub lucem nullia passuum paulo amplius viginti eadem veste illa tectus redibat. O miram hominis constantiam! O discendi ardorem incredibilem! Quantum enim illud sciendi desiderium fuisse putandum est, quod hominem domi suae nobilem a quiete nocturna, a domesticis penetibus, a tam longinquo loco, letitionis vnus audienda gratia ad pestem ac perniciem ante oculos positam traheret! Quis est hoc nostro tempore, qui, non dicam, aggredi talia audeat; sed

sed qui longioris paulò itineris laborem suscipere velit, aut antelucano tempore surgere, ut ad Professore[m] aliquem, quamvis celeberrimum & eruditissimum, audiendum accedat? Itaq; minime profectò mirandum, si nulli Platonēs, nulli Aristoteles, nulli Euclides hoc nostro tempore reperiuntur. Illi enim audiendi gratia totum penè terrarum orbem peragrabant: nos etiā eos, quos domi habemus, eruditos homines audire nolumus. Illi non sex tantum aut octo annos, sed etiā viginti plerunq; doctorem eundem audiebant: nos si viginti lectiones audierimus, etiā Professore[m] ipsum à nobis superatum esse existimamus. Illi capitis periculum adire, modò memoria dignum aliquid audissent, non recusabant: nos ne, presentes quidem, cum doctorem hominum lectionibus intersumus, audire curamus; sed interim aut nugamur, aut animo peregrinamur, aut, quod longè peius est, audientibus obstrepimus, & ipsos praeceptores cõturbamus. At longè aliter adolescentiā instituendā sapientissimus vir Pythagoras censuit, qui nullo modo fieri posse statuit, ut quis eruditissimam aliquam acquireret, nisi prius, audire didicisset. Itaq; statim ab initio adolescentes, qui se ad discendū obtulerant, tacere et audire precipiebat, non uno quidē aut altero die, sed longo omnes tempore: nullus enim apud eum minus, quam biennii tacuit. *is autem qui tacebat, quae dicebantur ab alijs, audiebat; & intra tempus illud tacendi audiendiq; Arismetis, quasi ad audiendum accommodatus, vocabatur. Ast ubi res didicerant omnium difficilimas, tacere, & audire: tum verba facere & in-*
terro-

interrogare, quæq; audissent, scribere, & quæ ipsi
opinarentur, expromere potestas erat. Quam certè
Pythagora consuetudinem licet in ea parte aliqui
non magnopere laudent, quòd tandiu tacere iuuenes
assuesceret: in eo tamen omnes ad vnum consen-
sunt, omnium rerum audiendi, rationem utilissi-
mam esse. Quòd cum ita sit, ad ea semper attentissi-
mè sunt aures inclinandæ, quæ utiliter & honestè
dicuntur: ne quid eorum, quòd nobis aliquo modo
vsi esse possunt, pereat aut decidat: imitandaq; est
M. Antonij illius disertæ summa diligentia, qui de sua
audiendi ratione prædicat illud egregium; Nihil à se
vnquam auditum, quod quidem memoratu dignum
esset, quod non animo suo penitus infedisset. At
nos (si Dijs placet) longè diligentius circulatorum
cantiones, & mimorum ethologorum scurriles in-
eptias, quàm doctissimorum hominum grauissimas
disputationes audimus. Quin etiam ad scholas si
quando nobis in mentem venit accedere, non ad eas
discendi causa, sed tanquam ad theatrum, & ludo-
rum spectacula, gratia tantum voluptatis accedi-
mus: cum sapientum virorum præceptam sit, vt
non aliter ad audiendum, quàm ad sacràm quoddam
conuiuium, placido & quieto animo proficiscamur;
& doctrina, qui vnus suauissimus pastus est, ani-
mum nutriamus. Qua in re nos apes imitari iubent,
quæ ex omni florum genere, quæ sibi ad mel & ce-
râ conficiendam vsui esse possunt, diligenter et accu-
ratè decerpunt; quæ verò sunt inutilia, derelinquunt:
ita nos, quæ nostram eruditionem aliqua ex parte
possunt angere, debemus ea summa cum attentione

Cic. 2. de
Orat.

Isocrat. ad
Demonic.

AA notare;

notare; quæ verò non satis vtiliter à præceptoribus memorantur, ea prætermittere; neque vnquam ab auditione sine aliquo fructu redire. Neque enim diligenter audire satis est: verum, audiendi sine factis statim ea sunt animo volatanda, quæ fuerunt à nobis audita: vt auditionis nostræ fructus confiteamur & sciamus, quid ex ea lectione profecerimus. Nam cum lotus aut detonsus in tōstrina fueris, ait Plutarcbus, non ne soles in speculo teipsum contemplari, vt videas an ex lotione pulchrior effectus sis? Cur non igitur idem in Gymnasio facis; vt postquam audieris, consideres, an ex lectione doctior euaseris? Cogita quid agant in ludo gladiatorio iuvenes: non enim tantum ad lanistarum ietus ac percussiones, cæsum punctimq; deuibratas, accedunt; sed arrepto rudi illo gladio, secum ipsi eosdem illos ietus meditantur: alioqui rectè nunquam digladiandi artem perdiscunt. Idem igitur tibi faciendum existima: vt non tantum præceptoris vocem attentè diligenterq; audias; sed ab ea statim librum ipsum manu capias, & quæ doctè ac præclarè dicta fuerint, in memoriam reuoces. Est enim admodum res fragilis & caduca, memoria, cui nunquam satis fidere oporteat. Nam illa etiam, quæ te rectè tenere putas, nisi frequenter meditando confirmes, excidere à memoria, atque effluere plerunque solent, quæ igitur illa facilius effluent, quæ semel tantum audieris; nisi tecum sapius repetas, atque animo voluas? Neque enim sine causa credas à sapientissimo Philosopho Platone pluribus in locis præceptum illud fuisse, vt Δις ἄγ. τ. ἰς τὸ καλὸν; hoc est, bis &

est;

ter, quod pulchrum est, repetamus. Videbat enim vir ille diuinus, nihil in bonis diuturnum esse posse, nisi quod meditatione frequentissima familiare nobis & quasi domesticum reddiderimus. Nulla est enim in nobis scientia, nisi quæ per habitum, (vt vocant Philosophi) hoc est, per diuturnam consuetudinem ita nobis insederit, vt non facile possit ab animo atq; & memoria nostra diuelli. Verum habitum ipsum sapientes docent, non ab vna tantum atque altera, sed à plurimis atque iisdem frequentatis actionibus gigni consueuisse. Quamobrem hoc primum eius adolescentis officium, qui doctrinarum amore captus est, esse statuo, vt quam diligentissime fieri potest, operam in audiendo consumat; & quæcunque memoratu digna audierit, ea vel scriptis mandet, vt, cum opus fuerit, inde petat; vel quod longè præstantius est, ita meditando memoriæ adfigat, vt nunquam amplius elabantur. Atq; hæc prima est atque præcipua proficiendi ratio. Sequitur altera, non minus quidem utilis & necessaria; sed longè maioris certè laboris atque operis; Ut scilicet quàm plurima legamus. Neque enim si audire, quemadmodum ostendimus, multò sit vtilissimum atque necessarium, ideo solùm ad magnam eruditionem comparandam sufficit: sed longa etiam atque varia lectiōe opus est: cui tum commodè dare operam poterimus, cum ex longa audiendi consuetudine bonos intelligere per nos ipsos authores inceperimus. Qua in re potissimum ea, quæ plurimum vbique commendatur, adhibenda est diligentia. Facile enim, nisi diligenter aduertamus, nos

ipsa lectio decipit. Nam ferè fieri solet, ut eà frequenter in legendo per incuriam transeamus, quæ notatu multò dignissima fuerant. Neque enim quo tempore legimus, facile est, eodem temporis momento, sensum authoris, subiectam materiam, argumentorum inuentionem, rerum & verborum collocationem, sententiarum grauitatem, verborum exornationes, exempla, similitudines, cæteraque eius generis dicendi lumina diligenter aduertere. Quamobrem eorum consilium, qui præcipere solent, ut egregios authores nequaquam semel euoluisset contenti simus, optimum esse videtur. Est enim in clarissimorum hominum scriptis id admirabile, ut quantò frequentius ea legeris, tantò semper iucundiora tibi videantur, & in eis plura notatu reperiatis. Itaque cum ad aliquem, nunquam à nobis antea visum, Scriptorem aggredimur, eum primò quasi per transfennam totum percurrere nos iubent; aut si in plures distinctus libros fuerit, integrum primò librum legere; deinde, rarsus ad initium regredientes, totam eius argumentum animo comprehendere, & qua ratione tractetur ab eo, sigillatim aduertere: ut, si quando nobis in eodem, aut simili materia genere versari opus fuerit, quam imitemur, paratam rationem habeamus. Sed ut lectio nobis non vnã tantum vtilitatem præbeat; interea dum legimus, paratum semper habere calammum, mirandum in modum vtile est: ut si forte aliquod in legendo dictum occurrat insigne, noua aliqua locutio, suavis exornatio, sententiã grauis, illustris amplificatio, notabilis historia, similitudo

non vulgaris, præceptum egregium, atq; id genus cætera, accuratissimè describantur; & ad communes quosdam locos, à nobis antea præparatos, tanquam ad uidos seu fontes suos reducantur: vnde, cum opus fuerit, expromi facillimè possint. Hac sanè consuetudine & aliàs semper vsi sunt, & hoc etiam tempore vtuntur eruditi viri: vt ex omni lectionis genere semper aliqua decerpant, quæ ad eruditionem aliquo modo amplificandam pertineant. Nam cui non est auditum Plinij Nouosomenis studium? qui tanto legendi & audiendi ardore flagrabat, vt siue staret, siue sederet, siue domi esset, siue iter faceret, semper aliquid aut ipse legeret, aut aliam legentem audiret: cuius etiam illud sapientissimum dictum celebratur: Omne perire tempus, quod studio non impertitur. Hic igitur cum multa scriptorum millia; tam externorum, quam Romanorum perlegisset, nunquam tamen vllum legisse librum perhibetur, ex quo non aliquid notatu dignum exciperet: quippe qui frequenter etiam dicere solebat; Nullum esse tam malum librum, qui non aliqua ex parte utilis esse posset. Quod ante illum Plato, Aristoteles, Cicero, innumerabilesq; alij sapientes viri censuerunt, qui fortunæ suas fere vniuersas cõmendis libris profuderunt. Nam Plato, qui tenui admodum pecunia familiari fuisse dicitur, tres Philolai Pythagorici libros decem millibus denariorum mercatus est: quod tamen ei præcium donasse quidam amicum eius Dionem Syracusanum memoria prodiderunt. Aristotelem quoq; tradunt, libros pauculos Speusippi Philosophi post mortem eius emisse.

Lib. 1. ad
Attic. Epi-
stol. 4.

Lib. 1. ad
Attic. epi-
stol. 2.

Valer. Max.
lib. 8. ca. 7.

talentis Atticis tribus, quæ summa sit aureorum no-
strorum mille & octingentorum. Cicero, modò li-
brorum copiam habere possit, Crassum diuitijs supe-
rare, atq; omnium vicos & prata se contemnere
testatur. Atq; alibi ad Atticum scribens, Bibliotheca-
m, inquit, tuam caue cuiquam despondere, quam-
vis acrem amatorem inueneris. Nam ego omnes
meas vindemiolas eò reseruo, vt illud subsidium se-
nectuti parem. Tanta erat eis hominibus legendi
cupidas, vt nullam aliam matorem voluptatem,
nullum maius solatium existimarent. Itaq; nullum
idoneum, neq; diurnum, neq; nocturnum tempus in-
termittebant: quin etiam tum, cum alijs negocijs
distraberentur, successiuas quasdam horas cateris
occupationibus subterfuran conabantur, vt interim
aliquid legere atque notare possent: quod de Catone
Maire legimus, qui etiam in extrema senectute
Græcis erudiri literis voluit: cuius egregia proles
Inferior Cato tanta doctrina cupiditate flagrauit, vt
ne in curia quidem, dum Senatus cogeretur, tem-
peraret sibi, quò minus Græcos libros lecturaret.
Sed nullus exemplorum finis esset, si singulorum
ardens atque assiduum in legendo studium, eorum
qui clarissimi fuere, commemorare velim. Quare
quicumque gloriam eorum & dignitatem emulan-
tur; etiam industriam & laborem imitari con-
uenit. Quamuis ego vobis, Auditores, nequa-
quam author sum, vt ista ætate iuuenili quosdam au-
thores aggrediamini. Seruetur ad annos maturiores
hæc varia ratio. Euoluant scriptores omnes, qui iam
elegantem & politum sibi styli comparauerunt.

hoc

hoc vestrae aetati non conuenit, non utile est, non est probandum: eligendi sunt vobis excellentiores, & in eis insistendum atque insudandum, vt Romanae linguae puritatem atque elegantiam, quae in paucis admodum authoribus perspicitur, in adolescentia percipiatis. Nam nisi aetate ista vobis ornatam dicendi copiam acquiratis; postea (mibi credite) frustra laborabitis. Duos igitur vobis praecipue Latinos scriptores, vos (inquam) qui dicendi rationem & artem oratoriam colitis, eligite, Cesarem & Ciceronem; duos etiam Graecos, Isocratem & Demosthenem; quibus immoremmini, quos imbibatis, quorum singula verba notetis, quorum locutiones, figuras, dicendi formulas ediscatis; quos ita vobis familiares efficiatis, vt quicquid vel Latine, vel Graece pronuncietis, quicquid literis mandetis, id semper aut Caesarianum, aut Ciceronianum aliquod dicendi genus praeseferat; aut Isocratea myrothecia, aut Demosthenis lucernam redoleat. Nam hi vobis Latini atque Graeci scriptores, ad omne ferre locutionis genus satis vberem materiam suppeditabunt: neque vlli vnquam omnino verba deerunt, cui sint Caesaris atque Ciceronis familiaria scripta atque domestica: neque vero incunditate aut grauitate carere poterit, cui bene notus Isocrates atque Demosthenes fuerit. Sed haec ratio longa eget exercitatione, diuturno studio, diligenti atque assidua lectione. Quid ergo? dicet aliquis; An alios tot ac tantos authores relinquemus & negligemus; vt bis duobus tantum Latinis operam demus? Imò verò cum quis vestrum iudicio recto vti nonerit,

rit, & rerum atq; verborum delectum habere, nullum ab eo negligendum esse scriptorem censeo; & eorum præsertim, qui vel Augusti Caesaris ætate fuerunt, vel eam præcesserunt: quoniam eo tempore Latinus adhuc sermo florebat. Itaq; non tantum ab ijs, qui iam aliquid profecerunt, legi; sed etiam, si fieri posset, edisci scriptores illos magnopere velim. Sed quia non eos omnes, in hac præsertim dicendi arte atq; ratione, imitari possumus; duos illos, quos initio diximus, ut omnium præstantissimos, eligamus, quorum in dicendo vestigijs insistamus, quos è manibus nunquam deponamus, quos ediscamus, quos nobis familiarissimos efficiamus: reliquos verò etiam omnes, quam fieri potest diligentissimè, legamus; non tantum imitandi gratia, nisi si quid occurrat egregium; quantum ut solidam nobis eruditionem ex varia lectione comparemus. Nam (ut ingenuè fatear) si quis Cæsarem tantum atq; Ciceronem leclitaret, alios autem omnes optimarum artium scriptores contemneret; quales ego nonnullos agnosco: is certè nunquam inter eruditos enumerari posset. Quamuis enim elegantem ac politam sibi fortasse dicendi facultatem pararet: tamen si quis diligentius aduertat, in eius oratione nullæ vires, nulli nerui, nulla solida doctrina, nulla deniq; recondita eruditio; sed verborum tantum ornatorum volubilitas, & inanis quidam cum iucunditate sonus perspicitur. Quod sanè in Christophoro Longolio, quem vnum maxime Ciceronianum esse volunt, apertissime videre licet; qui non apes, è florum succis mel optimum atq; suauissimum conficientes, sed

Christoph.
Longolius.

sed puellas, è solis floribus corollas contextentes, imitatus fuisse videtur. Voluendum est igitur (ut Fabius censet) omne scriptorum genus, sed optimis insistendum. Nam ex rerum cognitione redundat oportet & efflorescat oratio, quæ non nisi per multorum authorum lectionem comparari potest. Ergo ubi scriptoribus doctrinam & eruditionem, à Casare verò atq; Cicerone venustam eam, quam querimus, & exornatam dicendi rationem petamus. Tertia atq; vltima studiosi iuuenis cura illa esse debet, ut posteaquam multa diligenter audierit, multa accuratè lectularit, magnumq; sibi verborum optimorum & sententiarum cumulum ex audiendi consuetudine, atq; ex varia lectione congesserit, tum demum omni cura atq; diligentia scribere aliquid incipiat, & ad usum atq; exercitationem ea deducere laboret, qua prius cognitione perceperit. Neq; enim eorum labor approbandus est, qui relicta audiendi & legendi cura, nimis properè, atq; idèo intempestivè sese ad scribendum conferunt. Nam eos nequaquam solidos atq; integros, planeq; perfectos partus, sed inanes, (ut Plato vocat) aruudi- In Theat.
 ut, quasi vento conceptos dicas, emittere necesse est. Quam enim eruditionem in scribendo possunt illi promere, qui neq; ex auditu, neq; ex mutis (quod aiunt) magistris longo studio plurima notarint? Licet hoc tempore quorundam hominum, qui se doctos atq; eruditos existimari volunt, scripta videre, tam inania, tam leuia, tam succi expertia; ut nihil aliud in eis, quam verba reperias: non reconditiorem aliquem sensum, non antiquitatem, non doctrinam,

In Arte
Poët.Lib. I. de
Orat.Horat. in
Arte Poët.

non deniq; aliquid, quod à vulgari omnium cognitione abhorreat. Hi sunt (vt ait Horatius) versus inopes rerum, nugæq; canora. Nam omnino sine rerum plurimarum scientia, verborum volubilitas inanis atq; irridenda est. Quid est enim (ait Cicero) tam furiosum, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia vel scientia. Comprehendenda est igitur prius multarum rerum scientia, & audiendo, & legendo: tum demum eleganter & politè scribere incipimus. Unde enim copiosa atq; elegans oratio provenire solet? An non à sola sapientia? Nam, quod Poëta Venusinus ait, omnino verissimum est:

Scribendi rectè, sapere est & principium et fons.
Rem tibi Socratica poterunt ostendere charta:
Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Quin etiam illud esse probabile fatetur orator, quod Socrates dicere solebat; Omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Itaque nemo sperare debet, aliquid se magna laude dignum conscribere posse, nisi prius multa didicerit. Sed hæc duo sunt ita inter se coniuncta atque conglutinata, vt neutrum sine altero perfectum esse possit. Quemadmodum enim nullus disertè loqui aut scribere potest, nisi cognitione ac scientia multa comprehenderit; ita quamuis multa didicerit, audierit, legerit, & non dicendo ac scribendo sese multum ac diu exercuerit; nequaquam tamen ea, quæ vel optimè nouit, politè eloqui poterit. Sed quanta sit utilitatis ad dicendi facultatem acquirendam, diuturna atq; accurata scriptio, nullus profecto melius atq; exquisitiis exprimere

mere posset, quàm Crassus ille vir eloquentia singu-
lari, dicendiq; gloria præstantissimus, apud Cicero-
nem his verbis expressit: Caput est autem (inquit)
quod, ut verè dicam, minimè facimus: Est enim
magni laboris, quem plerique fugimus, quàm plu-
rimum scribere. Stylus, optimus & præstantissi-
mus dicendi effector ac magister est. Neq; iniuria.
 Nam si subitam & fortuitam orationem commen-
 tatio & cogitatio facile vincit: hanc ipsam profe-
 cto assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes
 enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam at-
 que prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua
 scribimus, inquiringibus nobis, omniq; acie in-
 genij contemplantibus ostendunt se & occurrunt;
 omnesq; sententiæ, verbaq; omnia, quæ sunt
 cuiusque generis, maximeq; illustria, sub acu-
 men styli subeant & succedant: necesse est: tum
 ipsa collocatio, conformatioq; verborum persi-
 citur in scribendo, non poetico, sed quodam ora-
 torio numero & moda. Hæc sunt, quæ clamores
 & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neq;
 ea quisquam, nisi diu multumq; scriptitarit, et-
 iam si vehementissimè se in his subitis dictionibus ex-
 ercuerit, consequetur. Et qui a scribendi consuetu-
 dine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut
 etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, si-
 milia scriptorum esse videantur. Atq; etiam, si quan-
 do in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo
 discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut
 concitato nauigio, cum remiges inhibuerunt, re-
 tinet tamen ipsa nauis motum et cursum suum, inter-

Cic. 1. de
 Orat. 27. a
 & b.

missio

misso impetu, pulsusq; remorum: sic in oratione per-
 petua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet
 oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, &
 vi concitata. Quis est igitur vestrum, Iuuenes, qui
 cum ex his Crassi verbis intelligat, quanta assidu-
 scribendi utilitas; non omni cura, studio, labore,
 opera, diligentia, sese ad plurimum scribendum
 conferat? Nam quamuis initio res admodum labo-
 riosa atq; ardua videatur, postea tamen consuetudi-
 ne fit quotidie facilius & planior. Sed illud inter scri-
 bendum obseruare diligentissime oportet, ut Non
 quisquid sub acumen styli subit ac succedit, admitta-
 tur: multa enim scribenti occurrunt, quae vel lenia
 sunt, vel a re, de qua agitur, aliena; vel deniq; in-
 culta, horrida, lepore omni spoliata; quae reijcienda
 sunt omnia: tantumq; illa sunt admittenda, quae cau-
 sa nostra primo sunt accommodata; deinde quae cu-
 iusq; generis dicendi luminibus distincta sunt. Ha-
 bendus est enim rerum ac verborum delectus; ut
 rationes & argumenta, quibus causa nostra confir-
 metur, accuratè queramus & excogitemus, eoque
 ordine disponamus, ut nihil alienum a re proposita,
 nihil importunum atq; intempestiuum a nobis dici
 videatur: sed ita inter se omnia colligentur, ut v-
 num quoddam absolutum & elegans corpus, omni-
 um membrorum apta compositione, & partium con-
 uenientia consletur. Verba verò ipsa primo Latina
 sint & polita, & antiquam illam Ciceronianam tem-
 poris maiestatem ac dignitatem pra se ferant; dein-
 de splendida, consonantia, grauis, rebus, deniq;
 ipsis accommodata: verborum compositio plena, &
 quodam-

quodammodo rotunda, ut aures ipse, clausularum numeros metientes, semper expleantur; ne aut non compleatur verbis, quod propositum; aut redundet. Oratio tota dilucida. Nam (ut ait Aristoteles) prima virtus orationis, perspicuitas est; & quò quisque fuerit excellentior, tantò etiam in dicendo facilius esse solet: quod aded licet apertissimis Cæsaris, Ciceronis & Virgilij exemplis agnoscere: qui cum omnium scriptorum præstantissimi atq; excellentissimi sint; & habeantur, omnium etiam (ut perspicuum est) facillimi atq; dilucidissimi sunt. Quamobrem eorum consuetudo, qui sermonis obscuritatem sectantur, & ea studiosè scribunt, quæ potius mirrentur aut spernant homines, quam æquè intelligant, irridenda est. Est enim ideo nobis à natura data oratio, ut per eam animi sensa dicendo exprimamus: quo fit, ut quantò quis apertius & clarius id efficit, is tantò etiam excellentius & loquatur & scribat. Sit ergo vestra, Iuvenes, oratio clara, aperta, dilucida; sed etiam studio atq; industria elaborata, ut omnes dicendi Veneres, omnes exornationes, omnia lenocinia complectatur. Illustris enim illa atq; suavis oratio, concentu quodam atq; apta modulatione condita, crebrisq; figuris distincta, mirandum in modum audientium animos delectat. Eam autem quomodo, & quibus præceptis efficere possitis; ex arte, quam docebimus, Rhetorica percipietis: vsum autem atq; experientiam in ipsius Ciceronis orationibus, quas interpretabimur, expressam videbitis. Quamobrem ut aliquando dicendi finem faciam, & summam omnia colligam, optimam in adolescentia profi-

Rhet. 2.

proficiendi rationem hanc esse statuimus ; vt prima sit artium Professores attentissime audiendi cura, sine qua nihil recte percipi, nihil clare intelligi potest ; & qua nos a magnis, quos alioqui subire opus esset, laboribus & obscuritatibus liberat. Altera, vt quam plurima legere atque euoluere studeamus, variasq; disciplinas percipiamus, sine quibus nulla potest esse satis exornata atq; laudabilis oratio : & vt eos, quos imitari volumus, autores, nobis frequentissime lectione familiarissimos efficiamus. Tertia atq; vltima, vt multum atq; accuratè scribamus : quoniam neq; artes optima, neq; rerum cognitio ad eloquentiam sine scribendi assiduitate multum inuant. Quid igitur superest, nisi vt vos rogem obtesterq; , Iuvenes, per ipsas, quas maxime colitis, venerandas atq; amabiles Musas, per exoptata a vobis eloquentia pulchritudinem atq; claritatem, per ipsius humanitatis splendidissimum & maxime suspiciendum nomen ; sic ad hunc locum audiendi mei gratia veniatis, vt vos modestissime gerentes, & silentium, quod istam aetatem vestram maiore in modum exornat, amplectentes, ex omni lectione vtilitatis aliquid referre studeatis : deinde priuatim ita bonos autores euoluatis, & scribendo stylum exerceatis, vt nullum omnino diem (quod aiunt) sine linea transceatis. Ita fiet, vt apertas Musarum ianuas ingressi, facili promptoque animo, ingenio, Musis ipsis fauentibus, eo splendore atq; dignitate ab eis reuertamini ; vt vos omnes, tam nostrates, quam externa nationes, tanquam eximios quosdam ac propè diuinos viros magnoperè suspiciant & admirentur.

DE

DE AVDIENDI RA-
TIONE, AD IUVENES
Mediolanenseis

O R A T I O X V I I .

Vix non ita pridem, Auditores, Christianorum Principum discordijs & bellico tumultu percussos viderem ac perterritos omnium animos, verebar equidem ne id accideret, quod in huiusmodi temporibus & calamitatibus contingere solere scimus omnes; ut neglecta liberalium artium ac disciplinarum studia desererentur: dolebamq; , nec mediocriter angebar, post longum temporis intervallum renascentes iam in hac florenti ciuitate bonas literas, tam cito temporum iniuria penitus extinguui. Nihil enim (vt ingenuè fatear) fiducia, nihil spei, nihil deniq; erat, fore, vt hoc anno quisquam publicè profiteretur: ita videbam iam prostratas iacere literas, omnes ferè Professores stipendio suo priuatos, solum Ticinense Gymnasium, edicto publico discipulos auditoresq; dimissos: vt nullam vnquam alienationem, nullam amplius dignitatem habitura literarum studia viderentur. Sed vixit tandem prudentissima Senatus auctoritas temporū iniuriam. Nolunt optimi paren-

parentes, vi Martis ac belli feruore fieri, vt penitus intereant: erigunt in spem pramiorum ac dignitatis Professores: memores sunt, Non minùs doctrinam atq; eloquentiam, quàm artem militarem Reip. còducere. Itaq; nullo modo pati possunt, vt hæc Mediolanensium iuuentus ingeniosissima, sine vllò rectore, sine moderatore studiorum, sine duce viuens, rectissimam vitæ rationem deserat. Quæ sapientissimi Senatus humanitas & clementia, quo præconio, quibus laudibus in cælum digna sit efferrî, quis est vestrum, Auditores, quin intelligat? Quis non videt, hoc tanto beneficio tantum Senatui nostro omnes ingenuarum artium amatores debere, quantum persolvere difficilimum esse videatur? Reliquum est igitur, egregij Iuuenes, vt quoniam ad utilitatem vestram videtis omnium bonorum diligentiam excubare, vobis ipsi non deesse videamini: sed hominum sapientissimorum exempla, qui omne suum tempus perdiscendis literis transmittendum esse voluerunt, vobis ob oculos proponatis: quorum imitari industriam continentiamq; maxime debetis, vt eundem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis ac dignitatis facile possitis. Et quoniam, præter ceteros omnes cuiuslibet nationis adolèscèntes, vos Mediolanenses ingeniosissimos esse, & literarum appetentissimos, iam pridem cognitum ac perspectum habeo: sed tamen (vt fit) in ista ætate plerosq; vestrum aut ignorare, quibus modis id assequantur, quod magnopere concupiscunt; aut apertam ac patentem Musarum ianuam non ingredi: statui vobis hodie breuiter exponere, Quæ ratione
si pu-

si publicè profitentes auditis, plurimum in doctrina proficere valeatis. Ut quemadmodum diligentissimi solent agricolæ, priusquam semina projiciant, terram conscindere, vepres adurere, silices extirpare, sulcos omni diligentia præmollire, ut quàm optimè grana foueantur: ita nos etiam vestros animos, si quid in eis fortasse vitij reperitur, prius repurgemus; deinde ad audiendum, & percipienda liberalium artium semina præparemus, quæ fructum, cum tempus fuerit, vobis vberimum et amplissimum afferant. Sic enim facillè omnes intelligent, mihi neq; industriam neq; diligentiam deesse, in eo exequendo, quod magna cum ratione suscepi negotio: & vos, cum ad me audiendū congregabimini, non sine magna utilitate quotidie discedetis. Adeste igitur æquo animo, & quod sit vestrum officium in audiendo, cognoscite. Primum igitur mihi videtur, Quales esse debeant auditores, deinde Quod eorum sit officium, esse dicendum. Et quoniam mihi cum eis potissimum sermo est, qui iam à priuatis Magistris discessere, & publicas tantum lectiones audituri sunt: ij quoniam & facilius & periculosius peccant, à me in primis admonendi sunt, ut assuescant, rectè & salubriter admonentibus obtemperare. Est enim quasi propria florentis istius ætatis intemperantia, quæ toto impetu fertur ad voluptates, neque facillè cuiusquam imperium patitur: quo fit, ut dum se liberos ac solutos id ætatis adolescentes, quia præceptore carent, arbitrantur, in multò peiores ac perniciosiores pedagogos (ut ait Plutarchus) incidant, hoc est, in prauas cupiditates; quæ hominem ita commo-

uent & perturbant, vt nihil de bonis moribus, ni-
 hil de virtute sinant cogitare. Itaque iuuenes eos,
 qui iam a Præceptore discesserunt, aut doctorum
 hominum fidelissimis atque amantissimis consilijs
 parere opus est; aut ipsos per se, quæ sit optima
 viuendi ratio, considerare, atque illam omni con-
 tentione sequi. Præclare enim Hesiodus scri-
 ptum reliquit; Omnium illum mortalium esse opti-
 mum, qui per omne vitæ suæ tempus, quæ sunt o-
 ptima, per se cogitat: quin etiam illum bonum esse,
qui rectè consulenti parere studet: qui verò neque
per se quicquam rectè sapit, neque rectis obedire
consilijs animum inducit, eum & sibi & alijs peni-
 tus inutilem esse. Vobis igitur, Iuuenes, si quid
 vnquam egregium præstare concupiscitis, omni cu-
 ra ac solitudine providendum est, ne in eorum nu-
 mero sitis, qui penitus habentur inutiles. Quod de-
 decus & infamiam faciliè fugietis, si præclaram
 eam sententiam, quæ inter septem Græciæ Sapien-
 tum Oracula celebratur, audiueritis, quæ iubet vt
Deum sequamur, hoc est (vt Plutarchus inter-
 pretatur) vt rationi pareamus, quæ sola in nobis
diuina est, quæ semper animum ad res honestas
à turpibus reuocat. Hæc est ea Pallas, quam
 apud Homerum Achilles audiendam esse censet;
 quam prudentissimum virum Ulysses audire, So-
 crates prædicabat; quæ à turpitudine semper eum
 abstraheret, & ad honestatem impelleret. Hæc
 est ea natura, quam se, tanquam optimam ducem,
 sequi Cato Maior apud Ciceronem prædicat; cui qui
 paret, à recta via nunquam aberrare potest: cum
 hoc

Libro I.
 Egeor.

Diad. r.

hoc divino numine cæca ac temeraria dominatrix a-
nimi cupiditas non permiscetur. Quare si eam ani-
 mi vestri partem, quæ mollis est, & rationis ex-
 pers (quoniam apud sapientes in duas partes ani-
 mus diuiditur) ita effeceritis, vt obedire consilio
 rationique possit, maximum ad omnem virtutem
 ac disciplinam gradum iam vos parasse intelligetis:
 cætera enim omnia leuia & facilia videbuntur.
 Nam qui apud animum suum ita constituit, ac de-
 creuit, vt nihil aliud, quam vir probus esse velit:
is profecto nulla cupiditate, nullis voluptatum illece-
bris ab honestarum artium studijs ad ocium retra-
hetur. Itaque mihi dentur ij auditores, quos pri-
 mum literarum ardor trahat, atque ijs studijs dedi-
 ti sint, quæ nobiles atque ingenuos deceant adole-
 scentes: deniq; qui rationem, non appetitum sequan-
 tur. Eos ego nunquam incontinentes aut temera-
 rios fore pertimescam: in ijs ego nunquam desidiam
 aut tarditatem verebor. Testis est enim Isocrates, Ad Demo-
nic.
 Eos multum breui tempore proficere, qui discendi
 studio atque amore ducuntur. Quibus verò consilio
 ac ratione nihil est antiquius, ij nihil vnquam te-
 mere, nihil turpiter, nihil inconstanter efficient.
 Restat igitur, quoniam docuimus, quales audito-
 res esse oporteat, vt etiam de eorum officio nonnul-
 la differamus. Quod dum facio, quæso, vos, sicut ha-
 etenus fecistis, diligenter audite. Nulla est enim, mi-
 hi credite, iuuenes, proficiendi via breuior, nulla me-
 lior, nulla præstantior, quam eos, qui profitentur, re-
 uereri & amare: deinde quibus de rebus verba fa-
 ciant, libenter & diligenter attendere. Nullo enim

modo fieri potest, ut qui Professore non sufficit, ex eius verbis utilitatem capiat: quin potius in deteriorem partem omnia contemptor trahit: & quae praeclare dicuntur, ea pratermittit: si quid in dicendo titubatum fuerit, illud arripit, & memoria mandat.

Lib. 2. Epi-
stol. 1.

Discit enim citius, (ut ait Horatius) meministq;
libentius illud, (ratur.

Quod quis deridet, quam quod probat & vene-
Quapropter aliquando mihi Praeceptorum sortem
ac fortunam venit in mentem deplorare. Adde sunt
multi, qui sinistro quodam more nihil attendat, quam
multa, & erudita, et recondita, publici lectores affe-
rant, quanta cura et industria lectiones suas amplifi-
cent, qua memoria et quo ingenio de varijs rebus e-
differant, quo deniq; labore plurima peruestigent:
verum si quis eorum brevidrem aut longiorem in di-
cendo syllabam, vnam pronunciarit; aut si in ora-
tionis cursu, linguae, non mentis errore parum ali-
quid apposite dixerit: statim imperitum appellant,
bonarum literarum ignarum, barbarum, nullius fru-
gi hominem. Hinc contemptio Professorum: quae
pestis vsq; eò mentem auditoris inuadit, ut nihil am-
plius proficiat. Hoc igitur prouidendum est, Iuue-
nes, ut ne vobis in mentem vnquam veniat, aucto-
rem vestrum irridere. Quod ita facillime fiet, si vos
per aetatem nondum recte iudicare posse intellexerit-
tis: si cogitetis, à sapientissimo Senatu, id est, à
doctissimis hominibus, eligi, qui publice doceant;
qui non admitterentur ad tam graue munus, nisi
prius eruditionis & doctrinae specimen de se prabu-
issent:

issent: si deniq; patetis, neminem esse tam audacem ac temerarium, qui nisi multa audierit, legerit, scripserit, annotarit, publicè profitendi munus suscipiat: postremo si apud animum vestrum ita statueritis, Nulum esse mortalium, qui omnia scire possit, aut qui non interdum in re aliqua labatur. Sed illius Horatiane sententia memores esse oportet:

Verùm vbi plura nitet in carmine, nõ ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,

In Arte
Poet.

Aut humana parum cavit natura.

Hoc enim modo etiam si quando Professor vno verbo lapsus fuerit; quod quis non facit? non statim contemnetis; sed potius, tanquam parentem, amabitis, qui nihil magis cupiat, quam ut vas in omni doctrina genere sub eo duce prestantes euadatis, qui dies & noctes illud vnum cogitat, quomodo quam plurimum de vobis bene mereri posset. Hac si cui vestrum in mentem veniant, non dubito, quin ille Praeceptorem suum maximo sit amore profecturus: qui primus est, & maximus ad doctrinam gradus. Proxima est Audiendi ratio; qua si diligens fuerit, nihil in studijs vtilius esse potest. Itaq; Demonicum suum Isocrates sapientissimè cohortatur, ut omne suum tempus, omnem iuuenilem aetatem in audiendo consumat. Fit enim, ut quæ Praeceptores ipsi longo tempore laborantes, longo studio & industria perceperunt, ea sine labore statim auditores ediscant. Quòd si bonos & eruditos esse Magistros acciderit: non tantum audientes in disciplinis proficiunt; sed honestos etiam mores ac probitatem imbibunt. Docet enim Theophrastus, Audi-

endi sensum ad affectus commouendos omnium maximè pollere. Quippe variæ cupiditates per ceteros sensus in animum irrepunt, per visum, per tactum, per gustum, per odoratum. Sed ut ad honestatem ac bonam frugem iuuentus perducatur, vna via atque vna ratio: Honestis præceptionibus aures imbuantur. Bene autem & sapienter Xenocrates præcepit, Ut auribus nostris ab vna parte quasdam quasi sepes apponeremus; ne fœdi ac perniciosi sermones ingrederentur: ab altera disciplinis atque optimis Philosophiæ præceptis pateret aditus; ne quid eorum, quæ honestè ac salubriter dicuntur, decidat & euanescat. Verùm nescio quo pacto contaminatus est, & corruptus in plerisque sensibus hic omnium utilissimus audiendi. Nam si quis in foro circulator aut præstigator meras nugas, & Siculis gerris vaniones, atque inutiles fabulas recitet; aut si quis Thraso gloriosus ferociam suam ostendet, & Martios furores ac bella percrepet; denique si quis de lautis epulis, de meretricijs amoribus, de choreis, de tripudijs verba fecerit; multi statim adsunt auditores, qui singula notent, qui ex illius fabulatoris ore pendentés sileant; atq; (ut ait

Acacid. 1.

Virgilius)

arrestis auribus astent.

Si verò quis de literarum studijs, de honestate, de re-
cta viuendi ratione disserat: mirum dictu, quàm paucos inueniat, qui animum intendant, qui cupidè audi-
ant, qui finem orationis expectent. Aded multi sunt
z. de Orat. hoc tempore, qui, (ut ait Cicero) discum audire ma-
lunt, quàm Philosophum. Sed nos quasi desperatos
istos relinquamus, qui omnis veræ laudis expertes,
nihil,

nihil, quod vtile sit, audire, nihil discere concupiscunt, Mihi vobiscum sermo est, egregij Iuvenes, quos virtutis ardor excitat, quos dignitatis ac fama cupiditas incendit, quos memoria posteritatis inflammat; qui nihil ocio literario dulcius, nihil doctrinis amabilius, nihil virtute formosius intelligitis: vos igitur oportet ad Professore (vt optune Plutarchus docet) non aliter atque sacrum epulum accedere, animo videlicet placido & benigno; vt ea laudetis, quae pulchra & apposita, memoriaeque commendetis; praeterea benevolentiam & officium doctoris ametis; cui nihil est potius, quam vt vestram iuuentutem alat, & ad veram laudem ac gloriam inducat. Haec est ea modestia, quam apud Platonem requirit Socrates, quam tantopere laudat in Theateo quodam Attico iuvene; quem ait ad liberalium artium disciplinas magna cum mansuetudine veni solitum, non aliter atq; solet oleum sine strepitu defluere. Et merito. Quis enim modestum adolescentem & verecundum, qui freno rationis aetatis feruorem coerceat, & se gerat in rebus omnibus, vt nihil petulanter, nihil improbe, nihil temere faciat, non vehementer amet? Quis non placidos adolescentis mores, & penè maturam in florenti aetate prudentiam exosculetur? Quis non eum iuuenem admiretur, qui nulla proteruitate, nulla petulantia, nulla libidine trahatur ad dedecus; sed ad studij virtutis & honoris inflammatus, nullam iucundio rem aut beatiorem vitam esse iudicat, quam in optimis disciplinarum artibus aetatem suam contere? An non ille iuuenis amandus? non (vt dicitur) in sinu gestandus?

1 *dus ? non summis laudibus extollendus ? qui omni*
studio, cura, diligentia prouidet, ne quid omnino
 2 *committat, quod sibi vitio verti possit; & nihil ho-*
 3 *nestate prestantius esse iudicat. Confer huic effrena-*
tum illum & intemperantem adolescentem, quem
neq; ratio, neq; existimatio populi, neq; leges sapi-
enter instituta possunt a turpitudine reuocare; qui
spreta religione, contemptis disciplinis, eam tan-
tum, qua nulla capitalior pestis est, corporis vo-
luptatem sequitur, qua omne consilium ac rationem
 4 *impedit, qua mentis perstringit oculos, nec vllum*
 5 *habet cum virtute commercium. Quis non videt,*
quanta sit inter eos dissimilitudo ? quantum laudan-
us ille sit; hic improbandus ? Neq; hac dico,
quod quisquam eorum, quos ego noui, ex vobis
hac labe dedecoris sit infectus. Nam vt liberè, de
vobis quod sentio, dicam: Multis in rebus Medio-
lanensis iuuentus excellit: promptum habet ingeni-
um, felicem memoriam, naturam omnibus literis
accommodatam. Sed vnum est, quod in vobis re-
 6 *prehendatur; quod tamen est eiusmodi, vt emenda-*
ri facillimè possit. Nam vt elegantem & veram simi-
 7 *litudinem inducam: Quemadmodum Momus, ille*
 8 *Deorum reprehensor, nihil in Venere, quod repre-*
bensione dignum videretur, inuenire potuit; nisi
 9 *quod illius sandalium, vt stridulum, nimisq; loquax,*
 10 *& strepitu molestum, calumniabatur: quod si Ve-*
 11 *nus sandalium illud abiiecisset, nullam omnino Mo-*
 12 *mus ansam calumniandi reperisset: Ita ego, si vos*
 13 *paulò quietiores & attentiores in audiendo vide-*
 14 *rem, tantum inter alios omnes excellere iudicarem,*

vt etiam ipsi Momo satisfacere possitis. Atq; vtinam,
 ea mihi dicendi facultas esset, ea vis, ea copia, qua
 vestros animos ab ijs vitijs, quæ fert adolescentia,
 penitus amouere, & ad vnicum benè beateq; vi-
 uendi scopum inflammare possem! profectò intelli-
 geretis, nihil mihi magis esse in optatis, quam vt
 præstantes in omni genere virtutis, ad magnos di-
 gnitatis gradus aliquando veniatis. Ponite vobis
 ante oculos Polemonis exemplum, qui vna sapien-
 tissimi hominis reprehensione mutatus, ex infami ac
 perduto ganeone, maximus Philosophus euasit. Hic
 enim ditissimus erat Athenis, sed luxu perditissimus
 adolescens; qui non solum voluptatum illecebris, sed
 ipsa etiam infamia gaudebat: sed cum aliquando è
 conuiuio, non post occasum Solis, verum matutino
 tempore domum reuerteretur, vino grauis, vi-
 guenta redolens, sertis capite redimito, veste pel-
 lucida conspicuus, Xenocratis Academici Philoso-
 phi patentem ianuam vidit; itaq; scholam eius tur-
 ba doctorum hominum refertam, cum eo ornatu
 petulanter intrauit; nec contentus tam deformi in-
 troitu, consedit etiam, vt clarissimam Xenocratis
 eloquentiam, & prudentissima Philosophiæ præce-
 ptæ, temulentie lasciujs irrideret. Sed cum inter o-
 mnes orta esset indignatio, Xenocrates ipse vultum
 in eodem habitu continuit; omisseq; re, de qua dis-
 seribat, de modestia ac temperantia loqui cæpit.
 Qua in oratione tanta fuit sententiarum grauitas,
 tantum verborum pondus, vt resipiscere coactus
 Polemon, prunò coronam capiti detractam proiece-
 rit, paulò post brachium etiam intra pallium redu-
 xerit;

xerit; atq; ita summa cum attentione Xenocratis orationem audiens, eam temulentiam ac lasciviam, quam e conuiuio portauerat, eloquentiæ vi coactus, deposuit; postremò totam penitus lasciviam exiit: atq; ita vnius orationis saluberrima medicina sanatus, turpissimam illam vitæ consuetudinem dereliquit, & tanto ardore ac studio Philosophiæ complexus est, vt inter primos breui tempore Philosophos haberetur, & Xenocrati magistro succederet. Ecquam creditis mentem Polemoni fuisse, Iuuenes? ecquem animum, cum sapientissimam Xenocratis orationem audiens, ætatis suæ labem & ignominiam apud se cogitaret? Equidem cum credo adeò commotum ac perturbatum amissi temporis recordatione, vt nullo modo lachrymas continere potuerit, atq; ita secum tacitè locutum: O miseram & infelicem vitam meam, qui florem ætatis frustra contemam: qui non intelligam, has delicias & voluptates breui dilapsuras: qui non aternitatis dulcedine commouear! O triste fatum; siquidem inglorius & infamis semper futurus sum! Ergo Xenocrates in omnium ore versabitur? Polemoni per ignauiam tempus peribit? O si pueriles annos rectè collocassem! quibus illi negocijs, quibus ineptijs per imprudentiam mihi defluxere? Heu sortem iniquam! nemo vnquam mihi virtutis speciem ostendit, nemo desidem ac inertem excitauit, nemo scientiæ pulchritudinem aperuit: sic infelix pupillus, neglectus ab omnibus, rerû ignarus turpiter vixi. Sed iam valeat dilitia, valeant cõuiuia: Procul, ò procul absint voluptates, quibus nullum est cum virtute commercium!

En vnicum est remedium : Toto impetu ferar ad labores : ardentius ac vigilantius literarum studia complectar : Nullum me ocium, nullus somnus retardabit : non fames, non sitis, non frigus, non calor ab incepto studio remouebit. Ingens enim, vt video, gloria longo labori comitatur. O factum egregium, & ab omnibus vobis imitandum, Iuuenes ! O summe Parens, & omnium conditor Deus, hæc vota mea, quæ tibi sanctissime nuncupo, fac, vt rata sunt ! Fac, vt hanc nobilissimorum adolescentium consociationem, virtutum omnium amore flagrare videam. O felicem ac beatam istam aetatem vestram, Iuuenes ; si, relictis voluptatibus, & quæcunque vobis infamiam possunt ac dedecus apportare, vnâ honestatem, & literarum gloriam ac splendorem amplexi fueritis ! Quod, nescio, qua permotus animi diuinatione, futuram confido.

**C V M M E D I O L A N O
D I S C E S S V R V S E S S E T,
ad Auditores suos**

O R A T I O X V I I I .

D I V T V R N I laboris, Auditores, quo publicæ quidem vtilitatis gratia, sed inutili mihi diligentia, sum his temporibus vsus, in hac (vt verè dicam) non satis fortu-

fortunata ciuitate, finem hodiernus dies attulit: ne-
 que enim posthac ex hoc loco, more solito, me quis-
 quam summos auctores, Tullium ac Demosthenem
 interpretantem, atq; officio meo studiosè inuigilan-
 tem, fortasse vnquam audiet. Decretum est enim
 iam pridem mihi, quod vos omnes iam audiuisse exi-
 stimo, ciuitatem hanc derelinquere, sedesq; alias
 & vita conditiones inuestigare. Quamobrem meas
 partes esse duxi, vobis hac extrema oratione disces-
 sionis mea causas aperire; simulq; ostendere, quan-
 tum huic ciuitati debeam, quantumq; vos omnes
 colam ac obseruem. As primum illud vos intelligen-
 re sanè peruelim, me non integerrimi Senatus nostri
 causa, qui me, quod quiuis facillè iudicare possis, &
 vehementer amat, & certatim beneficijs suis, &
 priuatis, & publicis, dignitatem meam amplificat,
 discedere statuisse: sed partim temporum iniuria,
 partim etiam quodam consilio meo. Nam cum gra-
 uissima Senatus auctoritate diligentissimè prouisum
 esset, vt non imperitos iuuentus nostra disciplinarum
 ferè omnium Professores haberet: eiusmodi tempora
 secuta sunt, vt non iam doctrina, sed rei militaris pe-
 ritis præmia proponere, ac stipendia persolvere ne-
 cesse sit. Itaq; rectissimè illi facere videntur hoc tem-
 pore, qui de publicis præmijs desperantes, aut pri-
 uatam sibi viuendi rationem eligunt, aut patrijs se-
 dibus derelictis, alias sibi conditiones & prouinci-
 as quarunt, vbi nec Bellona nec Martis nomen au-
 diatur. Nam quis non videt, eò redactam esse ciui-
 tatem nostram, vt non solum iam ærarium omnino
 sit exhaustum: sed etiam omnium ferè priuatorum
 domus

domus exinanita? Quod nisi Deus aliquis, ex improviso apparens (vt in Tragedijs fieri solet) ab impendentibus miseris eam liberet, vereor ne reuementis etiam affligatur. Sed hac ille viderit, qui caelestia maxime procurat, deinde in terris, quae ad homines pertinent. Ego certe, si quis vnquam amatq; patriae fuisse perhibetur, & qui pro ea, in qua natus & altus est, Republica non opes solum ac fortunas; sed ipsam etiam, si sit opus, vitam profunderere paratus sit, vt eam ab imminemibus malis & calamitatibus liberet: ex eorum esse me numero profiteor, qui neq; Codro Atheniensi, neq; Thebano Meneceo, neq; Romanis Decijs cessuri sint. Sed cum eum esse Reip. statum videamus, vt nihil ei neque nostra opera, neq; consilio prodesse, aut opitulari possimus: stultum est, in ea diutius commorari: cum praesertim alibi commodius esse liceat: ac non eam potius Teucri vocem vsurpare, quam Tullius ait ad omnem rationem accommodari posse: Patria est, vbicunq; est bene. Quod neq; male dixisse videri potest Ouidius:

Cic. 1. Tusc.
in fine.

Tusc. Quest.
5. p. 245. a.

Fastor. 1.

Omne solum forti patria est, vt piscibus aequor,
Vt volucris vacuo quicquid in orbe patet.

Hinc illa diuini Socratis sapientissima responsio; qui, cum aliquando, Cuiatem se esse diceret, interrogaretur; Mundanum se esse respondit. Totius enim (vt ait Tullius) mundi se incolam, & ciuem arbitratur. Quippe nouerat ille Philosophorum praestantissimus, Animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, quem vocamus hominem, praecleara quadam conditione gene-

Tusc. Quest.
5. pag. 249.

generatum esse à summo Deo, ut globum hunc totius cœli medium tueretur, quæ terra dicitur; non ut hanc aut illam tantum partem tenere necessitas aliqua cogeret: sed ut omnes terrarum orbis regiones, si libuisset ei, peragrarè posset. Itaque multos accepimus, suam rem bene gessisse & publicam patriam procul: multos, qui domi ætatem agerent, propterea fuisse improbatos. Nam qui nunquam à patria sua discedunt, ut profectò mihi spongijs ac lepadibus persimiles esse videntur: quæ, quoniam sentire creduntur, à quibusdam inter animalia numerari solent: sed cum ab eo loco, cui semel natiuis testis adhaeserint, auelluntur, non ita multo post intereunt. Quid ergo? Nonne Zoophytis istis (ut Aristoteles appellat) ut similibus sunt, qui nusquam locorum sciunt, nisi in patria sua, vivere? Atqui longè aliter sensere Pythagoras, Plato, Democritus, Anaxagoras, alijque penè innumerabiles Philosophi, qui ætates suas in perpetua peregrinatione consumpserunt. Quid, quod ex nobilissimis Philosophis plurimos accepimus, semel patriæ fines egressos, domum nunquam reuertisse? Ita Xenocrates, Crantor, Arcejilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, infinitique alij. Quis igitur non hos imitari potius velit, quam istos inertes ac desidiosos, qui tanquam claudi sutores, aut cochleæ perpetuò domi sedent, neque unquam agelli sui fines egrediuntur? Hæc est medijs fidius res homine libero dignissima: Varias lustrare prouincias ac regio-

Cic. 5. Tusc.

regiones ; celebres inuisere ciuitates ; multarum nationum mores ac vitas ediscere ; sinus , portus , promontoria , montes , flumina , maria , Chersonesos insulas ; loca denique , quæcunque sunt insignia , diligentissimè cognoscere , Nihil enim hac prudentia fieri potest ornatius . Quare cum Poëtarum ille coryphaeus Homerus ,

a quo , ceu fonte perenni ,

Vatum Pierijs ora rigantur aquis ,

Ulysses suum amplissimis laudibus in cælum ferre decreuisset , illum à peregrinatione primò laudauit , vt plurimarum rerum peritissimum ostenderet . Sic enim ab Ulyssis nomine quod inscripsit , Opus inchoauit :

Dic mihi Musa virum , capta post mœnia Troia , Ody. 1. v. 11.

Qui mores hominum multorum vidit , & vrbes .

Et meritò . Quid enim fuisset Ulysses , si Ithacam illam suam , saxulis asperrimis inherentem , tanquam nidam semper incoluisset ? Quid Alexander Magnus , si Macedoniae fines nunquam esset egressus ? Quid Democritus , nisi obscurissimam Thraciae ciuitatem Abderam , patriam suam reliquisset ? Quis Diogenem Cynicum agnouisset , si perpetuò Sinopem , in qua ciuitate natus erat , incoluisset ? Anacharsis non in Scythia , sed Athenis cognitus est . Tarquinius Priscus non in patria sua , sed Romæ regnum adeptus est . Hercules etiam (vt ad fabulas veniamus) non Thebis Bœotijs , neq; in Græcia tantum , sed in extremas Occidentis partes progressus , atq; erectis ibi duabus columnis sempiternam gloriam ac diuinos honores acquisiuit . Saturnus , à se-

dibus

Quid. Ac
mor. lib. 9.
Eleg. 8.

dibus paternis expulsus à filio, non tantum regnum in Italia, sed etiam diuinitatem adeptus est. Stultum est omnino atq; inane votum eorum, qui sperant, in perturbata patria, atq; etiam in tranquilla & quiescente multum excellere posse. Scitum est enim ac vulgatum illud ex Euangelio; Neminem esse Propbetam acceptum aut honoratum in patria. Nam qui ciues, tam benigni, tam comes, tam candidi reperiri possunt, quibus non illud Ephesiorum Elogium placeat, de quo scriptum esse dicitur apud Heraclitum Physicum, de Principe Ephesiorum Hermodoro; quem cum ciuitate expellerent, ita locuti sunt: Nemo de nobis vnus excellat: sin quis extiterit; alio in loco, & apud alios sit. Ita profecto nemo est, qui non velit, ciues suos apud exterarum nationes esse quam florentissimos & celeberrimos: presentes vero cum in aliqua re vident excellere, vel eis inuident, vel aliqua ratione conantur expellere. Clarissimus fuit Superior Africanus, dum in Hispania, dum in Africa, dum in Asia bellaret, dum Pænorum impetum, Annibalis crudelitatem, Antiochi temeritatem à provincijs Romanorum, à mœnibus patrijs, à socijs atq; amicis propulsaret: sed cum Roma in toties conseruata, & victorijs ac triumphis illustrata patria, cœpisset immorari; plurimis calumnijs, & iniustissimis accusationibus exagitatus, furori tandem ciuium cessit, & in villa sua Linterni mortuus, sepulchro suo tale iussit epitaphium inscribi: Ingrata patria ne ossa quidem mea retines. Quid Aemilianus Scipio huic virtute similis, rerum gestarum gloria maior, quo demum splendore, quanta dignitate,

Lucæ 4.

Patria ingrata in ciues suos.

Cic. 5. Tusc. pag. 248. b.

Cicero. 3. de Nat. Deor. Valer. Max. lib. 5. cap. 3. De Ingratis.

tate, qua celebritate fuit in Africa, dum Carthaginem, Romani Imperij pertinacem amulam, expugnaret, ac penitus dirueret? quæ post hæc virtutis admiratione, dum in Hispania Numantiam, decem annos obsessam a Romanis, radicibus euelleret? tamen domum reuersus, propinquorum suorum insidijs interfectus est. Tempus mehercule citius, quam oratio desciceret, si de Themistocle, Alcibiade, Militiade, Cimone, infinitisq; alijs commemorare velim; qui de patria sua bene, vel potius optime meriti, tamen cum apud exterarum nationum summam gloriam & honorem adepti fuissent, a ciuibus suis maximas iniurias perpassi sunt. Sed nemo vestrum existimet, me hæc ea de causa recensere, vt aliquem ad patriæ salute defendenda ac tutanda deterream; hoc enim omnino scelestum atq; impium esset; cum vt nobilissimorum sententia Philosophorum est: Magis patriæ, quam parentibus, ac nobismetipsis debeamus: verum vt ostendam; Non debere quenquam nimium dolere aut cruciari, si dignitatem suam in patria diutius obtinere non possit: neq; multum iniquo ferre animo, cum ab ea fuerit sibi recedendum. At dicet fortasse quispiam! Quid est, quod tu de ciuibus tuis conqueraris. Quasi verò non ego iam initio proposuerim, me hodie velle declarare, quantum ciuitati debeam. Tantum enim abest, vt quicquam ego de Mediolanensibus viris conquerar; vt etiam eos omnes diuinis propè laudibus exornare contendam, & tantum eis me debere libentissime fatear & agnoscam, quantum persolvere difficilimum esse videatur. Neq; fuit alia causa, quæ me

Vide Valer. Max. lib. 5. cap. 3. affirmatim hæc narrante.

impelleret ad hanc habendam hodierno die coram vobis orationem; nisi ut hac extrema voce mea de hoc loco, quantum facultas mea ferret, testatum apud animos vestros relinquerem meam erga vos omnes incredibilem benevolentiam, vel potius pietatem; ut Mediolanensium civium, ut sapientissimi Senatus, ut Principum nostrorum immortalia erga me beneficia predicarem, ut omnium nobilium virorum propensam in me voluntatem extollerem. Nihil enim fuit iam multis annis (ut arbitror) ex ordine meo, cui magis fauerit hac vniuersa ciuitas, quam mihi. Cuius rei testes mihi sunt omnes, qui hac advertere solent. Cum enim adhuc essem ignotus plurimis, propterea quod quinq; perpetuos annos dedita opera studia mea occultarim, amplissimis praemijs nonnulli me ciues inuitarunt, ut filios suos erudendos susciperem. Quod cum haud grauatè fecissem, breui tempore tanta nobilissimorum adolescentium ad me multitudo confluit, ut vix oneri sustinendo sufficere possem. Subsecutum est postea tempus, quo de amicorum consilio ac sententia, publicè legendi prouinciam à Senatu petere sum aggressus. Dii boni, quam faciles in fauorem meum totius Senatus animos inueni! quam paratos ad amplificandam dignitatem meam! quam promptos ad mihi gratificandum; qua comitate, quo vultu, qua hilaritate me excipiebant! Verè hoc iurare possum, Auditores, à nemine me penitus eorum, qui publici consilij sunt authores, non modò non repulsam tulisse; sed ne asperiore quidem verbo me vnquam appellatum. Qua in re non mediocrem animi ce-
pi vo-

pi voluptatem: cum longè maiorem apud sapientes viros de me conceptam opinionem reperissem, quam vnquam non modò sperassem, sed ne cogitassent quidem. Publicè cæpi legere. Quid relictum est à Principibus nostris, quod ad augendam & illustrandam gloriam meam pertineret? Ipse nostri Senatus Princeps eximius, Philippus Saccus, quem amplitudinis & honoris causa nomino, iam senio confectus, multis ex ordine Senatorio comitantibus, orationi nostræ primò interesse voluit, grauissimumq; mihi testimonium eruditionis ac doctrinæ, plurimis audientibus, reddidit: quod item alij multi doctissimi homines approbarunt. Quanta verò fuerit auditorum mihi semper frequentia; non opus est, vt ego commemorem; vos ipsi testes estis optati. Quinetiam, quod mirum sit omnibus, cum domi meæ discipulos exercerem in declamando, multi Senatores, Iurisconsulti, Medici, multi deniq; Principes ciuitatis aduentitabant; cum vt pueros, quibus nihil fieri poterat festinius, audirent; tum etiam, vt honori meo velificarentur. Quid, quod etiam magnus hic noster Princeps Alphonsus Aualus, humanissimus & clementissimus; qui non minor apud Carolum Quintum Imperatorem Augustissimum habetur, quam olim apud Alexandrum Macedonem, Ephestion, apud Scipionem Lælius, apud Octavianum Augustum Agrippa; nos donum suam inuitauit, & apparatus munificentissimo ac regio cum discipulis nostris excepit, vt Terentianam Eunuchum eos agentes audiret. O miram tanti Principis modestiam! o prædicandam facilitatem! His igitur

tot ac tantis affectus honoribus, quid cause est, cur non omnes ciues Mediolanenses, vniuersum ordinem Senatorium, omnes Principes nostros, totam denique ciuitatem vehementer amare, colere, celebrare debeam? Nam quicquid honoris, glorie, dignitatis, amplitudinis adolescentium Moderator assequi potest; id ego sine controuersia, vel inuidia teste, sum in hac vrbe consecutus. Nihil est quod amplius addi possit, ad meam in hac arte dignitatem. Itaq; nunc alio mens aspirat, & altiora concupiscit: maiora quedam tentare animus est. Video Grammaticorum, qua summa est, si cum aliarum liberalium artium gloria conferatur, tenuissimam ac minimam esse gloriam; labores vero plus quam Herculeos: video nullum esse genus vitæ magis molestum, ac turbulentum. Video deniq; non esse mihi tam speranda maior laus in hac arte, quam verendum, ne, quam hætenus acquisiui, si quid de summo labore ac diligentia amiserò, fortassis amittam. Cum hoc vereor; tum illud etiam non mediocriter pertimesco, ne Respublica nostra propter hos belli tumultus, qui iam pridem vicinis in regionibus excitantur, grauius perturbetur. Sed absint omnia mala. Bene omnino, bene, inquam, sperandum est: his præsertim tam egregijs & sapientibus Ducibus, ac Principibus nostris, qui nunquam cogitare cessant, & omni diligentia prouidere, qua ratione fieri possit, vt ne quid Respub. detrimenti patiatur. Nos vero, quò maximus ardor mentis, & recta (vt opinor) ratio trahit, proficisci decreuimus, & sacrosancta Philosophiæ Legumq; Christianorum adyta perscrutari: quo nullum

nullum aliud hominibus à Deis immortalibus maius donum concessum est. Hactenus Præceptoris partes sustinui : posthac me discipulum diuinarum atq; humanarum rerum peritorum fore profiteor. Longè enim præclarior esse statuo, Philosophum ac Theologum esse infimum, quam Grammaticorum summum. Nam si hac in parte velim præteritionis vela tendere, & ostendere, quanto sit excellentior vel mediocri Theologiæ cognitio, quam exquisita Grammaticarum doctrina; faciliè probare possem omnibus consilium meum. Sed non faciam. Sinam plerosq; Collegas meos errare, & Suum unicuiq; (quod dici solet) pulchrum esse. Non enim me latet, multos fore, qui me imprudentem, & nullius consilij virum appellent : qui cum in hac ciuitate possim magno (vt ipsi putant) cum honore & lucro, more solito, versari; malim tamen longè minori cum dignitate alibi viuere. Ac me quidem, Auditores, si nihil hac hominum de me existimatione moueri dicam, mentiar profecto: non enim mediocriter me perturbat. Sed tamen nihil erit vnquam tam graue, quod ab hoc me proposito dimouere possit. Video enim quasi ea, quæ oculis cernuntur, hanc vitæ commutationem, & vtilissimam & honestissimam mihi futuram. Restat, vt, quoniam explicui vobis omnem consilij mei rationem, vos orem atq; obtester, iucundissimi Auditores, vt quem ego semper erga vos animum habui, atq; etiam hoc tempore habeo, eundem erga me vos habeatis. En vestrum Maioragium, vobis totum deditum, vestri amantissimum, laudis vestræ cupidissimum; qui, vbicunq; fuerit,

*modestiam vestram, vestros amabiles mores, sum-
 mum ingenium vestrum, probitatem, honestatem
 predicabit. En qui vos, parentes vestros, fratres,
 propinquos, amicos, vestra deniq; omnia, magis
 quam se, quam vitam propriam amat. En qui per-
 petuo paratus erit, quibuscunq; rebus poterit, vo-
 bis gratificari; qui vestri memoriam summa cum
 benevolentia semper retinebit; qui vos ad cælum
 summis laudibus semper feret; qui vestram nobilita-
 tatem & morum integritatem magnis extollet præ-
 conijs. Ubiq; vester hic erit Maioragijs, ubi quo-
 tidie Mediolanensium laudes personabunt. Vos spero
 ita gesturos, quemadmodum hactenus fecistis, ut
 meis laudibus dignissimi esse videamini. Quod qui-
 dem facillimè præstabitis, si literarum gloriam, cu-
 ius maiores nostri semper appetentissimi fuerunt,
 etiam vos omni conatu vestro complexi fueritis.
 Illud in extrema orationis meæ parte de me vobis
 polliceor ac spondeo; Sit Deus ipse, qui cuncta vi-
 det, mihi testis; Me, quibuscunq; in regionibus
 fuero, Mediolanensium iuventuti, quantum facul-
 tas mea tulerit, libentissimè fauturum: facturumq;
 ut omnes intelligant, me civis meos præcipuo
 quodam amore, singulariq; benovo-
 lentia prosequi.*

DE PRÆSTANTIA LITERARVM,

AD SENATVM ME-
DIOLANENSEM;

Quam primam habuit, quo
tempore publicè docce-
re cœpit.

O R A T I O XIX.

V M propter egregia Principum nostro-
rum instituta, & singularem in Rep.
gubernanda diligentiam, vestramq; in
primis fidem atq; integritatem, Patres
Conscripti, bonis viris & industrijs spem dignitatis
vberrimam, premiaq; amplissima, & ad opas &
ad magnificentiam proposita esse viderem: ijs vero,
qui se vitiorum illecebris & cupiditatum lenocinijs
dedidissent, non omnem solum bonoris viam inter-
clusam, sed etiam dedecus & ignominiam subeundã
esse maximam: eam mihi viuendi rationem ab ine-
unte aetate suscipiendam censui, vt in hac optima Rep.
in ocio literario, quo nihil dulcius aut incundius est,
cum dignitate esse possem. Nihil enim omnino vider-
bam, in quo ego maiori cum laude nexuos omnes æ-
tatis industrieq; meæ contenderem, aut in quo ma-
gis huic ciuitati prodesse possem, quam si omnes

vndiq; *literarum & ingenuarum artium flosculos ex
 amœnissimis doctissimorum hominum viretis car-
 pens atq; delibans, liberis vestris impertirem. Ac
 me quidem diu laborantem, præniumq; laborum
 meorum nullum aliud, quàm laborem gloriamque
 expetentem, diuturna spes ac expectatio non fefel-
 lit. Verè enim dicam; quamuis timidè; propterea
 quòd intueor coram hæc lumina atq; ornamenta
 Republicæ: Sit à bonis omnibus coli, sic observari
 me video, vt multò plura, quàm ego non modò op-
 tate vnquam ausus fuissèm, sed ne cogitare quidem
 potuissèm, me consecutum esse existinem. Vos mihi
 certatim charissimos liberos, vnicam spem vestram,
 cum primum ludum aperuissèm, in disciplinam tra-
 didistis: vos me iucundissima consuetudine ac fami-
 liaritate vestra dignum censuistis: vos me, quamuis
 etatem videretis, hoc amplissimo publicè legenti-
 munere libentissimè decorastis. Quare meritò ingra-
 tissimus esse videar, nisi istam vestram tam propen-
 sam in me voluntatem, tam incredibilem humanita-
 tem, tam liberalem animum non vbiq; prædicem,
 non extollam, non omni studio meo dignum putem.
 Sed nihil est (mibi credite) P. C. quòd quisquam de
 me, aut de mea possit industria dubitare. Ego enim
 à pueritia & literis omnibus deditus, & voce do-
 ctissimi præceptoris eruditus, & sapientissimorum
 virorum exemplis admonitus, & ipsa deniq; natura
 impulsus, cum primum per etatem, quid optimum
 atq; expetendum esset, potui cognoscere; semper il-
 lud, quantum facultas mea tulit, amplecti studui:
 nec vllum vnquam per socordiam atq; ignauiam rei
 bene*

bene gerendæ tempus amisi. Nunc verò cum ad
 hanc honestissimam prouinciam vestra liberalitate
 atq; beneficentia delectus accesserim, beneficium e-
 quidem maximum a vobis accepisse me fateor; cum
 occasionem mihi pulcherrimam oblatam esse vide-
 am, pro multorum ciuium liberis, atq; adeò tota
 huius ciuitatis iuuentute, & vigilandi, & labo-
 randi. Itaq; maiori mihi, quam antea, studio, ma-
 ioreq; diligentia opus esse intelligo; vt multorum ex-
 pectationi, quam de me concitavi, aliqua saltem ex
 parte respondeam. Vos verò, P.C. sic existimare, ac
 vobis ipsis persuadere debetis, Totam me profectus
 meæ spem, honoris adiumentum, studiorum præsi-
 dium, in amplitudine vestra collocasse. Vobis fretus,
 hoc cum maximo vestro beneficio negocium suscepi.
 Vestra authoritas, virtus, integritas fecit, vt non
 vereretur penè viribus meis impar onus aggredi;
 quod tamen non dubito, quin auxilio vestro facile
 perlaturus sim. Vos enim vniuersos literarum cultor-
 es & ingenuarum artium Professores plurimum
 obseruatis: vos studiosam omni conatu atq; auxilio
 iuuentutem subleuatis: vos deniq; nullam penitus
 virtutem diutiùs iacere sustinetis. Et quoniam me
 tam erectis animis, summa cum attentione, auditis;
 vtar ista benignitate vestra; & De Studijs humani-
 tatis ac literarum, quibus vos, cum in eis pluri-
 mum excellatis, etiam filios vestros omni diligentia
 incumbere, & nihil aliud, quam de illis cogitare
 desideratis, paulò dicam liberiùs: vt hos adolescen-
 tes, & qui nobiles sunt, ad maiorum suorum imita-
 tionem excitem; & qui ingenio & virtute nobilita-

tem consequi possunt, ad eam vitam rationem, in qua multi homines noui & honore & gloria floruerunt, ingrediendam adhorter. Quod dum facio, quaeso vos, P. C. quamuis haec ad vos oratio parum, aut nihil potius, pertinere videatur; tamen, quoniam me praesentia vestra decorare voluistis, bona cum uenia audiatis. Hac enim res iuuentuti ad discendum praclarissima; neq; mihi perdifficilis ad docendum. Nam qui nihil in vita penitus expetendum putat, nisi quod sit cum laude atque dignitate coniunctum; eum summa ope niti decet, ut ea complectatur, quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt: tantoq; uehementius literarum studiis incumbat, quanto ea praestantiora & utiliora ceteris omnibus studiis esse planum ac manifestum est. Nam, per Deos immortales, quid humano generi datum est à providentia maius aut clarius, quam studia literarum? quid honestius? quid dulcius? quid, quod magis excelsum ac sublimem animum deceat; quod magis à vitiorum sordibus, & effrenatis cupiditatibus possit hominum mentes ad uirtutem ac honestatem subleuare? Ac mihi quidem, de his studiis saepius cogitanti ac pertractanti, venit in mentem admirari summam Dei immortalis beneficentiam, & benignitatem incredibilem; qui primò nos hoc munere tam eximio literarum beare voluerit; deinde cognitionis ac scientiae desiderium nostris mentibus inspirarit. Neq; enim ullus mortalium inueniri potest, qui naturae ipsius instinctu scire non desideret. Unde factum est, ut assidua mentis agitatio, quae nunquam

quam quiescit, tot ac tam varias disciplinas atq; scientias excogitauerit, quibus animum si quis ita excoluerit, ut excellat, quasi Deus aliquis in terris, in summa omnium est admiratione, ab omnibus obferuatur ac diligitur. Hæc est vna (mibi credite) & laudis, & dignitatis, & honoris; Bonis artibus ac disciplinis animum conformare: nullus est animi cultus sanctior, nulla occupatio liberalior, nullum otium amœnius; nullum studium præstantius. Quis enim ignorat, Studio literarum fieri, ut scire possimus quid maiores nostri, quid externa nationes, quid omnis antiquitas gesserit, aut dixerit? Agè verò, Nonne literis docemur perfectè loqui, & politè dicere, veri ac falsi cognitionem habere; & cælum, maria, terras intelligentia permeare, totius naturæ vim & rerum causas cognoscere, priuatas domos regere, Respublicas administrare, vitia propulsare, mores emendare, bellorum sedare, tempestatem, pacis seruare tranquillitatem? Proh Diu immortales! tantumne fructum, tam amplum, tam immensum, non toto pectore cupiamus? non remis (ut aiunt) velisq; petamus? non manibus pedibusque teneamus? Quod ingenium tam acre, tam sublime, tam varium, tam fecundum; quis tantus eloquentiæ torrens inueniri potest, qui literarij studij præstantiam, atque optimarum artium amplitudinem possit oratione comprehendere? Obsecro vos per Deos immortales, P. C. date mihi hæc veniam, ut liceat orationi meæ in hoc quasi dicendi campo, suo quodammodo iure parumper exultare. Atq; vtinam ea mihi facultas esset orationis, qua
rei-

rei magnitudinem dicendo possem assequi! cum vos omnes hæc verba mea videam tam humaniter ac diligenter audire. Vestra ista gloria, P. C. erumpet enim ex me vera vox, & dicam audacter coram mansuetissimo Senatu, quod sentio; vestra ista tanta egregia, tam excellens, tam omni laude ferenda gloria, qua proximè ad Deorum immortalium dignitatem acceditis, omnino iaceret in tenebris, neque diuinum illum fulgorem suum explicare posset, nisi literarum lumen accederet: tot facta memorabilia domi, militiæq; tot res gestæ, tot dimicationes, tot prælia, tot triumphi, tot imperia, quæ maxima cum laude celebrantur, iampridem in æternam obliuionem concessissent. Quis ex tot egregijs & probatissimis viris, ex tot fortissimis Imperatoribus, qui maiorum nostrorum ætate, & prisca illis temporibus floxerunt, hoc tempore nosceretur, nisi sacratissima Literarum monumenta extitissent? vanus esset omnis labor noster, vana spes omnis posteritatis, vani conatus, vigilia, cura, sollicitudines; occideret vnâ cum corpore rerum omnium gestarum memoria; nulla laus esset homini relicta post cineres, nulla gloria; quam vnâ mercedem laborum ac periculorum suorum virtus maximè desiderat. Literæ solæ rebus præclare gestis immortalitatem donant. Literæ, tanquam smaragdi preciosissimi, suaviter ac perpetuò virent. Literæ sunt fidelissimæ vitæ duces, virtutum indagatrices, expultricesq; vitiorum. Literæ sunt domus rerum, quibus persuademus; quibus afflictos consolamur; quibus cupiditates iracundiasq; restinguimus; quibus iuris, legum, vr-

bium

bium societate deuinimur; quarum maiestate omnia
vita ac fortuna ornamenta decorantur. Literæ sunt
lumina veritatis, viuendi magistra, nunciæ vetusta-
tis. Iam verò Literæ in omnibus negocijs & rebus
agendis, maximam solent hominibus asserre pru-
dentiam; dum nobis ob oculos clarissimorum viro-
rum exempla proponunt; dum inuestigandi veri de-
siderium inspirant; animi atq; mentis agitationem
excitant; omnium virtutum viam per scientias ape-
riunt. Nec minora nobis ad iusticiam adiumenta
præbent: Religionem enim docent, pietatem in pa-
triam, in parentes, in liberos; in amicos concordia-
m, fidem, constantiam, vitæ communionem ac so-
cietatem. Quid, ad animi magnitudinem quantas in
nobis faces accendunt? vt labores ac pericula tole-
remus; vilium rerum contemptione, magnarum ap-
petentia ducamur; placabilitatem, clementiam, ab-
stinentiam complectamur. Ad modestiam autem ac
temperantiam vel inuitos penè dixerim homines Li-
teræ trahunt; cum toties libidinum eradicationem
inculcent, vigilantiam, sobrietatem, rerum omni-
um modum. Sed quò rapimur amore literarum? Prò
Dolum atq; hominum fidem! video Literis cælum
etiam ipsum aperiri, eternam animis nostris felici-
tatem condonari. Video per Literas tantam nobis
industriam, tantum mentis acumen, tantam soler-
tiam inspirari, vt cælestes etiam globos cognitione
penetremus, & quasdam ibi naturas ab omni mor-
talitate separatas esse intelligamus; quarum summa
sit ratio sempiterna, quam eandem mentem sapien-
tiamq; perfectam, & Deum appellamus; omnium
rerum,

rerum, quæ sunt ei subiecta, conditorem, procurantem cœlestia maximè, deinde in terris ea, quæ ad homines pertinent: præterea nouem orbibus connexa esse omnia; quorum in infimo Luna per tristes tenebras, pauidasq; umbras feratur prorsus horrida & tenebricosa, nisi Phœbi radijs illustretur; cuius mutabilitate maria nunc exurgant, nunc re-

Cicer. de
Somn. Scip.
128. b.

fluendo deprimantur. Supra Lunam aterna esse omnia; infra nihil, nisi mortale & caducum; præter animos nostros, qui Dei beneficio sunt immortales.

Inter se coniuncta esse rerum elementa concordi discordia, quæ vicissim generentur & corrumpantur; ita vt vicissitudine quadam omnia renouentur. Nouimus per Literas, quæ sit ventorum, tonitruum, pluuiarum causa, quæ terrestrium, aquatiliùm, volucrum, amphibiorum animalium natura sit: quæ ratione fieri possit, vt certis mōmentis, atq; eo semper tenore tempora decedant: cur nunc annus odorum suauitate, qui afflantur è rosis ac floribus, & camporum amœnitate vernet; nunc maturos fructus afferat; nunc horrida tempestate teneatur. O incurda natura contemplatio! O mira rerum spectacula! His ego rebus pascor, bis delector, bis perfruor.

Ouid. 1.
Fastor.

Felices animæ, quibus hæc cognoscere primis,

Inq; domos superas scandere cura fuit.

Nihil est in terris, nihil in mari, nihil in cœlo, nihil deniq; in vniuerso mundi ambitu, quod homines animo non inuestigarint, mente non penetrarint, ingenio non comprehenderint, eloquentia non exornarint, & inclitis literarum monumentis non prodiderint. Itaque nemini dubium esse potest, quin

Litera

Literæ sint omnium rerum pulcherrimarum quasi preciosissimus quidam thesaurus. Nefas est (meo quidem iudicio) credere, Literas, quibus nihil excogitari diuinius potest, aliorum quam Dei immortalis inuentum fuisse. Scribat mendax Græcia, quicquid voluerit; Fuisse quosdam olim in Aethiopia populos, qui mortalium primi literas inuenerint, & quibus eas Aegyptij, qui Aethiopum coloni fuisse dicuntur, postea sumpserint; moxq; ab ijs, qui ex Thebis Aegyptiacis migrauerunt, in Phœniciam fuisse delatas: vnde Cadmus, Agenoris filius, earum usum in Græciam deportavit; deinde successu temporis, Euandri matrem Nicostratam, quæ eadem & Carmenta dicta est, eas in Italiam aduexisse: Vel (quod apud Platonem legimus) Aegyptium quendam Dæmonem, nomine Theuth, literarum fuisse repperitorem: Ut volet quisq; accipiat: Ego tamen Iosephi, non ignobilis Historici, de hac re sententiam verissimam esse iudico. Is enim scriptum reliquit, Adami filium, nomine Sethum literarum usum habuisse; & in duabus eum columnis, cælestium rerum disciplinam, quam scilicet ab Adamo patre, didicerat conscripsisse. Quæ si vera est sententia, cuius dubium esse potest, quin literas à Deo primus omnium parens Adamus acceperit, & filium Sethum, quem post Abelis mortem vnicè diligebat, eas docuerit? Sunt igitur Literæ præstantissimum Deorum immortalium munus; quod eius rei gratia mortalibus traditum est, ut noster animus in hoc mortali corpore, tanquam obscuro quodâ carcere penè violenter inclusus, splendorem illum pristinum diuini luminis reciperet,

In Phædro,
vt supra in
Orat. 11.

Antiquit. li-
bro 1. cap.
3.

cuperet, & rerum omnium diuinarum atq; humanarum cognitionem acquirat. Ad hac ut per literas, & quid superiori tempore gestum esset, recordemur; & quid in presenti gerendum sit, intelligamus; & quid postea sit futurum, prouideamus; ut per literas omnis uitae communitas contineatur; ut nullum commercium inter mortales, nullus contractus, non pax, non bellum, non induciae sine literis sanciantur. Sed nimium multa de re minimè dubia loquor. Quis est enim, qui nesciat, nihil esse tam excellens, tam sanctum, tam religiosum, quod meritò possit cum scientiarum cognitione comparari? Quod cum agnouissent illi antiqui prudentissimi ac sapientissimi viri, quorum gloria disseminata in orbis terrarum memoriam sempiternam; nullum unquam tempus ab ijs studijs vacuum esse sinebant: & quò maiorem atq; altiorem dignitatis gradum obtinebant, tantò ardentius ad percipiendas disciplinas inflammabantur: neq; hoc solum; sed etiam literatos omnes omni studio & honore prosequerentur. Nam cui non auditum est, Augustum Caesarem, summum orbis terrarum Monarcham, summum etiam ingeniorum ac literarum fautorem extitisse, & liberalibus studijs adeò deditam, ut nullam omnino diem praeitteret, in quo non aliquid aut legeret, aut componeret: qui, quamuis praeclare intelligeret, res gestas suas immortales futuras, nec ullo modo fieri posse, ut iniuria temporum nominis sui fama intercederet: nihilo tamen minus etiam ex literis querebat: Quid, huius pater ex adoptione Iulius Caesar? nonne sicuti bellica gloria maiores omnes superasse,

ita

Etiam eloquentia palmam arripuisse videtur, ut
 vni Ciceroni cesserit; ceteros omnes longo inter-
 nallo post se reliquerit? Atque hunc etiam docto-
 rum hominum ita studiosum fuisse accepimus, ut om-
 nes liberalium artium Professores civitate dona-
 verit. Iam verò Scipiones, duo belli fulmina; Su-
 periores & Inferiores Africanos, ambos Pæno-
 rum & Hispanorum debellatores, ita doctrine cu-
 pidos fuisse legimus; ut ille superior, cum Africa
 ruinam volueret, inter difficilissimi belli molitiones &
 apparatus, bonarum artium studia non prætermi-
 teret; sed Philosophorum scholas crepidatus in Si-
 cilia frequentaret. Hic autem posterior Aemilianus,
 etiam Poëtica studiosus fuisse fertur, ut Terentium
 Comicum, qui cum familiarissimè vivebat, in con-
 scribendis Comædijs plurimum adiunisse dicatur.
 Quid autem Catones duos commemorem, Censorium Valer. Max. & Uticensem, sapientissimos viros? quos con- lib. 8. ca. 7.
 stat senes admodum operam dedisse literis, & adeò
 flagrasse discendi cupiditate, ut ille superior Censori-
 us, annum natus sextum & octogesimum, iuuenilis
 tamen animo in discendo persisteret. Uticensis verò
 in ipsa curia, dum senatus cogeretur, Græcos li-
 bros lectitabat. O verè sapientissimos homines, quos
 à colendis his literarum studijs, quæ omnium utilis-
 sima esse intelligebant, nullum unquam tempus ab-
 straxerit, nullum negotium auocarit, non deniq;
 ætas iam ingrauescens retardarit! Agè verò, quid
 de Anaxagoræ Philosopho dicemus? qui patrimo-
 nium amplissimum amicis suis largitus est, ut libe-
 rius Philosophiæ vacare posset. Quid Democritus

D à

Abde-

Valer. Max. lib. 8. ca. 7. *Abderites*, cuius pater adeò diues fuisse dicitur, ut
 epulum Xerxis Persarum regis exercitui dare po-
 tuerit, nonne discendi gratia, tot ac tantis spretis
 diuitijs, patriam deseruit, & diuersas mundi regio-
 nes peragrauit? Nec mehercule Megarensis *Euclides*
 silentio pratermittendus est; qui vsq; eò discendi cu-
 piditate flagrauit, ut vel capitis periculo, sumpta
 muliebri stola, noctu Athenas, quod Megarensis
 erat capitale, commearet, ut philosophantem *Socra-*
tem audiret. Quantus autem fuit *Cleanthis* ardor in
 literis? quanta industria? qui cura vsq; eò mendici-
 tate premeretur, ut ne cibi quidem facultas suppe-
 teret, nocturno tempore ad aquam, è puteis hauri-
 endam, operam suam locabat, ut eo saltem questu
 inopiam sustentaret: vnde etiam vulgò *Phreantles*
 appellatus est: interdum verò principem Stoicorum
Zenonem audiebat. Quid verò dicam, quantam ob-
 scurissimis hominibus, & humili loco natis gloriam
 asferre soleant Literæ? Quis *Melesigenem Homer-*
um, ex ignobili genere, imò potius ex adulterio,
 & incerto patre natum, agnosceret; nisi *Poëtica*
 illa diuina per eum quasi quadam immortalitatis in-
 cunabula recepisset, & ad summum quasi perfectio-
 nis gradum processisset? Quis *Ennium Rudium* ho-
 minem natum sciret, nisi per doctrinam ad hominum
 existimationem dimanasset: quem superior *Africa-*
nus adeò charum habuit, ut eum & ciuitate donã-
 rit, & sepulchro suo constitui iusserit. Quid *Socra-*
tem, *Phænareta* matre obstetrice, & *Sophonisco*
 patre marmorario natum, commemorem? qui non
 nisi propter singularem & admirandam *Philosophia*
 scien-

scientiam ad tantum gloriae lumen euasit, ut nullus unquam fuerit, non solum hominum consensu, sed etiam Apollinis oraculo sapientior. Euripidem vero quis ignorat non generis excellentia, sed doctrinae vera nobilitate inclaruisse? cuius matrem Clitasterum olera solitam fuisse venditare. Iam vero Demosthenis patrem cultrorum venditorem fuisse, memoriae proditum est; & quid hoc Oratore nobilius, aut clarius? ut intelligi facillime possit, Veram gloriam in literis & doctrina positam esse, non in fumosis maiorum imaginibus. Quid Aeschinem tympanistriae filium, Demadem piscatorem, Anacharsim Tartarum, Aesopum, & Epictetum Stoicum, ambos seruos, Lucianum Syrum lapicidam? Quid innumerabiles alios commemorem? quorum genus obscurissimis ignobilitatis oppressum tenebris, fulgentissimo literarum splendore fuit illustratum. Sed neque tempus, neque latera, neque vox sufficeret; si minimam eorum partem, quorum in mentem exempla mihi veniunt, commemorare velim. Quare mihi modus potius, quam copia, querendus est: cum praesertim huc me cursus orationis, non voluntas mea detulerit. Incredibile dictu est, P. C. quam saepe mecum admirer antiquorum hominum studium & diligentiam, in perquirendis & memoriae prodendis disciplinis, quos non fames, non sitis, non frigus, non immensa pericula retraherant: nihil erat tam arduum, nihil tam difficile, nihil tam periculosum, quod discendi desiderio non adirent: omnia loca peragrabant, omnes regiones, in quibus aliquid egregium & cognitione dignum per-

D d 2

cipere

Gellii Noct.
Attic. li. 15.
cap. 20.
Valer. Max.
lib. 3. cap. 4.

cipere posse confidebant : quin etiam cibi somniq;
 immemores , totas sæpissime noctes , totos dies in li-
 terarum studijs consumebant. Itaq; non mirum est ,
 si tantum de se nomen , tantum decus , tantam me-
 moriam reliquerunt. Hæc igitur , egregia indolis
 Adolescentes , imitamini , per Deos immortales ,
 qui dignitatem , qui laudem , qui gloriam queritis :
 hæc sunt excelsa , hæc magnifica , hæc fama cele-
 brantur , hæc posteritati propagantur. **Æst** qui-
 dem his studijs magna quedam difficultas , & labor
 præpositus : multo sudore , multis vigilijs opus est ;
 omittendæ sunt voluptates ; relinquenda studia de-
 lectationis , ludus , iocus , conuiuium. Verum in-
 scitia est , honorem aut famam sperare , cum à la-
 boribus , à curis , vigilijs animus abhorruerit.
 Tritissimum est vetustate prouerbiū : Difficilia ,
 quæ pulchra. Et verissime Poëta quidam cecinit :

Propert. li-
 bro 3. E-
 leg. 1.

Non datur ad Musas currere lata via.
 Sed mihi omnis ratio est cum virtute , non cum de-
 fidia ; cum dignitate , non cum voluptate ; cum ijs ,
 qui patriæ , qui suis ciuibus , qui laudi , qui gloriæ ,
 non qui somno , & conuiuijs , & delectationi natos
 arbitrantur. Quare moneo vos , Adolescentes , at-
 que hoc meo iure præcipio , qui dignitatem , qui glo-
 riam spectatis , vt hæc studia literarum , tam ampla ,
 tam diuina , tam immortalia , omni animi conatu ,
 omni labore , omni industria complectamini. Nam
 quem generosum animum labor , quamuis immen-
 sus , possit ab his tantis præmijs remorari ? Ceteros
 pudeat , umbras hominum , inutilia terræ ponde-
 ra : qui seipsos ita prosternunt atq; abijciunt , vt cor-
 poris

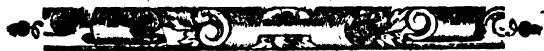
poris tantum voluptatibus inservientes, nihil unquam ex animo volunt: qui pro vilissimo divitiarum cæno, preciosissimos virtutis uniones derelinquunt: qui more pecudum, ventri, somno obediētes, fœdissimis libidinibus & ocio veteroso marcescunt: qui res fluxas ac fragiles, æternis & clarissimis viris relictis ac neglectis, persequuntur. Nos verò cogitemus, corpus hoc esse mortale; animi verò motus, & virtutis gloriam sempiternam: cogitemus, animum nos cum Dijs communem habere, corpus verò cum belluis; quantoq; animus corpore præstantior est, tantò etiam animi ornamenta corporeis ornamentis antecellere. Valeant apud vos vota hominum illa, quæ multos usurpare sapissimè audistis: O si mihi repuerascere liceret, quo ardore animi literas amplexarer! Optimum est (aiunt) aliena frui insania: quod alij iam in præceteriori ætate non fecisse, dolent, id vos in ista florenti iuventute atq; adolescentia præoccupate. Nulla sunt alia, (mibi credite) præter Literas, claræ virtutis rudimenta atq; incunabula, quibus animi ad gloria cupiditatem accendantur: nihil est, in quo flores ætatis vestrae consumentes, uberiorem postea fructum demetatis. Quare agite, mecum Iuvenes, veræ nobilitatis amatores, tantum literarum fructum, tantam utilitatem, tantam gloriam amplexamini: sapientissimorum hominum vestigijs insistite: ad immortalitatis arcem enitimini. Me vobis ducem, siue mauultis, comitem polliceor, atq; offero. Non omnino pigrum, neq; remissum hortatorem; sed eum, qui simul & strenui militis, & boni impe-

ratoris officia possit exequi, me (ut spero) videbitis. Si vos cepit unquam vlla gloria atq; aeterni nominis cupiditas, si studium virtutis ac honoris unquam oblectauit, si clarissimorum virorum exempla vos commouet, si vos suis illecebris ipsa virtus trahit ad verum decus: incumbite, per Deos immortales, spretis & conculcatis voluptatibus, in hoc optimarum artium studium; quod & viuentibus vobis summos dignitatis gradus acquirat, & fato funtibus nominis vestri memoriam aeternis monumentis consecrabit. Vos vero, P. C. & Ciues nobilissimi, egregiam prolem vestram (si quam habetis) huic gloriae destinate; cum nutricis lacte, facite, ut bonarum quoque rerum scientiam complectatur. Nihil unquam in vita felicius discitur, quam quod ab ipsa statim infantia discitur: nec quicquam tenacius haeret, quam quod rudibus annis semel perceptum est. Sed nihil opus est vos adhortari: cum sponte vestra satis accensos esse videam. Quare finem dicendi faciam; si prius vnum illud addidero, quod, ut spero, postea melius intelligetis: Nihil mihi magis esse in optatis, quam ut liberis vestris, ut omnibus bonis, ut toti Reip. quantum ingenij facultas potest, maxime profum. Ad hoc negotium amore patriae, quam salutis propriae chariorem habeo, vobis ita decernentibus, accessi: nec me profecto res vlla potuisset ad tantum laborem impellere, praeter hanc meam summam erga patriam charitatem. Quo munere omni studio & industria, ut, quam fieri poterit optime, fungar, diligentissime providebo. Itaque vos P. C. obsecro atque obtestor; quod tamen libentissime vos facturos certum

Memoria

certum habeo; ne meum hunc animum tam promptam ac paratum ad huius Reip. utilitatem contemnatis: sed in dies magis atq; magis, ut iam cœpistis, auctoritate vestra, fauore, gratia subleuctis. Ego his testibus, qui præsentes sunt, omnibus illud de me polliceri non dubitabo; quantum humano consilio ac labore fieri potuerit, nihil me prætermisurum, quod quidem ad prouehendas bonas literas, & inflammandos ad disciplinas adolescentium animos pertinere videatur. Quòd si mea diligentia vestra quoq; auctoritas suffragata fuerit: nullus eris (ut opinor) tam iniquus iudex, quin ex hac re plurimum huic nostræ ciuitati censeat utilitatis accessurum.

DE GRAMMATICÆ
ARTIS EXCELLENTIA,
ad Senatum Populúmque
Mediolanensem

O R A T I O   X X .

Si quis est vestrum, Patres Conscripti, vosq; ceteri Ciues honestissimi, qui forte miretur, me, qui iam duos ab hinc annos hanc publicè docendi atq; humaniores literas profitendi prouinciam eo animo reli-

Dd 4

queram,

queram, ut ad *Iuris civilis* studium, quod omnium opinione putatur esse gravius atq; præstantius, me transferrem; subito nunc immutata voluntate, ad eandem illam, quam antea reliqui, disciplinam profitendam descendere: is, si mei consilij causam rationemq; cognorit, profectò & id, quod facio, probabit; & hac nostra, quam à pueris secuti fuimus, liberali sanè scientia, nullam naq; vtiliorem humano generi, neq; honestiorem existimabit. Nam cum sextum (ut opinor) ab hinc annum in hac amplissima civitate nostra, cum adhuc admodum essem adolescens, ex amicorum sententia ludum aperissem; & non tantum priuatim, sed etiam publicè Mediolanenses adolescentes ita erudire instituissem, ut nemo prorsus diligentiam aut assiduitatem meam desideraret; multumq; & diurni, & nocturni laboris, ut suscepto negotio planè satisfacerem, per annos quatuor suscepissem: secutum est deinde perniciosum tempus illud, cum hæc civitas propter assiduum bellum, quod à Carolo Quinto Cesare inuictissimo per multos annos in Taurinis contra Gallos gestum est, gravissimis tributis atq; exactionib. assidue vexaretur: quo quidè tempore nulla neq; publicè, neq; priuatim erat studiorum cura aut gratia. Nam bello occupati Principes, literarum studia negligebant, neq; debita Professoribus premia reddebant: cives autè propter crebras tributorum exactiones, pecunijs exinaniti, etiam filiorum erudiendorum curam abhincere cogebantur: quinetiam in adolescentium animis (ut fit in eiusmodi temporib.) ardor ille discendi pristinus penè extinctus esse videbatur. Quæ cum

ego

ego neq; obscura, neq; incerta viderem, nullusq; omnino tantorum finis malorum appareret; & iam me satis in hac Arte docendi nominis et gloria consecutum existimarem: cœpi de mutanda vite ratione cogitare, meq; totum Iuri civili perdiscendo tradere. Videbam enim me adhuc admodum esse iuuenem, ac penè adolescentem; quippe qui nondum octauum & vigesimum annum attigissem: itaq; sperabam, facile posse, si Legum studia fuisset amplexus, breui tempore Iurisconsultus euadere. Quod meum consilium cum amicis omnibus placuisset, & pleriq; me sponte mea satis incitatum impellerent: Ferrariam eo animo profectus sum, vt magnum illum Alciatum, ibi profitentem, audirem. Ac primò quidem Alciati copia atq; elegancia delectatus; deinde etiam ipsorum Iurisconsultorum veterum, quibus nihil purius aut politius inueniri potest, eloquentia captus, egregiam mihi operam in Iure præstaturus videbar. Sed postquam Bartolos, Alexandros, Paulos, Iasones voluere cœpissim; Dij boni! quem mihi metum, quem horrorem suis commentationibus incusserunt? quantas mihi, taliam verborum insolenti, tenebras offuderunt? Nihil enim in eis purum, nihil elegans, nihil candidum: sed omnia horrida, squalida, tenebricosa inueniebam. Qua re factum est, vt animus meus, qui in Artis Oratorie iucunditate, & Poëtica amœnitate, à lacte nutricis educatus antea fuerat, ab eo scientiæ genere penitus refugeret. Hac igitur spe destitutus, ad eam, quam antiqui illi sapientes maximè excoluerunt, diuinarum atq; humanarum rerum scientiam, animum intendere cœpi: quip-

pe qui praclare intelligerem, vnam esse Philosophiam, qua omnium laudatarum artium procreatrix ac regina merito dici possit. Sed in hac etiam re mutum meae me fefellit opinio. Quam enim cultam ac nitidam me visurum esse scientiam existimabam; eam omnium maxime inquinatam atque sordidatam reperi. Tam enim saedis atque insolentibus verbis, tam inauditis atque portentosis vocabulis Philosophi nostrae tempestatis vtuntur; vt paulo delicatiores aures sonum illum, tanquam Cyclopicum, omnino refugiant, ac nullo modo ferre possint. Quae cum omnia mihi praeter spem atque opinionem euenissent, mentis mecum capi cogitare: Quanam esset huiusce rei causa, quod duae nobilissimae omnium artes Iurisprudentia & Philosophia, tam incultae, tam sordidae viderentur. Tandem intellexi, eorum hominum, qui artes istas nostra & patrum nostrorum memoria professi sunt, imperitia atque ignorantia hoc accidisse: qui cum Grammaticas rationes neque scirent, neque percipere curarent, saedissima barbarie libros omnes referferunt. Hae enim, quae Grammatica dicitur, vna scientia est, quae ceteras omnes ingenuas artes, non solum nutrire atque educare, sed etiam excolere atque exornare mirifice soleat: & quae non tantum reliquarum principium atque fundamentum est, verum etiam condimentum suauissimum. Atque vt nullus cibus tam preciosus inueniri potest, qui, si sale careat, aliquam in se suauitatem habere videatur: ita nulla scientia, ope Grammatica destituta, splendorem aliquem aut nitorem habere potest. Et quemadmodum praestantia hominum corpora, illota facie,

facie, & laceris inquinatisq; vestibus, dignitatem
 omnem ac venustatem amittunt: ita Iurisprudencia
 & Philosophia, ceteraque liberales scientia, nisi
 à Grammaticis subsidia sibi atq; ornamenta petant,
 vt omni lepore atque gratia careant necesse est.
 Cum igitur nostri temporis Iurisconsultos & Phi-
 losophos non alia de causa tam ieuunos, tam sor-
 didos, tam denique barbaros esse intelligerem; ni-
 si quia Latine loqui nunquam didicissent; eosque
 ipsos, qui inter eos maxime barbari sunt, aduerte-
 rem suspicere tamen eum atque admirari, si quem
 sui ordinis paulò cultius atque elegantius loquentem
 audirent: statui nequaquam mihi famam inconstan-
 tia pertimescendam, si (quod plerique sapientes
 fecisse perhibentur) postquam errorem meum cog-
 nouissem, ad pristinam vitam rationem iterum me
 conferrem; eamque artem repeterem atque cole-
 rem, in qua & à pueritia nutritus educatusque
 fuisset; & qua mihi longo tempore magnos at-
 que vberes fructus, neque parum honoris attulisset;
 & qua denique ceteris omnibus ingenuis artibus
 maximum lumen atque ornamentum afferret. Cum
 presertim hac vna ratione maximam hominibus no-
 stris utilitatem afferre me posse intelligerem, vt
 percepta diligenter à me Grammatica, possint ex-
 cultiores atque elegantiores ad Legum & Philoso-
 phia studia peruenire; vt tandem, si quo modo fie-
 ri potest, omni relicta barbarie, incipiant Iuris-
 prudentes atque Philosophi pure ornateque dicere.
 Hoc sanè consilium meum bonis omnibus atque in-
 telligentibus viris maxime probatum iri confido:

atq;

atq; illis præcipuè , qui polita orationis suauitatem , & oratorium splendorem iam aliquo modo degustarunt. Sed ex omnibus (vt ego quidem arbitror) ij maximè nostram sententiam laudare , atq; in cælum tollere non desistent , qui quantum utilitatis ex hac arte , quantum decoris , quantum ornamenti , non ad eos tantum , qui illam audiendo & legendo perdiscunt , sed ad eos etiam , qui docendo exercent , peruenire cognouerint. Hac autem ideò coram vobis , P. C. cæterisque ciuibus commemoranda mihi censeo , non quia , vos hac nostra disputatione indigere , aut artem hanc in ista atate magnopere curare oportere , existimem : sed ea potissimum de causa , vt cum luce clariùs intellexeritis , multò referre plurimum , vel potius caput esse omnium , à teneris annis optima iesisse fundamenta , resq; Grammaticas diligentissimè percepisse ; nobiscum ipsi vestra summa prudentia atq; sapientia gaudeatis , qui tam prompti atq; alacres peritos huius artis Professores , qui liberos vestros & vniuersam Mediolanensem iuuentutem in hoc humanitatis genere diligenter exerceant , & communi consilio conducere , & pro meritis benignè remunerari soleatis. De qua re dum paulo fusiùs aliqua commemoro , queso vos , pro incredibili humanitate vestra , vt orationi meæ patientes aures accommodetis. Ego quidem , Patres Conscripti , verissimum illud semper existimaui , quod omnium præstantissimus & acutissimus Philosophus , Aristoteles in Ethicis suis scriptum reliquit :

s. Topic. 3. In omnibus rebus expetendis tria esse præcipuè , quæ considerari atq; expectari debeant. Primum , vtrum ea res,

tares, quam nobis amplectendam proponimus, honesta sit an turpis; deinde, utrum utilis an inutilis: postremo, utrum iucunditatem in se aliquam habeat, an potius molesta atque odiosa sit. Quod si in una re aliqua concurrant hæc omnia, ut eadem & honesta & utilis, & iucunda: tum verò nemini dubium esse, quin ea maximè sit ab omnibus expetenda; tantoque etiam magis, quanto reliquis & honestior, & utilior, & iucundior visa fuerit. Quæ cum ita sint, quis est omnium, qui dubitare possit, quin ea, quæ ingenuarum Artium prima numeratur, quam à literarum nomine Grammaticam appellare maioribus nostris placuit, ambabus (quod aiunt) vlnis suscipienda atque complectenda sit? Nam si honestatem querimus; quid arte illa honestius excogitari potest, sine qua nihil certò sciri, nulla scientia rectè percipi potest? & quæ nisi cæteris liberalibus artibus, tanquam lumen aliquod præluceat, reliquæ omnes cæcæ penitus, obscuræ, incultæ atque obsolete reperiuntur? Si verò quis utilitatem intuendam censeat, is cogitare debet; quicquid ex omni studiorum genere haberi solet utilitatis, huic vni totum referri acceptum oportere: quæ nisi præcesserit, frustra quis in alijs studijs elaborabit. Ut enim substructionis atque nauigij fundamentum stabile atque firmum esse oportet; alioquin in edificio quicquid superstructum fuerit, derepentè corruit, nauigium autem vitiato fundo facilè mergitur: Ita nemo præstans in aliqua liberali scientia potest euadere, nisi, prius hac arte percepta, solidum ad reliquas gradum efficiat. Quod si quis etiam iucunditatem requirat:

rat : is certè reperiet , omnem prorsus voluptatem atq; oblectationem , quæ summa atq; incredibilis ex ingenuis artibus , & ex authorum intelligentia , quod præcipuum Grammatica munus est , prouenire solet , ab hac vna scientia tanquam à perenni quodam fonte , manare . Sed quoniam nonnulli , nescio qui , omni malitia impulsæ , nostram hanc artem quasi vilem & abiectam contemnere atq; irridere solent : ideo sigillatim hæc omnia , quæ proposui , tractanda atq; diligenter excutienda esse censeo : vt hæc , quæ in aliquorum animis iam penitus insedit atq; inueterauit opinio , per me , si fieri potest , euellatur : & tandem omnes intelligant , quàm magna , quàm honesta , quàm diuina sit hæc scientia . Nam si nobilis ideo Medicina existimatur , quòd agris corporibus aliquando pristinam valetudinem restituat ; si ideo Iurisprudentia laudatur , quòd lites dirimere , & de pecuniarijs controuersijs rectè disceptare doceat : quanti tandem ars illa existimanda est , quæ rudes adhuc & inchoatos , planeq; imperfectos puerorum animos ita instituit & informat , vt primò literarum figuras agnoscere , & syllabatim dictiones componere incipiant ; deinde per gradus quosdam atq; regulas progressi , purè & candidè loqui , atq; emendatè scribere discant ; postremò tantum efficiant , vt excellentissimorum authorum scripta per se intelligere , atq; omnem antiquitatis memoriam euoluere possint ? Quæ cognitio quantum & honestatis & utilitatis in se habeat , quis est aded rerum ignarus , quin intelligat ? Nam si nullum maius malum , quàm ignorantia atq; insipientia est ; quemadmodum

tum in Legibus Platoni, atq; in Tusculanis Cicero-^{Tuscul. 8.}
 ni, sapientissimis viris placet; & si tantum inter
 eruditum hominem, & literarum ignarum interest,
 quantum inter viventem & mortuum, quod Ari-
 stotelem respondisse dicunt: quid illa praestantius at-
 que honestius arte fieri potest, quae nos à gravissi-
 mo omnium ignorantiae malo liberat, & eruditio-
 nem, hoc est veram vitam, elargitur? Quod enim
 unius hominis, non aliorum animantium, propri-
 um est, ut animi sensa loquendo possit exprimere,
 in eo genus humanum haec scientia tantopere adiu-
 uat, ut id & prudenter & eleganter efficere pos-
 sit. Ipsa verò per se bene loquendi prudentia tantè
 semper existimata fuit, ut maximo quique ingenio
 viri, summo studio atq; labore eam assequi contem-
 derint, & in alijs maiorem in modum suspexerint;
 quin etiam permulti homines atq; nationes, ob hanc
 unam maxime causam, immortalem sibi gloriam
 acquisiverint. Quis enim Atticorum leporem at-
 que elegantiam non celebrat? ut etiam iam olim
 proverbio iactentur Attici sales, atq; Attica elo-
 quentia. Quid de Romanis hominibus loquar? quò
 quamvis ab infantia statim Latini sermonis, qui na-
 tivus illis erat, splendorem imbiberent; eos tamen
 maxime suspiciebant, qui politius atq; candidius,
 quam alij, loquerentur. Hinc illi Catuli, Lelij, Crassi,
 Cornelij, quos etiam ipse Romana parens eloquentiae
 Cicero, vel ob hanc unam virtutem maxime cele-
 brat, quòd bene loqui latine putarentur. Quid enim
 in homine magis honestum atque admirandum est,
 quam ornata & polita oratio, & sermo nulla
 in re

in re rudis ? Iam verò rectè scribendi ratio tanti faci-
 cienda est , ut ea , quæ quasi præclari interpretis vi-
 ce fungatur. Nulla enim ferè difficultas in eis intel-
 ligendis esse solet , quæ cum recta ratione scripta pro-
 ponuntur. At contra quas tenebras , quam obscu-
 ritatem , quas difficultates vitiosa scriptura legenti-
 bus inducit ? Quod si iam à præcis illis temporibus
 rectam scribendi rationem librarij tenuissent , multò
 certè faciliorem in Authoribus interpretandis viam
 haberemus : nunc propter eorum imperitiam , qui
 clarissimorum hominum scripta describere consue-
 verant , in eas angustias devenimus , ut plerosq; lo-
 cos ex Authoribus , tam Græcis quàm Latinis , ne-
 quaquam interpretari possimus ; sed in eis divinare
 nobis necesse sit. Age verò , quàm honestum illud est
 ac dignitatis plenum , tam varia Poëmatum genera
 cognoscere , tot exempla , tot historias ediscere ,
 quibus & mores componere , & maximam in ge-
 rendis rebus acquirere prudentiam possis. Illa enim
 huius Artis officia præcipua sunt : Ut literarum usum
 edoceat , linguam nostram expoliat , scribendi ra-
 tionem ostendat , Poëtas enarret , res antiquo tem-
 pore gestas aperiat. Itaq; nemo sane mentis dubita-
 re potest , quin non tantum honesta sit , atq; utilis ,
 sed etiam humana vita prorsus necessaria. † Atq;
 ideo , cum omnes intelligant , tam summi , quàm in-
 fimi homines , quicumq; modò facultates aliquas ha-
 bent , filios suos Magistris erudiendos tradunt ; neq;
 ingenuum aut nobilem quemquam existimant , qui
 huius scientia rudis omnino reperiat. Vident enim
 atq; sentiunt , id quod maxime perspicuum est , Ne-

minem

minem esse, qui disciplinam ullam aliam acquirere possit, nisi prius huic nostrae diligentem operam nauer. Neq; sanè quisquam est, quin intelligat, quando quis in hac arte peritior fuerit, tantò ei faciliorem esse viam ad reliquas omnes percipiendas. Quòd si ex scientiarum cognitione, quod omnibus planum atq; manifestum est, magna prouenire solent utilitates: à qua id arte reliqua acceperunt, vt humano generi vtilis esse possint, eam profectò ceterarum omnium vtilissimam vt iudicemus necesse est: cum praesertim hac sola sine reliquis, plurimum tamen decoris atq; emolumentum asserre potest: at verò ceterae omnes, huius ope destituta, suum munus tueri nullo modo possunt. Cum igitur hac vna scientia sit, quae rudes animos ad humanitatem informet, quae puerorum os tenerum atq; balbum figures, quae ad Auctorum intelligentiam inducat, quae mores instituat, prudentiam acquirat; quae nisi custos & moderatrix reliquis accesserit, aut nullo modo percipi possunt, aut certè squalida, ieiuna, inculta, horrida, deniq; omni decore atq; gratia spoliata videntur: poterit'ne cuiquam dubium esse, quin omnium vtilis atq; honesta sit? Quid, quòd ex nulla penitus scientia tanta voluptas percipitur? Proh Dii immortales! quod ingenium, quae facultas dicendi, quae à quoquam excogitata oratio, minimam posset eius oblectationis partem exprimere, quae ex legendis Auctoribus, & euoluendis antiquorum scriptis emanare, atq; in animum nostrum influere solet? Quid enim summorum Poëtarum lectione iucundius? in quibus & clarorum hominum laudes,

& improborum vituperationes, belli togæque præcepta utilissima, & locorum amœnissimas descriptiones, & perturbati maris horrorem, & pugnarum horribilem strepitum, & ducum victorum percruentas caedes exultantem victoriam, & cadentium hominum eiulatus, & principum virorum cum Deis congressus atque confabulationes, & æquatam cælo virtutem videre licet. Quis aut sonus? que harmonia? qui concentus, egregiorum carminum modulatione dulcior? Certè neq; in diebus festis celebrandis, neq; in tempestiuis conuiujs, neq; in alea, neq; in rusticaniis amœnitatibus, neq; in amore vlla tanta oblectatio est, quanta in Poëtarum scriptis enolendis. Ipsa porro rerum antiquarum cognitio, que legendis Historijs acquiritur, quanta tandem iucunditatis atq; voluptatis est? Mitto enim hoc loco dicere, quod verissimè Cicero pronunciauit, Historiam esse testem temporum, lucem veritatis, vitam memorie, magistram vite, nunciam vetustatis; ut si quis nesciat, quid, antequam natus sit, acciderit, is semper esse puer videatur: quid antiquitatis commemoratione dulcius? quid historia iucundius; in qua pura est, atq; illustris claritas: in qua distincta, ornata narrationes habentur, & regiones sæpenumero atq; pugna describuntur, interponuntur etiam conciones & cohortationes: nihil in ea falsi, nulla suspicio gratiæ, nulla simultatis; & exitu plerunq; tali concluditur, ut expleatur animus iucundissima lectionis voluptate. At fortasse insurget aliquis, qui ipsam quidem per se Grammaticam, & honestam, & utilem, & iucundam esse fateatur,

tur, atque ideo cognitionem eius liberalem, atque ingeniam haberi: sed tamen eius professionem, ut ieiunam & tenuem, cavilietur: neque ullam penitus esse dicat in docenda Grammatica dignitatem. Huic igitur etiam opinioni, quantum est situm in nobis, occurrere tentemus. Neque enim (ut plerique existimant) tam angustis finibus Grammatica continetur, ut nihil aliud, quam recte loquendi & scribendi scientiam complectatur: sed eius virtus tam late patet, ut verear, ne, si eam exprunere voluero, permultos, qui nunc Grammaticorum nomine subnixi atque tumidi ambulant, cristas (quod aiunt) deponere cogam. Quae si recte reputare voluerint, intelligent profecto, tantum abesse ut hoc tanto nomine digni sint: ut etiam absint ab eo quam longissime. Nam cum reliquae artes suis finibus, non sanè amplissimis, coercantur: haec una tantum extenditur, ut reliquas omnes complexa esse, neque ullis terminis circumscribi, sed omnem infinitatem peregrinari videatur. Quod etiam primo de Oratore Cicero fatetur, cum esse Grammaticae penè infinitam vim & materiam affirmet. Neque enim Poëtas tantum atque Historicos legisse sufficit; sed omne scriptorum genus excutiendum illi est, qui se Grammaticum profiteri velit; aut Grammatici nomen relinquendum. Noscenda est omnis Historia; notanda sunt penè singula verba, quae frequenter in ab authoribus sumunt; percipienda est etiam Musica, ut de metris rhythmisque recte possit iudicare. Quid de siderum ratione commemorem, quam

Quintil. instit. Orat. lib. 1. cap. 5.

si quis ignoret, quomodo, queso, Poëtas intelliget; qui, ut alia pratermittam, toties ortu occasuque signorum in declarandis temporibus vtuntur? Quin etiam Philosophiæ non ignarum oportet esse Grammaticum; cum in omni ferè carminum genere plurimi loci reperiantur, ex intima questionum naturalium subtilitate repetiti: iam nisi tanquam digitos nomenq; suum, Rhetorum figuras & ornamenta dicendi, Dialecticorum rationes & argumenta tenuerit, nullo modo poterit in Authoribus interpretandis integram præstare operam. Quid, quod ex Medicinæ scientia, & Iurisprudencia multa inveniuntur, à Poëtis & Historicis decerpta; quæ, si quis earum artium penitus ignarus & rudis sit, qua ratione rectè poterit interpretari? Quis igitur eos ferat, qui hanc artem, ut tenuem ac ieiunam cauiantur: quæ (ut ait Quintilianus) nisi reliquis scientijs fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet: quæ necessaria pueris est, iucunda senibus, dalcis secretorum comes: & quæ vel sola omni studiorum genere, plas habeat operis, quam ostentationis. Est igitur quiddam maius, quam plerique homines opinentur, sese Grammaticum profiteri. Nam apud antiquos quicumq; hoc nomine dignus habebatur, is de omni scriptorum genere iudicabat: vnde & Critici fuerunt appellati, quod in discernendis aliorum scriptis, suo iudicio vterentur. Quo quidem ita seuerè sunt vsi veteres Grammatici, Quintiliano teste, ut non versus modò censoria quadam virgula notare; & libros, qui falsò viderentur inscripti, tanquam subdititios submouere familia permi-

Instit. Orat.
lib. 1. ca. 5.

Lib. 1. ca. 5.

permiserint sibi; sed Auctores alios in ordinem rede-
gerint, alios omnino exemerint numero. Quid, quòd
multi Grammatici reperti sunt, qui Philosophorum,
Medicorum, & Iurisconsultorum libros luculenter
& ingeniosè sunt interpretati? Nam Ioannes Gram-
maticus, cognomento Philoponus, multa Aristo-
telis Opera fideliter exponit. Didymus autem Ale-
xandrinus, qui propter assiduam studium & inde-
fessum laborem Adamantinus, & Chalcenterus
appellatus fuit, & Zenodotus Cœus, & Aristens
Rhodius Calcagninus, insignis Grammaticus, multos
ex Iure civili Titulos, vnà cum ipsis Legibus, &
nonnullos ex Aristotele libros interpretatus est.
Quid, in Celi Rhodigini lectionibus antiquis, an
non omnium scientiarum quasi gemmula quaedam e-
lucent? Nos etiam anno superiore Paraphrasin in
quatuor Aristotelis De Cælo libros, & duos De
Generatione & Interitu confecimus: quæ propedi-
em (vt spero) vulgabitur. At contra maximos in
alijs scientijs & facultatibus viros ab hac nostra
professione non abhorruisse satis constat. Si quis
enim veterum monumenta scrutari velit, inueniet
profecò summos illos Philosophos, Aristotelem,
Theophrastum, Theodectem, Stoicos pterosq; in
bac arte docenda atq; tradenda se frequenter exer-
cuisse. Quid, quòd Iulium Cæsarem, summum illum
Imperatorem, qui totum terrarum orbem suis vi-
ctorijs illustrauit, cuius animi sublimitas (vt ait
Plinius) omnium capax fuit quæ cælo continentur,
accepimus; nò solum de hac arte copiosè conscripsis-
se, sed etiã ad minutissimas eius partes excutiendas

Nat. Hist.
lib. 7. ca. 25.

demisisse? Hoc idem P. Nigidius, M. Varro, M. Messala, C. Plinius, multiq; alij præterea ex ipsa nobilitate Romanâ clarissimi viri fecere. Quæ res aper-
tissime declarat, hanc professionem semper habitam
fuisse liberalem: cum præsertim à priscis illis tempo-
ribus inter ingenuarum artium professores, etiam
Grammaticos fuisse connumeratos satis constet.
Nam illos etiam accepimus, qui primi Romæ per
huius artis professionem ad hominum cognitionem
famamq; peruenierunt, Seruium, Nicanorem, Au-
retium, Orbilium, Antonium Gniphonem, magno
in honore habitos. Proditum enim est, ipsum etiam
Ciceronem, cum iam in foro & causis floureret, &
omnium Oratorum ætatis suæ princeps haberetur,
nobilissimoq; Prætura munere fungeretur, ad An-
tonium Gniphonem audiendum frequenter accessisse,
& præterea Curtij Niciæ consuetudine mirifice de-
lectari solitum. Nam Crates Mallotes, qui Gramma-
tica studium primus in orbem intulit, Aristarchi æ-
qualis, nobilissimus sanè fuit; quippe qui Attali regis
Legatus antea fuerat. Verrius autem Flaccus tanta
benivolentia populi Romani docuit, ut non aliter, at-
que Imperator quispiam egregius, in foro statum
meruerit. Sed quid singulos commemoro? cum uni-
uersos simul Grammaticos non semel à summis Im-
peratoribus atq; Principibus honestatos fuisse lega-
mus? Nam Iulius Cæsar, vir omni laudum genere
cumulatus, cum iam in Republica Princeps viticus
atq; Dictator esset, Grammaticos omnes, qui eo tem-
pore Romæ profitebantur, ciuitate donauit: cuius li-
beralitem imitari Seuerus & Antonius, omnes,
qui

quibanc artem docerent, à publicis muneribus immunes ac liberos esse voluerunt. Sed longè maiorem Grammaticis honorem & utilitatem Antonius ille Pius, Principum omnium dignissimus, exhibuit; qui omnes, vbicunq; docerent, ab omnibus tributis atq; exactionibus prorsus immunes esse Constitutione sua pulcherrima atq; sanctissima stabilivit. Age verò, quantus demum honor ille existimandus est, quo nostrum ordinem diuinus Imperator Constantinus affectit? qui non solum res nostras atque fortunas immunes ac liberas, sed etiam nos à priuatis, quasi castos Musarum sacerdotes, maxime ijs, qui nos laderent, proposita pœna, prorsus inuiolatos esse voluit: iussit enim eos arbitrio iudicis puniri, à quibus nostri ordinis homines aliquo modo vexati fuissent. Quid, quòd M. Antonius Imperator, qui Philosophus cognomento dictus est, Frontonem Praeceptorem suum Consulem creauit? Quid, an non eandem Consulatus dignitatem Gratianus Ausonio Burdegalensi Magistro suo tradidit? At fortasse dicet aliquis! Hæc quidem antiquis illis temporibus accidisse; nostro verò tempore paruo esse in honore Grammaticos. Verùm si quis diligenter aduertat, eos profectò intelliget, qui hoc nomini digni sunt, non minoris hoc tempore fieri, quam olim apud veteres habiti sint. Ut enim Hadrianum prætermittam, quem non ita pridem Carolus Imperator ex obscuro loco natum ad Pontificatus Maximi dignitatè euexit: vt nihil de Politiano, Calderino, Beroaldo, Calio commemorem, qui patrum nostrorum memoria maxime floruerunt: quid Baptista Egnatia

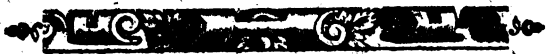
nostro tempore clarius, quem, annos iam amplius
quadraginta publice docentem, summis honoribus
Venetorum Respublica persecuta est? Quis Romu-
lam Amasum, eloquentissimum Grammaticum,
non celebrat, quem nuper Farnesius Cardinalis,
magnis propositis & ad opes, & ad dignitatem
premijs, Romam accersivit? Quid de Lazaro Bon-
amico dicam? ad quem, Patavij profitemem, non
tantam ex tota Italia, sed etiam ex Germania, ce-
terisque ex gentibus magni concursus fiunt. Quid A-
lexandrum Guarinum commemorem? qui quamvis
non valde Grammaticus sit, tamen ab Hercule, se-
cundo Ferrariensium Principe, magnos honores at-
que dignitates quotidie consequitur: nam & Prin-
cipis Consiliarius est, & honestis plerumque legatio-
nibus fungitur. Nefas esset profecto, in hac com-
memorationis parte Riccium meum pratermittere;
qui cum vir eiusmodi sit, ut quavis amplissima di-
gnitate dignus esse videatur, ab eodem Principe
Ferrariensium, non quidem pro meritis amplo, sed
tamen honesto stipendio susceptus, cum tota familia
sustentatur. Nostrum etiam Collegam Othonem Lu-
panum, quem presentem astare video, virum cer-
te non tantum in Grammaticis, sed etiam in alijs
scientijs peritissimum, duos ab hinc annos, quamvis
ob bellorum tumultus admodum concussa esset Res-
publica, tamen a Senatu nostro scimus omnes, satis
amplo stipendio conductum fuisse, qui in hac civita-
te literas humaniores profiteretur. De me autem
nihil opus est dicere, quem vir integerrimus Phi-
lippus Saccus, Senatus Princeps, itaque sanctissi-

was Antistes Angelus Arcimboldius, Nouariensis Episcopus, qui duo Gymnasio publico praefecti sunt, ex totius Ordinis Senatorij consensu, penè inuicem ac repugnantem ad hunc amplissimum (vt ego quidem iudico) dignitatis gradum euexerunt. Sed quid exemplis opus est ? cum in omnibus ferè ciuitatibus magno precio virtutem hanc existimari videamus ? Proh Deum atq; hominum fidem ! Erit ne quisquam tam rerum ignarus, tam amens, tam nullius neq; consilij, neq; intelligentia, qui Grammaticae Professionem improbare audeat ? qua nos ab ignorantiae tenebris prima liberat ? qua nos ab immani atq; agresti vita ad ciuilem cultum, atq; humanitatem reuocat ? qua mentes atq; animos nostros ad omnem virtutem atq; honestam actionem conformat ? Quod enim vitae genus ? qua conditio ? qua viuendi ratio reperitur, cui non utilis maximè Grammatica sit ? Nam siue militiam exerceas, siue mercaturam sequaris, siue teipsum demiseris, vt officina aliqua contentus sis ; hac te semper scientia plurimum adiuuabit : quod si maiora quaedam aggredi volueris, & ad res gerendas, aut Rempub. administrandam animum tuum applicueris, non tantum tibi utilis, sed etiam necessaria erit ista scientia. Quam enim Reipublicae partem literarum omnium expers homo sustinere potest ? Quid de scientijs illis dicam, ad quas aspirare omnes intelligo, Rhetorica, Dialectica, Iurisprudentia, Medicina : quae, si Grammatica non sit, nulla prorsus esse possunt ? Itaque mihi libet exclamare: O vitae Grammatica dux, scientiarum omnium indagatrix, expultrixq; ignorantiae!

*rantia ! quàm enim sine te obscura , quàm rudis ;
 quàm imperfecta , quàm deniq; calamitosa esset ho-
 minum vita ! Te certè , quoniam pro dignitate nulla
 est tanta dicendi vis , tantaq; copia , quæ satis lau-
 dare atq; extollere possit , te (inquam) ante omnes
 ingenuas artes , tanquam humano generi maximè
 propitiâ atq; salutarem Deam , tota mente atq; a-
 nimo semper colimus , & venerabimur . Tu nostros
 animos ex altissimo domicilio depressos , atq; istis
 corporis compagibus alligatos , erudiendos prima
 suscipis . Tu nos ad humanitatem princeps informas ;
 tu linguam nostram blasam & balbutientem , ad
 purè loquendum prima resoluis . Tu literas infor-
 mare , atque scriptis mandare , quæcunq; mente
 concipimus , sola condocere potes . Tu igitur so-
 la totum terrarum orbem regis , ac gubernas . Quis
 enim sine te Iurisconsultus , quis Medicus , quis Ma-
 thematicus , quis Republicæ administrator , quis
 Princeps , quis Legislatores ? an non omnia prorsus in
 tenebris iacerent , nisi tuum lumen accederet ? Tu
 tuo divino fulgore cuncta collustras ; tu mores ho-
 minum componis ; tu vitæ rationem instituis ; tu pri-
 vatam domum custodire , tu civitatem regere doces :
 per te animi sensa dicendo exprimimus , verum à
 falsa distinguimus , res obscuras atq; ab ipsa natu-
 ra inuolutas indagamus . Tu nobis aditum in cæ-
 lum patefacis ; per te deniq; cælum , terras , maria ,
 cognitione comprehendimus . O diuina atq; admi-
 rabilis scientia ! O mentis nostræ clarissimum lu-
 men ! O vitæ humanæ præcipua moderatrix ! Tu
 mihi magistra , tu patrona , tu domina , dum hoc
 cæle*

cælo fruar, eris sempiterna. Agite ergo generosi :
 vos autem Iuvenes appello, quos hæc omnium præ-
 stantissima doctrina numine afflauit suo : per Deos
 immortales animum erigite, totis remis velisq; ad
 hanc contendite, quæ auro splendidiore, margaritis
 preciosior, æthere ipso clariore est. Quod ita facili-
 mē facietis, si vos fama, si gloria, si dignitatis aliqua
 cura ceperit. Nihil enim est, quod maiores vobis
 honores, maius emolumentum, maiorem celebri-
 tatem afferre possit, quam si vos ita literarum stu-
 dijs dederitis, ut nullum frustra tempus conteratis.
 En aperta vobis via est : Me socium aut comitem
 assumite : Non vos somnus, non voluptas, non fri-
 gus, non calor ab hoc tam præclaro incepto retra-
 bat ; non vos labor ullus absterreat. Animi vestri
 præstantiam atq; pulchritudinem intuemini ; quam
 nisi hæc doctrina excolueritis, omnino prorsus eua-
 nescet. Hæc vna dignitatis atque nobilitatis via
 est. Non enim ij nobiles existimandi sunt, qui præ-
 ciosis atque auratis vestibus induuntur, & qui au-
 rea monilia collo circumponunt : sed qui virtute sua
 se suosque pro virili parte conantur illustrare. Ad
 quam quoniam hæc nostra, quam profitemur, Sci-
 entia vos facili-
 mē perducere potest : ita mentem
 atque animum ad eam percipiendam applicare de-
 betis, ut nihil sit, quod ea vos magis moueat at-
 que delectet. Ita enim facile fiet, ut vobis maximam
 gloriam ac dignitatem, parentibus vestris solatium
 & animi quietem, & patriæ decus & ornamen-
 tum, inimicis mœrorem, amicis letitiam compare-
 tis. Reliquum est, P. C. vosq; ceteri Cives nobilissi-
 mi,

mi, qui me vestra presentia tam benignè decorare, & tam attentè audire voluistis; vt, non quas debeo, quod penè esset infinitum, sed quas possum, gratias agam, cum præsertim nulla ratione referre possim: nisi fortasse vos, (vt Parentes patria deset) qua in Rempublicam beneficia conferuntur, in vos ipsos collata, existimetis. Hoc enim pacto me omni cura, studio, diligentia polliceor effecturum, vt erudendis assiduè iuuenibus, & officio meo diligenter & integrè præstando, vobis & cumulatè satisfactum, & abundè relatum fuisse gratiam à me iudicetis.

DE VARIETATE

ORATIO XXI.

I quantum animi mei sensus celeres & varij sunt ad cogitandum, tantum etiam vberes & copiosi essent ad explicandum: sperarem profectò, quæ mihi de Varietate dicenda proposui, non minùs eleganti politaq; oratione complecti, quàm eadem suavi iucundaq; cogitatione concepì. Sed tam veloci præcipitiq; cursu mens mea per infinitatem naturæ summa cum iucunditate peregrinatur, vt vix ea volando satis aduertere possit, in quibus eius interpret oratio linguæq; versatur. Quòd nisi iucundissimus conspectus vester concitata menti meæ quasi frenos iniiceret; sine dubio iu-

bio iucunda hac , & maximè varia , quam hodie
 sum habiturus , oratio mihi tota excideret . Itaq; ne
 fortè animus tanta rerum varietate distractus , à
 proposito longius euagetur ; facite quæso , vt mihi
 silentium & audientia vestra suffragetur . Non enim
 de re vulgari aut inani , sed de ipsa beatitudine ver-
 ba facturus adueni ; quam res omnes , tanquam ex-
 tremum bonorum , & finem suum expetunt . De qua
 cum tam varias ac multiplices inter se hominum esse
 opiniones videam ; perlongo sanè tempore mecum
 basitavi , quæ potissimum ex tam diuersis opinionibus
 mihi sequenda esse videretur , aut cui sententiæ ,
 tanquam certiori , adherescerem . Alios enim esse
 intelligebam , qui finem bonorum esse dicerent , Se-
 cundum naturam viuere ; sic affectum , vt optimè
 affici possit , ad naturamq; accommodatissimè ; quam
 opinionem , à Stoicis acceptam , Carneades acutissi-
 mè defendebat : alios , qui ita sentirent , Nihil esse
 bonum præter scientiam ; quod Herillus affirmabat :
 alios , qui securitatem , quæ est animi tranquillitas ,
 quam appellant εὐθυμία , tanquam summum bonum
 amplecterentur ; vt Democritus : alios , qui ad cor-
 poris & animi voluptatem omnia referrent ; vt Cy-
 renaici atq; Epicurei : alios , qui doloris vacuitatem
 extremum felicitatis esse statuerent ; vt Hierony-
 mus Rhodius : fuerunt etiam , qui voluptatem cen-
 serent ad honestatem adiungi posse , vt summa felici-
 tas existeret ; quod Calliphoni Dinomachoq; placu-
 it . Sed qui melius sensisse videntur , ij corporis &
 externa bona , cum honestate copulata , summam
 efficere beatitudinem censuerunt ; vt Academici atq;

Peripa-

Cicet. 5. de
 Finibus has
 opiniones
 recenset.

Peripatetici. Ego verò tandem post frequentes & diuturnas animi agitationes, diligentissimè perspetis & cognitis aliorum opinionibus, in eam sententiam discessi, vt existimem, Nihil aliud esse finem bonorum ac beatitudinem, quam summam vitam iucunditatem in Varietate collocatam. Quae mea sententia ne fortasse cuiquam vestrum aut mira propter nouitatem, aut absurda propter discrepantiam ab alijs, esse videatur: rationes & argumenta, quae me in eam quasi inuitum & repugnantem pertraxerunt, breuiter explicare constitui. Vos quae so, diligenter attendite. Rem enim peruulgatam illam quidem, & ab omnibus ferè cognitam; sed tamen (quod mirum est) à paucis animaduersam, & adhuc à nemine penitus hoc modo tractatam audistis. Ac primùm quidem nullum esse hominem tam alienum à veritate, tamq; auersum à communi sensu arbitror, quin illud mihi concedendum esse statuat; A iucunditate beatitudinem separari nullo modo posse, cui tanquam pars quaedam siue species suo generi, subiecta est; vt nihil sit beatum, quod idem non etiam iucundum sit. Nam si quis omnem vitae iucunditatem auferat, quae beatitudo vel pars beatitudinis poterit existere? Quis est, qui beatius appellari possit, si vitam agat prorsus iniucundam? Quenam in miserijs & calamitatibus vita dici beata potest? Valeant enim hac in parte Stoici: qui minutis quibusdam & contortis conclusiunculis asserunt, Etiam in tormentis & cruciatibus virum sapientem omnino beatum esse; qui dicunt, Etiam in Phalaridis taurum beatam vitam esse descensuram. Meo qui-

etm

*dem in dicto longè melius ille Terentianus Pàmphi-
 lus : qui Deorum vitam propterea sempiternam esse
 arbitratur , quòd voluptates eorum proprie sunt.* Terent. in
 And. Act. 5.
 Scen. 5.
*Nam si beatitudo posset in calamitatibus et miserijs
 aliquando reperiri : certè Dei immortales , qui per-
 petuò beati sunt , & aeo sempiterno perfruuntur ,
 interdum in miserijs esse vellent : quòd quam absur-
 dum sit , quis est , qui non intelligat ? Exulant enim
 à Deorum vita calamitates omnes atque miseria. Ne-
 que ibi potest ullus esse dolor aut tristitia, ubi sempi-
 terna iucunditas est & latitia. Maneat igitur hoc
 fixum , & probè stabilitum ; Non posse beatiudi-
 nem à iucunditate separari. Quòd si probare potu-
 erimus , Iucunditatem omnem esse in Varietate con-
 stitutam : nimirum id erit perfectum & conclusum ,
 quòd initio nobis placere diximus : Nihil aliud esse
 beatitudinem ac summum bonum , quam vitæ iu-
 cunditatem in Varietate positam. Quo igitur potissi-
 mum argumento probari potest , Nihil esse iucun-
 dum , quòd non ipsa Varietate commendetur ? Satis
 hoc quidem aperte declaratur eo , quòd Omnibus in
 rebus (ut etiam Orator testatur) similitudo est fa- Cic. 1. de
 Inuent.
 tictatis mater. Nihil enim tam iucundum est aut sua-
 ve , quòd , si semper simile sit , & nihil unquam va-
 rietur , non illico molestiam afferat. Idem semper ci-
 bus nauseam creat : eadem semper oratio sensum au-
 rium non mediocriter vexat. Quid in reliquis rebus ?
 nonne cum eadem sepius iterantur , maximum sem-
 per secum asserre fastidium solent. Unde tritum
 illud est sermone proverbum : Crambe bis posita ,
 mors. At sine vlla dubitatione remota est
omnis*

omnis à beatitudine molestia : cum beatus ille dicatur , qui sit omnibus cumulatus , nullo adiuncto malo. Quare incunditatem eam , qua beatitudo nominatur , in Varietate positam esse necesse est. Quarta rem Minus etiam ille peruulgatus affirmat :

Nihil incundum , nisi quod commendat varietas.

Cap. 11.

Et Aristoteles primo Rhetoricorum , bis quidem verbis : Et commutatio res est iucunda. Nam commutari nature accommodatum est. Quod enim semper idem est , in exuperantiam transit , & presentem habitum corrumpit. Unde bene dictum est : Om-

De Finib. 2.

niunium rerum necessitudo iucunda. Est autem Varietas (sicut ait Cicero) Latinum verbum ; idq; propriè quidem in disparibus coloribus dicitur ; sed transfertur in multa disparia. Variū poëma , varia oratio , varij mores , varia fortuna : voluptas etiam variadici solet , cum percipitur è multis dissimilibus rebus. Atq; hæc quidem est illa Varietas , de qua nos loquimur , quæ semper cum voluptate incunditateq; percipitur : in qua positam esse beatam vitam , non tam rationibus , quæ firmissimæ sunt atq; apertissima , quam etiam exemplis penè infinitis & evidentibus ac manifestis intelligi potest. Nam Deus ipse beatus & æternus ita statuisse perspicitur , ut propter Varietatem Natura non tantum sensus omnes exteriores , visum , auditum , odoratum , gustatum , tactum ; sed etiam interiores , communem sensum , visionem , cogitationem , memoriam , mentem deniq; ipsam mirificè delectet : atq; à rebus hisce caducis & fragilibus , quæ maxime varia sunt , ad æternas illas & immortales , quæ nullo sensu corporis , sed tantum

tas intelligentia comprehenduntur, omnes cogitationes nostras subducatur: ut animus tandem hoc mortali corpore solutus, & quasi carcere cæco liberatus, in cælum subuolans, in illa diuinarum atque immortalium rerum varietate purissima cum voluptate conquiescat. Hac ductus ratione Plato, censuit oculos nobis ad Dei cognitionem esse duces optimos; qui cum opera Dei aspectabilia, tam pulchra, tamq; varia conspiciunt, diuinam sapientiam & potestatem admirati; cogitant quantum pulchrior, quantoq; magis varia sit illa ratio perfecta, mensq; sempiterna, que procurat cælestia maxime, deinde in terris ea, que ad homines pertinent. Quid est enim in hoc toto mundi edplexu, atq; in omni rerum vniuersitate, quod non à rerum omnium conditore Deo varietate quadã distinctum ac perpolitè sit. Nam si libet, ab ipsa prima causa bonorum omnium procreatrice principiũ ducamus, & eius opera præstâtissima quasi per transfennã breuiter percurramus. Sic enim faciliè intelligemus, nõ tantum in procreatis rebus, sed etiam in ipso Deo quandam esse varietatem, in qua sit omnis felicitas atq; beatiudo. Tradunt enim sanctissimi Religionis interpretes: Vnum quidem esse Deum, sed in tres tamen personas distinctum; ut vna sit omnino diuina natura, variæ verò personæ. Patrem ipsum vniuersitatis aiunt esse; qui Mentem siue Filium vnicum ab æterno genuit, atq; omnes illi perfectiones attribuit; in eoq; , tanquam in horto quodam amœnissimo, maxime varias ac diuersas, & ab omni parte perfectas rerũ omnium ideas ac species quasi consenuit: vnde Platonici,

Ff

nos

nō sine maxima ratione commoti, Mentē illam Iouis
 Paradisam appellare consueuerunt. Filium autem di-
 cunt esse, qui genitus à Patre, sapientiam omnem ab
 initio secū habuit; vt hæc omnia, quæ sunt in vniuer-
 -sa mundi machina, ad idearum exemplar & pulchri-
 -tudinem variaret, atq; conformaret: in quibus omni-
 -bus quanta sit varietas, nemo est, nisi planè cæcus,
 quin apertissimè videat. Spiritum deniq; tradunt esse,
 qui res omnes, à diuina illa Mente procreatas, fouet,
 alit, auget; & per omnes mundi partes infusus, to-
 tam (vt ait Poëta) molem agitat, & magno se cor-
 pore miscet: quem ipsius mundi esse animam ac vi-
 tam rectissimè Platonici censuerūt. Porro Deus ipse
 varijs etiam nominibus delectari respectu nostri ma-
 gnopere videret. Nam Hebræi, rerum diuinarum e-
 ruditissimi homines, tradunt, plurima quidem esse Dei
 nomina; sed præcipua decem, quæ tanquam Numina
 quædam in res procreatas influunt; ac primò quidem
 in nouem intelligentiarum ordines, & beatorū ebo-
 ros; deinde in cælestes globos, & fixas stellas, atq;
 erraticas; tum in homines; postremò in alias res o-
 mnes: vt ab illis diuinis numinibus res singula vint
 atq; virtutem accipiant. Quærem etiã M. Varro vi-
 detur attigisse, cum ait: Sicut omnes animæ reducuntur
 ad vnã animam mundi siue vniuersi: ita Deos o-
 mnes referri ad vnum Iouem, qui idem Deus sub va-
 rijs colitur nominibus. Hac penè eadem ratione The-
 mistius Philosophus Valentem Imperatorem (vt So-
 zoneus scribit) ab impia Christianorum persecutione
 retraxit; cum ad eum scripsisset; Propter varia de
 religione dogmata crudelem esse non oportere: quan-
 doqui-

Virgil. Ac-
 meid. 6.

doquidem plus quam trecentarum sectarū varietas in Deorum cultu reperiretur, et vnusquisq; pro dogmate sectaq; propria in diuersa variatq; sententia consisteret ac perseueraret : atq; hoc ipsi Deo longè gratius esse , dum non facile cognoscitur , & varijs modis magnificè glorioseq; colitur. Quibus Themisij rationibus multò mitior in Christianos Imperator factus esse dicitur. Iam quantam Damonum , & Angelorum multitudinem , quantamq; varietatem Deus procrearit , testes sunt omnes Theologi veteres ; qui propè innumerabiles eorum myriadas esse tradiderunt. Non enim tantum supra totius mundi ambitum , in conspectu diuinæ Maiestatis atq; Sapientia summa cum leticia semper exultantem incredibilem Angelorum, feliciumq; Animorum multitudinem astare dicunt : sed etiam singulis cælestibus globis , & sideribus ac stellis quasdam præesse motrices Intelligentias volunt ; quæ certa quadam ratione perpetuoq; ordine cælum in gyrum torqueant. Quin etiam elementis , & mixtis corporibus , & regionibus , & vrbibus , & deniq; singulis hominibus Genios custodes assignant ; quorum non vna , sed maxime varia sit natura. Nam alios esse dicunt igneos , alios aëreos , alios aqueos , alios denique terrestres : in quibus permagnam etiam morum varietatem constituunt. Sed hæc , quæ sunt obscuriora , dimittamus , quæ sensum omnem effugiunt , & cogitatione tantum apprehenduntur. Ad ea veniamus , quæ sensibus ipsis percipere , atq; indubitatis argumentis , quasi manibus ipsis , tenere possumus : Quis est enim , qui cum oculos ad cælum extollit ,

Nat. Histor.
lib. 2. cap. 3.

non eius varietatem, & multiformem aspectum admiratur? Nam vsq; eò varium ac multiplex cælum est, vt in eo summa cum voluptate sine Deo, sine Natura luisse videatur. Quot enim sunt in octauo globo stellæ fixæ, quamq; inter se diuersæ ac variæ? quibus innumeras animalium effigies, rerumq; cunctarum impressas esse, argumentis (vt ait Plinius) indicatur: quoniam inde deciduis rerum omnium seminibus, innumera, (inquit) in mari præcipue, ac plerunq; confusis monstrificæ gignantur effigies. Quot deinde spheræ cælestes, plurimum inter se dissimiles? quam varia stellarum errantium vis atq; natura! quam multiplices in his inferioribus rebus effectus stellæ producunt! In hac enim vna re omnis Astrologorum ars, permagna sanè, perq; obscura, summa cum animi contentione occupata est: quæ comites etiam alias, quæ Mathematica vocantur, in magna varietate versantes, ad se trahit. Quanta verò admirabilitas est cælestium rerum, vt perpetuo gyro tanta machina contorqueatur; & erraticæ stellæ singulæ suos ac maxime varios motus habeant, & modò ad Septentrionem, modò ad Austrum vergant; tum occultentur, tum rursus aperiantur; tum abeant, tum recedant; tum præcedant, tum subsequantur; tum celerius moueantur, tum tardius; tum omnino ne moueantur quidem, sed ad quoddam tempus insistant? Iam Sol ipse, luminum omnium moderator et parens, quot & quantas tum in cælo; tum reliquis mundi partibus varietates efficit, dum orbem illum varijs distinctum signis, quem Zodiacum appellant, quotannis totum illustrat?

illustrat? Nam modò Vernam temperiem summa cum amœnitate nobis affert, dum Arietem, Taurum, Geminos peruagatur: modò Aestatem torridam maturis frugibus inducit, dum Cancrum, Leonem, Virginem peragrat: modò fertilem Autumnum efficit, dum in Libra, Scorpio, Sagittario spatitur: modò sanam nobis atq; horridam Hyemem longius abscedens relinquit, quo tempore Capricornum, Aquarium, & Pisces brevissimo die percurrit. Quid climatum varietatem commemorem, quibus dies & noctes penè quotidie commutantur? Quid diuersas, & maxime varias mundi regiones

Virgil. Georg. I.

persequar? cum (ut ait Poëta) (scò
 Quinq; teneant cælum Zone; quarum vna coru-
 Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni,
 Quam circum extrema dextra, laeuq; trahantur,
 Carulea glacie concreta, atq; imbris atris.

Dua verò tantum sint habitabiles: hæc, quam nos incolimus; & altera, quam Antipodes tenere dicuntur. Hac autem omnia, quæ cælo continentur, tam multiplicia, tam varia, continuo mundi motu, siderumq; influxu, & vario lumine sapientes homines regi atq; gubernari volunt. Agè verò, Luna, quæ stellarum omnium infima est, & humoris atq; adeò generationis domina, quantas singulis mensibus varietates ostendit! Semper enim aut augetur, aut senescit: & modò curuata in cornua, modò æqua portione diuisa, modò sinuata in orbem, maculosa, eademq; subitò prænitens, immensa, orbe pleno, ac repente nulla. Atqui supra Lunam, ut eruditissimi viri statuunt, æterna sunt omnia, immortalia ac

Ff 3 beata:

beata: nihilq; inter ea traditur esse, quod non va-
 rietate mirificè delectetur. Quare sine vlla dubita-
 tione concludendum esse videtur; in vna Varietate
 summam esse beatitudinem. Quid enim opus est; vt
 ad caducas, fragiles, continenterq; mutabiles res
 descendam, & Elementorum instabilem naturam,
 maximamq; varietatem persequar; inter qua tamen
 perpetua quedam concordia discors, & discordia
 concors esse perspicitur? Nam ignis calor cum Aë-
 re conuenit, siccitas ab eodē discrepat. Aëris humor
 Aquam attrahit, calor aquæ repugnat: Aquæ frigus
 Terræ amicum est, humor inimicus. Quæ quamuis o-
 mnia aliqua ex parte repugnantia sint, & multum
 varia ac diuersa: tamen ad corporum omnium reli-
 quorum generationem bene conueniunt. Nullum est
 enim omnino corpus, præter illud cæleste, quod non
 ex quatuor elementis constituatur. Iam illa quæ in
 sublimi aëre sunt, quæ Græco nomine Μερῶεα no-
 minantur, & à quibusdam Imperfectè mixta cor-
 pora; quam diuersa, quam varia sunt! Quanta in
 rore, pruina, niue, pluuia, grandinibus, tonitruiis,
 fulgurationibus, fulminibus, nebulis, vêtis, cometis,
 ignibus per aërem discurrētibus, cæterisq; eius ge-
 neris, non solùm quotannis, sed etiam singulis penè
 diebus & noctibus varietas apparet! Quid de ma-
 ris natura multiplici, de fluxu atq; refluxu, de aqua-
 rum mirifica varietate dicam? Sunt enim alibi sul-
 phureæ & calentes aquæ, alibi frigida, alibi salse,
 alibi dulces, alibi salubres, alibi pestilentes, mari-
 na, lacustres, flumiatiles, fontana, palustres, pu-
 teales, pluuie innumerabilium penè generum. Adde
 bus

buc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, amœnissimas lacuû piscationes, irrigationesq; pratorum. Quid terra vniuersa, locata in media sede mundi, solida & globosa, & vndiq; ipsa in sese nutibus suis conglobata; vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incrediblis multitudo insatiabili varietate distinguitur? Nihil sanè opus est, vt ea recitem, quorû varietas in omnium conspectu posita est; vt montes, campos, nemora, sylvas, vineas, arua, villas, vrbes, adificia: qua nemini penitus ignotum est, quàm inter se varia, quàm diuersa sint. Quid marmorum, saxorum, lapidum, gemmarum, metallorum varia genera proferam? ex quibus quàm varia sibi homines instrumenta confecerint, & quàm ad varios vsus accommodarint, nimis longum esset enumerare. Nam sine ferro, aere, plumbo, vix vllum opus effici commodè posset: vt omnis penè opificum varietas, quàm propè infinitam esse omnes intelligunt, eis metallis debeatur. Aurû autem atq; argentum cum multis alijs vsibus accommodatur: tum verò nummiæ & pecunijs conficiendis omnem humanarum actionum varietatem variè regit & gubernat. Verùm vt ea, qua nutriuntur & aluntur, etiam attingamus: In herbis, anni vnius interuallo & nascentibus & intereuntibus, quantum varietatis inest! quanta amœnitate prata virentia, varijs floribus, varijsq; coloribus distinguuntur! Quis est, qui non summopere latetur, cum videat ea, qua terra nascuntur, tam varijs formis ac figuris esse distincta: cum intelligat, Herbariâ

tantam & tam variam esse virtutem, ut ad omnia ferè morborum genera sint utiles, & diuina quaedam prouidentia progenita; plures ad vescendum aptæ sint; plures varios ex se fructus, variasq; fruges proferant? Nam quis non videt, quot sint frumentorum, leguminum, seminum, quæ vel sua sponte nascuntur, vel hominum industria coluntur, species? Licet hortos bene cultos, & herbescentem ex se viriditatem fundentes, contemplari: licet arua sata, segetesq; iam flauescemes & maturas spectare: licet colles apricos verno tempore, cum genitalia semina vi noui caloris excitantur, intueri. Sequuntur frutices & arbores: quæ non solum varijs generibus inter se discernuntur; sed etiam in vnoquoq; genere perquam varia sunt, ac diuersa species. Quod elegantissimè Virgilius in Georgicis ita expressit;

libro 2.

Præterea genus haud vnum nec fortibus vltimis,
Nec salici, lotoq; , nec Idæis cyprarissis :

Nec pingues vnam in faciem nascuntur oliua
Orchades, & radij , & amara pausia bacca,
Pomaq; , & Alcinoi sylua : nec surculus idem
Crustumis , Syrijsq; pyris , grauibusq; volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris ,
Quam Methymneo carpit de palmite Lesbos.

Et non ita multo post sic ait :

Sed neq; quam multa species, nec nomina quæ sint,
Est numerus. Quid pomorum ?

quid nucum? quid, frugiferarum arborum quanta est
dissimilitudo ! quam multiformes , quam varij fructus ! Neq; sanè minor , atq; haud scio , an etiam
maior

maior in animantibus Varietas inuenitur. Nam ut
omittam : alias vagas cælo frui libero ; alias nan-
tes, & aquarum incolas esse ; alias in terra tantum
nutriri ; alias deniq; quasi ancipites modò in aquis ,
modò in terra viuere. Quid in auibus , volucribus-
quæ quàm varia est natura ! quot earum species !
quot formæ ! quot figuræ ! quàm inter se varia ,
quàmq; diuersa ! Quin etiam non modò in formis
nulla similitudo conspicitur : sed neq; in pennis ac
plumis ipsis mirifica quadam colorum varietate di-
stinctis. At verò in piscibus , cæterisq; omnibus ,
quæ in mari , quæ in lacubus , quæ in fluuijs , quæ in
fontibus , quæ in stagnis , quæ in paludibus degunt,
quàm multiformis natura sit , nemo est quin intelli-
gat. Quin terrestres bestias , vel feras , vel dome-
sticæ , perquàm varias esse planum est ac manife-
stum : quibus homines variè vtuntur ; partim ad ve-
scendum , partim ad cultus agrorum , partim ad ve-
hendum , partim ad corpora vestienda. Neq; tan-
tum genera ipsa , sed in singulis generibus species
sunt maximè varia. Quàm enim multiplices equi !
quàm varij canes ! Quid , illa Varietas in bestijs
quantopere delectat ? quòd aliæ corijs tectæ sunt ,
aliæ villis vestitæ , aliæ spinis hirsutæ : pluma alias ,
alias squama videmus obductas , alias esse cornibus
armatas , alias habere effugia pennarum. Sed iam
sentio , me , nescio quæ Varietatis dulcedine distra-
ctum , longius abijisse. Tempus est , vt ad homines
ipso veniamus , & quanta sit inter eos Varietas ,
consideremus. Quamuis enim omnes rationis sint
participes , & hac in re similes esse censeantur : ta-

men neq; corporis, neq; animi similitudinem seruant. Mirum enim hoc profectò est, neq; sine diligenti consideratione prætermittendum: Quòd in tanta hominum multitudine, qui Europam, Africam, Asiam incolunt, & si quis est alius in toto terrarum orbe locus habitabilis, nequaquam duo reperiri possint, etiamsi gemelli nascantur, tam inter se similes, vt non aliquo tamen signo distingui valeant. Omnino Deus ipse, cum animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generauit, quanti Varietatem faceret, aperte declarauit. Cum enim, ex tot animantium generibus atq; naturis, hominem solum participem rationis & cogitationis, cum cætera omnia sint expertia, conformarit; & omnibus hominibus eandem formam, eandemq; faciem affinexerit: tanta tamen singulos varietate discreuit, vt vnus ab altero facile dignoscatur. Atq; in corporis quidem partibus non alia de causa tantæ sunt opportunitates, habilitatesq;, nisi propter earum variam vim atq; potestatem: in quibus etiam instrumenta sensuum, oculi, aures, nares, palatum, lingua, varias nobis rerum scientias atq; differentias afferunt. Eadem etiam Varietas in vocibus & locutione sentitur: vt frequentissimè, cum aliquos inter se loquentes audimus, quamuis ipsos non videamus, tamen ex sermone ipso alterum ab altero dignoscimus. Vt interim de Linguarum Varietate nihil dicam: quæ quanta sit, quis est, qui nesciat? Mithridatem, Ponti regem, mirum quiddam præstitisse legimus,

vt dâarum & viginti linguarum varietatem intelli-
geret. Neque tantum diversi populi, & longinquæ
nationes variè loquuntur: sed frequenter accidit,
vt in eadem regione, magna sit in parum distanti-
bus locis loquendi varietas. Iam verò de animis &
voluntatibus verissimum est illud, quod ait Cicero:
Vt in corporibus (inquit) magnæ dissimilitudines
sunt: sic in animis existunt maiores etiam varietates. Officior. 1.
Ks non sine causa tritum sit iam sermone prover-
bium: Quot homines, tot sententia: & Persius
iare optimo clamet:

Mille hominum species, & rerum discolor usus. Satyra 5.
Velle sum cuiq; est: nec voto viuatur vno. Judicium.

Neq; malè Varietatem hanc animorum ad palatum
transtulit Horatius: cum ita inquit:

Tres mihi conuiuia propè dissentire videntur; Libro 2.
Epist. 2.

Postcentes vario multum diuersa palato.

Idem Horatius totam primam cationem suam in ea
re consumit, vt ostendat, varias hominum esse vo-
luntates, variaq; studia. Nam alij dignitates & ho-
nores exquirunt, Rempublicam administrant, ma-
gistratus ambiunt: alij ludos & publica certamina
consectantur: alij rem militarem amplectuntur: alij
mercaturam exercent, & diuitijs inflant: alij ni-
hil venatione iacundius arbitrantur: alij re sua fa-
miliari delectati, viuunt in agris, & agricultura
dant operam: sunt qui literarum studijs immoran-
tur: sunt etiam, qui se totos voluptatibus & ocio
dedant. Nam quid explicare contendam, quantũ ar-
tes & scientia Varietatis habeant? Testes sunt ipsi
artifices & periti homines, qui suis in artib. perquam
varijs

varijs singuli quotidie noui aliquid excogitant : & tamen se nunquam ad earum perfectionem omnino peruenisse & agnoscunt, & confitentur. Testes sunt omnes, quicunq; animaduertunt, opera ferè quotidie noua reperiri. Quæ Varietas extrinsecus etiam in vestibus apparet. Neq; enim tantum à nationibus, populis, gentibus, ordinibus, sacerdotibus, profanis, rusticis, ciuibus, cuiusq; generis hominibus, vestes variantur : sed etiam in vnaquaq; domo ac familia, pro cuiusq; arbitrio atq; libidine, vel longa, vel breues, vel lata, vel angusta, vel nigra, vel candida, vel dubio varioue colore consciuntur. Quid dicam de moribus etatum, sexuum, ordinum, nationum ? quantum inter adolescentem & senem interest ! quantum inter marem, & feminam ! quantum inter pauperem & diuitem ! quantum inter Græcum & Barbarum ! Quin etiam Animus, qui maximè simplex esse videtur, tamen in duas partes varias, & plurimum inter se distantes diuisus est, hoc est, in Rationem & Appetitum : quæ duæ partes inter se perpetuo quodam certamine digladiantur, & contendunt. Appetitus enim varijs assidue perturbationibus & motibus rationem quasi de gradu deicere tentat ; dum aut nimis effusè latatur, aut vehementiori agridudine contrahitur, aut acriori libidine incitatur, aut nimio metu deprimitur : contra verò Ratio tanquam domina conatur exultantem, & imperium renuentem Appetitum sibi subijcere. Hinc variarum virtutum & vitiorum seminaria. Quoties enim Ratio superat, virtutes & præclara actiones prodeunt, & maximo quodam splende-

splendore præfulgent: quoties autem *Appetitus* superior fit, vitia statim emergunt, & virtutes omnes obruunt. Ita fit in animo perpetua quadam pugna; in qua si ratio deniq; victrix fuerit, animum vagum & liberum tandem in æternam illam domum, & cœlestem varietatem iucundissima cum voluptate perducit. Ipsa verò degenda vita ratio quò magis variatur, eò iucundior esse solet. Itaq; nemo est, qui in eadem actione, quamuis honestissima iucundissimaq; sit, diutius perseuerare possit: atq; illi felices existimantur, qui tantas opes habent, vt arbitrio suo modò in vrbe, modò ruri, modò in vno loco, modò in alio viuere commode possint. Quid in dicendi facultate, quam grata est, & quam iucunda Varietas! Quis enim eum æquo animo potest audire, qui eodem semper tenore, atq; eadem voce verba faciat! quis contra cantus varia orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quid suauius, quam acuta crebraq; sententiæ? Quid admirabilius, quam res vario splendore illustrata verborum? Quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Quin vocem, vultum, gestum, pro rebus, quæ dicuntur & aguntur, variare plurimum iuuat. Iam Musicæ cantiones, & harmoniæ, quò magis varia sunt, eò iucundiores & suauiores habentur: qua de causa tot & tam varia Musicæ artis instrumenta reperta sunt. Quid spectacula? quid ludi publici? quid magnifici apparatus? quid conuiuia? nonne quantò magis variantur, tantò plus commendationis & admirationis in se habent? Quere in sacris anniuersarijs, in celebritatibus, in diebus festis, in nuptijs,

in re-

in rebus deniq; omnibus, quæ vel religionis, vel consuetudinis, vel lætitiæ gratia comparantur, nihil omnino reperies, quod sine Varietate laudetur. Quære inter lusus puerorum, amores adolescentium, actiones iuuenum, vota senum: maximam ubiq; Varietatem inuenies. Quære inter agricolas, inter urbanos, inter milites, inter principes, deniq; inter homines cuiusq; generis: ubiq; certè videbis, gratiarum omnium matrem atq; dominam esse Varietatem. Sed quid moror, in medium muliebre genus adducere? de quo Poëta præstantissimus ita Virgilius clamat:

Æneid. 4.

Varium & mutabile semper

Fœmina.

Quamuis enim hoc propter iratam, Aeneæ discessu, reginam Didonem quasi in fœminarum vituperationem Poëta dixisse videatur: tamen illud certum & exploratum est; Nullam in mulieribus esse gratiam, nullam venustatem, nullum decorem, nullam denique iucunditatem; nisi Varietas eas exornet, & amabiles efficiat. Hoc in vestibus earum maxime varijs, varijsq; coloribus depictis, in capitis ornamentis, in aureis redimiculis, in torquibus, in haccatis monilibus, in armillis, in annulis, in varijs gemmis ac lapillis, in margaritis, in omni denique mundo muliebri facile perspicitur: cui quidem ornamentorum varietati si corporis venustas & pulchritudo, quæ in proceritate, in conuenientia partium, in coloris suavitate posita est, accesserit: tum verò nullum spectaculum magis iucundum, nulla res magis conspicua, nihil, quod magis animos alliciat, & amoris illecebris ad se

ad se trahat, inueniri potest. Ex hac autem, de qua iam dudum loquimur, Varietatis commendatione factum est, ut, cum aliquam rem aut hominem vehementer laudare volumus, eum varium & multiplicem appellemus. Ita Virgilius de agricolarum felicitate: Georgic. 2.

At secura quies, & nescia fallere vita,

Diues opum variarum. Ita Cicero de Platone suo, quem vnum omnium maximè admiratur, quem Deum Philosophorum vocat, quem vbiq; miris in cælum laudibus extollit; Plato (inquit) De Nat. Deor. lib. 2. *varius & multiplex, & copiosus fuit.* Et de Socrate sic ait: Tum verò eloquentia, varietate, copia, Academ. Quest. li. 1. quam se cunq; in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Ipsius autem Socratis disputationes vehementer in eo laudat, quod varia, & diuersa, & in omnem partem diffuse fuerint. Cum igitur omnibus in rebus, quæ intelliguntur, & quæ sentiuntur; quæ sempiternæ sunt, & quæ mortales; quæ simplices sunt, & quæ coagmentatæ; quæ animatæ sunt, & quæ inanimatæ; quæ ratione vtuntur, & quæ non vtuntur; maxima quedam, & admirabilis Varietas esse videatur; & sine Varietate nihil omnino sit, quod aut gratum, aut iucundum esse possit: nemini profecto dubium esse debet, quin omnis felicitas, omnis vita iucunditas, omnis beatitudo sit in Varietate constituta. Lib. 3. de Orato. Quam rerum omnium conditor Deus, omnibus suis operibus idcirco miscere voluit, ut eam homines præstanti animo atq; ingenio continenter intuentes, etiam animas suos ad illud varium & multiplex aternitatis

tatis exemplar, varijs artibus, scientijs, & virtutibus exornarent: & ipsi Deo procreatori suo, qui ideo beatissimus est, quoniam omnem rerum Varietatem perfectissimè intelligit, quàm similis esse studerent. Nihil enim optabilius, quàm varias & diuersas rerum causas effectusq; cognoscere; & unde omnis rerum Varietas ortum habeat, quòue recedat, intelligere. Quod ita Virgilius clamando testatur:

Georgia. 2. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Ha verò rerum causa, varietatesq; tantum ab ijs intelligi possunt, qui sese optimarum artium studijs dediderunt; & qui omnem curam, diligentiam, studium in scientia & sapientia collocarunt. Quamobrem qui hanc veram & gloriosam animi felicitatem assequi concupiscit, & ea perpetuò frui, cum in praesenti vita, dum (vt ait Poëta) spiritus hos regit artus; tum in cælo, Deorumq; domicilio, cum in illud varium beatorum Concilium cœtumq; proficietur: is honestarum rerum Varietatem semper insueatur; eam vnã admiretur, suspiciat, amplectatur: & per scientias atq; artes ingenuas eam intelligens, bonis & varijs actionibus exprimat, ac representet. Sic enim deum id assequetur, quod nulli fortasse veterum Philosophorum, falsis opinionibus inhaerentium, & quia in re summum bonum esset, nequaquam satis intelligentium, assequi potuerunt.

DE AMORE, CVM
VIRGILII LIBRVM
quertum Æneidos iterum
publicè interpretatu-
rus esset,

O R A T I O XXII.

*V*M in omnibus suis Operibus Virgi-
lium admirabilem, ac verè diuinum, si-
quidem diuinitatis nomen Poëta sibi
vendicant, esse semper iudicari; tum in
Æneidos sua Libro Quarto se ipsum etiam
atq; omne suum ingenium, artem & doctrinam o-
stentasse, faciliè quivis paulò doctior intelligere po-
test. Quàm enim ingeniosè, quàm artificiosè, quàm
doctè in eo vires Amoris indicat! quid ad graues
illos Didonis affectus, & ad Amoris impotentiam
ostendendam, hoc Virgiliano Poëmata fieri potest
illūstrius, atq; euentius? Cum autem vetus opi-
nio sit, à priscis illis ducta temporibus, & sapien-
tium hominum consensu approbata; Eam Amoris
esse vim, que ceteras omnes vires antecellat: non
alienum ab instituto nostro futurum existimari, si,
priusquam ad huius Poëta Carminum explanatio-
nem venio, de Amore nonnulla præfatus fuero.
Qua in re non sanè mihi explicata dicendi ratio pro-

Vide infra
Præfat. 8.

ponitur : cum non tantum de Amore ipso , sed etiam de ipsius nomine magna sit apud Authores contro-
uersia. Prius ergo de Amoris nomine ; postea verò
etiam de ipso Amore differemus. Igitur apud Græcos
Amor ; Eros nominatur. Quod quidem nomen in
Phædro Plato τὸ τῆς ἐρώσεως , hoc est , à robore de-
ductum existimat : quòd impetu quodam , non ratio-
ne , mortales ad voluptatem impellat. Plotinus au-
tem eo in libro , quem de Amore composuit , τὸ τῆς
ὀρέξεως , hoc est , à visione deductum ἐρωτα censet :
propterea quòd ex aspectu plerunque nasci solet a-
mor. Quod etiam prouerbiali quodam Senario ia-
ctatur apud Græcos :

Ἐκ τῆς εἰσροῆς γὰρ γίνεται αἰθερώποισ ἐρῶν.

Libr. 2. E-
leg. 15.

Et Propertius eo carmine satis indicat :

Si nescis , oculi sunt in amore duces.

Quare Iuuenalis quasi prodigium senem quendam
refert ;

Satyr. 4.

Qui nunquam visæ flagrabat amore puella.

In Cratylo verò Plato putat , ἐρωτα trahi τὸ τῆς εἰσ-
ροῆς , hoc est , ab influendo : quòd extrinsecus per
oculos in animum influat. Sed pluribus sanè nomini-
bus apud Græcos Amor appellatur. Nam etiam Eros
dicitur ; quòd nomen à ἔρω , quòd est fluo , deducti
Socrates existimat ; quem sanè intemperatum So-
phocles appellauit , hoc est , ἀνετατον ἰουερον. Quidam
etiam ἠώδον , Amorem appellari volunt. Verùm
in Cratylo Socrates ostendit , ἠώδον , absentis tantum
rei desiderium esse , non presentis amorem. Unde
sunt , qui Apollonium reprehendant super illis ver-
bis ; Αἰσωνίδης ἠώδον , quòd ἠώδον pro amore usurparit.

Πιτῖον

Utriusque verò dicunt à cœlestibus appellari, quasi sit alis præditus: quòd, tanquam volucres, huc & illuc volitent amantium vota. Propertius ventosas Amoris alas appellat, ob inanem credo spem. Eius sarmen hoc est:

Libro 2.
Eleg. 12.

Idem non frustra ventosas addidit alas;

Fecit & humano corde volare Deum.

Alexander Aphrodisiens in Problematis scribit: Veteres ideo factum alis Amorem finxisse, quòd in altum, tanquam alites, amantium vota tollantur. Nilis etiam atq; ræon pro Amore nunquam apud auctores reperire est. Latini verò sine ullo discrimine utuntur Amoris vocabulo, siue paruum affectum indicare, siue magnum voluerint: & tam honestis, quam turpibus nomen hoc accommodant. Quamvis cum aliquam turpitudinem & obscœnant consuetudinem indicare velint, amores potius in multitudinis numero, quam amorem appellare consueverint. Vanum quidem & lascivum amorem etiam in singulari numero dixerunt: sed qui honestam & laudabilem amorem in multitudinis numero expresserit, vix quenquam ex probatis auctoribus inuenies. Hoc autem nomen latissimè patet, & ad omne desiderium transfertur: ut in sexto Sibylla loquens ad Aeneam inquit:

Quod si tantus amor menti, sit tanta cupido,

Bis Strygios innare lacus.

Et in eodem libro:

Tendebantq; manus ripa ulterioris amore.

Quin etiam mortis desiderium Amoris nomine Cicero Tuscul. 2.
rò interpretatur ex Aeschilo:

Gg 2

Amore

Amore mortis terminum inquirens mali.

Cupido verò & pro Amoris Deo, & pro vehementiori appetitu solet ab Authoribus usurpari. Iam verò vis illa amoris intensissima nomine Furoris plerunq; significatur, quem Græci *μανία* vocant: quamvis in multitudinis numero politiores scriptores frequentius usurpent: quod eo Catulli carmine intelligitur:

In Argonaut.

Indomitos in corde gerens Ariadna furores.

Quod autem etiam Cura pro Amore frequenter invenitur, nemini dubium esse arbitror: quod vel ex huius libri carmine liquido satis intelligi potest:

Virgil. 4.
Aeneid.

At Regina graui iam dudum saucia cura.

Et paulo post:

nec placidam menti dat cura quietem.

Sed quid Amor sit tandem, utrum aliqua natura, quæ per se possit esse, ut Deus, aut Homo, aut Daemon; an affectio tantum animi quædam: non satis inter scriptores conuenit. Poëta namq; Deum illum esse voluit omnino, qui potestate sua non homines tantum, sed immortales etiam Deos sibi subiiciat. Unde Euripides eum stolidum & imperitum vocat, qui non Amorem maximum omnium esse Deum censet: cuius hæc carmina citantur à Stobæo:

In Auge.

Serm. 61.

Ἐρωτα δ' ὄσκι μὴ Θεὸν κέλεται μέγαν,
Καὶ τῶν ἀπάντων δακρυβίων ἰστέτατον,
Ἡ σκαίως ἔστι, ἢ καλῶν ἀπειρος ὢν,
Οὐκ οἶδ' ἂν τὸν μέγιστον ἀνθρώποις Θεόν.

Cicero Tufcul. 4. in fine.

In Hippolyto, Act. 2.

Alibi verò scribit idem Euripides: Non tantum viros & mulieres ab Amore inuadi solere; sed etiam Deorum animos vulnerari; ut ne Iupiter quidem illi resistere

resistere possit, sed ab eo frequenter dometur. Herodotus in Theogonia sua scribit; Primò quidem factum Chaos fuisse, postea Terram, postremò Amorem prodixisse. Simonides autem ex Venere & Marte natum asserit; Acusilaus ex nocte & æthere; Alcæus in τῆς Ἐγδοῦ καὶ Ζηφύρου Sappho Venere & Cæli filium tradit. Cicero de Natura Deorum libro tertio tres Cupidines memorat: quorum primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secundus Mercurio & Venere secunda; tertius, qui Anteros dicitur, Marte & Venere tertia. Sunt etiam, qui Venere & Vulcano genitum Amorem velint: ut Tragedia decima Seneca testatur. Platonius verò Phædrus Amorem magnam esse Deum, in Convivio Platonis probare contendit: itaq; multis in locis apud antiquos tanquam Deus colebatur. Legimus enim, Athenis iuxta Palladis statuam, etiam Amoris simulacrum extitisse; cui non aliter, quam Palladi, rem diuinam Athenienses facerent. Lacedæmonios verò accepimus, priusquam cum hoste congredierentur, Amori sacrificare solitos: tanquam is Deus solus victoriam ac salutem prestare posset. Iam apud Thebanos etiam Gymnasium Amori dicatum fuisse comperimus; ubi Cohors quadam, quæ Sacra diceretur, ex amantibus & amatis conflabatur. Maximè verò omnium Thespenses, & Pariani, qui in Hellesponto sunt, Amorem colunt, & omnium Deorum principem habent. Sunt etiam, qui Amorem neq; Deum, neq; hominè esse affirmant, neque marem neq; sceminam: quemadmodum Athenæus libro decimo tertio scribit, ubi plurima de Amorem,

In Oſania
A. 2.

re tractantur. Fingebant autem puerum, & volucrē,
& sagittis armatum: quemadmodum elegantissimē
Eleg. 12. Propertius libro secundo cecinit. Eubulus tamē neq;
leuem, neq; pennigerum Amorem esse dicit, sed gra-
uē patiūs et stabilem: & Alexis nunimē volucrem
esse vult; quamuis ab ignaris pictorib. ita fingatur.
Sunt præterea, qui illum cacum esse velint: quia, quod
Libro 2. ait Propertius, Insano nemo in amore videt.
Eleg. 14. Et id Theocriti autoritate probare contendunt, qui
Eidyll. 10. ita scribat in Eidyllio, cui Θειραῑ titulus est:

Τοφλός δ' ἐν αὐτὸς ὁ Πλάτης

Ἀλλὰ καὶ ὁ φέρντιος Ἔγος.

hoc est, Non tantum Plutus cacus est, sed etiam
curarum plenus Amor. Verum Moschus in eo pul-
cherrimo carmine quod Ἐγος δραπέτης inscribitur,
Amorem oculos acres & ardentēs, hoc est, δριμό-
δα καὶ φλοῦβητα ὄμματα habere scribit. Neq; sanē
memini legere, vbi apud probatos Auctores Amor
pro Deo cacus fingatur. At verò quid Amor sit, op-
timē Seneca Tragedia decima, quæ Octavia inscri-
bitur, his versibus edocet:

Act. 2.

Volucrem esse Amorem fingit, immittens Deum,
Mortalis error, armat & telis manus,
Arcusq; sacros instruit sana face:
Genitumq; credit Venere, Vulcano satum.
Vis magna mentis, blandus atq; animi calor
Amor est: iuuenta gignitur; luxu,
Ocio nutritur, inter lata fortuna bona.
Quem si fouere atq; alere desistat, cadit,
Breviq; vires perdit extinctus suas.
Non igitur Deum, neq; Dæmonem, neq; Homine esse
Amo-

Amorem, sed vim quandam mentis, atq; animi calorem existimandum est: atq; ideo nonnulli dicunt; Amorem nihil aliud esse, quam boni desiderium: alij verò dicunt, appetitum esse fruendæ pulchritudinis. Quæ sanè definitiones ambæ à Platonis schola, profluxerunt. Theophrastus autè eximius Philosophus, qui diuinitate loquendi nomen inuenit, Amorem ita describit: *Ἔσθ' ἐστὶν ἀλογιστὴ ὀπιθυμία κατὰ τὸ καλόν*, hoc est, Amor est eius, quæ ratione careat, cupiditatis exuperantia. Sed difficilimum esse, rectè intelligere, quid sit Amor, Plutarchus ostendit, cùm scribat; Amorem ab alijs mentem quandam, siue intellectum, quem ille nō vocat, existimari; ab alijs diuinam animi motionem, atq; Demonium: atq; alia præterea multa refert, quæ tamen Amoris naturam apertè non declarant. Quamuis autem plures Amoris species ab alijs numerentur: duæ tamen sunt in primis, quæ à Platone atq; Plotino celebrentur. Alium enim vulgarem Amorem appellant, qui ab ea pulchritudine, quæ sensu percipitur, oritur; quam quidem pulchritudinem, vulgarem etiã Venerem appellare solent; alium autem cælestem nqminant, qui à diuinarum rerum, quæ intelligentia cognoscuntur, pulchritudine nascatur; & hanc cælestem & diuinã Venerem vocant. Itaq; Lucretius, Poëta & Philosophus egregius cùm hoc intelligeret, suum opus ita exorsus est; *Aeneadum genitrix hominũ, Diuinãq; voluptas, Alma Venus.*

In hac enim parte præclarissimè Platonici philosophati sunt: dum colligunt; oculos nobis ad Dei cognitionem & immortalitatem duces esse. Nam cùm

In Symposio.

Amor pulchritudinis desiderium sit; (ut ait Plato) per huius pulchritudinis, quæ sub sensum cadit, affectum paulatim erigimur ad cælestem pulchritudinem atq; diuinam: cuius ideam animo concipientes, admirabili quodam desiderio ad eam trahimur; atq; hæc terrena, quasi vilia & abiecta, negligimus. Hoc est, quod etiam Paulus Tarsensis, vir sanctissimus, ad Romanos scribens, ait: Diuina mysteria per harum rerum, quæ cernuntur, considerationem intelligi posse. Vates autem ille diuinus, Cælum (inquit) Dei gloriam enarrat: & Anaxagoras, Ad cæli contemplationem homines esse natos, asserbat. Sed ad Amorem nostrum reuertamur: quem ante res omnes genitum fuisse quidam existimant; vnde etiam Phanes dictus est, quod primus apparuerit: qua in sententia Parmenides fuisse videtur, cum ita cecinerit:

Ἡρώτιον πᾶσι θεῶτα θιῶν μνίστατο παύτων.

Metaph. 1. cap. 2.

Aristoteles quidem ait; Hermotinum Clazomenium, & Parmenidem, & Hesiodum statuiffe, Amorem rerum omnium morricem atq; efficientem causam. Plato in Conuiuio scribit, Amorem in natalibus Veneris in hortis Iouis, cum Porus Penia coniunctus fuisset, esse genitum. Sed diuersos animo Amores esse consentiunt omnes: qui tamen ad duas species, quas diximus, reducuntur: vnde Seneca geminum Cupidinem appellat in Oedipo:

Actu. 2.

Concinit tadas geminus Cupido. Et alibi:

In Hippolyto. Actu 1.

Quam vocat matrem geminus Cupido.

Nostri etiam Theologi primum illum Amorem diuinum mirificis laudibus celebrant. Itaq; Dionysius Areo-

Areopagita cum de Sacris Nominibus ac diuinis scriberet, Amorem non pratermisit: inde illa eius verba: Δείος έως, αγαθός, αγαθū, δια τὸ αγαθόν docetq; , ab Amore diuino bona omnia profluxisse. Mentēs verò illas supremi chori, quæ Deum propè contingunt, ab Amoris incendio Seraphin nominatas fuisse, Hebrææ Lingua periti testantur. Sed plurimum refert, à qua Venere noster Amor oriatur. Hinc enim omnis vitæ felicitas, & omnis miseria pendet: siquidem omnes, naturali quodam instinctu, boni amore trahimur: sed à Venere, hoc est, ab earū rerum, quarum amore capimur, pulchritudine plerumque decipimur. Hic enim nihil pecunia speciosius esse putat, atq; ideo studium suum omne congerendis pecunijs accomodat: alius amore militiæ ducitur: alius sine literis vitam non vitalem (vt ait Ennius) existimat: plurimi, si corporis voluptatibus priuētur, se miseros esse iudicabunt: sunt etiam (quamuis admodum rari) qui tanto virtutis amore flagrent, vt cætera omnia pro nihilo habeant; neque, nisi quantum cogit necessitas, curent. Atque hi soli sunt, quos cælestis Amor ad immortalem gloriam & felicitatem aliquando perducet. Hic autem Amor ille est, quo referti sunt omnes & Platoniorum, & Theologorum libri: cuius tam mirabilis effectus, vt animum à corpore prorsus abstrahat, et ad res sublimes atq; pulcherrimas considerandas erigat. Cum enim mentis oculis, sapientiæ splendorem intueri quis potest, admirabiles in eo amores excitantur sapientiæ: atque ita rerum altissimarum cogitatione fruitur, vt ad hæc infima stupeat. Hoc est, quod in Phædone

Socrates ait : Philosophorum vitam nihil aliud esse, quam mortis commentationem. Nam qui alicuius rei amore captus est, de ea semper cogitat, & in ea quasi viuit : vnde Pythagoras dicere solebat : Amorem vnam esse animam in duobus corporibus habitantem. Hinc est, quod Poëta mulieres eas, quas amant, vitam suam appellant : vt Propertius :

Libro 1.
Eleg. 2.

Quid iuuat ornato precedere vita capillo,

Tæq; peregrinis vendere muneribus ?

Volunt autem Amorem primum ac principalem actum esse voluntatis : vnde voluntatem amoris efficientem esse causam statuerunt ; pulchritudinem autem, quasi materiam quandam, ex qua amor generetur : quæ quomodo fiat generatio, sanè quam egregiè Picus in Hymnis suis ita cecinit :

Namq; vbi membrorū vultus discordia concors
Fulserit, & grata fuerit compage reuincta ;

Ipsa oculos afflat subito, celeriꝫ meatu

Labitur affecti tacita ad penetralia cordis,

Idꝫ trahit ; veluti chalybem magnesia cautes ;

Et tractum incendit, generatꝫ in pectore flammã

Illecebris fotam placidis, gratoꝫ decore.

Verùm non alia ratione quisquam ab hoc Amore vulgari se liberare poterit ; nisi id efficiat, quod Archytas Tarentinus in eo Libro, quem Πηγι σοφίας inscripsit, præcepisse dicitur : Vt ab ipso Deo ad res, ab eo procreatas, cogitatione procedamus : rursusque à creatis rebus ad ipsum Deum reuertamur. Cum enim res aliqua pulchritudine sua nostrum animum mouet, statim ab ea progredientes, cogitare de-

pulchritudo
oo.

re debemus, quanto debent ea pulchriora esse, qua non oculis, sed intelligentia percipiuntur: rursusque ab illis ad Dei pulchritudinem ascendere; in eaque demum acquiescere: cum ab hoc Amore diuino (quemadmodum antea diximus) felicitas omnis atque beatitudo pendeat. Hic autem Amor etiam in Deo est: quippe qui (ut Platonici volunt) amore ductus, hunc mundum procreavit. Et Aristoteles duodecimo prima Philosophia libro, primam illam Mentem omnia mouere propter amorem censet. Plato in Coniuiuo docet; Ab amore diuina ad homines, & humana ad Deos transferri: eumque qui harum rerum peritus sit, maxime felicem nuncupauit. Clemens Alexandrinus id in nobis situm esse asserit, ut Amoris diuini periti fiamus: ideo initio eius libri, quem *Padagogum* inscripsit, ita inquit: Το φίλτρον ἔσθαι αἰθερώπων ἔστιν. Atque hic sane diuinus Amor tantopere incenditur, ut ab alijs rebus mentem alienet, atque in amatum Deum mirabili quadam potestate transformet, ut Dionysius ecstasin ab eo fieri censet. Hoc illud sanctissimum coniugium anime cum Deo est; de quo multa Theologi nostri verba faciunt; & Proclus, in Hymno ad Lyciam Venerem ita canens:

Cap. 24

—Εὐρεθολὸν ἔχων τοσεῶν γάμου, τοσεῶν ὑμνεῶν.

Nunquam autem hic Amor nimius, aut nimis intensus esse potest; cum reliqui amores, cum intenduntur, magnas animo perturbationes asserre solent. Scribit n. Theophrastus in Amatorio libro; Cheremonē Tragicū existimasse, Amore, si mediocris sit, esse

esse gratiosum; si verò fuerit intensus, molestias & perturbationes afferre quàm plurimas. Sed neque illud prætermittendum, quòd hac vna ratione vel maxime cæteris animantibus homo præstat, quòd verum pulchritudinem intelligit; atque eius amore capitur: quod de Officijs primo Cicero fatetur his verbis: Itaque eorum ipsorum, quæ aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, conuenientiam partium sentit. In quarto Tusculanarum libro probatur, Aptam membrorum figuram, cum quadam coloris suauitate, corporis esse pulchritudinem: Animi verò pulchritudinem esse censuit, opinionum, iudiciorumque equalitatem & constantiam, cum firmitate quãdam & stabilitate, quæ virtutem subsequatur. Vtrum autem à corpore, an ab animo, principium habeat sensilis Pulchritudo, quæstio est. Nam plerunque accidit, vt animorum magis, quàm corporum, pulchritudine moueamur: multique ad amandum magis fœmina honestate ac pudicitia, quàm procacitate & lascinia concitantur. Quis enim, nisi vilis & perditus homo, meretricis amore, quamuis pulcherrima sit, capitur? At contra, quemadmodum præclare Lucretius cecinit:

Deteriore, fit, vt forma muliercula ametur.

Nam facit ipsa suis interdum fœmina factis,

Morigerisque modis, & mundo corpore culta,

Vt facile insuescat secum vir degere vitam.

Eidyll. 6.
qui inscribitur
Βουξο-
Αισως.

Quid, quòd propter iudiciorum varietatem sapienter fit, vt quæ non pulchra sunt, pulcherrima videntur? Quod etiam eo carmine Theocritus indicat:

Πολλά-

Πολλάκις ἢ ὅ ἔρωτι, τὰ μὴ καλὰ, καλὰ πείρωται.
 Vnde Polyphemus apud Ovidium, *rigidas homo*, Metam. 13
fab, 11.
ita canit :

Barba viros, hirtaq; decent in corpore seta.
*Apud Persas autem propter summas delicias nihil
 pulchrum habebatur, quod non molle atq; effemi-
 natum esset. At contra Virgilius in hoc libro Di-
 donem, fœminam quidem, sed quæ tamen virile ne-
 scio quid præ se ferret, non tantum Aeneæ pulchri-
 tudine captam inducit, quantum eius fortitudine
 & rebus gestis, quibus admirata clamat :*

Quæ sese ore ferens? quam forti pectore et armis? Aeneid. 4.
in princ.
Et non ita multò post :

Heu ! quibus ille

Iactatus fatis ? quæ bella exhausta canebat ?
*Morum enim similitudo ea est, quæ maximè amo-
 rem conciliat. Non igitur mirum, si bellicosa fœmi-
 na fortem & bellacem virum adamarit. Nam illans
 habitu quodam quasi virili postea depingit.*

*Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo,
 Cui pbaretra ex humero.*

*Etat enim chlamys, non muliebris vestis, sed po-
 tius militaris. Vnde Plautus in Curculione : Quæra-
 tis chlamydem & macheram hanc, vnde ad me
 peruenerit. Et ipse Virgilius in octauo :* Actus 5.
scen. 2.

ipse agmine Pallas

In medio, chlamydè et pictis conspectus in armis.
*Et Cicero pro Rabirio Posthumo statuam Scipionis
 cum chlamyde in Capitolio fuisse ; & Neapoli Syllam
 Imperatorem chlamydatum scribit. Sed qua de cau-
 sa accidit, vt amata mulier longè pulchrior amanti,
 quàm*

quam cateris videatur? & contra vir amatus amanti mulieri? Hoc quidem propter ideam illam atque formam amatae rei, quam semper animo versat amans, accidere necesse est. Longè enim pulchriores animo formas accipimus, quam quae oculis subiiciuntur: itaque tantum ea cogitatione, qua sibi formam absentis amicae representas, incenditur: ut omnino talem etiam reuera esse, qualem animo concipit, existimet. Potest etiam in causa esse temperamentorum corporis, atque humorum varietas, ut nonnulli foeminae alicuius amore capiantur, quam tamen alij deformem existiment. Sic Plato Archeanasses Colophoniae pulchritudinem praecellere omnibus existimabat: sic Aristoteles Herpillidem amicam suam cateris omnibus, tanquam omnium pulcherrimam, anteponebat. Hoc est, quod Horatius Sermonum libro primo scribit:

Illuc peruertamur, amatorem quod amica
Turpia decipiunt caecum vitia, aut etiam ipsa haec
Delectant, veluti Balbinum Polypus Agnae.

Hinc est, quod quidam caecum Amorem esse dicunt: quoniam amantes recto iudicio plerumque prauare solent. Magna sane atque obscura questio est, qua ratione aut causa fieri possit, ut homines ab Amore tantum immutentur, ut non amplius iidem esse videantur. Nostri omnino Theologi censent, prauiorum Daemonum maleficijs frequenter accidere, ut quis amore turpi capiatur. Nam saepenumero videre licet, non adolescentes tantum, aetatis feruore concitados; sed etiam prouectioris aetatis viros, licet uxores castissimas & forma praestantes habeant, ita me-

retri-

rettricis alicuius petulantissimæ amore detineri, ut ob
 tius consuetudinem, non tantum uxorem, sed rei
 familiaris & filiorum curam negligent. Ab hac au-
 tem Theologorum sententia, non admodum discre-
 pat Porphyrius: qui spiritus quosdam incorporeos
 ab eiusmodi hominibus attrahi, atq; hauriri censuit,
 à quibus ad amores tam turpes impellantur. Nonnul-
 li Genios in causa esse voluere. Sunt etiam, qui sive
 rum atq; astrorum potestati furorem hunc acceptum
 ferant. Sed quis Genius, aut quæ astra possunt exper-
 tia rationis animalia ad homines amandos impelle-
 re? Tradit enim Theophrastus in Amatorio suo;
 Puerum quendam Olenium, Amphilocum nomine,
 non mediocriter ab ansere fuisse dilectum. Nicander
 etiam author est; Nicomedis Bithyniæ regis fili-
 um, qui Secundus diceretur, gallinaceo gallo in de-
 lectis fuisse. Quid, quod Clearch. Peripateticus tan-
 tum pavonis amorem in puellam Leucadiam fuisse
 memoriæ prodidit, ut puella mortua non amplius
 vivere voluerit, sed eius desiderio vita excesserit?
 Quot exempla delphinorum à Plinio memorantur,
 qui puerorum amore capti sunt? Sed horum amo-
 rum nihil aliud certè, quam imaginationem quan-
 dam in causa crediderim; qua non homo tantum, sed
 ceteræ etiam animantes, teste Aristotele, præstant.
 Capiuntur autem homines Amore, obiecta quidem
 totius corporis pulchritudine; sed tamen propter
 faciei splendorem maxime: qua in parte magis etiam
 oculos, quàm reliqua, spectant. Nam ut Aristoteles
 Ethicorum libro nono scribit: Amantibus ipse aspe-
 ctus charissimus est, utq; sensum hunc præ ceteris
 expe-

Plin. Natur.
 Hist. lib. 10.
 cap. 22.

Nat. Hist. li-
 bro 9. ca. 8.
 Gell. lib. 7.
 cap. 8.

Cap. 12.

expetant : quòd ex eo potissimum amor nascatur. Sed idem Aristoteles à pudore homines in amoris retia impelli subindicat , cum amatores nihil magis in amato corpore , quam oculos respicere affirmet , in quibus habitare τὴν αἰδῶν, hoc est , pudorem vult.

In Problem. Et fuit perantiqua opinio : Pulchritudinem aut pudori inesse , aut ipsum esse pudorem. Vnde maxime tunc incendi amatores Poëtae fingunt , cum amatas virgines pudore suffundi viderint : quod de Lauinia & Turno scribit in duodecimo Virgilius his versibus :

Acceptit vocem lachrymis Lauinia matris,
 Flagrantes perfusa genas : cui plurimus ignem
 Subiecit rubor , & calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violauerit ostro
 Si quis ebur ; vel mixta rubent vbi lilia multa
 Alba rosa : tales virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor , figitq; in virgine vultus.
 Ardet in arma magis.

Sic etiam Anacreon Teius virginalem aspectum in puero suo celebrat his verbis : ὁ αἰ παρθέτων βήτων. Ad quod alluisse videtur Phrenicus in Troilo, cum dixit : Amoris lumen in purpureis splendere genis. Pindarus autem faciei splendorem celebrat in Theoxeno Tenedio : cuius hæc sunt verba : Ἀρτῆναι ποσάτε μαρμαρίζουσαι. Verùm non tantum apta membrorum compositione , sed etiam animi qualitatibus , qua cum aliqua gratia atq; venustate in corporis actionibus splendent , amatores capi non dubium est. Sed qua ratione fieri possit , vt quis ab Amore liberetur , varia præcepta dari solent. Nam

Ouidius

Apud Athe.
 Lib. 13.

Ovidius cum artem amandi tradidisset, etiam eius remedia versibus mandare conatus est. Galenus autem Medicus eximius, & Avicenna, cum Amorem putent vehementem esse animi morbum, propterea curandum esse corpus praeceperunt; & de curandi ratione non pauca praecepta tradiderunt. Cicero Tusculanarum libro quarto de Amore loquens: Sic (inquit) affecto haec adhibenda curatio est: ut & illud, quod cupiat, ostendat quam leue, quam contemnendum, quam nihil sit omnino; quam facile aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negocia. Loci denique mutatione, tanquam egroti non conualescentes, saepe curandus est. Etiam nauo quodam amore veterem amorem, tanquam clauum clauo eiciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus sit furor Amoris: omnibus enim ex animi perturbationibus est profectio nulla vehementior. Alij causas illas praecidere iubent, quibus in Amoris laqueos homines incidere plerumque solent, ut compotationes & conuiuia. Nam (ut ait Comicus) Sine Cere re & Baccho friget Venus. Ideo noster ingeniosissimus Poeta fingit, in conuiuio splendido atque regali, inter lusus & blanditias amore captam esse Didonem. Sic enim Venus Amori filio praecipit:

Terent. in
Eunuch. A.
Actu 4. Sc. 5.

Virgil. Aen.
neid. 1.

Ut cum te gremio accipiet latissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyaeum:
Et dabit amplexus, atque oscula dulcia figet:
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Vitanda est mulierum consuetudo: proponenda sunt

Hb

exem-

exempla continentia: *Ut Cyrus apud Xenophontem, eum in Assyriorum praeda diuidenda, pulcherrima quadam mulier, quae Susiorum regis uxor fuerat, sibi obtigisset, eam nec aspicere quidem voluit, ne in aliquam obscena libidinis cupiditatem incideret. Et Alexander ille Macedo, cum Darij uxorem, quae forma ceteras omnes Persicas mulieres antecelleret, eiusdemq; regis filias cepisset, eas honestissime custodiri iussit. Et Africanus Scipio praestanti pulchritudine virginem Hispanam, cum admodum ipse iuuenis esset, sponso suo tamen intactam illibatamq; restituit. Plurimum igitur prodest Virtutis Amor, atq; animi propositum, ad insani Amoris stimulos auertendos. Sed nihil magis hunc furorem arceri potest, quam si quis cogitet, quae inde mala proueniant, Nam, ut ait in Eunuchis Terentius:*

In Amore haec omnia insunt vitia:

Iniuria, suspiciones, inimicitiae, induciae;

Bellum, pax rursus.

Certe amatores videre licet modo algere, modo aestuare; nunc spei plenos, nunc plane desperantes; deniq; praecipites in omne facinus; atq; illud Plautinum in ore habentes: lactor, crucior, agitor, stimulor, versor in amoris rota miser. Tibullus sane, quanta sit Amoris impatientia, quantus dolor, his versibus ostendit:

O ego, ne possem tales sentire dolores,

Quam malle in gelidis montibus esse lapis!

Stare vel insanis cautes obnoxia ventis,

Naufraga quam vasti tunderet unda maris!

Melanoder cum Amoris incommoda sensisset e-

sta-

Act. 1. Sc. 1.
Cic. Tusc. 4.
pag. 226. a.

In Cistellina,
Act. 2.
Scena 1.

Libro 2.
Eleg. 4.

clamare non dubitavit :

ὦ φῶς, θεοῦ τῆς ἐφῆρτις ὡς καὶ ἰὸν μύρα,

Heu quam magnum mortalibus malum Amores sunt ! Quis enim facile numerare possit , quot regna subversa , quot delatas vrbes , quot homines trucidatos , quot familias exitio traditas , quot bella , quot cades , quot regiones ferro igniq; vastatas , insani hominis amoris causa , Scriptores & Græci & Latini memoria prodiderunt. Ut non illepide Plautus dixisse videatur : Amorem primum apud homines carnisficinam commentum fuisse. Poëta verò non alia de causa finxerunt homines in belluas à Circe commutari , nisi quia capti amore , vim omnem rationis amittunt. Possunt autem Amatores scaro pisci non inconcinne comparari , quem præ cæteris omnibus piscibus , aiunt , libidine furere. Cum enim piscatores unam ex eo genere fæminam habere possunt , eam in insidijs collocant , & rete circumponunt : tunc scari eius potiendæ fæminæ desiderio , quasi æstro quodam perciti , ruunt , & alius alium prævertere contendit , ut prior amata fæmina fruatur : quo fit , ut eorum maxima multitudo parata in retia se invehat : atq; ita , quemadmodum M. Antonius Philosophus & Imperator scribit , διδῶσι δὴ τὸν ὄψιν ἀφῆσιν τῶν πτεῶν οἱ οὐδέου. Magnum etiam corpori detrimentum affert intempestiva Venus : unde illud Demosthenis dictum : Pœnitere tanti non emo : quoniam Venerẽ semper dolor & pœnitentia sequitur. Nã (ut ait Aristoteles in Problématique) Semẽ ab homine pro corporis proportionẽ plurimũ emititur , & ab omni corporis parte : quo fit , ut totũ corpus concutiat. Hinc est,

In Cistellaria , Act. 2. Scena 1.

Section. 4.

H b 2 quod

No. Attic.
lib. 7. c. 2.

quod *Abderites Sophista*, Paruum quandam epilepsiam coitum esse censuit. Quam quidem sententiam *Gellius Hippocrati* ascribit his verbis: *Hippocrates* autem, divina vir scientia, de coitu *Venero* ita existimabat: *Parvum esse* quandam morbi terribissimi, quam nostri *Comitiales* dixerunt. Nam ipsius verba hæc traduntur: *Τὸ σπέρμα ἐὶναι μικρὸν ὄντα τῶν ἄλλων.* Et *Cornelius Celsus* frequenti coitu corpus dissolui scribit. *Auicenna* longè minori detrimento sanguinem per venarum sectionem emitti, quam intempestivè semen fundi existimat. Cogitandum est igitur quod ait *Picus*:

*Vt semper multos Venus immoderata dolores
Afferat, innumeras labe, morbosq; , nequeq; ,
Et curva ante diem prætendat damna senecta.*

Quamobrem hanc turpem *Venerem* atq; hunc furiosum *Amorem* relinquere; & illum castum ac cælestem, qui à virtutis & sapientia pulchritudine splendoreq; proficitur, sequi decet; qui alios omnes ex animo procul amores eicit, & præsentia sua magnam hilaritatem, & voluptatem affert incredibilem. Veri autem *Amatoris* signa sunt: Ad amatam rem semper inclinare, de ea cogitare, loqui, scribere, somnare. Neq; enim (inquit *Virgilius*)

Æneid. 1.

Eclog. 8.

Passus amor.

Et alibi:

Qui amant, ipsi sibi somnia fingunt.

Satis enim constat, intensum amorem etiam dormientes suis imaginibus aut oblectare, aut etiam contristare. Quod multò ante *Virgilium Smyrnaeus Bion* vidit, qui in suis *Bucolicis* ita de amore cecinit:

Α' μὲν δ'

Ἄ μὲν γὰρ μοὶ Κύρις ἴδ' ἰσθιέντι παρῖσα.

Aristoteles in Rhetoricis ad Theodecten scribit: Vo- Lib. 1. cap. 11.
ras amatores de re amata etiam cum gaudio so-
mmiari; & propter perpetuam eius memoriam, quam-
vis absit, tamen quasi presente letari: quin etiam
ἐν τοῖς πένθει καὶ θρήνοις, hoc est, in luctibus &
lamentationibus quandam tamen amata rei recor-
datione suboriri voluptatem, quam oculis animi,
tanquam presentem, inveniunt. Itaque summus hic
Poeta noster, sicut omnes animi affectus, ita inge-
niosissime vim Amoris explicans, ita de amante De-
done scribit:

Illum absens absentem auditq; videtq;.

Quae res effecit, ut etiam in dolore gratus sit amor:
unde apud Poetas Dulcem amaritiam frequenter
inuenies, quod uno verbo γλυκύπικρον Graeci vocant. Plutarch.
Catullus in quodam Epigrammate ita de Venere Orpheus.
scribit: Muscus.

Multa satis lasi: non est Dea nescia nostri,

Qui dulcem curis miscet amariciem.

Apud Plautum in Pseudolo quidam adolescens de Act. 1. sc. 1.
amica sua epistola sic ait: Dulce amarumq; vna
nunc misces mihi. Quod si aliquam rei amata imagi-
nam, aut si quam prolem habere potuerint; tum ve-
ro seuos dolores aliquantulum mitigare solent: atq;
ideo Dido, cum abiturus esset Aeneas, ita inquit: Virgil. Ae-
neid. 4.

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset

Ante fugam soboles: si quis mihi parvulus aula

Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret;

Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.

Ac sane cum quis amare incipit, statim etiam incipit

H b 3 id,

id, quod amat, laudare : quod cum Poëta noster non ignoraret, amore captam Didonem, statim Virg. Aen. 4. facit tanquam Deum quendam suum, Aeneam admirari : (Deorum.

Credo equidem: (inquit) nec vana fides, genus esse Et quemadmodum amans rem amatam maxime suspicit, & nihil non magnum atq; honorificum de ea sentit & loquitur : ita nullo modo ferre potest, quæ illi molesta esse cognoverit. Quam intensi Amoris proprietatem Virgilio non incognitam fuisse, declarat illud, quod in secundo libro de Choræbo scribit : qui cum passim crinibus Cassandram amasiam suam à Græcis trahi videret :

Non talit hanc speciem furiata mente Choræbus,
Et sese medium iniecit moriturus in agmen.

Quibus verbis ostenditur, Amantes non tantum incommoda propter amatam rem pati paratos, sed etiam, si ita accadat, mortem : quod de Alceste Admeti uxore Poëta fabulantur : quamvis hoc pro re certa in Platonis Conuiuio recitetur, & de Tyberio Graccho loquantur historia. Nihil autem durum, nihil asperum refugit amans ; modo amata re potitur : quod in Ecloga decima sic ostendit Poëta :

Galle, quid insanis ? (inquit) tua cura Lycoris

Perq; nives alium, perq; horrida saxa secuta est. Quin etiam nullam conditionem subire durissimæ seruitutis recusant, ut id tandem, quod concupiscunt, assequantur : sic Hercules seruit Omphale : sic Iacobum quatuordecim annos, ob Raebelis amorem Labano seruisse Sacra Litera testantur. Sed quoniam plus satis iam fortasse philosophati sumus : hæc,

quæ

que recandiora videri possunt, relinquamus: & videamus, qua de causa Virgilius Aeneam suam, quem tanquam aliquod insigne probitatis & sapientiae exemplar nobis proponit, Amoris tamen laqueis irretitum fuisse velit. Atque ut illas, quae verisimiles sunt, causas praetermittam, Aeneam ideo se Didoni coniunxisse fingit, non quia captus esset eius amore, quod nusquam Poëta docet; sed quia se hospitē egentem & vagū videret; ut ea ratione Didonis gratiam seruaret: quoniam (ut ait Cicero) Tempori cedere, hoc est, necessitati parere, semper sapientis habitum. Quis enim non intelligit, si Didonis, amore inflammata atque furentis, congressum Aeneas fugisset, fore, ut paulo post à Didone vel expelleretur, vel etiam aliquid grauius pateretur? Notum enim erat Aeneae sapientissimo viro, Furens quid femina possit: igitur illi voluit indulgere,

lib. 4. Epi-
stol. fami. 9.

Aeneid. 4.

Dum pelago seuiret hyems, & aquosus Orion,
Quassataeque rates, & non tractabile caelum:
ut verno postea tempore commodius posset in Italia
navigare. Potuit etiam illa grauis esse causa, quae Vir-
gilium, ut amatorem Aeneam fingeret, impulerit:
quodnam etiam Homerum, quem vnum amulaba-
tur, idem de Ulysse suo prudentissimo viro finxisse
videbat: quem scribit in insula quadam à Calypsone
diu detentum fuisse, donec Iouis imperio coacta fuit
eum dimittere. Sed, ut ego quidem arbutor, voluit
hoc in libro Poëta, quanta sit vis amoris, ostendere;
qui non feminas tantum, sed etiam grauissimos vi-
ros plerumque deuinciat: ut id Aeneas dicere posset:

Odyss. 7.

Virgil, B.
clog. 10.

Omnia vincit Amor; & nos cedamus amori.

H b 4

Cum

Cum præsertim videret Poëta, dios summos istos
 Imperatores, quos suis carminibus maxime illustra-
 re cupiebat, Iulium Casarem, & Octavianum Augu-
 stum, amoris illecebris fuisse delinitos. Nam Iulius
 Cesar in Aegypto Cleopatra amoribus indulgit: O-
 ctavianus autem Augustus amore Liviæ Drasilla tan-
 topere incensus est, ut eam (quemadmodum scri-
 bit Suetonius) à matrimonio Tyberij Neronis, &
 quidem prægnantem abduxerit, dilexeritque semper
 vnicè, ac probavit perseueranter. Ea verò maxima
 causa Virgilio fuit, ut Poëtica Artis consuetudinem
 seruet. Nam apud Poëtas, non hominum tantum,
 sed etiam Deorum amores celebrantur. Thesus,
 qui sapientissimus fingitur, duas sorores Phædræ
 & Ariadnam, Minois Cretum regis filias abducit:
 Pelæus Thetidis amore capitur: Hercules amore
 Deianiræ flagrat: Agamemnon parenti, quamvis A-
 pollinis iussum intelligat, Chryseida reddere recusat:
 Achilles abductam Briseida, tanquam puer, deplora-
 rat. Quid Iasonem, Paridem, Menelaum, Ore-
 stem, Protefilaum, innumerabilemque aliorum mul-
 titudinem referam? Ipse Iupiter modò Taurus fit,
 ut Europam rapiat; modò Cygnus cum Leda con-
 cumbit: modò aurum in Danaæ gremium fluit: mo-
 dò Amphitryon in Alcmena complexibus Herculæ
 generat. Pluto per vim Proserpinam rapit. Ven-
 nus cum Marte, cum Vulcano, cum Anchisa deniq;
 coniungitur. Inno Zelotypia flagrat. Apollo Daphnes
 amore cruciatur. Quid plura? nullus apud Poëtas
 Deus est, nullus homo paulò celebrior, qui non A-
 moris vinculis colla subdidit. Quid igitur mirum, si
 Poëta

Homer. Ili-
 ad. 1.

Poëta noster Aeneam suam amori indulgentem faciat : cum hoc non à sapientissimis tantum viris , sed à Deis etiam ipsis immortalibus fieri Poëta omnes consentiant ? A qua sanè opinione neq; Historiæ , neq; Sacra litera discrepant . In Historijs enim habemus , summos illos Philosophos , Socratem & Platonem , Aristotelem , laqueos amoris effugere non potuisse . Quin etiam Socrates , cum nihil omnino se scire profiteretur , artem tamen amandi se didicisse fatebatur . Apud Romanos omnium sapientissimus Cato vincitur & expugnatur ab amore . Quid M. Antonius Philosophus & Imperator , quanto Faustina amore incensus traditur ? Multa prater eo consultò ; ne nimis longa sumatur oratio . Iam verò in Sacris Literis non adolecentes tantum , sed etiã gravissimi & sapientissimi homines amore capiuntur . Quis Samsone fortior habitus est ? tamen ab inimicis Philistæis in amata gremio sopitus , comprehenditur , & catenis ferreis alligatur . Iudicâ 16. Quis post homines natos fuit unquam , qui pietate & religione Davidem regem superaret ? quem unum ipse Deus immortalis fassus est , in omnibus rebus sibi planè satisfecisse : tamen hic insano amore Bersabea captus , 2. Sam. 11. non tantum adulterium cum ea commisit ; sed etiam viro eius eadem crudeliter machinatus est . Age verò , quis de summa Salomonis sapientia non audiuit ? ut nihil penitus esset in rerum natura , nihil in divinis mysterijs , quod ille vir ignoraret : qui tamen quantopere sit immutatus ab Amore , à vobis in Sacris Literis legi , quàm à me commemorari malo . Quid ergo ? dicet aliquis ! Hæcine tu probas ? aud

hoc modo laudes *Amaris* celebras? Ego verò tantum abest, ut probem; ut etiam maxime damnanda esse censeam. Sed hæc ideo commemoro: primum ut Poëtam nostrum ostendam, non sine ratione suam *Aeneam* finxisse, nonnihil *Amor*i concessisse: deinde ut doceam, quam difficile sit, nisi quis diligentissime caueat, in *Amoris* illecebras non incurrere, a quo tot ac tales viri deuincti fuerint. Verum ea paratissima atq; expeditissima ratio fugiendi *Amoris* huius est, ut cum alio amore (quod ait *Cicero*) tanquam clauum clauo trudamus, & *Venerem* amorem *Musarum* amore propellamus. Sola enim *Muse* vincula & laqueos *Amoris* non exhorrescunt: quod elegantissimo quodam *Epigrammate* *Græco* satis indicatur: in quo Poëta fingit, *Musis* *Venerem* fuisse minitatum, nisi *Numen* suum celerent, se in illas *Cupidinem* filium suum armaturam: *Musas* autem respondisse; *Posse* eam *Marti* nugas illas intentare; se verò prorsus ab *Amoris* iaculis tutas esse. *Carmen* autem illud quidam *Musicy* Poëta, quidam *Platonis* esse volunt: quod in hunc modum conscriptum est:

Α Κύπρις Μύσαισι Κοράσι, τῶν Ἀφροδίτας

Τιμᾶτ', ὃ τὸν Ἔρον ὑμῶν ἐφασκίσσασαι.

Ἐ αἱ Μοῦσαι ποτὶ Κύπριν Ἄρει τὰ σαμβύλα ταῦτα.

Ἡμῶν δ' ἔπέταται τῆτο τὸ παιδάριον.

Vide *Natal. Comitis Mythol. lib. 7. cap. 15.* & *Luciani Dialogum Veneris & Eupidinis. incl. Ti dñ werr*
 Quæ quamuis ea venustate reddi Latine vix possunt, qua Græce scripta sunt: ea tamen nos olim sic in Latinum sermouem conuertimus:

Alma Venus Musis: Venerem obseruate puella;

Aut in vos stringet spicula noster Amor.

At

Tuscul. 4.
pag. 225. b.

Epigramm.
Græc. lib. 1.

Platoni tribuit
Diog.
Laert.

Vide *Natal. Comitis Mythol. lib. 7. cap. 15.* & *Luciani Dialogum Veneris & Eupidinis. incl. Ti dñ werr*
 & *icor.*

At Veneri Musa : Verba ista procacia Marti.

In nos nil iuris iste Puellus habet.

*Habemus igitur paratum Antidotum , quo flagitiosus
Amoris tela vitare facile possimus : Si nos virgine-
us Musarum Chorus in clientelam suam admiserit.*

D E M V S I C A ,

O R A T I O   X X I I I .

M aliquādiu mecum ipse tacitus ani-
mo voluisssem, Auditores, quonam apud
vos , in hoc huius anni Professionis no-
stræ principio, dicendi genere potissimum
vterer , quod & animos vestros exhilarare , & ad
bonarum artium studia vehementius incitare posset:
suavissimis ac dulcissimis Q. Horatii Flacci cantibus,
quos interpretari vobis hoc anno decreuimus , tan-
dem admonitus, de celesti illa, ac verè diuina scien-
tia, quam Græco nomine Musicam vocamus , cuius
magna quedam atq; ampla pars est Poëtica facul-
tas, verba facere; atq; eiusdem laudes, vires, com-
moda , quæ penè sunt innumerabilia, quoad per me
fieri poterit, explicare constitui. Neque enim ex
tot, tamque varijs ac multiplicibus artibus, quæ vel
ab hominibus excogitata, vel Dei beneficio sunt no-
bis tradita , vlla tam humanitatis est propria; nec
quæ

qua facilius animum nostrum regere, mores immu-
 tare, mentem ad sese raperé, & quibusdam quasi
 vinculis constrictam atq; alligatam retinere valeat.
 Hac illa est scientia, qua dono quodam Prouiden-
 tie data est humano generi, quo se ex tantis mise-
 riy, laboribus, & calamitatibus aliquo modo re-
 creet atq; reficiat. Neq; enim tam graues & acer-
 bos casus, tam turbulentas vite tempestates, tot
 tristitia fortuna vulnere vlllo modo pati natura hu-
 mana diutius posset: nisi molliores interdum & deli-
 catiores cantus adhiberet. Nec verò quicquam in
 vita iucundum aut dulce videretur, nulla quies,
 nulla animi remissio, nullum naturæ blandimentum,
 nullum suaue solatium, hac arte sublata, reperire-
 tur. Hac omnibus & studijs, & sexibus, & eta-
 tibus opportuna atq; accommodata est: hac infan-
 tes in cunis adhuc vagientes oblectati, nutricum
 dulci murmure sopiuntur: hac pueri cum aequalibus
 cantillantes, frequenter vtuntur: hac iuuenes, atq;
 etate florentes maximè capiuntur: hac senes, reli-
 quis iam deferuescentibus voluptatibus, naturæ dul-
 ci quodam instinctu delectantur. Nulla deniq; natio
 est, nulla gens, nullus ordo, qui non artificiosa ca-
 nendi ratione moueatur. Saxa & solitudines, ait
 Cic. pro Ar- Orator, voce respondent; bestiae quoq; immanes
 cantu flectuntur, atq; consistunt. Qua de causa sa-
 pientissimi Poëtae fictis fabulis tradiderunt, ab Or-
 pheo Linoq; cantoribus non tantum homines, sed
 etiam pecudes, feras, aues, sylvas, montes, saxa,
 muta deniq; omnia cantu, fidibusq; fuisse commota:
 quoniam nihil est penitus in omni rerum vniuersa-
 te, quod

Cic. pro Ar-
 etia.

te, quod ab Arte Musica remotum, aut alienum esse videatur. Unde cælestes etiam globos, generalemq; totius Mundi animam quadam harmonia constare Platonici crediderunt: neq; quicquam rectum, honestum, laudabile esse posse censuerunt, nisi quod esset Arti Musicae congruens atq; consentaneum. Quare de tam eximia singulariq; scientia dum breuiter aliqua dissero, queso vos, sicuti facere instituistis, diligenter attendite. Primum enim mihi videtur de origine atq; antiquitate Musicae; deinde de formis eius atq; partibus; tum de viribus atq; utilitate esse dicendum. Nam ea est huius Artis tum antiquitas, tum dignitas, ut Timagenes auctor sit, Quatit. In
 Omnium in literis studiorum antiquissimam extitisse lit. cap. 17. lib. 1.
 Musicam: & iam illis antiquis temporibus in tanta veneratione, tantoq; studio fuerit, ut ijdem Musici, & Vates, & Sapientes iudicarentur. Sic Museus, qui multum in hac arte præstitit, & viuens Theologorum sapientissimus habitus fuit, & post mortem in beatorum sedes ac domicilia translatus putatur, de quo ita Virgilius in sexto:

Museum ante omnes: medium nam plurima turba
 Hunc habet, atq; humeris extantè suspicit altis:
 sic Orpheus, qui, cum homines in agris passim, bestiarum more, vagarentur, & sibi victu ferino vitam propagarent, nec ratione animi quicquam, sed pleraq; corporis viribus administrarent; Musica quadam ratione compulit in vnum locum, & congregauit, atq; ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos: sic Linus, qui propter excellentem artis Musicae scientiam, Apollinis filius habitus
 fuit:

fuit : sic alij plurimi propè diuinos honores ob hanc
 Artem consecuti. Fuit enim olim Musica cum diui-
 narum rerum cognitione, coniuncta, Cuius rei testes
 sunt clarissimi Poëta : apud quos inter regalia con-
 iuuia laudes Heroum ac Deorum ad citharam cane-
 bantur; & res altissima, questioneq; dignissima, can-
 tibus inferebantur : vt apud Virgilium :

Aneid. 1. in
 fine.

cithara crinitus Iopas

Personat aurata; docuit quæ maximus Atlas.

Hic canit errantem Lunam, Solisq; labores;

Vnde hominum genus, & pecudes, vnde imber et

Et in Sileno :

(ignes.

Namq; canebat, vt i magnum per inane coacta

Semina terrarumq; , animæq; marisq; fuissent,

Et liquidi simul ignis : vt his exordia primis

Omnia, & ipse tener mundi concreuerit Orbis.

Quæ verò Artis tam egregiæ fuerit origo variè tra-

ditur. Quintilianus ab ipsa Natura putat, ad tole-

randos facilius labores, velut muneri nobis esse tra-

ditam. Siquidem (inquit) & remiges cantus hor-

tatur : nec solùm in ijs operibus, in quibus plurium

conatus iucunda voce conspirat, sed etiam singulo-

rum fatigatio, quamlibet se rudi modulatione sola-

tur. Quis enim nescit, aut quis non ferè quotidie au-

dit, laborantes, atq; opus facientes agricolas, artifi-

ces, & mares, & fœminas in ipsis laboribus me-

dijs aliquo sese cantionis genere oblectantes. Quam

Georgic. 1. rem in Georgicis ita Virgilius exprimit :

Interea longum cantu solata laborem,

Arguto conuinx percurrit pectine telas.

Eclog. 1. Et in Bucolicis :

Hinc

Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.
 Tam enim hominem Natura nudum, & in nuda hu-
 mo natali die statim ad vagitus & ploratum abijci-
 at; nullumq; aliud ex tot animalibus ad lacrymas,
 & hoc protinus vita principio, generet, vt natue ia-
 ceat, manibus pedibusq; deuinctis, flens, & a suppli-
 tibus vitam auspicietur: voluit etiam eadem provida
 parens Natura solatium aliquod tantis miseris in-
 uenire: itaque Musicæ dulcedinis sensum etiam ipsi
 infantibus ingenerauit: quo fit, vt nutricum nanijs,
 & varijs modulationibus mirifice recreentur, &
 cessantes a vagitu, iucundè sopiantur. Est enim
 tam hominis propria, tamque sensibus nostris
 coniuncta Musica, vt Plato censeat, Nihil facili-
 us in teneras puerorum mentes ingredi, quam va-
 rios canendi modos. Quod apertis & manifestis
 indicijs facile quiujs intelligere potest. Quam plu-
 rimi enim pueri nostra etiam tempestate reperiu-
 tur, in omni parte Musices eruditi atque excellen-
 tes: cum tamen in alijs artibus aut scientijs nullus
 omnino puer excellat. Neq; tantum homines ipsi,
 sed etiam bestiae, cantu Musicaq; delectantur. Nam
 Plinius ait, *Cervos fistularum sono mulceri.* Strabo
 tradit, *Elephantos cantu plurimum oblectari.* Pin-
 darus testis est, *Delphines cithara sono mira qua-*
dam exultare laticia. Compertum est etiam vsu ipso,
 Multos tintinabulorum sonitu strepituq; valde gau-
 dere: qua de causa muliones, vt facilius in itinere
 sarcinarum onera laboresq; tolerent, mulorum col-
 lo plurima suspendere tintinabula solent. Quid in bel-
 lo, nonne tabarum clangore, & tympanorum pul-
 su non

Plin. Natura
 Hist. lib. 8.
 cap. 34.

su non minus equi, quàm milites animantur? Quid
 auium ille tam varius, tamq; multiplex concentus
 in agris, nonne declarat aperte, Musicam ipsis et-
 iam auibus à natura datam & ingenitam? Nam
 luscinia (si Plinio credimus) cantum edit, perfecta
 Musica scientia modulatum: & tam paruulis in fau-
 cibus omnia concinuntur, quæ tot exquisitis summo
 ingenio atq; industria instrumentis ars hominum ex-
 cogitauit. Non est autem mirum, si in rebus omni-
 bus Musica plurimum valeat: cum totus hic mun-
 dus inferior, & omnia, quæ in eo sunt, à cælesti
 corpore pendeant, atq; ab eo vitam, ortum, & in-
 crementum accipiant: præstantissimi verò Philoso-
 phi subtilissima indagatione deprehenderint, totum
 mundum, & globos præcipuè cælestes, atq; ipsam
 mundi animam ab immortalis Deo Musica ratione
 fuisse procreatam: atq; ideo magnum quendam, &
 dulcem sonum impulsu & motu ipsorum orbium ef-
 fici existimant, qui acuta cum grauibus temperatis,
 varios æquabiliter concentus efficiat; quem docti
 homines nervis imitati atq; cantibus, aperuere sibi
 reditum in cælum. Et Græci quidem, ut Eusebius
 testis est, Musica harmoniæ inuentionem Dionysio
 attribuunt. Ipse verò Eusebius Zethum & Amphionem
 fratres, qui Cadmi temporibus fuerunt, Musi-
 cae repertores facit. Plinius etiam ab Amphione re-
 pertam Musicam scribit: de quo sic Horatius:
 Dicitur & Amphion, Thebanae conditor urbis,
 Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
 Ducere, quò veller. Solinus Musicae sta-
 dium è Creta insula promanasse credidit, quod ibi
 Idæi

Natur. Hi-
 stor. lib. 10.
 cap. 28.

Cic. de So-
 mnio Scip.

Nat. Hist. lib. 7. c. 56.

In Arte
 Poët.

Idæi Daſtyli crepitu ac tinnitu æris deprehenderint ,
 & in ordinem ac proportionem tranſtulerint. Poly-
 bius Arcadibus acceptam Muſicam refert , qui
 ſemper huius artis ſtudioſi fuerint : quod etiam Vir-
 gilius in Bucolicis innuit , cum ita ſcribit :

Eclog. 10.

cantabitis Arcades , inquit,

Montibus hæc veſtris , ſoli cantare periti

Arcades. Et alibi :

Eclog. 7.

Ambo florentes ætatibus , Arcades ambo,

Et cantare pares , & reſpondere parati.

Quod ideo fortasſe memoriæ traditum eſt , quia Pan,
 Deus Arcadiæ , fiſtulam inueniſſe perhibetur. Vir-
 gilius :

Eclog. 2.

Pan primus calamos cera coniungere plures

Inſtituit. Harmonias tamen vocum à

Mercurio fuiſſe excogitatas , Diodorus Siculus pri-
 mo libro auctor eſt : à quo etiam lyra ſine cithara
 fuiſſe inuenta traditur : vnde Horatius de Mercurio,

Libro. 1.
 Od. 10.

Te canam magni Iouis , & Deorum

Nuncium , curvæq; lyræ parentem :

eam Apollini poſtea Mercurius dono dediffe dicitur:
 qua ita ſe Apollo exercuit , vt optimus omnium ci-
 tharædus euaserit , & Orpheum etiam filium ſuum,
 quem ex Calliope Muſa ſuſceperat , ita docuerit , vt
 non ſeras modo , ſed ſaxa etiam , ſylvasq; cantus
 ſuauiſſe duxerit. Virgilius :

Epigram. 7.

Threicius quondo n vates fide creditur canora

Mouiſſe ſenſus acrium ferarum

Atq; amnes tenuiſſe vagos.

Quod ſigmentum Horatius in Arte Poëtica ſic in-
 terpretatur :

Ii

Sylue-

Sylvestres homines sacer interpretsq; Deorum
 Cædibus, & victu sædo deterruit Orpheus,
 Dictus ab hoc lenire tigres, rapidosq; leones.

Cap. 3.

Iosephus de Iudaorum Antiquitatibus libro primo
 tradit, Iubalem, Lamechi filium, Musicam artem
 primam coluisse, & Psalterium ac Citharam potis-
 simam laudasse: quod etiam in Sacris literis scriptum
 legimus. Itaq; veram hanc esse sententiam existima-
 re debemus, ut ab Hebræis ad Aegyptios, ab Aegy-
 ptijs ad Græcos Musica, sicut etiam litera ceteraq;
 artes ingenue, promanarit: quam ita postea viri sa-
 pientes adamarunt, ut neminem satis eruditum puta-
 rent, qui non artem Musicam percalleret. Sunt qui
 tria Musica dicunt fuisse principia: Mærorem, Vo-
 luptatem, atq; Enthufiasmum, hoc est, diuinum affla-
 tum. Nam in mærore Musicam adhiberi nostro
 quoque tempore videmus; ut in mortuorum exe-
 quijs ac funeribus, quæ Sacerdotum cantibus
 procurantur: quæ quidem consuetudo fuit antiquissi-
 ma: ut apud Ouidium:

Fastor. 6. in
finc.

Cantabat mæstis tibia funeribus.

Quamuis sedanda potius tristitia, quam incitanda
 causa, reperta esse Musica videatur: vnde magnam
 secum asserre voluptatem consuevit, & tristes ani-
 mos atq; afflictos mirabiliter recreare. Quod ita
 perspicuum, ut nullius omnino probationis indigeat.
 Qui verò diuino sunt afflati Numine, ij plerunq; so-
 lent futura cantu prædicere: sicut apud Virgilium
 Sibylla, cum esset Aeneæ vaticinatura: de qua ita
 Poëta scribit:

Aeneid. 6.
in princ.

Nec mortale sonans, afflata est numine quando

Iam

Iam propiore Dei.

Et alibi Anchises ita inquit :

Aeneid. 3.

Sola mihi tales casus Cassandra canebat.

Sed iam de origine, atq; antiquitate Musicae satis diximus : Nunc de formis eius , & partibus aliqua percurramus. Tres enim Musicae species eruditi viri constituunt : Mundanam, Humanam, & quae Instrumentis conficitur. Mundana Musica ea dicitur , quae ex caeli conuersione, elementorum compage, & temporum varietate colligitur. Est enim in omnib. Mundi partib. conuenientia quaedam et proportio musica :

quae dum caelestes globi mouentur , suauissimos sonos efficit : quamuis Aristoteles leuibus quibusdam argumentis antiquam hanc Pythagorae, Platonis, reliquorumq; bene sentientium Philosophorum opinionem refellere conatus sit. Verum nostri etiam Theologi non tantum Platonicos, quantum veritatem ipsam, & diuina secuti Oracula, suauissimum in caelo sonum, dum orbis assidua conuersione voluuntur , perpetuo fieri confirmant. Neq; enim (ait Orator) silentio tanti motus incitari possunt : & natura fert , vt extrema ex altera parte grauius , ex altera autem acutè sonent :

Lib. 1. de caelo cap 9.

Quamobrem summus ille caeli stelliferi cursus, cuius conuersio est concitatio, acuto & excitato mouetur sono ; grauisimo autem hic lunaris atq; infimus. Atq; hac de causa Dorilaus dixit: Mundum nihil aliud esse, quam musicum diuinitatis instrumentum : quia illi concordans in caelo globi dulcissimos emittant sonos ; quos tamen aures nostrae multis de causis capere non possunt : sed cum animas ex hoc tenebroso domicilio in illam clarissimam , atq; aeternam domum commi-

Cicer. de Somn. Scip.

grabit, tum cœlestis illius harmonia mirifica dulcedine perfruemur: quemadmodum sempiternis seculorum atatibus Spiritus illi diuini, quos Plato Sirenes, nostri Theologi Angelos vocant, iam fruuntur, & vnâ cum motu cœlesti iubilantes canere, Deumque, rerum omnium parentem, celebrare non desistunt. Neque aliquid antiqui Philosophi, nouem Musas à Poëtis tantopere celebratas esse, voluerunt, quam musicos octo globorum cœlestium sonitus, & vnâ omnium simul conuenientiam, quam orbes efficiunt. Unde Hesiodus in Theogonia Musam octauam, ab ipso cœlo deducto nomine, Vraniam vocat: quod sursum versus septem errantes stellæ primò nobis occurrant; cœlum verò stelliferum sit octauum: nonam autem Musam, quam efficit sonorum omnium concors vniuersitas, Calliopen appellat; ex nomine vocis dulcedinem volens indicare. Nam Apollinem Musarum Præsidem ideo dicunt esse, quod Sol sit dux & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio: qui medio in loco Planetarum constitutus, lumine suo moderatur. Ab hac persuasione, fideque, quod cum suavissimo sonitu cœlum moueatur, fluxit ea consuetudo (sicut ait Macrobius) vt soni musici sacrificijs adhibeantur, atque vt mortui ad sepulturam cum cantibus efferantur. Persuasum enim plerique habent, proborum hominum animos post mortem ad originem musica dulcedinis, hoc est, ad cœlum reuerti, & ibi perpetua frui beatitudine. Quin ideo in hac vita musicis sonis animum oblectari sapientiores existimant, quod è cœlo veniens, in corpus hoc eius

Musica

Musica quandam memoriam deferat, quam antea iam in cælo degustarat. Nam homines omnes ita iucundis cantibus deliniuntur, ut nullum sit tam immitte, tam asperum, tam efferatum pectus, quod non oblectamentis huius scientiæ capiatur. Neq; sanè mens nostra **quicquam præstantius optare potest, quam ut his corporeis vinculis absoluta, cælestibus illis animis tandem associetur, ut cum eis sempiterna & ineffabili Musica suauitate perfruatur.** Humana verò *Musica* vocatur ea, qua corpus hoc nostrum animæ sociatum est, quaq; animæ partes inter se bene conueniunt, & summæ rationi parent, ut & ea concordia virtutum omnium pulcherrimus quasi concentus efficiatur. Nam animam nostram, non aliter atq; illam generalem totius Mundi animam, ex harmonicis numeris constare, sapientes viri tradiderunt: vnde homo Paruus mundus appellatur. Sicut igitur totum cælum musica ratione perfectum est; ita etiam totus homo. Atq; hæc quidem causa est, cur Plàto atq; Aristoxenus ex iisdem numeris, quibus omnis harmonia contextitur, animam etiam nostram esse conflata[m] velint. Quin etiam certa numerorum ratione corporibus animas coniungi putant: qui numeri dum supersunt, & ordinem ac proportionem musicam seruant, corpus viuere perseuerat: cum autem deficiunt, confestim arcana vis illa soluitur, qua societas ipsa constabat: & hoc est, quod Fatum (ut ait Macrobius) & fatalia vitæ tempora nominant. Neq; tantum anima corpori musicis harmonijs copulatur: sed etiam elementa, quibus corpora constant, inter se non sine

Musica
 oratio.

In Timæo.

musica ratione commiscetur. Unde Hierophilus Medicus venarum atq; arteriarum pulsus per musicos rhythmos moueri credidit. Hæc est igitur humana Musica, ex qua tum anima ipsa conflatur; tum anima partes inter se conueniunt; tum ipsi corpori anima copulatur; tum deniq; elementorum diuersæ qualitates in humano corpore connectuntur, & bene sociantur. Socrates tamen humanam Musicam in voce atq; oratione constituisse videtur: sed Aristoxenus & in voce, & in corporis motu. Theophrastus non tantum in his, sed etiam in animi commotionibus humanam Musicam collocauit. Quamobrem rectissime colligi potest, eum, qui concinnè atq; aptè vocem, corpus, & animum moueat, humana Musica peritū esse; quamuis nullam canendi rationem aut artem teneat. Canendi enim ars atq; ratio ad tertiam Musica speciem pertinet: de qua, iam tempus est, ut aliqua dicamus. Est igitur Tertia Musica species ea, quæ instrumentis, ex hominis ingenio atq; industria, conficitur. Instrumenta verò Musica, vel naturalia sunt, vel artificiosa. Naturalia dicimus instrumenta, quibus vox humana suaui quadam harmonia regitur, & per artem Musicam dulci modulatione conformatur: vt pulmones, guttur, lingua, palatum, dentes, & labra: quæ, si benè conueniant, & natura dono elaram atq; suauem vocem efficiant; ars ipsa deinde naturam adiuuans, perfectum facit Musicum reddit. Hanc autem nonnulli Musicam Harmonicam vocant, quæ vocem regit, & numerum habet, & certam soni per tempora dimensionem. Quare tria potissimum in se continet: Verba, Numeros, atq;

atq; *Itlus*. Huic vicina atq; finitima est ea, quæ certa pedum ratione conficitur, & metris constat: unde *Metrica Musica* nominatur, & frequentiori nomine *Poëtica*: quam *Poëta*, doctorum genus antiquissimum, ut putat *Cicero*, profitentur. Quæ ^{Tusc. Quest. li. 1. in prin.} quidem *Musicae* pars (ut initio diximus) longè lateque patet, & varia atque multiplicia carminum genera, plurimas scientias, atque artes vna complectitur: ut nemo possit omni laude cumulatus esse *Poëta*, qui non omnium maximarum rerum cognitionem fuerit assecutus. Quod autem *Poëtica Musicae* arti, tanquam pars quædam, subiiciatur, licet nemini ferè sit incognitum; tamen etiam ex eo facile potest intelligi, quod ipsi *Poëtae* canere se profitentur; & *Comici*, *Tragici*, *Lyrici* *Musica* artem exercere dicuntur. Quin *Socrates*, cum in somnis ab *Apolline* fuisset admonitus, ut *Musica* operam daret, carmina pangere, versusq; facere aggressus est. Præterea *Musarum Aues à Græcis Poëtae* vocantur, quibus ipsæ *Musæ* dicuntur præsidere; itaq; frequenter eas in *Poëmatibus* suis inuocant, & omnem eis scientiam acceptam ferunt. Is verò, qui sine magno labore versus laudabiles facit, apertas *Musarum* ianuas habere prædicatur: ut penè soli *Poëta* verè *Musici* possint appellari. Sed de *Arte Poëtica* seorsum alibi plura diximus. Nunc ad propositum redeamus. Iam enim docuimus, quæ naturalia sint *Musicae* artis instrumenta: nunc videndum est, quæ sint artificiosa. Quæ quamuis penè innumerabilia sint; tamen vna notione omnia percipi, atq; comprehendere possunt. Quacumq; enim vel tactu, vel pulsu, vel flatu

flatu modulatum & artificiosum concentum efficiunt ; ea Musica instrumenta nominantur : qualis est cithara , psalterium , organum , tibia , cæteraq; eius generis plurima : quibus in singulis excellere permagnum est ; rarissimi autem in pluribus excellunt ; nulli in omnibus . Sunt enim , qui fidibus egregie sciunt , & tamen aut nablia tangere , aut tibiã inflare nesciant . Sed antiquis temporibus præ cæteris omnibus musicis instrumentis Citharam , quæ eadem lyra dicebatur , in maximo honore ac precio fuisse notauimus ; vt citharædi cæteris artificibus musicis longè antecellerent : quo factum est iam tritum vetustate prouerbiũ : *Aulædus sit* ; qui citharædus esse non potest . Quatuor autem tantum chordas initio Cithara dicitur habuisse , quas Mercurius excogitauit : deinde Choræbus Lydorum rex quintam addidit ; Hyagnis Phrygius sextam ; septimam Terpander Lesbicus , septem errantium stellarum numerum & similitudinem secutus , quæ septem distinctos interuallis sonos efficere motu perpetuo dicuntur : vnde vocum etiam septem discrimina Musici notauere : de quibus Virgilius Orpheum celebrans :

Nec non Threicius longa cum veste Sacerdos ,
Obloquitur numeris septem discrimina vocum .
Iamq; eadem digitis , iam pectine pulsat eburno .

Et in Bucolicis ita pastor ille gloriatur .

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula , Damætas dono mihi quam dedit olim .
Octauam postea citharæ chordam Simonides addidit ;
vt Plinius auctor est : nonam Timotheus ; quia nonem esse Musæ perhibentur . Tria sunt igitur Musi-

CORUM

Plin. Natur.
Hist. lib. 7.
cap. 56.

Aencid. 6.

Eclog. 2.

Nat. Histor.
lib. 7. ca. 56.

eorum Artificum genera , quæ maximam & honestissimam animis nostris oblectationem asserre solent. Vnum eorum, qui voces & numeros obseruant, & modulationes suas tantusq; assa voce concinunt. Alterum eorum , qui Poëta vocantur , & pangendis carminibus studium & operam impendunt. Tertium eorum , qui musicis instrumentis tangendis aut inflandis, aut pulsandis, artē suam ostendunt. Illud etiam obseruatione dignū est, Apud veteres Cantionū genera nomen à gentibus ducere solita. Nam aliqui cantus Phrygi dicebantur , aliqui Dorij , aliqui Lydij , aliqui Aeolij. Quæ quatuor genera priscis illis temporibus præcipuè viguerunt. Phrygius cantus partim ad oblectationem animi , partim ad pugnas excitandas adhiberi consueuerat: qui cum acrius intenderetur, quasi furore quodam ad prælium animos inflammabat. Dorius ad honestatem , castitatemq; præcipuè animum componere putabatur. Lydius intelligentiam acuere, & à terrenis rebus ad cælestes ac diuinas cogitationem extollere. Aeolius animi perturbationes sedare , somnumq; iam pacatis attribuere persuasum erat. In serijs autem rebus Dorium cantum adhibebant : in iocosis verò Phrygium : itaque cum letius ac iucundius aliquid vel dicendum , vel optandum esset ; A Dorio , dicebant , ad Phrygium. Atq; hæc de Musicæ partibus dicta sufficiant. Nam omnia diligenter persequi , sicut ij solent , qui de ipsa Musica scribunt , nostri non est instituti. Reliquum est , vt aliqua de viribus & vtilitate Musicæ dicere aggrediamur. Quod cum fecero , perorabo. Maximas esse vires in hac arte , declarat illud ,

quòd præstantes Musici, quoties libet, animos hominum audientium vel in perturbationes varias impellunt, vel ad tranquillitatem reuocant. Nam Timotheus in arte Musica celeberrimus, cum in conuiuio Phrygium cantum incepisset, vsq; eò regem Alexandrum incitauit, vt statim ad arma capienda profiliret: atq; eundem, iterum mutata modulatione, reduxit in conuiuium. Pythagoras ebrium ac furentem adolescentem cantu mitiorem, & sui comitem reddidit. Quid Empedocles, nonne tutum & incolumem ab inimicis hospitem suum Musicae artis præsidio seruauit? Iam verò Terpander & Arion Musicis cantionibus ciues suos à grauissimis morbis eripuerant. Xenocrates modis Organicis lymphaticos curabat. Thales Cretensis citharæ suauitate morbos & pestilentiam fugabat. Asclepiades Medicus pbreneticorum mentes per symphoniam sanitati restituebat. Ismenias Thebanus multos ex Bæotijs, qui doloris ischiatici tormentis vexabantur, ab eo morbo cantu liberauit. Tantam verò prisca Philosophiæ studijs dediti Musicae Artis vim esse cognouerunt, vt Pythagorici, cum vesperi cubitum ire staterent, quibusdam cantilenis vterentur, vt lenis & quietus sibi somnus irreperet: eadem ratione matutino tempore surgentes è lecto, somni stuporem, mentisq; caliginem alijs cantibus eiciebant. Plato libro Legum septimo Musicam omne genus Deorum opus arbitratur. Apud Homerum Vlysses eam demum viuendi rationem optimam esse vult, cum latis hominibus

Conuiuas aliquis cantu demulcet amæno

Ordinè

Odyss. 5.
v. 3. & seq.

Ordine dispositos. Quippe vita degenda ratio non tantum honestae esse debet: (vt ait Aristoteles) verum etiam iucunda omnium consensu: quandoquidem in his duobus beata vita consistit. Musica verò sine dubitatione in ijs rebus ponenda est, quae summam afferunt voluptatem, siue nuda sit, siue concentu coniungatur. Itaque Musæus rem suauissimam Cantum ait esse mortalibus. Rectè igitur eam & in consuetudine, & congressibus, & in vita adhibent homines, quòd voluptatis sit effectrix. Ex quo intelligi potest, eam pueris esse discendam. Nam quae res voluptatem sine detrimento afferunt, ea non solum cum fine congruunt, sed etiam ad quietem pertinent. Huc accedit, quòd Musica animi habitum rectè constituere potest: quia nobis cum harmonijs ac numeris quaedam videtur esse cognatio: quare multi sapientes tradunt, partim animum esse harmoniam, partim harmoniam habere. Illud autem permirum esse videtur, quòd Plàto quarto de Republica libro tantam vim in Musica esse censet, vt musicis cantibus immutatis, mutari ciuitatum status existimet. Quocirca plures Græcorum ciuitates, (vt Martiane affirmat,) ad lyram leges decretaq; publica recitabant. Quid multa? Tanto semper in honore ac precio, propter excellentem vtilitatem, Musica fuit, vt nemo paulò doctior atq; ingeniosior vnquam fuerit, quin ei plurimam operam impendere voluerit; & præstantes Musicos ita suspexerit, quasi diuinos quosdam, & multum supra se positos homines. Itaque Socrates Philosophorum sapientissimus, iam senex institui lyra non erubuit: dicens; Satiùs esse, præcla-

TAM

Moral. Eu.
dem. lib. 1.
cap. 1.

Lib. 3. de
Repub.

ram artē serò, quàm nunquā perdiscere. Plato civili viro non tantum vtilem, sed etiam necessariā, Musicā credidit. Duces maximos & fidibus & tibijs cecinisse traditum est. Achillem, Græcorum fortissimum, lyræ cantu mirificè delectari atq; recreari solitum memorant: quam artē à Chirone magistro, sapientissimo viro, didicerat: quem imitatus Alexander Magnus, citharæ sono frequenter maximas animi curas eiciebat. Epaminundam, Græciæ Principem,

Tusc. Quest.
li. 1. in prim.

fidibus optimè cecinisse testis est Cicero. Davidem regem sanctissimum, tantum cithara præstitisse memoriae proditum est, ut iuuenis adhuc & penè puer,

s. Sam. 16.

Saulis regis atram bilem, & demoniacas vexationes artificioso cantu tranquillaret. Lycurgus, durissimarum Lacedæmonijs legum auctor, Musices disciplinam probavit: & Thales Cretensis magno stipendio conductus est à Lacedæmonijs, ut pueros eorum Musicam edoceret. Quin exercitus Lacedæmoniorum Musicis accendi solitos modis ad prælium fama traditur: sicuti Romane legiones cornibus & tubis accendebantur: quorum concentus quanto erat vehementior, tanto Romana in bellis gloria ceteris præstabat. Iam verò Grammatica quondam & Musica iuncta fuerunt. Nam (ut Quintilianus ait)

Instit. Orat.
lib. 1. c. 17.

Archytas atq; Aristoxenus etiam subiectam Musicæ Grammaticam putauerunt: & apud antiquos ipsdem erant vtriusq; rei Præceptores. Summam autem eruditionem Græci solam censebant in nervorum vocumq; cantibus: vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs post cœnam lyra circumferretur; quam cum

Tusc. Quest.
li. 1. in prin.

Themistocles recensaret, est habitus indoctior. Quin etiam

etiam Romani veteres huic Arti plurimam operam impendebant. Maiores enim natu in conuiujs (vt Valerius Maximus scribit) ad tibias egregia superiorum opera, carmine comprehensa, pangebant, quod ad ea imitanda iuuentutem alacriorem redderent, Et tertio de Oratore Crassus inquit: Quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus: non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, vt epularum solennium fides, ac tibie, Saliorumq; versus indicant. Et de Legibus secundo Cicero sic ait: Honoratorum virorum laudes in concione memorantor: easq; etiam ad cantus, ad tibicinem prosequantor Quia verò Musica semper diuina quaedam res habita fuit: ideo iam inde à priscis illis temporibus perpetuò rebus sacris adhiberi solita est; vt nulla omnino sacrificia, nulla supplicationes, nulla solenniores preces sine cantu fierent. Nam hoc etiam à sanctissimo rege Dauide precipitur, vt psalterio, cithara, tuba, tympano, fidibus, organo Deum laudemus. Et apud omnes ferè nationes Deorum laudes cantu Musicaque celebrantur: nostraque Religio passim in templis omnibus et vocibus, & musicis instrumentis personat. Quæ res profectò declarat, omnium gentium consensu Musicam artem præstantissimam & sanctissimam fuisse semper existimatam: & qui ea non delectarentur, rudes & imperitos haberi solitos: vt etiam in Græcorum prouerbio celebratum sit: Indoctos à Musis atq; Gratijs abesse. Vos igitur, Viri Mediolanenses, omni studio, cura, diligentia prouidere debetis, ne tam infame prouerbium in

Lib. 2. ca. 1.

Pag. 161. a.

Pag. 182. b.

Psal. 150.

Quintil. Institut. Orat. lib. 1. c. 17.

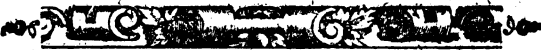

vos iactari merito possit. Itaq; toto pectore, atq; omnibus (vt aiunt) vnguiculis tam præstantem, atque eximiam artem amplecti, & iam in hac disciplina plurimum laborare debetis; & in ea præcipue Musicæ parte, quæ à diuino quodam afflatu, seu furore profiscitur, quam Poëticam appellamus: in qua tum in animis oblectandis, tum in moribus componendis, tum in celebrandis Heroum Deorumque laudibus, potissimum excellunt: qui, quoniam ad lyram carmina sua concinebant, Lyrici fuerunt appellati. Qui licet plurimi fuisse memorentur: duo tamen omnium habentur præstantissimi: apud Græcos Pindarus; apud nos Q. Horatius; qui (sicut ait Quintilianus) ferè solus Lyricorum Poëtarum legi dignus est. Nam & insurgit (inquit) aliquando, & plenus est iucunditatis & gratiæ; & varijs figuris, & verbis felicissimè audax. Cumq; duo sint, quæ Poëta præstare debeant, hoc est, vtilitas & voluptas: nemo sanè vel dicendi figuris, metrorumque varietate iucundior Horatio; vel recondita doctrina, crebrisq; sententijs vtilior inueniri potest. Cuius nos Odas sic interpretari, quoad facultas nostra feret, emitemur, vt tanti Poëta summam scientiam rerumq; variarum cognitionem vobis late clariùs explicemus. Sed quamuis Musica suauitas nos suis illecebris ad se traxerit, & multa de præstantia sua nos dicere coëgerit: non tamen ideo veterem Amicam nostram, cuius delicijs iampridem innuueriti sumus; & quæ nos gremio suo, longo iam tempore mira quadam beneuolentia detinet, omnino deserere volumus: ea verò est Dicendi ratio, &

Rhetor.

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Rhetorica doctrina Ciceronis : quam (vt scitis) ego
semper plurimum adamari. Quare cum alias Orato-
rem ad Brutum interpretati fuerimus : tamen vna
cum Horatio , libros etiam illos de Oratore ad Q.
Fratrem , qui totam dicendi viam & rationem , &
elegantissime et copiosissime patefaciunt , interpreta-
bimur : vt vno eodemq; tempore & Poëtica mella ,
& Oratoriam dulcedinem non tantum degustare , sed
etiam haurire pleno ore valeatis. T

DE ARTE POETICA,

O R A T I O   X X I V .

I Q V I S est vestrum, Viri Mediola-
nenses , qui forte censeat , aut me , cuius
ingenium est perexiguum , aut quenquam
alium , qui maiore quadam orationis v-
bertate copiaq; scateat , quanta sit Artis Poëticae
praestantia , dicendo satis commodè explicare posse :
is certè aut sanctissimas Musarum fores nunquam
penetrasse , aut eloquentiae plus facultatis atq; viri-
um , quam ipsa veritas concedat , attribuerè meritò
iudicandus est. Quis enim totius humanae vitae ma-
gistram , bene beateq; viuendi speculum , veritatis
imaginem , omnis deniq; sapientiae fontem meri-
ta laude prosequatur ? Ac mihi quidem, Auditores,
quam

quamuis impellente nemine, mea vnus sponte tantum, huius Artis ornanda, publica; docenda prouinciam susceperim: tamen cum in mentem venit, qua sit eius maiestas, qua amplitudo, qua dignitas, vt non tantum Arti Rhetoricæ, quam tres annos superiores proximos ex hoc loco decuimus, verum etiam cæteris omnibus artibus & scientijs antecellat: profecto videor humeris meis nimis magnum onus imposuisse, quod vix me ferre posse intelligo; nisi vestrum istud incredibile audiendi studium, & humanitas erga me singularis illud aliqua ex parte subleuet. Est enim ab ingenioso Poëta verissimè dictum:

Quid. 4. de
Ponto E.
leg. 2.

Excitat auditor studium: laudatq; virtus

Crescit: & immensum gloria calcar habet:

vt nihil omnino reperiat, quod magis dicentem ac docentem adiuuare soleat, quam audientium fauor, & approbatio. Quare si quis fortasse Deus vestras ab alijs reb. omnib. mentes auerterit, & ad me diligenter audiendum inclinauerit; quamuis plene, perfecte; (quod nullo modo fieri potest) Poëticam artem exornare minimè valeam: tamen illud efficiam profecto, vt intelligatis, nullum hac Arte bonum vnquam optabilius, nullum præstantius, neque datum esse mortalium generi Deorum concessu atq; munere, neq; postea datum iri. Principio satis constat, id esse verissimum, quod sapientissimi quique viri semper censuerunt: Nihil esse in homine, sagaci ac bona mente melius. Si igitur mentem, qua pars est hominis præstantissima, longè perfectiorem & diuiniorem ab Arte Poëtica, quam ab vlla
alia

alia disciplina, fieri solere docuerimus: nemini dubium esse poterit, quin hac ars omnium excellentissima sit, ac maxime diuina. Quid est autem, quod magis mentem nostram perficiat, quam rerum diuinarum atq; humanarum cognitio? quæ licet multis nominibus appelletur, tamen grauissimo nomine Sapientia dicitur: quam eandem Poeticam, & Philosophiam eruditissimi viri nominarunt. Maximus enim Tyrius, auctor grauissimus, elegante oratione probat, Sapientiam & Poeticam rem quidem esse nomine duplicem, sed natura simplicem, minimeq; re ipsa differentem. Quod si quis est, (inquit) qui Poeticam a Sapientia differre putet: idem est, ac si quis existimat, diem aliud esse, quam Solis lucem terras illustrantem; aut cursum Solis supra terram aliud esse, quam diem opinaretur. Hoc idem vir doctissimus Strabo, contra Eratosthenem scribens, qui flagitiose ausus fuerat, Poeticam nihil aliud esse, dicere, quam anile deliramentum, multis rationibus & argumentis affirmat. Antiqui verò (inquit) primam quandam Philosophiam esse Poeticam affirmarunt, quæ nos ab ineunte ætate ad honestas viuendi rationes adducit; quæ bonis moribus instruit; quæ motus animi turbidos placat, ac regit; quæ res gerendas summa cum iucunditate præcipit. Quin veteres, illi prudentissimi viri, solos Poetas sapientes esse crediderunt: quocirca Græcorum ciuitates ab initio liberos suos Poeticam in primis doceri voluerunt: non tantum quia maximam animis afferre voluptatem solet, quam ut ab ea casti animi moderatione uti discerent. Nam Poeta, ut sunt, ita etiam se morum magistros,

Et emendatores esse profitentur. Qua in sententia non modo Pythagorici omnes, sed etiam Aristoxenus Musicus fuit. Et Homerus ipse Poetas appellat τωφρονσας, quod intemperantes homines ad temperantiam deducere soleant: qualis ille Poeta fuit, quem rex regum Agamemnon, cum ad Troianum bellum profectus esset, uxori suae Clytemnestrae custodem apposuit. Neque sane Aegisthus, adulter improbitissimus, decipere Clytemnestram potuit, priusquam

Odys. 3.

Δὴ τότε τὸν
μὴν ἰσθμῶν
ἔγχετο ἰσθμῶν
καὶ ἰσθμῶν.

(ut ait idem Homerus)

Abductum Vatem deserto in litore liquit:

Ipsam deinde alacrem proprias perduxit in aedes. Longe enim melius Poetae, quam ulli Philosophi honeste vivendi viam ac rationem, et morum praecipua tradiderunt. Quod ad Lollium scribens Horatius sic attestatur.

Libro 1.
Epist. 2.

Troiani belli scriptorem, maxime Lolli,
Dum tu declamas Roma, Praeneste relegi.

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Pleniùs ac melius Chrysippo, et Crantore dicit.

De Poetica.

Quod autem Poetica sit eadem, quae Sapientia seu Philosophia, innuit etiam Aristoteles; qui doctissimos et elegantissimos Platonis Dialogos, in quibus maxima quaeque res, et diuina, et humana tractantur, inter Poemata connumerat: quod idem etiam Maximus Tyrius facit. Neque tantum de vita et moribus Poeta philosophantur: sed etiam res occultas; atque ab ipsa natura inuolutas scrutantur et explicant: quod satis ostendit Iopas ille Virgilianns: qui in conuiuio Didonis, arrepta cithara;

Aeneid. 1.
in fine.

canit errantem Lunam, Solisque labores:

Vnde

Unde hoim gen⁹; et pecudes, vnde imber et ignes.
 Arcturū, pluviasq; Hyadas : geminosq; Triones:
 Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
 Hyberni : vel qua tardis mora noctibus obster.

Quæ cum ita sint: quis dubitet, omnem mentis atque
 animi nostri perfectionem à Poëtica manare? cum
 ab ea rerum omnium, & diuinarum & humana-
 rum, cognitio scientiaque proficiscatur. Quid, illud
 quanti tandem estimandum est, Poëta, qui primi
 virtute & consilio præstanti extiterunt, perspecto
 genere humana docilitatis (ut Orator ait) atque
 ingenij, dissipatos homines vnum in locum congre-
 garunt, eosque ex feritate illa, qua prius utebantur,
 ad iusticiam atq; mansuetudinem traduxerunt: tum
 res communem vtilitatem continentes, quas pu-
 blicas appellamus; tum conuenticula hominum,
 quæ postea civitates nominatæ sunt; tum domicilla
 coniuicta, quas vrbes dicimus, inuento & diuina
 & humano iure, manibus sepsereunt? Quod etiam
 Horatius ita canit:

Cic. pro P.
 Sestio.

In Arte
 Poët.

fuit hæc sapientia quondam,

Publica priuatis secernere, sacra profanis;

Concubitu prohibere vago; dare iura maritis.

Oppida moliri; leges incidere ligno.

Sic honor, & nomen diuinis Vatibus, atque

Carminibus venit.

Quod igitur M. Cicero primo de Inuentione tribuit
 Eloquentiæ, quinto verò Tusculanarum ad Philoso-
 phiam transfert; id sine vlla dubitatione, Poëtici
 proprium est, quæ omnium laudatarum artium pa-
 rens, & procreatrix semper fuit. Quare longè verius

de Poëtica, quam de Philosophia, quæ Poëtica quasi quadam filia est, idem poterat itaq; M. Tullius exclamare: O vitæ Poëtica dux. O virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vitæ hominum sine te esse potuisset? Tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primò domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum & vpcum communione vinxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum & disciplina fuisti. Hanc verò tantam laudem communis eruditorum consensus Orpbeo, diuino Poëta tribuit, de quo ita Virgilius:

Epigram. 7. Sed placidis hominũ dictis fera corda mitigauit:
Doctaq; vitam voce temperauit:
Iusticiam docuit: cœtu quoq; congregauit vno:
Morcsq; agrestes expoluit Orpheus.

Et quoniam Antiquitas rebus præclaris maiestatem quandam afferre solet: Tantò enim præstantiora quæq; iudicantur, quantò antiquiora esse creduntur: vidëamus, quæ Poëtica fuerit origo: Sic enim facile quibus intelligere poterit id, quod volumus; Nul- lum esse Scriptorum genus Poëtis aut antiquius, aut diuinius. Marcus quidem Cicero primo Tusculana- rum ait: Apud Græcos antiquissimum è doctis ge- nus fuisse Poëtarum: siquidem (inquit) Homerus fuit & Hesiodus ante Romam conditam; Archilo- chus regnante Romulo. Sed tamen non satis his ver- bis Cicero, quod nos quærimus, explicat. Illud qui- dem certè satis constat, multò ante fuisse Poëticam, quam Oratio soluta reperta fuerit; quod Eustathius in Homerica Hiade, & primo Geographiæ Strabo testa-

In princ.

testatur. Cadmum enim aiunt, & Pherecidem, & Hecataeum primos fuisse, qui soluta oratione scribere coeperint: atq; ita paulatim quasi à summo quodam fastigio delapsos fuisse scriptores à Poëtica ad Artem Oratoriam. Plato quidem tertio de Legibus tam antiquos esse Poëtas existimat, ut eorum genus divinum esse dicat, & à Deis ortum, atq; etiam à Deis agi solitum: sicut in Ione, Non arte, sed afflatu divino fieri poëtas affirmat: atq; adiungit, Nihil aliud esse Poëtas, quam Deorum interpretes. In Phaedro præclarè Poëmata non esse, ait, hominum inventa, sed cœlestia munera. Quem imitatus M. Cicero, pro Archia Poëta sic ait: Atqui sic à summis eruditissimisq; hominibus accepimus; Caterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare: Poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflammari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat Poëtas, quod quasi Deorum aliquo dono atq; munere commendati nobis esse videantur. Ante bellum Troianum Poëtas quosdam fuisse pleriq; tradunt. Pausanias Olenem quendam præmum Poëtam nominat. Marcus Cicero de Claris Oratoribus ita scribit: Nec dubitari debet; quin fuerint ante Homerum Poëtae: quod ex eis carminibus intelligi potest; quæ apud illum & in Phœacum, & in procorum epulis canuntur. Eustathius in præfatione Iliadis, Musæum & Syagrum Poëtas ante Homerum fuisse memorat. Carmen autem Heroicum ab Apolline profectum fuisse, Plinius auctor est: quod etiam Pausanias & Plutarchus affirmant. Eustathius

Nat. Hist.
lib. 7. c. 57.

thius Phæmonoën, Phæbi sacerdotem, primum id genus carminis effudisse censet: quod Vida Cremonensis in Arte sua Poëtica sic expressit:

Munere concessum Phæbi, venerabile donum

Phæmonoës, qua prima dedit (si vera vetustas)

Ex adyto haud alijs numeris responsa per orbem.

Aristoteles Poësin ex imitatione primò natam fuisse censet: quoniam imitandi studium sit ab ineunte aetate cunctis hominibus innatum, qua in re à belluis homo differat. Qui igitur ad metrum naturâ pro-

clives fuerunt, eos ait Poësim primò protulisse ex quodam imperito rudiq; principio, atque ex subita ac fortuita dictione. Sed deinceps ex hac imitandi ratione, quasi in plura membra diuisa Poësis, multas in species abiit: atque ita Poëta dicti sunt

Cic de opt.
gen. Orato.

alij Comici, alij Tragici, alij Epici, alij Melici, alij Dithyrambici, alij alio nomine: nam pro cuiusque natura & moribus, imitandi studium proferebatur. Honestiores enim Poëta res egregias & præstantes, & laudabiles actiones sibi canendas proponebant: itaque in Regum & Deorum communis virorum excellentium laudes, resque præclare gestas Heroicis carminibus concinebant, ut ad eas imitandas iuvenes excitarentur, & alacriores redderentur. Qui verò abiectiori essent animo, viles etiam & humiles actiones canere ceperunt, atque hunc & illum irridere, salibusquæ inuadere: unde postea Comædia atque Satyra nata est. Nam initio res tantam eximias ac di-

De Poët.
cap. 2.

uinas Poëta pertractabant: itaque scribit Aristoteles, apud antiquos eosdem fuisse Poëtas &

Theo-

Theologos. Quin Strabo neminem inter Poëtas connumerari solum tradit, qui non idem etiam probus, vir atque integer esset: ut omnino verissimum esse appareat id, quod Eusebius Pamphili memoris prodidit: Apud Hebræos, omnium antiquissimas gentes, Artem hanc Poëticam primò inuentam atque excultam fuisse. Nam Iosephus etiam in Antiquitatibus suis scribit: Mosem, illum magnum Hebræorum imperatorem atque legislato- rem, cum ex Aegypto populum Hebræum in patriam reduceret, atque diuino consilio mare rubrum, vadis sua sponte cedentibus, transgressus fuisset, hexametris carmine Deo gratias egisse. Testatur etiam Hieronymus, & Iaham illum patientissimum virum, & Dauidem regem sanctissimum, & Salomonem sapientia clarum, & Esaiam vaticinandi peritissimum, Poëtas fuisse præclarissimos, qui omnia pulcherrimis carminibus opera sua conscripserunt. Quid igitur hac arte antiquius aut nobilitus; per quam iam inde ab initio diuina mysteria literarum monumentis tradita sunt? Nam & Oracula Deorum immortalium versibus edebantur; & Sibylla per carmina responsa dabant, &

Lib.2. ca.7.

dictæ per carmina sortes;

ut ait Horatius. Quare Poëtarum nomen tam sanctum semper habitum fuit, ut nulla vnquam illud barbaria violarit. Nam quondam etiam apud Gallos, feros atq; agrestes homines, tanti Poëta fiebāt, ut quoties in populo seditiones aut prælia nascerentur; Poëtis interuenientibus, statim ab armis discederent: eis enim non parere, nefas esse iudicabant.

In Arte Poë-
tæ.

Plato in Iu-
ne, seu de
furore Poë-
tico.

cum afflatu diuino tantum impelli censerent. Tribus autem potissimum signis Platonici probant, Poëstus afflatam quendam, & quasi insaniam esse diuinam. Primo, quia ceteri homines nullam penitus artem percipere possunt, nisi praeceptores habuerint, & multum ac diu in ea sese exercuerint: praecleari verò Poëtae, quales fuerunt, Orpheus, Homerus, Hesiodus, omnium omnino scientiarum indicia plurima suis carminibus inserunt: per quae facile docent, se illas artes optime callere, quamuis nunquam didicerint. Deinde, quia nonnunquam Poëtae repentino quodam animi motu res eximias, & admiratione dignissimas effundere solent: quas postea, calore illo animi sese paulatim remittente, vix ipsimet intelligunt: quasi non ipsi, sed Deus aliquis eorum ore locutus fuerit; quemadmodum apud Virgilium Sibylla: de qua sic ait:

Ancid. 1.

*Insanam Vatem aspicias, quae rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas & nomina mandat.*

Cic. 1. de
Diuinat. pa.
97. b.

Ideo Democritus dicebat: Absq; diuino furore nullum magnum Poëtam fieri posse. Quam sententiam Ouidius secutus, sexto Fastorum libro ita canere non dubitat:

Idem prin. v. 5.

*Est Deus in nobis, agitante calescimus illo:
Impetas hic sacra semina mentis habet.*

Postremo signum illud Poëtica diuinitatis haud minimum est, quod optimi Vates ab eorum nemine doctrina superantur, qui vel natura prudentiores esse videntur, vel longioribus magisq; assiduis studijs operã ingenijs artib. tribuerunt. Quare non sine causa Plato in Cratylo natura nominum & proprietatis soles

Solos Poëtas veros esse doctores censet: & quam-
 nis esset ipse omnium doctissimus: tamen Sophronis
 Mimorum Poëta vsq; eò studiosus fuit, vt moriens
 libros eius capiti subiectos habuerit. Et sanè Plutar-
 chus in Homeri vita, multis argumentis probat,
 Nullius Philosophiæ partis Homerum expertem fu-
 isse: quamuis post eum & nata, & alta omnis philo-
 sophandi ratio esse videatur. Quam rem quibus paulò
 prudentior, etiam in Virgilio & Horatio nostro vi-
 dere facile potest: sic enim eleganter & eruditè
 scripserunt, nihil vt omnino videantur ignorasse:
 quod non ab humano ingenio, neq; ab arte aliqua,
 sed ab animorum diuina quadam inflammatione
 (quemadmodum Platonicis placere diximus) pro-
 venire indicandum est. Hac etiam de causa Poëta-
 rum sententijs (vt Fabius ait) non orationes modò
 sunt refertæ, sed libri etiam Philosophorum, qui eis
 tanquam Deorum testimonijs vtuntur. Igitur optime
 institutum est, vt sicut omnium rerum à Dijs immor-
 talibus principia ducuntur: ita Poëtarum carmini-
 bus tenera puerorum mentes ab infantia statim im-
 buantur. Scitum est enim id, quod Epistolarum se-
 cundo libro scribit Horatius:

Quintil. In-
 stit. Orat.
 lib. 1. c. 17.

Lib. 5. c. 11.
 lib. 12. c. 4.

Epist. 1.

Os tenerum pueri, balbumq; Poëta figurat;
 Torquet ab obscænis iam nunc sermonibus aurè:
 Mox etiam pectus præceptis format amicis;
 Asperitatis, & inuidiæ corrector, & iræ.
 Rectè facta refert, orientia tempora notis
 Instruit exemplis, inopem solatur & ægrum.
 Quid, quod Plutarchus doctorum omnium appro-
 batione censet, Omnis disciplinæ principium esse

In Proem.
Inscr. Ora-
tor. li. 10.
c. 1. in prin.

Poëticam? Nemo sanè poterit ad alicuius rei exitum (quod ait Fabius) nisi precedentibus initijs pervenire: quo fit, ut nisi quis Poëticam discat, in omnia disciplina semper ignarus haberi debeat: at verò qui hac arte delectatur, in facile deinde poterit ad aliarum disciplinarum fastigium ascendere. Verum est enim, quod ait Sophocles:

Initia si bona cuiq; des negotio,
Talem rei speres licebit exitum.

Lib. 9. de
Repub.

Neq; verò sunt audiendi quidam imperiti homines, qui Poëtas audent vituperare, quasi bonis moribus officientes: atque in eo Platonem laudant, quod ex ea civitate Poëtas eduxerit, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum Rep. statum exquireret. Illud enim primum omnino falsum est: cum sanctissimas liceat ex optimis Poëtis passim sententias colligere, quæ honestè vivendi rationem edoceant: cumq; veri Poëta (quæmadmodum superius demonstratum est) & boni viri sint, & vita magistrum. Quod Divus illum Augustinum, Religio nostra columen, & sapientissimum virum non fugit, qui apertè clamat, à Poëtis se utilia multa didicisse: neq; Hieronymum, & Ambrosium, & alios plurimos, insignes præstanti sanctimonia, viros, qui maximo studio Poëtarum scripta lectitarunt: quod eorum Opera, Poëticis referta verbis & sententijs, apertissimè declarant. Quod autem è civitate sua Plato Poëtas eduxerit, id quidè nullum est contra illos argumentum: cum præsertim alijs in locis plurimis idem Plato propè divinis in cælum laudibus eosdem efferas, & mirandum in modum admiretur.

Rum

riam quemadmodum in ea ciuitate, vbi nullus omnino sit ægrotus, sed omnes bene valentes, & corpore bene constituto, nihil Medicis opus est: ita Plato, cum omnium beatissimam & sapientissimam fingeret ciuitatem, ex ea Poëtas eduxit: quoniam ei ciuitati, quæ iam optimum finem esset consecuta, nullis vitæ magistris, nullis institutionibus, nullis morum præceptis amplius opus esse videbatur, cum per se contenta esset ad bene beateq; viuendum. Quæ de re multa sunt à Maximo Tyrio quadam in Oratione copiosè & eleganter disputatam. Quanto autem semper in honore ac precio, non tantum apud eruditos homines, sed etiam apud Reges & Principes Poëta fuerint: nobis monumenta literarum atq; historia manifestò declarant; quas hoc in loco recitare, nihil est necesse: tantum illa politissima Ouidij carmina, quæ sunt in tertio de Amandi arte libro, audite: quoniam ad hanc rem magnopere pertinent. Sic igitur Quidius:

Cura ducum fuerant olim regumq; Poëta,
 Præmiaq; antiqui magna tulere chori.
 Sanctaq; maiestas, & erat venerabile nomen
 Vatibus, & larga sæpe dabantur opes.
 Ennius emeruit Calabris in montibus ortus,
 Contiguus poni, Scipio magne, tibi.

Sed si fortè quis est, qui dicat, non esse mirum, ab Ouidio Poëta Poëtas summopere commendari; is ad Ciceronè accedat, qui cum alijs in locis plurimis, tum pro Archia multis argumentis & exemplis probat, & ostendit, maximam semper fuisse Poëtarum gloriam. Sed quid hæc agimus? quasi verò cuiquam, in
 bonis

bonis artibus mediocriter erudito, dubium esse possit, quin, ut ab Oceano vis amnium, fontiumq; omnium cursus initium capit, ita à Poëtis omnes sapientiae partes, & ortum & incrementum accipiant. Unde enim illa copiosè loquens sapientia, domina rerum & regina, eloquentia? An non à Poëtis? Unde illa rerum obscurarum inuestigatio, ars recondita, multiplex ac subtilis cognitio rerum caelestium & aeternarum? An non à Poëtis? Unde historiae, fabulae, rectè viuendi rationes, lumina mentium, ornamenta vitae; unde deniq; omnis excellentia, atq; gloria mortalium? An non à Poëtis? Meritò igitur Lucanus, cum haec atq; alia multa videret, hoc modo exclamare non dubitauit:

Lib. 9. De Bello civili apud Pharsaliam.

O sacer & magnus Vatum labor! Omnia fato Eripis, & populis donas mortalibus aeuum.

Quae cum ita sint, cuiam dubium esse potest, quin Poëtarum cognitio sit ceteris omnibus anteposenda: quam semper optimus quisq; neruis omnibus expetendam esse duxit: quae laudem, quae gloriam, quae immortalitatem asferre solet? Rusticus est profectò, atq; ab omni humanitate alienus, qui Poëticae cognitionis desiderio non teneatur; sine qua nemo docti nomen assequi meritò potest. Nos igitur, quorum animus Musarum amore perfusus, alta & sublimia spectat, Poëtas amemus, amplectamur, ediscamus, eis deniq; nosmetipsos addicamus: cum praesertim nihil eorum lectione dulcius, nihil iucundius, nihil amariius inueniri possit. Proh Dij immortales! quae suauitas Poëticae locutionis? quae concinnitas? qui lepos? quae venustas? quod inuentio-

nis ac-

*nis acumen ? quæ compositionis harmonia ? qui
 verborum splendor ? quæ sententiarum gravitas ?
 quæ deniq; generum omnium dicendi maiestas ? Mo-
 dò enim tanto impetu sonituq; feruntur , vt tonare,
 fulminare, permiscere omnia videantur : modò pau-
 lò pressiores , aurea quadam mediocritate proce-
 dunt , vt nihil possit aut continuus , aut suavis ex-
 cogitari : modò ita sese demittunt , vt , quamuis humi
 serpere videantur , tamè expleatur animus iucundis-
 simalectionis voluptate. Quamobrè si quis studiosiù
 utilitatem , summa coniunctam amœnitati volupta-
 tiq; , diligit , is Poëticam artem amplectatur ; in ea
 dies atq; noctes inuigilet ; in eam deniq; totam men-
 tis aciem intendat, Sic enim vberimos studij sui fru-
 ctus aliquando consequetur. Quod vos , optimi Iu-
 uenes , omni studio , cura , diligentia facturos spero.
 Vos enim video, & animo excelso esse, & optimarū
 artium studijs deditissimos : quæ res effecit, vt Artis
 huius Poëticæ , vobis hoc anno declarandæ , pro-
 uinciam libentissimè susceperim : cuius quidem vti-
 lissima præcepta si vobis (vt spero & opto) ita per-
 spicue explicuero, vt ea facile percipere possi-
 tis ; tum verò me laboris mei premium
 quam amplissimum consecu-
 tum existinabo.*

DE BIBLIOTHE-
CA PVBLICA MEDIOLA-
ni instituenda, & omni genere
Librorum instruenda,

Ad Alfonsum Aualum

ORATIO XXV

Imperfecta.

 V Multis in rebus immortalis Deo gra-
tias agere debemus, *Alfonse* Princeps
illustrissime, qui tantarum calamitatum
causas, quantas superiori tempore per-
tulimus, a nobis tandem auerteris ac profligaris, &
optatissimam pacem inuexeris, ac rerum omnium
abundantiam: tum nullare magis ei debere nos exi-
stimo, quam quod Te nostræ Civitati, & summa
Reipublicæ præesse volueris, ut amplissimus ac pru-
dentissimus Imperator, pro tua singulari sapientia,
atq; incredibili virtute, Rempub. bene gerendo,
Diuorum immortalium templa colendo, sanctissimas
religiones observando, Rempub. conseruares. Sape-
numero mecum, *Alfonse*, mirari soleo, & cum
tua religionis ac virtutis mihi venit in mentem,
considerare, qui, cum tantopere bellicis in rebus

& imperatoria laude cæteris omnibus antecellas ;
 ut non solum eorum hominum , qui nunc sunt , glo-
 riam ; sed etiam antiquitatis memoriam superaris ;
 tamen ita religioni deditus , ita modestus ac summis-
 sus ; & ut breuiter dicam , ita Christianus es , ut
 tibi religiosissime viuere , summa votorum esse vi-
 deatur . Et quoniam ad bene beateq; viuendum , ex-
 ploratum habes , plurimum conducere studia lite-
 rarum : studiosos earum ita fones & amplecteris ,
 ut non solum eos , qui sunt in hac ciuitate , suble-
 ues ; sed alios etiam hæc , ex longinquis regionibus ,
 proponens eis vberissima præmia , conducas . Qua-
 re iam in certam spem venerunt huius ciuitatis ho-
 mines , fore ; ut optimarum artium studia , superio-
 ri tempore , bellorum tumultibus & hostium in-
 cursionibus prostrata & inculta , per te restituan-
 tur . Nimirum hoc vnum ad amplissimam glori-
 am tuam , & res gestas immortales , adhuc dees-
 se videtur , ut hanc tui amantissimam ciuitatem ,
 olim studiorum parentem ac altricem , nunc litera-
 rum inopia laborantem , contendas subleuare . Cum
 igitur animum tuum in hanc partem tam propen-
 sum & inclinatum esse videam , ut nihil ardi posse
 videatur : existimaui me facturum operæ precium ,
 si tibi , quasi digito viam demonstrarem , quæ pos-
 sis in hac ciuitate cum paruo labore , neque maxi-
 mo sumptu , literarum studia reuocare , inuentu-
 rem excitare , ciuitatem hanc honore maximo co-
 honestare , famam tui nominis relinquere sempiter-
 nam . Quod si res vlla potest inueniri digna maiestate
 tua , digna virtute , digna religione ; quam tibi , relictis
 omni-

omnibus rebus, amplecti fas sit, & perfici: hæc profectò, quam nos hoc tempore in consultationem adducimus, tanta est, vt reliquis omnibus antepo- ni digna esse videatur: quam tu, pro tua sapientia, fide, potestate, suscipias; susceptam, industria, consilio, diligentia perficias: quæ perfecta, iuven- tuti Mediolanensium, ac studiosis omnibus incredi- bilem asserat utilitatem; tibi verò gloriam acquirat immortalem. Non te præterit, Alphonse, duas so- las Artes in orbe terrarum inueniri, quæ mortalem possint in amplissimo dignitatis & laudis gradu col- locare, & hoc breue vitæ nostræ curriculum ita po- steritati commendare, vt in linguis & ore omnium, vnius viri memoria perpetuò celebretur: Disciplina militaris, & Studium literarum. Quarum artium in altera tu iam pridem ita versaris, vt virtutis tuæ bellicæ splendor, tanquam Sol quidam exortus, res gestas antiquorum, tanquam minora sidera, præ- strinxerit: Artem autem literarum (vt initio dixi) ita complecteris, vt mihi facillimum fore sperem, quod vehementissimè cupio, tibi persuadere: cum præsertim utilissimum sit & optimum. Est hæc nostra Ciuitas Mediolani rerum omnium (vt optimè no- sti) copiosissima: non frugum abundantia, non a- grorum vbertate, non magnitudine passionis cui- quam est inferior. Præterea floret ingeniorum acu- mine, nobilitatis splendore, animorum in rebus ge- rendis sagacitate, domi militiaq; claritate. Ad hæc tanta est artificum cuiusq; modi præstantia ac indu- stria, vt nulla ciuitas vnquam post homines natos excellentiores habuerit. Huc accedunt duæ mirifica
substru-

substructiones, quæ merito possint inter commemorata illa mundi miracula numerari. Quarum altera Fanum est pulcherrimum ac religiosissimum, quod in maximam solet admirationem spectatores omnes inducere: quippe sub astra tendens machina, columnis crassis ac sublimibus innixa, tantum extollitur, ut oculorum acies vix possit ad eius cacumen pertingere; longitudine ac latitudine iuxta sublimitatis proportionem accommodatissima: totum autem ex solido marmore fabrefactum, sed arte tam egregia, ut vix hominis ingenio factum esse credibile videatur. Altera verò Substructio Castrum est Mediolanense: de quo, quid ego plura commemorem, quam quod omni nationi planum est ac manifestum; esse penitus inexpugnabile: atque adeò communitum esse, ut non solum fieri munitius non possit, sed ne excogitari quidem: ut etiam ex re nomen assecutum esse videatur. Arx enim Iouis appellatur. Declaratum est hoc superiori tempore, cum tot bellis ac obsidionibus peti tum fuerit, tot vineis, aggeribus, tormentis oppugnatum: nunquam tamen ullus ex tot Ducibus atque Imperatoribus eximjis, & in arte militari peritissimis, potuit illud expugnare. Quare iam satis superq; cognitum est, hoc unum Castrum ab omnibus belli tumultibus & oppugnationibus esse tutissimum; nec vlllo modo fieri posse, ut humanis viribus expugnetur. Quæ cum ita sint, unum adhuc ornamentum huic præclarissimæ civitati, & his tam admirandis substructionibus deesse videtur: quod si quis addat, sibi decus acquirat sempiternum. Cuius quidem ornamentum Te cupimus esse principem &

Ll

autho-

authorem; vt in hac ciuitate, perpetua tui memo-
 ria conseruetur, & tuam posteritas omnis sentiat
 ac laudet munificentiam & liberalitatem. Hoc autem
 illud est, de quo loquimur, ornamentum: Vt in tem-
 plo illo maximo & religiosissimo Bibliotheca, libro-
 rum omnium generum refertissima, constituatur: &
 aedes binæ adificentur; altera iuxta templi sacraria;
 altera in ipsa Iouis Arce, quæ sint huic tantummo-
 do rei destinata: vt, quoniam incerti sunt tempo-
 rum exitus, si quando bellum excitetur, possint in
 Arcem munitissimam volumina transferri, & ibi
 tuta esse ab omni præliorum violentia. Quid ego
 nunc commemorem, quantopere res ista memorabi-
 lis & gloriosa futura sit, vbi disseminabitur apud
 exterarum nationes; & olim apud posteros memora-
 bitur: Alphonsum Daualum, omni bellica laude
 præstantissimum, cuius ad omnes ferè mundi regio-
 nes virtutis fama peruaserit, tantopere literas et-
 iam dilexisse, vt locupletissimam Mediolani Biblio-
 thecam reliquerit? Quis non sapientiam tuam lau-
 dabit? prudentiam admirabitur? consilium appro-
 babit? Certatim tollent in astra nomen tuum vbiq;
 studiosi literarum: multorum scriptis & præconijs
 vbiq; gentium prædicaberis: nunquam poterit hoc
 factum tuum vetustas abolere. Dum hunc terrarum
 globum Sol è cælo radijs suis illustrabit, dum stabis
 hæc immensa mundi compago, virtutem tuam ge-
 nus humanum prædicabit. Nam si quidam obscure
 mortales, aut non admodum excelso loco nati, non
 alia de causa, nisi quod librorum magnum numerum
 collegerint, æternum nomen inuenerunt: quid futu-

rum censes, cum tu iam pridem maximis rebus gestis tuis clarissimus, ad literas excolendas, animum etiam adieceris? Quis Tyrannionem Grammaticum agnosceret, aut tantopere celebraret, nisi magno studio & industria librorum tria millia collegisset? Quid, patrum nostrorum memoria, Cosmus Medicus, Florentinus civis, num alia de causa fuit ubiq; laudatus, ut etiam celeberrimum nomen doctissimorum hominum scriptis habuerit; quam quod literas amauerit, & literatorum hominum studiosissimus & amantissimus fuerit, & vndiq; congestis libris, copiosissimas Bibliothecas refererit? Sed ne forte negociam hoc, tanquam maiestate tua minus dignum, asperneris: habes authores, gravissimos ac sapientissimos viros, qui non solum omni studio ad colligendos libros, & instaurandas Bibliothecas incubuerunt: sed etiam, accersitis vndiq; doctissimis & peritissimis viris, eos summo honore prosecuti sunt, & eis amplissima premia proposuerunt. Nam ut primum Ptolemaeum illum Euergetem referam, qui beneficentiam suam videtur ipso nomine declarare, nonne pulcherrimum & celeberrimum Alexandria Gymnasium instituisse legimus, & multa librorum millia comparasse? cum prius ex omni mundi regione prudentissimos ad se viros euocasset; vel hoc solo**

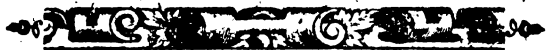
Francis. Piccolomineus in Philosophia Morali. Gradu 8. cap. 16. & 52.

Reliqua desiderantur.

FINIS ORATIONVM.

Ll. 2

LIBEL-

LIBELLVS SV-
PLEX AD SENATVM,

De Hora vespertina, qua docebat Maioragius, in maturinam commutanda.

VM vestra prudentia atque auctoritatis sit, P. C. non solum intelligere, quid in publicis negocijs agatur; verum etiam providere, ut omnia, quam fieri potest optime rectissimeque, gerantur: M. Antonio Maioragio, publico vtriusque Linguae Mediolani Professore, qui omnia prius expertus est, ne molestus esse videretur, Vobis in praesentia significare visum est, se iam quatuor ab hinc annos magno incommodo suo, studioseque iuventutis, hora vespertina Latine publice docuisse: cum eo tempore forum mercatorum, Gymnasio vicinum, magnis undique clamoribus obstrepit. Nam semper aut pueri vociferantes, huc atque illuc, dimissi e schola, cursitant: aut aliquis circumforaneus circulator tyrae cantu, vel assa voce plebeiorum homines congregat, & iuvenes ad se potius audiendum allicit: aut praeo publicus tuba inclamat, ut, quae decreta sunt a Magistratibus, enunciet: aut tortor maleficum aliquem in equuleo suspendit: aut denique, (quod omnium est molestissimum) vaga iuventus & intemperans, quae per forum illa hora deambulare

bulare solet, in Gymnasium ascendit, & vel sibilis, vel pulsatione subselliorum, vel pulueris & lapidum coniectu, audiendi cupidos interturbat. Itaq; Vos orat atq; obsecrat, vt pro communi Iuuentutis vtilitate, pro Ciuitatis dignitate, pro vestra sapientia, pro honore suo, velit iubeatisq; eum vtramq; Linguam matutino tempore profiteri. Sic enim & omnia predicta incommoda facile vitabuntur: & multi iuuenes, qui mane Græcam lectionem ab eodem audiunt, etiam Latinam eodem tempore multò libentissimè audient: quoniam bis in die non eis commodum est in forum accedere. Neq; hoc vllò fiet Othonis Lupani, publici Professoris incommodo: modò is obseruare velit, quod aliàs auctoritate vestra constitutum est: vt paulò tempestiuus lectionem suam incipiat; & tunc legere desinat, cum are Campano minore signum datur. Eodem enim tempore Græcam lectionem in alio Gymnasio Maioragius absolvere solet: quare deinde statim Othoni succedet, vt Latine legat: atq; hac vna ratione studiosa iuuentus, si voluerit, vtriusq; Professoris quotidie Latinam lectionem audire facile poterit. Hac ideo Vobis, P. C. significare Maioragius voluit: quoniam certum atq; exploratum habet, Vos pro consuetudine vestra, quod fructuosum & vtile iuuentuti fore videbitis, illud decreturos.

LIBELLVS ALTER,

De Immunitate publicis Professores concedenda.

VONIAM summa equitas, atq; iustitia vestra, Patres Conscripti, splendorem ac benignitatem suam proportionem aequalem in omnibus, de Republica bene merentes diffundere solet: ideo nos, Otho Lupanus, et M. Antonius Maioragius, quos in hac ciuitate Vos Artis Oratoriae Professores esse voluistis, supplicantes petimus, vt eadem immunitate nos donetis, qua iam Ticinensis Gymnasij Professores donastis: cum praesertim sit eadem nostra, qua illorum causa; et magis etiam nobis deberi, quam illis, immunitas videatur. Primo, quia in Metropoli Ciuitate legimus: deinde, quia non tantum publice, sed etiam priuatim Reipub. prodesse contendimus. Rogamus igitur, vt etiam nos, sicuti alij omnes Lectores publici, vestro munere gaudeamus.

M. AN-

M. A N T O N I I
M A I O R A G I I

In Homeri Iliadem

P R Æ F A T I O I.

VLYSSES Ithacensis ille, quem Poëtarum parens Homerus prudentissimum ac sapientissimum finxit, cum per ea loca nauigaturus esset, ubi Sirenes, Ache-
loi Calliopssq; filia, dulci modulatione prætereuntes nauas in fraudem periculumq; allicere consueuerant; sociorum suorum aures obturandas esse cœra existimauit; ne fortasse cantus suauitate commoti, sese præcipites è nauibus in mare deicerent: suas autem aures obturare quidem noluit; sed tamen malo nauis firmissimis se vinculis alligauit, ut & earum voces audiret, & tamen securus præternauigaret. Itaq; licet eum illis suauissimis ac iucundissimis versibus inuitarent:

O decus Argolicum! quin puppim flectis, Ulysses,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?

Nā nemo hæc vnq̄ est transuectus cœrula cursu,
Quin prius astiterit, vocum dulcedine captus:
Post varijs auido satiatus pectore Musis,

Ll 4

Doctior

Odyss. 12.
vertère. Ci-
cerone 5. de
Finibus pa-
136. b.

Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.

Nos graue certamen belli clademq; tenemus,

Græcia quam Trôiae diuino numine vexit,

Omniaq; elatis rerum vestigia terris :

non tamen eas audiendas esse censuit ; sed ad illam ,
quam iterum tandem aliquando videre vehementis-
sime cupiebat , patriam , spreta Sirenium voce , pro-
perauit. Hic igitur tam diuina , tamq; incredibili sa-
pientia vir in legendis Poëtarum Operibus est à
nobis diligenter imitandus. Tam enim dulces , tamq;
iucundi sunt , vt , nisi quis aliis animum suum effe-
rat , & non quid in verborum cortice , sed quid in
sententiarum recessu lateat , accuratissimè perpen-
dat ; in eorum figmentis , tanquam in Sireneis scopu-
lis , consenescat. Quare qui se infirmo atq; imbecilli
esse animo sentiunt , & doctrina reconditoris ex-
pertes , quales Ulyssis socij fuisse finguntur , ij debent
Poëtica suauitati , & carminum fabularumq; vario-
tati penitus aures ocludere , atq; alijs sese studijs ac
negocijs tradere : ne fortasse leniculis in rebus oc-
cupati , nihil dignum cognitione percipiant , & qua
sunt utilissima prætermittant. Quemadmodum pleri-
que mansuetiorum Musarum Professores facere
consueuerunt : qui cum se totos Poëtis dederint , &
eorum se interpretes esse promittant ; in fabellis de-
inde simpliciter enarrandis , totos dies sine vllò fru-
ctu conterunt , & auditores suos duplo stultiores ,
quam acceperint , reddunt. Qui verò tam acuto ,
tamq; constanti animo fuerit , vt pleno gradu Poë-
tica sapientia penetrare alicui ingredi audeat , quod Ulyss-
sem fecisse Homerus innuit ; is rationi , recondita-
que

que doctrina, tanquam malo navis inherens, Poëtarum scripta frequenter evolvere, atq; interpretari securè potest. Sunt enim præstantiores Poëta celebratis illis Alcibiadis Silenis non absimiles. Nam Alcibiadem ferunt, imagines quasdam habuisse, qui Sileni dicerentur, ita fabricatas, ut clausæ quidè ridiculam aliquam & monstruosam speciem præ se ferrent; aperta verò statim diuinum numen ostenderent. Eodem modo clarissimi Poëta fabellas quasdam aspectu primo ridiculas & inanes ita concinnant, ut ludere velle videantur: verum in eis fabulis, si quis diligentius introspiciat, aliqua semper diuina cœlestisque sapientia mysteria reperiet. Hæc causa est, cur imperitiores Grammatici, quamuis Poëtarum Deum Homerum in manibus semper habeant, tamen ex eius lectione paruum admodum fructum percipiant: quia scilicet in verbis ac figmentis tantum occupati, virtutes eius videre nullo modo possunt. Nam si quis vnquam post homines natos, fictis fabulis res cognitione dignissimas significauit: incertè, omnium eruditorum iudicio atque consensu, Homerus fuit: ut magni sit viri, sicut ait Quintilianus, virtutes eius nõ emulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi: quippe qui humani ingenij modum excedat, et omnes sine dubio in omni genere doctrine procul a se reliquerit. Itaq; posteriores omnes non tantum Poëta, sed etiam Philosophi, ceteriq; Scriptores ab Homero plurima sumpserunt. Unde non sine causa clamat Ouidius:

Aspice Maoniden, à quo, ceu fonte perenni,
Vatum Pierijs ora rigantur aquis:

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Amorum li-
bro 3. El. 8.

Nam quemadmodum ab Oceano flumina, fontes, puteique omnes exeunt: sic ab Homero omnis eloquentiæ, copioseque loquens sapientiæ fluxus initium. Itaque nemo vel eorum, qui res occultas & ab ipsa natura inuolutas pertractarunt, vel de vita & moribus scripserunt, vel sese ijs artibus, quæ pertinent ad dicendi facultatem, tradiderunt, Homeri Poëma tanquam amœnissimum diuerforium non appetiit: sed apud eum omnes commorari voluerunt. Nam & Apollinis Oraculum Homeri carminibus saepe traditum legimus: & Philosophorum principes, Plato atque Aristoteles, Homeri testimonio frequentissime vtuntur: & ab Homero, tanquam omnis sapientiæ fonte, omnes philosophantium sectæ promanarunt. Rhetores Homerum ita suspiciunt, vt eum omnibus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedisse fateantur. Grammatici non ad alium finem, quam ad Homericam dicendi rationem omnes regulas suas dirigunt. Poëta, qui post Homerum aliquid conscripserunt, quantum facultas tulit, eum omnes imitari voluerunt. Vt enim cæteros hoc tempore prætermittam; apud eminentissimum Poëtarum nostrorum Virgilium, nihil ferè paulo ingeniosius & eruditius dictum reperitur, quod non ad Homeri imitationem sit conscriptum, atque adeo penè ex Homero descriptum: qua de re cum ab æmulis aliquando Virgilius carperetur, dixisse fertur: Non minus esse difficile, carmen ab Homero commodè sumere, quam Herculi aliquam de manibus eripere. Geographi quoque scientiam Homericam venerantur ac suspiciunt: quod Strabo primo libro

libro copiose persequitur. Medici praeterea vuln-
 erumque curatores, quos Chirurgos appellant, pluri-
 ma ab Homero bona mutuantur. Quid, quod etiam
 Principes, Imperatores atque Reges Homericam dul-
 cedine, singularique sapientia delectantur. Cuius
 rei testis est amplissimus Alexander ille Magnus :
 qui cum inter Darij Persarum regis thesauros pre-
 ciosissimum unguentorum scriniolem, totum ex au-
 ro, margaritis, gemmisque lectissimis confectum,
 reperisset, amicique varios eius usus demonstra-
 rens; Imò Hercules (inquit) librorum Homeri cu-
 stodia detur; ut preciosissimum humani animi Opus
 quam maxime diuini opere seruetur. Nam in ipsis
 etiam belli tumultibus Homeri libros, tanquam ani-
 mi quoddam viaticum & pastum suauissimum, se-
 cum habere consueuerat: & cum somnum capere
 opus erat, eos capiti suo subiebat: ut neque in so-
 mnis ab Homeri cogitatione abstinere videretur; sed
 in ipsis etiam visionibus, quae dormientibus eueni-
 re solent, praecleara sibi somnia obseruarentur. A-
 chillemque ideo fortunatum fuisse clamabat, ut testis
 est pro Archia Cicero, quia laudum suarum prae-
 conem Homerum inuenisset: atque in familiari colloca-
 tione Poëtam hunc, modò summum virtutis prae-
 conem, modò Vatem regium appellare consueuerat.
 Et re vera Homeri Poësis regia quaedam res est; &
 Ilias praecipue; quae tot belli duces, tot reges, tot he-
 roës celebrantur. Quamuis enim proverbio dicatur
 Malorum Ilias: quoniam in Iliade Homericam multa
 mali genera memorantur: tamen rectius (ut ait Eu-
 stathius) Omnium bonorum Ilias diceretur. Plena
 est

Plin. Natur.
 Hist. lib. 7.
 cap. 29.

est enim Eloquentiæ, Philosophiæ, artis Imperatoriæ, Moralis disciplinæ, variarum deniq; scientiarum. Nam & dolos ex ea bonos ac laudabiles, & mendaciorum vtilis confictiones, & dictorum acumina licet perdiscere: encomiorum præterea vias ac rationes, atq; in gerendis rebus summam prudentiam. Quin etiam quæcunq; ex historia bona percipiuntur, eadem ex Homeri lectione percipi possunt: ut multarum rerum experientia, mirifica iucunditas, animi institutio, ad virtutem adhortatio; quibus in rebus omnibus multum Historicis Homerus antecellit. Quod si quis hunc Poëtam ideo non admirandum & suspiciendum existimet, quod multis fabulis sit refertus, is certè non intelligit, Homericas fabulas non inaniter, neq; tantum ad risum concutandum, aut delectationem afferendam esse confictas: sed rerum cognitione dignissimarum umbras atq; integumenta quædam esse; quas si quis rectè explicuerit, tunc deniq;, quanta sit in eis, quamq; recondita scientia, perspiciet. Neq; enim alumnus sapientiæ, qualis Homerus fuit, simplicitus & anilibus fabulis delectari potest: cum sapientiæ nihil aliud sit, quam veritatis contemplatio cognitioq;. Sed ut rudes adhuc atq; imperitos alliciat, Poësi suæ fabulas inserit; quarum dulcedine captus animus, paulatim ad altiora atq; vtiliora probehatur. Fuit enim hæc antiqua sapientissimorum hominum consuetudo, ut res cœlestes ac diuinas, & sapientiæ mysteria fabulis, tanquam cortice quodam, obtegerent: sicut etiam Theologi nostri parabolis ac similitudinibus in rebus diuinis frequenter

ter vtuntur, quò rudes animi facilius à cognitis, & sub sensum cadentibus rebus ad incognitas & sublimes extollantur. Cùm igitur ex omnibus Græcis Poëtis mihi esset facultas eligendi, quem hoc anno publice interpretaret; Homerum mihi potissimum in manus sumendum esse censi. Cùm enim, vt ait Horatius,

In Arte
Poët.

Aut prodesse velint, aut delectare Poëta,
nullus Homero maiorem neq; vtilitatem, neq; iucunditatem asserere potest. Quapropter vt Aratus (quod ait Quintilianus) à Ioue incipiendum putat: ita nos rite cœpturi ab Homero videmur, qui non Poëtica modò, sed etiam Oratoria virtute est eminentissimus; neq; vllum extat Opus humanum, quod Homericæ Poësi præferendum esse videatur. Illud verò videtur admirabile, quod in tot carminum millibus nihil vnquam Homerus neq; de patria, neq; de parentibus suis meminere; neq; Operibus nomen suum inscripserit. Vir profectò diuinus, & alta quadam mente præditus, quem nulla ambitio, nulla nominis ac gloriæ cupiditas inflammavit, sed qui ipsius tantum virtutis & scientiæ gratia scripserit. Hac de causa factum est, vt multæ Græciæ ciuitates suum fuisse ciuem Homerum velint; & dum patriam suam occultat, effecit, vt multæ patriæ sibi eum conentur vendicare. Vnde illud Distichon vulgò celebratur:

Instic. Orat.
lib. 10. c. 1.

Septem vrbes certant de sede insignis Homeri:

Infra Præ-
fat. 2.

Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Tos, Argos, Athenæ.

Cicero pro Archia Poëta sic ait: Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum: Chij suum vendicant;

Sala-

Salaminij repetunt : Smyrnaei verò suum esse confirmant , itaq; etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt : permulti alij præterea pugnant inter se atq; contendunt. Extat elegans super hac re Antipatri Epigramma , quod ita Poëtiannus conuertit :

Diceris à multis Colophonis alumnus , Homere :

Hic te Smyrnaeum credit , & ille Chium.

Quin et Ion quidam , quidam Salamina superbam ,

Thessaliam multi te genuisse ferunt.

Sunt & qui memorent , alijs te sedibus ortum.

Sic varijs natus crederis esse locis.

Dicere si liceat mihi Phœbi oracula : Cœtum

Certa tibi patria est : Calliopea parens.

Natus est etiam incerto patre. Nam Crisbeis eius

supra pag. mater , amore furtiuo facta grauida , apud Meletem
237. v. 18. fluuium cum peperit : vnde primò fuit Melesigenes

appellatus. Postea verò , cum apud Cumaos graui

lippitudine premeretur , obcæcatus est , atque ideo

Homerus est appellatus. Nam (vt scribit Herodo-

tus) Cumæi solent eos , qui cæci sunt , Homeros ap-

pellare : sicut etiam Ephorus attestatur. Artemido-

rus libro Somniorum primo , fictum hoc esse , videtur

innuere ; cum ita scribit : Qui se cæcum esse somnia-

uerit , si Poëta sit , bonum significat : quoniam mul-

ta quiete opus habent , qui Poëmata scribere cupi-

unt : vnde sermo inualuit : Homerum Poëtam cæ-

quan-

Plutarch. in
vita Home-

ri.
Aristot. 3.
de Poët.

quandam potius naturam præ se ferat. Scribit Herodotus, Critheidem, Homeri matrem, cum paruulo infante à Phemio quodam Smyrnao ludæ magistro fuisse hospitio susceptam, atq; ita adamatam, vt eam Phemius secum postea semper habuerit, & Homerum puerum ingenuis artibus erudierit: in quibus vit eum tantum profecisse, vt mortuo Phemio, cum omnium admiratione per aliquod tempus literas Smyrnae docuerit: postea totam Græciam peragrasset, & in Italiam vsq; atq; Hispaniam profectum; deinde iteram in Græciam reuersum, arti Poëtica vsq; ad extremum vitæ diem incubuisse. Neq; satis constat inter Scriptores, quo tempore vixerit. Nam Herodatus centum sexaginta octo annos post Troianum bellum floruisse Homerum scribit: alij belli Troiani tempore natum dicunt; alij non ita multo post. Cornelius Nepos centum & sexaginta annos ante Romam conditam fuisse auctor est. Eutropius Agrippæ Syluij temporibus Homerum in Græcia fuisse perhibet. Sed quocunq; tempore vixerit, satis constat, egenum ac mendicum fuisse, vt vix sibi victum, recitandis ac vendendis carminibus suis, posset acquirere: qua de causa factum est, vt Homeri carmina, per totam Græciam sparsa, sine vilo ordine legerentur; donec Hipparchus Pisistrati filius, vt Plato scribit, diligenter & collegit, & adhibitis eruditissimis viris, in libros ordine literarum, sicuti nunc eos habemus, accuratè digerenda curauit: quamuis Plutarchus hanc laudem Aristarcho tribuat; qui tam ingeniosè, tamq; acutè verà Homeri carmina ab ijs, quæ falsò illi tribuebantur, distinxit; vt

In Hipparcho, seu de Lucri cupiditate.

In Vita Homeri.

xit; vt postea quicumq; de alienis scriptis verè iudicaret, Aristarchus fuerit appellatus. Nam Varro de Lingua Latina Criticos Grammaticos, qui de libris iudicant, Aristarchos appellat: & Cicero vocat Atticum suarum Orationum Aristarchum. Obijt autem Homerus morte, misera quidem illa, sed tamen memorabili. Cum enim sederet in littore, piscatoresq; è naui egressos percunctatus esset; Ecquid pradae fecissent: illi responderunt: Quaecumq; cepimus, ea reliquimus; quae verò non cepimus, nobiscum ferimus. Hanc sibi propositam à piscatoribus questionem cum soluere nullo modo potuisset, tanta indignatione correptus est, vt dolore absumptus credatur: quod, praeter ceteros, etiam Valerius

Cic. ad Attic. Lib. 1. Epist. 13.

Cap. 12.

Maximus nono libro scribit. Erat tamen questio illa piscatorum non admodum ardua. Nam cum nihil piscium cepissent, apricantes in sole pediculis se purgare aggressi sunt: atq; ita quos pediculos ceperunt, eos interfectos proiecerunt ac reliquerunt; quos autem non ceperunt, eos secum in vestibus tulerunt.

Desero, quæ capio: quæ non capio: mihi seruo.

Reliquit autem duo pulcherrima præstantissimaq; Opera, Iliadem & Odysseam. Nam Margites, Hymni Deorum, Batrachomyomachia, & si qua alia Homero attribuuntur; lusus potius & exercitationes quaedam, quam iustà Opera esse appellanda, doctiores existimant. Sunt qui opinentur, Iliadem Tragedia instar habere, Odysseam Comædia: sed omnino falluntur: licet eorum errorem etiam Erasmius secutus sit. Nam vtrunq; Opus Tragicum est, vt in Arte Poëtica clarissimè docet Aristoteles. Carmen enim Heroicum atq; Hexametrum, Tragedia quaedam.

dam species est. Illud probabilius videtur, quod Plutarchus tradit; Homerum in Iliade corporis fortitudinem, in Odyssea verò animi præstantiam exprimere voluisse. Nam in Iliade pugnae, praelia, cadesque tractantur, quæ corporis viribus indigere certum est: in Odyssea pericula, tempestates, varij casus ponuntur, quos nemo nisi præstanti animo superare, aut commode tolerare potest. Iam verò mirum est, quod idem Plutarchus ostendere pluribus exemplis conatus est, & Politianus, Plutarchi penè dixerim interpretes, cum tot sint Philosophorum, tamque discrepantes sententia; unumquemque tamen cuiusque sectæ principem, Homeri auctoritate nixum, sententiam suam confirmasse. Dion certè Chrysostronus Socratem, qui primus è cælo Philosophiam deuocasse dicitur, ut de vita & moribus differeret, Homeri discipulum appellare non dubitat: licet ante Socratem Homerus multis ætatibus floruerit. Basilus Magnus, Theologorum grauissimus & præstantissimus, totam Homeri Poësin laudem esse virtutis affirmavit: quod Anaxagoras, Metrodorum ad Homeri lectionem adhortans, antea dixerat. Archefilanus tanto huius Poëtæ studio tenebatur, ut nunquam manè è lecto surgeret, nunquã vesperi cubitum iret, quin prius aliquid ex Homero lectitaret. Ptolemaeus Philadelphus Zoilum, Homeri detractorem, qui ideo Homeromastix dicebatur, quod Homerum insectari non desisteret, diu prius delusum, tandem vinclis ac verberibus atq; omni supplicio excruciatum, necauit. Et merito. Quanta enim temeritatis & impudentiæ fuit, eum damnare Poëtam, quem

In vita Ho-
meri.

omnes certatim sapientes summis in cœlum laudibus
 ferunt, quem omnes suspiciunt, admirantur, sem-
 per in manibus habendum censeant. Itaque præter ac-
 cerbam ac miseram mortem, illa etiam infamiae na-
 tatus est, ut postea laudum alienarum obtreffato-
 res & inuidi, ab eius nomine Zoili dicerentur. Cice-
 ro Tusculanarum Questionum libro quinto, ita de
 Homero scribit: Traditum est etiam, Homerum cecum
 fuisse: At eius picturam, non Poësin videmus. Qua
 regio, qua ora, qui locus Græciæ, quæ species for-
 mæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui
 motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est;
 ut, quæ ipse non viderit, nos ut videremus, effe-
 cerit? Sed instituti nostri non est, Homerum ipsum
 hoc tempore laudare, quem integris voluminibus
 multi exornare conati sunt, & tamen nemo nunquam
 satis eum laudasse dicitur. Illud potius videamus;
 Cur hoc Opus, quod interpretaturi sumus, Ilias di-
 catur, & quid nam sit in eo Poëta nostri proposi-
 tum? Neque enim, sicut Odyssea ab Ulyssæ, ita hoc Opus
 ab unius viri nomine vocatur: licet ab Achillis ira
 sumat exordium, quæ multorum maiorum causa fuit.
 Neque quod tantum Iliensium mala facta quæ contineat,
 ideo vocatur Ilias: sed quia complectitur ea, quæ
 Troiani belli tempore circa Ilium acciderunt, &
 præcipue quo tempore Achilles Agamemnoni ira-
 tus erat. Multæ verò calamitates & Tragicæ, &
 Græcis eo tempore contigerunt: unde Malorum
 Ilias de immensis miseris proverbio dicitur. Cicero
 ad Atticum: Tanta malorum impendet Ilias. Sæ-
 tonicus interrogatus, Cur nollet apud Ilienses vi-
 vere,

In fine pag.
 259.

Libro 8.
 Epit. 11.

vere, respondit: Semper Ilio mala: quod deinde in calamitosos & afflictos dici cœptum est. Et quia longum est Opus, in quatuor & viginti Libros, eò quòd totidem Græca literæ numerantur, Hipparchi iussu siue patris eius Pisistrati fuit digestum. Ideo factum est, ut quoties nimis prolixam ac molestam orationem significare volumus, eam Iliade longiorem esse dicamus: quod Iulius Pollux sexto libro scribit. Ilias igitur dicta est, quòd hoc in Opere scribantur ea, quæ Græci Troianiq; circa Ilium gessere. Propositum est autem Homero, commemorare, quot mala, propter seditiones & rixas Principum, sepissimè populis & exercitibus accidere soleant. Itaq; sumpsit Exordium ab Achillis ira, quam perniciosam vocat, quòd innumerabiles Achillis dolores attulerit. Horatius sanè quædam ad Lollium Epistola præclare docet, quid Homerus in Iliade significare voluerit. Sic enim ait:

Erasm. Chi-
liad. 4. Cen-
1. proverb.
20.
Infrà Præ-
fat. 8.

Libro 1.
Epist. 2.

Fabula, qua Paris propter narratur amorem,
Græcia Barbaria lento collisa duello,
Stultorum regam, & populorum continet astus.
Antenor censet belli præcidere causam.
Quid Paris? ut saluus regnet, viuatq; beatus,
Cogi posse negat. Nestor componere lites
Inter Peliden festinat, & inter Atridem:
Hunc amor; ira quidè communiter vrit utrunq;
Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi.
Seditione, dolis, scelere, atq; libidine, & ira,
Iliacos intra muros peccatur, & extra.
Illam igitur, præter ceteras, maximam etiam utilita-
tem ex Homero percipimus, quòd mores nostros

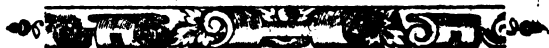
componere, & vitam melius conformare docemur.

Lib. 1.
Eput. 2.

Nam (vt idem ait Horatius,)

quid sit pulchrū, quid turpe, quid vtile, quid non,
Plenius ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Quamobrem Opus tam eximium ambabus (quod aiunt) manibus, atque obuijs vlnis amplectendum est, & in sinu gestandum. Equidem, quod ad me at-
tinet, eximias huius Poëta virtutes pro virili parte vobis aperire, interpretari, ac planas facere conabor. Vos videte, ne propter aliquam fortasse negligentiam, tantum vtilitatis, tantumq; boni amittatis. Nam si magna cum diligentia quotidie lectionibus nostris interesse volueritis, profectò vos, quantum proficietis, nunquam (vt spero) pænitebit.

I N H O M E R I O D Y S S E A M

P R Æ F A T I O I I.

FACERE non possum, optimi Auditores, quin arcana pectoris mei vobis aperiam. Ita enim me natura conformauit, & expoliuit industria, vt nihil fucatum, nihil simulatum mihi placere possit; omnia ingenuè, & simplicitate quadam profitear; neque mihi falsam doctri-
ne atque scientiæ laudem arrogare vclim. Itaque

cum

nam *Homeri Odysseam*, coram vobis interpretan-
 dam susceperim, hæreo, *Iuvenes eruditissimi*; neque,
 quod principium orationis, aut quem finem inveni-
 ant, prorsus intelligo. Atque ego ille, qui nonnun-
 quam tota verborum plaustra profundere soleo, in
 hac materia tam ampla, tam immensa, quid dicam,
 non inuenio: non aliter, atq; *ij*, qui diutius in tenebris
 versati, repentinum Solis splendorem ferre nullo
 modo possunt. Quid igitur faciam? Taceam ne Ho-
 meri laudes, quem nemo est bonis literis imbutus,
 qui non ad cælum ferendum esse censeat? laudem'ne,
 aut verbis exornem, cuius tantus est decor &
 præstantia, ut facilius eruditissimus quisq; tacitus
 admirari possit, quam dicendo minimam ex laudi-
 bus eius partem explanare? Quare ego superuaca-
 neum omnino existimo, in Homero laudando operam
 sumere, quem omnes vno consensu admirantur, &
 vno ore prædicant: ne mihi quis vestrum fortasse
 dictum illud *Antalcida succinat*; qui, cum *Sophista*
 quidam, eo præsentem, *Herculis Encomium* recita-
 re vellet: *Quis* (inquit) illum vituperat? Sed neq;
 de *Homeri* vita quicquam vobis affero: cum *Plu-
 tarchus*, *Herodotus*, *Suidas*, *Politianus*, & alij, de
 ea copiose scripserint. Quid igitur (inquiet aliquis)
 nobis affers nouis? Equidem in hac re non multum me
 iactabo. Omnia iam vulgata. Nihil dictum, quod non
 dictum sit prius. Hoc vnum spectavi, quod verissime
Quintilianus scripsit: Optime institutum esse, ut ab
Homero atq; *Virgilio* lectio inciperet. Quid? quod
 neq; de *Homeri* patria quicquam certi possum vobis
 affirmare. Nam & *Rhodijs* & *Thessalijs*, & *Ieta*, &

Instit. Orat.
lib. 1. c. 14.

Chij, & Salaminij, & Colophonij, afferunt sibi: & Argini Milesij, Smyrnaei, Cumaeiq; contra vendicant, repetuntq; eundem ad se, quasi Licia & Mutia lege (ut ait Politianus) Athenienses. Alij dicunt, Aegyptium fuisse. Apud A. Gellium referuntur haec carmina:

Noct. Attic.
lib. 3. c. 11.

Supra Praefat. 1.

Ἐπὶ δὲ πολλὰς διερίσκειν αὐτὴν ἔλεγον Οὐρανὸν
 Ζεῦσιν, Πόσειδον, Κρόνον, Βαλκάνω, Ἴδω, Ἀγροί, Ἀθηνᾶναι
 Quare merito Antipater; cum varias de Homeri patria recitasset opiniones, subiunxit hoc Distichon:

Πόσειδά σοι τέλει θεῶν γένεσθαι ἔραδος· Ἐν δὲ γυρᾶσιν
 Οὐδ' ἀνάτῃ, μάτρός ἐστιν ἐπινοήσασθαι Καλλιόπης:

Nempe tibi caelum patria est: non semine nata
 Mortali; genuit te Dea Calliope.

Sed haec relinquamus, quae ab alijs iam pridem diligentissime disputata sunt. Nos vero cum praclare intelligamus, Homericam lectionem plurimum ad eloquentiam, & ad omnium ingenuarum artium studia nobis prodesse posse; videamus, an ad mores etiam conformandos, & honestatem adipiscendam aliquid adiumenti conferre possit. Plurarchus autem grauiissimus ait, Homerum, cum duo Poëmata composuerit; Iliadem, & Odysseam, τῆς Ἰλιάδος ἀσπρίαν σόουατος, διὰ δὲ τῆς Ὀδυσσεύς φοχῆς ἡσπρίωτα, hoc est, per Iliadem corporis fortitudinem representasse, per Odysseam verò animi praestantiam. Quin & Horatius in Epistola quadam ad Lollium scribit: Homerum melius, quam quoslibet Philosophos declarare, quid sit honestum, quid surpe, quid vtile, & quid item inutile. De Odyssea verò sic ait:

Libro 1.
Epist. 2.

Rursus

Raffus quid virtus, & quid sapientia possit,
 Utile proposuit nobis exemplar, Ulysses.
 In hoc igitur Opere; Iuvenes suauissimi
 ne, licet fieri sapientes: cum primo videbitis singu-
 laris fœminæ Penelopæ temperantiam: quæ cum ad-
 huc esset iuuenis atq; adulescentula; multis expetita
 procis, atq; iisdem nobilissimis, nunquam tamen
 animum ad obscenitatem inclinavit. Nam qui cum
 ingenijs conficitatur eiusmodi, (ut ait Comicus) ne-
 que commouetur animus in eare tamen: scias posse
 habere iam ipsum sua vitæ modum. Deinde sapientis-
 simum Ulysses; in rebus aduersis patientissimum;
 nullis periculis, nullis calamitatibus animo cadentem:
 sed alacri semper animo & imperturbato,
 quicquid accidisset, moderatè ferentem: præterea
 nullis delicijs, nullis voluptatibus delinquit; sed acriter
 vitia repellentem, & Sirenium voces, ac Circeæ
 pocula despicientem. In quibus rebus veram esse sa-
 pientiam, vestrum puta latere neminem. Quæ diu
 interpretabimur, suis locis singula (Deo fauente) &
 declarabimus. Quod si quis vestrum fortè me ro-
 get; Quo tempore fuerit Homerus, in hoc etiam
 Auctorum sententias variare video; sed tamen ex
 Cicerone certi aliquid afferre possum. Scribit enim
 Cicero quinto Tusculanarum libro: Homerum fuisse
 temporibus Lycurgi, Lacedæmoniorum Legislatoris,
 ante Urbem conditam: Lycurgus autem floruit
 ante Romam conditam annos circa centum & tri-
 ginta quatuor: à Troia capta ducentos & nonaginta
 octo: Idem Cicero libro primo Tusculanarum ita scri-
 bit: Homerus & Hesiodus ante Romam conditam

Terent. in
 Andr. Act. 1.
 Scen. 1.

Gell. No2. fuerunt. Sunt qui putent, Homerum & Hesiodum
 Artic. hb.3. eodem tempore floruisse; quod Ioannes Grammaticus
 cap. 1. & eius & Philosophus falsum esse ostendit, & probat
 N. 17. c. 21. Homerum multo fuisse antiquiorem. Nam Aristoteles inquit, Stesichorum Poëtam Hesiodi filium fuisse, ex Cimene; qui quidem Stesichorus fuit οὐγγος; id est, coatanus Pythagora Philosopho, & Phalaridi Agrigentinarum Tyranno; hi verò post Homerum floruerunt annos quadringentos: ut scribit Herodotus. Quae quidem supputatio ferè conuenit cum Ciceronis sententia. Nam Pythagoras fuit in Italia temporibus istis, quibus Iunius Brutus patriam liberauit; quod accidit anno ab Vrbe condita ducentesimo quadragesimo quinto: cum Homerus fuerit ante Romam conditam annis centum & sexaginta: ut Cornelius Nepos in libris Chroniconum tradit. Sed hoc fortasse curiosius, quam oporteat. Cum autè sint varia Poëtarum genera; ut scribit Ioannes Grammaticus: sint enim Monodi, Lyrici, Comici, Tragici, & infinita alia nomina: sunt etiam Poëtae, οἵ νατ' ἔχαιστον, καὶ ἀνομήμους καλέκωντες, qui per excellentiam quandam solum Poëtae dicuntur, sine alterius nominis adiectione. Ex quarum genere quinq; fuerunt celeberrimi καὶ ἰνομῆστοι; Homerus omnium princeps, Hesiodus Ascranus, Antimachus Colophonius, Panyasis, Pisander Camirensis. Τῶν δ' ἄλλων, οὐκ ἔστιν ἀξιομαχίαν, ἰδὲν λόγος.

Cic. Tusc. 1.
 in princ.
 Lib. 1.

Verba Plutarchi in
 Symposiasticis, ut refert
 Eras. Chil. 2.
 Cent. 1. a.
 dag. 79.

I N H E S I O D V M

P R Æ F A T I O III.

Cum ex Græcis omnibus auctoribus Hesiodum potissimum hoc tempore vobis interpretandum susceperim, Auditores, ut eam Poëtam, qui non tantum eruditioni prodesse, & dicendi facultatem alere possit, sed mores etiam hominum componat, & vtilissima vitæ præcepta tradat, non alienum ab interpretis officio me facturum arbitror, si quæ de eius vita, & de totius Operis materia atq; scopo, mihi apud probatos auctores legere contigit, antequam ad Carminum explanationem veniam, in medium afferam: cum præsertim multa sint in eis, quæ nondum apud Latinos planè explicata sunt. Fuit igitur Hesiodus (ut Suidas tradit) Cumæus genere; non quidem à Cuma, Campaniæ ciuitate; sed ab ea Cuma, quæ in Æolia est, quam Stephanus tradit, ante Lesbum esse sitam, & ab Amazone quadam, quæ Cuma diceretur, esse denominatam: à qua ciuitate tradit idem Stephanus Ephorum Historicum, & Hesiodum Poëtam oriundum esse; vnde etiam Cumæus Vates fuit appellatus, teste Suida. Quin etiam Valerius Probus, insignis Grammaticus, super eo Virgilij carmine in Bucolicis:

Eclog. 4.

M m 5

Ulti-

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas :
non alium; quàm Hesiodum à Virgilio designari cre-
dit: quoniam Cumaeus Hesiodas, primus aetates à
metallorum nomine distinctas appellavit, primam
auream, alteram argenteam, tertiam aeneam, ul-
timam ferream: ut in Opere, cui titulus est, Ope-
ra & Dies, expressum legitur. Cumae igitur natus
est Hesiodus. Eius pater Dius fuit, Ampellidis
filius: mater verò Pycimede. Sed cum eius paren-
tes, magno aere alieno pressi, soluendo non essent, in
Bœotiam aufugerunt, atq; in Ascra vico ignobili
habitarunt, ubi puer Hesiodus nutritus atq; educa-
tus est: qua de causa factum est, ut Ascraeus dice-
retur: ut in Bucolicis Virgilius:

Eclog. 6.

Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ:

Ascrao quos ante seni. Dictus est etiam

Bœotius, quoniam Ascra Bœotiae vicus est: ut Co-
 lumella: Non minimum nostra professioni conuenit
 Hesiodus Bœotius. Fuit autem Ascra, vicus igno-
 bilis & infœundus, quem etiam ipse Poëta (ut re-
 g. 3. μ. fert Strabo) his versibus damnauit.

Hesiod. li. 2.
 reg. 3. μ.

Νέοσ τε δ' ἄρχ' Ἐλκῶτος ὄψ' ἔρη' ἐνὶ κόμῳ,
 Λακρῆ, χεῖμα κακῆ, θέρει ἀργαλῆ, ὄδ' ἔσσι' ἰδ' ἄλῃ. H. e.

Ascram, rursus miserū, penes hic Heliconā colebat,
 Hyberno dirum, triste æstu, optabile nunquam.
 Ferunt autem Hesiodum primò pastorem ouium fuis-
 se: quod Onidius Fastorum libro sexto testatur his
 verbis:

In princip.

Ecce Deas vidi, non quas præceptor arandi
 Viderat, Ascraas cum sequeretur oues.
 Cum autem parentis armenta custodiret, in Helico-
 ne mon-

ne monte dicitur à Musis adamatus fuisse, pulchram eius atq; egregiam indolem admirantibus: itaq; statuerunt, cum Poëtam efficere, sacramq; ideo Laurum gustandam puero præbuere. Tradunt enim, eam esse Lauri naturam, ut qui eam frequenter mandunt, Fates fiant: qua de causa Lycophron Poëta Vatem quendam σαφρονέζον, quasi dicas, lauriuorum, nominat. Sic etiam apud Tibullum Sibylla de se loquens ait:

Libro 2.
Eleg. 5.

Vera cano, sic vsq; sacras innoxia lauros

Vescar, & æternum sit mihi virginitas.

Apollonius etiam Rhetor Laurum vaticinationis symbolum esse scribit: itaq; veteres ipsam Laurum, *πυρραδὸν φυτόν*, hoc est, diuinationis vim habentem plantam vocauerunt. Et Claudianus ait: Venturi præscia lauros: Qua de causa voluit eam plantam Apollini sacram esse, qui Deus præesse diuinationi creditus est. Qui verisimilius hanc historiam persequuntur, tradunt Hesiodum in Helicone odorauisse, nouemque illi mulieres in somnis astitisse, quæ Laurum porrigentes gustare iusserint: postquam autem experrectus fuisset, somnio illo monitus, sese literarum studijs & ingenuis artibus tradere cœpisse: quippe qui cogitaret, munus illud Musarum, sibi oblatum, gustatu quiaem amarum esse, sed tamen virorem perpetuum conseruare: neque enim unquam, dum viuit, Laurus viriditatem suam amittit. Ita liberales artes, licet initio subamara videantur, immortalam tamen secum gloriam afferunt. Tantum igitur postea labore atq; industria sua efficit, ut ex abiecto ac vili omnium pastore Poëta clarissimus

rissimus euaserit. Legimus, cum peregrinationibus delectatū fuisse, quemadmodum etiā Homerum: Quoniam ex multarū ciuitatum cognitione, maxima solet acquiri prudentia. Duxit autem uxorem Ctimenen, Pbysigei filiam, ex qua Stefichorum Poëtam suscepisse dicitur. Sed quo tempore, aut qua aetate floruerit, non satis apud authores constat. Sunt enim, qui illum Homeri tempore fuisse tradant: sunt etiam, qui Homerum longē antiquiorem faciant.

Cic. de se. Nat. Cicero & Porphyrius, & pleriq; alij, uolunt
deq.

Hesiodum Homero multis annis iuniorem esse, natumq; ante primam Olympiadem: quam opinionem etiam Solinus sequitur, qui ita scribit: Inter Homerum & Hesiodum Poëtam, qui in auspicijs Olympiadis primæ obiit, centum & triginta anni interfuerunt. Sed eum cum Homero aliquo tempore floruisse, rerum antiquarum diligentes Authores pro-

Gelli. Noct.
Attic. lib. 3.
cap. 11.
li. 17. c. 71.

didere: quamuis sit (ut Gellius & Pausanias tradit) uetus inter Grammaticos disceptatio, uter eorum aetate præcesserit: qua de re Ponticum etiam Heraclidem, duos Dialogos conscripsisse, memoria proditum est. Sed Philostratus, & Velleius Historicus, & M. Varro in primo de Imaginibus libro, (quemadmodum Gellius refert) non esse dubitandum asserunt, quin eodem tempore uixerint Homerus & Hesiodus: atq; id ex Epigrammate quodam probari potest: quod in Tripode, Musis in Helicone dedicato, inscriptum legebatur. Quem quidem Tripodem Hesiodus ipse dedicauit, cum aliquando in Chalcide diuinum Homerum cantu superasset. Id autem Epigramma & apud Dionem legimus, & inter
Epi-

Epigrammata Græca circumfertur in hunc modum :

Ἡσιόδου Μῦθος Ἐλικῶνισι τῶνδ' ἀνέθικε,

Τὴν τε τικῶν ἐν Χαλκίδι θεῖον ὄμιλον. Hoc est :

Hesiodus posuit Musis Heliconibus istum,

Cum cantu vicit diuinum in Chalcide Homerum.

Atq; hanc quidem Historiam bis apud Plutarchum relata[m] legimus, & in quinto, Sympotiacōn libro, & in eo Dialogo, qui Septem Sapientum inscribitur, quem nos olim in Latinum sermonem conuertimus. Ibi enim cum Periander vellet, antiquam fuisse consuetudinem, ostendere, vt enigmata proponerentur, sic ait: Apud veteres Græcos, ὁ Cleodeme, fuit hæc consuetudo, vt tales inter se dubitationes proponerent. Accepimus enim olim, cum ad Amphidamantis exequias in Chalcidem celeberrimi sapientes ac Poëta conuenissent, (fuit autem Amphidamas vir peritus administrandæ Reipublicæ, qui cum Eretrienses vehementer afflixisset, in præliis, quæ propter Lilantum agrum facta sunt, occubuit) & cum de recitatis carminibus iudicium ferre difficultimum esse videretur, quamnam omnium essent optima, propter æqualem excellentiam: cum præsertim etiam certantium. Homeri & Hesiodi gloria multam hæsitacionem cum verecundia iudicibus afferret: ipsos Poëtas ad huiusmodi sese interrogationes contulisse. Et proposuimus (inquit Lesches) hoc modo, prior Homerus anigma tale :

Μῦθ' ἀ μὲν ἐν τῷ πρῶτῳ, τὰ μὲν ἰγνώστον ἑώραδον.

Μὴτ' ἴσα μετ' ἔπειθεν. Hoc est :

Dic mihi, quæ nunquã aut antehac, ὁ Musa, fuere :

Aut nunquam post hæc sunt euentura.

Respon-

Respondit autē Hesiodus ita (vt fertur) ex tempore:

Αλλ' ὅταν ἀμφὶ Διὸς τύμβῳ καναχίποδὸς ἵπποι

Ἄρματα σωτρίποσσι, ἐπ' ἔχμενοι φειγίης. H. e.

Cum Iouis ad tumulum sonipes certamine franget

Accelerans currum, quia sit victoria cura.

Atq; hac de causa dicitur Hesiodus, cum omnibus de se maximam admirationem concitasset, victor declaratus, Tripodem reportasse, quem postea Musis in Helicone dedicauit. Vixit autem Hesiodus longissimo tempore, adeo vt etiam prouerbio iactetur Hesiodi senectū, de ijs, qui admodum viuaces sunt. Ex-
tat etiam de Hesiodi longa etate Pindari Epigramma huiusmodi:

Erasm. Chil.
2. Cent. 7.
prouer. 61.
Hesiodi senectū. vbi & sequens historia recitatur.

Χαίρει δὲ ἱβήσας, καὶ δ' ἑ τὰ φε ἀντιβολήσας,

Ἡσιόδ', ἀνδράποισ μέτρον ἔχων σοφίης, Hoc est:

Salue bis pubes, & bis mandate sepulchro,

Hesiodē, ὁ sapiens, quantum homo scire potest!

Quod autem Hesiodum bis pubuisse referat Pindarus, de extrema senectute intelligendum est, quae quodammodo pueritiā referre videtur, vnde etiam prouerbio per antiquo iactatur: Δὲς αὐδὲς οἱ γέγονας, Bis pueri senes. Sed quod eundem bis sepulchrum appellat, ad historiam alludit, de qua Plutarchus in Conuiuio Septem Sapientum meminit in hunc modum, vt nos olim transtulimus: Cum esset Lacria Hesiodus in hospitis domo cum homine quodam Milesio, qui filiam hospitis viuiarat, & in stupro deprehensus fuerat; in suspicionem venit, tanquam ab initio sceleris illius conscius fuisset, & id tamen occultasset: cum omni prorsus culpa vacaret, nihilominus in odium & iniustam criminationem incidit.

Nam

Nam puella vitata fratres circa Locrense Nemeum
 insidias illi struxerunt, & eum vnâ cum eius socio,
 qui Troilus dicebatur, interfecerunt. Horum cor-
 pora cum essent in mare proiecta, Troili quidem ca-
 dauer in Daphnum fluium, è mari eiectum, adha-
 sit scopulo, non ita multum à mari distanti; & ad
 hanc vsq; diem scopulus ille Troilus vocatur. He-
 siodum verò mortuum à littore statim suscipiens
 Delphinorum multitudo, in Rhium exposuit, iuxta
 Molycriam: ibi tum fortè Locrenses statâ sacra per-
 agebant. Erat enim ea celebritas, quam etiam hoc
 tempore splendide seruant. Itaq; cum allatum corpus
 visum fuisset, admirati omnes, (vt fit) ad littus
 accurrerunt; & cum recens cadauer agnouissent,
 rebus omissis, cædis authores inuestigarunt, pro-
 pter egregiam Hesiodi famam: & hoc quidem cele-
 riter effecerunt. Nam inuentos eos & comprehen-
 sos, in mare viuos præcipitauerunt, & eorum do-
 mum subuerterunt. Porro Hesiodus in Nemeo sepul-
 tus est: sed pauci sunt alienigenæ, qui sepultura lo-
 cum sciunt: siquidem propter Orcomenios occulta-
 tus est, qui moniti Oraculo, huius viri reliquias
 apud se seruare conabantur. Hæc quidè Plutarchus.
 Sed tamen ab Orcomeniis, qui Muryæ dicti sunt, po-
 stea Poëta huius ossa exportata fuisse legimus, & in
 medio foro cum hoc Epigrammate collocata:

Ἀσκρα ἰδὲ πατρὸς πολυκλῆτος, ἀλλὰ θάρσυντος

Ὄσσα παρὲς ἰππῶν γῆ Μιτυῶν κατέχῃ:

Ἡσιόδῳ, τῷ πλείστον ἐν ἀνθρώποις κλέος ὄντι.

Ἀνδρῶν κρηνομένων ἐν βασιλῶν σοφίαις.

Quæ nos paucis quibusdam immutatis ita conuertit-
 mus: Ascra

*Ascra quidem fecunda fuit tibi patria, verum
Bellaces equites ossa tenent Minya,
Hesiodo, ante alios fama prestantior omnes,
Qui sapientum vnquam nomine presterint.*

Quamquam autem de eius interitu nonnihil variant auctores: tamen in hoc omnes conveniunt; Ob admissum à socio stuprum interfectum fuisse. Nam Suidas eum ab Antiocho & Cimeno per errorem interfectum tradit. Cum enim ab eis hospitio susceptus fuisset, & illa nocte soror illorum vitata esset, illi sororis constupratorem sese interficere rati, Hesiodum interemerunt. Scripsit autem Opera multa, quæ Pausanias in Bæoticis commemorat. Præter enim Opera & Dies, & Theogoniam, & Scutum Herculis, quæ sola sunt in manibus hoc tempore, scripsit etiam Astronomica, & Hypothecas, id est, viuendi præcepta. Quæ tamen Quintilianus Hesiodi negat esse: licet Aristoteles aliter censeat. Præterea Heroum, & Heroidum Genealogias, & de Mulieribus, & de Vaticinandi arte, quam ab Acarnanis; teste Pausania, didicerat. Nicocles, ut etiam Pindari interpres fatetur, Hesiodum aut primum per Rhapsodias carmina composuisse: cuius etiam carmina refert, in quibus Hesiodus de se fatetur cum Homero certamen misse, & in Apollinis honorem cecidisse. Eius hæc carmina sunt:

Εν Δέλῳ τότε πρῶτον ἐγὼ καὶ Ομηρος ἀοιδὸί
Μέλπομεν, ἐν νεοῖσι ἡμῶν ἑτάρατες ἀοιδίαι,
Φοῖβον Ἀπόλλωνα χροῦσάμεθα, ὃν τέτις Ἄντῳ. Hoc est:
In Delo tum primum ego, Meonidesq; , Poëta
Lusimus, inq; nouis carmen cantauimus hymnis
ΑΥΤΙ-

Instit. Orat.
lib. 1. cap. 2.

Auricomum Phœbum, quem Latona edidit alma. Scripsit etiam de Daſtylis Idæis, & Ppei Thetidis- que ſpithalamium, & Epicedium in Batrachum amicicum ſuum. Plutarchus in Conuiuio Septem Sapientum tradit, etiam de Medicina Heſiodum ſcripſiſſe. Plinius de Herbis ab eodem ſcriptum fuiſſe tradit. Volunt etiam quidam, Heſiodum Apologorum eorum, qui ab ſeſopo nomen habent, auctorem fuiſſe. M. Manilius ſecundo Aſtronomicōn multis verſibus explicat, quæ ſcripſerit Heſiodus: quæ ſi quis videre cupit, ab eo petat: eſt enim ipſe Poëta in manibus. Quin etiam apud Lucianum Dialogus eſt, qui Heſiodus inſcribitur, ubi multa de ſe loquente ipſum Poëtam Lucianus inducit. Sed de Heſiodi vita ſatis dictum ſit. Nunc Operis huius, quod interpretandum ſuſcepimus, inſcriptionem & materiam videamus. Inſcribitur enim, Opera & Dies: & in eo tractatur de Agricultura ſcientia & quibus Diebus hoc vel illud facere conueniat. Scripsit autem hoc Opus ad Perſem fratrem ſuum: quod exhortationes ad laborem pulcherrimas, & præcepta moralia, & tuenda rei familiaris rationem continet; & præterea doctrinam Agriculturae; temporaq; quibus arandum, ſeminandumq; ſit, & quibus metendum; quiq; dies felices ſint & auſpicati, qui neſti & inauſpicati. Ferunt enim, poſt parentum obitum facultates inter ſe Perſem & Heſiodum diuiſiſſe; ſed Perſen ſtatim ſe voluptatibus dediſſe, & breui tempore totum patrimonium dilapidariſſe: cum interim Heſiodus frugaliter & honeſte uiueret: deinde cum iam nihil ſibi reſtare uideret Perſes, ca-

Nat. Hiſtor.
lib. 25. c. 2.

Quintil. Inſtit. Orat.
lib. 5. c. 1.

N

ſiſſe

pisse cum Hesiodo litigare, & turpi iudicio cum fratre conflictari: unde ab illa vitiosa vita atque inertiti conatur eum Hesiodus ad bonam frugem & laborem reducere. Sed cur Opera & Dies inscripsit; & non potius contra, Dies & Opera? aut cur Opera primo loco posuit? Questionem hanc soluit Poëtae huius interpres Ioannes Tzetzes. Quoniam (inquit) ad desidem & inertem fratrem scribens, prius eum ad opera excitare voluit, quam illi dies præscriberet, in quibus operandum esset. Frustrà enim querit quis, qui dies ad opera & ad laborem apti sint, nisi prius apud animum suum aliquid operari ac laborare decreuerit. Quæ sunt autem hæc tandem Opera, quæ docet Hesiodus? Nempe quæ ratione quis procul ab omni strepitu, possit honestè viuere, et per nullius iniuriam rem suam amplificare: Terram scilicet colendo, &, quæcunq; ad eam artem spectant, diligenter præparando. Nam (vt primo de Officijs docet Cicero) omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura melius est, nihil vberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius. Quam apud eundem Ciceronem in eo libro, qui de Senectute inscribitur, Cato Maior copiosè laudat: & nos aliàs integra oratione, quantum facultas nostrâ tulit, in cælum extulimus. Opera igitur, quæ ad agriculturam pertinent, hoc in libro tradit Hesiodus. Sed quinam sunt illi dies, qui titulo designantur? Sciendum est, eam esse Dierum partitionem apud Hesiodum, vt alios admittat vel ad inspiciendum, vel ad efficiendum: rursus vt alios, velut emortuos, prætereat. Tres tamen Iouis appellat, vt primum diem mensis, quartum

Quartum & septimum: cur autem hoc faciat, conatur in quadam ad Picum epistola Politianus rationem reddere. Quarto lanaris mensis die rectè nuptias contrahi censet Hesiodus, & naues edificari. Septimum Sacrum appellat, in quo natus Apollo sit; atque ob id constare septenis fidibus Apollinis lyram existimant. Sextum puellis inutilem, generandis verò maribus utilissimum perhibet: quo die castrare agnos iubet, & pecora septis includere: quinetiam canillis, & mendacijs, & blanditijs, & susurrationibus hunc diem dedicat. Octauum maxime laudat, tanquam operibus aggrediendis admodum efficacem: atque etiam sues & boues eo die rectè castrari existimat. Nonum appellat innocuum, & procreandis liberis accommodatum: quo die rectè etiam arbores conseri arbitratur. Vndecimum in colligenda messe, lanisq; tondendis consumi iubet: quibus tamen rebus peragendis duodecimum præfert. Nam in eo die scribit araneum sua fila nere, & suas telas contexere; formicam autem ex granorum aceruis prædari: præterea duodecimo die mulos sine periculo castrari posse tradit. Tertiumdecimum ait conserendis arboribus idoneum esse: quoniam (vt ait Plutarchus) pleniore iam lumine insita vis radicibus diffunditur: eundem diem seminibus iaciendis incommodum esse vult. Quartusdecimus à Poëta Sacer appellatur, laudaturq; tanquam idoneus fœminis gignendis; bubusque & ouibus, nec non etiam mulis & canibus mansuescendi ac domandi: atque eodem die relinendum esse dolum, & degustandum vinum.

nequaquam sationi utilis est; & potius gignendis maribus, quam fœminis conuenit: neq; eo die nuptiæ sunt auspicandæ. Decimo septimo die Luna cadit arbores tempestiuus est: quoniam decretere Luna tum incipit; & humor, qui lignis cariem inducere solet, minuitur: comportariq; eo die fruges in aram iubet. Decimum nonum lustrationi tribuit. Vigintiunum diem Magnum appellat; & ait, in eo prudentes & industrios homines gigni solere. Vigintiunum quartum matutino tantum tempore probat. Solet autem Hesiodus quartos omnes laudare; quintos verò vituperare: in quibus ait, furias errare, & periuros omnes punire. Vetat autem vigesimo quarto die curis animum conficere, tanquam eo die maxime noxium hoc sit. Trigesimus etiam magnopere laudatur: in quo iubet, vt opera diligenter inspiciamus, & familie cibaria diuidamus. Hæc est eorum summa, quæ de Diebus hoc in Opere tradit Hesiodus. Iam igitur profecto videtis, quæ sit huius tituli significatio, & cur Opera & Dies inscribatur. Quinetiam ipsius Poëtæ scopus atq; intentio manifesta & perspicua est. Nam (vt eius interpretes Proclus ait:) *ἡ δὲ σκοπὸς τῆς ἐπιγράμματος*, hoc est, ad docendum accommodata. Videtur enim non alia de causa Opus hoc scripsisse; Nisi vt primò fratrem suum, deinde reliquos etiam populos ad rectè atq; honestè viuendum informaret. Totum enim primum librum in præceptis ferè vitæ laudabiliter instituendæ consumit, & ad colendam iustitiam præcipuè adhortatur. Quæ de causa non tantum Græci veteres, sed etiam Romani, Poëtam hunc suis liberis ediscendum proponebant: propter-

propterea quòd nullum ad teneram aetatem, bonis moribus informandam, vtiliorem esse censebant. Unde Cicero ad amicum suum Leptam scribens hortatur, vt filium suum iubeat Hesiodum ediscere, & eius præclaras sententias in ore habere: cuius hæc verba sunt: Lepta suauissimus ediscat Hesiodum, & habeat in ore.

Lib. 6. Epist. Famil. 19.

Τὸς ἀγρῆς ἰδρωτὰ θεοὶ ποταμῶν ἐδύκων.

Plato etiam quarto de Legibus: Primò Hesiodum (inquit) sapientem multi prædicant, cum dicat, *Viam ad vitia planam esse, ac sine sudore peragi, quia breuissima sit: sed ante virtutem (inquit) Diu immortales sudorem posuerunt; & via, quæ ad eum ducit, longa, ardua & aspera primùm est; sed postquam ad summa fastigia peruentum fuerit, quæ prius ardua via fuerat, facilima redditur. Quin & Aristoteles Ethicorum primo, iubet eos, qui sapientie præceptis ad rectè viuendum indigent, Hesiodi carmina audire.*

Cap. 4

Quare non potest non probatissimus videri Poëta ille, quem non tantum celebris omnium fama prædicat; sed etiam reliquorum omnium præstantissimi scriptores, Plato, Aristoteles, Cicero suis suffragijs maximè comprobarunt. His accedit Quintilianus calculus, acuti sanè atq; ingeniosi Rhetoris, qui hunc Poëtam ita celebrat, vt dicat, vtilis eius ad præcepta sententias esse: lenitatemq; verborum, & probabilem compositionem eius prædicat: deniq; palmam huic in illo mediocri dicendi genere facile concedit. Itaq; cum aperte intelligatis, ex huius Poëta lectione non tantum Græcæ Linguae eruditionem, qua per se vos maximè mouere debet; verum

Orat. Institut. lib. 10. c. 1.

etiam grauíssimas sententias, & præcepta viuendæ
 vtilissima percipere posse: vnusquisq; vestrũ con-
 tendere atq; eniti debet, vt ad eius audiendam inter-
 pretationem, animi alacritatem & celeritatem; ad
 intelligendam mentis acumen; ad ediscenda carmina
 memoriã accommodetia.

IN PINDARVM

P R Æ F A T I O I V.

Quæ res in omni vita duæ plurimum va-
 lent, Auditores; hæc mihi semper maio-
 rem in modum placuerunt; Amor &
 Labor. Quarum altera me incendit &
 inflammavit ad optimarum artium studia: altera ve-
 rã fecit, vt quod cupiebam, aliqua ex parte conse-
 querer. Amor ad contemplandam virtutis pulchri-
 tudinem scientiarumq; varietatem me induxit: La-
 bor, quam putant alij difficilẽ atq; arduam Musa-
 rum viam, eam mihi planam atq; facilem reddidit.
 Atq; adeo in hanc mentem me primò induxit sapien-
 tissimus Poëta Virgilius, qui & Amori & Labori
 vim eandem attribuit. Cũ enim in Pastoritio Car-
 mine suo iam dixisset: Omnia vincit Amor: non du-
 bitauit etiam in Georgicis exclamare: Labor omnia
 vincit. Deinde, cũ per amœna Græcorum vireta
 mihi spatium datum fuisset: nihil apud veteres, illos
 sapien-

Eclog. 10.
 Libro 1.

sapientissimos homines, Amore ac Labore magis celebratum inueni. Sed ex omnibus eorum sententijs, quae penè sunt innumerabiles, duas mihi eligendas censui, quibus mea ratio melius confirmaretur. Quarum altera Menandri est, de Amore: In Heroë.
 Ερωτος ἕδην ἰχθὺς πλέων. Altera Euripidis de Labore. In Licys-
 nio.
 Ο πόντος ἑκκλησίας πατῆρ. Quibus rebus effectum est, ut à sapientissimo Senatu nostro Mediolanensi, quem bonoris & amplitudinis causa nomino, cum iam pridem mihi Latinas literas publicè profitendi prouincia demandata fuisset, hoc tempore dignus existimatus fuerim, cui etiam Græcarum literarum publica Professio committeretur. Quare quid mihi homini nouo, vel ad præsentis temporis fructum commodius, vel ad posteritatis memoriam gloriosius accidere potuisset? Meum est igitur, Auditores, cum in labore & amore tantas esse commoditates expertus fuerim, vos adhortari, ut duas has res sic amplectamini, nihil ut magis vobis esse cordi videatur: quod & aliàs saepe feci, & posthac, quoties sese offert occasio, libentissimè faciam. Nunc cum ex Decreto Senatus nostri, quem Ordinem (ut dignus est) tanquam Numen aliquod veneror, Græcam sim Linguam publicè professurus, reddenda mihi ratio est, cur ex omnibus Græcis auctoribus Pindarum potissimum mihi interpretandum elegerim: ne, si rationem instituti mei non reddidero, id sine causa fecisse videar. Mea semper sententia fuit, Auditores, boni Professoris officium esse, non ea, quae trita sunt atq; vulgata, atq; omnibus cognita; sed quae recondita sunt, & non ita multis intellecta, ad

interpretandum esse sumenda : si modò pulchra sine ea, magnamq; audientibus utilitatem allatura. Quis enim per publicam viam (quod aiunt) nescit ambulare ? Quis à plurimis iam impressa vestigia sequi nescit ? Tentanda via est, per quam non anseres, non corui, non graculi, sed tantum Musarum aues volare possint. Verum inter Gracos Poëtas neminem ex probatis esse censeo, qui, cum minùs vulgatus sit, quàm Pindarus, vel reconditiorem variarum rerum eruditionem, vel grauiores sententias, vel feliciorẽ ubertatem in sese contineat : qua non mea sed doctissimorum hominum sententia est.

*Instit. Orat.
L. 10. ca. 1.*

Quis enim Quintiliani testimonium & encomium de Pindaro legens, non ad eum amandum, legendum, & ediscendum excitetur ? Quem non moueat his verbis Quintilianus ? Nouem verò Lyricorum longè Pindarus Princeps, spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum verborumq; copia, & velut quodam eloquentiæ flumine : propter quæ Horatius eum meritò credidit nemini imitabilem. Quid ? Horatiij carmina quàm in sublime Poëtam hunc efferunt !

*Libro 4.
Od. 2.*

Pindarum quisquis studet emulari,

Iule, seratis ope Dædalea

Nititur pennis, vitreo daturus

Nomina ponto.

Monte decurrens velut amnis, imbres

Quem super notas aluere ripas,

Feruet, immensusq; ruit profundo

Pindarus ore.

Et quæ sequuntur. Iulius Firmicus ex ois genesi diui-

diuumum Poëtam Pindarum appellat. Quid? Græci scriptores quantopere Poëtam hunc admirati sunt! Nam Philostratus in Imaginibus suis hunc præter ceteros maximè commendat, & propter eius natalem Nymphas ac Deos omnes festum celebrasse scribit. Quinetiam aiunt Pindarum Apollini gratissimum fuisse: quæ opinio, dum adhuc ipse Poëta viueret, tantopere inualuit, vt ab Apollinis sacerdote frequenter in templum ad cœnam vocaretur; & eorum, quæ offerebantur, sic præcipiente Oraculo, partem acciperes: quo quid honorificentius aut gloriosius excogitari potest? Ferunt etiam Pana pastorum Deum Pindari hymno, quem in eius laudem conscripserat, tantopere laudatum fuisse, vt in syluis & montibus eum frequentissimè concineret. Illud ex Historijs sanè constat, Alexandrum Magnum tantum venerationis huic Poëta tribuisse, vt cum Thebas diriperet, Pindari familie penatibusq; parci iuberet: cuius rei Plinius auctor est. Hoc etiam antea Lacedæmonios fecisse, memorie præditum est: cum enim Thebas expugnassent, Pindari domui familiaq; pepercerunt, quoniam in foribus versum hunc scriptum legerunt:

Plin. Nat.
Hist. lib. 7.
cap. 29.

Τὸ Μουσικὸν τῶν στυγῶν μὴ χαίρει.

Fuit autem Pindarus (vt aliquid de eius vita attingam) Thebanus genere: vnde & Dircaus Cygnus ab Horatio dicitur:

Libro 4.
Od. 2.

Multa Dircaum leuat aura Cygnum.

Est enim Dirce Mons apud Thebas. Pater eius tibicen fuit, qui Scopelinus atq; etiam Deiphantus dicebatur. Primò igitur Pindarus patris artem didi-

NB 5 cit:

cit: postea verò cum à patre Lasso Hermionæ, Poëta Lyrico in disciplinam datus fuisset, tanta fuit eius diligentia, atq; diuina vis ingenij, vt non ita multo post Præceptorem ipsum longè superasset: diceretq; , verissimum illud esse Prouerbiū, quod apud Græcos vulgò fertur: Πολλοὶ μαθηταὶ κρείσσονα διδασκάλων. Tradit Pausanias, cum Pindarus esset adolescentulus, & Thebis Thespias iret; æstu meridiano fatigatum, paulū è via diuertisse, atq; in vmbra quadam obdormiisse; apes verò multas, dum dormiret, ad eum accessisse, & eius ori mel inferuisse: quæ res suauissimam eius eloquentiam portendit. Vnde Poëta quidam Græcus ita Pindarum alloquitur:

Πίνδαρε, Μυσῶν ἡδὲν εἶμα, καὶ λάλε Ζηλω.

Floruit eo tempore, quo Xerxes Persarum Rex magnum illum exercitum in Græciam adduxit, quo tempore etiam Aeschylus in scena florebat. Vixit annos quinque & quinquaginta; vt Suidas auctor est: deinde cum petisset ab Apolline, vt, quod omnium esset optimum, sibi daretur: cum esset in Theatro, in gremio pueri, à se dilecti, mortuus est. Valerius Maximus, libro nono, cap. duodecimo, Poëta huius mortem scribit. Multa quidem Opera scripsit, sed Hymni tantum in quatuor ludorū genera, Olympis, Pythia, Nemea, Isthmia supersunt: reliqua eius scripta, temporum iniuriâ interierunt. Poëta Lyricus ideo dictus, quod ad lyram carmina sua concineret. Nam erat hæc apud veteres consuetudo (quemadmodum Izacius Tzetzes, Lycophronis interpres scribit) vt Lyrici Poëte, ad lyram carmina sua concinentes, certarent,

tarent, & chorus quinquaginta hominum astaret in circulo: victores autem præmij loco Taurum acciperent. Fuit autem Lyra Musicum instrumentū, quæ eadem etiam Cithara dicebatur, et à Græcis φέρμιξ. Multum enim decipiuntur illi, qui putant Lyram à Cithara diuersam esse: propterea quod vulgò, quæ nostro tempore Lyra vocatur, ab ea, quam Citharam vocant, longè diuersa videatur. Nam apud antiquos eadem erat omnino Lyra, quæ Cithara: quod in Opusculo quodam ad Hieronymum Cardanum multis argumentis probamus. Fuerunt autem Lyrici Poætæ celebres nouem, quorum nomina quodam Epigrammate Græco sic exprimuntur:

Επλαγει ἐν Θηβῶν μέγα Πίνδαρος, ἔπαι τετρατά

Ἡδὲ μελιφθόγγη Μῦσα Σιμωνίδου.

Λάμπρ' Στισίχορος τε καὶ Ἴβυκος, ἦν γλυκὺς Ἀλκμαῶν,

Λαρεὶ δ' ὑπὸ σφμάτων φθέγγετο Βακχυλίδης.

Περθὸν Ἀνακρείοντι σωέσπετο, πακίλα δ' αὐδᾶ

Ἀλκαῖος Κύνῳ Λέσβιος Αἰολίδη.

Ἀνδρῶν δ' ἐκ ἐσάτη Σαπφῶ πέλεν, ἀλλ' ἐρατῆραῖς

Ἐν Μῦσῳ, δικάτη Μῦσα καταγράφεται.

Hoc Poëtarum genus scribere solebat Deorum hymnos, victorum in publicis ludis laudes, iuuenum amores, & conuiuia: quod Horatius in Arte Poëtica significat:

Musa dedit fidibus Divos, puerosq; Deorum,

Et pugilem victorē, et equum certamine primum,

Et iuuenum curas, & Libera vina referre.

Sed ad Pindarum nostrum reuertamur, qui suauissimis eantionibus suis victores publicorum certaminum sibi celebrandos sumpsit: Fuerunt autem apud

Græ-

Vide de his
quatuor Lu-
dis Natali
Comit. My-
riol. lib. 7.
cap. 1. &
seqq. & Sea-
liger. De
Poetica.

Græcos olim quatuor Ludorum præcipue genera; in quibus propositis præmijs, & cursu, & pugilatu, & lucta, & saltu, & disco certabatur. Primum Ludorum genus Olympia dicebantur, (nam apud Græcos horum certaminum nomina numero multitudinis, & neutro genere proferuntur.) ab Olympia ciuitate cognominata, quæ eadem etiam Pisa vocata est, auctore Stephano, apud quam agebantur. Fuerunt autem ab Hercule in honorem Iouis instituta, ut suo loco declarabimus; & quinto quoque anno celebrabantur. Victores horum Ludorum Olympionica vocari, & oleastro coronari solebant. Secundum Ludorum genus Pythia vocabantur, sic à Pythone serpente, quem Apollo interfecerat, appellata. Tradunt Eurycleum Thessalum Amphictyonomum ducem, debellatis Cirrhaeis, hos ludos primum apud Delphos instituisse, in Apollinis Pythij honorem; qui quinto quoque anno celebrarentur, quemadmodum etiam Olympia. Sed victores primò coronam esculeam accipiebant: postea verò, succedente tempore, lauream. Sic enim Ouidius Metamorphoseôn, libro primo:

*Hic iuuenum quicumque manu, pedibusue, rotæue
Vicerat, esculea capiebat frondis honorem.*

Nondum laurus erat.

*Tertium genus Ludorum vocabantur Nemea; sic à loco, vbi fiebant, dicta. Est enim Nemea regionis Argiuorum pars. Celebrabantur autem primò in honorem Archemori pueri, Lycurgi sacerdotis filij, quem serpens interfecerat: & erat funebre certamen, in quo vestibus atratis Iudices induti, de vi-
tori-*

Etioribus pronunciabant. Victores apio viridi coronabantur. Postea vero Hercules, deuictio Nemeae Leone, Ioui sacros hos ludos esse voluit. Quartum & vltimum Ludorum genus dicta sunt Isthmia, propterea quod apud Isthmum Corinthium agebantur. Est autem Isthmus, terra quaedam angustia, qua Ionium & Aegaeum mare separat. Hi ludi fiebant in honorem Melicertae, seu Palaeomonis Athamantis filij, quem marimum Deum putabant. Sisyphus Corinthiorum Rex primus hos ludos instituisse dicitur. Corona ex pinu victoribus dabatur: & tertio quoque anno ludi renouabantur, quod Nemeorum Oda sexta Pindarus indicat: licet Plinius aliter sentiat. Extat apud Graecos Epigramma satis egregium Archia Poetae, eius quem defendit Cicero, in quo quatuor haec Ludorum genera, & in quorum honorem fierent, & qua victoribus essent proposita premia, breuiter concludit hoc modo:

Plin. Natur. Hist. lib. 17. cap. 10.

Τέσσαρες εἰσὶν ἀγῶνες ἐν Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱεροί:

Οἱ δὲ μὲν θνητῶν, οἱ δὲ δὲ ἀθανάτων·

Ζευὸς, Ἀπολλείου, Παλαίμονος, Ἀρχιμήροιο.

Ἄθλα δὲ τῶν, κέτινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Hac sunt igitur, qua Poeta noster Pindarus celebrat: horum certaminum victores summis ad caelum effert laudibus: ac primo loco ponit Olympionicas; secundo qui Pythia vicerunt; tertio qui Nemea; postremo, qui Isthmia. Sed dum patriam cuiusque; victoris, originem ciuitatum ac familiarum peruestigat, magnas saepe tenebras & obscuritatem lectoribus offundit. Atque ut in summa dicam: sine res, quas tractat Pindarus, siue locutionem, siue carmi-

nium

num varietatem species; magna est in eo difficultas, magna obscuritas. Quæ tamen neminem vestrum deterrere debet: cum præsertim tantam sitis utilitatem ex Pindari lectione reportaturi, quem ego tam apertè, tam facillè sum interpretaturus, ut etiam literarum Græcarum penitus rudes, si modò diligenter audire voluerint, omnia possint intelligere. Vos igitur prompto atq; alacri animo Poëtam hunc amplectimini, amate, colite: quo duce, Græcorum difficultates, atq; (ut ita dicam) Labyrinthos, & Meandros facillè transibitis. Nam si hunc rectè intellexeritis, reliqui omnes longè faciliores vobis postea videbuntur. Excitet igitur ille, qui superat omnia, virtutis & scientiarum Amor. Nam (ut ait Cicerò) Nihil est, quod amore & studio effici non possit. Facite, ut Epicharmi sententiam illam in animo atq; in ore semper habeatis:

Epist. famil.
lib. 3. ep. 9.

Τῶν πόνων πολλῶν ἡμῖν πάντα τὰ γὰρ οἱ Θεοί.

Nam si (quod initio dixi) duas has res coniunxeritis, Amorem (inquam) & Laborem: nihil est, quòd quisquam vestrum dubitet, quin non tantùm hunc Poëtam sit intellecturus; sed etiam brevi multùm in omni disciplinarum genere profecturus.

IN DEMOSTHE- N E M.

P R Æ F A T I O V.

E T S I vereor, Inuenes, ne fortasse ingenij mei ac virium infirmitas in Demosthenis, omnium Oratorum principis, Oratationibus explicandis, in hac præsertim tam florenti ciuitate, in qua plurimi sunt, & Latine & Græcè doctissimi, plerisque satisfacere non possit: minimeq; deceat, cum nulla sit eloquentia, nulla dicendi facultas, quæ vel auiditati meæ, vel rei magnitudini, vel eruditissimis auribus vestris satisfaciat, Demosthenis ipsius immortales laudes attingere: tamen iste frequens confessus vester, & hic locus, ad profitendas literas ornatissimus, & ad dicendum amplissimus, non alium authorem, quam Demosthenem interpretandum ac laudandum postulat. Neq; enim vobis bonarum tantum literarum amatoribus placere potest ullus author, qui non eximius esse videatur: neq; publicum hoc, quo nos fungimur, interpretandi munus patitur, vt vulgares istos ac minutos sequamur authores. Quamobrem veteris illius ac laudati prouerbij memores, quo rectè sanè præcipitur: Vt ad res summas et egregias enitamus; sic enim futurum, vt ad mediocritatē perueniamus: hunc summum omnium authorem vobis exponendum elegimus.

Quint. l. 10
c. 1. Demosthenem in primis legendum, vel ediscendum potius putor.

gimus. Nam quamuis multis enitentibus, nullus unquam fuerit, qui perfectè diuinam eius eloquentiam exprimeret; cuius Orationes (vt Demades ioco dixit) ad aquam scriptæ, non nisi à sobrijs ac vigilantibus possunt intelligi: tamen vt, qui frequenter in sole ambulant, facile naturâ fit, vt colorentur; ita qui Demosthenis orationes studiosius legunt, sentiunt orationes suas earum cantu quasi colorari.

Quint. li. 10.
cap. 2. Longè omnium perfectissimus Orator Demosthenes.

Itaq; consilium meum à vobis omnibus probatum iri confido, quòd ex Græcis auctoribus, hunc potissimum elegerim, quem omnium eruditorum consensus sic esse primum statuit, vt nullus omnium seculorum memoria fuerit, qui cum eo conferri posse videatur. Cuius ego statim ab ineunte adolescentia, tanto studio ardoreq; flagraui, vt non solum frequenter accurateq; legerim, & totum euoluerim; sed etiam duos annos penè quotidie multis audientibus interpretatus fuerim; & iuuenili quodam feruore, ac propè dicam temerario, nonnullas etiam Orationes in Latinum sermonem conuerterim. Quæ res tantum mihi profuit, & ad dicendum & ad intelligendum, vt quicquid in Græcis literis me profecisse sentio, quicquid dicendo consequi possim, id vni penè Demostheni acceptum feram. Quapropter ingratus sum, nisi, quantum in me est, eximias eius laudes efferam, & quasi magistrum eum agnoscam. Quod enim nobis exemplum, aut quem scopum excellentiorem præfigere possamus, quòd studiū & cogitationem nostram dirigamus, quam Demosthenem? cuius tanta fuit vigilantia, tantus labor, vt de eo merito dictum sit: Alterum Demosthenem matrem; alte-

Valer. Max.
lib. 8. cap. 7.

alteram industriam enixam esse : qui tantopere studijs eloquentiae deditus erat, ut vehementer se dolere diceret, si quando opificum antelucana virtus esset industria. Sed praestat, aliqua de eius patria, vita, moribus, breviter commemorare : ut quicumque vestrum honoris & gloria desiderio trahitur, puberterrimum sibi ante oculos exemplar studij ac diligentiae proponat. Nam in nullius hominis vita clarior elucet, quam in Demosthene, quod divinus Plato dixisse perhibetur : Gloriam esse laboris filiam. Fuit igitur Demosthenes, Atheniensis genere : ut hac eius prima felicitas habeatur. Nam Euripidem Tragicum Poëtam dixisse ferunt : Eum illustri primam patriam prognatum esse oportere, quisquis felix homo sit futurus. Quid autem unquam Athenarum civitate fuit illustrius, qua inter ceteras omnes totius orbis civitates, tanquam sol quidam fulgentissimus inter minora sidera, diutissime reluxit ? Ex hac enim urbe, sapientiae principes innumerabiles exierunt : in hac (ut M. Tullius ait) alta est atque nutrita ratio : ad hanc urbem, tanquam ad bonorum omnium fontem, populi ac nationes undique confluebant : & quicumque aliquid percipere, aut audire studebant, vel qui de ingenijs poterant iudicare, cognitione dignam existimabant. Hinc illi sapientissimi Philosophi ; Socrates, Plato, Polemo, Spensippus, innumeralesque alij, quorum ubique nomina celebrantur : hinc Historici, hinc Poëtae ; hinc Oratores plurimi, quibus primam hic noster Demosthenes palmam praeripuit : hinc omnium disciplinarum Professores enasere. Ad huius civitatis inflammationem & ex-

Cic. 4. Tuscul.

Epist. Famil.
lib. 6. ep. 12.

exemplum inflammati Romani, ad eam, quam scimus
 omnes, amplitudinem imperij peruenere: neq; ul-
 lum est ferè paulò nobilius, aut præclarior Roma-
 norum factum, quod non quasi ad exemplar Athe-
 niensium effectum esse videatur. Iam verò is fuit A-
 thenis verborum splendor, ea venustas, vt quoties
 Romani autores aliquid egregiè laudare voluerint,
 quo nihil splendidius aut elegantius dici possit, Atti-
 cos sales, Atticos lepores, Atticam eloquentiam ap-
 pellare consueuerint. Quin Aristides scriptum reliquit;
 Aliorum omnium, non solum Barbarorum, sed etiam
 Græcorum sermonem, si cum Atheniensium elegan-
 tia comparetur, puerorum videri balbutientium.
 Hinc est, quòd Cicero Platonis Atheniensis dictio-
 nem tantum admiretur; vt non dubitaris dicere:
 Iouem ipsum, si loqui velit, non aliter locuturum,
 quam scripserit Plato. Hinc est, quòd in Periclis la-
 bris veteres Comici leporem habitare dixerint; quòd
 idem ab Aristophane Poëta fulgurare, tonare, &
 permiscere Græciam dictus est. Ex hac igitur tam
 clara ciuitate natus Demosthenes. Parentes etiam
 satis diuites & nobiles habuisse dicitur. Quamuis
 enim Valerius Maximus Demosthenis patrem cul-
 tellos venditasse scribat: matrem verò dicat Aeschi-
 nes Gylonis cuiusdam, ob proditionem ab Athenis
 pulsus, et barbara mulieris fuisse filiam: tamen eum ab
 hac infamia Theopompus Historicus omnino liberat,
 qui Demosthenis patrem tradit in primis honestum
 Athenis ac probum virum fuisse, qui Macharopæus
 ideo cognomento dictus est, quòd gladiatorum egre-
 giam officinam, multis opificibus instructam, habe-
 ret.

De Clar. O-
rat.

Cic. 3. de

Orat. pag.

155. b.

Cic. ad M.

Brutum, pa.

199. a.

Libro 3.

Cap. 4.

ret. Quod certè mihi magis sit verisimile; cum Plutar-
 chus in satis amplo patrimonio relictam à pa-
 tre, cum septimum ageret annum, Demosthenem
 scribat: sed cum eius tutores partim bona surriperent,
 partim negligenter, non potuit ijs artibus ac
 disciplinis instrui, quibus aetas puerilis ad humani-
 tatem informari solet: cum praesertim esset etiam im-
 becillo corpore, nec sineret eum mater laboribus
 onerari, verita ne fortasse in aduersam valetudinem
 incideret. Quod commune ferè matrum solet esse vi-
 tium, ut infantiam statim delicijs soluant. Mollis au-
 tem illa educatio, quam indulgentiam vocamus (ut
 ait Quintilianus) nervos omnes & mentis, & cor-
 poris frangit. Itaq; cum molliter educaretur à ma-
 tre puer adhuc Demosthenes, à pueris Batalus co-
 gnomento dicebatur: fuit enim Batalus tibicen qui-
 dam mollis & effæminatus, ut Plutarchus tra-
 dit; quamuis alij lasciuorum carminum Poëtam Ba-
 talum fuisse velint. Dicitur est etiam Argas, ob
 morum asperitatem & amariciem: nam Poëta qui-
 dam anguem ac serpentem Argan vocitarunt: vel
 quòd adeò dure loqueretur, ut audientes non medio-
 critè angeret: serunt enim Argan quendam fuisse,
 qui leges duras ac difficiles tulerit. Sed vinâ, quem-
 admodum adolescentes plurimi Demosthenis pueri-
 tiam, & mollem & eneruatam, imitantur, sic etiam
 cum ea doctorum hominum gloriam & celebra-
 tem suspicientes, ad honestatem atq; ingenuas ar-
 tes inflammantur! Nam ad Oratoriam artem initio
 Demosthenes ab huiusmodi causa dicitur animus
 appulisse. Erat eo tempore Athenis insignis qui-
 dam

In Vita Demosth.

Instit. Orat.
lib. 1. cap. 3.Eraf. Chil.
1. Cent. 6.
Prou. 12.
Batalus.

dam Orator, Callistratus nomine: is cum Oropi agendam in iudicio causam suscepisset, maximam omnibus expectationem de se concitavit: itaque cum ad eum audiendum undique concurrerent, Pedagogum suum Demosthenes obsecrauit; ut se etiam ad eam actionem duceret. Ille, ut qui cum ostiarijs familiaritatem haberet, facile in foro locum impetravit, in quo puer clam sederet, & audiret. Cum igitur Callistratus egregie perorasset, atque in eo iudicio victor extitisset, omnes eum ad caelum laudibus efferebant, omnes admirabantur, omnes ingenti plausu excipiebant. Quae cum Demosthenes, in turba latitans; omnia videret, cepit eum laudis & gloriae desiderium excitare. Dormiebat in eo videlicet ea diuina vis ingenij, maternis blanditijs consopita; quae cum primum nitorem ac splendorem vidit, cepit emicare. Quam creditis mentem Demosthenis fuisse, Iuuenes? quem animum, cum tanto in honore Callistratum esse videret? eum etiam ab omnibus celebrari, a foro magna cum gloria deduci, de illo uno voces ubique iactari, omnium oculos in illum unum coniectos? Equidem credo; laudis amore cor illius adeo cepisse palpitare; ut (quod ait Plautus) artem ludicram facere videretur: ipsum vero adeo commotum ac perturbatum amissi temporis recordatione; ut nullo modo lachrymas continere potuerit: atque ita secum tacite locutum: O me miserum & infelicem, qui florem aetatis frustra conteram; qui non intelligam; has delicias & voluptates brevi dilapsuras; qui non aeternitatis dulcedine commouear! O triste factum meum; siquidem inglorius & infamis semper futu-

In Aululari:
A. 4. Sc. 3.

futurus sum! Ergo vnus Callistratus in omnium ore
 versabitur? Demostheni per ignauiam tempus per-
 ibit? O si pueriles annos rectè collocassem! quibus
 illi negocijs, quibus ineptijs, per imprudentiam mi-
 hi defluxere? O mater! mater, tu tuas me blandi-
 tijs perdidisti. Heu sortem iniquam! Nemo vnquam
 mihi virtutis speciem ostendit, nemo desidem ac in-
 erterem excitauit, nemo scientiæ pulchritudinem ape-
 ruit. Sic infelix pupillus, neglectus ab omnibus, re-
 rum ignarus turpiter vixi. Sed iam valeant delitiae,
 valeat matris indulgentia; procul ò procul absint
 voluptates, quibus nullum est cum virtute commer-
 cium! En vnicum est remedium: Toto impetu fe-
 rar ad labores; ardentius ac vigilantius literarum
 studia complectar; nullum me ocium, nullus somnus
 retardabit; non fames, non sitis, non frigus, non
 calor ab incepto studio remouebit. Ingens enim (vt
 video) gloria longo labori comitatur. Hac secum
 locutus Demosthenes, maximo animi ardore ad o-
 mnium rerum dominam eloquentiam se contulit, co-
 pitq; & meditando, & dicendo seipsum exercere:
 & quamuis eo tempore doceret Isocrates, Isæo ta-
 men vti præceptore maluit; vel quia, cum adhuc es-
 set in tutela, decem minas, quas Isocrates a disci-
 pulis exigebat, persoluere non poterat; vel quia ma-
 gis Isæi dicendi facultatem, vt efficaciorẽ, & iu-
 dicijs aptiorẽ, probabat. Dedit etiam Philosophiæ
 operam, & Platonem audiuit, vt quidam scribunt, De Clar. Or
 inter quos etiam Cicero: sed cum iam esset adultus, ^{rat.}
 & se aliquid in dicendo posse intelligeret, tutoribus
 suis litens intendere constituit, atq; eos die dicta in
 iudi-

iudicium vocavit: & quamvis multas illi calumnias
 & Meandros excogitarent; tamen ob assiduam in
 eos meditando & scribendo diligentiam, non sine pe-
 riculo superior enasit. Attamen minimam partem
 bonorum, quibus ab eis defraudatus fuerat, exegit.
 Hinc sumpta audacia, atq; orandi consuetudine, cum
 iam actionum ac iudiciorum ambitionem degustasset,
 in lucem prodire constituit, & Rempub. administra-
 re: sed cum ad populum verba faceret, nimio quoq;
 strepitu movebatur, omnesq; ridebant eius oratio-
 nem, longo verborum ambitu confusam, & super-
 uatancis argumentis elaboratam. Quinetiam vox
 eius exilis erat, & obscura atq; incerta locutio, &
 infirma latera; ut non facile posset, quid ab eo dice-
 retur, intelligi. Quarum rerum desperatione motus,
 tristis ac mœrens secessit in Pyraum, ut ibi fortu-
 nam aduersam suam, & infelicitatem deploraret.
 Sed cum in Eunomium quendam Tarsium incidisset,
 ab eo vehementer reprehensus est, quod, cum eius
 oratio Periclis orationi persimilis esse videretur, se-
 ipsum tamen per ignaviam ac socordiam perderet; neq;
 concionum fluctus, ac fori strepitum perferre posset,
 sed animi mollicie natura bona frangeret. Quibus ille
 verbis commotus, iterum verba facturum ad popu-
 lum processit: sed cum nihilo feliciore successu sper-
 neretur, non mediocriter mœrebat. Hic libet homi-
 nis mirari constantiam, & animi magnitudinem: qui
 eum plurimos videt Oratores in magno esse hono-
 re, & attentissime ab omnibus audiri; se verò penè
 solum contemni & irrideri; non tamen animo ceci-
 dit; sed quò minus ex sententia iam sibi succedere vi-
 debat,

debat, et magis ad labores & vigilias incendebatur. Erat eo tempore Ludius quidam, Satyrus nomine, qui cum magna Demosthenes familiaritate habebat; neque minorem, quam habueris postea cum Roscio Cicero: apud hunc cum aliquando tristis conquereretur Demosthenes, quod cum omnium maxime tempus et diligentiam ad dicendum adhiberet, nullam tamen apud populum gratiam assequeretur: Ego, (inquit ille) si qua mihi Euripidis aut Sophoclis carmina recitare volueris, facilem huius rei tibi medicinam ostendam: quod cum libentissime se facturum Demosthenes respondisset, sic eius vocem et actionem Satyrus emendavit, ut non amplius ille Demosthenes horridus & incultus, sed alter videretur. Ex hoc tempore tantum homini crevit animus ad eloquentiam, tantus ardor ad dicendum, ut nihil posteritati reliquum fecerit, quod ad eius industriam & vigilantiam addi possit. Discite igitur, Iuvenes, quantis laboribus, quantis vigilijs, qua cura, qua sollicitudine, sua Demostheni steterit eloquentia; ut ad eius imitationem animum erigatis: neque speretis, per otium ac negligentiam animi bona parari posse: quibus qui ornati fuerint, ij soli verè beati sunt. Cum igitur praclare intelligeres Demosthenes, quantum in oratione, vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate posset, hypogaeum quoddam, hoc est, subterraneum aedificium sibi paravit, quod ingressus quotidie solus, ad vocis firmitatem se exercebat, & gestum ac motum corporis fingebat. Sed illud animi pertinacis & admirandi fuit: nam ut exendi sibi e domo licentiam praecideret, mediam sibi capitis

partem abradebat. Itaq; saepenumero duos atq; etiam tres menses domi inclusus, nunquam scribendi aut meditando exercitationem intermittebat. O vere studiosum, & omni laude praedicandum animum! Hae est ea diligentia, hoc illud est studium, haec industria, quae clarissimum & celeberrimum hominem reddit. Falsa est eorum querela, qui plerisque dicunt, laborem ac tempora tarditate ingenij perdere; quae paucissimis hominibus, asseuerant, vni eam percipiendi & efficiendi, quae voluerint, esse concessam. Suis animus excelsus, indefessa cura, studium pertinax: etiamsi natura parum aspirarit, tamen, quicquid sibi imperat, obtinebit: Hac ratione Demosthenes, quem plerique crediderunt, natura & ingenio non multum valere, tam altè tamen euolauit, ut nullus ad eius amplitudinem potuerit vnquam aspirare. Præliatus est enim (vt ait Valerius) cum rerum natura, & quidem victor abiit. Nam cum ab ineunte aetate primam eius artis, quam affectabat, literam pronuciare nullo modo posset, oris sui vitium tanto studio expugnauit, vt postea nullus esset, qui literam eam expressius referret. Deinde cum eius vox, propter nimiam exilitatem & asperitatem, auditoribus molesta esset & acerba, continua exercitatione tantum effecit, vt nemo suauis, aut gratius loqueretur. Cum verò laterum infirmitate spiritum in dicendo non multum trahere posset, etiam huic naturae vitio remedium inuenit: multos enim versus vno spiritu complectebatur, eosq; , ardua loca celeri gradu scandens, pronuciabat: cumque ad tumultus concitata multitudinis in actionibus

Quintil. In-
stit. lib. 1.
cap. 1.

Libro 8.
cap. 7.

Cic. 2. de
Diuin. & de
Orat. lib. 1.
in fine.

bus obtunderetur, ad vadosa littora declamabat, ubi fluctuum immensi fragores audiebantur; ut eo strepitu completa aures, concionum fremitus facilius tolerarent. Fertur quoque lapillis, ore insertis, multum ac diu loqui solitus; ut ore vacuo promptius & solutius loqueretur. Quas cum omnes difficultates, animi pertinacia & constantia superasset, intellexit, eam Periantri sententiam, quam ipse frequenter usurpabat, esse verissimam: Μιλίτην πᾶρτα δυνάμει, hoc est, Exercitationem omnia posse. Penè praterieram, quod minime praterendum fuit: Habuisse domi Demosthenem ingens quoddam speculam, ad quod seipsum contemplans, gestus conformaret; quibus rebus effecit, ut eius pronuntiatio multitudini vehementissime placeret. Sed quae hactenus à me de Demosthene recitata sunt, ideo copiosius ea tractavi, quòd viderem, ad optimarum artium studia, & ad eloquentiam per ea vos plurimum excitari posse. Quae verò de eius vita restant adhuc, ea multò brevius perstringam; cum quia non admodum ad propositum nostrum faciant; tum etiam, quia Plutarchus ea & eleganter, & copiose tradidit, quae facile quilibet vestrum apud eum legere potest. Cum igitur omnes sui temporis Oratores Demosthenes superasset, prater unum Demadem, quem adeò naturali ingenio polluisse fatentur omnes, ut non tantum à Demosthene non vinceretur, sed etiam ei praeferret. Nunquam tamen ex tempore dicebat, neque unquam in concione volebat assurgere, nisi res, de qua dicturus esset, antea cogitasset: unde plerique tumidum eum existimarunt: sed in hac

Quint. Insti.
lib: 11. c. 3.

In vita Demosthen.

re Periclis consuetudinem imitabatur, qui non facile de omni re dicere, neque fortuna suam existimationem committere solebat. Cum autem ad Rempub. sub tempus Phocensis belli se contulisset, nactus est materiam vberem & honestam, pro Græcorum libertate contra Philippum Macedonia regem decertandi: unde brevi tempore nomen & gloriam affectus est. Neque solum ut eloquens, sed etiam ut fortis vir & constans in omnium erat admiratione; suspiciebat eum tota Græcia, Persarum Rex observabat, apud Philippum de eo multus erat sermo: quin etiam eius hostes & aduersarij sibi contra virum fortem & præclarum rem esse fatebantur. Quod si eius eloquentia & vita integritati virtus bellica respondisset, poterat sanè cum Thucydide aut Pericle comparari: verum ad dicendum, quam ad faciendum longè fuit instructior. Tanta fuit enim eius eloquentia, ut cunctas Græciæ ciuitates, quæ partim Philippo propter eius felicitatem studebant, partim Atheniensibus aduersabantur, dicendo impelleret, ut contra Philippum arma sumerent: sed cum ad pugnam ventum esset, oblitus verborum, quibus Græciam concitabat, abiectis armis, turpiter aufugit: quo in pralio Græci maximam cladem acceperunt. Postea verò quam Philippus mortuus fuit, iterum Græciam Demosthenes concitavit, ut aduersus Alexandrum Philippi filium arma caperet: quod cum esset factum, Alexander in Bæotiam venit, & Thebanorum ciuitatem euerit. Quamobrem fractis Atheniensium animis, Demosthenes unâ cum alijs quibusdam, legatus ad Alexandrum missus

missus est : sed cum regis iram pertimesceret , retro
cessit. Demades autem postea regem Alexandrum
Atheniensibus reconciliauit. Vixit in vrbe post hæc
non satis gloriose Demosthenes ; donec Areopagita-
rum consilio condemnatus , quod ab Harpale quo-
dam , qui Athenas ab Alexandro profugerat , pe-
cunias accepisset , in carcerem coniectus est : vnde
clam aufugiens , in exilium concessit. Sed parum vi-
riliter exilium tulisse dicitur , cum subinde Athenas
respiceret , vocesq; & lachrymas non generosas e-
mitteret. Exulauit autem in Aegina & Træzene ,
quo tempore mortuus est Alexander : cuius cog-
nita morte , rursus Græciæ ciuitates conspirarunt : sed
cum Pytheas Orator , & Callimedon , ex Athenis
profugi , Antipatro adhesissent , & cum amicis ac le-
gatis eius Græciam peragrantes , ciuitates in fide ac
potestate Antipatri contineri niterentur ; Demo-
sthenes legatos Atheniensium sequutus , eis opitu-
labatur , multisq; persuasit , insurgendum esse con-
tra Macedones , eorumq; dominatum depellendum.
Quæ cum Athenis renunciarentur , adeo grata fue-
runt , vt eum statim ab exilio reuocarent. Itaque
missa nauis est , quæ Demosthenem ab Aegina re-
duceret : cui magistratus omnes obuiam profecti
sunt , & cuncti sacerdotes , magnaq; ciuium multi-
tudo , vt aduentum ei gratularentur. Ferunt autem
ipsum Demosthenem , cum se à populo , tanto plausu
videret excipi , sæpius ad cælum manus tetendisse ,
Dijsque gratias egisse , quod longè sibi præclarior ,
quàm Alcibiadi , reditus contigisset ; persuasis ciui-
bus , non coactis. Sed non diu post reditum suum
patriæ

patria conspectu gauisus est. Nam rebus Græcorum affectis & concussis, non ita multo post, cum nunciatum esset, Antipatrum & Craterum Athenas aduenire, Demosthenes, & qui cum eo sentiebant, ex vrbe profugerunt: populus autem, autore Demade, capitis eos condemnauit: quibus varie dispersis, Demosthenes in Calabriam ad Neptuni templum confugit. Ad quem cum Archias quidam, cum satellitibus ab Antipatro missus, aduenisset, eum rogare cœpit, ut uia secum ad Antipatrum veniret: se enim curaturum, ut nihil ab eo mali pateretur. Hunc paulisper expectare Demosthenes iussit, donec ad domesticos suos scriberet; simulq; ad interiorem templi partem progressus, venenum, quod iam pridem ad eum usum secum habebat, ebibit: atq; ita vir eximius, ac diuinus Orator extinctus est: quem Democares hoc facili genere mortis ereptum è Macedonum seuitia scribit. Sed ad ea, quæ propositi nostri sunt, reuertamur, ut aliquando finem dicendi faciamus. Credo neminem vestrum esse, Iuuenes, qui persuasum habeat, Oratorum omnium præstantissimum esse Demosthenem, qui (teste Quintiliano) Ciceronem nostrum, quantum est, effecit. Itaq; non est, quod in eo laudando, ingenij velim vires ostentare; cum ab ipso M. Tullio, eloquentiæ parente, multis in locis diuinis laudibus efferatur: ut nihil acute inueniri possit in causis, nihil subdolè, nihil versute, quod ille non viderit: nihil eius dictione subtilius, nihil enucleatius, nihil limatius fieri possit: præterea nihil grandius, nihil incitatius, nihil ornatius vel splendore, vel sententiarum grauitate.

Hæc

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

Cic. in Brut.
to. p. 167. b.

Hæc & eiusmodi plura cum de Demosthene dicat Cicerone; quid est; quod nostra laudatione ad Demosthenis amplitudinem accedere possit? Quare satis ille vobis probatus esse debet Orator; quem summus M. Tullius & superiorem agnoscit, & admiratur. Hæc vos ingeniosum & grauem orationis cursum autem docebit inuenire: hic pulcherrimum quandam in disponendis orationis partibus & argumentis ordinem aperiet: hic exornationum ac figurarum varietate, mira quadam dignitate, quicquid inuentum ac dispositum fuerit, expolire vobis ostendet: ut interum præmittam Græcarum literarum cognitionem, quam ex hoc autore, qui non nisi Atticam Venerem spirat, facillimè percipietis. Quid autem hæc attinet; Græcam eruditionem verbis exornare; quam omnes mediocris in literis iudicij homines maximè semper expetiuerunt? licet quidam eam asperrantur, quod nimis difficilis esse videatur: sed hæc ignorantum est oratio, qui sine sudore & puluere coronari velint. Vos autem agite, nobilioris animi Iuvenes, quibus magis vigilas ac labores, Demosthenis exemplo; quam luxum ac delicias amplecti est animus. Agite, inquam; bonis auibus hunc summum ducem ad æternam gloriam Demosthenem sequamur: huius imitatione; quicquid effæminatim ac mollem reddit animum; negligamus: non nos aduersa fortuna, non spes sæpius frustrata, non irritum votum ab incepto retrahat. Nunquam in magnis rebus; atq; in bonis studiis desperandum. Fortuna ipsa, quamuis diu repugnet, deniq; tamen appetit viam. Nulla sit tanta vis; quæ debilitare institutum

*tum nostrum aut frangere possit. Hæc omnis animi
 impetus aduolet. In studio literarum sunt omnes co-
 gitationes vestra, omnis cura, omnis sollicitudo.
 Quantum alij voluptatibus, quantum conuiujs,
 quantum aleæ tribuunt, tantum vos ad hæc studia
 recolenda sumatis. Veniat in mentem vobis, quàm
 speciosa, quàm admirabilis, quàm diuina quedam
 res sit, varijs disciplinis mens expolita: quàm con-
 trã turpe, quàm indecorum, quàm indignum ho-
 mine, luxu diffluere, & pecudum more corpus cu-
 rare. Nec sanè video, quid hæc hominum monstra,
 qui tantum corpori student, à belluis differant, ni-
 si quòd humanam præ se faciem ferant. At vos, qui-
 bus ignea vis est in pectore, quos illecebris suis
 ipsa Virtus trahit ad verum decus, res arduas &
 difficiles tentate: quicquid egregium atq; eximium
 esse videtis, id manibus pedibus capeffite: neq;
 vlla res sit tam aspera, qua vos ab
 optato gloria cursu reno-
 care possit.*

IN ARISTOTELIS DE ARTE RHETORI- ca libros tres,

P R A E F A T I O VI.

VETUSTISSIMA consuetudo fuit, ut ait Plinius, referendi bene merentibus gratiam; ut ij, qui mortales, aut omnes, aut certe quàm plurimos beneficijs affecissent, in Deorum immortalium numerum, cum excessissent è vita, cooptarentur. Fuit enim olim vniuersis ferè gentibus persuasum; Deum esse mortali inuare mortalem; & hunc esse vnum ad aeternam gloriam cursum. Sic Herculem quondam, & Liberum patrem, post exantlatos innumerabiles penè labores, tandem grata posteritas Numinibus adscripsit. Sic Athenienses Cecropem suam, coniugij auctorem, à quo ciuilem cultum edocti fuerant; Lacedaemonij Castorem & Pollucem, qui deinde ceteras etiam apud gentes ac nationes pro Deis habiti sunt; Aegyptij Theuthum, à quo literas acceperant; Itali Ianum, quem ob singularem prudentiam ac sapientiam, bifrontem fuisse consinxerunt; Romani Quirinum, Urbis parentem & conditorem; & deniq; alios alij complures post mortem Numinibus aequatos, Deos indigetes appellarunt. Quòd si quisquã, conditione mortali natus, dignus haberi debet,

qui

Nat. Histoj.
lib. 2. ca. 7.

qui diuinos honores consequatur: ij certe non tantum
mea, sed etiam bonorum omnium sententia, digni
Aeneid. 6. sunt, qui, quod ait Poëtarum princeps Virgilius,
Phæbo digna locuti,

Iuuentas aut qui vitam excoluete per artes.

E' quorum numero, cum hac in re quam plurimi la-
borarint, duo præstantissimi omnium, qui post ho-
mines natos vnquam floruerunt, Plato atq; Aristo-
teles, ingenij gloria sic inter se contenderunt, vt,
alijs omnibus longo interuallo post se derelictis, v-
ter eorum alteri præstet, vix quisquam sana mentis
iudicare audeat. Vterq; enim est in suo genere sum-
mus, vterq; vebementer admirandus. Sed is, quem
nonnulli Philosophorum Homerum appellant, Pla-
to; quem eloquentiæ Romanæ parens, M. Tullius
Tuscul. 1. Cicero, audet etiam Aristoteli præponere; quoniam
(vt opinor) nondum hunc plane intus, quod aiunt,
& in cute cognouerat, alta quadam ac diuina men-
te præditus, ea perscrutari conatus est, quæ non
modo nullo sensu satis percipi possunt, sed vix cogi-
tatione atq; intelligentia comprehendendi: & quod ca-
put est, quorum antegredientes causa vel nulla sunt,
vel saltem non necessarie: qui tamen, cum Antistes
haberetur sapientiæ, sic ab omnibus, dum adhuc
viveret, obseruabatur, vt eum non tanquam ali-
quem in terris natum hominem, sed è cælo delapsum
Deum intuerentur. Declarauit hoc Dionysius Ty-
rannus; aliàs scuitiæ (quod ait Plinius) superbie-
que natus, qui vitatam ei nauem, tanquam Apol-
lini Delphico, venienti misit obuiam: ipse verò qua-
drigis albis egredientem in littore excepit. Sed alij
Plato-

Not. Hist. r.
lib. 7. c. 30.

Platonem omnes admirati sunt, dum ipse Plato cum omnibus vnum, præter ceteros, Aristotelem suspexerit. Constat enim, Platonem Aristotelis solertiam, & incredibile ingenium tantopere miratum fuisse, ut quoties in Gymnasium docendi gratia veniret, circumspicere solitus fuerit, an Aristotelem, qui eius frequens erat auditor, alicubi sedentem videret: quod si fortè præsens ille non fuisset, exclamabat: *ὦ ἄγεσσι*, Mens non adest: perinde quasi ceteri omnes, præ vno Aristotele, privati mente viderentur. Tantus in eo splendor ingenij, tantum animi decus elucebat. Nam omnino post Platonem, cui dubiam atque incertam victoriam reliquit, omnium eruditorum testimonio, totiusq; Græciæ, cum prudentia, & acuminè, & venustate, & sublimitate; tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunq; in partem dedit, omnium fuit facile princeps. Quod si fortasse quispiam tam pertinax in sententiâ fuerit, ut hunc in ceteris Platoni parem, aut etiam inferiorem existimet, quod minime concedo: illud quidem certè fateatur necesse est; in explicandis rerum naturalium causis, atq; in tradenda scientiarum via atq; ratione, quam Methodum vocant, Aristotelem esse Platone longè superiorem: cum apud illum nihil ferè cum via ac ratione tradatur: apud hunc verò nihil omnino sine methodo. Quamobrem mira profectò quadam res fuit, & quæ non ab hominis natura proficisci potuerit, sed quæ a diuinitate quadam necessario extrinsecus aduenerit; sicut ait magnus ille Peripateticus ex Arabia; quod in vno homine tanta vbertas ingenij, tam incredibilis rerum omnium cognitio, tan-

P p

ta opti-

ta optimarum artium scientia extiterit, ut omnino
 diuinum potius, quam humanum Aristotelis ingeni-
 um existimari debeat. Tres enim omnium excellen-
 tissimas artes, ut ait ille idem Auerroës, ipse solus
 & inuenit, & perfecit: hoc est, Differendi rationem,
 quam Logicam vocant; Naturalem scientiam, qua
 Physice dicitur; & Primam ac diuinam Philosophi-
 am, qua proprie Sapientia nominatur. Nam quod ab
 antiquis de his rebus antea dictum fuerat, pro ni-
 hilo putandum est: quia nullam harum maximarum
 artium partem penitus absoluerunt: nec quisquam
 eorum, qui post Aristotelem scripsere, quidquam his
 artibus addidit, quod alicuius esse momenti videatur.
 Sed illud multo maxime mirandum est, quod in tot
 Aristotelis scriptis, quae passim a praeclarissimis inge-
 nijs continenter versantur, nullus vnquam apertus
 error, aut animaduersione dignus repertus fuerit:
 nisi quis pauca obijciat, in quibus a Christiana pie-
 tate dissentire creditur. Quae res profecto declarat
 immensam quandam, ac vere diuinam huius viri rerum
 omnium scientiam. Verum ut reliqua praetermitta-
 mus hoc tempore, quae sunt ab hoc auctore diuinitus
 conscripta Opera, & quae tot vbiq; terrarum rarissi-
 ma quotidie exercent ingenia: quis non admire-
 tur, si bene intelligat, quam conquisita cura, quamq;
 apte, distincte, ornate praecipua Rhetorica conscripse-
 rit, atq; enodata diligenter exposuerit hoc in Opere,
 quod a nobis in Latinum sermonem antea conuersum,
 nunc interpretandum publice susceptum est? Ipsis
 enim inuentoribus artis Rhetoricae (quemadmodum
 h. 2. in prim. ait Cicero) tantum suauitate, & breuitate dicendi pra-
 stitit;

De Inuent.
 h. 2. in prim.

fuit, ut nemo illorum libros cognoscat; sed omnes
 ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem ex-
 plicatorem, reuertantur; qui non tantum de arte lo-
 quitur, quod alij pleriq; faciunt; sed id etiam ex arte,
 atq; adeo artificiosissime facit. Nam cum hoc scripto-
 re, vel Ciceronis testimonio, nemo omnium doctior,
 nemo acutior, nemo in rebus vel inueniendis, vel iu-
 dicandis acrior sit; cum aureum orationis flumen v-
 biq; fundat; cum admirabili quadam scientia, & re-
 rum copia scateat: tum certè hoc in Opere tam eru-
 ditè præcepta colligit, tam ingeniosè disponit, tam po-
 litè eloquitur, ut nihil vsquã in hoc genere præstan-
 tius reperiri, nihil melius dici, aut excogitari posse
 existimem. Vidit profectò ijs oculis etiam hæc præce-
 pta Rhetorica, quibus res omnes obscuras, atq; ab
 ipsa natura inuolutas acutissime vidit, & in lucem e
 tenebris eduxit. Quemadmodum enim in reliquis
 Philosophiæ partibus cæteros omnes scribendo supe-
 rauerit: ita etiam in hac arte tantum excelluit, ut nul-
 lus artis scriptor neq; Græcus, neq; Latinus sit cõ-
 to comparandus: nisi fortè quis Aristoteli nostrum
 opponat Ciceronem, extra omnem ingenij aleam po-
 situm, ut optimè Plinius ait: qui sine vlla dubitatio-
 ne, si quis dicendi facultatem, & nervos oratorios, o-
 mnemq; eloquendi supellectilem spectes, qua non tan-
 tum in orationibus, sed in omnib. scriptis suis vitur,
 & Aristoteli, & Platoni, & Demostheni, & deniq;
 omnibus, qui post homines natos aliquid vnquam o-
 ratoriè scripserunt, aut eloquentiæ laude præstiterunt,
 longè præponendus est. Sed si quis ad artis præce-
 pta referat oculos, & quid quoquo modo præ-
 cipiat

In Oratorè
 ad Brutum.
 & 4. Acad.

In Præfat.
 lib. 1. N. H.

cipiatur Aristoteles, quid & quomodo Cicero, diligenter aduertat. non dubium esse videbit, quin hac in parte Aristoteles Cicerone multo sit excellentior. Neque vero hoc accidit iniuria: Nam Cicero se totum ad usum forensem; atque exercitationem contulit, ve qua ab ineunte etate, & ab Aristotele, & ab alijs artis scriptoribus didicerat, non iam in præceptis contineret, sed re ipsa experiretur: ipsa vero præcepta, longo usu doctus, vel contemneret, vel docere non admodum curaret. Aristoteles autem, vir ab agendis causis, & a forensi strepitu remotus; atque ocio suo literario contentus, certum ac definitum tempus pomeridianum tradendis Rhetoricæ præceptis, & erudiendis in Oratoria facultate iuuenibus assignauit. Nam ut Cicero scribit, adolentes non ad Philosophorum morem tenuiter differendi; sed ad copiam Rhetorum in vtramque partem diligenter exercuit. Non igitur mirum; si in dicendi quidem facultate; viribusque eloquentiæ, propter assiduum forensem usum, Aristoteli Cicero longe antecellit: in arte vero docenda; præceptisque tradendis, qua in re non tam frequenter versabatur, multo fuit inferior. In ijs enim rebus ingenium valet, in quibus studium ac diligentia ponitur. Quod si præstantissimum omnium dicendi magistrum Aristoteles hac in re superat; multo facilius omnes alios; qui sine dubitatione ad Ciceronis gloriam non aspirant, superabit. Atque hac quidem causa me potissimum impulit, ut cum annis superioribus Ciceronis Opera, quibus dicendi artem, & Rhetoricæ præcepta complexus est, interpretatus fuim; hoc anno hos Aristotelis Libros Rhetoricos

aggre-

In Oratore
 ad Brutum.

eggrederer : ut tandem, si fieri potest, vna cum Cicero-
 rone praclaram illam & eximiam Oratoris perfecti
 speciem & pulchritudinem adamantes, Aristoteli-
 cam vim comprehendamus, rerumq; cognitionem
 cum orationis exercitatione iungamus. Sic enim no-
 bis aliquando continget id, quod Alexandro Mace-
 donum regi, cui Philippus pater Aristotelem docto-
 rem acciuit, a quo & agendi pracepta, & eloquen-
 di acciperet. Sed laudi huic & tanta utilitati res
 quaedam erat impedimento, quam nos magno labo-
 re, totisq; viribus nostris amoliri studuimus : idq;
 iam vt aliqua parte fecisse videmur ; & quod super-
 est, vt spero, paulatim deinceps conficiemus.
 Nam hic tam eximius eloquentiae thesaurus, qui
 tribus his Aristotelis Libris continetur, iacebat
 adhuc apud nos, partim barbarorum inscitia defor-
 matus, & squalore quodam obsitus, partim etiam a
 paulo doctioribus viris ignoratus. Sed huic Operi
 multa adiumenta nuper contulit vir eruditus, Pe-
 trus Victorius, quem, vt meritus est, honoris &

Petrus Vi-
 torius.

amplitudinis gratia nomino : qui multos sane locos
 & emendauit, & nitori pristinae restituit, Commen-
 tariosq; non vulgares in totum Opus conscripsit : qui
 quidem si Opus etiam ipsum in Latinum sermonem
 conuertere voluisset, & paulo vberius pracepta A-
 ristotelis illustrasset, hoc me labore conuertendi &
 interpretandi fortasse leuasset. Nunc, quod ille dedit,
 grato animo accipimus, & posthac etiam eius labo-
 ribus, quatenus licebit, perfruemur. Sed quoniam

Non omnia (quod ait Poeta) possumus omnes :
 etiam nos plurima, quae ille non attigit, adiungemus,

Virg. Ecl. 8.

& communi vtilitati, quoad facultas nostra tulerit,
 semper inseruiemus. Nam si Aristotelis summi docto-
 ris praecepta singula cum Ciceronis, Oratorum prin-
 cipis, tum aliorum veterum Latinorum exemplis il-
 lustrauerimus; rem & nouam, neq; ab alijs, adhuc
 tentatam, & perutilem conficiemus. In quo mihi vi-
 deor illud iure optimo vsurpare posse, quod in Ora-
 tore ad Brutum Cicero: Magnam opus omnino, &
 arduum conamur: Sed nihil difficile amanti puto. A-
 mo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores
 vestros, Optimi Iuuenes: neq; vllus tam magnus est
 labor, qui pro vtilitate vestra susceptus, non mihi
 incundus sit futurus. Incendor porro quotidie magis,
 cum istam diligentiam vestram, istam assiduitatem
 & frequentiam, istam deniq; alacritatem in optima-
 rum artium studijs conspicio, qui pleno cursu ad elo-
 quentiam properatis, quam intelligitis vnam quan-
 dam esse de summis Virtutibus; vt apud Ciceronem
 L. Crassus affirmat; & veterem illam doctrinam stu-
 detis assequi, qua fuit eadem & recte faciendi, &
 bene dicendi magistra. Neq; enim erant apud anti-
 quos disiuncti Doctores: sed iidem viuendi Prae-
 ceptores atq; dicendi: vt ille apud Homerum Phoenix,
 qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse da-
 tum dicit ad bellum, vt illum efficeret Oratorem ver-
 borum, Actoremq; rerum. Sed apud vos nihil at-
 tinet eloquentiam ipsam laudare, quam rerum omnium
 reginam Poëta, nescio quis, verissime dixit esse:
 quam esse copiose loquentem sapientiam prudentissimi
 viri definiuerunt. Illud tantum dicam, Nihil esse
 ex omnibus rebus, in qua vos isto atate vel fructuo-
 sius

De Orator.
Lib. 3.

Iliad. 9.

Mudat rē
partē ius-
tam, vltimū
q; rē iustā.

suis laborare, vel gloriosius versari possitis. De hoc autem Aristotelis Opere illud audacter & secure vobis polliceri possum: Si quis omnia, quae in eo traduntur, dicendi praecepta didicerit, nihil eum amplius omnino, quod ad persuadendi facultatem attineat, desideraturum. Sic enim accuratè singula pertractat; ita diligenter omnia perscrutatur, ut nihil enucleatius aut explicatius fieri possit. Quanto enim studio, quae communia sunt omnium Dicendi Generum, & quae propria singulorum, primo libro persequitur? ut nihil omnino, quod aut in deliberationem cadat, aut exornari debeat, aut in iudicium veniat, inueniri possit, de quo non copiosè praecepta tradat. Quanto porro acumine, quantaque doctrina duo illa, quae bene tractata ab Oratore, admirabilem eloquentiam faciunt, secundo libro praecipit: quorum alterum est, quod Graeci Ἠθικὴν vocant, ad naturam & mores, & ad omnem vitam consuetudinem accommodatum: alterum, quod Ἰδιαιτητικὴν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo vno regnat oratio. Ac de hoc quidem, quo vehementes animi commotiones continentur, quod est vehemens, incensum, incitatum, quae causa eripiuntur, quod cum rapidè fertur, sustineri nullo modo potest, initio secundi libri copiosè verba facit. Deinde singularum aetatum atque ordinum mores ita perspicuè spectandos proponit, ut ne pictor quidem quisquam eximius alicuius rei speciem evidentius exprimere valeat: tum Locos ac Sedes argumentorum, unde verisimilia ducantur, atque etiam unde fallaces conclusivunculae, quae videntur quidem verisimi-

Infrà Praefat. 10. Cic. in Orat. ad Brutam. p. 308. b.

les, sed reuera non sunt, ingeniosissime atq; acutissime docet. Quid in tertio libro, quanta cura subtilitateq; tradit ea, quæ ad dispositionem & elocutionem pertinent? Atque hæc quidem omnia, quæ tribus his libris diuinitus a Philosopho traduntur, si vobis (vt spero) clare dilucideq; interpretatus fuero, atque exemplis optimorum scriptorum, & in primis eius, quem in delicijs habemus, Oratorum principis, M. Tullij Ciceronis, illustraro: tum verò me egregie nauasse operam existimabo: neq; vos, vt opinor, diligentia meæ pœnitebit: quippe qui, me doctore atq; interprete, si diligenter aduertere volueritis, dicendi præcepta ab Aristotele, vsu verò præceptorum ab exemplis facile percipietis. Iam igitur ad ea, quæ prius examinanda sunt, quam Aristotelis Opus interpretemur, accedamus. Seuerinus Boëtius ait, hanc esse Magistrorum consuetudinem, vt, cum aliquod Opus interpretandum aggrediuntur, primò sex breuiter expediant: Quod sit Auctoris consilium siue propositum, qui Græcè σκοπὸς dicitur; quæ Utilitas Operis; qui Ordo; quæ Inscriptio; an eius Auctoris, cuius nomine circumfertur; proprium ac legitimum Opus sit; & deniq; ad quam Philosophia partem referatur: quæ nos etiam, ne ab alijs deficiamus, paucis videamus. Ac primò dicimus, illud Aristoteli propositum esse, vt in hoc Opere doceat, quæ ratione viaq; consequamur ea, quæ sunt in quaq; re ad persuadendum accommodata. Nam (vt refert Gellius.) Commentationum suarum, Artiumq;, quæ discipulis suis tradebat Aristoteles, duas species habuisse dicitur: alia erant, quæ nominabat Εξοτικὰ; alia

Quæ prædicenda sunt.

Noct. Attic.
lib. 20. c. 4.

alia quæ Ἀρηγοματικά. Εξωτικὰ vocabat, quæ ad Rhetoricas exercitationes, & ad ciuiliū contro- uersiarum cognitionem conducunt. Ἀρηγοματικά ve- rò, in quibus Philosophia remotior, occultiorq; con- tinetur, ut quæ rerum causas, & naturæ obscurita- tem inuestigant: cui disciplinæ tempus tribuebat in Liceo matutinum: neq; ad eam temerè quemquam admittebat, nisi quorum antea ingenium, acumè, eru- ditionis elementa, & deniq; studium in discendo, & laborem cognitum haberet. Illas uero Εξωτικὰς meditationes pomeridianis horis in eodem Lyceo fa- ciebat: ad easq; iuuenes omnes sine delectu admitte- bat. Ac primò quidem has disputationes à causis fo- rensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulerat, ut apud Ciceronem L. Crassus ait: sed deinde cum florere Isocratem nobilitate discipu- lorum uideret, mutauit repente totam formam pro- pè disciplinæ suæ, uersumq; quendam de Philocteta paulò secùs dixit: Ille enim turpe sibi, ait, esse tacere cum barbaris: hic autem cum Isocratem pateretur dicere. Itaq; ornauit & illustrauit doctrinam illam omniæ rerumq; cognitionem cum orationis exerci- tatione coniunxit. Sunt igitur hi Rhetorici libri ex eorū numero, qui Εξωτικῶι dicuntur: in quibus accu- ratè dicendi artem tradit, nihilq; prætermittit eorū, quæ fidem in dicendo facere possunt: quod ante Ari- stotclelem nemo planè perfecerat. Utilitatem autem huius Operis atq; artis magnam esse, pluribus ipse argumentis docet: quippe qui non ignoraret, multos esse, qui totam hanc dicendi rationem non mediocri- ter improbarent, & multa ciuitatibus incommoda,

Vide Budz- um in Com- ment. Ling. Græcæ pag. 221. v. 43. & seqq. Itē Hier. Steph. T. 1. c. 295. c. & in App. p. 899. b.

3. de Orat. pag. 155. b.

Ἀρχὴν ὁμο- γένειαν, ἢ ἰσο- γένειαν ἴσως λέγει.

multaq; detrimenta importare contenderent: quorum è numero Socrates præcipuè fuit; qui quodam pertinaci studio Rhetoras insectabatur, et irridebat, atq; contemnebat: eò, quòd ipse doctrina quidem & ingenio abundaret, sed à re ciuili, et à negotijs animi quodam iudicio abhorreret. Aristoteles igitur hanc artem iniquè vituperari, cum magnam utilitatem, vtierrimosq; fructus afferat, facile docet: quod etiam multis in locis post Aristotelem Cicero, & secundo libro Quintilianus copiosè persequitur. Quin Isocrates ad Nicoclem scribens, multis rationibus ostendere conatur, eos improbè facere, qui dicendi facultatem improbare audent. Extat præterea Epistola ad Alexandrum Magnum, quam aliqui Aristotelis, aliqui Anaximenis Lampsaceni esse existimant, qua doctissimè suauissimeq; Oratoria dicendi ratio exornatur, & utilissima esse ostenditur. Ordo verò, quo nihil ex omnibus rebus melius inueniri posse Xenophon scribit, sic ab Aristotele seruetur hoc in Opere, ut in alijs etiam omnibus solet. Neq; enim quisquam vnquam auctor ordinatius scripsit: neq; tam accuratè non solum librum libro, sed etiam sententias singulas inter se copulauit, ut si quis non dicam versum, sed verbum vnum immutarit, tota quodammodo structura perire videatur. Tractat autem ea primò, quæ communia sunt omnium dicendi generum: deinde singula Rhetoricæ suæ Causarum genera persequitur: tum quæ ad animi commotiones, & singularum ætatum atq; fortunarum mores attinent: deniq; sedes argumentorum explicat: postremò, qua dispositione, quo elocutionis genere sit vtendum, aperit.

Quintil. ca.
17.

En vñ i-
tas ut iu-
pion, ut
paleo, ac-
de pōit, de
e rōq.

rit. Quae omnia sic inter se connectuntur, ut admirabilis harum rerum series appareat. Inscriptio est: De Arte Rhetorica: quod in Oratore ad Brutum his verbis ostendit Cicero: Atque etiam ante hunc Aristoteles principio Artis Rhetoricae dicit, Illam artem Lib. 1. ca. 1. quasi ex altera parte respondere Dialecticam. Et Quintilianus libro secundo; Aristoteles, inquit, de Cap. 18. Arte Rhetorica tres libros scripsit. Licet enim multi dubitarent, utrum ars esset Rhetorica, nec ne; sicut apud Ciceronem M. Antonius ostendit: tamen Aristoteles arte esse censet, idque accurata disputatione declarat, sicut etiam apud nos Quintilianus secundo 2. de Orat. Cap. 18. suarum Institutionum libro. Neque tamen unam ex eis artibus esse vult, quae exquisitae ac perfectae sunt: sed ex eis, quae *σοφιστικα* vocantur, eo quod conjecturis plurimum utuntur; qualis est etiam ars Medicorum, & Gubernatorum: unde facultas potius quaedam, quam scientia vocatur: sicut etiam huic affinis Dialectica. Quamvis enim finem suum non assequatur, neque semper dicendo persuadeat: nihilominus tamen, si nihil eorum praetermiserit, quae sunt ad persuadendum accommodata, munere suo functa esse dicitur; & non aliter est ars, quam Medicina, quae non semper sanare potest. Sequitur, ut videamus, An hoc Opus proprium ac legitimum sit Aristotelis: quod in singulis ferè huius auctoris Operibus ab antiquis interpretibus quæri diligenter solet. Cuius rei tres fuisse causas Ammonius censet: quia tres occasiones nacti quidam, quae non erant Aristotelis propria Opera, illi tribuerunt. Ac prima quidem fuit nominis ambiguitas. Nam

alij

alii fuerunt etiam Aristoteles, præter hunc Stagiritam: quorum Opera propter ambiguitatem quidam huius auctoris esse censuerunt. Altera fuit occasio: quia multa Opera cum vna atq; eadem inscriptione circumferebantur. Nam ipsius Aristotelis discipuli, vt Eudemus, Phantias, Theophrastus, præceptorem suum æmulati, de ysdem rebus, quibus ille, scripserunt. Tertia causa fuit huiusmodi: Tradunt enim Ptolemaeum Philadelphum Operum Aristotelis fuisse maxime studiosum; atq; illis pecunias multas tradere solitum, qui sibi aliquos Aristotelis libros attulissent: qua re factum est, vt multi pecuniarum auidi, nonnullorum Operum inscriptionem mutarent; & , appposito Aristotelis nomine, Philadelpho traderent. Sed tamẽ a præclaro ingenio viris duabus quasi notis germani Aristotelis Libri cognoscuntur: hoc est, Sententiarum acumine, & Elocutionis genere. Sed de hoc Opere nemo dubitat, quin germanum ipsius Aristotelis sit: quod præter Sententiarum acumen, et Dicendi genus, etiam testimonio tum ipsius auctoris, tum aliorum complurium doctissimorum hominum, & Græcorum, & Latinorum, probari facile potest. Quin Cicero noster, & Quintilianus multis in locis Aristotelem huius Operis auctorem agnoscunt. Illud igitur tantum superest, vt explicemus, Ad quam Philosophiæ partem hi libri Rhetorici referantur. Ac Cicero quidem initio librorum de Inventione, Civilis, Scientiæ (quam Politicam appellant) magnam & amplam partem esse censet Eloquentiam artificiosam, quam (inquit) Rhetoricam vocant: & Quintilianus, Ciceronis sententiam secutus est; quam tamen

Pag. 43. a.

Quintil. In-
 stit. lib. 2.
 cap. 16.

tamen Cicero videtur ab Aristotele sumpsisse, qui & primo Ethicorum Rhetoricam Ciuili Scientiæ subiecit; & hoc in Opere, tanquã germen quoddam eiusdem Ciuili disciplina dicit esse. At verò Simplicius in Categorias scribens, hanc artẽ ad eos libros pertinere censet, qui continent ea, quæ quasi quædam instrumenta sunt ad differendum. Aristoteles certè primo libro Rhetoricorum è Dialectica, et Ciuili Scientia constatam esse: vt ad vtranq; quadammodo referri posse videntur. Hoc igitur modo sint explicata sex illa, quæ ante Operis explanationem quæri solere Boëtius scribit. Nunc ad Opus ipsum interpretandum aggrediamur.

Cap. 2.

Lib. 1. c. 2.

Cap. 2.

I N P. V I R G I L I I G E O R G I C A ,

De Agriculturæ laudibus ,

P R Æ F A T I O V I I .

Non me latet, in more positum esse, Auditores, institutoq; maiorum, vt ij, qui ab ipse publice interpretandum auctorem suscipiunt, eam primam habeant concionem, quæ præstantiam Auctoris, & argumenti nobilitatem summis efferant laudibus. Quæ in oratione nonnulli aliquando faciendi videntur. vel quod apud imperitam multitudinem verba faciant; vel quod de medio

Instit. Orat.
lib. 2. c. 12.

cri Auctore, & re non admodum egregia satis copiose loquantur. Neq; enim difficile est, imperitis atque indoctis hominibus, & pullato (ut Fabius appellat) circulo, qui omnia, quae supra vires suas esse viderunt, maiorem in modum admirantur, eloquentem videri: cum praesertim ille peritus artifex, aera populari deditus, qui tantum vulgo placere studet, eiusmodi causam, in qua, quicquid dictum fuerit, eminere videtur, sibi tractandam sumpserit. Mibi autem, qui praestantissimi atq; omnium excellentissimi Poëta doctissimum atq; elegantissimum Georgicorum Opus coram vobis, optimis artibus institutis Viris et eruditissimis Adolescentibus interpretandum suscepi, oblata est omnino durior conditio. Nam neq; Poëtæ nostri dignitatem quisquam, neq; Agricultura laudes & utilitatem digna posset oratione comprehendere: neq; verè vobis, bonarum tantum literarum amatoribus, vlla satisfacere potest oratio, nisi docta simul & ornata videatur. Novi enim ego vestrum ad omnia flexibile, ac propè diuinum ingenium, novi iudicium, novi mentis vestrae acumen. Scio, nihil esse tam obscurum, tam difficile, cui si studiū adhibere volueritis, non illud facillimè perdiscatis. Scio, nihil vobis placere, quod nō elaboratum, elegans, ac politum sit. Hac cum praclare intelligam, tum illud etiam non ignoro; eo vos animi candore, ea modestia praeditos esse, ut nullius studium, nullius industriam contemnatis, quem multorum studijs prodesse conantem, ex hoc amplissimo atq; ornatissimo loco publice docere intellexeritis. Itaq; mibi de modestia atq; humanitate vestra cogitanti, confirmatur animus, & in spem haud

hand dubiam venio, fore, ut mihi de his rebus, quas
 proposui, nonnulla dicenti, faciles aures prestaturi si-
 tis; & quaecumq; dixerō, meliorē in partē accepturi.
 Quam quidem rem si vos prestare mihi videro, effi-
 ciam profectō, ut industria mea vos nullo unquam
 tempore poeniteat. Dicendum est igitur mihi prius,
 de Agricultura quae sapientissimi homines senserint,
 & quantam eius curam veteres habuerint: deinde
 nonnulla etiam de Virgilio nostro, & hoc Opere Ge-
 orgico. Quae, si diligenter attenderitis, vobis (ut
 spero) non inincunda videbuntur. Omnium enim re-
 rum (ut primo de Officijs ait Cicero) ex quibus ali-
 quid acquiritur, nihil est Agricultura melius, nihil
 uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.
 Nam quid ea re praestantius esse potest, sine qua
 vita mortalium consistere nullo modo potest? Cum
 enim ea, quae in terris gignantur, ad usum homi-
 num (ut Stoici sentiunt) omnia creentur: omnino
 declaratur, humano genere nihil in terris esse praes-
 tantius, cuius gratia Dei immortales omnia condi-
 derunt. Itaque quod homini, divinae mentis participi,
 & animalium praestantissimo victum praestat; id
 sine dubio ut sit optimum necesse est. Quis porro
 est, qui nesciat, nisi terra colatur, victum homi-
 nibus nullo modo suppetere posse. Est igitur omni-
 um optima Agricultura, ex qua fructus tam varij,
 tot frumentorum genera, tanta rerum omnium co-
 pia, quae ad victum hominum, & cultam etiam Deo-
 rum pertinet. Semper enim boni assiduique domini (ut
 apud Ciceronē ait Cato) referta cella vinaria, olea-
 ria, mellaria, & penuaria est; villaque tota locuples
 est.

Pag. 30. b.

De Seneca.
89. 2.

est.

est. Quid verò dulcius agrorum benè cultorum amœnitate, pratorum viriditate, arborum ordinibus, vinearum oliuetorumque specie? Quid bene posita villa aspectu iucundius; vbi cœli nitor est & salubritas, vbi terra maximè varijs herbis, & suauissimis floribus exornata, vbi procera arbores, et opaca, maximeq; fructuosa, vbi fruges grauidæ, vitesq; fertilissima, vbi fontes limpidissimi, vbi spelunca recessusq; amœnissimi? Quibus rebus quid fieri potest aut fructu suauius, aut aspectu iucundius? Quare verissime Cato affirmat, Agricolarum voluptates proximè ad sapientis vitam accedere. Vnde iure optimo sapientissimus Poëta Virgilius, post Philosophiæ studium, quo nihil melius (vt ait Plato) Dii immortales hominibus tradiderunt, nihil aliud, quam rusticam vitam desiderat: quòd scilicet neq; studiorum vita, neq; agricolarum sit vlla præstantior. Eius mihi verba libet recitare.

In Timæo.

Georg. 2.
in fine.

Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis;
Rura mihi, & riguis placeant in vallibus amnes.
Nouerat enim Poëta, vitam Agricolarum simplicem, innocentem, puram, ab omnibus vitiorum sordibus alienam, non occupatam honorum ambitionibus; non fraudibus, dolis, insidijs gaudentem: sed quietam, tranquillam, operum patientem, paruoq; assuetam, variarum opum diuitem. Idcirco magna illius dulcedine illectus exclamat:

Georg. 2.
in fine.

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas; quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundis humo facilem victum iustissima tellus.

Hoc

Hoc idem *Venusinus Vates Horatius attestatur; Felicem illum, qui, relictis ceteris viuendi rationibus, se ad agricolationem contulerit. Quinetiam multis carminibus Rusticæ vitæ laudes amplectitur in ea cantione, quæ ita incipit:*

Beatus ille, qui procul negotiis,
 Ut prisca gens mortalium,
 Paterna rura bobus exercet suis,
 Solutus omni sænore.

Epodon H-
 bio, Oda. 2.

Terra enim, cui vni (vt secundo libro scribit *Plinius* Cap. 63.) rerum *Naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indidimus Maternæ venerationis, benigna est, mitis, indulgens, vsusq; mortalium semper ancilla: quæ, cum gremio mollito, ac subactõ semen sparsum excepit, (vt apud Ciceronem Cato philoso-* De Senec. pag. 87. b: *phatur) tepesactum vapore & complexu suo, dif-* fundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem, quæ nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmoq; erecta geniculato, vaginis iam quasi pubescens includitur: è quibus cum emerferit, fundit frugem, spicæ ordine structam; & contra alium minorum morsum munitur vallo aristarum. Quid dicam, quàm bona fide, quantoq; cum sænore terra depositum reddat? quæ liberius etiam nullo cogente producat? vt nihil excogitari possit hominibus necessarium, aut vile, quod non è terra nascatur. Sed quando colendorum agrorum vsus cæperit, variè apud *Authores traditur. Sunt, qui scribant, ante Iouem nullam penitus agriculturam fuisse: quorum sententiam Virgilius sequi videtur his carminibus:*

Ante Iouem nulli subigebant arua coloni:

Georgic. 1.

Nec signare quidem, aut partiri limite campus
 Fas erat : in medium querebant ; ipsaq; tellus
 Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

At nos in Sacris Libris scriptum legimus ; Primos
 illos homines, Habelem & Cainum, agricolas fuisse.
 Genes. 4. Sic enim Moses scribit : Fuit autem Habel pastor o-
 uium, & Cain agricola. Neq; verò quisquam vestrum
 mirari debet, quòd pastorem ouium Habelem inter
 agricolas numerauerim. Nam pecudum curam ab
 Auctoribus, quibus hæc literis mandare cura fuit,
 cum agriculture coniungi notauius : quam rem
 etiam Xenophon in Oeconomico suo his verbis affir-
 mat: Καὶ ὁ ἐστὶν ἄριστος τὸν οὐρανὸν τῆς γεωργίας.
 Est igitur hæc ars Agricultura omnium antiquissi-
 ma, atq; ideo etiam nobilissima, & optima ; quæ ab
 ipsis (ut ita dicam) mundi incunabulis semper huma-
 num genus aluerit. Cetera enim artes omnes non
 tam ad vitæ necessitatem, quàm ad ornamentum sunt
 inuenta : hæc sola omnium videtur esse maximè ne-
 cessaria. Neq; verò negauerim, in diuersis mundi re-
 gionibus diuersos fuisse, qui vsu Agriculture in-
 uenerint, sicut Habis apud Hispanos, de quo Iustinus
 Hist. lib. 44. ita scribit : Habis Hispaniam populum, prius barba-
 rum, legibus iunxit ; boues primò atatro domari,
 frumentaq; sulco serere docuit ; & ex agresti cibo,
 Suprà pag. 185. melioribus vesci. Saturnus verò (ut fertur) Iani
 tempore, qui regnabat in Italia, cum filij Iouis iram
 fugiens, à Grecia in eam Italia partem deuenisset, quæ
 postea Latium cognominata fuit, docuit ignaros Ita-
 los arua colere, semina terris dare, maturo colligere,
 et suo tempore stercoreibus agros fecundare, ex quo

Sterch-

Stercutius appellatus est; Deo tanto atq; tali profecto splendidum (ut ait **Bosaius**) & insigne cognomen. **Quamvis** **Seruius** libro nono **Aeneidos**, **Pitulum** primo **stercorandorum agrorum** usum inuenisse scribat, & inde **Sterculinum** dictum. **Macrobinus** autem **Saturnaliorum** libro primo scribit, **A Romanis Saturnum Sterculinum** fuisse vocitatum: quod prius **stercore** fecunditatem agris comparauerit. **Augustinus** de **Civitate Dei**, **Pici** patrem **Stercon** fuisse scribit: a quo peritissimo **Agricola** inuentum ferunt, ut **fimo animalium** agri fecundarentur; quod ab eius nomine **Stercus** dictum est. **Plinius**, **Italia**, inquit, regi suo **Stercutio**, **Fauni** filio, ob hoc inuentum (nempe **stercorationis**) immortalitatem dedit. Certè hunc **Stercon** seu **Stercutium** (quicumque is fuerit) antiqui **Deum Agricultura** indigitarunt. Iam vero **Ceres**, quam a gerendis frugibus **Cicero** appellatam scribit, **Siculis** leges & **agricolationem** tradidit: de qua **Ouidius** libro quinto **Metamorphoseon**:

Nat. Histor. lib. 17. c. 9.

Libro 2. de Nat. Deor. pag. 39. Fabula 5.

Prima **Ceres** vincto terram dimouit aratro:
Prima dedit fruges, alimenta;q; mitia terris:
Prima dedit leges. **Cereris** sunt omnia munus.

Sic & **Vergilius** **Georgicorum** primo:

Prima **Ceres** ferro mortales vertere terras
Instituit. Ferunt etiam **Osirim**, quem quidam **Dionysium** esse volunt, **Aegyptijs** usum arandi demonstrasse: quod **Tibullus** **Slegiarum** primo his carminibus significat:

Eleg. 7.

Primus aratra manu solerti fecit **Osiris**,
Et teneram ferro sollicitavit humum.

Qq 2 Primus

Primus inexperta commisit semina terra,

Pomaq; non notis legi ab arboribus.

*Sunt etiam, qui scribant; Atticos & Eleusinos Agri-
culturam a Triptolemo Celei regis filio doctos fu-
isse. Sed quanto fuerit olim apud Priscos illos homi-
nes in honore Agricultura, declarant Historie: qui-
bus videmus, etiam Reges ipsos agrorum colendo-
rum fuisse studiosos; & pecudum pastores: unde et-
iam Homerus quosdam appellat πολύβοιες καὶ πολυ-
μήλους. Nihil enim aliud antiqui diuites possidebant;
nisi vel pecudes, vel agrorum prædia: quod Ovidius
libro quinto Fastorum his verbis attestatur:*

Aus pecus, aut latam diues habebat bumentum.

Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est.

*Sunt qui scribant, Thesaurum bovis figura nummos ob-
signasse, ut ea ratione Atticos ad agriculturam
promoveret. Constat sane, Servium Tullium, sextum
Romanorum regem, pecudis figura nummos ex ære
signasse. Aristoteles in Oeconomico putat, Agri-
culturam esse maximè secundum naturam. Quin & Ci-
cero fatetur, Nihil esse tam regale, quam studium a-
gri colendi. Ergo in hac vita (ait Cato apud Cicero-
nem) M. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de
Pyrrho triumphasset, consumpsit extremum tempus
ætatis. In Agris erant (inquit) tum Senatores, id
est senes: aranti L. Quintio Cincinnato nunciatum
est, eum Dictatorem esse factum, cuius dictatoris
iussu Magister equitum C. Servilius Abala, Sp. Me-
lium regnum appetentem, & occupare volentem in-
teremit. A villa in Senatum arcesserantur Curius, et
ceteri senes: ex quo, qui eos arcesserant, Viatores*

nomi-

Varro de Re
Rust. lib. 2.
cap. 2.
liad. 2.

Plin. lib. 18.
cap. 3.

De Senect.
pag. 89.

De Senect.
pag. 88. b.

Plin. Natur.
Hist. lib. 18.
cap. 3.

Plin. ibid.

nominati sunt. Quid, quod olim Regum cura fuit Agricultura? Xenophon in eo libro, qui est De tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur, ait, Regem Persarum non minorem curam agricolarum diligentium, quam strenuorum militum habere solitum: cumq; munera dare statueret, primum aduocare milites, testantem; Οτι ἴδω ὄφελος πολλὰ ἀεὶν, εἰ μὴ οἷν οἱ ἀγροῦνται, Nullum agricolationis fructum esse, nisi sint, a quibus hostium excursiones & impetus arceantur: Secundo loco diligentes agricolas, addentem illud elogium: Οτι ἴδ' αὖ οἱ ἀλλήμοι δυνάειτο ζῆν, εἰ μὴ οἷν οἱ ἐγελασθῆναι, Quod neq; strenni milites vivere possent, nisi essent agricola, qui terram colerent. Quin & Cyrum Minozem, olim Regem clarissimum, cum ad munera Persæ vocarentur, dixisse ferunt: Se merito posse virorumq; munera capere: Κατασκευάζει γὰρ ἀεὶς εἶναι ἐφ' ἡδονῆν, καὶ ἀεὶς γὰρ τοῖς κατασκευαστέοις, quod & optimus esset in preparandis excolendisq; prædijs, & potens etiam ea retinere, quæ comparauerat. Hac accedit, quod Lysandro Lacedæmonio, summa virtutis viro, eundem Cyrum intrasse Xenophon scribit. Nam cum ostendisset ei pulcherrimam illam Paradisum, de qua Cato apud Ciceronem mentitur, & se dimensum omnes illos ordines, ac multas illarum arborum sua manu conseruisse testatus esset, huiusmodi verba subtexiit: Ομάρω σοι τὸν Μιθρῶν, ὅταν πρὸς ἕγχεαι, πρὸ πάντων δεξιῶν σου ἐδρῶσαι, ἢ τῶν ἀριστερῶν τι, ἢ τῶν γαστρῶν μεστέων, IURO (inquit) tibi per Mitbram (sic enim Solem Persæ solent appellare) quo tempore valeo, me nunquam cenare solitum, nisi prius aut in aliquo bellico, aut

De Seneca. pag. 89. b.

georgico opere sudorem contraxero. Itaq; non iniuria Socrates apud eundem Xenophontē exclamat :
 Τῆς γεωργίας ἰδέσθαι οἱ πάλαι μάκαρες δούματα ἀπέχθη, neq; qui valde beati sunt, ab agricultura possunt abstinere. Cuius rei cura cum magnam nobis soleat iucunditatem, & rei familiaris incrementum apportare : tum ad corporis exercitationem, & ad omnia, quae digna sunt homine libero, plurimum valet. Bene igitur (ut ait Socrates) ille dixisse videtur, qui dixit :
 Τῆς Γεωργίας τῶν ἄλλων τεχνῶν μήτρα καὶ τροφή εἶναι. Agriculturam aliarum artium quasi matrem quandam ac nutricem esse. Quapropter apud Priscos illos, quos Casos appellat Ennius, maximam ille laudem consecutus videbatur, qui ita laudabatur : Bonus agricola, Bonus colonus. Ex agricolis (inquit Cato), & viri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur ; maximeq; pius quastus, stabilissimisque ; consequitur, minimeq; inuidiosus ; minimeq; male cogitantes sunt, qui in eo studio sunt occupati. Nullum aliud perfectio genis hominum magis necessarium est Republicae, quam agricolarum. Itaq; Plato in Ciuitate sua, quam ille diuinus Philosophus perfectissimam cogitatione finxit, primum locum Agricola, secundum Architecto, tertium Textori tribuit. Eius verba secundo de Republica libro notauimus : Πρώτη γὰρ μοῖρα τῶν ἡρώων ἢ τῆς πόλεως παρασκευῆ, τῆ εἶναι τε καὶ ζῆν ἔστιν ἰσοτέρας οἰκίας. Τεῖτη ἰδιότης. Et paulo post : Γεωργός μὲν εἶναι, ἰδὲ ἀποδοῦναι, ἄλλος δὲ τις ὑφάκτης. Quanta est igitur Agricultura laus, quanta maiestas, quae primum in tam perfecta ciuitate locum, omnium praestantissimi Philosophi iudicio, meruerit ? Hac ni-

mirum

Plin. lib. 18.
cap. 3.Plin. Natur.
Hist. lib. 18.
cap. 5.

mirum est, quod olim ingeniosissimi Poëta finxerunt; Iustitiam ab omnium ordinum génibus expulsam, apud agricolas longissimum tempus habitasse; hoc enim genus hominum innocentissimum, & ab omni malicia alienissimum est. Quod cum intelligerent illi antiqui prudentissimi homines, liberos suos procul ab urbibus plerumq; rus ablegabant, & ipsi etiam (ut diximus) vna terrâ colebant: ut & haberent, quae ad victum necessaria sunt; & laboribus dediti, non smerent animum, ocio luxuriantem, sese vitis & voluptatibus tradere. Nam & ipsorum Imperatorum olim manu colebantur agri: gaudente terra (ut ait Plinius) vomere laureato, & triumphali a-
Natur. Hist. lib. 18. c. 3.

ratore. Diocletianus Imperator, deposito sponte sua imperio, ad vitam rusticam se consulisse dicitur: qui cum ab Herculeo atq; Galeria ad recipiendum veterum imperium rogaretur, tanquam pestem aliquam detestans, (ut libro nono scribit Eutropius) in hunc modum respondit: Vtinam Salone passetia visere olera, nostris manibus instituta, profecto nunquam istud tentandum iudicaretis. Adeo longâ meliorem vitam agrariam, quam Regum & Imperatorum existimavit, in qua veram felicitatem esse expertus erat: ut olim Delphicus Apollo de Aglao Psophidio indicavit: quem adeo beatissimum esse dixit, quod senior angustissimo (ut verbis utar Plinij) Arcadie angulo parvum, sed annuis victibus largè sufficiens praedium colebat; nunquam ex eo egressus; atq; ut e vita genere manifestum est, minima cupidine minimum in vita mali expertus. Attalus etiam Pergami Rex, regni
Libro 7. cap. 46.

cura abiecta, hortos fodiebat. Abdolomino agrum colenti regimen Tyrriorum vltro delatum est: et quarto libro Q. Curtius scribit. Sed quam fuerim olim Romani agricultura studiosi, declarant etiam ipsa cognomina, vel à leguminibus, vel à pecore imposta. Unde enim Lentuli, Cicerones, Fabij, nisi à lentis, cicere, faba? unde Iunius Bubulcus, Pottius, Vitulus, Taurus, nisi à bobus, porcis, vitulis, tauris? Quin & ipsa Italia (vt Gellius vndecimo libro docet) ab Italis, hoc est bobus, quibus olim abundabat, denominata est. Boves enim Græca veteri Lingua *Ἰταλοί* vocitati sunt. Præterea populum Romanum, gentium omnium victorem, à pastoribus initium habuisse, quis ignorat? Scribit Plinius, magnam partem olim Romanos in agro vivere solitos: quod etiam Plutarchus in Problematis affirmat. Et tantam olim Romani colendis agris curam adhiberi volebant, vt censorio probro notaretur, qui agrum suum malè coluisset. Præclare enim intelligebant, id verum esse, quod etiam Theophrastus scriptum reliquit. *Ἡ γαργύρα ἀνδρῶν τῶ ἐλευθέρου εἶναι ἀξία*, Agriculturam maximè homine libero dignam esse. Quare sapientissimè Romulus vrbis parens aruorum Sacerdotes in primis instituit, (vt libro decimo octauo scribit Plinius) seq; duodecimam fratrem appellauit. Nam Fratres Aruales dicebantur, & duodecim erant numero, (vt scribit Penestella) cui sacerdotio Romulus insigne tribuit, Abbas insulas, & spiccam coronam: que quidem corona fuit (autore Plinio) omnium prima, qua Roma donata fuerit. Postea vero Ferie etiam Sementina instituta sunt, & tria Sa-

Plin. lib. 18.
cap. 3.

Cap. 1.

Varro de Re
Rust. lib. 2.
cap. 2.

Cap. 2.

Lib. 8. ca. 2.

ca

etia Floralia, Vinalia, Robigalia. Nam (ut Varro te- Plin. lib. 18. cap. 29. Varro de Re Rúst. lib. 1. cap. 1.
 statur) duodecim olim apud Romanos Dei habeban-
 tur, consentientes Agricolarum Duces: Iupiter & Tellus; qui magni Parentes dicuntur, & omnes fru-
 ctus agriculturae caelo ac terra continent. Sol & Lu-
 na; quorum tempora observantur, cum quadam se-
 runtur & conduntur in tempore. Ceres & Liber; quod horum fructus maxime necessarij ad victum
 sint; ab his enim cibus & potus venit e fundo. Ro-
 bigus & Flora; quibus propitjs neq; robigo fru-
 menta, neq; arbores corrumpit, neq; non tempestive
 florent: itaq; publice Robigo ferie Robigalia, Flora
 ludj Floralia instituti sunt. Minerva & Venus; qua-
 rum vnus procuratio oliueti, alterius hortorum est
 quo nomine Rustica Vinalia instituta. Lympha & Bo-
 nus euentus; quoniam sine aqua omnis arida & mi-
 sera est agricultura: sine successu & bono euentu
 frustratio est, non cultura. Quid praterea dicam,
 quot homines doctissimi, de Agricultura scripserint?
 Numeratur a Varrone, primo libro amplius quinquaginta, quos (si cui placet) inde facillime potest ediscere:
 quare eos ego pratermittam. Nonnullos tantum
 vobis exponam, de quib. in eo loco, Varro non memi-
 nit. Fuerunt enim alij multi tum Graeci, tum Latini,
 atq; imprimis Cato Censorius, agri colendi studiosissi-
 mus; cuius extat adhuc Opusculum de Agricultura,
 ob antiquitatis maiestatem non immerito veneran-
 dum. Duo Salserna, pater & filius; Tremelius Scro-
 fa; Cornelius Celsus, cuius adhuc extant octo illa e-
 legantissima de Medicina volumina; Iulius Aticus,
 Iulius Gracianus, Iulius Hygenus, Gargilius Martia-
 lis,

lis, Terentius Varro, Plinius, Palladius, Columella: præterea quos Constantinus, Cæsar Quartus, cognomento Pogonatus, in unum collegisse dicitur, qui sunt à Varrone prætermitti; vel quia nondum quidam eorum scripserant; vel quia fortasse in eius manus non peruenerant. Florentinus, Vindanionus, Anatolius, Berityus, Leontius, Terentinus, Africanus, Pamphilus, Apuleius, Zoroastres, Fronto, Paxamus, Demageron, Didymus, Sotion, & alij multi. Inter tot Auctores diuinus Poëta noster Virgilius, de quo iam tempus est vt nonnulla dicamus, locum habere voluit, & quatuor hos Georgicorum Libros, quos (Disquisitiuibusque approbantibus) interpretandos sumptissimus, politissimos reliquit. De quibus quid attinet multa dicere, cum omnium doctorum sit consensus, nullum Opus in hoc genere perfectius inueniri? Diuinam enim illam Aeneida (vt appellat Statius) morte præuentus, Auctor expolire non potuit. Hoc autem Georgicorum Opus non solum limauit & expoluit: sed etiam doctissimorum hominum iudicio, dum adhuc viueret, supposuisse dicitur.

Et omnium calculis Hesiodum, quem amulatus est, In Libris longo intervallo post se reliquit. Ille enim ad Egeum Persen fratrem de Agricultura satis quidem elegantè atque ingeniosè scripsit: at raro hic noster longè copiosius, doctius, & elegantius omnia tractat. Quantam enim rebus obscuris lucem, carminis nitore præbet? quo dicendi genere, Dij boni! quam polito, quam terso, rusticas res persequitur? quam scite cultum agrorum, & arationis modum

rodam ac rationem primo libro docet? quam in-
 tensive secundo arborum sationem? quam copiose
 tertio curam animalium? Quid de quarto dicemus?
 in quo cum in alijs ceteros omnes superavit, seipsum
 superasse videtur? qua eloquentia, Di immorta-
 les! quo candore, quam mirabili venustate, de a-
 nibus & mellatione loquitur? Quid de rerum cog-
 nitione, quam in his libris inserit? de Physiolo-
 gia, de ortu & occasu siderum, de temporum va-
 rietate, de terrarum distinctione, de regionum dif-
 ferentia; quam acutè docet omnia? quam pruden-
 ter? Hoc enim mihi credite, nobilissimi Iuvenes; In
 hoc Opere mirabilem esse eruditionem, maximam
 doctrinam: multa sunt ex intimo Philosophia sine
 de prompta, multa ex Mathematicis, multa ex o-
 mni disciplinarum genere. Quae, si modò mihi au-
 res attentas quotidie praeberitis, facillimè (ut spe-
 ro.) declarabimus. Sed ad ipsum Virgilium reuer-
 tor: quem Alexander, Romanus Imperator; Pla-
 tonem Poëtarum appellabat; Divus Augustinus
 Poëtarum præclarissimum & optimum; Seneca
 Vasem maximum; Plinius Vatem præcellentissi-
 mum; Martialis, eternum, quem nemo satis un-
 quam suspicere potest. His profectò Poëta nobis ma-
 gnum ad gloriam incitamentum esse debet: qui non
 ex claris parentibus, sed obscurissimis; non in urbe
 aliqua nobili, sed in villa quadam abiectissima, in
 patris sui figuli, sine potius pastoris mercenarij ma-
 patibus natus; tantum tamen studio & doctrina ef-
 fesit, ut etiam suo tempore nullus in Orbe cla-
 rior

rior haberetur, & maximo omnium Monarcha. Quod
 etiam Augusto charissimus esset. Et ubi tantam re-
 rum omnium scientiam didicit Virgilius? Erigite
 queso animos, nobilissimi Iuvenes: hic enim agitur
 de vestra, & maiorum vestrorum gloria. Nam hic
 Poeta, quo nullus unquam vixit excellentior, Me-
 diolani studuit. Cum enim Cremona virilem togam
 sumpisset, paulo post Mediolanum venit, & tantam
 in hac nostra ciuitate scientiam didicit. Tu, tu Me-
 diolanum, (inquam.) aeterna laurea digna Ciuitas,
 tantum Poetam effecisti: tu copioso rerum omnium
 sinu, egenum & alienigenam suscepisti: tu eo tempo-
 re studiarum parens, Epicorum hunc praestantissimum
 aluisti. Gaudete tanto alumno, Patrij Penates: la-
 tare Ciuitas, qua in partem tantae gloriae uenisti.
 Vos autem ingenui Adolescentes quid amplius expe-
 ctatis? Cur non magno cum ardore animi bonarum
 artium studia complectimini? Cognoscite uestra ci-
 uitatis vires, in qua tantus euasit Virgilius. Quomodo
 magis uobis fauebit suis, si fauet alienis? Equidem
 dicam aperte, quod sentio: Magna sunt Mediolanen-
 sium ingenia; sed eorum pleraque nimia rerum copia
 obruit. Itaque gloriam alijs derelinquunt. Sed tamen
 de uobis omnibus spem iam maximam concepi. Vi-
 deo uos doctrinae cupidissimos: uideo erecta uestra
 omnium ingenia: uideo uos maxima discendi cupidi-
 tate flagrare. Spero fore, ut dignitatem & gloriam,
 quam olim haec Ciuitas habuit, atque etiam habet hoc
 tempore, uos ipsi manibus ac pedibus (ut dici solet)
 arripiatis. Quod ita demum uos facturos certum ha-
 bebo, si, quo cepistis, animo studijs incumbere per-
 seue-

seuerabitur : & quotidie , quæ dicemus , attentis animis percipietis .

I N P . V I R G I L I I
Æ N E I D O S L I B R V M
 quartum

P R Æ F A T I O V I I I .

MAGNVS ille Peripateticus ex Arabia, Vide supra Orat. 22, quem Auerroëm vocant, cum Aristotelis libros, qui De Physica Auscultatione inscribuntur, interpretaturus esset, initio libri dixit; Octo esse, quæ præcipuè spectari atq; considerari debeant: Intentionem, Vtilitatem, Ordinem, Diuisionem, Proportionem, Viam doctrinæ, Nomen Libri, Nomen Authoris. Quæ licet in Physicis libris longè clariùs, quàm in alijs appareant: possunt tamen ad alios etiam libros omnes accommodari. Neq; enim his rebus Poëtica minus, quàm Philosophia indiget: cum Poëta non aliter, quàm Philosophi, Scopum aliquem sibi proponat atq; finem, quò modulationem omnem suam atq; carmen dirigat, & aliquam cum iucunditate Vtilitatem humano generi afferre studeat; quemadmodum notis illis carminibus Horatius attestatur: In Art. Poët.

Aut

Aut prodesse volunt, aut delectare Poëta:

Aut simul & iucunda, & idonea dicere vita.

Quin etiam Ordinem pulcherrimum quendam egregius Poëta sequi solet; vniuersumq; Opus suum in partes quasdam, qui Libri dicuntur, diuidit: atq; ita diuidit, vt aliquam inter se proportionem habeant, omnino. Viam præterea doctrinae suæ certam habent, quam sequantur. Et Operibus suis nomina semper imponunt: singulisq; libris suum ipsorum nomen inscribunt. Cum igitur excellentissimum Poëtam Virgilium publicè interpretandum mihi delegerim, priusquam ad Operis atq; Carminum explanationem venio, libet hæc surgula, quæ summus ille Commentator præcipit, indagare. Ac generalis quidem in toto Opere Virgilij Scopus atq; intentio est; Aenea quidem res præclarè gestas describere; sed ea occasione Iulium Casarem, & Augustum celebrare, quippe qui ab Aenea traxisse originem dicebantur. Magna enim laus à maioribus ad posteros, per nobilitatis gradus descendit: modo posteri à maiorum suorum virtute non degenerarint. Talem autem Aeneam effingere conatur, qualis tanti imperij, quantum Romanum exiitit, conditor esse debebat: Nullo scilicet minimo vitio deturpatum, & omni virtutum genere cumulatum. Ita vobis specimen, & exemplar quoddam summae pietatis & fortitudinis proponere studet: quippe cum Aeneam ostendat patriæ suæ vsque ad cineres non desuisse; magna religione Deos veneratum fuisse; parentem suum ex hostium manibus, sublatum humeris, eripuisse in tot aduersis rebus animo semper inuicta fuisse

suos hostes omnes tandem debellasse : quæque ei aduersa accidere , (quæ propè infinita fuerunt) non ipsius culpa , sed violentia Fatorum , quæ nullis virtutibus exuperari possunt , euenisse . Homerum autem non imitari tantum . sed etiam æmulari studuit : vt multi etiam reperiantur , qui parem illum Homero faciant ; multi , qui præponant . Sed quicumque rectè sentiunt , Virgilium quidem maxime suspiciendum & admirandum esse dicunt , & omnibus Latinis Poëtis præponendum : sed tamen nequaquam Homero , à quo totus , quantus est , effluxit , parem ; sed longè inferiorem existimandum . In hoc verò Quarto Libro , quem interpretaturi sumus , quanta vis sit Amoris ostendere conatur , qui non tantum pudicissimam matronam Didonem , sed etiam omnium sapientissimum & fortissimum virum Aeneam , suis laqueis irretinerit . Maximam tamen inter virum & foeminam differentiam ostendit . Licet enim Aeneam amori nonnihil indulgentem inducat : nihil tamen indignum persona sua , nihil alienum à summa pietate , nihil præter decorum fecisse ostendit . At verò Didonem , amoris impatientia cætera omnia relinquentem , & vni Aeneæ intentam inducit , pudicitia oblitam , furentem , inquietam , vagam , ardentem , opera interrupta deserentem , & tandem ob amantis discessum mortè sibi consciscentem . Hæc Intentio Poëtæ est . Quid autem Utilitatis hæc in se habeant , quis est adeo stupidus , quin intelligat ? Si quis enim Aeneæ vitam sibi proponat imitandam , an non omnium virtutum non adumbratam , sed expressam effigiem videbit . Nam

vbi

ubi melius, quid virtus, et quid sapientia possit, inuenies, quam in hoc diuino Virgilij Opere? Quam enim piuum, quam religiosum, quam iustum, quam prudentem, quam fortem, quam temperatum Aeneam suam fuisse ostendit? Quam deinde sanctas, quam sapientes ubiq; sententias inserit? Quot ubiq; præcepta sapientiæ colligere licet? Certè quod de Homero dicit Horatius, idem nos de Virgilio, & meritissimò quidem dicere possumus: (non,

Libro 1.
Epit. 2.

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid Pleniùs & melius Chrystippo & Crantore dicit: addo etiam; Platone & Aristotele melius. Nam quæ præceptis, & theorematibus Philosophi docent, hic Poëta noster expressis exemplis ostendit. Quid autem de varia atq; multiplici doctrina, quæ ex Virgiliana lectione percipitur, commemorem? In quo tam pura & candida locutio, tam admirabilis carminum structura, tam suavis rhytmorum modulatio; tot recondita & memoratu dignæ historia; tot eloquentes, & summa Arte Oratoria confectæ orationes; tot loci, ex intima Naturalium Quæstionum subtilitate repetiti, conspiciuntur: vt admirandum maxime sit, in vno homine tantam fuisse scientiam, vt diuinus certè potius, quam mortalis fuisse existimari debeat. Nullus enim vnquã in Autore errorem inuenis, qui alicuius esse momenti videretur. Quanam igitur vtilior lectio reperiri potest, quam eius Autoris, in quo nihil est omnino, quod reprehendi possit; & in quo scientiarum omnium quasi lumina quadam fulgentissima splendent? Sed cum omnes huius Autoris libri maxime sint vtilis: hic profectò Quartus, quem

quem nos interpretandum suscepimus, omnium vitiosissimus est. Nam, præterquam quod nos id vitium fugere docet, quod omnes penè mortales illaqueat; & in maximos errores & maxima scelerata inducit, (Quot enim ob turpes amores facinorosa perpetrantur? quot amicitiarum violationes, quot contentiones, quot cades?) etiam artem quandam orationis mirificam in se habet: quam (ut spero) vobis notam faciam. Et ita grauiores illos affectus contitat, ut Diuus ille Augustinus, vir in nostra Religione sanctissimus, cum Didonis querelam legeret, lacrymas se continere non potuisse fateatur. Quid de Philosophicis quæstionibus dicam, quibus vndiq; Liber hic scatet? Quæ quamuis obscuræ, & ab ipsa natura inuolutæ videantur: spero tamen, me tam aperte illas declaraturum, ut etiam ij, qui primas tantum literas attigerunt, eas præclare intelligant. Iam habetis Operis Utilitatem. Nunc Ordinem percipite: qui tamen vulgatiore est, quam ut à me pro re noua atq; recondita commemorari debeat. Quis enim nescit, Artem Poeticam non eundem ordinem imitari, quem Historici seruare solent? ut res gestas ab initio repetentes, ad finem vsq; deducant: quod nulli ferè Poëta faciunt. Neq; enim (ut ait Horatius) bellum Troianum à gemino ouo ordiuntur, neque extremum finem inuestigant: sed in media narratione rem aggrediuntur: deinde per occasionem aliquam ad principia redeunt: quibus recitatis, extrema persequuntur. Sic Homerus Iliada suam non à primo Belli Troiani anno exorsus est; sed à nono, quo propter iniuriam, ab Agamemnone sibi illa-

In Arte
Poët.

R r

tam,

rior haberetur, & maximo omnium Monarchæ Cæ-
 stauio Augusto charissimus esset. Et ubi tantam re-
 rum omnium scientiam didicit Virgilius? Erigite
 queso animos, nobilissimi Iuvenes: hic enim agitur
 de vestra, & maiorum vestrorum gloria. Nam hic
 Poëta, quo nullus vnquam vixit excellentior, Me-
 diolani studuit. Cum enim Cremona virilem togam
 sumpisset, paulò post Mediolanum venit, & tantam
 in hac nostra ciuitate scientiam didicit. Tu, tu Me-
 diolanum, (inquam) eterna laurea digna Ciuitas,
 tantum Poëtam effecisti: tu copioso rerum omnium
 sinu, egenam & alienigenam suscepisti: tu eo tempo-
 re studiorum parens, Epicorum hunc præstantissimū
 aluisti. Gaudete tanto alumno, Patrij Penates: la-
 tare Ciuitas, qua in partem tanta gloria venisti.
 Vos autem ingenui Adolescentes quid amplius expe-
 ctatis? Cur non magno cum ardore animi bonarum
 artium studia complectimini? Cognoscite vestrae ci-
 uitatis vires, in qua tantus euasit Virgilius. Quamò
 magis vobis fauebit suis, si fauet alienis? Equidem
 dicam aperte, quod sentio: Magna sunt Mediolanen-
 sium ingenia; sed eorum pleraq; nimia rerum copia
 obruit. Itaq; gloriam alijs derelinquunt. Sed tamen
 de vobis omnibus spem iam maximam concepi. Vi-
 deo vos doctrinæ cupidissimos: video erecta vestra
 omnium ingenia: video vos maxima discendi cupidi-
 tate flagrare. Spero fore, vt dignitatem & gloriam,
 quam olim hæc Ciuitas habuit, atq; etiam habet hoc
 tempore, vos ipsi manibus ac pedibus (vt dici solet)
 arripiatis. Quod ita demum vos facturos certum ha-
 bebo, si, quo cœpistis, animo studijs incumbere per-
 seque-

seuerabitur: & quoesdie, qua dicemus, attentis g-
nimis percipietis.

I N P. VIRGILII
ÆNEIDOS LIBRVM
quartum

P R A E F A T I O V I I I.

MAGNVS ille Peripateticus ex Arabia, Vide supra
Orat. 227
quem Auerroëm vocant, cum Aristote-
lis libros, qui De Physica Auscultatione
inscribuntur, interpretaturus esset, initio
libri dixit; Octo esse, qua precipue spectari atq; con-
siderari debeant: Intentionem, Utilitatem, Ordinem,
Divisionem, Proportionem, Viam doctrinae, Nomen
Libri, Nomen Authoris. Quae licet in Physicis libris
longè clarius, quam in alijs appareant: possunt tamen
ad alios etiam libros omnes accommodari. Neq; enim
his rebus Poëtica minus, quam Philosophia indiget:
cum Poëta non aliter, quam Philosophi, scopum ali-
quem sibi proponat atq; finem, quò modulationem o-
mnem suam atq; carmen dirigat, & aliquam cum in-
tunditate Utilitatem humano generi asferre studeat;
quemadmodum notis illis terminibus Horatius as-
testatur:

In Arte
Poët.

Aut

Aut prodèsse volunt, aut delectare Poëta:

Aut simul & iucunda, & idonea dicere vita.

Quin etiam Ordinem pulcherrimum quendam egregius Poëta sequi solet; vniuersumq; Opus suum in partes quasdam, qui Libri dicuntur, diuidit: atq; ita diuidit, vt aliquam inter se proportionem habeant omnino. Viam præterea doctrina sua certam habent, quam sequantur. Et Operibus suis nomina semper imponunt: singulisq; libris suum ipsorum nomen inscribunt. Cum igitur excellentissimum Poëtam Virgilium publicè interpretandum mihi delegerim, priusquam ad Operis atq; Carminum explanationem venio, libet hæc singula, quæ summus ille Commentator præcipit, indagare. Ac generalis quidem in toto Opere Virgilij Scopus atq; intentio est; Aeneas quidem res præclare gestas describere; sed ea occasione Iulium Casarem, & Augustum celebrare: quippe qui ab Aenea traxisse originem dicebantur. Magna enim laus à maioribus ad posteros, per nobilitatis gradus descendit: modo posteri à maiorum suorum virtute non degenerarint. Talem autem Aeneam effingere conatur, qualis tanti imperij, quantum Romanum extitit, conditor esse debebat: Nullo scilicet minimo vitio deturpatum, & omni virtutum genere cumulatum. Ita nobis specimen, & exemplar quoddam summae pietatis & fortitudinis proponere studet: quippe cum Aeneam ostendat, patriæ suæ vsque ad cineres non desuisse; magna religione Deos veneratum fuisse; parentem suum ex hostium manibus, sublatum humeris, eripuisse; in tot aduersis rebus animo semper inuicta fuisse; suos

suos hostes omnes tandem debellasse : quæque ei
 aduersa accidere , (quæ propè infinita fuerunt) non
 ipsius culpa , sed violentia Fatorum , quæ nullis vir-
 tutibus exuperari possunt , euenisse . Homerum autem
 non imitari tantùm . sed etiam æmulari studuit : vt
 multi etiam reperiantur , qui parem illum Homero
 faciant ; multi , qui præponant . Sed quicunque re-
 ste sentiunt , Virgilium quidem maxime suspiciendum
 & admirandum esse dicunt , & omnibus Latinis
 Poëtis præponendum : sed tamen nequaquam Ho-
 mero , a quo totus , quantus est , effluxit , parem ;
 sed longè inferiorem existimandum . In hoc verò
 Quarto Libro , quem interpretaturi sumus , quan-
 ta vis sit Amoris ostendere conatur , qui non tan-
 tum pudicissimam matronam Didonem , sed etiam om-
 nium sapientissimum & fortissimum virum Aene-
 am , suis laqueis irretiuerit . Maximam tamen inter
 virum & fœminam differentiam ostendit . Licet enim
 Aeneam amori nonnihil indulgentem inducat : nihil
 tamen indignum persona sua , nihil alienum à summa
 pietate , nihil præter decorum fecisse ostendit .
 At verò Didonem , amoris impatientia cætera om-
 nia relinquentem , & vni Aeneæ intentam indu-
 cit , pudicitia oblitam , furentem , inquietam , va-
 gam , ardentem , opera interrupta deserentem , &
 tandem ob amantis discessum mortè sibi consciscen-
 tem . Hæc Intentio Poëtæ est . Quid autem Vilitatis
 hæc in se habeant , quis est adeò stupidus , qui
 intelligat ? Si quis enim Aeneæ vitam sibi proponat
 imitandam , an non omnium virtutum non adum-
 bratam , sed expressam effigiem videbit . Nam
 vbi

ubi melius, quid virtus, et quid sapientia possit, inuenies, quam in hoc diuino Virgilij Opere? Quam enim piuum, quam religiosum, quam iustam, quam prudentem, quam fortem, quam temperatum Aeneam suam fuisse ostendit? Quam deinde sanctas, quam sapientes ubiq; sententias inserit? Quot ubiq; præcepta sapientiæ colligere licet? Certè quod de Homero dicit Horatius, idem nos de Virgilio, & meritissimò quidem dicere possumus: (non,

Libro 1.
Epist. 2.

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid Pleniùs & meliùs Chrystippo & Crantore dicit: addo etiam; Platone & Aristotele meliùs. Nam quæ præceptis, & theorematibus Philosophi docent, hic Poëta noster expressis exemplis ostendit. Quid autem de varia atq; multiplici doctrina, quæ ex Virgiliana lectione percipitur, commemorem? In quo tam pura & candida locutio, tam admirabilis carminum structura, tam suavis rhytmorum modulatio; tot reconditæ & memoratu dignæ historiæ; tot eloquentes, & summa Arte Oratoria confectæ orationes; tot loci, ex intima Naturalium Quæstionum subtilitate repetiti, conspiciuntur: vt admirandum maxime sit, in vno homine tantam fuisse scientiam, vt diuinus certè potius, quam mortalis fuisse existimari debeat. Nullus enim vnquã in Autore errorem inuenit, qui alicuius esse momenti videretur. Quanam igitur utilior lectio reperiri potest, quam eius Autoris, in quo nihil est omnino, quod reprehendi possit; & in quo scientiarum omnium quasi lumina quadam fulgentissima splendent? Sed cum omnes huius Autoris libri maxime sint vtilis: hic profectò Quartus, quem

quem nos interpretandum suscepimus, omnium vtilissimus est. Nam, praeterquam quod nos id vitium fugere docet, quod omnes penè mortales illaqueat; & in maximos errores & maxima scelerata inducit, (Quot enim ob turpes amores facinorosa perpetrantur? quot amicitiarum violationes, quot contentiones, quot caedes?) etiam artem quandam orationis mirificam in se habet: quam (ut spero) vobis notam faciam. Et ita grauiores illos affectus concitat, ut Diuus ille Augustinus, vir in nostra Religione sanctissimus, cum Didonis querelam legeret, lacrymas se continere non potuisse fateatur. Quid de Philosophicis quaestionibus dicam, quibus vndiq; Liber hic scetet? Qua quamuis obscura, & ab ipsa natura inuoluta videantur: spero tamen, me tam aperte illas declaraturum, ut etiam ij, qui primas tantum literas attigerunt, eas praclare intelligant. Iam habetis Operis Vtilitatem. Nunc Ordinem percipite: qui tamen vulgatiore est, quam ut à me pro re noua atq; recondita commemorari debeat. Quis enim nescit, Artem Poëticam non eundem ordinem imitari, quem Historici seruare solent? ut res gestas ab initio repetentes, ad finem vsq; deducant: quod nulli ferè Poëta faciunt. Neq; enim (ut ait Horatius) bellum Troianum a gemino ouo ordiuntur, neque extremum finem inuestigant: sed in media narratione rem aggrediuntur: deinde per occasionem aliquam ad principia redeunt: quibus recitatis, extrema persequuntur. Sic Homerus Iliada suam non à primo Belli Troiani anno exorsus est; sed à nono, quo propter iniuriam, ab Agamemnone sibi illa-

In Arte
Poët.

R r

tam,

tam, Achilles indignatus, à praelio cœpit abstinere. Eodem modo in Odyssæa, cum naufragium Ulyssis descripsisset, postea seruatum illam in Corcyra facit apud Alcinoûm ea recitare, quæ sibi & cæteris Græcis ad Troiam militantibus acciderant. Quem imitatus Virgilius, non ab excidio Troiæ sumit Opus inchoans: sed in primo libro tempestatem illam horrificam describit, quæ Troianorum naues ventorum in Africam delata sunt: atque ibi natus occasionem, fingit, Troianum excidium, quæque post illud Aeneæ contigerunt, ab Aeneæ, Didonis hortatu, commemorari. Quem ordinem etiam plerique alij Poëta secuti sunt, ut Silius Italicus, Statius: præter Lucanum, qui tamen inter Lib. 14. in Poëtâs à plerisque non habetur. Vnde Martialis in-
Luc.

Sunt quidam, qui me dicunt non esse Poëtam:

Sed qui me vendit, Bibliopola putat.

Συν ἄλλο ἔ-
τος ἔτ' ἔ-
γενετο, ἔτι
καλον ἀ-
θεωποιε, ὡς
ἔταξι.

Nihil autem (quemadmodum in Oeconomico suo Xenophon docet) ex omnibus rebus melius aut præstantius est Ordine ipso, quem ab omnibus Auctoribus egregijs, sed ab hoc præcipuè nostro seruati maxime videmus. Nam, ut aliorum librorum ordinem prætermittam, quid hoc quarto libro magis ordinatum, ubi per gradus quosdam seuus ille puer, qui Cupido dicitur, pudicæ matronæ mentem expugnat? Non enim illi statim obscenam voluptatem proponit; ne turpitudinis facies eius conatum infringat: sed Aeneæ virtutem, & nobilitatem, & pulchritudinem ostentat: quibus admirata Dido sortorem suam Annam alloquatur, & Aeneam qui-

dem

dem prædicet ; sed tamen fidem, Sichæo datam, frangere se nolle dicat. Verum Anna multis rationibus ostendit, vtile Didoni fore, si se Aeneæ coniunxerit : quibus verbis animum iam incensum inflammavit, atq; ita paulatim tantum effecit, vt occasionem in spelunca nacta, pudorem omnem exuerit. Deinde cum Aeneas discessurus esset, quid non effecit, quid non tentauit Dido, vt eum (si quo modo fieri posset) in Africa retineret ? Sed tandem, postquam nullam spem sibi superesse vidit, de consciscenda sibi morte cœpit cogitare. Hic est Ordo pulcherrimus atq; naturalis. Sequitur, vt Diuisionem Operis aggrediamur : quod, vt omnes intelligunt, in libros duodecim distributum est. Quæ diuisio vtrum ipsius Auctoris sit, an eorum, qui Opus hoc summum post Virgilij mortem emendandum susceperunt, quæstio esse potest. Sed tamen cum satis constet, Georgicorum Opus ab Auctore ipso quatuor in libros digestum fuisse : credibile est, etiam hoc Opus ab eodem Autore fuisse diuisum. Nam de Homero nulla dubitatio est, quin Opera sua, indigesta & indiuisa reliquerit. Legimus enim, vsque ad Pisistrati Atheniensium Tyranni tempora, per vniuersam Græciam Homeri carmina sparsa, atq; inordinata fuisse : sed deinde Pisistrati iussu fuisse omnia congesta, atque in libros diuisa : quibus illi veteres Grammatici literarum nomina indiderunt, quemadmodum scribit Eustathius ; vt primus liber Alpha dicatur, secundus Vita ; atque ita deinceps, vsque ad quartam & vigesimam literam. Quot enim apud Græcos literæ sunt, in totidem libros vtrumque Homeri

Suppl. Præfation. 1.

Opus, hoc est, Iliada & Odysseam, diuiserunt. Vnde sunt etiam, qui scribant: Virgilio, si vita superfuisset, in animo fuisse, vt ad Homeri amulationem, quatuor & viginti libros conscriberet. Quod an verum sit, alij iudicent. Mibi certè non sit verisimile: cum videam, id, quod de Aenea dicendum sibi Poëta susceperat, esse perfectum: neq; habiturum præterea, quid diceret, Virgilium; nisi aliud Opus inchoaret. Duodecim igitur tantum hos libros conscribere, atq; perficere decreuerat. Atq; hæc quidem de Diuisione. Videamus nunc huius Operis ad reliqua eiusdem Autoris opera Proportionem. Quæ in re sciendum est, Tria esse dicendi genera, quæ

Gell. Noct.
Attic. lib. 7.
cap. 14.
Quintil. Institut.
Orat.
lib. 12 c. 10.

Rhetores nostri Figuras, Græci χαρακτῆρας vocant. Vnum Graue, quod ἀσπὸν Græcè dicitur: alterum Mediocre, quod μέσος vocatur: tertium Extenuatum, quod λείον atq; ἰσχνόν nuncupatur. Graue est, quod constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocre est, quod constat ex humiliore, neq; tamen ex infima & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuatum est, quod demissum est vsq; ad vsitatissimam puri consuetudinem sermonis. In his autem omnibus Dicendi generibus Virgilius magnopere excelluit. Nam in Extenuato dicendi genere Bucolica conscripsit: in quibus tantam apud Latinos gloriam adeptus est, vt Theocrito, quem imitatus est, non tantum par, sed etiam longè superior habeatur. In Mediocri verò genere Georgica composuit: quo quidem nihil perfectius in suo genere reperiri potest: vt etiam multi non tantum Hesiodo præponant, sed etiam ipsum se
in eo

in eo Opere Virgilium superasse fateantur. Deniq; in Graui-dicendi genere scripsit Aeneida : quam quidem morte praecipuus , emendare atq; perficere non potuit : sed tamen nihil grauius , nihil ornatius haberi manifestum est. Possunt igitur haec Virgilij Opera inter se comparari , & proportione coniungi : vt , quemadmodum ad Georgica se Bucolica habent ; ita etiam ad Aeneidem Georgica se habeant : & contra , quemadmodum Aeneis ad Georgica se habet ; ita etiam Georgica se habeant ad Bucolica. Quo fit , vt Aeneis eminentiorem locum teneat , Georgica medium , Bucolica infimum : non aliter atq; si quis binarium numerum ad quaternarium comparet , & quaternarium ad octonarium : sic enim fiet , vt octonarius in eminentiori parte sit , quaternarius in media , binarius in infima. Dixi de Proportione. Sequitur , vt de Via doctrina verba faciam. Quae quidem non ita exquisita in Poëtis inueniri potest , quemadmodum ijs in libris , qui Didascalici nominantur : in quibus alicuius artis praecpta summa diligentia tradantur. Sed tamen etiam in Poëtis diligens interpres pulcherrimam decendi viam seruare potest : vt si ea primò , quae ad vocum proprietates , & locutiones , & quae tropi dicuntur , & omnia ad Grammatici officium pertinent , obseruet : vt fabularum explicationem , historiarum enarrationem , carminum qualitatem , Poëticas figuras atq; locutiones. Deinde consideret , an aliquid sit , quod Rhetoricam attingat : vt argumentorum inuentionem atq; dispositionem , verborum ornatum & splendorem , sententiarum gra-

uitatem, totius orationis exornationes. Notabit etiam ea, quibus honesti mores componuntur, qua ad familiae custodiam, & Reipublicae administrationem spectant. Postremo si quid erit, quod ad Naturalem scientiam faciat, aut ad Mathematicas disciplinas, id accuratè atque diligenter explicabit. Haec doctrinae via pulcherrima atque vtilissima est: quam nos, quantum facultas nostra feret, in hoc diuino Auctore interpretando sequemur. Superest, ut Operis Nomen videamus: quod ab eo viro, cuius facta & res gestas sibi commemorandas sumpsit, Virgilius deflexit. Quis enim non videt, ab Aenea nomen huic Operi fuisse hoc impositum, ut Aeneis diceretur? quod Homeri ad imitationem, sicuti pleraque alia, factum est. Vt enim Homerus id Opus, in quo res ab Ulysse gestas recenset, Odyssæam ab Ulyssis nomine inscripsit: ita noster hic Auctor ab Aenea nomine, suum Opus Aeneida voluit appellare. Quod quidem Opus etiam dum ab Auctore componeretur, tantam de se expectationem concitauit, ut insignis Poëta Propertius non dubitaret exclamare:

Cedite Romani Scriptores, cedite Graui:

Nescio quid maius nascitur Iliade.

Quin etiam non vno in loco Poëta ingeniosissimus Ouidius, hoc Opus celebrat: ut Tristium libro secundo:

Et tamen ille tuæ felix Aeneidos Auctor,

Contulit in Tyrios arma virumque choros.

Idem de Ponto libro tertio, elegia quarta:

Res quoque tanta fuit, quantum subsistere summo.

Aeneis

Libro 2.
Aeg. vii.

Ad Augustam Cæsarem, in fine.

Aeneidos Vati grande fuisset onus.

Statius autem Thebaida suam alloquens, ut Aeneidi diuina cedit, adhortatur his verbis:

*Vive precor, nec tu diuinam Aeneida tenta,
Sed longè sequere, & vestigia semper adora.*

Ouidius Amorum libro primo vaticinatur, Opera Virgilij aeterna futura:

*Tityrus, & segetes, Aeneiaq; arma legentur, Eleg. 14.
Roma triumphati dum caput orbis erit.*

Magnum etiam, dum viueret, bonorem, magnam gloriam & celebritatem ex Operibus suis assecutus est Virgilius. Ferunt enim, dum eius carmina quaedam Bucolica Romæ recitarentur, præserte Cicerone; vehementer admiratum styli elegantiam & carminum nitorem, exclamasse Ciceronem:

Magnæ spes altera Roma:

quasi ipse primus Romana lingua propagator fuisset. Virgilius autem secundus esset futurus. Cornelius vero Tacitus scribit, cum aliquando Virgilius in theatrum spectandi gratia venisset, vniuersum illi populum Romanum, tanquam Octauiano Cesari, assurrexisse. Sed de Nominis huius ratione non alienum est id hoc loco referre, quod Priscianus libro secundo notauit. Si Nominatiuus (inquit) Græcus in as, vel in ns vel in ios desinat; Genitiuus verò in a diphthongum; a penultima breuis ante des reperitur in patronymico, vt Pelias Peliades, Aeneas Aeneades. Nam Aenides magis contra Regulam, auctoritate Poëtica posuit Virgilius, e & a correptas, in i productam conuertens: vel quasi ab Aeneus Aenides, sicut a Peleus Pelides; proferens in
 nono.

*Sit satis Aenide telis impune Numianum
Oppetiſſe tuis.*

Quibus ex verbis intelligi poteſt, hoc nomen *Aeneis*, *Aeneidos*, vel auctoritate Poëtica contra *Regulam* prolatum, pro eo quod eſſet, *Aeneas*, *Aeneados*; vel ab hoc nomine *Aeneus* *Aenei* deflexum eſſe. Fuit autem *Aeneas* (vt *Philoſtratus* in *Heroicis* ſcribit) vir apud *Troianos* maxima ſapientia præſtans, ſicut *Hector* fortitudine: itaq; hic *Manus*, ille *Senſus* putabatur; ambo ætate, ſtaturaq; æquales. *Dicſtus* *Cretenſis* ſcribit, *Aeneam* & *Antenorem* *Ilium* prodidiſſe *Græcis*, domoſq; eorum in direptione *Ilij* incolumes conſeruatas: poſtremò in *Italiam* ambos nauigaſſe. *Dares* *Phrygius* *Polydamanta*, *Antenorem*, *Dolonem*, & *Aeneam* proditores fuiſſe narrat. *Liuius* autem ideo nequam à *Græcis* in *Antenorem*, & *Aeneam* ſauitum fuiſſe ſcribit, non quia proditores fuerint; ſed quia vetuſti *Græcorum* hoſpites eſſent, & quia pacis reddendaq; *Helene* ſemper autores fuiſſent. Reſtat adhuc, vt de *Autoris* *Nomine* nonnulla dicamus: deinde finem huic ſermoni noſtro imponamus. *Tria* igitur hic *Autor* noſter ex *Romana* conſuetudine nomina ſortitus eſt: quorum primum *Prænomen* appellatur, alterum *Cognomen*, tertium *Agno-*
men. *Publius* enim differentia gratia dictus eſt. Hoc autem *Prænomen* antiquiſſimum ſanè fuit apud *Romanos*, & à plebe deductum eſt. Nam apud antiquos qui plebem colerent, & obſerua-
rent, *Publicolæ* & *Publios* appellatos legimus. Fuit etiam hoc nomine *Mimorum* Poëta quidam, *Iulio* *Casari* familia-

miliaris : de quo Gellius & Macrobius meminere-
runt. Et Plinius libro octauo , capite quinquagesi-
mo primo : Publij (inquit) Mimorum Poëtae cœ-
na , postquam seruitutem exuerat , nulla memora-
tur sine abdomine : etiam vocabulo Suminis ab eo
imposito. Cur autem Virgilius appellatus fuit , qui-
dam hanc causam afferunt : Quod eius mater , cum
grauida esset , se lauream virgam parere somniauit ,
quæ paulò post ita creuerit , vt mirum esset , & va-
rios flores & fructus afferret. Quinetiam cum in
fossa quadam puerum enixa foret , ibi populeam vir-
gam conseruisse dicitur , quæ breui tempore in maxi-
mam altitudinem creuerit , unde à virga Virgilius
cognominatus est : quod ille Calui versus , qui cir-
cumfertur , indicat :

Et Vates , cui virga dedit memorabile nomen.

Quæ si vera sententia est , frustra Politianus in Mi-
scellaneis suis capite septuagesimo septimo laborat ;
qui multis rationibus ostendere conatur , non Vir-
gilium per i , sed Vergilium per e , scribendum esse :
qui mihi sanè rectè videtur à Bartholomæo Scala , &
à Volaterrano irrideri. Nam omnino minutor res
est , quàm quæ bona diutiùs ingenia distorqueat. Si
quis tamen Politiani rationes admittere velit ; huic
ego sanè non admodum repugnabo ; quoniam in an-
tiquis voluminibus varia scriptura reperitur : nam
modò Virgilium , modò Vergilium , interdum etiam
Vergillium per duplex ll scriptum inuenies : quod et-
iam Christodorus in Statuarum Ecphrasi notauit.
Quinetiam in Cæcilij Minutiani Apulei fragmentis ,
quæ leguntur , modò à virga Virgilium dictum , modò

à Vergilijs stellis Vergilium obseruauimus. Sed hæc
 que parum admodum referunt, missa facimus.
 Maro dictus est a patre Marone; quem quidam si-
 gulum fuisse existimant; quidam agricolam merce-
 narium, qui postea syluis coëmendis, & apibus cu-
 randis rem suam familiarem amplificauerit, adeo ut
 etiam filio suo sumptus ad studia persequenda suppe-
 ditare facile posset. Sed mihi non est sententia, Poë-
 ta vitam recitare; quam & Seruius Grammaticus,
 seu quisquis ille fuerit, & Petrus Crinitus, & no-
 uissime Lilius Gyraldus copiose narrarunt. Neq; sa-
 ne Poëta laudes persequi animus est; quas certe in-
 genij mei tenuitas non patitur: cum nemo prorsus
 tanta præditus eloquentia reperiatur, qui tam egre-
 gium Authorem dignè celebrare posset, quem Ale-
 xander Imperator Poëtarum Platonem, ut Lam-
 pridius scribit, appellare solitus est; Augustus au-
 tem tantopere suspexerit, ut in eius laudem carmi-
 na componere tantus Imperator non indignatus sit,
 qua quidem ita concluduntur:

Immo sit aeternum tota resonante Camæna
 Carmen: & in populo Diui sub numine, nomen
 Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, ametur.

Adrianus autem Imperator Ennium Virgilio præ-
 ponere non dubitauit. Quinetiam Caligula, nullius
 iudicij vir, Virgilium damnare, & conuicijs incesse-
 re solitus est. At verò Græci, cum opibus & impe-
 rio florerent, Virgilium adeo coluere, ut eius Ope-
 ra non semel in suam Linguam traduxerint. Christo-
 dorus etiam in Ecphrasi sua hac de Virgilio carmina
 edidit:

Καὶ φίλος Λύκονιοισι λιγύθροος ἔσπερε Κύντος,
 Πνεῖων εὐπίνης Βιεργίλιος, ἄποτε Ρώμης
 Τύμβου ἄλλου Ομηρον αἰέτρεφι πάτρως ἤχῃ.
 Egnus, & Ausonij's diuinum necel ar ab ore
 Virgilius spargens aderat, quem Martia Roma
 Eloquio ipsa suum patrio nutriuit Homerum.

Sed ut planius agnoscatis, quantopere diuini huius
 Poëta fuerit obseruata doctrina atq; eruditio; ac-
 cipite, quot & quales viros in Virgilij-Carmina
 Commentarijs edidisse, legamus. Nam & C. Iulius
 Hygenus, & Valerius Probus, & Scaurus, & Ca-
 per, & Aemilius, & Asper, & Urbanius, & Au-
 relius, & Cornutus, & Pius, & Carnimius, & Ju-
 nius, & Philargyrus, & Carpinus, & Donatus,
 & Seruius Honoratus, & Macrobius, in Virgilium
 commentati sunt. Qui verò Virgilium Roma primus
 publicè prælegerit, Quintum Cecilium Grammati-
 cum Epirotam, Attici Pomponij libertum, fuisse scri-
 bit Suetonius Tranquillus. At postea tantopere cultus
 & obseruatus fuit, ut nullus sit tam infimus li-
 terator, quin eum discipulis suis prælegendū censeat.
 Itaq; iam vulgare factum est, neq; magnificum ad-
 modum habetur, Virgilium interpretari: cum tamen
 tam insignem Poëtam intelligere, summæ sit erudi-
 tionis atq; doctrinæ. Nos igitur (ut spero) tantum
 in lectionibus nostris elaborabimus, ut quicunq; me
 audierint, ipsi per se iudicent, longè maioris
 esse negocij, Virgilianas virtutes agno-
 scere, quam vulgares isti litera-
 tores existiment.

IN M. TVLLII
CICERONIS

De Officijs ad Marcum fili-
um Libros treis,

P R Æ F A T I O IX.

VM anno superiore, studiosi Iuvenes, Rhetoricorum libros ad Herennium, qua potui diligentia, vobis interpretatus fuerim; & qua vel Aristoteles, vel Cicero, vel Quintilianus dicendi præcepta reliquit, quoniam eos mihi auctores proposueram, pro facultate mea declararim: consequens esse videbatur, vt hoc tempore Ciceronis Orationes, in quibus, quicquid habebat eloquentia, vir ille diuinus ostendit, aggredieremur. Cum enim in omni doctrina, quemadmodum Aristoteles docet, duo sint habitus; quorum alter Cognitio vel Scientia dicitur; alter *Vsus* vel *Experientia*: fit vt idem etiam in Rhetorica contingat; cuius ex præceptis, qua traduntur in libris, eius nomine inscriptis, cognitio percipitur; ex Orationibus autem *vsus* intelligitur. Itaq; cum à me iam Rhetorum Præcepta declarata sint, quæq; ad artis cognitionem pertinent: iure optimo posset aliquis vestrum *Vsum* etiam ex Orationibus à me requirere. Sed quoniam meum semper iudicium fuit: *Artis præ-*

præcepta parum admodum, aut nihil ei prodesse; cui non virtutum omnium atq; vitiorum cognita sit ratio, quoniam ab his fontibus ferè omnis oratio nostra profluit: statui, priusquam Orationes aggrediar, Opus planè aureum Ciceronis De Officijs hoc anno vobis interpretari. Quo quidem in Opere tam aptè, tam distinctè, tam ornate, quæcunq; sunt in virtutibus atq; vitijs posita, declarantur, nihil ut excogitari præclarior possit. Quæ si quis diligenter aduertat ac memoria mandet, ei tantum ad dicendi facultatem utilitatis adferent, ut omnium magistrorum præceptis anteponi merito possint. Cum enim (ut Aristoteli placet) tria Rhetoricæ genera sint:

i. Rhetor. 3.

quorum vnum est in Deliberando; alterum in Iudicando; tertium in Demonstrando: nullum est ex his genus, quod sine Officiorum cognitione digitur (ut aiunt) dicendo progredi possit. Quis enim in concione sapienter sententiam dicere, rectèq; consulere potest, nisi qui planè cognouerit, quæ sint amplectenda, quæq; sint reijcienda? Cum autem tria sint, quæ expeti soleant; Honestum, Vtile, Iucundum: & tria, quæ naturaliter omnes euitent; Turpe, Inutile, Molestum: horum omnium ratio his in libris explicatur: ut non difficile sit ei, qui persuadere aliquid velit, hinc, quasi è penu quodam, quæcunq; sint ad persuadendum accommodata, promere. Quid, in iudicijs, cum accusandus est, aut defendendus aliquis, non ne in æqui & iustitiæ disputatione tota consumitur oratio? quoniam ea virtus omnium est regina virtutum, & ad omnem ferè actionem necessaria: quam nemo certè melius tractabit;

quam

quàm qui explicatis totius humana vitæ officijs, & parte nouit, quid in eis aequè, & quid iniquè fiat. Iam verò quis claros homines magnificè laudare, quis improbos acriter vituperare potest, nisi qui virtutum omnium, atq; vitiorum species diligentissime cognouerit? Cum igitur tribus tantum in generibus, Deliberandi, Iudicandi, Demonstrandi, omnis Rhetorica versetur; atq; in his omnibus hæc Officiorum cognitio quodammodo regnare videatur: cui dabitum esse potest, quin ad eloquentiam comparandam, & ad orationem pleniorè efficiendam, hoc Opus omnium maximè possit? quid, quòd apud Ciceronem Crassus ait; Nullum esse Oratorem posse, nisi qui eam Philosophiæ partem, quæ ad vitam & mores pertinet, omnem perdidicerit? Omnis enim ferè nostra oratio fit ex ijs rebus, quæ vel agenda, vel fugiende sunt: in quibus cum Officium omne consistat; necessariò sequitur, vt qui Officiorum ignarus est, is etiam in dicendo rerum inops & infacundus sit. Iam igitur profectò videtis, Iuuenes, quæ me ratio potissimum in hanc sententiã duxit, vt post explicata Rhetoricæ præcepta, ad hos de Officijs Libros interpretandos aggrederer. Huc accedit alia multò certè grauior causa: Quoniam his in Libris tota benè beatèq; viuendi ratio continetur, vt Christianam quodammodo Religionem vniuersam complecti videantur. Quo fit, vt nulla prorsus Philosophiæ pars huic anteponi debeat: nulla enim animorum alia medicina reperitur. Quamobrem hæc Moralis Philosophia tantò reliquis disciplinis excellentior est, quantò animi corporibus antecel-

De Orat. li-
bro 1. p. 90.
b.

recellunt : ut eam non immeritò Cicero vita ducem , Tustul. 5. in princ.
 & virtutis indagatricem , expultricemq; vitiorum
 appellarit. Cuius præceptis qui parere voluerit , is
 quasi extra omnem fortuna aleam positus , casus o-
 mnes contemnet humanos ; magno erit atq; constan-
 ti animo ; nulla agritudine , nulla perturbatione
 movebitur : sed in perpetua mentis tranquillitate ,
 suaviter & iucunde vitam aget. Neque enim (ait
 Epicurus) iucunde vivi potest , nisi cum virtute
 viuatur. Ideo Socrates , à quo hæc omnis , quæ est
 de vita atq; de moribus Philosophia , manavit , Vir-
 tutem ad beatè viuendum solam sufficere prædicã-
 bat , solamq; hanc Philosophiæ partem amplexus
 est. Cum enim omnis philosophandi ratio triplex sit :
 Una de vita & moribus ; Altera de Natura & re-
 bus occultis ; Tertia de Differendo , quid verum ,
 quid falsum , quid rectum in oratione , prauumue , quid
 consentiens , quid repugnet , iudicando. Primam
 partem hanc bene viuendi solam sibi excolendam ,
 atque illustrandam Socrates existimavit : cætera ve-
 ro , quod essent obscura , atq; ab ipsa natura adeo
 inuoluta , ut causæ prorsus laterent , relinquenda es-
 se censuit : & dictum illud in ore frequenter habuit :
 Ταύτην οὐκ ἔμελλεν εἰδέναι ἡμῶν , Quæ supra nos , nihil
 ad nos. Itaque de natura , atque de rerum causis ,
 in quibus alij ferè omnes multum temporis at-
 que operæ consumebant , nunquam Socrates dispu-
 tabat : sed ea tantum studiosè perquirebat , quæ ad
 mores honestè conformandos pertinent : Cælestia au-
 tem vel procul esse à naturæ cognitione censebat ;
 vel si maxime cognita essent , nihil tamen ad bene
 viuend-

Tustul. 5. p.
230. b.

Aca. Quest.
lib. 1. p. 41.
b.

1. De Orat.
pag. 90. b.

De Clar. Or.
rat. p. 157.
b.

Aca. Quest.
lib. 1. p. 42i
b.

Aca. Quæst.
lib. 1. p. 42.
a.

viuendum. Omnis igitur eius oratio in virtute laudanda, & in hominibus omnibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur: ut ex Socraticorum libris, maximeq; Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex (ut

Aca. Quæst.
li. 1. p. 42. a.
De Orat. li.
bro 3. pag.
142. a.

ait Cicero) & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis, Philosophiæ forma instituta est;

Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam cum Speusippum sororis filium Plato Philosophiæ quasi hæredem reliquisset: duos autem præstantissimos studio atq; doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Ari-

Ibidem.

stotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis instituto in Aca-

demia, quod est alterum Gymnasium, cætus erant, & sermones habere soliti, è loci vocabulo nomen habuerunt. Florebant autem Athenis eo tempore liberalium omnium artium studia: cumq; varia phi-

losophantium opiniones essent, factum est, ut in varias scholas atq; sectas, tanquam in familias quas-

dam, Philosophi diuiderentur. Hinc à Platonis Academia, dicti sunt Academici: ab Aristotelis ambulatione, Peripatetici: à Porticu illa varia, in

qua Zeno docebat, Stoici nominati: hinc, quod mordaces atq; inuerecundi, tanquam canes essent, Cynici dicti; quorum princeps & auctor Antisthenes fuit, illustrator Diogenes. Aristippus Cyrenaicæ

3. de Orat.
pag. 143. b.
142. a.

secta princeps fuit, Arcesilas nouæ Academiæ, Phædon Heliacæ secta, Euclides Megarica, Menedemus Eretricæ. Sed ne singula persequar, Nulli

Aca. Quæst.
lib. 4. pa. 32.
83.

erant

erant eo tempore nobiliores Philosophi, qui non Athenas studiorum gratia proficiscerentur: ideo in ea ciuitate, ait Cicero, natam & altam esse rationem. Ad Romanos autem hæc Philosophiæ studia tardissime peruenerunt. Nam qui ante Ciceronem aliquid de Philosophia scribere aggressus est, nemo sanè peribetur. Aetas uero illa Ciceronis ingeniorum maxime fecunda fuit: ut nullum inueniatur literarum genus, quod eo tempore non magnopere floreret. Quin ipse Cicero, cum esset acerrimo uir ingenio, nullam Philosophiæ partem, nullum Philosophorum genus intactum relinquere uoluit. Sed omnes omnium Sectarum opiniones degustauit: maxime uero omnium Platonem admiratus est, & cæteris omnibus Philosophis anteposuit; atq; eius scriptis aded delectatus est, ut sepiissime pagellas integras ab eo sumat, & uerbum uerbo penè reddat. Quin etiam totum de Uniuersitate Librum ex Timæo Platonis ad uerbum penè dixerim interpretatus est, multosque Dialogos ad Platonis imitationem conscripsit. Stoicam etiam disciplinam, propter grauitatem (ut arbitror) sententiarum, non mediocriter adamauit: quod cum ex hoc Officiorum Opere, in quo Panætium Stoicum se imitatum esse confitetur, tum maxime ex Tusculanis Questionibus, & Paradoxis intelligi potest; ubi totus omnino Stoicus est. In Officijs autem quamuis se Stoicos imitari fateatur, tamen quia communis uitæ præcepta tribuit, non ita (quod aiunt) ad uiuum resecat: satis enim est illi, docere, quâ ratione quis in omni uitæ genere rectè atq; honestè se gerere possit. Itaq; rectissime de Offi-

Lib. 6: epi-
Rol. Fam. 1.

Offi. 1. pr.
2. a.
Offi. 2. pag.
45. b.

cius hoc Opus inscripsit : quamuis bunc titulum *Celsus*
Calpurnius frustra voluerit improbare, qui cen-
 set, longè melius futurum, si De Officio, quam De Of-
 ficijs Auctor inscripsisset. Sed eius opinionem nos
 iam apertissimis argumentis atq; rationibus refuta-
 uimus in eo libro, quem contra *Disquisitiones* eius
 scripsimus : cum præsertim ipse *Cicero* ad *Atticum*
 scribens, *Epistolarum* libro ultimo sic aiat : Quòd de
 Inscriptione quæris, non dubito, quin *καθῆκον* officium
 sit : nisi quid tu aliud : sed inscriptio plenior De Offi-
 cius. Videbat enim *Cicero*, fore, vt, si de Officio inscri-
 psisset, de vna tantum arte, vel de vno tantum homi-
 num genere intelligeretur : vt si quis dicat, de Impe-
 ratoris officio, aut de officio *Medici*. Nunc autem cum
 De Officijs inscripserit, dubitare nemo potest, qui
 cuiuslibet generis hominum, atq; omnis ætatis offi-
 cia complectatur. Præterea cum duplex Officium sit;
 Perfectum & Medium: si de Officio fuisset hoc Opus
 inscriptum, dubitare quiuisset, de quo *Cicero* po-
 tissimum intelligeret, de Perfecto, an de Medio, an de
 vtroq;. Nunc autem hæc De Officijs inscriptio dubi-
 tationem omnem tollit, cum de vtroq; tractare eum
 intelligamus. Sed de Officijs primùm scripsisse *Zeno-*
nem Citicum, *Diogenes Laërtius* & *Suidas* tra-
 dunt : post quem idem argumentum alij multi sunt
 aggressi. Nam & *Panætius Rhodius*, *Stoicus Philo-*
sophus, *Africani Scipionis præceptor*, de Officijs scri-
 psit ; quem imitatus *Cicero*, præclarum hoc Opus e-
 didit: de quo *Plinius* in *Præfatione Naturalis Histo-*
riæ sic ait : Non illa *Virgiliana* virtute vt certarent,
 non *Ciceroniana* simplicitate: qui in libris de *Repub.*
Platonis

Vide infra
 Præfat. 24.
 Epist. 11.

Offic. 1. pa.
 2. b.

Platonis se comitem proficetur) in consolatione filia, Crantorem (inquit) sequor, item Panetium de Officijs. Quae volumina eius ediscenda, non modo in manibus habenda quotidie, nosti. Scripsit etiam Possidonius de Officijs: quo Philosopho, quemadmodum Plutarchus scribit, Cicero praeceptore usus est. Epictetus etiam Stoicus, quem Neronis tempore Romae vixisse legimus, nonnulla de Officijs tractavit. Sed apud Latinos sola Ciceronis Officia leguntur: quamvis Epistolarum libro decimo quinto Seneca scribat: *A M. Bruto librum de τῷ καθήκοντος fuisse conscriptum.* Nam Divus Ambrosius, cum de Officijs scriberet, nihil aliud egisse mihi videtur, quam ut praecepta Ciceronis ad Christianam religionem traduceret. Satis autem constat post mortem Caesaris, qui tribus & viginti vulneribus in Senatu fuit à conitratibus confossus, hoc Opus à Cicerone conscriptum: vel quod ex eo loco potest intelligi, qui est in primo de Officijs: *Declarat id modo temeritas C. Caesaris, qui omnia iura divina, & humana pervertit; propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum.* Et in eodem libro, alio in loco: *Quare L. Syllae, & C. Caesaris pecuniarum trahatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis videri.* Nam eo tempore, cum à forensibus negocijs cessaret, totum se Philosophiae Cicero tradidit, multosque libros brevi admodum tempore conscripsit: inter quos hoc Opus ad Marcum Ciceronem filium suum composuit, qui eo tempore Athenis ingenuis artibus operam daret sub Cratippo Peripatetico, quem etiam M. Brutus, cum post interfectum Caesarem Athenas venisset, audiuit.

rior haberetur, & maximo omnium Monarchæ Octauius Augusto charissimus esset. Et ubi tantam rerum omnium scientiam didicit Virgilius? Erigite queso animos, nobilissimi Iuvenes: hic enim agitur de vestra, & maiorum vestrorum gloria. Nam hic Poëta, quo nullus unquam vixit excellentior, Mediolani studuit. Cum enim Cremona virilem togam sumpsisset, paulo post Mediolanum venit, & tantam in hac nostra ciuitate scientiam didicit. Tu, tu Mediolanum, (inquam,) aeterna laurea digna Ciuitas, tantum Poëtam effecisti: tu copioso rerum omnium sinu, egenum & alienigenam suscepisti: tu eo tempore studiorum parens, Epicorum hunc præstantissimè aluisti. Gaudete tanto alumno, Patrij Penates: Latere Ciuitas, qua in partem tantæ gloriæ venisti. Vos autem ingenui Adolescentes quid amplius expectatis? Cur non magno cum ardore animi bonarum artium studia complectimini? Cognoscite vestra ciuitatis vires, in qua tantus euasit Virgilius. Quantò magis vobis fauebit suis, si fauet alienis? Equidem dicam aperte, quod sentio: Magna sunt Mediolanensium ingenia; sed eorum pleraque nimia rerum copia obruit. Itaque gloriam alijs derelinquunt. Sed tamen de vobis omnibus spem iam maximam concepi. Video vos doctrinæ cupidissimos: video erecta vestra omnium ingenia: video vos maxima discendi cupiditate flagrare. Spero fore, ut dignitatem & gloriam, quam olim hæc Ciuitas habuit, atque etiam habet hoc tempore, vos ipsi manibus ac pedibus (ut dici solet) arripiatis. Quod ita demum vos futurorum certum habeo, si, quo cœpistis, animo studijs incumbere perse-

fenerabitis : & quotidie ; qua dicemus , attentis animis percipietis.

I N P. VIRGILII
ÆNEIDOS LIBRVM
quartum

P R A E F A T I O V I I I.

MAGNVS ille Peripateticus ex Arabia, Vide supra
Orat. 22,
quem Auerroëm vocant, cum Aristotelis libros, qui De Physica Auscultatione inscribuntur, interpretaturus esset, initio libri dixit; Octo esse, qua præcipue spectari atq; considerari debeant: Intentionem, Utilitatem, Ordinem, Divisionem, Proportionem, Viam doctrinæ, Nomen Libri, Nomen Authoris. Qua licet in Physicis libris longè clarius, quàm in alijs appareant: possunt tamen ad alios etiam libros omnes accommodari. Neq; enim his rebus Poëtica minus, quàm Philosophia indiget: cum Poëta non aliter, quàm Philosophi, scopum aliquem sibi proponat atq; finem, quò modulationem omnem suam atq; carmen dirigat, & aliquam cum utilitate Utilitatem humano generi asferre studeat; quemadmodum notis illis carminibus Horatius attestatur:

In Arte
Poët.

Aut

Aut prodesse volunt, aut delectare Poëta:

Aut simul & iucunda, & idonea dicere vita.

Quin etiam Ordinem pulcherrimum quendam egregius Poëta sequi solet; vniuersumq; Opus suum in partes quasdam, qui Libri dicuntur, diuidit & atq; ita diuidit, vt aliquam inter se proportionem habeant omnino. Viam præterea doctrinae suæ certam habent, quam sequantur. Et Operibus suis nomina semper imponunt: singulisq; libris suum ipsorum nomen inscribunt. Cum igitur excellentissimum Poëtam Virgilium publicè interpretandum mihi delegerim, priusquam ad Operis atq; Carminum explanationem venio, libet hæc singula, quæ summus ille Commentator præcipit, indagare. Ac generalis quidem in toto Opere Virgilij Scopus atq; intentio est; Aeneam quidem res præclare gestas describere; sed ea occasione Iulium Casarem, & Augustum celebrare: quippe qui ab Aenea traxisse originem dicebantur. Magna enim laus à maioribus ad posteros, per nobilitatis gradus descendit: modo posteri à maiorum suorum virtute non degenerarint. Talem autem Aeneam effingere conatur, qualis tanti imperij, quantum Romanum exiit, conditor esse debebat: Nullo scilicet minimo vitio deturpatum, & omni virtutum genere cumulatum. Ita nobis specimen, & exemplar quoddam summæ pietatis & fortitudinis proponere studet: quippe cum Aeneam ostendat patriæ suæ vsque ad cineres non desuisse; magna religionis Deos veneratum fuisse; parentem suum ex hostium manibus, sublatam humeris, eripuisse; in tot aduersis rebus animo semper inuicta fuisse; suos

suos hostes omnes tandem debellasse : quæque ei
 aduersa accidere , (quæ propè infinita fuerunt) non
 ipsius culpa , sed violentia Fatorum , quæ nullis vir-
 tutibus exuperari possunt , euenisse . Homerum autem
 non imitari tantum . sed etiam æmulari studuit : vt
 multi etiam reperiantur , qui parem illum Homero
 faciant ; multi , qui præponant . Sed quicumque re-
 ctè sentiunt , Virgilium quidem maxime suspiciendum
 & admirandum esse dicunt , & omnibus Latinis
 Poëtis præponendum : sed tamen nequaquam Ho-
 mero , à quo totus , quantus est , effluxit , parem ;
 sed longè inferiorem existimandum . In hoc verò
 Quarto Libro , quem interpretaturi sumus , quan-
 ta vis sit Amoris ostendere conatur , qui non tan-
 tum pudicissimam matronam Didonem , sed etiam o-
 mnium sapientissimum & fortissimum virum Aene-
 am , suis laqueis irretinerit . Maximam tamen inter
 virum & fœminam differentiam ostendit . Licet enim
 Aeneam amori nonnihil indulgentem inducat : nihil
 tamen indignum persona sua , nihil alienum à summa
 pietate , nihil præter decorum fecisse ostendit .
 At verò Didonem , amoris impatientia cætera o-
 mnia relinquentem , & vni Aeneæ intentam indu-
 cit , pudicitia oblitam , furentem , inquietam , va-
 gam , ardentem , opera interrupta deserentem , &
 tandem ob amantis discessum mortè sibi consciscen-
 tem . Hæc Intentio Poëtæ est . Quid autem Utilitatis
 hac in se habeant , quis est adeò stupidus , quin
 intelligat ? Si quis enim Aeneæ vitam sibi proponat
 imitandam , an non omnium virtutum non adum-
 bratam , sed expressam effigiem videbit . Nam

vbi

ubi melius, quid virtus, et quid sapientia possit, inuenies, quam in hoc diuino Virgilij Opere? Quam enim piuum, quam religiosum, quam iustum, quam prudentem, quam fortem, quam temperatum Aeneam suam fuisse ostendit? Quam deinde sanctas, quam sapientes ubiq; sententias inserit? Quot ubiq; præcepta sapientiae colligere licet? Certè quod de Homero dicit Horatius, idem nos de Virgilio, & meritissimò quidem dicere possumus: (non,

Libro 1.
Epist. 2.

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid Pleniùs & melius Chrystippo & Crantore dicit: addo etiam; Platone & Aristotele melius. Nam quæ præceptis, & theorematibus Philosophi docent, hic Poëta noster expressis exemplis ostendit. Quid autem de varia atq; multiplici doctrina, quæ ex Virgiliana lectione percipitur, commemorem? In quo tam pura & candida locutio, tam admirabilis carminum structura, tam suavis rhytmorum modulatio; tot recondita & memoratu digna historia; tot eloquentes, & summa Arte Oratoria confectæ orationes; tot loci, ex intima Naturalium Quæstionum subtilitate repetiti, conspiciuntur: vt admirandum maxime sit, in vno homine tantam fuisse scientiam, vt diuinus certè potius, quam mortalis fuisse existimari debeat. Nullus enim vnquã in Autore errorem inuenit, qui alicuius esse momenti videretur. Quanam igitur vtilior lectio reperiri potest, quam eius Autoris, in quo nihil est omnino, quod reprehendi possit; & in quo scientiarum omnium quasi lumina quadam fulgentissima splendent? Sed cum omnes huius Autoris libri maxime sint vtilis: hic profectò Quartus, quem

quem nos interpretandum suscepimus , omnium vtilissimus est. Nam , præterquam quòd nos id vitium fugere docet , quod omnes penè mortales illaqueat ; & in maximos errores & maxima scelera inducit , (Quot enim ob turpes amores facinora perpetrantur ? quot amicitiarum violationes , quot contentiones , quot caedes ?) etiam artem quandam orationis mirificam in se habet : quam (vt spero) vobis notam faciam . Et ita grauiores illos affectus concitat , vt Diuus ille Augustinus , vir in nostra Religione sanctissimus , cum Didonis querelam legeret , lacrymas se continere non potuisse fateatur . Quid de Philosophicis quæstionibus dicam , quibus vndiq; Liber hic scatet ? Quas quamuis obscuræ , & ab ipsa natura inuolutæ videantur : spero tamen , me tam aperte illas declaraturum , vt etiam ij , qui primas tantum literas attigerunt , eas præclare intelligant . Iam habetis Operis Vtilitatem . Nunc Ordinem percipite : qui tamen vulgatiore est , quam vt à me pro re noua atq; recondita commemorari debeat . Quis enim nescit , Artem Poëticam non eundem ordinem imitari , quem Historici seruare solent ? vt res gestas ab initio repetentes , ad finem vsq; deducant : quod nulli ferè Poëta faciunt . Neq; enim (vt ait Horatius) bellum Troianum à gemino ouo ordiuntur , neque extremum finem inuestigant : sed in media narratione rem aggrediuntur : deinde per occasionem aliquam ad principia redeunt : quibus recitatis , extrema persequuntur . Sic Homerus Iliada suam non à primo Belli Troiani anno exorsus est ; sed à nono , quo propter iniuriam , ab Agamemnone sibi illa-

In Arte
Poët.

R r

tam ,

tam, Achilles indignatus, à pralio cœpit abstinere: Eodem modo in Odyssæa, cum naufragium Ulyssis descripsisset, postea seruatam illam in Cœrcyria facit apud Alcinoûm ea recitare, quæ sibi & cæteris Græcis ad Troiam militantibus acciderant. Quem imitatus Virgilius, non ab excidio Troiæ sumit Opus inchoans: sed in primo libro tempestatem illam horrificam describit, quæ Troianorum naues ventorum in Africam delatae sunt: atque ibi natus occasionem, fingit, Troianum excidium, quæque post illud Aeneæ contigerunt, ab Aeneæ, Didonis hortatu, commemorari. Quem ordinem etiam plerique alij Poëtæ secuti sunt, vt Silius Italicus, Staius: præter Lucanum, qui tamen inter Lib. 14. in Poëtâs à plerisque non habetur. Vnde Martialis in-
Luc.

Sunt quidam, qui me dicunt non esse Poëtam:

Sed qui me vendit, Bibliopola putat.

Στοιχίου ἢ
ταυτ' ἔρ
ἀριστον, ὅτι
καλον αὐτῶν
θεωροῦσι, ὡς
ἡ τὰ αὐτῶν.

Nihil autem (quemadmodum in Oeconomico suo Xenophon docet) ex omnibus rebus melius aut præstantius est Ordine ipso, quem ab omnibus Auctoribus egregijs, sed ab hoc præcipuè nostro seruati maxime videmus. Nam, vt aliorum librorum ordinem prætermittam, quid hoc quarto libro magis ordinatum, vbi per gradus quosdam sauus ille puer, qui Cupido dicitur, pudicæ matronæ mentem expugnat? Non enim illi statim obscœnâ voluptatem proponit; ne turpitudinis facies eius conatum infringat: sed Aeneæ virtutem, & nobilitatem, & pulchritudinem ostentat: quibus admirata Dido sortorem suam Annam alloquatur, & Aeneam qui-
dēn

dem prædicet; sed tamen fidem, Sichæo datam, frangere se nolle dicat. Verum Anna multis rationibus ostendit, vrile Didoni fore, si se Aeneæ coniunxerit: quibus verbis animum iam incensum inflammavit, atq; ita paulatim tantum effecit, vt occasionem in spelunca nacta, pudorem omnem exuerit. Deinde cum Aeneas discessurus esset, quid non effecit, quid non tentauit Dido, vt eum (si quo modo fieri posset) in Africa retineret? Sed tandem, postquam nullam spem sibi superesse vidit, de consciscenda sibi morte cœpit cogitare. Hic est Ordo pulcherrimus atq; naturalis. Sequitur, vt Diuisionem Operis aggrediamur: quod, vt omnes intelligunt, in libros duodecim distributum est. Quæ diuisio vtrum ipsius Auctoris sit, an eorum, qui Opus hoc summum post Virgilij mortem emendandum susceperunt, quæstio esse potest. Sed tamen cum satis constet, Georgicorum Opus ab Auctore ipso quatuor in libros digestum fuisse: credibile est, etiam hoc Opus ab eodem Autore fuisse diuisum. Nam de Homero nulla dubitatio est, quin Opera sua, indigesta & indiuisa reliquerit. Legimus enim, vsque ad Pisistrati Atheniensium Tyranni tempora, per vniuersam Græciam Homeri carmina sparsa, atq; inordinata fuisse: sed deinde Pisistrati iussu fuisse omnia congesta, atque in libros diuisa: quibus illi veteres Grammatici literarum nomina indiderunt, quemadmodum scribit Eustathius; vt primus liber Alpha dicatur, secundus Vita; atque ita deinceps, vsque ad quartam & vigesimam literam. Quot enim apud Græcos literæ sunt, in totidem libros vtrumque Homeri

Suprà Prefatione. 1.

Opus, hoc est, Iliada & Odysseam, dimiserunt. Vnde sunt etiam, qui scribant: Virgilio, si vita superfuisset, in animo fuisse, ut ad Homeri amulationem, quatuor & viginti libros conscriberet. Quod an verum sit, alij iudicent. Mibi certè non fit verisimile: cum videam, id, quod de Aenea dicendum sibi Poëta susceperat, esse perfectum: neq; habiturum præterea, quid diceret, Virgilium; nisi aliud Opus inchoaret. Duodecim igitur tantum hos libros conscribere, atq; persicere decreuerat. Atq; hæc quidem de Diuisione. Videamus nunc huius Operis ad reliqua eiusdem Autoris opera Proportionem. Quæ in re sciendum est; Tria esse dicendi genera, quæ

Rhetores nostri Figuras, Græci χαρακτήρας vocant. Vnum Graue, quod ἀσπὸν Græcè dicitur: alterum Mediocre, quod μέτρον vocatur: tertium Extenuatum, quod λείον atq; ἰσχυρόν nuncupatur. Graue est; quod constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocre est, quod constat ex humiliore, neq; tamen ex infima & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuatatum est; quod demissum est vsq; ad vsitatissimam puri consuetudinem sermonis. In his autem omnibus Dicendi generibus Virgilius magnopere excelluit. Nam in Extenuato dicendi genere Bucolica conscripsit: in quibus tantam apud Latinos gloriam adeptus est, ut Theocrito, quem imitatus est, non tantum par, sed etiam longè superior habeatur. In Mediocri verò genere Georgica composuit: quæ quidem nihil perfectius in suo genere reperiri potest: ut etiam multi non tantum Hesiodo præponant, sed etiam ipsum se in eo

Gell. No. 8.
Attic. lib. 7.
cap. 14.
Quintil. Institut. Orat.
li. 12. c. 10.

in eo Opere Virgilium superasse fateantur. Deniq; in Graui dicendi genere scripsit Aeneida : quam quidem morte praecipuus , emendare atq; perficere non potuit : sed tamen nihil grauius , nihil ornatius haberi manifestum est. Possunt igitur haec Virgilij Opera inter se comparari ; & proportione coniungi : vt , quemadmodum ad Georgica se Bucolica habent ; ita etiam ad Aeneidem Georgica se habeant : & contra , quemadmodum Aeneis ad Georgica se habet ; ita etiam Georgica se habeant ad Bucolica. Quo fit , vt Aeneis eminentiorem locum teneat , Georgica medium , Bucolica infimum : non aliter atq; si quis binarium numerum ad quaternarium comparet , & quaternarium ad octonarium : sic enim fiet , vt octonarius in eminentiori parte sit , quaternarius in media , binarius in infima. Dixi de Proportione. Sequitur , vt de Via doctrina verba faciam. Qua quidem non ita exquisita in Poëtis inueniri potest , quemadmodum ijs in libris , qui Didascalici nominantur : in quibus alicuius artis praecipua summa diligentia tradantur. Sed tamen etiam in Poëtis diligens interpres pulcherrimam docendi viam seruare potest : vt si ea primò , qua ad vocum proprietates , & locutiones , & qua tropi dicuntur , & omnino ad Grammatici officium pertinent , obseruet : vt fabularum explicationem , historiarum enarrationem , carminum qualitatem , Poëticas figuras atq; locutiones. Deinde consideret , an aliquid sit , quod Rhetoricam attingat : vt argumentorum inuentionem atq; dispositionem , verborum ornatum & splendorem , sententiarum gra-

uitatem, totius orationis exornationes. Notabit etiam ea, quibus honesti mores componuntur, qua ad familiae custodiam, & Reipublicae administrationem spectant. Postremò si quid erit, quod ad Naturalem scientiam faciat, aut ad Mathematicas disciplinas, id accuratè atque diligenter explicabit. Haec doctrinae via pulcherrima atque vtilissima est: quam nos, quantum facultas nostra feret, in hoc diuino Auctore interpretando sequemur. Superest, ut Operis Nomen videamus: quod ab eo viro, cuius facta & res gestas sibi commemorandas sumpsit, Virgilius deflexit. Quis enim non videt, ab Aenea nomen huic Operi fuisse hoc impositum, ut Aeneis diceretur? quod Homeri ad imitationem, sicuti pleraque alia, factum est. Vt enim Homerus id Opus, in quo res ab Ulyse gestas recenset, Odyssaeam ab Ulyssis nomine inscripsit: ita noster hic Auctor ab Aenea nomine, suum Opus Aeneida voluit appellare. Quod quidem Opus etiam dum ab Auctore componeretur, tantam de se expectationem concitauit, ut insignis Poëta Propertius non dubitaret exclamare:

Cedite Romani Scriptores, cedite Graij:

Nescio quid maius nascitur Iliade.

Quin etiam non vno in loco Poëta ingeniosissimus Ouidius, hoc Opus celebrat: ut Tristium libro secundo:

Et tamen ille tuae felix Aeneidos Auctor,

Contulit in Tyrios arma virumque thoros.

Idem de Ponto libro tertio, elegia quarta:

Res quoque tanta fuit, quanta subsistere summo.

Aenei

Libro 2.
Aeg. vii.

Ad Augustum
Celsam
rem, in fine.

Aeneidos Vati grande fuisset onus.

Statius autem Thebaida suam alloquens, vt *Aeneidi* diuina cedat, adhortatur his verbis:

*Vive precor, nec tu diuinam Aeneida tenta,
Sed longè sequere, & vestigia semper adora.*

Ouidius *Amorum* libro primo vaticinatur, Opera *Virgilij* aterna futura:

Tityrus, & segetes, Aeneiaq; arma legentur, Eleg. 15.
Roma triumphati dum caput orbis erit.

Magnum etiam, dum viueret, bonorem, magnam gloriam & celebritatem ex Operibus suis assecutus est *Virgilius*. Ferunt enim, dum eius carmina quaedam Bucolica Romæ recitarentur, presente *Cicerone*; vehementer admiratum styli elegantiam & carminum nitorem, exclamasse *Ciceronem*:

Magnæ spes altera Roma:

quasi ipse primus Romana lingua propagator fuisset: *Virgilius* autem secundus esset futurus. *Cornelius* vero *Tacitus* scribit, cum aliquando *Virgilius* in theatrum spectandi gratia venisset, vniuersum illi populum Romanum, tanquam *Octauiano Cesari*, assurrexisse. Sed de Nominis huius ratione non alienum est id hoc loco referre, quod *Priscianus* libro secundo notauit. Si Nominatiuus (inquit) *Græcus* in *as*, vel in *ns* vel in *us* desinat; Genitiuus vero in *a* diphthongum; a penultima breuis ante des reperitur in patronymico, vt *Pelias Peliades*, *Aeneas Aeneades*. Nam *Aenides* magis contra Regulam, auctoritate Poëtica posuit *Virgilius*, e & a correptas, in *i* productam conuertens: vel quasi ab *Aeneus Aenides*, sicut a *Peleus Pelides*; proferens in nono:

R T 4

Sit sa-

Sit satis Aenide telis impunè Numianum

Oppetijſſe tuis.

Quibus ex verbis intelligi poteſt, hoc nomen Aeneis, Aeneidos, vel auctoritate Poëtica contra Regulam prolatum, pro eo quod eſſet, Aeneas Aeneados: vel ab hac nomine Aeneus Aenei deſlexum eſſe. Fuit autem Aeneas (vt Philoſtratus in Heroicis ſcribit) vir apud Troianos maxima ſapientia præſtans, ſicut Hector fortitudine: itaq; hic Manus, ille Senſus putabatur; ambo ætate, ſtaturaq; æquales. Diſtys Cretenſis ſcribit, Aeneam & Antenorem Ilium prodidiſſe Græcis, domosq; eorum in direptione Ilij incolumes conſeruatæ: poſtremâ in Italiam ambos nauigaſſe. Dares Phrygius Polydamanta, Antenorem, Dolonem, & Aeneam proditores fuiſſe narrat. Liuius autem ideo nequam à Græcis in Antenorem, & Aeneam ſecutum fuiſſe ſcribit, non quia proditores fuerint; ſed quia vetuſti Græcorum hoſpites eſſent, & quia pacis reddendæq; Helene ſemper autores fuiſſent. Reſtat adhuc, vt de Autoris Nomine nonnulla dicamus: deinde ſinem huic ſermoni noſtro imponamus. Tria igitur hic Autor noſter ex Romana conſuetudine nomina ſortitus eſt: quorum primum Prænomen appellatur, alterum Cognomen, tertium Agnomen. Publius enim differentia gratia dictus eſt. Hoc autem Prænomen antiquiſſimum ſanè fuit apud Romanos, & à plebe deductum eſt. Nam apud antiquos qui plebem colerent, & obſeruaſſent, Publicolæ & Publios appellatos legimus. Fuit etiam hoc nomine Mimorum Poëta quidam, Iulio Caſari familia-

miliaris : de quo Gellius & Macrobius meminerunt. Et Plinius libro octauo , capite quinquagesimo primo : Publij (inquit) Mimorum Poëta cœna , postquam seruitutem exuerat , nulla memoratur sine abdomine : etiam vocabulo Suminis ab eo imposito. Cur autem Virgilius appellatus fuit , quidam hanc causam afferunt : Quod eius mater , cum grauida esset , se lauream virgam parere somniauit , quæ paulo post ita creuerit , vt mirum esset , & varios flores & fructus afferret. Quinetiam cum in fossa quadam puerum enixa foret , ibi populeam virgam conseruisse dicitur , quæ breui tempore in maximam altitudinem creuerit , vnde à virga Virgilius cognominatus est : quod ille Calui versus , qui circumfertur , indicat :

Et Vates , cui virga dedit memorabile nomen.

Quæ si vera sententia est , frustra Politianus in Miscellaneis suis capite septuagesimo septimo laborat ; qui multis rationibus ostendere conatur , non Virgilium per i , sed Vergilium per e , scribendum esse : qui mihi sanè rectè videtur à Bartholomæo Scala , & à Volaterrano irrideri. Nam omnino minor res est , quàm quæ bona diutius ingenia distorqueat. Si quis tamen Politiani rationes admittere velit ; huic ego sanè non admodum repugnabo ; quoniam in antiquis voluminibus varia scriptura reperitur : nam modò Virgilium , modò Vergilium , interdum etiam Vergillium per duplex ll scriptum inuenies : quod etiam Christodorus in Statuarum Ecphrasi notauit. Quinetiam in Cæcilij Minutiani Apulei fragmentis , quæ leguntur , modò à virga Virgilium dictum , modò

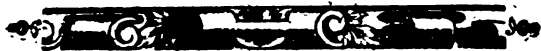
à Vergilijs stellis Vergilium obseruauimus. Sed hæc
 que parum admodum referunt, missa facimus.
 Maro dictus est a patre Marone; quem quidam si-
 gulum fuisse existimant; quidam agricolam merci-
 narium, qui postea syluis coemendis, & apibus cu-
 randis rem suam familiarem amplificauerit, adeo ut
 etiam filio suo sumptus ad studia persequenda suppe-
 ditare facile posset. Sed mihi non est sententia, Poë-
 ta vitam recitare; quam & Seruius Grammaticus,
 seu quisquis ille fuerit, & Petrus Cunitus, & no-
 uissime Lilius Gyraldus copiose narrarunt. Neq; sa-
 ne Poëta laudes persequi animus est; quas certe in-
 genij mei tenuitas non patitur: cum nemo prorsus
 tanta præditus eloquentia reperiatur, qui tam egre-
 gium Authorem digne celebrare posset, quem Ale-
 xander Imperator Poëtarum Platonem, ut Lam-
 pridius scribit, appellare solitus est; Augustus au-
 tem tantopere suspexerit, ut in eius laudem carmi-
 na componere tantus Imperator non indignatus sit,
 qua quidem ita concluduntur:

Immo sit aeternum tota resonante Camæna
 Carmen: & in populo Diui sub numine, nomen
 Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, amctur.

Adrianus autem Imperator Ennium Virgilio præ-
 ponere non dubitauit. Quinetiam Caligula, nullius
 iudicij vir, Virgilium damnare, & conuicijs incesse-
 re solitus est. At verò Græci, cum opibus & impe-
 rio flourerent, Virgilium adeo coluere, ut eius Ope-
 ra non semel in suam Linguam traduxerint. Christo-
 dorus etiam in Ecpbrasi sua hac de Virgilio carmina
 edidit:

Καὶ φίλος Αἰσωνίοισι λιγύθροος ἔπειτι Κύντος,
 Πνείων εὐπίνης Βιεργίλιος, ἄνποτι Ρώμης
 Τύμβου ἄλλοι Ομηρον αἰέτρεφι πάτρως ἠχῆ.
 Cygnus, & Ausonij's divinum nec̄lar ab ore
 Virgilius spargens aderat, quem Martia Roma
 Eloquio ipsa suum patrio nutriuit Homerum.

Sed ut plānius agnoscatis, quantopere divini huius
 Poëta fuerit observata doctrina atq; eruditio; ac-
 cipite, quot & quales viros in Virgilij-Carmina
 Commentarijs edidisse, legamus. Nam & C. Julius
 Hygenus, & Valerius Probus, & Scaurus, & Ca-
 per, & Aemilius, & Asper, & Urbanius, & Au-
 relius, & Cornutus, & Pius, & Carnimius, & In-
 mius, & Philargyrus, & Carpinus, & Donatus,
 & Servius Honoratus, & Macrobius, in Virgilium
 commentati sunt. Qui verò Virgilium Roma primus
 publicè prælegerit, Quintum Cecilium Grammati-
 cum Epirotam, Attici Pomponij libertum, fuisse scri-
 bit Suetonius Tranquillus. At postea tantopere cul-
 tus & observatus fuit, ut nullus sit tam infimus li-
 terator, quin eum discipulis suis prælegendū censeat.
 Itaq; iam vulgare factum est, neq; magnificum ad-
 modum habetur, Virgilium interpretari: cum tamen
 tam insignem Poëtam intelligere, summa sit erudi-
 tionis atq; doctrinæ. Nos igitur (ut spero) tantum
 in lectionibus nostris elaborabimus, ut quicunq; me
 audierint, ipsi per se iudicent, longè maioris
 esse negotij, Virgilianas virtutes agno-
 scere, quàm vulgares isti litera-
 tores existiment.

IN M. TVLLII
CICERONIS

De Officijs ad Marcum fili-
um Libros treis,

P R A E F A T I O IX.

CVM anno superiore, studiosi Iuvenes, Rhetoricorum libros ad Herennium, qua potui diligentia, vobis interpretatus fuerim; & qua vel Aristoteles, vel Cicero, vel Quintilianus dicendi praecepta reliquit, quoniam eos mihi auctores proposueram, pro facultate mea declararim: consequens esse videbatur, vt hoc tempore Ciceronis Orationes, in quibus, quicquid habebat eloquentia, vir ille diuinus ostendit, aggredieremur. Cum enim in omni doctrina, quemadmodum Aristoteles docet, duo sint habitus; quorum alter Cognitio vel Scientia dicitur; alter *Usus* vel *Experientia*: fit vt idem etiam in Rhetorica contingat; cuius ex praeceptis, qua traduntur in libris, eius nomine inscriptis, cognitio percipitur; ex Orationibus autem *usus* intelligitur. Itaq; cum à me iam Rhetorum Præcepta declarata sint, quaeq; ad artis cognitionem pertinent: iure optimo posset aliquis vestrum *Usum* etiam ex Orationibus à me requirere. Sed quoniam meum semper iudicium fuit: *Artis* *prae-*

præcepta parum admodum, aut nihil ei prodesse, cui non virtutum omnium atq; vitiorum cognita sit ratio, quoniam ab his fontibus ferè omnis oratio nostra profluit: statui, priusquam Orationes aggrediar, Opus planè aureum Ciceronis De Officijs hoc anno vobis interpretari. Quo quidem in Opere tam aptè, tam distinctè, tam ornate, quæcunq; sunt in virtutibus atq; vitijs posita, declarantur, nihil ut excogitari præclarior possit. Quæ si quis diligenter aduertat ac memoria mandet, ei tantum ad dicendi facultatem vtilitatis adferent, ut omnium magistrorum præceptis anteponi merito possint. Cum enim (ut Aristoteli placet) tria Rhetoricæ genera sint: quorum vnum est in Deliberando; alterum in Iudicando; tertium in Demonstrando: nullum est ex his genus, quod sine Officiorum cognitione digitur (ut aiunt) dicendo progredi possit. Quis enim in contione sapienter sententiam dicere, rectèq; consulere potest, nisi qui planè cognouerit, quæ sint amplectenda, quæq; sint reijcienda? Cum autem tria sint, quæ expeti soleant; Honestum, Vtile, Iucundum: & tria, quæ naturaliter omnes euitent; Turpe, Inutile, Molestum: horum omnium ratio his in libris explicatur: ut non difficile sit ei, qui persuadere aliquid velit, hinc, quasi è penu quodam, quæcunq; sint ad persuadendum accommodata, promere. Quid, in iudicijs, cum accusandus est, aut defendendus aliquis, non ne in æqui & iustitiæ disputatione tota consumitur oratio? quoniam ea virtus omnium est regina virtutum, & ad omnem ferè actionem necessaria: quam nemo certè melius tractabit, quam

i. Rhetor. 9.

quàm qui explicatis totius humana vitæ officijs, & parte nouit, quid in eis aequè, & quid iniquè fiat. Iam verò quis claros homines magnificè laudare, quis improbos acriter vituperare potest, nisi qui virtutum omnium, atq; vitiorum species diligentissime cognouerit? Cum igitur tribus tantum in generibus, Deliberandi, Iudicandi, Demonstrandi, omnis Rhetorica versetur; atq; in his omnibus hæc Officiorum cognitio quodammodo regnare videatur: cui dabitum esse potest, quin ad eloquentiam comparandam, & ad orationem pleniorē efficiendam, hoc Opus omnium maximè possit? quid, quod apud Ciceronem Crassus ait; Nullum esse Oratorem posse, nisi qui eam Philosophie partem, quæ ad vitam & mores pertinet, omnem perdidicerit? Omnis enim ferè nostra oratio fit ex ijs rebus, quæ vel agenda, vel fugienda sunt: in quibus cum Officium omne consistat; necessariò sequitur, vt qui Officiorum ignarus est, is etiam in dicendo rerum inops & infacundus sit. Iam igitur profectò videtis, Iuuenes, quæ me ratio potissimum in hanc sententiam duxit, vt post explicata Rhetoricæ præcepta, ad hos de Officijs Libros interpretandos aggrederer. Huc accedit alia multò certè grauior causa: Quoniam hi in Libris tota benè beateq; viuendi ratio continetur, vt Christianam quodammodo Religionem vniuersam complecti videantur. Quo fit, vt nulla prorsus Philosophie pars huic anteponi debeat: nulla enim animorum alia medicina reperitur. Quamobrem hæc Moralis Philosophia tantò reliquis disciplinis excellentior est, quanto animi corporibus antecel-

De Orat. li.
bro 1. p. 90.
b.

recellunt : ut eam non immeritò Cicero vita ducem , Tustul. 5. in princ.
 & virtutis indagatricem , expultricemq; vitiorum
 appellarit. Cuius præceptis qui parere voluerit , is
 quasi extra omnem fortunæ aleam positus , casus om-
 nines contemnet humanos ; magno erit atq; constan-
 ti animo ; nulla agritudine , nulla perturbatione
 mouebitur : sed in perpetua mentis tranquillitate ,
 suaviter & iucundè vitam aget. Neque enim (ait
 Epicurus) iucundè viui potest , nisi cum virtute
 viuatur. Ideo Socrates , à quo hæc omnis , quæ est Tustul. 5. p. 230. b.
 de vita atq; de moribus Philosophia , manauit , Vir-
 tutem ad beatè viuendum solam sufficere prædicã-
 bat , solamq; hanc Philosophiæ partem amplexus
 est. Cum enim omnis philosophandi ratio triplex sit : Aca. Quest. lib. 1. p. 41. b.
 Vna de vitæ & moribus ; Altera de Natura & re-
 bus occultis ; Tertia de Differendo , quid verum , 1. De Orat. pag. 90. b. De Clar. Orat. p. 167. b.
 quid falsum , quid rectum in oratione , prauumue , quid
 consentiens , quid repugnet , iudicando. Primam
 partem hanc benè viuendi solam sibi excolendam ,
 atque illustrandam Socrates existimauit : cætera ve-
 ro , quod essent obscura , atq; ab ipsa natura aded
 inuoluta , ut causæ prorsus laterent , relinquenda es-
 se censuit : & dictum illud in ore frequenter habuit :
 Ταύτην ἴδωμεν , ἔδωκεν ἡ φύσις , Quæ supra nos , nihil
 ad nos. Itaque de natura , atque de rerum causis ,
 in quibus alij ferè omnes multum temporis at-
 que operæ consumebant , nunquam Socrates dispu-
 tabat : sed ea tantum studiosè perquirebat , quæ ad
 mores honestè conformandos pertinent : Cælestia au-
 tem vel procul esse à naturæ cognitione censebat ;
 vel si maximè cognita essent , nihil tamen ad benè
 viuen-

Aca. Quæst.
lib. 1. p. 42.
a.

Aca. Quæst.
li. 1. p. 42. a.
De Orat. li.
bro 3. pag.
142. a.

Ibidem.

g. de Orat.
pag. 148. b.
149. a.

Aca. Quæst.
lib. 4. pa. 32.
83.

viuendum. Omnis igitur eius oratio in virtute laudanda, & in hominibus omnibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur: ut ex Socraticorum libris, maximeq; Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex (ut ait Cicero) & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis, Philosophiæ forma instituta est; Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam cum Speusippum sororis filium Plato Philosophiæ quasi hæredem reliquisset: duos autem præstantissimos studio atq; doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum Gymnasium, cæteris erant, & sermones habere soliti, è loci vocabulo nomen habuerunt. Florebant autem Athenis eo tempore liberalium omnium artium studia: cumq; variæ philosophantium opiniones essent, factum est, ut in varias scholas atq; sectas, tanquam in familias quasdam, Philosophi diuiderentur. Hinc à Platonis Academia, dicti sunt Academici: ab Aristotelis ambulatione, Peripatetici: à Porticu illa varia, in qua Zeno docebat, Stoici nominati: hinc, quod mordaces atq; inuerecundi, tanquam canes essent, Cynici dicti; quorum princeps & auctor Antisthenes fuit, illustrator Diogenes. Aristippus Cyrenaicæ sectæ princeps fuit, Arcesilas nouæ Academiæ, Phædon Heliacæ sectæ, Euclides Megaricæ, Menedemus Eretricæ. Sed ne singula persequar, Nulli erant

erant eo tempore nobiliores Philosophi, qui non Athenas studiorum gratia proficiscerentur: ideo in ea ciuitate, ait Cicero, natam & altam esse rationem. Lib. 6. epi- stol. Fam. 1.
 Ad Romanos autem hæc Philosophiæ studia tardissime peruenerunt. Nam qui ante Ciceronem aliquid de Philosophia scribere aggressus est, nemo sane perhibetur. Aetas uero illa Ciceronis ingeniorum maxime fecunda fuit: ut nullum inueniatur literarum genus, quod eo tempore non magnopere floreret. Quin ipse Cicero, cum esset acerrimo uir ingenio, nullam Philosophiæ partem, nullum Philosophorum genus intactum relinquere uoluit. Sed omnes omnium Sectarum opiniones degustauit: maxime uero omnium Platonem admiratus est, & cæteris omnibus Philosophis anteposuit; atq; eius scriptis aded delectatus est, ut sæpissime pagellas integras ab eo sumat, & uerbum uerbo penè reddat. Quin etiam totum de Uniuersitate Librum ex Timæo Platonis ad uerbum penè dixerim interpretatus est, multosque Dialogos ad Platonis imitationem conscripsit. Stoicam etiam disciplinam, propter grauitatem (ut arbitror) sententiarum, non mediocriter adamauit: quod cum ex hoc Officiorum Opere, in quo Panætium Stoicum se imitatum esse confitetur, tum maxime ex Tusculanis Questionibus, & Paradoxis intelligi potest; ubi totus omnino Stoicus est. In Officijs autem quamuis se Stoicos imitari fateatur, tamen quia communis uitæ præcepta tribuit, non ita (quod aiunt) ad uiuum refecat: satis enim est illi, docere, qua ratione quis in omni uitæ genere rectè atq; honestè se gerere possit. Itaq; rectissime de Officijs

cijus hoc Opus inscripsit : quamuis hunc titulum *Celsus* Calcagninus frustra voluerit improbare, qui cen-
 set, longè melius futurum, si De Officio, quàm De Of-
 ficijs Auctor inscripsisset. Sed eius opinionem nos
 iam apertissimis argumentis atq; rationibus refuta-
 uimus in eo libro, quem contra Disquisitiones eius
 scripsimus : cum præsertim ipse Cicero ad Atticum
 scribens, Epistolarum libro ultimo sic aiat : Quòd de
 Inscriptione quæris, non dubito, quin *Zenon* officium
 sit : nisi quid tu aliud : sed inscriptio plenior De Offi-
 cijs. Videbat enim Cicero, fore, vt, si de Officio inscri-
 psisset, de vna tantum arte, vel de vno tantum homi-
 num genere intelligeretur : vt si quis dicat, de Impe-
 ratoris officio, aut de officio Medici. Nunc autem cum
 De Officijs inscripserit, dubitare nemo potest, quin
 cuiuslibet generis hominum, atq; omnis ætatis offi-
 cia complectatur. Præterea cum duplex Officium sit,
 Perfectum & Medium: si de Officio fuisset hoc Opus
 inscriptum, dubitare quiuisset, de quo Cicero po-
 tissimum intelligeret, de Perfecto, an de Medio, an de
 vtroq;. Nunc autem hæc De Officijs inscriptio dubi-
 tationem omnem tollit, cum de vtroq; tractare eum
 intelligamus. Sed de Officijs primum scripsisse Zeno-
 nem Citicum, Diogenes Laërtius & Suidas tra-
 dunt : post quem idem argumentum alij multi sunt
 aggressi. Nam & Panætius Rhodius, Stoicus Philo-
 sophus, Africani Scipionis præceptor, de Officijs scri-
 psit ; quem imitatus Cicero, præclarum hoc Opus e-
 didit: de quo Plinius in Præfatione Naturalis Histo-
 riæ sic ait : Non illa Virgiliana virtute vt certarent,
 non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de Repub.
 Platonis

Vide infra
 Præfat. 24.
 Epist. 11.

Offic. 1. pa.
 2. b.

Platonis se comitem profiteretur) in consolatione filia, Crantorem (inquit) sequor, item Panætium de Officijs. Quae volumina eius ediscenda, non modo in manibus habenda quotidie, nosti. Scripsit etiam Possidonium de Officijs: quo Philosopho, quemadmodum Plutarchus scribit, Cicero præceptore usus est. Epictetus etiam Stoicus, quem Neronis tempore Romæ vixisse legimus, nonnulla de Officijs tractauit. Sed apud Latinos sola Ciceronis Officia leguntur: quamuis Epistolarum libro decimo quinto Seneca scribat: *A. M. Bruto librum de τῷ καθήκοντος fuisse conscriptum.* Nam Diuus Ambrosius, cum de Officijs scriberet, nihil aliud egisse mihi videtur, quam ut præcepta Ciceronis ad Christianam religionem traduceret. Satis autem constat, post mortem Caesaris, qui tribus & viginti vulneribus in Senatu fuit à coniuratis confossus, hoc Opus à Cicerone conscriptum: vel quod ex eo loco potest intelligi, qui est in primo de Officijs: *Declarat id modò temeritas C. Caesaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit, propter eum, quem sibi ipse opinionis errore sinxerat, principatum.* Et in eodem libro, alio in loco: *Quare L. Syllæ, & C. Caesaris pecuniarum tractatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis videri.* Nam eo tempore, cum à fortensibus negocijs cessaret, totum se Philosophiæ Cicero tradidit, multosq; libros breui admodum tempore conscripsit: inter quos hoc Opus ad Marcum Ciceronem filium suum composuit, qui eo tempore Athenis ingenuis artibus operam daret sub Cratippo Peripatetico, quem etiam M. Brutus, cum post interfectum Casarem Athenas venisset, audiuit.

Epit. 4.

se dicitur. Fuit autem Ciceronis filius, quantum ex Historijs colligere possumus, patri suo magnopere dissimilis: quamvis primam aetatem varie traduxerit: quod ipse Cicero multis in locis ostendit. Nam ad Atticum scribens libro decimo, dolet, filium suum indulgentia corruptum; his quidem verbis: O rem miseram! Nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius. Indulgentia videlicet nostra deprauatus, eo progressus est, quod non audeo dicere. Sed postea patris castigationibus emendatus; resipiscere cepit, & honestatis viam ingredi: quo factum est, ut eum Brutus vehementer amaret, & exercitum illi crederet. Quin etiam antea bello civili, quod inter Caesarem & Pompeium gestum est, quamvis admodum esset adolescens, tamen a Pompeio equitum turmae praefectus fuit: quod secundo de Officijs testatur his verbis eius pater: Tua autem aetas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum: quo tamen in bello, cum te Pompeius ale alteri praefecisset, magnam laudem & a summo viro, & ab exercitu consequere, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando. Dicitur etiam idem Bruti auspicijs, apud Bithidem in Epiro C. Antonium superasse, multaque strenue gessisse: auctor Plutarchus in M. Bruti vita. Fuit postea Consul cum Augusto Caesare: quod Plinius libro vigesimo secundo, capite sexto his verbis attestatur: Ipsum Augustum cum M. Cicerone filio Consulem, Idibus Septembribus Senatus obsequiali donavit. Post gestum autem Consulatam, Asiam Proconsul administravit: quamvis esset admodum

dum inquinatis moribus. Erat enim adeò vino deditus, ut ebrietate sæpissimè laboraret, & ea de causa memoriam omnem amiserit. Nam Plinius libro decimo quarto, capite vltimo scribit, hunc binos congios simul haurire solutum. Sed nimirum (addit Plinius) hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui, M. Antonio. Hac de causa ferunt eum vulgò Bicongium fuisse nominatum: quemadmodum etiam Nouellius Torquatus Mediolanensis, Tricongius dictus fuit, tribus congijs (ut ait Plinius) epotis vno impetu spectante, miraculi gratia, Tiberio Principe. Nihil igitur profuit Ciceroni filio patris sapientia, nihil Philosophiæ præcepta, quò minus in omne dedecus ac turpitudinem prolaberetur. Quod idem ijs accidit omnibus, qui non optimis consilijs aures patefaciunt: sed velati pecora prona, & ventri obedientia, nihil egregium, nihil magnificum animo voluunt. Vobis autem, egregij Iuvenes, alia mens, alia cogitatio suscipienda est: ut præstantissimorum hominum vestigijs insistentes, patriæ vestræ splendorem & ornamentum, vobis opes & gloriam comparare valeatis. Quod quidem faciliè facietis, si diligenter hæc Ciceronis præcepta, quæ traduntur hoc in Opere, memoriæ mandantes; omni studio atq; diligentia perficere ea contendetis. Nihil enim ab eo prætermittitur, quod ad honestatem atq; dignitatem aliquo modo pertinere videatur. Cum enim ad bene beateq; viuendum, quicquid honestum est atq; vtile, requiratur: ita distinguit Opus suum Cicero, ut primo libro de honestate, eiusq; partibus diligentissimè verba faciat; omnemq;

Nat. Histor.
li. 14. c. 22.

unemq; virtutem quatuor formis contineri doceat,
 Prudentia, Iusticia, Fortitudine, Temperantia:
 quas Virtutum species sigillatim ita tractat, vt nihil
 clarius, nihil splēdidius, nihil ornatius tractari possit.
 Secundo vero libro quacūq; generi humano possunt
 aliquam asferre utilitatem, studiosē persequitur. Quo
 in libro docet etiam, qua ratione facillē possimus &
 magnum amicorum numerum, & ingentem nobis
 gloriam comparare. Sed quoniam accidit aliquando,
 vt, quod honestum est, ab utili quodammodo discre-
 pare videatur, atq; idem cōtrā: voluit etiā huius par-
 ti satisfacere Cicero: quare Tertium librum duobus
 adiunxit: quo perspicuē declarat, quid nobis facien-
 dum sit, si quando accidit, vt honestas cum utili-
 tate pugnare videatur. Atq; ita tribus libris, hoc
 est, perfecto atq; absoluto numero, totam bene vi-
 uendi rationem complexus; perfectum nobis Opus
 & elegantissimum tradidit. Nihil enim arbitror,
 hoc in dicendi genere aquabili atq; temperato fieri
 poltius & elegantius posse. Quare non tantum hos
 libros legere, sed etiam (vt Plinius precipit)
 ediscere ad verbum, & memoria
 mandare debemus.

In Prefat.
 Nat. Histor.

IN M. TULLII
CICERONIS

De Oratore ad Quintum Fra-
trem, Libros treis,

P R Æ F A T I O X.

H VSCINIAM, Auditores, vnam ex
auihus, maximè solent ij, qui Naturas
animalium scribunt, admirari; quòd in
tam paruo corpusculo tam clara, tam
suavis, tam magna, tam iucunda vox inueniatur:
quòd verno tempore, cum frondescere arbores inci-
piunt, quindecim diebus ac noctibus perpetuis, si-
ne vlla penitus intermissione canere solet. Vnde e-
nim in auicula tam pertinax spiritus? vnde vis illa
continendæ animæ in canendo tanta, vt vna conti-
nuatione cantionis, binæ contentiones vocis & re-
missiones contineantur? vnde tam artificiosa, tamq;
perfecta Musicæ scientia? tam ingeniosa modulatio?
tam grätus auribus sonus? qui modò in longum con-
tinuo spiritum trahatur, modò summa quadam cum
varietate flectatur; nunc concisa voce distinguatur,
nunc intorta copuletur? Quid, cum iterum vo-
cém reuocat, & integra comprehensione cantum
edit? quid, cum modulos nec opinatò derepenteq;
commutat? quid, cum ipsa secum iucundè tacita

Plin. Natur.
Hist. lib. 10.
cap. 29.

murmurat? Nulla mehercule tam abstrusa, tam difficilis, tam varia cantio est, quam non exprimat vna Luscinia; plenam, grauem, acutam, crebram, extentam, summam, mediam, imam. Quid plura? Tam paruulis in faucibus omnia, quæ tanto labore, tanta industria, tanto studio, tot inuentis instrumentis, genera cantionum ars hominum excogitauit, integra atq; perfecta reperiuntur. Est ne huic auicula perquam similis in dissimili genere Cicero noster, Auditores? Est profecto. Nam in hoc vno tam perfecta, atq; absoluta prorsus omnis dicendi ratio, vt in suo genere non minori sit admirationi, atq; haud scio, an etiam maiori, quam Luscinia: qui dono quodam (vt ait Fabius) Prouidentia genitus est, in quo totas vires suæ eloquentia experiretur: clarus, suavis, iucundus, grauis: qui diuina ingenij felicitate, quicquid in omnibus alijs auctoribus admirabile, politum, ingeniosum, eximium reperitur, id suis in Operibus totum effinxit. In hoc vno vis Demosthenis, copia Platonis, iucunditas Isocratis vniuersa continetur. Quis enim hoc in probando subtilior? in delectando temperatior? in flectendo vehementior? Quis, cum opus est, submissum illud & humile, consuetudinem imitans, dicendi genus melius & acutius exequitur? Quis insigne & florens orationis, pictum & expoliturum genus illud, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores, quod, quasi stellæ quaedam, trāsata verba, atq; immutata plurimum illustrant, dulcius tractat, aut suauius? Quis in illo sublimi dicendi genere splendidior, grauior, copiosior, ornatior? Iam verò cum duo

Instit. Orat.
lib. 10. c. 1.

quo sint, quae bene tractata ab Oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alteram est, quod Graeci ἠθικὸν vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitae consuetudinem accommodatum: alterum, quod ἰδὲμ αἰσθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo vno regnat Oratio: illud superius come, iucundum, ad benivolentiam comparandam paratum: hoc vehemens, incensum, incitatum, quo causae eripiuntur; quod, cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest: in utroque certe genere plurimum excellit Cicero. Sed posteriori tanto semper impetu usus est, ut saepe aduersarios de statu omni deiecerit. Huic pro familiari reo summus Orator non respondit Hortensius: ab hoc homo audacissimus Catilina, in Senatu accusatus, obmutuit: huic priuata in causa magna & graui, cum coepisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid de miserationibus dicam? quibus adco vehementer uti solebat, ut sapissime totum forum, eo dicente, quaestibus & lamentationibus impleretur: ut etiamsi plures Oratores vna dicerent, Ciceroni tamen omnes perorationem relinquerent: in qua tantum excelebat, ut ab hominibus suae aetatis regnare in iudicijs dictus sit. Hic igitur tam eximius, tam praestans, tam diuinus Orator, non contentus ea, quam ipse magnis laboribus & vigilijs consecutus erat, eloquentia; voluit etiam more Lusciniae (ne ab huius auis exemplo discedam) pullos suos iucundissimis & suauissimis cantionibus erudire. Tradunt enim, hanc auiculam mirè de suis filijs esse sollicitam,

In Orat. ad Bru. p. 208. b.

Supra praez. 6. pag. 599.

Quintil. Instit. Orat. libro 10. c. 1.

ut rectè modulateque canere discant: atque ideo iu-
 niorex ex parentum institutione, magistras summa
 cum attentione solent audire, versusque, quos imi-
 tentur, accipere: quos deinde magna cum diligentia
 recitent. Quadam enim vicissitudine, quò melius at-
 que facilius distant, modò canentes parentes audi-
 unt; modò, quæ diligenter audiuere, secum ipsæ me-
 ditantur, & attentiore cura promere contendunt.
 Itaque fit, ut, si quæ paruulæ capiuntur, cum nondum
 canere didicerint, atque inter homines alantur, lon-
 gè deterius canant: quoniam ante legitimum tempus
 à magistris subductæ fuerint. Quid ergo? non ne
 eadem ratione Cicero cantus nostros, id est, oratio-
 nem, quæ, si polita atque ornata fuerit, omnem can-
 tionem dulcedine superat, præceptis & institutioni-
 bus Rhetoricis expolire atque exornare contendit?
 qui cum multa iuuenis adhuc ac penè adolescens de
 Arte dicendi præcepta tradidisset; postea cum per
 multos annos in causis cuiusque generis versatus,
 tantum honoris ac dignitatis esset assecutus, ut Ci-
 cero non iam hominis, sed eloquentiæ nomen habe-
 retur: voluit aliquod Opus elegantius atq; admi-
 rabilius extare, quo & variam & mirificam in omni
 genere doctrinam suam ostenderet, & ad certam
 dicendi rationem, atq; ad summum eloquentiæ fasti-
 gium viam præmuniret. Quamobrem hos de Ora-
 tore Libros ad Quintum Fratrem conscripsit: in qui-
 bus quicquid erat eloquentiæ, quicquid ingenij, quic-
 quid artis, quicquid eruditionis, expressit: ut nullum
 unquam neq; apud Græcos, neq; apud Latinos hoc in
 genere præstantius Opus fuerit, aut esse possit. Mira
 profectò

profectò res est, si quis diligenter aduertat; Ab vno
 aliquo mortali homine tam varium, tam elaboratū,
 tot disciplinis, tot reconditis rebus & questionibus
 refertum Opus excogitari potuisse: cum praesertim
 tot negocijs publicis, tot occupationibus, tot impedi-
 mentis semper Cicero districtus fuerit. Quin adeò di-
 ligens atq; industrius in hoc Opere fuit, vt personas,
 quas loquentes inducit, ita representet, vt non Au-
 ctorem Operis, sed ipsas Personas loqui existimes.
 Quid enim Scauola grauitate dignius? Crassi vber-
 tate floridius? Antonij subtilitate pressus? Equidem
 ita censeo, Auditores; si quis hos tres de Oratore Li-
 bros bene perceperit, etiamsi nihil aliud prorsus in-
 telligeret, eum doctè, grauiter, et ornatè posse dicere.
 Quid enim est in vllò doctrinae genere tam abstru-
 sum, tam reconditum, tam nouum; cuius non aliqua
 sint in hoc Opere non sanè leuiter expressa vestigia?
 Querantur omnia tum Graecorum, tum Latinorum
 dicendi praecepta, atq; in vnum conferantur; certè
 cum hoc vno Opere, neq; orationis grauitate, neque
 varietate rerum, neq; elegantia sermonia, neq; alia
 quauis laude comparari meritò poterunt. Quo fit,
 vt hos ego non Libros, sed rerum omnium pulcher-
 rimarum Thesauros appellare soleam: quoniam in
 eis, inuenio tanquam reposita scientiarum omnium
 ornamenta maxima. Neque tamen ideo, quam-
 uis eruditionis pleni sint, minus est in eis iucundi-
 tatis. Rerum enim varietas eiusmodi est, vt nostros
 animos oblectare maximè possit: cum tam magnifi-
 cè, tam egregiè suis laudibus Orator vestiatur; tam
 grauiter & ornatè, quid valeat Oratoria facultas,
 expli-

explicetur. *Suauissimū certē est, videre, quid Oratori natura, quid studium, quid exercitatio conferat: cur cum Historia, cur Poësis, cur Philosophia, cur Ius civile plurimum adiuuet: quā latē dicendi materia p̄steat: quæ sint Oratori proposita quæstiones; quæ sit docendi ratio, quæ delectandi, quæ monendi: quo modo fieri possit, ut sermo facetus, ac nulla in re rudis appareat: qui sint affectus orationis initio tentandi, qui perorata causa concitandi; ex quibus locis ad faciendam fidem argumenta sumenda sint; quibus quasi luminibus tota illustretur oratio, totaq; dilucida, probabilis, aperta, suavis efficiatur. Hæc ea sunt, quibus alitur adolescentia; quæ diligenter audire, meditari, memoriæ mandare Iuvenes debent; in quibus continenter exerceri, dies noctesq; versari, atq; insudare pulcherrimum est. Hæc in parte maxime nobis imitanda Luscinia sunt, quæ cantionum dulcedinem, & harmoniæ suauitatem, quam in voce parentum audiunt, omni studio referre contendunt. Vnus est eloquentiæ parens Cicero; cuius oratio quouis melle dulcior est, sapientissimis sententijs, grauibusq; verbis ornata & perpolita, quæ merito flexanima atq; regina rerum dici potest: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de perulgatis noua videri solet; grauis, crudita, liberalis, admirabilis. Vnus est à nobis hic Auctor imitandus, vnus suspiciendus, vnus semper in manibus habendus: huius sententias, huius verba, huius numeros omni cura, studio, diligentia persequi debemus; qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè, & rebus, & verbis dicit; & in ipsa*

Citat Cicero 2. De Orat. 125. b. & 1. De Dignitat. 37. a.

ipsa oratione quasi quendam numerum, versumq; conficit. Hunc si aliquo modo sectari, atq; adumbrare cupimus; quoniam æquare non modo quisquam non potest, sed ne sperare quidem debet: Verborum in primis delectus habendus est: quod Eloquentiæ principium esse Cæsar dicitabat; ut nullam penitus dictionem, nullam vocem admittamus, quæ non elegans, Latina, Ciceroniana esse videatur. Deinde compositionis ratio diligens adhibenda est, ut neq; aspectos habeat concursus, neq; disjunctos atq; hiantes. Tum rerum ordinem, & argumentorum collocacionem atq; probabilitatem advertere, diligenterq; imitari oportet. Postremò sententiarum & verborum lumina, quas vel figuras, vel exornationes appellamus, summa cum industria persequenda sunt: quibus quia tam frequenter utitur Cicero, sunt qui putent, eius eloquentiam vel hac vna de causa summo opere esse laudandam. Sed hæc non nisi acri studio, magna diligentia, summo labore, longa exercitatione percipi possunt. Itaq; non mirum est, si tam rari sunt ij, qui Ciceronianam dicendi maiestatem, & eloquentiæ virtutes exprimant: quoniam pleriq; vel imitandi ratione ignorant, vel laborem omnino refugiunt. In hac enim parte plurimi decipiuntur, qui cum aliquas ex Cicerone clausulas excerpserint, atq; in suis scriptis collocarint, se germanos atq; veros Ciceronis imitatores arbitrantur. Cum imitatio vera non in verbis tantum, sed in rebus magis atq; ordine constet: neq; quisquam recte Ciceronem imitari possit; nisi qui studijs usdem, quibus ille utebatur, se totum tradiderit; ut non tantum verba (quod pleriq; faciunt)

Cic. de Clar.
Orat. p. 188.

unt) sed etiam sensus, & virtutes (quod pauci facere possunt) intelligat. Habet enim hoc proprium & quasi peculiare Cicero; ut longè grauiorè & reconditiores plerunq; sententiâs in se habeat, quàm prima fronte pra se ferre videatur. Ut non sine causa Quintilianus dixerit: Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Quòd si vsquam Cicero doctrinam summam atque eruditionem ostendit: in his certè libris tam multa recondita sunt, & ex intimis disciplinis decerpta, atque delibata, ut nihil doctius aut eruditius excogitari possit: quæ non nisi magno studio, diligentique consideratione possunt intelligi. Quare mihi vestra opuserit attentione, Auditores, dum has Latinae Linguae diuitias, hos eloquentia fontes, hos rerum preciosissimarum Thesauros interpretatione mea vobis aperio. Quos si degustare semel ceperitis; non tantum summam ex eis vtilitatem, sed etiam tam incredibilem iucunditatem percipietis, ut nihil vos aliud magis delectare possit. Sed iam Ciceronem ipsum audiamus.

I N M.

IN M. TVLLII CI-
CERONIS ORATO-
rem ad M. Brutum,

PRÆFATIO XI.

 *V*M multa sunt, Auditores, in hac tam illustri Mundi machina, tamq; immensa rerum vniuersitate, totiusq; cæli ambitu, non mediocri digna admiratione; tamgen in primis humani Animi natura mihi, diligentius omnia perpendenti, talis esse videtur, vt eam præter cætera quiuis summè admirari, atq; suspicere debeat. Vt enim hoc loco prætermittam, ex tot animantium generibus, solum hominem rationis esse participem; per quam (vt ait Cicero) consequentia cernat; principia & rerum causas videat, earumque progressus & quasi antecessiones non ignoret; similitudines comparet; rebusq; præsentib. adiungat, atq; annectat futuras; facile totius vitæ cursum videat, ad eamq; degendam præparet res necessarias: Vt nihil dicam de tam multiplici scientiarum varietate, quæ vel ad orationem aptè, distinctè, politeq; conformandam; vel ad vitam & mores honestè atque liberaliter instituendos; vel denique rerum occultarum, & ab ipsa natura inuolutarum cognitionem pertinet; in quibus, tanquam in Campo quodam

Offic. l. p. n.
a.

dam Martio; se exercens optimi cuiusq; mens & cogitatio, mirum dictu quantopere illustretur, & excellat: Ut tot & tam varia instrumentorum, operum, artium genera taceam; quae singula si quis paulo accuratius considerare voluerit, non dubium est, quin obstupescat. Ut haec (inquam) & caetera penè infinita, quae magnam animaduertenti facile possint admirationem concitare, hoc tempore non commemorem: Nihil enim est arte, aut manu factum, quod animus noster excogitando non inueniret: quid admirabilius dici aut cogitari potest, quam quod ea vis est animi nostri, nullis ut certis finibus aut terminis claudi circumscribiue possit; sed omnem infinitatem peregrinetur, & nullo certo vnquam tempore, aut loco conquiescat. Vnde eius origo merito diuina creditur: quia motu cietur interiore & suo; & viget; & sentit; & meminit; & prauidet in infinitum. Nam si longissime voluerimus respicere spacium praeteriti temporis; & hominum memoriam recordari vltimam: tamen vltra etiam antius progredietur, atq; illa secula ipse secum meditabitur;

Metam. 1. quibus (ut ait Ouidius)

Vnus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixeris Chaos, rudis, indigestaq; moles.

Et quibus

Nullus adhuc Mundo praebebat lumina Titan;
Nec noua crescendo reparabat cornua Phoebe.

Et deniq; quibus nihil adhuc esset conditum, aut creatum; aut id, quod beatum est & aeternum, sua tantum beatitudine contentum, sine vlla societate, vel hominum, vel Deorum vigeat: in quo tamen nul-
lum

lum principium cogitando reperiet. Quod si contra futuri temporis finem aliquem quarere cogitatione tentauerimus, id nullo modo patietur animus noster, qui semper ultra tendere paratus est. Ut enim vera sit Stoicorum sententia, quam etiam Theologi nostri sequantur: Fore aliquando, ut totus hic Mundus ardore deflagret: tamen etiam ultra deflagrationem illam, cognitionem suam extendit animus, & sempiternis seculorum aetatibus in caelo summa felicitate se fruiturum confidit. Quid, quod etiam supra rotundam illam caeli conuersionem nostra mens euolat, & immensum quoddam spacium ibi confingit, in quo nullus omnino sit finis, aut terminus? Quid, quod vniuersas mundi partes momento temporis peragrarè facillimè potest? Nulla est enim (ut ait Cicero) tanta celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere: ut longè praestantior sit animus noster, quàm vel Luna, vel Sol, vel Stella, vel deniq; Caelum vniuersum, quod non nisi certo tempore cursum suum conficere potest: cum interim animus ad totius caelestis spacii peragracionem tempore non indigeat, sed eam momento conficiat. Huc accedit illa animi maxime celebranda nobilitas, quod rerum omnium unagine atq; formas in se continet: ut hac in re Menti illi diuina, quam nostri Dei Filium appellant, quàm simillimus esse videatur. Sicut enim in Mente illa diuina, non aliter, atq; in amantissimo quodam horto, perfectissima rerum omnium Idea consita dicuntur; vnde vim habeant vniuersa, quae in caelo, quae in mari, quae in terrâ gignuntur: ita in animo nostro sunt impressa, atq;

Tusc. Quest.
lib. 1. pag.
157. a.

insignita ab ipsa Natura; rerum ferè omnium notia-
nes, sine quibus nihil omnino intelligere possemus.
Verùm ita Deorum providentia conformati sumus,
ut nihil sit ex omnibus rebus, quod nobis animus
noster non facile representare possit. Quoties enim
volumus, vel amici nostri speciem, vel equi, vel
canis, vel villa, vel civitatis, vel cuiuslibet deni-
que rei, animo cernimus. Imò verò nova etiam, &
qua nunquam in rerum natura fuerunt, fingere co-
gitatione possumus; ut montes aureos, adamanti-
nam civitatem, volantes hominum legiones. Quid,
illud quanti tandem faciendum est, quod omni-
bus quandam quasi perfectionem addit animus no-
ster? Neque enim res tam pulchra, vel tam abso-
luta esse potest, qua non pulchriorem, aut abso-
lutiorem cogitare possumus. Sunt enim animi po-
stri. (quemadmodum Platonicus censuere) propria
rerum omnium rationes, seu definitiones: quoni-
am generalia tantum, qua non sensibus subiecta
sunt, sed animo approbentur, definiuntur solent.
Itaque nihil, ut est in rerum natura, sed ut est in
animo, perfectè definitur. Nihil enim (ait Cice-
ro) simplici in genere, ex omni parte perfectum
Natura excoluit. In animo verò perfecta est cu-
iusque rei ratio. Quamobrem animus cuiusvis (ut
antea dixi) penè infinitas sibi eas rerum definitio-
nes format, quæ omnino in se perfecta sunt, sed in
nullo prorsus individuo esse possint. Ut ecce Philoso-
phum eam esse disimulæ, qui omnium divinarum, at-
que humanarum rerum cognitionem habeat, ac cer-
tè nullas unquam post hominum memoriam res di-
vinas,

De Invent.
l. 2. p. 62. b.

uinas , atq; humanas cognouit ; itaque nullas effec-
 hac ratione Philosophus . Verum quia nemo perfe-
 ctus esse potest : Quanto quis plura didicerit , at-
 que cognouerit ; tanto Philosophi nomine dignior
 esse iudicabitur . Quod idem fit etiam in reliquis arti-
 bus , & scientijs omnibus : ut quò quis ad perfectam
 illam rationem propius accedit ; tanto praestantior
 opifex habeatur . Quod cum optimè , sicuti cetera
 omnia , Cicero noster intellexisset : conatus est hoc
 in Opere , quod interpretaturi sumus , Perfecti O-
 ratoris formam , non quae reuera fuerit unquam ,
 aut sit , aut futura sit in aliquo homine ; sed quam
 ipse magnus Orator animo comprehendebat , expri-
 mere . Rem sanè difficilem , & arduam : ut idem ipse
 non vno in loco testatur : sed quam tamen adeò sci-
 ènter , & artificiosè confecit , ut non melius Zeusis
 Helenam , aut Praxiteles Venerem expresserit .
 Quicquid enim habuit facultatis in dicendo , quicquid
 artis , quicquid eloquentiae , id totum in hoc Opus
 contulit : ut non tantum perfecti Oratoris effigiem
 in Opere nobis expressam relinqueret : sed ipsum et-
 iam Opus ad illam perfectae eloquentiae formam , quam
 proximè fieri posset , accederet . Itaq; non solum e-
 am utilitatem ex hoc Opere studiosus , atq; diligens
 lector reportabit , ut qualis esse debeat perfectus
 Orator , intelligat : sed illam etiam longè maiorem ,
 ut ipse doctè & politè planeque Oratoriè dicere ;
 atque scribere possit . Non enim aliud Opus facillè re-
 peritur , in quo vel maior variarum disciplinarum
 eruditio , vel grauior sententiae , vel splendidiora
 verba appareant . Ad haec accedit mira quadam ora-

Cic. in Ora.
 ad Brutum.
 p. 199. b.

tionis iucunditas, atq; suauitas; qua facile non omnino desidem, aut ignauum allicere lectorem possit. Atq; vt facilius quisq; vestrum in hanc summae eloquentiae viam pleno gradu possit ingredi; totius Operis Argumentum paucis verbis explicabo. Quo tempore Caesar, demitto iam in Pharsalia Pompeio, bellum in Aethiopia gerebat, & M. Brutum Togata Gallia profecerat; scripsit; ad Ciceronem Brutus, quoniam ei maxime familiaris erat, & ab eo plurimum amabatur; vt sibi scriptis explicaret, quam esse optimam speciem, & quasi figuram dicendi censeret. Quod licet admodum difficile, atq; arduum Ciceroni videretur; quippe qui, quod animo cernebat, neq; verbis satis exprimere, neq; scriptis mandare se posse, consideret: tamen inductus amore Bruti, quem vnicè diligebat, Opus hoc & doctissimum, & elegantissimum conscripsit: in quo singulae Eloquentiae partes, & dicendi genera ita studiosè persequitur, vt nihil enucleatius fieri possit. Perfectum verò eum appellari posse ait: qui & humilia subtiliter, & magna grauius, & mediocria temperatè potest dicere, atq; ornare, qua vult: omnesq; omnium rerum, qua ad dicendum pertinent, fontes animo ac memoria continet. Atq; hac quidem ea est Perfecti Orationis species, vt in Opere Cicero describit. Et quamuis post homines natos, nullus vnquam talis extiterit, neq; postea futurus sit: tamen in animo nostro insidet eximia hac eloquentiae species, cuius (vt cuiusq; est ingenium) alius aliam partem arripit; nemo autem vnus totam assequitur. Nam vt ab Heroicis vsq; temporibus exordiar, & breuiter aliquos eorum

eorum commemorat, qui in eloquentia floruerunt: Tres potissimum ab Homero, Poëtarum Principe, viros tanquam eloquentes inuenio celebratos fuisse: Menelaum, Nestorem, Ulyssum: quorum tamen nulli perfectam tribuit eloquentiam. Nam alium in alia re floruisse ostendit. Subtilem enim, & breuem, cum animi incunditate, & propriam, & carentem sapernacaneis eloquentiam Menelao dedit:

Homer. Iliad. 3. v. 216

Καὶρα μὲν, ἀλλὰ μάλ᾽ ἀλιγὸς ἔπει ἡ πολέμουτος.

Nestori temperatum orationis genus, & iucunditatem eam attribuit, qua nulla fingi maior potest. Nā ab eius ore melle dulciorem fluere dixit orationē:

Homer. Iliad. 1. v. 249
Quintil. Institut. Orat. libro 12. cap. 10.

Τὴ καὶ ἀπὸ γλώσσῃς μέλιτος γλυκίων ζῆν αὐδῆ.

In Ulyssē sublimē dicendi genus, & summā vim esse voluit. Nam eius orationē similem niuibus hybernis esse dixit, hoc est, (ut Plinius interpretatur) crebram, assiduam, & largam, postremo diuinam & cœlestem:

Καὶ ἔπει πρῶτασιον ἰσότηα χιμαίησιν.

Homer. Iliad. 3. v. 224

Subsequenti verò tempore tradunt Periclem, Atheniensium Principem, in sublimi dicendi genere longè prioribus omnibus præstitisse: adeò, ut etiam si inuitis Atheniensibus verba facere inciperet, tamen eius omnibus mirè grata esset oratio. De quo sic Euripolis scriptum reliquit:

Cic. in Bruto. 168. a. 169. b.

σπὸς δὲ γ' οὐ τότε τάχ' εἰ

Πρῶτ' ἰσὶ πρῶτον αὐτῷ χεῖρασιν,
Οὐτὸς ἐλάλη' καὶ μένος τῶν Πυθῶσιν
Τὸ κέντρον ἰκατέλιπε τοῖς ἀνεσπάρτασιν.

Aristophanes verò vim eiusdem Periclis fulminibus comparat:

Aristoph. in Acharnensibus.

Cice. in O-
ratore ad
Brutum pa.
199. 2.

Ἡσπερ, ἡσπερ, σαυαυὸν τὴν Ἑλλάδα.

Iam verò tota florente Græcia, cum iam eloquentia
summum ad culmen peruenisse videretur, nemo to-
men inuentus est, qui vnus omnia prestare posset:
hinc est, quòd disputata fuerint Oratorum laudes,
& aliis alia in re commendatus. Nam grauitas &
vis Demosthenis celebratur, iucunditas Isocratis,
subtilitas Lysie, sonitus Aeschini, acumen Hyper-
dis, copia Platonis. Apud Romanos etiã à Quintilia-
no celebratam inuenia vim Caesaris, indolè Cælij, sub-
tilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpi-
tij, acerbiteratem Cæsij, diligentiam Pollionis, dig-
tatem Messale, sanctitatem Calui, copiam Seneca,
vires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem
Crispi, sonum Trachali, elegantiam Secundi. Ve-
rum cum nemo possit (vt iam antè diximus) virtu-
tes omnes oratorias assequi; tantò laudabilior quis-
que est, quantò plures assecutus fuerit. Hinc in Li-
bro de Claris Oratoribus à Cicerone propè iam per-
fectus Orator Demosthenes appellatur, quòd nihil
acutè inueniri potuerit in eis causis, quas scripsit,
nihil subdolè, nihil versute, quòd ille non viderit:
nihil subtiliter dici, nihil preste, nihil enucleatè, quo
fieri possit aliquid limatius; nihil contrà grande, ni-
hil incitatum, nihil ornatum, vel verborum graui-
tate, vel sententiarum, quo quicquam esset elatius.
Sed tamen etiam huic ad perfectam illam Oratoris
speciem multa defuerunt. Nam & ab Aeschine exa-
gitatus fuit, vt putidus: & in hoc Opere Cicero
ita de eo loquitur: Neque eò difficiles ac morosi su-
mus, vt nobis non satisfaciat ipse Demosthenes:
qui

Quintil. lib.
12. cap. 10.
& lib. 10.
cap. 2.

Pag. 107. b.

Cic. ad Bru-
tum, p. 159
Pag. 206. 2.

qui quanquam vnus eminet inter omnes in omni genere dicendi; tamen non semper implet aures meas; ita sunt auidæ & capaces, & semper aliquid immensum, infinitumq; desiderant. At Cicero noster (vt ait Quintilianus) cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxit vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis: vt dono quodam Pronidentie genitus esse videatur, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Quod licet ita esse mihi persuasum sit, tamen etiam hunc suorum homines temporum incessere audebant, vt tumidiorum, & Asiaticum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in saebus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exultantem, ac penè viro molliorem. Vnde verissimum illud M. Antonij videtur: Vix Deo concessum esse, vt omnes dicendi virtutes, & perfectam eloquentiam habeat. Sed tamen ea est huius summæ virtutis excellentia, vt quæuis etiam minima pars Eloquentiæ plurimum professe possit. Itaq; pro se quisq; literarum amantissimus eniti debet, vt hoc bono, quo nullum optabilius, nullum præstantius, neq; datum est mortalium generi, Deorum concessu atq; munere, neq; dabitur, quam ornatissimus esse videatur. Quod ita facili-
mè faciet, si Ciceronis Opera quidem omnia, sed ea præcipuè, quibus Rhetorum mysteria patefecit, accuratissimè studiosissimeq; perlegerit: quo in numero Librum hunc, & primo quidem in loco ponendum censeo. Qui licet aliquam in se difficultatem atque obscuritatem habeat; tamen hac vtilitate maxima, quæ ex eius intelligentia nascitur, compensari

Instit. Orat.
lib. 1. c. 1.

potest. Mitto enim hoc loco Latinum orationis splendorem, qui maxime lucet hoc in Opere, verborum & sententiarum ornamenta, plurima cuiusq; generis dicendi lumina, reconditam multarum rerum eruditionem. Quid utilius esse potest ei, qui Latine aliquid vel scribere, vel pronuntiare velit, quam scire, quomodo quidq; dicendum sit? quo dicendi genere quaui in causa sit utendum? qua sit forma optimi, quod *χαεαυτιε* Græcè dicitur? quid porro præstabilius, quam numeros, & quasi pedes orationis intelligere, quod vnum maxime solet imperitum Oratorem a perito distinguere? Atq; hæc omnia tam ingeniosè, tam acutè traduntur hoc in Opere, ut qui ea rectè percipere potest, nullum alium auctorem desideret. Neq; quenquam vestrum Operis obscuritas perterrefaciat. Nam ita nos interpretatione nostra singula illustrare statuimus, ut etiam Artia Oratoriae penitus rudes, si diligenter animum aduertere voluerint, plurimum se arbitrentur adeptos, & ad dicendum, & ad intelligendum. Ego igitur, quantum facultas mea tulerit, communi omnium vestrum utilitati inferuire studebo; atq; unicuiq; dictam illud

Aentid. 12. *Aenea Virgiliani succinam:*

*Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem:
Fortunam ex alijs.*

Vos (ut ingenuos deceet adolescentes) discendi cupiditate allecti, hunc in locum magna cum modestia venire, & qua declarabuntur a nobis, diligenter audire, atq; memoria mandare debetis.

IN M. TVLLII CI-
CERONIS TOPICA
ad C. Trebatium,

P R A E F A T I O XII.

SENTENTIA Medicorum est, egregij
Iuuenes; Cibi ac potionis mutationem
plerunq; valetudini, & corporum con-
stitutioni mirifice conducere. Sic Antoni-
us Musa, teste Suetonio, celeberrimus Medicus,
cum Augusti Caesaris morbum quendam penè iam in-
veteratum nullo modo calidis vnquam pharmacia
depellere potuisset; ad frigida conuersus, eum bre-
ui tempore liberauit. Sic etiam rationis expertis
quadam animalia, ciborum mutatione reficiuntur.
Cervi serpentium cibatu, quamuis sint antiquissimi,
tamen quodammodo iuuentutem reparare, et corro-
borari dicuntur: vidimus, ab equisonibus interdum
equos, cum egrotarent, in tybo siue cichoreo pasci:
obseruauimus etiam, canes & feles nonnunquam
herbas arrodere. Adeo non conducit idem semper
cibus: sed potius nauseam creat; vt etiam Crambe
repetita, prouerbio iactetur, & Aesopica Lingua.
Sed quorsum hac? inquiet aliquis! Vt intelligatis,
me non sine causa lectionem Virgilianam, qua so-
lebat anno superiore vobis esse tanquam cibus ani-

mi quotidianus, in Ciceronis Topica commutata
 statuisse: ex quibus tamen, nisi vestra peregrina-
 ta fuerint aures, non minorem, atque baud scio,
 an etiam maiorem, quam ex Virgilij lectione sua
 utilitatem reportaturi. At fortasse quaeritis! Qua
 tam grauis ac vehemens causa me ab instituto meo
 remouerit: Dicam aperte & ingenue, suauissima
 Iuuenes, ut & vos, & natura mea postulat. Cum
 omne meum studium, omnis labor, omnis cogita-
 tio non aliò dirigatur, quam ut vobis, qui mihi lu-
 ce propria chariores estis, quam plurimum prodes-
 se possim: intellexi, qui literis inter vos operam
 impendunt, duo precipue studia sequi solere: hoc est,
 aut Iuris Ciuilis, aut Medicina: neq; Professionem
 ullam his duabus apud vos haberi liberaliorem aut
 nobiliorem. Itaq; secundam eò cæpi cogitationem in-
 tendere; Quomodo fieri posset, ut vtrisque his stu-
 dijs lectiones mea conducerent. Sed cum ad omnem
 Philosophiam, quæ ferè Medicina supponitur, or-
 ganum esse & quasi clauem Dialecticam intellige-
 rem; Iuris vero Ciuilis magnam & amplam par-
 tem (teste Cicerone) artificiosam esse eloquentiam,
 quam Rhetoricam vocant: videbam planè non po-
 tuisse & Medicis, & Iuris peritis futuris me opitu-
 lari, nisi & Dialecticam, & Rhetoricam docuis-
 sem. Quod cum commodè non posset eodem à me
 tempore præstari, subiit hoc mihi salubre consilium,
 ut Topica Ciceronis interpretarer, quæ Sedes argu-
 mentorum omnium aperiant, siue quis in Rhetori-
 cis, siue in Dialecticis exerceri velit. Quæ scientia
 quam utilis sit & necessaria, nemo facile dixerit.

NON

Lib. 1. De
 Inuent. p.
 43. 2.

Non enim fieri potest, ut qui sit huius artis imperitus, aut rationes suas dicendo comprobet, aut aduersariorum argumenta refellat: fundet quidem verba, locorum ignarus, & quasi incertis sedibus huc & illuc sine vlllo ordine vagabitur; sed nihil apte, nihil distincte, nihil ornate dicet; & quod caput est, languida erit & eneruata eius oratio. Hac Ars Locos docet, quasi nidulos argumentorum, ad quos sine vlllo errore peruenire possumus, & ex eis, veluti thesauris quibusdam, ad omnem orationem vel approbandam, vel reprobendam, argumenta ducere. Et quemadmodum auceps, aut venator, nisi locum notauerit, vbi volucres, aut ferae nidos ac latibula construxere, totum plerumque diem venando frustra conterit, & domum vacuus reuertitur: ita qui rationem inueniendi non didicerit ea, quibus proposita res vel confirmari, vel infirmari possit, saepe numero diu laborans discrucietur; & nihil tamen apposite dicere aut scribere potest. Quod si quis praclarum & vtile putat esse, posse dicendo facile probare, quae dicat: quod quis non putat? idem etiam artem, quae id praestat, praclaram & vtilem existimare debet. Praedicant omnes Eloquentiam, & merito diuinis extollunt laudibus; sed omnino sine argumentorum inuentione, nulla esset eloquentia. Quis non Dialecticam artem esse nobilissimam & vtilissimam iudicat? attamen quid sine Topicis, esset Dialectica? Ergo cum in hac arte summa sit vtilitas, (ut etiam ipse fatetur Cicero) ne vos pigeat, excelsi animi Iuvenes, eam omni studio complecti. Erunt quidem

In Brato
p. 178. a.

quidem in hoc Opere multa difficilia: sed nihil est
 eximium, quod non idem sit etiam difficile. In hoc ab
 ignavis studiosi dignoscuntur, cum nullo labore, nulla
 difficultate perterrentur: sed quicquid utile atq; glo-
 riosum esse intelligunt, id audenti ac magno animo non
 verentur aggredi. Nam quemadmodum inter feras
 leones principatum obtinent, non quia sint omnium
 fortissimi; sunt enim animalia quadam eis multo for-
 tiora: sed quia animi magnitudine maxime præstant:
 sic inter homines ij sunt excellentissimi, qui gloriosa
 facinora forti animo magnoq; obeunt. Sunt autem
 quidam angusti, tamq; pusilli animi, qui librorum tan-
 tum inscriptione terreantur; qui cum audierint, sci-
 entiam aliquam esse difficilem, ab ea statim submo-
 nentur. Sunt alij, qui nullam doctrinam approbent,
 nisi quam ad se pertinere opinantur: reliquas omnes
 tanquam inutiles spernant. Horum neutri magnam
 unquam gloriam assequantur. Eum enim oportet ho-
 miuem, qui magnum ex literis nomen aliquando re-
 portare studet, qui cupit antæcissima Musarum vir-
 ta peruestigare; qui nihil incundius, quam multa sci-
 re, intelligit, ac rem primò animum et excelsum ha-
 bere: deinde nihil à se alienum putare, quod ad sci-
 entiam aliquo modo pertineat. Sed cum omnes scien-
 tiæ liberales plurimum utilitatis habeant: tum (meo
 quidem iudicio) nulla sunt utiliores, quam illæ, quas
 Græci Logicas, quidam ex nostris Rationales appel-
 larunt. Cum enim soli omnium animantium homini,
 ut rationis doctrinaq; capaci; parens ille et autor
 rerum Deus loquendi atque orationis indulserit mu-
 nus; et (ut ait Cicero) hoc vno præstemus vel ma-
 xime

*sumè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd ex-
 primere dicendo sensa possumus : iure ac meritò sci-
 entis, quæ nos instruunt, ut quò uno homines maxi-
 mè bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecella-
 mus, reliquis omnibus scientijs præstantiores habe-
 ri debent. Inter has autem scientias Ars inueniendi,
 quæ Topica dicitur, sicut ordine nature prima est;
 ita etiam omnium utilissima. Quamobrem quis hanc
 non iure miretur, summeque in ea elaborandum esse
 arbitretur, ut eam artem perdiscat, quæ reliquis o-
 mnibus antecellit? Nulla igitur difficultas, nullus
 labor ab ea vos retrahat, Iuvenes; cum tam utilem
 & præclaram esse intelligatis. Neque vos moueant
 quorundam imperitorum verba: qui, quoniam diu-
 nam Ciceronis scientiam & eloquentiam nullo modo
 gustare possunt, impura lingua sua, & sordibus illis
 verborum inquinata, non desinunt omnis leporis &
 elegantie fontem maledicendo cõturbare; & omnis
 Dialecticæ, atq; Philosophiæ ignarum fuisse Cice-
 ronem, clamitare. Sed viuans in cloacis cum barbaris
 suis, quicunq; sunt: eiusmodi versentur in volutabris
 & cæno, tanquam sues: qui cum è limpidis fontibus
 aquam haurire commodè possint, malunt è lacunis
 & sterquilinijs bibere. Nos probatos tantum
 Autores, atq; in primis Ciceronem amplectamur;
 hunc amemus, hunc ad verbum ediscamus, hunc
 nunquam de manibus deponamus: hic vnus est, qui
 nobis veram eloquentiam & Latini sermonis puri-
 tatem præstare possit. Sed ut magis vos etiam ad a-
 mandum Ciceronem concitem, ex decimo Institutio-
 num Oratoriarum Quintiliani verba de Ciceronis*

Cap. 1.

laudi-

Laudibus recitatio : quanquam me non latet, vos & Cicero-
 nem mirandum in modum amplecti, et Quintilianum præconium alias aut audiuisse, aut legisse; ni-
 bil tamen prohibet, iuxta prouerbum, Bis & ter,
 quod pulchrum est, recensere. Sic igitur ille: Nam
 mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitatio-
 nem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthe-
 nis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec
 verò, quod in quoque optimum fuit, studio consecutus
 est tantam: sed plurimas, vel potius omnes ex seipso
 virtutes extulit, immortalis ingenij beatissima vber-
 tate. Non enim pluias (ut ait Pindarus) aquas
 colligit, sed viuo gurgite exundat: dono quodam
 Providentiæ genitus, in quo totas vires suas elo-
 quentia experiretur. Nam quis docere diligentius,
 monere vehementius potest? cui tanta vnquam in-
 cunditas affuit, ut ipsa illa, quæ extorquet, impetra-
 re eum credas; & cum transuersum vi sua iudicand-
 ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi? Iam
 in omnibus, quæ dicit, tanta autoritas inest, ut dis-
 sentire pudeat; nec aduocati studium, sed testis aut
 iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ
 vix singula quisquam intentissima cura consequi pos-
 set, fluunt illaborata: & illa, quæ nihil auditu pul-
 chrius est, oratio, præ se fert tamen felicissimam fa-
 cilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis
 suæ regnare in iudicijs dictus est: apud posteros ve-
 rò id consecutus, ut Cicero iam non hominis, sed E-
 loquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus in
 hoc propositum sit nobis exemplum. Ille se profecis-
 se sciat, cui Cicero valde placebit. Hæc Quintilianus.

Cuius

Cuius testimonio quid grauius dici, aut fingi potest? Illa enim vera laus est, (vt censeat Hec̄tor ille Nauita-
 que) quæ procedit à laudato viro; Sed quis est, qui non diuinis ad cælum laudibus Ciceronem efferat; præter eos, qui, tanquam scarabei, magis odore luti, quam vnguenti delectantur? Sicut enim amaracus, vnde gratissimus odor afflatur, suillo generi venenū est: ita mirificam illam Ciceronis dicendi venustatē iam in barbarissimis autoribus inueterata atres ferre nullo modo possunt: passimq; vociferantur: Imperitum esse Philosophie Ciceronem: cum idem grauissimus autor Quintilianus plurimum etiam in Philosophia valuisse, & Platonis æmulum extitisse fateatur. Quod etiam ex his eius scriptis intelligi facillime potest. Nam vt Libros Rhetoricas, & Orationes, & Epistolas prætermittam, in quibus omnibus maximam se Philosophie cognitionem habere declarat, cum exornationis & eruditionis gratia philosophicas sententias vbique spargat: quis nescit, quos Opera Philosophica, quam erudita, quam varia, quam polita, breui tempore composuerit, cum vnica Cæsaris dominatu Romana Respub. teneretur, neq; in Senatu amplius eloquentiæ locus esset? quæ partim iniuria temporū interciderunt: partim etiam nostro tempore cum omnium doctorum admiratione leguntur. Nihil est igitur, quod in Cicerone desideretur; qui maximam etiam cum eloquentia doctrinam ac eruditionē copulauit. In hoc autem Opere Topicorum, quod interpretaturi sumus, ostendit etiam se Iuris Ciuilis valde peritum fuisse. Nam cum ad Trebatium Iuriconsultum scriberes, voluit ex Iure Ciuili exempla sumere,
 quod

Cic. lib. 15.
 Epist. Fam.
 6.

Lib. 10.
 cap. 11.

quò faciliùs ipsam artem Trebatina intelligeret: quæ res vobis etiam, qui Iurisprudentiam appetitis, erit utilissima. Nos verò doctissimum virum, neq; omnino barbarum, sed ingeniosum Boëthium præcipue sequemur, qui Commentarios in hoc Opus edidit: non ita tamen, vt si visum fuerit, non ab eo libere dissentiamus aliquando: non enim vbiq; mihi satisfacit. Quinetiam ex Aristotele, qui libros octo De Locis composuit, multa transferam in lectiones meas. Denique quoniam multi sunt, & veteres, & recentiores, qui satis ingeniosè de hac Arte scripserunt: ex omnibus optima quæque seligam; & ita vobis exponam, vt apertissime & facillime declarari poterunt. Exempla verò ipsa sumam à Cicerone potissimum, vt ipsum eloquentiæ Parentem discatis imitari: sed si quæ etiam pulcherrima ex alijs Autoribus succurrerint, ea non aspernabor. Non enim vni Ciceroni, quamuis sit optimus, ita dediti esse debemus; vt alios omnes tot tantosq; Autores negligamus: sed apes nobis imitanda sunt, quæ suauissimum ac dulcissimum mellis saporem ex varijs floribus conficiunt. Voluendum est omne scriptorum genus: sed tamen optimis (vt ait Quintilianus) immorandum, Quod ad legendi rationem attinet, magis ad utilitatem vestram, quàm ad ostentationem meam, studium applicare constitui. Satis enim magnam gloriam ex hoc loco mihi reportare visus fuero, si studijs vestris quàm plurimum prodesse potuero. Itaque non tam copiam in dicendo, quàm facilitatem queram. Vos pro vestra modestia, & incredibili humanitate patientissimas aures & attentissimas

vissimas mihi præbebitis. Nam si attentè audieritis, si sapius deinde his exercitationem adhibueritis, omnia consequemini, sine qua nulla est ars, quæ percipi possit: ut verissimum illud habeatur, quod Demosthenes solebat frequentissimis usurpare sermonibus. Exercitationem omnia posse. Sed iam finis sit. Cras, Musis approbantibus, Topicorū lectionē auspicabimur.

IN M. TULLII CIC
CERONIS PARTI-
TIONES ORATORIAS

P R Æ F A T I O X I I I .

PARVVM quidem Ciceronis Opus de Partitionibus Oratorijs, & cum nullis ferè cæteris eiusdem Auctoris Operibus magnitudine comparandum, interpretandum hoc anno suscepimus: sed adeò præclarum, & pretiosum, ut nullum sit hoc in genere, quod vlla ex parte cum eo conferri posse videatur: ut non tantum aureolum, sed etiam gemmeum, & si quid gemmis preciosius est, meritò possit appellari. Quicquid enim ad Artis Oratoriæ præcepta tradenda pertinet, id miro quodam ordine breuiter, atq; satis dilucidè complexus est in hoc vno libro Cicero. Quare nullum omnino neq; breuius opus, neq; iuuentuti vtilius inueniri posse existimo. Nam quæ fusius & enodatius alijs in libris tradita sunt, ea per capita quædam ita di-

geruntur hoc in Opere, vt nihil, quod ad rem propositam faciat, prætermittatur; & tamen diligenter omnia pertractentur. Itaq; non modo in manibus habendum, & accuratissime legendum est: sed etiam (si fieri potest) ad verbum ediscendum, & memoria mandandum. Neq; verò quisquam Operis paruitatem aspernabitur; qui plurimas res inueniri cogitauerit; que quamuis minimo corpore sint, maximis tamen rebus anteponantur, & multò preciosiores esse iudicentur. Quis enim nescit, smaragdos, adamantes, carbunculos, vniones, cæteraq; huius generis, quamuis admodum parua sint, precio tamen atque æstimatione longè saxis in lapidibus antecellere? Quis nescit, paruam auri massam magnis ferri mobilibus esse preciosiorem? Quin potius ita natura comparatum esse videtur, vt preciosissima quæq; paruo corpore contenta sint. Vt enim lapillos, gemmas, margaritas prætermittam, quæ quàm pusilla sint, omnes intelligunt; quid in humano corpore oculorum pupilla præstantius est? quæ (quod ait Plato) dux nobis ad Dei cognitionem, & ad maximas quasq; res esse solet: quòd autem in toto corpore membrum eadem magis exiguum? Quid, quòd Philosophi tradunt; Cor ipsum nostrum, in quo sensuum quantum origo est, & quod nobis viuendi facultatem præbet, quantò minus in homine fuerit, tantò maiores & animi, & corporis vires afferre. Certè re ipsa probatum, & exploratum est; Etiam homines, qui nimis magno corpore sunt, hebetiores & ignauiores existere solere. Tradit ille Poëtarum princeps Homerus, Tydeum, Diomedis patrem,

In Titulo.

Iliad. f. ver.
807.

Tud. et
m. et

erem, paruo quidem corpore fuisse, sed præstanti ^{elo deum} animo, & maximo: quare factum est, ut elegan- ^{antia mu-} ²⁰⁷⁴⁶ tissimus Poëta noster dixerit:

Utilior Tydeus, qui (si quid credis Homero)

Ingenio pugnax, corpore paruus erat.

Hinc etiam Papinius eleganter & verè cecinit:

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

Quod multò ingeniosius & politius ad apes Maro Lib. 4
transtulit: de quibus in Georgicis ita canit:

Ingentes animos angusto in pectore versant.

Ac mihi quidem, res singulas diligentissime consi-
deranti, videntur, omnia non tam magnitudine,
quàm virtute esse ponderanda: ut non querendum
sit, quantum quidque sit, aut quàm magnum; sed
quàm bonum, quàm utile, quàm præclarum. Quis
enim vnquam Poëtam ideo laudauit, quòd mul-
ta carminum millia facillè conscriberet? Quis Ora-
torem ideo celebrandum existimauit, quòd maxi-
mam verborum multitudinem ex tempore profun-
deret? Quis librum ideo magnificandum duxit,
quòd magnus atq; amplius esset? Nemo hercle tam
rerum ignarus est, qui non intelligat, doctissimo-
rum hominum libellos magnis imperitorum volu-
minibus, in quibus nulla sit eruditio, nulla dicendi
venustas, nullus verborum splendor, nulla graui-
tas, anteponendos esse. Quocirca meo quidem iudi-
cio multò magis hæ Ciceronis Partitiones, si quis
eas rectè perceperit, & memoriæ mandarit, ad di-
cendi rationem proderunt, (dicam audacter, quòd
sentio) quàm si quis totum Hermogenem, aut Quin-
tilianum euoluerit. Neque hoc ideo dico, quòd

hi Scriptores arte ingenio, & eloquentia careant : sed quòd ad Ciceronem collati, vix quinta classis esse videantur. Seruauit igitur hoc in Opere Cicero id, quod eleganter in Arte Poëtica seruandum esse docet Horatius ; cum ita inquit :

Quicquid precipies, esto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq; fideles.

Omne superuacuum pleno de pectore manat.

Sed nos perspicuitatis gratia fusiorem, & enodatiorem interpretationem adhibere cogitamus. Nam hæc ipsa Ciceronis præcepta, nisi multis exemplis, similitudinibus, & auctoritatibus illustrentur, paulò sunt obscuriora, & tanquam semina frustra iaciuntur, nisi animi discipulorum, tanquam agri, benè culti & subacti fuerint, vt pluribus exemplis quasi pinguefacti, messem uberiorem proferant. Neq; tantùm ea dicendi præcepta complectar, quæ Rhetorù in libris tradi solent: sed nonnulla etiam, quæ ad disputandi rationem, & Dialecticam spectant, sine quibus non satis commodè hoc Opus intelligi potest, & vera non potest elo-

Cicero pro
Archia in
princ.

quentia consistere. Nã cum omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, auctore Cicerone, quoddam habeant commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se contineantur : tum illæ præcipuè duæ, quæ probabilem & politam orationem efficere docent, non tantùm cognata, atq; aded sorores videntur esse: verùm ita coniunctæ sunt, & connexæ inter se, vt vix alteram queas ab altera discernere. Qua de causa factum est, vt grauissimi Auctores forma tantum, atq; (vt ita dicam) habitu differre à Dialectica Rhetoricam existimarint. Nam Zeno ille, qui auctor &

prin-

princeps Stoicorum fuit, quemadmodum apud Ciceronem & in Oratore, & in secundo de Finibus legimus, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, Dialecticam dicebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palma illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio Artis Rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere Dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendilator sit, illa loquendi contractior. Itaque Cicero etiam ipse Dialecticam, contractam quandam eloquentiam appellat: ut Alexander Aphrodisiensis eo Dialecticam a Rhetorica differre tradit, quod Dialectica non utatur oratione copiosa, lateque diffusa, quemadmodum Rhetorica solet. Cum igitur in eadem materia versetur Dialecticus & Orator; neque subiectis rebus, sed ratione differant; priusque in oratione queratur probabilitas, quam ornatus: sequitur, ut Artem Oratoriam consequi nemo possit, nisi qui Dialecticas etiam rationes perceperit. Addit enim Oratoria Facultas Dialecticis inuentionibus verborum splendorem et ornamenta: quo fit, ut Rhetorica quasi fundamentum quoddam Dialectica substernatur. Quin Aristoteles primo Rhetoricarum ex Dialectica & Ciuili scientia, quam Politicam vocat, Rhetoricam vult esse compositam. Nam cum (ut Cicero scribit) omnis ratio differendi duas habeat partes, unam inueniendi, alteram iudicandi: prior illa pars, quæ ad inueniendum pertinet, tota Dialectico & Oratori communis est: ideo Cicero locos ac sedes argumen-

In Orat. pa.
 207. a.
 De Clar. O.
 rat. pa. 194.

Cap. 1.
 Cic. ad Bru.
 p. 207. a.

Aca. Quest.
 li. 1. p. 45. a.

Cap. 2. &
 1. Ethic. 2.

Cic. 1. de
 Inuent. pag.
 43. a.

gumentorum, quæ traduntur in Topicis, ab Oratore bene percipi censet oportere; & eos locos tum in hoc Opere tangit, tum in secundo de Oratore exemplis illustrat, tum in Topicis copiosè persequitur. Alteram verò Dialecticæ partem, quæ iudicandi viam aperit, maiori ex parte sumit Orator. Cum enim eius tria sint officia, Diuidere, Definire, Argumentari; quis primò non intelligit, diuidendi rationem esse Oratori necessariam? Neque enim aliter, quid sibi cum aduersario conueniat, quid in controversia sit, quid prius, quid posterius dicere oporteat, qua ratione, quòue ordine disponenda sint argumenta, quomodo causarum genera constitutionesq; inter se differant, intelligere poterit. Cum autem

s. Rhet. ¶
 tem, Aristotele teste, prima virtus orationis sit Splendor & Perspicuitas, nullo modo fieri potest, ut Orator perspicue dicat, nisi diuidendi, partiendiq; rationem bene intellexerit: & quodam ordine res singulas ita distribuat, ut nihil confuse, nihil perturbatè dicat. Nam (ut primo de Inventione docet Cicero) rectè habita in causa Partitio illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Et Hermogenes initio libri Diuisionem non paruam esse Rhetoricæ partem, vel potiùs maximam esse dicit. Quare præclarum hoc, atq; aureum Ciceronis Opusculum, quod interpretaturi sumus, ab hoc primo Dialecticæ officio suam habet inscriptionem; ut ideò Partitiones dictæ videri possint, quòd partiendi, atq; diuidendi rationem Orator scire debeat. Quid de ratione Definendi commemorem? Nam licet Orator non ita curiosè persequatur, ut Dialecticus: ea tamen solet

solet uti frequentissime, quotiescunq; rei alicuius vim atq; naturam explicare contendit: quin totas aliquando causas in definiendo consumit: unde etiam controversiae quoddam genus in definiendi ratione, Definitivum appellatur. Neq; sanè rem ullam aptè describere potest Orator, (quod illi frequentissime faciendum est) nisi definiendi scientiam habeat. Iam verò tota argumentandi ratio nisi Oratori notissima fuerit, quid est, in quo magnus esse possit? Aut quàm vim habere potest oratio sine argumentis? Fieri quidem potest, ut aliquis natura ipsius instinctu probabilem aliquam, etiam sine Dialectica cognitione, orationem habeat: quoniam haec nobis duae scientiae (sicuti docet Aristoteles) sunt quodammodo naturales. Sed tamen quoniam (ut ait Cicero) Certior dux est ars, quàm natura; notam illi Dialecticam esse oportet, quisunq; certa ratione probabiliter aliquid dicere concupiscit: cum praesertim tota spes vincendi, ratioq; persuadendi posita sit in confirmatione, & confutatione; quae certè sine argumentatione constare nullo modo possunt. Atque, ut totam hanc questionem absolutam, tria sunt, quae maximè laudabilem orationem efficiant: quorum si unum desit, reliqua gratiam omnem atque venustatem amittant, necessario est. Debet enim oratio esse emendata, probabilis & polita. Quorum primum sola Grammatica praestare potest; alterum Dialectica; tertium Rhetorica. Grammaticorum enim officium est, ea tradere praecepta, quae ad purè & emendatè loquendum pertinent: Dialecticorum verò est, ea reperire,

V u 4

quae

De Finib. 4
pag. 108. b.

que audientium approbationem moueant; & quid verum, quid falsum sit, & quid consequens, quid repugnans in oratione, doceant. Rhetorum denique nullum aliud officium est proprium, ac separatum; nisi, quae quodammodo rudia sunt & inculta, vestire atque exornare dicendo. Quare tres has Artes bene percipiat oportet, quicumque laudabiliter aliquid dicere, vel scribere desiderat.

De Inscriptione Operis.

AC mihi quidem primò querendum videtur, quid Partitio sit, & cur haec Partitiones Orationis sint appellatae. Neque enim aliter Auctoris scopus, & propositum intelligi potest; nisi prius, quae vis tituli sit & inscriptionis, intelligatur. Tradunt Dialectici tria praecipue Diuidendi genera: quorum vnum est; cum genus vniuersum in species, ac formas suas diducitur: ut, cum dicimus; Animalium alia esse terrestria, alia volatilia, alia aquatilia: vel cum Virtutem diuidimus in Prudentiam, Iusticiam, Fortitudinem, & Temperantiam. Quo in genere semper species seu forma, generi subiecta, nomen ipsius generis tenet: ut si dicamus; Elementum in quatuor species diuidi, Terram, Aquam, Aërem, Ignem; certe qualibet species dicetur Elementum; ut Terra est Elementum, Aqua est Elementum; & ita in reliquis: & quia Prudentia species est Virtutis, certe Prudentia virtus esse dicetur.

Atque

Atque hoc primum & precipuum Diuisionis genus est. Alterum genus est Diuisionis, quando aliqua dictio plures habet significationes, quas omnes notatas facere volumus: vt cum dicimus, Canem tria significare, primò terrestre animal, quod latrat; deinde piscem marium; tum cœleste sydus: & Taurum primò bouem significare, deinde sydus, tum montem, deniq; viri etiã proprium esse nomen. Ad hoc genus etiã ea reducuntur, quæ varijs modis dicuntur: vt Sanum tribus dicitur modis; primo, quod in se morbi nihil habet, vt animal sanum: secundo, quod conficiens est sanitatis, vt cibum sanum esse dicimus, & exercitationem sanam: tertio, quod sanitatis signum est, vt urinam dicimus esse sanam. Tertium Diuisionis genus est, cum res aliqua tota in suas partes, quasi in membra quedam, diuiditur: vt si quis totum corpus diuidat in caput, humeros, brachia, thoracem, crura, pedes: aut si quis rem aliquam multis distribuatur: vt apud Virgilium;

Aeneas socios partitur in omnes.

Aeneid. V.

Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Aestes.

Atq; hæc Partitio propriè nuncupatur, cum totum in partes distribuatur: in qua sæpenumero accidit, vt partes totius nomen retinere non possint: neque enim rectè quis dixerit, caput aut humeros esse hominis corpus; sicuti neq; trabem aut parietem edificium esse, licet sint edificij partes. Atq; his quidem tribus Diuisionis generibus frequenter vtitur Cicero. Sed nos singula cuiusq; generis exemplis cõtentimur. Ergo primo de Officijs Honestum, quod genus est, in suas species ita diuidit: Sed omne, quod

V u 5

bonè-

honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua: aut enim in perspicientia veri, solertiaq; versatur; aut in hominum societate tuenda, tribuendoq; summa; & rerum contractarum fide; aut in animi excelsi atq; inuicti magnitudine, ac robore; aut in omnium, qua sunt, qua; dicuntur, ordine & modo, in quo est modestia & temperantia. Pro A. Caccina docet, quot modis hoc Aduerbum, Vnde, dicatur. Sic enim ait; Hoc verbum Vnde vtrunque declarat; & ex quo loco, & à quo loco. Vnde deiectus est Caccina? ex vrbe. Vnde deiecti? Ab vrbe. Vnde deiecti Galli? A Caputolio. Vnde, qui cum Graccho fuerunt? Ex Caputolio. Videtis igitur, hoc vno verbo significari res duas; & ex quo loco, & à quo loco. In Orationibus vero plerunq; totas causas in partes quasdam diuidit, vt eas deinde sigillatim tractet. Vt pro lege Manilia: Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Ex his igitur tribus Diuisionis generibus, vltimum solum Partitio dicitur; quando scilicet totum aliquod in suas partes distribuitur: quo fit, vt Diuisio sit tanquam genus; Partitio vero tanquam species. Nam omnis Partitio potest etiam Diuisio dici; sed non contra: neq; enim omnis diuisio est partitio. Quemadmodum omnis homo dicitur animal; non autem contra, omne animal homo est. Cicero in Topicis ita Partitionem à Diuisione secernit: In Partitione (inquit) quasi membra sunt, vt caput, humeri, manus, latera, crura, pedes: in Diuisione, forma, quas Graci *idea* vocant: nostri, si qui forte hac tractant, species

Species appellant. Quintilianus libro septimo sic acute distinguit: *Diuisio est plurium rerum in singulas: Partitio, singularum in partes discretus ordo.* Graeci etiam haec habent distincta nomina. Nam quae Diuisio est generis in species, Διαίρεσις dicitur: quae vero totius in partes, Μερισμός appellatur. Hanc igitur cum praclare distinctionem intelligeret Cicero, voluit hoc Opus *Diuisiones, seu Partitiones Oratorias* appellare. Non enim hic aliquod genus, quod plures formas specie distinctas complectatur, sibi diuidendum proponit: sed totam dicendi rationem sic amplectitur, ut eam sigillatim in partes suas distribuat, & in singulis praecepta tradat: quae via ratioque docendarum artium pulcherrima est, & Graeco nomine *Methodus* appellatur. Potest etiam quadam altior esse causa, cur has Cicero *Partitiones* vocarit: quoniam ab Academicis, quos ubiq; ferè sequitur Cicero, sic Oratoriae Scholae solerent appellari: cum praesertim in extrema huius Operis parte sic ipse scribat: *Expositae sunt omnes tibi Oratoriae Partitiones, quae quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neq; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt.* Nam Plato (quod satis constat) rerum omnium vim atq; naturam diuidendo, & partiando potissimum inuestigandam esse censebat. Unde primo de Anima quaerit Aristoteles: *Quanam ratio Definitionis sit: utrum ea, quae per diuisionem fit, an ea, quae per compositionem.* Singularum nam partium cognitio, totius etiam cognitionem asserre solet. Omnè igitur dicendi doctrinam in hoc Opere primo tres in partes Cicero distribuit; in vim Oratoris,

in Ora-

i: Orationem, in *Questionem*: deinde iterum vna-
quamq; partem in alias partes diducit. Quibus ex-
positis ac declaratis, Operi suam imponit.

De Dialogo.

Quoniam hoc Partiuionum Opus Dialogo con-
scriptum est, primum mihi querendum esse
videtur, Quid sit *Dialogus*, & unde originem tra-
xerit. Fuerunt enim quidam imperitissimi homines,
qui nominis etymologiam secuti, *Dialogum* esse duo-
rum sermonem definiuerunt. Quorum ignorantiam
res ipsa coarguit: quoniam in plerisq; *Dialogis* non
duo tantum, sed plures saepenumero inter se collo-
quentes inducuntur: quod in *Platonis Dialogis*, plu-
ribus in locis videre licet. Melius igitur n̄ sensisse
videri possunt, qui *Dialogum* à verbo *Græco* δια-
λογουαι, quod est, differere, seu disputare dictum ve-
lunt: quoniam in eo semper de aliqua re inter plures
differitur. Quare *Diogenes Laërtius* in *Platonis*
vita *Dialogum* ita definit, vt dicat esse *Sermonem* ex
interrogatione & responsione compositum, de ijs
rebus, quæ vel *Philosophiam*, vel *Reipublicæ* par-
tes attingant; cum decora, congruentique persona-
rum, quæ inducuntur, expressione, accurataq; ver-
borum compositione. *Cicero* videtur *Dialogum* in-
terpretari *disputationem*. Sic enim ait, ad *Lentulum*
scribens: scripsi igitur *Aristotelico* more. (quem-
admodum quidem volui) tres libros in *Disputatione*,
ac *Dialogo de Oratore*. Et in *Bruto*: *Disputatio*-
que esset inter eos, vt est *consuetudo Dialogorum*.

Et

Et ad Atticum libro quinto : Nos Tarenti, quos cum Epist. 5. Pompeio dialogos de Repub. habuerimus, ad te perscribemus. Tradit autem Diogenes Laërtius libro tertio, Zenonem Eleatem primum fuisse, qui Dialogos conscripserit. Aristoteles in primo de Poëtiæ Alexamenum Styreum, siue Teium, Dialogorum auctorem facit : sicut etiam Phavorinus in Commentarijs. Ceterum Plato inde adhuc & impolitum, tantumq; inchoatum Dialogorum genus expoliuit, illustrauit, atque perfecit : tantumque huic generi scribendi adiumenti attulit, ut non solum exornationem, atque expolitionem, sed etiam maiorem inuentionis partem merito sibi vendicare possit. Apud Latinos inuenio genus hoc scribendi etiam ante Ciceronis tempora fuisse in consuetudine. Nam M. Brutus Iurisconsultus, qui ante L. Crassum Oratorem fuit, tres libros de Iure Ciuili in Dialogo scripsit : quemadmodum apud Ciceronem secundo de Oratore Caesar ostendit. Quin etiam Curio pater, ut in Bruto legimus, Dialogos scripsit. Verum ut in alijs scribendi generibus, maiores suos omnes Cicero superauit : ita etiam in Dialogis, quos multos accuratissime conscripsit. Cum enim duo sint Dialogorum genera à Platonicis usurpata, quorum alterum ἰσχυρικὸν appellant, alterum ζῆτατικὸν ; utrumq; genus ita Cicero amplexus est, ut nihil ad eorum perfectionem posteris reliquerit. Dicitur autem Dialogus ἰσχυρικὸς is, in quo præcepta quedam, vel ad mores, vel ad doctrinam spectantia, traduntur. Qualis est hic Partitionum liber, & Lælius siue de Amicitia, & Cæso maior de Senectute, & Secundus ac Terti-

Tertius liber de Oratore: Quod quidem Dialogorum genus Latine (si libet) Disputatio disciplinabilis dici potest. Latinitas vero dicitur is Dialogus, in quo disputatur in utramque partem, & opiniones varie traduntur: quemadmodum in primo de Oratore, in libris de Finibus, in Lucullo, in Diminatione. Atque hoc genus Latine Disputatio controuersa potest appellari. Est igitur hoc in Opere disputatio disciplinabilis: quoniam interrogatus a filio pater, docet eum, quaecumque ad Oratoriam facultatem pertinent.

M. T. Ciceronis de Partitione Oratoria Dialogus.]

Hanc Inscriptionem iam declarasse videri possumus, cum quid Partitio sit, & quid Dialogus, ostenderimus. Sed tamen adhuc quæri potest, cum hoc in Opere permulta partitiones sint, cur Cicero non in multitudinis numero de Partitionibus Oratorijs, sed in singulari de Partitione Oratoria Librum inscripserit: cum præsertim in suis inscriptionibus Cicero multitudinis numero delectari videatur: ut de Officijs, de Finibus bonorum & malorum, de Legibus, Academicarum questionum, Tusculanarum questionum. Sed sciendum est, id esse verum, quod nos olim in Decisionibus contra Calpurnium diximus, qui Ciceronem reprehenderat, quod non potius de Officio, quam de Officijs titulum apposuisset. Quoties (inquam) de arte aliqua speciatim tractandum est, aut de aliquo ordine siue magistratu, me-

Tu, melius in singulari numero titulus & inscriptio ponitur: ut de Inventione, de Oratore, de Amicitia, de Senectute, de Natura Deorum, de Vniuersitate, de Diuinatione, de Consulis Officio, de Pratoris officio: atque ita de reliquis. Quoties autem ad varias artes, atates, ordines, res, aliqua tractatio pertinet, tunc in numero multitudinis inscriptio solet adhiberi: ut de Officijs, de Finibus, de Legibus, de Claris Oratoribus, de Rebus domesticis, de Rebus publicis, de Moribus, de Magistratibus. Re-
 Et igitur Cicero, cum Partitionem generale vocabulum esse intelligeret, & ad alias etiam artes, quam Oratoriam pertinere sciret; neque de omnium Artium Partitionibus hoc in Opere tractaturus esset, sed de Oratoria facultate tantum; non de Partitionibus absolutè, sed de Partitione Oratoria Titulum apposuit. Quamuis (ut verum fatear) si quis ad varias Artis Oratoria partes respiciat, rectè etiam Partitiones Oratoria dici possint. Quatenus igitur hæc pertractatio distinguitur à reliquis Artibus, Partitio Oratoria dicitur: quatenus autem dicendæ Facultas in varias partes distribuitur, etiam Partitiones Oratoria dicuntur. Quare per vtrunq; nomen hæc Inscriptio rectè proferri potest; ut vel De Partitione Oratoria dicatur; vel Partitiones Oratoria.

IN

IN DECISIONES
xxv. quibus M. Tullium Ci-
ceronem ab omnibus Cælij Calca-
gnini criminationibus li-
berat,

P R Æ F A T I O X I V .

E *T*si mihi non dubium est, quin ijs omni-
 bus, qui Cicerone duce sperant aliquando
 summum eloquentiæ fastigium attingere,
 iam pridem sit ita persuasum; M. Tullium
 Ciceronem in omni doctrinæ genere tantum excelli-
 sse, ut post homines natos nullus unquam fuerit a-
 pud Latinos, qui, non dicam cum eo certare, sed ne
 quidem eius vestigia longo interuallo præmere potu-
 isse videatur: tamen cum videam, hoc tempore, quo
 liberalissimarum Artium studia maxime vigent,
 nonnullorum hominum ineptissimorum tantam esse
 audaciam, ut proçaci lingua sua diuini Oratoris
 manes vexare, & insectari non dubitent: facere
 non potui, quin hanc causam tam grauem, tam illu-
 strem, tam honestam susciperem: ut à maledictis
 conuiciatoribus Ciceronis auctoritatem defenderem.
 Nihil enim video, in quo possim ego aut vtilius in
 hac ætate mea iuuenili stylum exercere, aut bona-
 rum literarum amatoribus magis gratificari, aut
 denique

denique facilius laudem aliquam & gloriam, quam optimus quisque expetit, mihi parare, quam si refellendis maledicorum criminationibus, omnis eloquentiae parentem Ciceronem iniquissime doceam accusari. Etenim si Calius Calcagninus, vir cuius in literis nominis, qui cum mihi primo congregi certum est, & alij nonnulli magnae sibi laudi futurum & gloriae sperarunt, si contra Ciceronem aliquid verisimile possent excogitare: quanto mihi gloriosius, ac laudabilius erit, si recte patrocinitus ei fuero, quem omnes, dum viueret, sibi patronum adesse cupiebant. At dicet fortasse quispiam! Quis tu es? aut unde tibi tantum virium, ut hoc oneris aut facile subire solus, aut commodè sustinere possis? Ego verò si eius Auctoris, quem defendo, dignitas atque amplitudo spectetur, fateor, huic causae me non idoneum patronum existere. Quis enim recte possit Ciceronis excellentiam ac laudes enarrare, nisi si iterum ipse reuiuiscat Cicero? Sed si quis causae facilitatem spectare voluerit, intelliget profectò, nò modò me, qui iam longo studio ac labore nonnullos in disciplinis progressus feci: sed quemlibet penè dicam imperitum hominem, qui primoribus (ut aiunt) labris literas degustarit, hanc causam defendere, ac tueri posse: cum praesertim innumerabiles penè aduocatos, qui Ciceroni faueant, atque infinitos sententiae meae subscriptores sine dubio sim habiturus. Nam quis hoc tempore Ciceronem non diligit? quis non admiratur? quis non omni ratione defendendum putat? Huc accedit id, quod maximum est, & in omni causa semper

plurimum valuit : Nam ea, quae Ciceroni obijciuntur, tametsi argui suspiciosè possunt ; tamen omnino falsa sunt omnia : vt non verear, quin facile, submotis falsitatis tenebris, ipsa per se veritas eluceat. Illud praeterea mihi non mediocri calcar addidit ad hanc prouinciam suscipiendam, quod animaduerti, paucos admodum aduersarios esse, eosq; leues ac fugaces ; vt non hostes legitimi, sed sicarij potius, ac praedones esse videantur : qui non cominus certare audeant, sed ex insidijs aggredi, & vibrato iaculo, Partiborum more, fugere soleant. Verùm hoc tempore certum est ; eos praetermittere, qui non tam audaces ac temerarij fuerant, timideq; ac paucis Ciceronem accusarunt. Vnus mihi omnium audacissimus Calius Calcagninus arripiendus est ; cuius maledictis respondeam, quem insecter, cuius imperitiam notam omnibus efficiam, quem eruditus viris deridendum propinam. Hic enim in vno de Officijs Opere quinque & viginti locis Ciceronem annotauit : sed ita, (vt paulo post aperte delectarabo) vt pleraque eorum, quae tanquam errata reprehendit, ipse non intelligat. Huius igitur hominis loquacitatem, honestis ac veris rationibus reprimendam esse censui : ne forte ceteri eiusdem generis literatores, audaciores ad detrabendum bonis Auctoribus fierent, si tantam hic impune petulantiam tulisset. Quam quidem meam operam ac laborem, spero bonis omnibus gratissimam ac iunctidissimam futuram : vobisque in primis, qui tantum iam profecistis in literis, vt admirabilem ac diuinam Ciceronis intelligentiam & doctrinam agnosca-

noscat. Illud enim mihi persuasum est, Non posse Ciceronem ab eis non vehementer amari, qui singulareis eius virtutes intelligunt. Vos igitur omnes, Ciceroniani nominis amatores, mihi patronos ac defensores paro. Vos, exploratum habeo, nullo unquam tempore defuturos mihi: vestra fide sapientiaque fretus, hoc onus sustuli: quod si vos aliqua ex parte alleuabitis, erit omnino mihi leue & gloriofum. Neque dubito, quin unusquisque vestrum libentissime causa mea patrocinator sit. Ergo quicumque estis ubique, quibus valde placet Cicero, Decisiones has meas vobis approbandas ac defendendas existimate. Ex hoc fore hunc numerum, quem ego mortalium omnium plurimum facio, diuinum hominem spondratum certo scio. Qui cum rerum præclarissime gestarum gloria tantum excellat, ut Carolo Quinto, Imperatori semper Augusto, & vtilissimus & gratissimus sit: tamen bonis literis adeo mirifice delectatur, ut nemo propius ad venerandam illam M. Tullij maiestatem, vel dicendo, vel scribendo videatur accedere. Ex hoc numero modestissimus & clarissimus vir Franciscus Crasus, Senator: cuius ab ore melle dulciorem fluere sonum his auribus audiui, quo tempore in Foro religiosissimo Mediolani summa cum audientium omnium admiratione, coram Cesare grauissimam illam & splendidissimam orationem habuit. Ex hoc Alciatus noster, totius Orbis decus, qui cum Iurisperudentia cæteris omnibus antecellat, tum verò Eloquentia tanta est, ut ad eum audiendum undique populi confluant, ac nationes. Multi præterea ex

agro nostro Mediolanensi, quos hoc tempore (ne nimis longa sumatur oratio) pratermittam. Quot deinde in ceteris Italiae partibus? quot in Gallia? quot in Germania? quot in Hispania reperiuntur, qui Ciceronis amantissimi sunt, ac studiosissimi? His igitur omnibus non solum gratam & iucundam, sed etiam patrocinio suo dignam visum iri diligentiam meam certum habeo. Quare age, tanto vallati praesidio, iam tandem firmo & constanti animo Calcagninum istum aggrediamur.

M. A. N.

M. ANTONII
 MAIORAGII
 DE ELOQVENTIA
 DIALOGVS.

NATURÆ varietas, quam in rebus plurimis contemplari licet, ut in cœlesti globo, stellis longè diuersis velut emblematis vermiculato, in toto terrarum orbe, varijs animalium, ac plantarum generibus fertissimo, in virentium pratorum amœnitate, in variegatis florum coloribus, in magna prædiorum vbertate, sæpenumero torpescentem animum soles excitare. Cùm enim homines, qui non omnino fuerint illiberaliter educati, rerum vicissitudines, ac temporum mutationes, assidua mentis agitatione considerant; in admirationem maximam facillè perducuntur. Atq; ideo fit, ut rerum causas eis in mentem plerunq; veniat inuestigare: aut saltem ex his rebus, quæ ante oculos positæ sunt, de cœlestibus, & quæ nullo modo, dum vitam agimus, videri possunt, disputare. Concesseramus in Ambrosianum viridarium, in quo ferunt olim Afrum illum Augustinum, Christianæ Reipublicæ lumen ac ornamentum, ad Christi persuasionem animum inclinasse; ac ibidem lauacro conspersum sanctissimo, pristinas vitiorum & prauæ mentis sordes abluisse.

Ibitum vnae mecum eius Cenobij Praefes, Angelus Appianus, suavissimo vir ingenio (cui propter egregiam morum integritatem, vitae sanctimoniam, & summam omnium liberalium artium eruditionem, non facile parem inuenias) aderat; & doctissimus Praeceptor meus Primus Comes, cuius viri laudes non hic est animus explicare: dabitur aliàs (ut spero) locus, eae opportunius memorandi. Etenim quis breui posset oratione comprehendere? cum in trium Linguarum classiciis Authoribus nihil ferè possit inueniri, quod ille non diligenter excusserit; nihil in liberalibus disciplinis, quod non optime perceperit; nihil memoria dignum, quod perfecte non edidicerit. Taceo de sanctissimis eius moribus, de vitae seueritate, de continua rerum diuinarum cogitatione ac locutione. Cum igitur sub frondosa quadam arbore consedissemus, & de communibus studijs aliquid dicere meditaremur; antequam quisquam inciperet: ecce Primi frater Antonius Comes, iuuenis literarum omnium sitientissimus, & omnis politionis literaturae peritissimus, mihi plus quam Pyladea necessitudine coniunctus; quippe qui studiorum similitudine detinemur, & ab incunte aetate ferè semper vnae viximus, sub eodem Praeceptore. Primo meruimus: quod si nos eadem vno partu mater edidisset, non maiori possemus esse benevolentia coputati. Hunc cum vidissem, mirandum in modum sum exhilaratus. Nam diebus viginti ferè non videram, qui mihi totidem annis longiores fuisse, visi fuerant. Opportune, inquam, aduenisti frater: (nam alio nomine

vix nunquam illum appellare soleo) Hoc erat illud,
 quod, ignota mihi causa, letabatur animus rievus :
 presagiebat enim te venturum. Quam (inquit ille)
 mihi venisse iucundum est, postquam hic simul eos
 reperi, quos omnium plurimi facio, ac maxime di-
 ligo. Seruet vos omnes pariter Christus Optimus
 Maximus. Tunc Angelus, ut est semper alacri
 vultu, ac fronte modestissima; Te ipsum (inquit)
 optabamus: Agè, nobiscum asside; ut aliquid ex
 studijs tuis nobis impertias. Quid (inquit Antoni-
 us) vobis impertiam, qui tantum iam labore &
 industria effecistis, ut in doctrinis omnes, quos ha-
 etenus mihi videre contigit, equis (ut aiunt) albis
 longè præcedatis? Me potius à vobis aliquid æquum
 est, tanquam à perpetuis fontibus haurire. Ut enim
 arbores istæ, quas in hoc paradiso tam pulchrè
 comatas, ac quasi ridentes aspicimus, primo qui-
 dem flores emittunt, postea verò fructus, qui pau-
 latim maturescant; nihil tamen horum per se solo
 faciunt, sed ab omnium genitrice Terra succum ac-
 cipiunt, ac vigorem procreandi: sic ego nunc in
 studijs quasi florescere mihi videor; ex quibus ali-
 quando confido futurum, ut fructus aliquid percipi-
 am. Sed interim vestro, qui doctrina præcellitis, mi-
 hi opus est auxilio: quod nisi fieret, tanquam ter-
 ra succo non adiuta planta, nihil (ut video) pos-
 sem in literis proficere. Tum Angelus iocabun-
 dus; vouerat enim iuuenis industriam, & ardentis-
 simum literarum studium; An (inquit) sicut im-
 plumis auitula, nidulo nondum euolare didicisti? aut
 adhuc in natatione tibi cortice opus est? Atqui ego

te Delium illum iam superasse natatorem existima-
bam, & aliorum iam posse fieri moderatorem.
Non iniuria, (inquam ego) Angele, istam de Anto-
nia opinionem concepisti. Nam saepenumero mecum
non mediocriter admirari soleo profectum eius in o-
mni doctrina genere. Nihil est enim, quod
ingenij acumine non penetret, studiorum assiduitate
non vincat, memoria tenacitate non comprehen-
dat: quare si quid coram vobis recusat dicere, non
illius inscitia, sed incredibili modestia potius, qua
maximè praeclusus est, ascribendum esse arbi-
tror. Hic subridens Antonius, lac in mare reiecit
oculis; Tu quidem (inquit) pro tua singulari, &
iampridem mihi perspecta benevolentia, de me
semper magnificentissimè loqueris: verum ipse
cognosco, quam sint exiguae vires ingenij mei.
Sed postquam mecum, tanquam ex syngrapha, per-
gitis agere, & contendere, ut aliquid profe-
ram; mihi autem, quod dicam in praesentia, vestra
dignum expectatione, venire in mentem penitus ni-
hil potest: fratrem meum Primum, qui & potest
facere, & faciet libentissimè (nisi mea me fallit opi-
nio) precabor, ut me leuet hoc onere, & hanc di-
cendi provinciam suscipiat. Quod obsecro, mi fra-
ter, ac idem Praeceptor honorande, ne recuses.
Tum Primus cogitabundus spectare cepit ordine
positas vites, quae tum primum odore fragantif-
simo redolentes, efflorescebant; in quincunces spe-
ciosissimos redactas arbores, quae diversa quidè po-
ma, & ea nobilissima, sed tamen adhuc acerba sus-
tinebant; quam plurimis ac versicoloribus varie-

gatum

ratiis floribus solum; senticeta purpureis ac candidissimis rosis optimè circumquaque redolentia. Nos taciti cum expectatione meditantem intuebamur. Tum ille sic locutus est: Equidem, Antoni frater iucundissime, si quid esset inter nos de pietatis studijs disputandum, dicerem aliquid libentissimè: cum præsertim locus hic amœnissimus, & hæc omnia tam bene vernantia, cœlestis illius, à Christo promissa regionis, memoriam nobis sufficere videantur. Videte, quàm rideant orania! quid hoc spectaculo speciosius? quid aptius ad æternæ vitæ meditationem. Nam sic, opinor, omni tempore, sed longè præstantioribus vivere floribus campos Elysios; non eos, quos Asphodelo consitos, apud inferos beatorum sedes esse, Poëta fabulati sunt; sed ad quos nos, qui Christum sequimur, quotidie laborantes, speramus aliquando, pervenire. Itaque nobis in hac vita Deus quasi specimen quoddam dedit olim futura beatitudinis. Videtis, quàm bene oleant hi caduci flores: quales fore censetis eos, qui nunquam poterunt emarcescere? Quid? an non harum tam suavis odor vitium, nostrum ob oculos Principem Christum videtur obijcere; qui se vitem, (ut est in Sacris Literis) legatos autem suos palmites appellavit. Iohan. 15. Nam ut palmes, si viti semper adhareat, dulcissimos potest racemos producere; sin autem casu defractus fuerit, arefcit ilico, & ad combustionem tantum utilis est: sic homo, donec per res bene gestas capiti Christo coniunctus fuerit, vitam in melius quotidie transigere potest; donec tandem, vna cum eo, immortalis felicitate perfruatur. Quod si

agro nostro Mediolanensi, quos hoc tempore (ne nimis longa sumatur oratio) pratermittam. Quot deinde in ceteris Italiae partibus? quot in Gallia? quot in Germania? quot in Hispania reperiuntur, qui Ciceronis amantissimi sunt, ac studiosissimi? His igitur omnibus non solum gratam & iucundam, sed etiam patrocinio suo dignam visum iri diligentiam meam certum habeo. Quare age, tanto vallati presidio, iam tandem firmo & constanti animo Calcagninum istum aggrediamur.

M. ANTONII
 MAIORAGII
 DE ELOQVENTIA
 DIALOGVS.

NATURÆ varietas, quam in rebus plurimis contemplari licet, ut in cœlesti globo, stellis longè diuersis velut emblematis vermiculata, in toto terrarum orbe, varijs animalium, ac plantarum generibus fertissimo, in virentium pratorum amœnitate, in variegatis florum coloribus, in magna prædiorum vberitate, sæpenumero torpescentem animum solet excitare. Cùm enim homines, qui non omnino fuerint illiberaliter educati, rerum vicissitudines, ac temporum mutationes, assidua mentis agitatione considerant; in admirationem maximam facillè perducuntur. Atq; ideo fit, ut rerum causas eis in mentem plerunq; veniat inuestigare: aut saltem ex his rebus, quæ ante oculos posita sunt, de cœlestibus, & quæ nullo modo, dum vitam agimus, videri possunt, disputare. Concesseramus in Ambrosianum viridarium, in quo ferunt olim Afrum illum Augustinum, Christianæ Reipublicæ lumen ac ornamentum, ad Christi persuasionem animum inclinasse; ac ibidem lauacro conspersum, sanctissimo, pristinas vitiorum & prauæ mentis sordes abluisse.

Ibitum vnà mecum eius Cœnobij Præses, Angelus Appianus, suauissimo vir ingenio (cui propter egregiam morum integritatem, vitæ sanctimoniam, & summam omnium liberalium artium eruditionem, non facile parem inuenias) aderat; & doctissimus Præceptor meus Primus Comes, cuius viri laudes non hic est animus explicare: dabitur aliàs (vt spero) locus, eas opportunius memorandi. Etenim quis breui posset oratione comprehendere? cum in trium Linguarum classicis Authoribus nihil ferè possit inueniri, quod ille non diligenter excusserit; nihil in liberalibus disciplinis, quod non optimè perceperit; nihil memoria dignum, quod perfectè non edidicerit. Taceo de sanctissimis eius moribus, de vitæ seueritate, de continua rerum diuinarum cogitatione ac locutione. Cum igitur sub frondosa quadam arbore consedissemus, & de communibus studijs aliquid dicere meditaremur; antequam quisquam inciperet: ecce Primi frater Antonius Comes, iuuenis literarum omnium sitientissimus, & omnis politioris literaturæ peritissimus, mihi plus quam Pylæa necessitudine coniunctus; quippe qui studiorum similitudine detinemur, & ab ineunte ætate ferè semper vnà proximus, sub eodem Præceptore Primo meruimus: quod si nos eadem vno partu mater edidisset, non maiori possemus esse benevolentia copulati. Hunc cum vidissem, mirandum in modum sum exhilaratus. Nam diebus viginti ferè non videram, qui mihi totidem annis longiores fuisse, nisi fuerant. Opportunè, inquam, aduenisti frater: (nam alio nomine

vix nunquam illum appellare soleo) Hoc erat illud,
 quod, ignota mihi causa, letabatur animus meus :
 presagebat enim te venturum. Quam (inquit ille)
 mihi venisse iucundum est, postquam hic simul eos
 reperi, quos omnium plurimi facio, ac maxime di-
 ligo. Seruet vos omnes pariter Christus Optimus
 Maximus. Tunc Angelus, ut est semper alacri
 vultu, ac fronte modestissima; Te ipsum (inquit)
 optabamus: Agè, nobiscum asside; ut aliquid ex
 studijs tuis nobis impertias: Quid (inquit Antoni-
 us) vobis impertiam, qui tantum iam labore &
 industria effecistis, ut in doctrinis omnes, quos ha-
 etenus mihi videre contigit, equis (ut aiunt) albis
 longè præcedatis? Me potius à vobis aliquid æquum
 est, tanquam à perpetuis fontibus haurire. Vt enim
 arbores ista, quas in hoc paradiso tam pulchre
 comatas, ac quasi ridentes aspiciamus, primò qui-
 dem flores emittunt, postea verò fructus, qui pau-
 latim maturescant; nihil tamen horum per se sola
 faciunt, sed ab omnium genitrice Terra succum ac-
 cipiant, ac vigorem procreandi: sic ego nunc in
 studijs quasi florescere mihi videor; ex quibus ali-
 quando confido futurum, ut fructus aliquid percipi-
 am. Sed interim vestro, qui doctrina præcellitis, mi-
 hi opus est auxilio: quod nisi fieret, tanquam ter-
 ra succo non adiuta planta, nihil (ut video) pos-
 sem in literis proficere. Tum Angelus iocabun-
 dus; vouerat enim iuuenis industriam, & ardentis-
 simum literarum studium; An (inquit) sicut im-
 plumis auicula, nidulo nondum euolare didicisti? aut
 adhuc in natatione tibi cortice opus est? Atqui ega-

te Delium illum iam superasse natatorem existima-
bam, & aliorum iam posse fieri moderatorem.
Non iniuria, (inquam ego) Angele, istam de Anto-
nio opinionem concepisti. Nam saepenumero mecum
non mediocriter admirari soleo profectum eius in o-
mni doctrina genere. Nihil est enim, quod
ingenij acumine non penetret, studiorum assiduitate
non vincat, memoria tenacitate non comprehen-
dat: quare si quid coram vobis recusat dicere, non
illius inscitia, sed incredibili modestia potius, qua
maximè praeclatus est, ascribendum esse arbi-
tror. Hic subridens Antonius, tac in me reiectis
oculis; Tu quidem (inquit) pro tua singulari, &
iampridem mihi perspecta benevolentia, de me
semper magnificentissimè loqueris: verum ipse
cognosco, quam sint exiguae vires ingenij mei.
Sed postquam mecum, tanquam ex syngrapha, per-
gitis agere, & contendere, ut aliquid profe-
ram; mihi autem, quod dicam in praesentia, vestra
dignum expectatione, venire in mentem penitus ni-
hil potest: fratrem meum Primum, qui & potest
facere, & faciet libentissimè (nisi mea me fallit opi-
nio) precabor, ut me leuet hoc onere, & hanc di-
sendi prouinciam suscipiat. Quod obsecro, mi fra-
ter, ac idem Praceptor honorande, ne recuses.
Tum Primus cogitabundus spectare cepit ordine
positas vites, quae tum primum odore fragantis-
simo redolentes, efflorescebant; in quincunces spe-
ciosissimos redactas arbores, quae diuersa quidè po-
ma, & ea nobilissima, sed tamen adhuc acerba sus-
tinebant; quam plurimis ac versicoloribus varis-

gatum

ratiis floribus solum; senticeta purpureis ac candidissimis rosis optime circumquaque redolentia. Nos taciti cum expectatione meditantem intuebamur. Tum ille sic locutus est: Equidem, Antoni frater iucundissime, si quid esset inter nos de pietatis studiis disputandum, dicerem aliquid libentissime: cum praesertim locus hic amoenissimus, & hac omnia tam bene vernantia, caelestis illius, à Christo promissa regionis, memoriam nobis sufficere videantur. Videte, quam rideant orania! quid hoc spectaculo speciosius? quid aptius ad aeternae vitae meditationem. Nam sic, opinor, omni tempore, sed longè praestantioribus vivere floribus campos Elysios; non eos, quos Aphodelo consitos, apud inferos beatorum sedes esse, Poëta fabulati sunt; sed ad quos nos, qui Christum sequimur, quotidie laborantes, speramus aliquando, peruenire. Itaque nobis in hac vita Deus quasi specimen quoddam dedit olim futurae beatitudinis. Videtis, quam bene oleant hi caduci flores: quales fore censetis eos, qui nunquam poterunt emarcescere? Quid? an non harum tam suavis odor vitium, nostrum ob oculos Principem Christum videtur obijcere; qui Se vitem, (ut est in Sacrae Literis) legatos autem suos palmites appellavit? Nam ut palmes, si viti semper adhaereat, dulcissimos potest racemos producere; sin autem casu defractus fuerit, arescit ilico, & ad combustionem tantum utilis est: sic homo, donec per res bene gestas capiti Christo coniunctus fuerit, vitam in melius quotidie transigere potest; donec tandem, vna cum eo, immortalis felicitate perfruatur. Quod si

forte per flagitia Christum reliquerit, breui tempore prada sit iniquissimo Dæmoni. Iam verò nomen arbores istæ, quæ magna fructuum sarcina sunt inclinata, nostri nos officij videntur admonere? quæ primò flores emittentes, deinde fructus acerbos, quales nunc pendere videtis, sic paulatim auxiliante solo nutriunt, vt tandem ad maturitatem perducantur: ita nos eo tempore flores emittimus, cum bonam animo concipimus voluntatem; fructus autem, cum, quæ nobis à Deo commissa sunt, ea bene gerimus. Hi fructus tunc maturescere dicuntur, cum tales fiant actiones nostræ, vt per eas Christi beneficio vitam mereamur immortalem. Quare, si vobis ita videtur, vtar oratione, quæ sæpe solo: vosque (me appellabat & Antonium) ad studium summa virtutis, adhortabor: nisi forte quid aliud Angelo videatur. Mibi verò (inquit Angelus) nihil posset accidere iucundius. Nam quamuis Sacras quotidie Literas euoluamus, & Diuorum exempla ac monumenta nos satis possint ad virtutem extimulare: tamen vix voce nihil efficacius inueniri potest, præsertim cum ab optima viro proferatur. At qui non ego te, (inquit Primus) qui nos in hac facultate longè lateque præcedis; verum hos adolescentes, qui nunc in ætatis feruore constituti sunt, ad virtutem exhortari statutum habeo. Tu (si libet) eorum, quæ dicentur, iudex assideto. Hic cum silentio maximo nos, ad audiendum ostendissemus esse preparados, hoc modo Primus exorsus est. Equidem cogitanti mihi de communibus mortalium studijs, sæpenumero venit in mentem non
 medio-

mediocriter admirari, atque etiam indignari, tantam esse hominum insaniam ac recordiam, ut, cum aeternam consequi gloriam ac beatitudinem quam minimo labore possint, per inertiam ac libidinem turpissimis in rebus malint tempus, hoc est, rem multo preciosissimam, frustra conterere. Cum enim Mens illa sempiterna, ac perfecta sapientia, quem nos Deum appellamus, qui caelestia maxime procurat, deinde in terris homines, & quae ad hominum utilitatem pertinent; omni mortalium generi ab ipsis statim incunabulis igniculos quosdam addiderit, virtutis ac beatitudinis acquirenda: quam plurimi, varijs animi perturbationibus ac morbis impediti ac distracti, quod à natura iusti & equi desiderium habent, id penitus obruunt, & à cæca ac temeraria animi dominatrice Cupiditate præcepti, reginam omnium bonorum Rationem conculeare non erubescunt! Neque enim quisquam vitijs inquinatus, naturam, aut fatum, aut sydera (quod nonnulli faciunt) merito potest incusare: quæ, ut hunc ad vitia propensiosem, quam illum, proferant; cogere tamen possunt omnino neminem. Verum ut virtutum aut vitiorum viam complectatur, hoc in cuiusque situm est potestate. Non enim merito vel punirentur improbi, vel iusti præmia mererentur, si vel illi male, vel hi bene facere necessario cogerentur. Sed tamen (ut diximus) omnibus adipiscenda virtutis, ac fugienda vitiositatis desiderium, à teneris, ut aiunt, unguiculis statim innascitur. Quis enim omnium inueniri potest tam angusti animi, tamque parvi, quem si roges, An beatus esse

esse velit, non illico respondeat; Id se vel maximè cupere? Præterea Virtutis nomen ac Probitatis etiam apud improbissimos sanctissimum est, ac maximè venerabile. Nam quis est adeò perditus, qui, se probum ac virtute præditum appellari, non vehementissimè gaudeat? Adde, quòd etiam sæpenu-mero digladiari solent improbi, si quis eos audeat bonos viros esse denegare. Planum igitur, ac manifestum est, hoc virtutis ac felicitatis desiderium nobis à natura, Dei beneficio, traditum esse. Cur ergo, dicet aliquis! tam pauci sunt, qui virtutem amplectantur? Cur viam, quæ potest ad beatitudinem perducere, plurimi non sequuntur? Quia cupiditatibus illaqueati, non ita corpus afficiunt, ut obedire consilio rationique possit: Et cum meliora, tanquam ea, quæ oculis cernuntur, aspiciant, ac laudent; tamen, quoniam appetitum rationi non subijciunt, deteriora consectantur. Nonnulli etiam adeò rudes, & in bonis lusciosi inveniuntur, ut, cum optima sequi cupiant, bonum ac malum inter noscere non valeant: atque ita fit, ut pro bonis pessima complectantur. Sunt, qui maximè diuitijs in- biantes, sperent futurum, ut, cum amplissimas possessiones, & incommemorandam pecuniam adepti fuerint, bene beateq; vitam agant. Sed nunquam eos explere videmus cupiditatis sitim: at potius continenter plura conquirentes, maiora semper appetentes, plurima congerere studentes aspiciamus.

Iuuenal. Sat.
v. r. 4.

Nam (ut optimè dixit Aquinas Poëta)

Crescit Amor nîmi, quantum ipsa pecunia crescit.
Hoc accedit etiam auaris incommodi, quò minus pos-
sint

sunt ad virtutem aspirare : Quòd diuitiarum cupiditate captus animus, confestim euilescit. Cum enim Auræ diuinæ particula quædam sit Animus noster, sublimis & erectus cælestia tantum ac immortalia meditari concupiscit ; ad eam gestiens beatitudinem, ad quam destinatus est, aliquando peruenire : cum verò pecuniarum illecebris illectus, eis inbiare cæperit, nihil magnificum potest, nihil præclarum cogitare, nihil quod ad honestatem spectare videatur. Nec alia de causa toties in Sacris Literis Matth. 16 diuites improbantur, & ab æterna felicitate repelluntur. Quare nihil esse credatis honestius, nihil magnificentius, quàm diuitias contemnere. Sed existunt etiam, qui facillè contemptis pecunijs, bonore sperent ac gloria futurum, vt immortalitatem consequantur : quo fit, vt quicquid agant ac meditentur, id ipsum totum popularis tantum auræ captanda gratia facere videantur. Quod quàm sit inane, ac indignum homine Christiano, non dubito quin intelligatis. Neq; enim fieri potest, (ait Chrysostomus) vt qui gloriæ dulcedine capitur, magnum aliquid aut egregium sapiat. Hoc illud est, quod tantopere Christus insectatur, vt popularis gloriæ cupido neget se pro benefactis mercedem vllam donaturum. Quapropter hoc etiam vitium eum oportet eradere, qui velit ad summam illam felicitatem ascendere. Maximè verò omnium impedimento est virtutum (vt ita dicam) Canditatis, voluptatis illecebra : quæ ita, quos semel cepit, illaqueat, vt, tanquam improbißima Syren, eos confestim deturbet in turpitudinis baratrum. Hæc à vobis præ-

*præter omnia cætera, studiosi Discipuli, summopere
 cauenda est: ista præsertim aetate, quæ maxime vi-
 cina lapsibus est. Sanguinis enim feruore compulsa
 adolescentia, ad varias facillimè cupiditates inflam-
 matur: Sed iam pridem vos (vt spero.) pestem hanc
 animorum repudiastis. Cogitatis enim, quantopere
 virtutis sit inimica. Nam quid virtuti potest inimi-
 cus inueniri, quam quod omnem tollit honestatem?
 Quid inter appetentem voluptatis hominem, ac te-
 rerrimam interesse belluam existimatis? Tu, cum
 tibi Deus, (inquit Cicero) siue mater (vt ita dicam)
 rerum omnium, Natura dederit animum, quo nihil
 est præstantius, neq; diuinius, sic te ipse abijcies atq;
 prosternes, vt nihil inter te, atq; inter quadrupedem
 aliquam putes interesse? Hæc audiant vitij excaca-
 ti, qui summum bonum voluptate metiuntur. Vos
 verò, qui iam ex animis vestris hæc impedimenta
 summouistis, de his rebus nihil opus est amplius ad-
 monere. Verùm agite, quod cœpistis, iter fausto pe-
 de perficite. Iacta sunt præclara beatitudinis funda-
 menta. Iam, quod difficilimum esse solet, estis exe-
 cuti: siquidem, Principium totius esse dimidium, et-
 iam prouerbio dicitur. Iam relictis vitij, Virtutum
 studia cœpistis amplexari. Magnam de vobis, ami-
 cis omnibus expectationem concitastis. Illud cogi-
 tate, vobis alterutrum omnino esse necesse: Aut eum
 summa laude & utilitate progrediendum; aut cum
 summo dedecore & infamia retrocedendum. Quo-
 rum alterum, vestrum est, animi magnitudine præ-
 stantium; alterum ignauorum, animi mollicie de-
 sperantium, quos pro fragilissimo mundana volu-
 ptatis*

In Parado-
 xo 2. pag.
 § 18. a.

ptiatis vitro, multò preciosissimas aternitatis
 margaritas non piget amittere. Difficilis est &
 ardua Virtutis via: sed Honesta solent esse diffi-
 cilia. Quod enim expositum est omnibus, vt vel ab
 ignauissimo quoque possit apprehendi, quis id audeat
 Honestum appellare? At verò quod laudabile, &
 vtilitate coniunctum, quamuis maximè sit ar-
 duum ac difficilimum, id generosis animis etiam
 facilimum videri solet: qui nullum laborem per-
 timescunt; sed amplissima sibi proponunt præmia,
 qua consequantur, laudem, decus, immortalita-
 tem. Virtus enim (ait Philosophus) radices habe-
 re videtur amaras, sed fructus affert suauissimos.
 Istam, quam elegistis, vitam optimam, mihi cre-
 dice, iucundissimam paulatim reddet consuetudo.
 Nec verò labore aut difficultate, tanquam tempe-
 state, repelli vos sinatis. Quin potius illud conside-
 rate: Si tanta patiuntur mercatores pericula; si non
 horrescunt fluctibus turgidum mare; si per saxa, per
 ignes, non trepidantes irruunt; ignotas adeunt re-
 giones; fortuna vitam exponunt; vt breui pericu-
 ras diuitias affatim congerant; si vigilant artifices
 totas plerunque noctes: quanto vos studio conue-
 nit eas acquirere diuitias, qua nunquam poterunt
 interire? Facite, vobis ob oculos continuè ver-
 sentur tot Heroës præclarissimi, qui laboribus sibi
 iter in cælum aperuerunt; & hic etiam insignem
 sibi gloriam pepererunt. Quanquam nolo, vobis (vt
 paulo antè monui) tanquam scopum, mundanam glo-
 riam proponatis. Quid enim inanius? Sed tamen
 si Virtutem summo studio, ac diligentia comple-

xi fueritis; ingens etiam gloria sponte sua subsequetur. Non enim credendum est, sibi gloriam hanc proposuisse Sanctos illos, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, innumerabiles alios: sed ipsam tantam honestatem, ac Christi vitam imitandam: tamen de eorum fama, nulla unquam aetas conticescet. Hoc enim ita sapientissimo cuique solet accidere, ut quanto magis gloriam spreuerit, tanto magis illa cumulatior redeat. Quare summum illum vobis scopum proponite Christum: ab hoc omne principium, ad hunc omnem actionum vestrarum exitum referatis: de hoc noctes atque dies cogitetis: huius vitam, mortem, gloriam animo continenter euoluatis. Sacrosanctam Evangelij Legem, ac Diuinos omnes Libros

Horat. in
Arte Poët.

Nocturna versate manu, versate diurna.

Non enim fieri potest, (inquit ille verè aureus Chrysostomus) ut qui frequenter diuinis vacat, is miseram agat vitam. Omnia vobis cetera sordeant præ his, quæ ad Christum pertinent. Ita fiet, ut aliquando, quam optatis, felicitatem acquiratis immortalem; & ab optimo quoque viro maximam reportetis & laudationem, & gloriam. Hac cum dixisset Primus, paulisper habitum est silentium. Tum Angelus; Planè mihi, Prime, videris (inquit) optimos imitatus Medicos: qui morborum causas perscrutati, pharmacis prius eas conantur euellere, quam facientes sanitatem medicinas adhibeant. Quis enim unquam, valetudinem ut recuperet, sperare potest, nisi prius morbi causam de venis fugauerit? Ita virtutis viam ingredi penitus nemo potest, qui

NON

non antè prauas ab animo cupiditates eraserit. Quid porro virtuti potest inimicius inueniri, quàm tria illa, quæ modò vitia numerasti? Diuitiarum sitis, Voluptatis illecebra, Gloria cupiditas. Neq; enim vllò modo fieri potest, vt qui trium horum aliquo vitiorum irretitus sit, minimam virtutis partem possit acquirere. Quòd si quis ab his omnino se potuerit expedire, maximum is ad virtutem gradum iam se fecisse certum habeat. Sed illud sanè etiam à te expectabam, vt aliquid de Literarum studijs, ac maxime de Eloquentia diceres. Hos enim adolescentes in hac parte totis viribus, vt aliquando fiant eloquentes, insudare video: qui planè mihi videtur labor esse supernacaneus. Cur autem ita videatur, dicam postea: si prius hac de re sententiam tuam audiuerò. Quare cum alia multa dixeris, hoc etiam explicandum est à te, vt hi sciant adolescentes, quid hac in re sibi faciendum esse videatur. Hic arridens Primus, Scio (inquit) quam rem agas, Angele: cupis me ad hoc, vt aliquid de Eloquentia disseram, impellere: quò illa ipsa, quam te non probare dicis, Eloquentia, rationes meas omnes & argumenta, quibus eam probauerò, conuincas. Nullum enim adhuc te vehementiorem in dicendo cognoni, neq; ad refellendum acutiorem. Sed tamen, quoniam ita velle videris, dicam sententiam meam: tu si quid contrà dixeris, ipsa tamen per se suum fulgorem explicabit. Non enim vllò modo Eloquentiam sine Eloquentia potes improbare. Vos autem (me appellabat & Antonium) pergite porro, sicuti cœpistis, totis viribus ad Eloquentiam incumbere; quæ rerum

Ty

omnium

duntium (diuina semper excipio) sine controuersia
 praestantissima est : nec vos , quasi tumultuantes de
 gradu deiciat , si quid Angelus contra dixerit . Quis
 potius ita colligat : Ex omnibus rebus id excellen-
 tissimum ac praestantissimum existimandum est , quod
 meliorem nostri partem , hoc est , animum ornare ,
 & expolire potest , quodque in admirationem ho-
 mines adducere solet , & maximam plarimis utili-
 tatem reportare . Doctrinas enim ac Artes libera-
 les , & deique Virtutes omnes hac de causa com-
 plectimur , quod illis humanus animus maxime po-
 tuatur . Quid gemmas , uniones , chrysolithos , ada-
 mantes , & ceteras omnes ? nam alio nomine pre-
 ciosae sunt , nisi quod eas homines soleant admirari ?
 Iam verò argentum & aurum ob id tantum plurimum
 penditur , propterea quod humanis vsibus , & con-
 uentionibus , emptionibus ac venditionibus aptis-
 simum esse videatur . Nullum autem animi ma-
 ius ornamentum , culto ac prudenti Sermone po-
 test inueniri ; nihil quod maiorem possit admiratio-
 nem concitare ; nihil deniq ; , quod utilius sit huma-
 no generi , reperitur . Quid enim pulchrius , quam
 aliquem existere hominem , qui ceteros ea re pra-
 ecedat , qua sola reliquis animantibus homines ante-
 cellunt ? Quid honestius , aut decentius , quam ita
 sermonem posse temperare , ut nihil non concinne ;
 prudenter ac ornate dicere videaris ; nihil humile
 ac sordidum : sed omnia nobilia ac splendida ? Quid
 admirabilius , quam mentes audientium , quocun-
 que volueris , oratione posse conuertere ? cum o-
 mnes ferè loqui sciant ; ipse solus ita loquaris ; ut
 ceteri

Ceteri nihil omnino scire videantur? ut suspensos ita teneas Auditorum animos, & attonitos, ut vel inuitos pedibus in sententiam tuam cogas discedere? Agè porro, quid utilius Eloquentia? quid liberalius? qua feruntur patrocinia supplicibus, excitantur afflicti, datur miseris salus, rei periculis liberantur, ciuitates optimè gubernantur, sedantur plebis seditioes, ac discordie, ad sacrarum cultum Religionum populi pertrahuntur. Quare si, quod animi nostri magnum est ornamentum, quodque in admirationem ducit vniversos homines, & quod utilitatem solet afferre plurimam, id omnium est præstantissimum: Eloquentiam autem, & ornamentum animi non mediocre, & magnopere mirabilem & utilissimam esse probauimus; nemini dubium esse potest, quin Eloquentia sit omnium præstantissima. Quæ cum dixisset, finem ille. Angelus autem; Ne tu (inquit) astute mecum agis; qui prius, ne verbis meis fidem habeant, hos alienare velis, quam ex me quicquam audierint. Deinde cum tuam tantum de Eloquentia sententiam postulassem; ipse nobis argumentis, vel potius præstigijs quibusdam oculorum aciem ita præstrinxisti, ut vile plumbum in aurum purum putum, quod vocant, immutare videreris. Sed iam mutua taliõne tecum agam: non quidem quod verum occultare velim, quod tu fecisse mihi videris; sed magis, ut, detectis insidijs, ipsa per se veritas elucescat. Verum iam aperto Marte congregiendum. Possem equidem te plumbæo statim (quod aiunt) gladio iugulare: sed aperienda prius est sententia mea. Si

quid esset, quòd ad bene beateq; viuendum homini Christiano maxima dicendi facultas, studio comparata, prodesse posset, nunquam profectò committerem, vt eam non maximè comprobarem. Quid enim impudentius dici aut fingi potest, quàm id condemnare, quòd nostræ persuasioni ac religioni sit non solum accommodatum, sed etiam vtilissimum? Sed cum videam, ex Eloquentiæ studiò non solum nullam Christianis vtilitatem, sed etiam damnum maximum proficisci: quid est, quòd huic studio multam operam impendendam esse existimem? aut potius, cur summopere non improbem? Quid enim damnositas accidere potest, quàm, relictis grauioribus studijs, inani tantum verborum farragini perdiscendæ bonas horas consumere? cum præsertim Christus ipse, nostræ Religionis author, suis legibus sancitum esse voluerit; Ne multum loquamur: propterea quòd in multa locutione crimen aliquod semper incidere posse videatur. Nos autem superuacanei sermonis vitium, quod omnes ferè mortales occupauit, non solum pro virili conamur aliqua ex parte resecare: sed etiam (si Dijs placet) loquacitatē nostram studijs adiuuamus. Nam quòd ais, esse mirabilem Eloquentiam, quòd attonitos reddat audientes; idem de sœhænobate, aut præstigiatore, aut etiam circulatorre quouis dici potest: neq; tamen idcirco tale genus hominum præstantissimum esse dicitur. Quòd verò disputas; eloquentia reos liberari, ciuitates gubernari, populos ad religionem trahi: speciosius mihi dixisse videris, quàm quòd ita sit. Nam quis id primum tibi concedat; Eo nomine vtilem esse Eloquentiam,

Matth. 6.

tiam, quòd reos à periculis liberet? qui si mali sint, num utile tibi videtur, eos liberare? sin autem boni, nonne potius innocentia tecti liberabuntur, quam cuiusquam eloquentia? Quis Susannam illam Hebraeam falsa criminatione liberavit? An non (si quid Ambrosio credimus) sua taciturnitas: quæ si voluisset Oratorem conducere, qui se defenderet; nequaquam visa fuisset (ut erat) innocens. Quid Socratem illum, Apollinis iudicio sapientissimum, commemorem? cui, cum esset in carcere, facundissimus orator Lysias orationem attulisse dicitur; qua videbatur, illum iniquè accusatum eripi posse. Maluit homo sapientissimus iniuste condemnari, quam eloquentia præsidio liberari. Quòd si non innocentes sed maleficos Eloquentia defendit; cum illi nihil sibi confici non timeant; hi vero scelerum conscientia stimulati, patrocinium quarant: non solum non utilis est Eloquentia, sed etiam damnosissima; quippe quæ defendat, quos oppressos oportuit. Quòd autem dicis, Eloquentia civitates gubernari: id mihi magis disputandi gratia, quam quòd ita sentias, dixisse videris. Neque enim te ignorare arbitror; Optimis legibus, & virorum prudentia regi civitates, non Eloquentia; quæ multò frequentius nocere, quam prodesse civitatibus inuenitur. Quis enim ignorat, quantum tumultus in Republica Romana duorum Gracchorum Eloquentia concitavit? quantum item Saturnini? quantum apud Athenienses Pisistrati? Illud nullo modo tolerandum, quod ais; Populos ad Religionem eloquentia trahi. Quanam est ista, quam prædicas, Eloquentia? num ea, quam in Sacris Literis

1. Cor. 2.

inuenimus? Quis ignorat, ex Sacris Libris expud-
 sam esse Eloquentiam, tanquam inutilem? Aut eam
 dicis, qua se gloriatur Corinthios lucrifecisse Pau-
 lus? cum ait: Cum venirem ad vos, fratres, non ve-
 niebam cum eminentia sermonis, aut sapientiæ; an-
 nuncians vobis testimonium Dei. Et paulò post: Ser-
 mo meus, et prædicatio mea non erat in persuasorijs
 humanæ sapientiæ verbis; sed in ostensione spiritus
 ac potentiæ: ut fides vestra non sit in sapientia homi-
 num, sed in potentia Dei. Quid, hic videtur ne tibi
 Paulus eloquentiam laudare? ac non potius repe-
 lere? Non igitur Eloquentia est, qua trahit ad reli-
 gionem homines, sed ostensio spiritus, & Euangeli-
 j nunciatio. Nam quod ais; Animi nostri maximum
 esse ornamentum plausibilem Orationem: id ego sem-
 per constantissimè pernegabo. Neq; vnquam, præter
 virtutem, ac honestam vitam, humanæ mentis vlla
 esse ornamenta existimabo: neq; quicquam expeten-
 dum, præter religionem, et vnius Dei per Sacras Li-
 teras, vbi nulla est eloquentia, cognitionem. Quid e-
 nim expetendum, quod non sit vtile? Porro quid v-
 tile, quod non idem sit honestum homini Christiano?
 Atqui nullus id honestum existimabit, quod etiam
 improbissimo cuiq; possit esse commune: Eloquentia
 autem eiusmodi est, ut etiam homo pessimus eam ha-
 bere possit: non igitur erit honesta Eloquentia. Quod
 si non honesta; neq; utilis: si verò non utilis; non
 solum non expetenda, sed etiã fugienda esse videbitur.
 Quod autem fugiendum est, perniciosum sit. necesse
 est. Quare non solum Eloquentia non præstantissima,
 quod tu conclusisti non optimè, sed etiam perniciosis-
 sima

suma Christiano viro iudicanda est. Hæc cum dixisset; nos taciti, quid ad hæc esset obiecturus Primus, expectabamus. Tum ille. Si te scirem (inquit) Angele, similem verbis animi sententiam etiam haberet, summopere te hortarer, ut de opinione tam sinistra decederes: vel si nolles audire, tibi notam ingratitude inurerem: qui cum tantum debeas Eloquentia, quantum hoc tempore vel nulli, vel fortasse paucissimi; tamen eam suis ipsius telis auderes infestari. Sed cum hæc differendi gratia primoribus tantum labris, non ex animo te dixisse non ignorem: nihil de te, aut ingratitude tua dicam. Ipsam tantum Eloquentiam, obiecto clypeo, protegere conabor, ac defendere: tu verò tuis argumentis ærem verberasse videberis. Primum igitur tua dicta tentabo refellere: deinde, quæ causæ meæ confirmandæ proderunt, ea nitar ut in medium conferam. Atque ut hinc potissimum incipiam, quid illo Sorite vitiosius, quem tanquam validissimum in peroratione tibi conscruaras? Equidem prima auditione non mediocriter confusus sum; mihiq; audire videbar inexplicabiles Chrysippi Ceratinas, aut crocodilinas: sed postquam diligentius introspexi, nihil unquam mihi visum est inanius. Nam sic, opinor, collegisti: Nihil utile, quod idem non etiam honestum: Nihil honestum, quod improbo possit esse commune. Hæc effata tibi facile concesserim: quanquam prius illud non multis est probabile. Sed videamus, quid his subiungatur: eloquentia eiusmodi est, ut etiam homo pessimus eam habere possit. Quid ais Angele? Vide, ne parum Dialectici sit

Quintil. lib.
 bro 1. c. 16.

hic. in Par-
m. p. 236. b.

hominis, rerum definitiones aut ignorare, aut cog-
nitas non considerare. Homo pessimus Eloquentiam
habere potest? An ignoras idem esse, ac si dice-
res: Stultissimus potest esse sapientissimus? Nam
quid aliud est Eloquentia, quam copiose loquens sa-
pientia? Quid aliud Orator, quam vir bonus, dicen-
di peritus? Num prauus homo, sapiens aut bonus
esse potest? Quis hoc sana mentis audeat dicere?
Atqui tu vel nescius, vel fortè etiam prudens hoc
conclusisti. Nam quisquis eloquens est, is etiam sa-
piens, ac vir bonus sit necesse est: siquidem Elo-
quentia est sapientia, & Orator vir bonus. Porro
si prauus est eloquens, idem etiam erit sapiens &
bonus; quod nullo modo fieri posse, quis ignorat?
Neq; igitur homini malo contingere potest Eloquen-
tia. Quo sublato, vidésne, quam citò causa cecide-
ris? Sed hæc agenda videntur explanandis. Multum
interest, Angele, quid esse putes Eloquentiam. Nam
si verborum tantum inanem (vt inquisti) farragi-
nem illam existimas; rectè quidem improbas: sed
proximum videlicet erras in finitione. Sin autem (vt
opinor) persuasum habes, Eloquentiam maius quid-
dam esse, quam verborum farraginem; neq; omni-
no sine rerum plurimarum, & diuinarum & huma-
narum cognitione, hominem aliquem eloquentem
esse posse: quid te facere dicam, cum rem tam lau-
dabilem vituperas, nisi pessimè? Nam quòd ais;
Non oportere dimitti studia grauiora: quæ sunt tan-
dem, ista grauiora studia? aut quid est, quòd incum-
bamus studijs, nisi vt eloquentiam augeamus; &
vt multis collectis rationibus, nobis ipsis ad bene
beateq;

beateq; viuendum, & alijs quàm plurimis auxilio
 esse possimus? Quid enim quis discit, quod non, cum
 perceperit, quàm maximè cupiat propalare? Hoc
 enim omnibus natura comparatum est, vt scire de-
 siderent; & quæ sciunt, alios docere velint. Quod
 tùm faciunt, quis est, qui non cupiat, se quàm o-
 ptimè dicere? Huc igitur studia diriguntur; & hac
 tantum de causa studemus, vt esse possimus eloquen-
 tes. Nihil enim, aut parum prodest occulta doctri-
 na. Nullum igitur Eloquentiæ studio grauius inueni-
 ri potest. Sed Christus (inquis) nobis iussit, vt pau-
 ca loqueremur. Vnde nam (queso te) sumis, hoc in
 Eloquentiam esse dictum? Caut, ne, cum eloquentes
 inimicos habere velis, etiam Theologos irritassis, si
 malè torseris euangelia. Non enim tibi par erit præ-
 lium: quanquam plurimum etiam in ea Facultate
 valeas. Sed si te semel oppresserint Scotizantes; ex
 illis tenebricosis laqueis non ita facilè te poteris ex-
 tricare. Iam verò contra Thomistarū, et Occamista-
 rum vociferationes, nihil tibi proderit ista tua tam
 admirabilis scientia. Sed redeat, vnde aberrauit,
 oratio. Christus ibi longas Ethnicorum preces
 vituperat; quibus, quod optabant, à Deo se impe-
 trare posse confidebant. Tu verò scilicet nomos in-
 terpres, Christi verba torques in Eloquentiam. Nam
 si malum est loqui, cur non perpetuo tacemus? si
 verò bonum, cur, cum id facimus, non conamur, vt
 quàm optimè faciamus? Sic enim fieret, vt loquaci-
 tatis vitium, quod (vt verè dicis) omnes ferè mor-
 tales occupauit, excideremus; & politissimo sermo-
 ne simul & utilissimo ea tantum, quæ probanda sunt,

diceremus. Quam verò bellè de schœnobate, aut præstigiatore lusisti: perinde quasi quicquam schœnobates ad orationem pertineat; aut hæc similitudo non toto (quod aiunt) diametro dissideat. Mibi verò visus es, cum, quid contra diceres, non haberes, studio tamen contradicendi tam absurdam finxisse similitudinem. Quid enim habet simile funambulus cum Eloquentia? cum ille, quamvis ridicula quadam, & quæ mirabilia videantur, efficiat, tamen nec sibi, nec alijs utilis, ab omnibus vilipenditur; & lusus tantum gratia spectatur. Hæc autem ita rapit & immutat hominum mentes; ita vel inuitas cogit ad utilissima quæque, ut planè diuina esse videatur. Nec fieri potest, ut cum quis eloquentem semel audierit, eum non maximopere suspiciat; & maius quiddam in eo, quam in homine, veneretur. Quamnam seditio tanta inter ferocissimas gentes potest exoriri, quam, si superuenerit eloquens, non illi cò sedare possit, & pacem inter inimicos conciliare? Et quid seditione vulgi truculentius? Memenus Agrippa, fabula tantum eloquenter recitata, & sapienter interpretata, iratam plebem Patribus conciliauit: quanto id facilius effecisset, si fontes eloquentiæ penetrasset? Quid, cum ad Demosthenis & Aeschini contentionem ex tota Græcia concursus fieret; num eos, qui concurrerunt, Græcos, tanquam ad præstigiatores spectandos conuenisse censet? Aut cum ex ultimis Orbis terrarum regionibus ad Patavinum Luium audiendum quidam veniebant, nonne tibi videntur eius eloquentiam, non tanquam rem inanem (ut tu appellas) sed

Iluius. lib.
2. ab V. C.
Camerar. in
Fabul. Ac-
top. p. 449.
Valer. Max.
lib. 8. c. 9.

sed tanquam valde mirabilem, ac propè diuinam fuisse admiratos? Sed hæc, quæ ex tuo dixisti, vt sunt lenia, ita facile refelluntur. Illud potiùs aliquam rationi meæ difficultatem, quod ex Paulo recitasti, videtur afferre. Nam de Susanna, ac Socrate postea videbimus. Sed tamen hoc etiam, quod ait Paulus, facillimum est amoliri: cum non Eloquentiam vituperet, sed ei tantum ostensionem spiritus, ac Dei potentiam præponere videatur. Illis enim Ecclesiæ nascentis primordijs, magis erant (fateor) necessaria miracula: cum, vt Deorum cultum, ac maiorum suorum religionem penitus imbibitam, immutarent, non sola potuissent homines eloquentiæ persuasione compelli; nisi miracula etiam accessissent; quæ diuinum illud opus esse, non humanum declararent. Sed posteaquam ad Christum versi fuerant, tunc necessaria fuit etiam eloquentia, quæ debiliùm & infirmorum animos quotidie confirmaret, desides excitaret, errantes corrigeret, feruentes magis accenderet. Unde videmus etiam, quanta scripseris arte Paulus; quem tu fingis eloquentiam damnare; cum ipse sit eloquentissimus. Eius rei, præterquam quòd eius Epistole declarant, testis est etiam Augustinus; qui rerum ac verborum exornationes, ac eloquentiæ nervos in eius scriptis conatur ostendere. Quare non eo modo, quo tu censēs, ea verba Pauli, quæ modò recitasti, sunt interpretanda, vt credamus, eum, quæ summò opere præditus erat, Eloquentiam condemnare. Sed cum ad Corinthios scribat, qui à Prophetis falsis plurimi seducebantur, eis tantum artificiosè in memoriam Spiritus

osten-

ostensionem, ac miracula reducit: ut meminerint, se non tantum Pauli verbis, quantum Euangelij virtute ac miraculis, Christi fidem accepisse. Neque verò ex Sacris Literis (ut ais) expulsa est Eloquentia. Imò verò magis credibile est, ab eis principium habuisse: deinde paulatim hominum sapientissimorum studijs accreuisse. Non enim fieri potest, ut res tam diuina aliunde, quam à diuinis literis principium sumpserit: cum praesertim plurimas in sacris Biblijs orationes videamus, quas certò scimus esse in Hebraeo sermone disertissimas: & quae etiam apud nos speciem quandam pra se ferunt elegantiae. Illos verò, quos Prophetas appellamus, quorum ego eloquentiam, cum eorum scripta Hebraicè lego, maiorem in modum suspicio, nihil aliud fuisse credendum est, quam Oratores facundissimos; quos Deus è multis eligebat, ut essent, qui populum ad religionem pertraherent. Horum vnus Daniel, cum innocentem Susannam ad supplicium duci videret, eam eloquentia sua liberauit: & quanquam (ut ais Ambrosio placere) taciturnitate innocentiam suam testaretur; tamen nisi Dei monitu vox Danielis affuisset, nihil omnino fuisset impedimento, quò minùs de illa supplicium indignissimum sumeretur. Socrates autem (inquis) perire maluit, quam oratione Lysia liberari. Sit ita sanè: num ideo damnauit eloquentiam Socrates? Illam sibi orationem, quòd fortè parum eloquens videretur, non viro dignam videri dixit: non de eloquentia tota iudicium fecit: nisi fortè credis, eum, qui suberatum aurum spernit, obryzum etiam, & purum aurum reprobare.

hære. Quid verò de Eloquentia Socrates senserit, eius discipulus Plato palàm innuit, qui eum ubique introducit eloquentissimè differentem. Quare te frustra vides hæc exempla collegisse. De Gracchis autem & Saturnino, & Pisistrato, nihil attinet dicere: cum illi ciues seditiosissimi fuerint. Nos autem nullum eloquentem, nisi eundem bonum virum esse dicimus. Ut autem partem aliquam habuerint eloquentia: non tamen ideo tanta virtus damnanda esse videbitur. Neque omnino vitia prauorum hominum ad res transferenda. Nam

Non res in vitium, sed malefacta cadunt.

Quòd autem legibus ac prudentia ciuitates gubernari, non eloquentia tibi videri dicis: non satis ipse prudenter ac legitimè (quod pace tua dixerim) ab his rebus eloquentiam separas, quas neque tu ignoras, sine illa nullo modo posse consistere. Quem enim primum (ut alitè repetamus) leges inuenisse, quibus ciuitates regerentur, existimas? aut quem credis induxisse populos, ut legibus obedire non recusarent? Num infantissimus aliquis tibi fuisse videtur, & qui nulla foret eloquentia præditus? Quomodo ergo tam faciliè paruerunt ei, qui nullam legum rationem, quare bonæ viderentur, posset per infantiam reddere? An sponte sua rudis populus, & liberè viuendi cupidissimus, legibus, tanquam iugo, colla supposuit? Quin magis mihi verisimile fit, eloquentissimum fuisse hominem: qui ratione reddita, cur vna in ciuitate simul habitare, legibus vitii quàm optimis, optimum esset, oratione facundissima populorum animos ita demulserit, & immutauit, ut suæ

Eoge-

cogeret eos parere voluntati. At verò postquam in
 vna mania conuènere; regi cœpere, certè non mi-
 nus eloquentia, quàm receptis legibus. Cum enim
 viros prudentissimos, de aequitate ac iure differentes,
 audirent; facundia deliniti, ijs, quæ optima videban-
 tur, parendum esse censuerunt. Itaq; nisi prius Elo-
 quentia fuisset, nullas penitus (vt opinor) leges ha-
 beremus. Nec verò a Prudentia, tanquam membrum
 à corpore, segreganda est Eloquentia. Pars enim
 eius esse dicitur, cui literarum omnia studia tribu-
 untur. Quòd si prudentis est, amplecti studia litera-
 rum: cur tibi prudentis esse non videatur, eloquen-
 tiam perdiscere, quæ studiorum omnium quasi lumen
 est, & ornamentum? Quantò verò facilius, & me-
 lius ciuitatum gubernatores, populos ad iustitiam
 amplexandam, & iniquitatem vitandam, impellere
 possent: si cum prudentia magnam quoque facundi-
 am copularent? Quid de Christi Præcone dicendum
 est? cui tam necessariam esse arbitror Eloquentiam,
 quàm etiam Sacrarum scientiam Literarum. Quid
 enim? An non videmus, in Theologica Facultate
 doctissimos plerunq; homines, quòd facundia desti-
 tuti sint, ita frigide concionari, vt nihil omnino,
 quamuis plurima verba profuderint, auditorè com-
 moueant? sed totum ferè tempus, inanibus questi-
 unculis, (quas inuoluisse silentio multò præstitisset)
 altissima vociferatione conterant? Quid enim ea
 populo profunt, quæ Scotus & eius farine comites
 somniant? quibus ad religionem ne tantillum qui-
 dem accendantur: sed ea cum audierint, in diuinis
 rebus multò tardiores efficiantur. Quantò præstan-
 tius

tuis esset, Eloquentia, post Diuinas Literas, totie
 neruis incumbere? & reiectis Dialecticorum So-
 phismatibus, in quibus, tanquam ad Syreneios sco-
 pulos, consenesunt, tantam studio facundiam com-
 parare: vt audientium mentes immutare, impel-
 lere, trahere, rapere possent ad honestatem cape-
 sendam? vt quaque pessima vitia sunt, ita maxi-
 me insectari, improbare, profligare, extermina-
 re? futuras improbis pœnas oculis subiicere, mi-
 nis perterrefacere, inferorum sedes aperire; tor-
 siones, cruciatus, supplicia scelerum patrefacere?
 Virtutem autem, vt dignissimum est, ad cœlum ex-
 tollere; eius præmia, decus, immortalitatem, glo-
 riam, beatitudinem, ita dicendo prosequi, vt eo-
 rum desiderio maiorem in modum auditorum men-
 tes inflammentur, doleant, metuant, sperent; tem-
 pus sibi frustra præteritum querantur; in poste-
 rum, relegata cupiditatum siti, totam vni virtu-
 ti statuunt operam impendere? Quæ si quis dili-
 gentissimè persequatur, quantum honestatis exci-
 tabit incendium! quam mirabiles ad capeendam
 virtutem ignes in mortalium animis commouebit?
 quam facile vitia, tanquam fumi, vanescere vide-
 bantur: purior Virtutis flamma subsequetur! Sed
 me tempus deficeret, si vim vniuersam Eloquentiæ
 velim explicare. Vides, (vt opinor) nisi vel vide-
 re nolis, vel Hypsæa cecior effectus sis, quanto-
 pere sit utilis Eloquentia. Sed me temporis angustia
 (video enim aduersperascere) cogit esse breuiorem:
 posthac alias, nisi de ista sententia discesseris, mul-
 to longiorem, & elegantiorẽ sermonem expectato.

Hic

Hic subrisit Angelus, & prater spem (inquit) hodie Primum orantem ex tempore vidimus. Quid si paratus accessisset? quid si iterum contingat ei de eloquentia dicere? Sed nihil opus est: iam enim in tuam sententiam pedibus discessi. Quibus dictis, post paulò discessimus.

F I N I S.

INTER

INTERPRETATIO GRÆCORVM, AB AV- thore prætermiffa.

Pag. 167. lin. 8. in medio.

p. 171. l. 10. *Vos aqua, vos omnes fratis terra vicissim.*

l. 18. abierunt vnde venerant : terra quidem in ter-
ram, spiritus verò sursum.

p. 187. l. 27. Vinum est aqua putrefacta, quemadmo-
dum Empedocles dicebat: *In ligno putruit vnda.*

p. 190. l. 16. posterius prius.

p. 192. l. 8. alui profluuium.

p. 236. l. 27. civilis consideratio.

p. 297. l. 13. *Illum musca magis, quam durus sermo mo-
uebat.*

p. 466. l. 14. Ex videndo enim nascitur hominibus
Amor.

l. vlt. Aesonidæ amore.

p. 467. l. 1. Alatum.

p. 468. l. 25. Amorem qui non Deum putat esse magnū,
Et omnium Dæmonum summum,
Aut stolidus est, aut bonorum ignarus existit,
Non nouit maximum Deum inter homines.

p. 469. l. 6. Ex Contentione & Zephyro.

p. 470. l. 10. Messores.

l. 15. Amor fugitiuus.

p. 472. l. 18. *Cunctorum Diuum primum formauit Amore.*

p. 473. l. 3. Diuinus amor bonus est boni propter
bonum.

p. 474. l. 26. De Sapientia.

p. 475. l. 17. Amor intus in homine est.

l. 25. *Signa gerens sancti q; thori, sancti q; hymenai.*

p. 477. l. 1. *Multa quidem non sunt, sed pulchra videntur*

p. 480. l. 21. *Virginea facie puer.* (amanti.)

l. 25. radios faciei marmoreum ex se splendorem
vibrantes.

p. 483. l. 24. dant pœnam appetitus Veneream hanc
scari.

p. 484. l. 7. Coitum esse paruum morbum comitalem.

Z z

p. 485.

- p. 485. l. 1. *Magna mihi in somnis aderat Cytheria Vergi*
l. 16. *dulcamarum, seu suauamarum.*
- p. 514. l. 3. *Moderatores.*
- p. 542. l. penult. *ditinissimum.*
- p. 550. l. 7. *Septem vrbes pugnant de stemmate Vatis Homeric*
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamis, Ios, Argos,
Athens.
- p. 551. l. 3. & *Græcæ Linguæ studiosissimi.*
- p. 552. l. 27. *Aliorum autem, veluti Megarensium,*
nulla est ratio.
- p. 565. l. 8. *Virtutem ante Dii magnum posuere laborem.*
- p. 567. l. 6. *Amore nihil est potentius.*
l. 7. *Labor gloriæ pater est.*
- p. 569. l. 24. *Poëtæ domum nolite incendere.*
- p. 570. l. 6. *Multi discipuli sunt præstantiores Præ-*
ceptoribus.
l. 15. *Pindarus, Musarum os diuisum, & garrula Siren.*
- p. 571. l. 14. *Pindarus ex Thebis sonat: alma Simonidis ore*
Musa canit semper dulcia mellifono.
Splendet Stesichorus, simul Ibycus, est sacer Alcma
Suuus, ab ore refert dulcia Bacchylides.
Iungit Anacreion suadam sibi plurima cantat
Alceus Cygno Lesbius Aeolida.
Sappho nona virum non est, Heliconis alumina
Sed decima è Musis dicitur esse Dea.
- p. 573. l. 19. *Quattuor hæc Græcis certamina, quattuor illæ*
Sacra: duo Diuum, sed duo sacra virum.
Sunt Iouis hæc, Phœbiq; Palæmonis, Archemorij.
Premia sunt, oleæ, pinea, poma, apium.
- p. 574. l. 18. *Dii nobis vendunt (credas) bona cuncta labore.*
- p. 600. l. vlt. *Externa.*
- p. 601. l. 1. *Auscultatoria.*
- p. 603. l. 15. *Coniecturales.*
- p. 610. l. 13. *Etenim ars pecuaria coniuncta est cum*
agricultura.
- p. 612. l. 9. *multos agnos, multa pecora habentes.*
- p. 614. l. 25. *Prima & maxima omnium indigentia*
est præparatio victus, vt & simus & viuamus
habitationis secunda: tertia vestitus. Vnus qui-
dem erit agricolâ; ædificator alius; alius textor.

p. 661. l. 9. *Pauca quidem, sed dulce: atherat nam copia
fandi.*

l. 13. *Dulcior huius et a lingua vox melle fuebatur.*

l. 19. *Hybernarumque niuem prorsus referentia verba.*

l. 26. *Ad hæc verò iterum, ac si ipsi forsitan Suada
quædam tessitauisset in labris, adeò permulce-
bat: & solus ex Rhetoribus aculeos relinquere
bat in animis eorum, à quibus esset auditus.*

p. 662. l. 1. *Fulgurabat, tonabat, permiscebat Græ-
ciam.*

ZZ 2

LACTON

LECTORI PHILO- MUSO ET CANDIDO.

Quas tenebras, quam obscuritatem, quas difficultates in hoc Maioragij volumine *μαματολογικῆς* induxerint, Lector Philomuse & candide, dici vix potest. In eas enim angustias, ob quosdam locos enormiter vitiatos deueni, vt, quid ijs agendum, nescirem. Præterire prohibebat fides: restituere diffidentia. Siquidem mentem, ipsaq; Authoris verba mihi diuinam virgulam non suppeditaturum, sat scio. At tamen vicit, tibi, Lector, data fides. Et quoniam in ijs emendandis diuinare fuit necesse: diuinaui. Vtinam verè. Sed cum sit in omnibus *ἀδωάτωρ*, ne permista proprijs aliena tibi obtruderem, libitum est, a vobis ascirta ferè omnia hîc tibi ordine notare:

Pag. 62. lin. vlt. sapientia.

p. 155. l. 26. πυο.

p. 281. l. 21. εἴψ.

p. 339. l. 22. aduersus. ex Liuiō.

p. 381. l. 13. scđtantur.

p. 385. l. 1. si.

p. 390. l. 29. qui.

p. 394. l. 21. cūm.

p. 410. l. 19. ex ælsum.

p. 430. l. 7. qu.

p. 438. l. 9. professionem.

p. 487. l. 7. fugit.

p. 499. l. 28. globi.

p. 326.

p. 526. l. 21. &

p. 541. l. 9. neq; utilitatem.

l. 21. qui.

p. 576. l. 7. studiosius legunt, sentiunt orationes. Ex secundo Ciceronis de Orat. 114. 2.

p. 580. l. 16. nitorem.

p. 582. l. vlt. minus.

p. 585. l. 27. tantum.

p. 599. l. 22. quo.

p. 614. l. 24. tribuit.

p. 709. l. 14. non.

Atq; hæc quidem Venetiano Codici accessere, quæ vel ipsa, vel eiusdemmodi omiffa typographi negligentia videbantur. Quò verò nostris coniecturis plus fidei tribuas, insigniora quædam ex erratis, quorum centurias aliquot sustulimus, subiungemus: vt appareat, quàm verè nobis, ob aliorum indiligentiam & incuriam, Augiæ stabulum repurgandum fuerit.

Venet. Codex.

Lipfiens.

Pag. 62. lin. 11. extiterit.

egerit.

p. 235. l. 20. gratia.

gratiora.

p. 236. l. 15. bebat.

sebat.

p. 246. l. 22. nihil.

mibi.

p. 267. l. 5. esse, quot hominũ.

esse, quo tot hominum.

p. 292. l. 22. amplectimini
semper.

amplectimini: quod
semper.

p. 351. l. 2. maxima.

proxima. Ex Cicer.

p. 398. l. 21. aggressos.

egressos. ex Cicer.

Zz 3

p. 399.

p. 399. l. 20. aggressus.	agressus.
p. 402. l. 17. aut.	band.
p. 416. l. penult. &	ex.
p. 434. l. 4. ducorum victū.	ducum victorum.
p. 443. l. 1. generosa.	generosi.
p. 443. l. 20. auaritis.	auratis.
p. 459. l. 19. est.	esse.
l. 22. sed.	sunt.
p. 468. l. 12. libro.	liquid.
p. 541. h. vlt. alij.	Chij. ex Cicer.
p. 615. l. 20. viscere.	visere.
p. 617. l. 3. consentes.	consentientes.
p. 624. l. 19. 20. reconditas,	recondita, di-
dignas historias,	gna historia,
confectas.	confecta.

Illa inseruimus : hæc & alia infinita , no-
mine ἀπρημελημάτων suspecta , eo , quo vides ,
modo correximus. Vtrumq; & Authoris , &
Reipub. nostræ amore factum. Vnde & faci-
lior , si quid est peccatum (quod est in pro-
cliu) ad ignoscendum eris. Idq; magis te
rogo , quàm à me vis , aut pateris te rogari.
Neq; hoc solum : sed maius : Archetypum na-
ctus , Critica falce spinas excindo : proprium semen
sparge. Vt enim Author pristinum decus nau-
ciscatur , mào non tantùm admoneri , sed
etiam emendari. Id quod è fama tua erit ,
Maioragi : è re Iuuentutis : ex vsu & voto
meo : nec à tua , optime Lector , æquanimi-
tate alienum. Vale , meq; ama amore illo
tuo singulari.

M. D. C. O.

Sequentia sic lege.

Pag. 59. lin. 29. fine. p. 105. l. 17. repulimus. p. 123.
l. 17. fuisse. l. 21. labores. l. 23. valere. p. 181. l. 10. ille.
p. 204. l. 14. Mariam. p. 227. l. 9. inducit. p. 233. l. 31.
amplius. p. 234. l. 21. factitatum. p. 235. l. 16. Licini-
us. p. 241. l. 28. omnis. p. 268. l. 16. quantur. p. 283.
l. 23. de ponatur in margine ad *Orat.* p. 314. l. 20. mo-
ralis. p. 395. l. 11. sint. p. 465. l. 3. quartum. p. 523.
l. 11. disputata. p. 541. l. 27. antiqua. p. 553. l. 6. cum
p. 641. l. 28. communi.
in Interpretat. Græc. l. 20. omnium.

L I P S I Æ

IMPRIMEBAT MICHAEL
LANTZEMBERGER.

ANNO

M. D. XCIII.

